

MUZEUL JUDEȚEAN "ȘTEFAN CEL MARE" VASLUI

ACTA MOLDAVIAE MERIDIONALIS

ANUARUL MUZEULUI JUDEȚEAN
"ȘTEFAN CEL MARE" VASLUI
XXX
VOL.II

2009

MUZEUL JUDEȚEAN “ȘTEFAN CEL MARE” VASLUI

**ACTA MOLDAVIAE
MERIDIONALIS**

XXX

2

2009

ACTA MOLDAVIAE MERIDIONALIS

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactori: IOAN MANCAȘ, LAURENȚIU CHIRIAC

Secretar de redacție: LAURENȚIU CHIRIAC

**Colegiul de redacție: MARIAN ANTONIU, ALBERT GRECU,
CIPRIAN LAZANU, MARIA MARTINESCU, OANA RUSU,
MIHAI ȘELARU**

Tehnoredactare: LIVIU PREUTU-GRIGORE

Orice corespondență se va adresa Muzeului „Ștefan cel Mare” Vaslui, Piața Independenței nr. 1, Vaslui, telefon/fax: 0235-311626, e-mail: museumvs@yahoo.com; museumvs@easynet.ro

Toute correspondance sera envoyée à l'adresse: Muzeul „Ștefan cel Mare” Vaslui, Piața Independenței nr. 1, Vaslui – Roumanie, tel/fax: 0235/311626, e-mail: museumvs@yahoo.com; museumvs@easynet.ro

Richten Sie bitte jedwelche Korrespondenz an die Adresse: Muzeul „Ștefan cel Mare” Vaslui, Piața Independenței nr. 1, Vaslui - Roumănen, tel./fax: 0235/311626, e-mail: museumvs@yahoo.com; museumvs@easynet.ro

Please send any mail to the following adress: Muzeul „Ștefan cel Mare” Vaslui, Piața Independenței nr. 1, Vaslui - Romania, tel./fax: 0235/311626, e-mail: museumvs@yahoo.com; museumvs@easynet.ro

Muzeul Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui nu își asumă răspunderea pentru conținutul articolelor publicate, aceasta aparținând în totalitate autorilor. În acest sens, rugăm colaboratorii noștri să trimită materialele redactate după normele științifice și numai în format electronic.

ISSN 0257 – 7372

ABREVIERI – ABREVIATIONS – ABBREVIATIONS – ABKÜRZUNGEN

- AARMSI = Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice, București.
- ACMI = Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, București.
- Acta Arch.* = *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, Budapesta.
- ActaMM* = *Acta Moldaviae Meridionalis* - Anuarul Muzeului Județean “Ștefan cel Mare” Vaslui, Vaslui.
- AEH = Anuarul Eparhiei Hușilor, Editura Episcopiei Huși, Huși.
- AER = Anuarul Eparhiei Romanului, Editura Episcopiei Romanului, Roman.
- AGA = Anuarul de geografie și antropogeografie, București.
- AIIAI = Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie “A. D. Xenopol” Iași, Iași.
- AIIN = Anuarul Institutului de Istorie Național Cluj, Cluj - Napoca.
- AN - DJ Vaslui = Arhivele Naționale - Direcția Județeană Vaslui.
- AN - DMB = Arhivele Naționale - Direcția Municipiului București.
- Antonovici Iacov,
- Doc. bârlădene* = *Documente bârlădene*, vol. I - V, Bârlad - Huși, 1911 - 1926.
- ArhMedie = Arheologia Medievală, Uniunea Arheologilor Medieviști, Reșița.
- ArhMold = Arheologia Moldovei, Institutul de Arheologie Iași, București.
- ArheologijaS* = *Arheologija Sofia*. Institutul de Arheologie și Academia de Științe, Sofia.
- ArhStBuc = Arhivele Statului București.
- ArhStIași = Arhivele Statului Iași.
- AT* = *Ars Transilvaniae*, Revista Institutului Național de Istorie și Artă, Cluj.
- Balcania* = *Balcania* - Revista Institutului de Studii Balcanice, București.
- BCMI = Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București.
- BEH = Buletinul Episcopiei Huși, Editura Episcopiei Huși, Huși.
- Bibl Acad Rom. = Biblioteca Academiei Române, București.

- BMI = Buletinul Monumentelor Istorice, București, Direcția Monumentelor Istorice, 1970-1975 și 1990-2002 (serie nouă).
- BOR = Biserica Ortodoxă Română, Patriarhia Română, București.
- BR = Buciumul român, București.
- BSNR = Buletinul Societății Numismatice Române, București.
- București* = *București* - Revista Muzeului și Pinacotecii Municipiului București.
- Carpica* = *Carpica* – Anuarul Muzeului de Istorie “Iulian Antonescu” Bacău, Bacău.
- Călători străini...* = *Călători străini despre Țările Române*, vol. I - IX, coordonator Maria Holban, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1968 - 1996
- CDM = *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului - București*, vol. I - V, *Arhivele Statului București*, 1957 - 1975.
- CI = Cercetări istorice, Complexul Național Muzeal “Moldova” Iași, Iași.
- CL = Convorbiri literare, Iași.
- Crisia = Crisia - Culegere de Materiale și Studii, Muzeul Crișurilor, Oradea.
- CSMP = Comisia Superioară a Monumentelor Publice, București.
- Dacia* NS = *Dacia*, Nouvelle Serie. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București.
- Danubius* = *Danubius* – Anuarul Muzeului de Istorie Galați, Galați.
- DIR*, A, = *Documente privind istoria României, A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625)*, 11 volume, București, Editura Academiei, 1951 - 1995.
- DJAN Vaslui = Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Vaslui.
- DR = Documente răzeșești, Bârlad, 1932-1934.
- DRH*, A, = *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova*, vol. I - XXIII, București, Editura Academiei Române, 1968 - 1996.

FMIL	= Foaie pentru minte, inimă și literatură, București.
FTJVs	= Fondul Tribunalului Județului Vaslui.
GB	= Glasul Bisericii, Mitropolia Olteniei, Craiova.
Ghibănescu Gh.,	
<i>Surete și izvoade</i>	= <i>Surete și izvoade</i> , vol. I - XXV, Iași - Huși, 1906 - 1933.
GM	= Glasul monahilor, Mitropolia Română, București.
<i>Hierasus</i>	= <i>Hierasus</i> - Anuarul Muzeului Județean Botoșani, Botoșani.
II	= Însemnări ieșene, Iași.
IN	= Ion Neculce, Buletinul Muzeului Municipal Iași, Iași.
Iorga N.,	
<i>Stud. și doc.</i>	= <i>Studii și documente cu privire la Istoria Românilor</i> , 34 volume, București - Vălenii de Munte, 1906 - 1916.
JL	= Junimea literară, Iași.
MA	= Mitropolia Ardealului, Editura Mitropoliei Ardealului, Cluj-Napoca.
<i>Materiale</i>	= <i>Materiale și cercetări arheologice</i> , București.
MC	= Miron Costin, Bârlad.
MCA – DA	= Ministerul Cultelor și Artelor - Departamentul Artelor.
MCIP	= Ministerul Culturii și Instrucțiunii Publice.
MemAntiq	= <i>Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis</i> , Piatra Neamț.
MI	= Magazin istoric, București.
MIA	= Monumente Istorice și de Artă, București.
MMS	= Mitropolia Moldovei și Sucevei, Revista Mitropoliei Moldovei, Iași.
MNIR	= Muzeul Național de Istorie a României, București.
MO	= Mitropolia Olteniei, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova.
Pontica	= <i>Pontica. Acta Musei Tomitani</i> , Constanța.
PT	= Păstorul Tutovei, Bârlad.

RA	= Revista arhivelor, București.
RESEE	= Revue des Études Sud-Est Européennes, București.
RI	= Revista istorică, București, 1974-1979.
RIR	= Revista istorică română, București, 1915-1946..
SAI	= Studii și articole de istorie, București.
SCI	= Studii și cercetări istorice, Institutul de Istorie "A.D. Xenopol" Iași, Iași.
SCIA	= Studii și cercetări de istoria artei, București.
SCIV(A)	= Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București.
SCN	= Studii și cercetări de numismatică, București.
SCSI	= Studii și cercetări științifice de istorie, Iași.
SMIM	= Studii și materiale de istorie medie, București.
ST	= Studii teologice, Sibiu.

S U M A R

ISTORIE MODERĂ ȘI CONTEMPORANĂ

NICOLAE IONESCU, MELANIA IONESCU - Școala și viața spirituală din orașul Vaslui în secolul XIX	1
VICTORIȚA ANECULI - Ocupația engleză în India (a doua jumătate a secolului al XIX-lea).....	13
CONSTANTIN MĂNESCU - Prevederi de ordin canonic în Sobornicescul Hrisov al Moldovei	19
DRAGOȘ PALADE – Declarația lui Alexandru Ipsilanti din 23 februarie 1821. Premeditare sau eroare politică ?.....	28
MARIN SÎLEA - Locul aeronauticii militare române în istoria celui de-al Doilea Război Balcanic și al Primului Război Mondial	40
COSTIN SCURTU - Înzestrarea Armatei Române în primele trei decenii ale secolului XX	49
ANA IOANA IRICIUC - Primele inițiative de unificare europeană. de la Coudenhove-Kalergi la Aristide Briand	61
MARIUS RĂDULESCU - Aspecte privind dotarea armatei române la intrarea în al Doilea Război Mondial	70
OLTEA RĂȘCANU GRAMATICU - De la Trianon la Viena. Relații româno-ungare (1918-1940).....	89
MARIAN BOLUM - Viața politică în Bârlad și județul Tutova în perioada interbelică	109
OLTEA RĂȘCANU GRAMATICU - Relații româno - sovietice (1918-1940)	127
MIRCEA TĂNASE - "Europa de astăzi" în 1932	155
CONSTANTIN FOCȘA, ELENA FOCȘA - România și Marile Puteri (1940-1944)	167

ALIN SPÂNU - <i>Activitatea Consiliului de Colaborare Vaslui (iulie 1941- ianuarie 1942)</i>	177
NICOLAE IONESCU, MELANIA IONESCU - <i>Organizația legionară F.D.C. din Vaslui în anii postbelici. Studiu de caz C. Iulian</i>	180
ELENA ISTRĂȚESCU - <i>Uitarea – a doua condamnare la moarte a martirilor neamului</i>	191

ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂȚI ȘI CERCETĂRI INTERDISCIPLINARE

LAURENȚIU CHIRIAC, MIHAI-CRISTIAN ȘELARU - <i>Manolache Costache Epureanu – Omul epocii sale</i>	208
OLTEA RĂȘCANU GRAMATICU - <i>Doamna Elena Cuza</i>	244
MARIAN NENCESCU - <i>Calea Victoriei, între Oriental și Occidental. Studiu de animație culturală</i>	259
ELISABETA SAVU, TATIANA RISTEA - <i>Medalii referitoare la Unirea Principatelor din colecția Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova</i>	271
MARIA MARTINESCU – <i>Mihai Eminescu – Revizor școlar în județele Vaslui și Iași (partea a II - a)</i>	289
NICOLETA ȘERBAN - <i>Familii boierești din orașul Focșani în Epoca Modernă. Familia Apostoleanu</i>	305
GIANINA-CRISTINA CHIRILĂ, ECATERINA VICOL – <i>Monumentele eroilor din comuna Muntenii de Sus, Județul Vaslui</i>	318
VLAD HOGAȘ - <i>De la necesitate la faptă: Studiile inginerului W. Lindley de alimentare a orașului Iași cu apă de la Timișești (1897-1907)</i>	324
PATRICK VAN DEN NIEUWENHOF ȘI OANA RUSU - <i>Noua Belgica. Emil Racoviță – De Gerlache: Conexiunea Româno-Belgiană</i>	333
OANA RUSU - <i>Despre Florica Bagdasar</i>	341

IULIAN GHERCĂ MUNTEANU - <i>Incursiuni în presa catolică bucureșteană</i>	351
ADRIAN PUIȘORU - <i>Consolidare, restaurare și amenajare la Muzeul Unirii Iași</i>	355
CONSTANTIN FOCȘA - <i>Mareșalul Ion Antonescu, ctitor al Bisericii "Cuvioasa Parascheva" din Vaslui</i>	361
ȘTEFANIA CIUBOTARU - <i>Pasiuni și hobby-uri ale Regelui Carol al II-lea</i>	365
GEORGETA ȘALGĂU - <i>Din viața satului. Descântece</i>	379
CONSTANTIN BUZDUGAN – <i>În amintirea lui Iulian Antonescu</i>	382
LIVIU MĂRGHITAN , <i>Monumentele Religioase medievale din zona Bârladului, Editura Kolos, Iași, 2007, 362 p., 49 planșe (22 planșe color)</i>	384
COSTEL ADAM – <i>Soleștii Elenei Cuza</i>	386
CRISTIAN ONEL, ȘTEFAN OLTEANU, NINA GRIGORE, VICTOR NICOLAE , <i>Comunitatea satească de la Șirna, județul Prahova (secolele II-X d. Hr.), în lumina izvoarelor arheologice, București, 2007, 295 p.</i>	387

CONTENU

HISTOIRE MODERNE ET CONTEMPORAINE

NICOLAE IONESCU, MELANIA IONESCU - <i>L'école et la vie spirituelle de la ville de Vashui au XIX-e siècle</i>	1
VICTORIȚA ANECULI - <i>L'occupation anglaise en Inde (la II-ème moitié du XIX-e siècle)</i>	13
CONSTANTIN MĂNESCU - <i>Dispositions canoniques dans la Charte Synodale de la Moldavie</i>	19
DRAGOȘ PALADE – <i>La déclaration de Alexandru Ipsilanti de 23 février 1821. Préméditation ou erreur politique?</i>	28
MARIN SÎLEA - <i>Le rôle de l'aéronautique militaire roumaine dans l'histoire de la II-ème Guerre Balcanique et de la Première Guerre Mondiale</i>	40
COSTIN SCURTU - <i>La dotation de l'Armée Roumaine pendant les premières décennies du XX-ème siècle</i>	49
ANA IOANA IRICIUC - <i>Les premières initiatives d'unification européenne. De Coudenhove-Kalergi à Aristide Briand</i>	61
MARIUS RĂDULESCU - <i>Questions sur la dotation de l'armée roumaine à l'entrée dans la II-ème Guerre Mondiale</i>	70
OLTEA RĂȘCANU GRAMATICU - <i>De Trianon à Vienne. Relations roumano-hongroises (1918-1940)</i>	89
MARIAN BOLUM - <i>La vie politique en Bârlad et dans le département de Tutova dans l'entre – deux - guerres</i>	109
OLTEA RĂȘCANU GRAMATICU - <i>Relations roumano-soviétiques (1918- 1940)</i>	127
MIRCEA TĂNASE - <i>L'Europe d'aujourd'hui , en 1932</i>	155
CONSTANTIN FOCȘA, ELENA FOCȘA - <i>La Roumanie et les Grands Pouvoirs (1940-1944)</i>	167

ALIN SPÂNU - <i>L'Activité du Conseil de Collaboration de Vaslui (juillet 1941- janvier 1942)</i>	177
NICOLAE IONESCU, MELANIA IONESCU - <i>L'organisation légionnaire F.D.C de Vaslui dans les années d'après la guerre. Étude de cas C. Iulian</i>	180
ELENA ISTRĂȚESCU - <i>L'oubli - la deuxième condamnation à mort des martyrs de la nation</i>	191

L'HISTOIRE DE LA CULTURE, DE LA PERSONNALITÉ ET DE LA RECHERCHE INTERDISCIPLINAIRE

LAURENȚIU CHIRIAC, MIHAI-CRISTIAN ȘELARU - <i>Manolache Costache Epureanu - l'homme de son temps</i>	208
OLTEA RĂȘCANU GRAMATICU - <i>La dame Elena Cuza</i>	244
MARIAN NENCESCU - <i>La Voie de la Victoire, entre l'orient et l'occident. Étude d'animation culturelle</i>	259
ELISABETA SAVU, TATIANA RISTEA - <i>Médailles sur l'Union des Principautés de la collection du Musée d'Histoire et d'Archéologie de Prahova</i>	271
MARIA MARTINESCU - <i>Mihai Eminescu - réviseur scolaire dans les départements de Vaslui et de Iasi</i>	289
NICOLETA ȘERBAN - <i>Des familles de boyards de la ville de Focsani dans l'époque moderne. La famille Apostoleanu</i>	305
GIANINA-CRISTINA CHIRILĂ, ECATERINA VICOL - <i>Les monuments des héros de la commune Muntenii de Sus, département de Vaslui</i>	318
VLAD HOGAȘ - <i>De la nécessité au fait. Les études de l'ingénieur W. Lindley sur l'approvisionnement en eau de Timisesti pour la ville de Iasi(1897-1907)</i>	324
PATRICK VAN DEN NIEUWENHOF ȘI OANA RUSU - <i>La nouvelle Belgique. Emil Racovita - de Gerlache: la connexion roumano-belge</i>	333

OANA RUSU - <i>Sur Florica Bagdasar</i>	341
IULIAN GHERCĂ MUNTEANU - <i>Incursions dans la presse catholique de bucares</i>	351
ADRIAN PUIȘORU - <i>Consolidation, restauration et aménagement au Musée de</i> <i>l'Union de Iasi</i>	355
CONSTANTIN FOCȘA - <i>Le maréchal Ion Antonescu, fondateur de l'église</i> <i>"Cuvioasa Parascheva" de Iasi</i>	361
ȘTEFANIA CIUBOTARU - <i>Passions et loisirs du roi Carol II-ème</i>	365
GEORGETA ȘALGĂU - <i>De la vie du village. Les incantations</i>	379
CONSTANTIN BUZDUGAN – <i>En mémoire De Iulian Antonescu</i>	382
LIVIU MĂRGHITAN, <i>Les monuments religieux médiévaux de la région de Bârlad,</i> <i>KOLOS, Iași, 2007, 362 p.</i>	384
COSTEL ADAM – <i>Solești, la région d'Elena Cuza</i>	386
CRISTIAN ONEL, ȘTEFAN OLTEANU, NINA GRIGORE, VICTOR NICOLAE, <i>La communauté du village de Sirna, Prahova (Ile siècle AD-X), à</i> <i>la lumière des sources archéologiques, București, 2007, 295 p.</i>	387

I N H A L T

NEUERE UND NEUESTE GESCHICHTE

NICOLAE IONESCU, MELANIA IONESCU - <i>Schule und geistige Leben der Stadt Vaslui im neunzehnten Jahrhundert</i>	1
VICTORIȚA ANECULI - <i>Die britische Besatzung in Indien (II-zweiten Hälfte des neunzehnten</i>	13
CONSTANTIN MĂNESCU - <i>Kanonischen Bestimmungen in der Charta der Synode Moldawien</i>	19
DRAGOȘ PALADE - <i>Die Erklärung von Alexandru Ypsilanti 23. Februar 1821. Vorsatz oder politischer Fehler?</i>	28
MARIN SÎLEA - <i>Die Rolle der rumänischen militärischen Flugzeugen in der Geschichte des Zweiten Balkankrieg-ten und dem Ersten Weltkrieg</i>	40
COSTIN SCURTU - <i>Die Stiftung der rumänischen Armee während der ersten Jahrzehnte des zwanzigsten Jahrhunderts</i>	49
ANA IOANA IRICIUC - <i>Die ersten Schritte der europäischen Einigung. Coudenhove-Kalergi Aristide Briand</i>	61
MARIUS RĂDULESCU - <i>Fragen rund um die Personalausstattung der rumänischen Armee für die Einreise in die II-nd Weltkrieg</i>	70
OLTEA RĂȘCANU GRAMATICU - <i>De Trianon in Wien. Rumänisch-ungarischen Beziehungen (1918-1940)</i>	89
MARIAN BOLUM - <i>Das politische Leben in Barlad und dem Department of Tutova zwischen - zwei - Kriege</i>	109
OLTEA RĂȘCANU GRAMATICU - <i>Rumänisch-sowjetischen Beziehungen (1918 - 1940)</i>	127
MIRCEA TĂNASE - <i>Das heutige Europa im Jahr 1932</i>	155

CONSTANTIN FOCȘA, ELENA FOCȘA - <i>Rumänien und die Großmächte (1940-1944)</i>	167
ALIN SPÂNU - <i>Der Business Council für die Zusammenarbeit der Vaslui (Juli 1941 - Januar 1942)</i>	177
NICOLAE IONESCU, MELANIA IONESCU - <i>Die Organisation der Legionär FDC Vaslui in den Jahren nach dem Krieg. Case Study C.Iulian</i>	180
ELENA ISTRĂȚESCU - <i>Oblivion - das zweite Todesurteil für die Märtyrer der Nation</i>	191

GESCHICHTE DER KULTUR UND PERSÖNLICHKEIT INTERDISZIPLINÄRE

LAURENȚIU CHIRIAC, MIHAI-CRISTIAN ȘELARU - <i>Manolache Costache Epureanu - der Mann seiner Zeit</i>	208
OLTEA RĂȘCANU GRAMATICU - <i>Die Dame Elena Cuza</i>	244
MARIAN NENCESCU - <i>Der Weg zum Sieg, zwischen Ost und West. Studium der kulturellen Aktivitäten</i>	259
ELISABETA SAVU, TATIANA RISTEA - <i>Abstimmung über EU Fürstentümer des Museums für Geschichte und Archäologie des Prahova</i>	271
MARIA MARTINESCU - <i>Überarbeitung der Schule in den Departements Vaslui und Iasi</i>	289
NICOLETA ȘERBAN - <i>Familien der Bojaren der Stadt Focsani in der Neuzeit. Familie Apostoleanu</i>	305
GIANINA-CRISTINA CHIRILĂ, ECATERINA VICOL - <i>Die Denkmäler der Helden des gemeinsamen Muntenii de Sus, Grafschaft Vaslui</i>	318
VLAD HOGAȘ - <i>Die Notwendigkeit zu tun. Studium Maschinenbau W. Lindley auf die Wasserversorgung Timisesti für die Stadt Iasi (1897-1907)</i>	324

PATRICK VAN DEN NIEUWENHOF ȘI OANA RUSU - <i>Neue Belgica. Emil Racovita - Gerlache. Die Verbindung zwischen Rumänien und Belgien</i>	333
OANA RUSU - <i>Am Florica Bagdasar</i>	341
IULIAN GHERCĂ MUNTEANU - <i>Einfälle in der katholischen Presse in Bukarest</i>	351
ADRIAN PUIȘORU - <i>Konsolidierung, Wiederherstellung und Entwicklung des Museums für die Union von Iasi</i>	355
CONSTANTIN FOCȘA - <i>Marschall Ion Antonescu, der Gründer der Kirche "Cuvioasa Parascheva" Iasi</i>	361
ȘTEFANIA CIUBOTARU - <i>Passions-und Unterhaltungsmöglichkeiten von König Carol II - nd</i>	365
GEORGETA ȘALGĂU - <i>Aus dem Dorfleben. Incantations</i>	379
CONSTANTIN BUZDUGAN - <i>In memoria faul Iulian Antonescu</i>	382
LIVIU MĂRGHITAN , <i>Religiösen Denkmäler der mittelalterlichen Bereich Barlad, Kolos, Iași, 2007, 362 s.</i>	384
COSTEL ADAM - <i>Solești, die Region von Elena Cuza</i>	386
CRISTIAN ONEL, ȘTEFAN OLTEANU, NINA GRIGORE, VICTOR NICOLAE - <i>Die Dorfgemeinschaft Sirna, Prahova (zweiten Jahrhundert n. Chr.-X), im Lichte der archäologischen Quellen, București, 2007, 295s.</i>	387

S U M A R

MODERN AND CONTEMPORARY HISTORY

NICOLAE IONESCU, MELANIA IONESCU - <i>The school and spiritual life in Vaslui town in the 19th century</i>	1
VICTORIȚA ANECULI - <i>The English occupation in India (the second half of the 19th century)</i>	13
CONSTANTIN MĂNESCU - <i>Stipulations of canon order in the Synod Record of Moldavia</i>	19
DRAGOȘ PALADE – <i>Alexandru Ipsilanti's Declaration of 23rd February 1821. Deliberateness or and Political Fallacy?</i>	28
MARIN SÎLEA - <i>The place of the military aeronautics in the history of the Second Balkan War and in the First World War</i>	40
COSTIN SCURTU - <i>The endowment of the Romanian Army during the first three decades of the 20th century</i>	49
ANA IOANA IRICIUC - <i>The first initiatives for European unification. From Coudenhove-Kalergi to Aristide Briand</i>	61
MARIUS RĂDULESCU - <i>Aspects regarding the endowments of the Romanian Army to the entering of the Second World War</i>	70
OLTEA RĂȘCANU GRAMATICU - <i>From Trianon to Vienna. The Romanian-Hungarian relations (1918-1940)</i>	89
MARIAN BOLUM - <i>The political life in Bârlad and county of Tutova between the two world wars</i>	109
OLTEA RĂȘCANU GRAMATICU - <i>The Romanian-Soviet relations (1918-1940)</i>	127
MIRCEA TĂNASE - <i>"Europe today" in 1932</i>	155
CONSTANTIN FOCȘA, ELENA FOCȘA - <i>Romania and the Great Powers (1940-1944)</i>	167

II

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ ISTORIA CULTURII, PERSONALITĂȚI ȘI CERCETĂRI INTERDISCIPLINARE

ȘCOALA ȘI VIAȚA SPIRITUALĂ DIN ORAȘUL VASLUI ÎN SECOLUL XIX

Melania Ionescu
dr. Nicolae Ionescu¹

Cuvinte cheie: școala, viața spirituală, Vaslui, secolul XIX, educație, cultură, Mihai Eminescu.

Keywords: school, spiritual life, Vaslui, 19th century, education, culture, Mihai Eminescu.

Abstract:

The school and spiritual life in Vaslui town in the 19th century

To conclude, after the brief presentation of the school and of the cultural and religious life, we claim that in the 19th century, the town of Vaslui goes through a slow process of modernization. Indeed, we believe that in the Romanian society in general, but especially in Vaslui town, in the 19th century, were some signs of modernization, though it was far from modern still. Like the Romanian society, Vaslui would not manage to get through the first industrial revolution this century. Of course, in the town of Vaslui we had elites that are a part of the modern world, but the agrarian economy was extremely poor and outdated. Therefore, in 1907 the town was devastated, like in the medieval age. We had manufacturers, as well as owners of the town's hearth, practically a combination of archaic and modern, of East and West, a world in a rapid change among elite, but in a slow one among population, a population that cannot adapt to a new modern reality, in the whole Romania. With these changes, the education system and spiritual life began having an important role, with renowned schools as Mihail Kogălniceanu Gymnasium and remarkable churches as Saint John Church, founded by Steven the Great. This is the town of Vaslui of the 19th century, in a rather small Romania, a town where new is blended with the old, where modernization cannot occur, unless it is slow.

1. Învățământul și cultura

Școala în Evul Mediu a avut un rol deosebit în cultivarea spiritului național și în dezvoltarea modernismului românesc. La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului XIX, învățământul în Principatele Române, în Epoca Luminilor, cunoaște două importante etape: în prima, Academii domnești de limbă greacă prin reformele lui Grigore al III-lea Ghica și Al. Ipsilanti, timp de mai multe decenii, continuau să aibă un rol preponderent în mișcarea culturală; în a doua etapă, pe fondul refluxului învățământului în limbă greacă, odată cu întemeierea Școlilor de la Iași și București, sub conducerea lui Gh. Asachi și Gh. Lazăr, învățământul în limba

¹Inst. Melania Ionescu - Școala nr.8 "Alexandra Nechita" – Vaslui, Prof. dr. N. Ionescu - Lic. "M. Kogălniceanu" - Vaslui.

națională își capătă rolul firesc, câștigând o poziție preponderentă în viața culturală, îndeosebi după 1821, când Academiiile grecești își încetează existența².

Dezvoltarea învățământului premodern românesc începe practic la 1741, când domnul Constantin Mavrocordat da ordin să se înființeze școli pe lângă episcopii și marile orașe. Existența acestora (poate și la Vaslui) este atestată de hrisovul domnesc din octombrie 1766 emis de Domnul Moldovei, Grigore al III-lea Ghica. Documentul viza organizarea Academiei domnești de la Iași și amintea de "ținuturile cu douăzeci și trei de dascăli moldovinești, ce s-au rânduit pe la ținuturi" Aceste școli pentru populație sunt atestate la: Tecuci, Covurlui, Putna, Vaslui, Fălciu și Huși³ Aceasta este prima formă de învățământ premodern cunoscută la Vaslui. Sistemul școlar din Moldova la începutul secolului al XIX-lea era într-un intens proces de prefacere influențat de marile personalități ale culturii și școlii din această parte a spațiului românesc în frunte cu Mitropolitul Moldovei, Veniamin Costachi și marele învățat Gheorghe Asachi. Ei s-au ocupat de dezvoltarea învățământului din Moldova în limba națională.

Datorită războaielor dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman din anii 1806-1812 și 1828-1829, cât și revoluției de la 1821, planurile de refacere a sistemului de învățământ în Moldova, nu vor putea fi duse la bun sfârșit⁴.

Pentru localitatea Vaslui începea o nouă etapă în domeniul învățământului odată cu intrarea în vigoare a Regulamentului Organic la 1/13 ianuarie 1832. Acesta prevedea înființarea de școli începătoare, în anumite orașe "școli naționale", iar în unele sate "școli de ocoale" Regulamentul Organic, prevedea ca fiecare școală începătoare din ținut să aibă un comitet de inspecție format din ispravnicul ținutului și un inspector recrutat dintre persoanele înalte ale locului.

La Vaslui, proprietarul vetrei și al moșiei târgului, Elena Șubin, începe demersurile pentru deschiderea școlii încă din anul 1840. Cursurile se deschid în "Școala începătoare din Vaslui"⁵, devenită peste puțin timp Școala primară urbană nr. 1 de băieți⁶, la 1 decembrie 1841⁷ La început neavând local, Școala va funcționa în tinda unei biserici și apoi în curtea gospodăriei Căminarului Nicolae Hagi Chiriatic. În 1843 se ia inițiativa construirii unui local propriu de Elena Șubin și căminarul Neculai Hagi Chiriatic. Elena Șubin dona terenul pentru construcția școlii pe propria cheltuială. Noul local se deschidea în 1846 și inscripția din piatră a acestei școli se află la Liceul Mihail Kogălniceanu din Vaslui, unde sunt înscrise următoarele: "Casă zidită în târgul Vaslui, ca școală publică, o parte cu ajutorul unor boieri și neguțatori, iar două părți din cheltuială de căminarul Nicolae Chiriatic Hagi, anul 1846, luna iunie 30"⁸.

² Nicolae Isar - *Principatele Române în Epoca Luminilor (1770-1830). Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, Editura Universității din București, 1999, pag. 13.

³ Stan N. Cucu, C. Oprescu - *Birladul odinioară și astăzi*, București, 1984, pag. 120.

⁴ Nicolae Isar - *op. cit.*, pag. 13-33.

⁵ Aurel Zugravu s.a. - *File de monografie. Județul Vaslui*, Intreprinderea Poligrafică Iași, 1972 pag. 244.

⁶ Mihai Ciobanu, (coord.) - *Cronica Vasluiului*, Edit. Publirom, București, 1999, pag. 176.

⁷ Constantin Șerban - *Modernizarea Orașului Vaslui în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza*, în "A.M.M., Vaslui", vol. VII-VIII, 1985-1986, Galați, pag. 243.

⁸ Aurel Zugravu ș.a. - *op. cit.* pag. 243.

Școala cuprindea două clădiri: una pentru învățământ, alta era locuința învățătorului Iordache Galerie⁹

Se pare că activitatea la Școală era una pozitivă, apreciată în 1844 de Comisia de inspecție din care făcea parte și polcovnicul rus, Alexei Șubin, soțul proprietăresei vetrei târgului Vaslui, Elena Șubin. La acea vreme numărul elevilor care urmau cursurile acestei școli erau de 54 de elevi. Ei susțin examenul de absolvire unde participă și colonelul Alexei Șubin. "Pentru bunele rezultate obținute se împărțeau premii "hărăzite" elevilor sânguincioși de unele persoane înstărite cum erau: căminarul Neculai Chiriac, serdarii Dimitrie Duca, Toma Buzdugan, Iordachi Teliman, stolnicul Mihailovici, dregătorul ținutului Dimitrie Sturdza, comisul George Ciurea și alții"¹⁰ Activitatea școlii este remarcată de autoritățile vremii. La 6 iunie 1847, ispravnicul Ținutului Vaslui, Aga Grigorie Krupenski adresează un discurs de felicitare profesorilor școlii, iar la 23 iulie 1851, Epitropia Învățăturilor Publice din Vaslui trimite Inspectoratului Școlii Publice din oraș, serdarului Dimitrie Duca, o adresă de mulțumire pentru sprijinul acordat școlii¹¹

Între timp, învățământul din Vaslui progresează. Anul 1858 marchează prin raportul Comitetului de inspecție al școlii publice din localitate o nouă etapă, ca urmare "a întemeierii școalei publice de fete, ce s-a deschis la 3 noiembrie, în prezența membrilor comitetului, a corpului profesoral, a unui numeros public și a notabilităților orașului"¹². Această școală primește o donație de 30 de galbeni și 5 stânjeni de lemne din partea lui Dimitrie Castroian, nepotul căminarului Neculai Hagi Chiriac¹³ Existența Școlii nr. 1 de băieți la Vaslui este amintită și de vizita efectuată de domnul Moldovei, Grigore Alexandru Ghica în august 1851, care vizitează obiectivele publice ale orașului, printre care și Școala publică. În 1860 la Vaslui funcționa un pension francez condus de profesorul Alexandr Leblanch. Elevii acestui pension erau obligați acum să susțină examen în fața comisiei școlare centrale¹⁴

Sistemul de învățământ era încurajat prin reformele înfăptuite de Domnitorul Unirii, Alexandru Ioan I. Cuza. "Astfel că printr-un decret, era promulgată la 25 noiembrie / 7 decembrie 1864, importanta lege a instrucțiunii publice" Legea avea 262 de articole ce se refereau la organizarea sistemului de învățământ modern în România. Principala prevedere a noii legi era stipulată în articolul 6 din Dispozițiunile generale ale legii, care afirma că "instrucțiunea primară elementară este obligatorie și gratuită, după cum se legiuiesc la Partea I, Cap. II, Secțiunea I, din prezenta lege"¹⁵

La Vaslui, în timpul lui Alexandru Ioan I. Cuza, se înmulțesc semnele modernizării sistemului de învățământ. La 1860, Școala publică de băieți nr. 1 avea 4 clase aflate într-o casă a statului. Acum este menționat la Vaslui, merituosul învățător

⁹ Constantin Șerban - *op. cit.*, pag. 243.

¹⁰ Ionel Honzoc *Aspecte privind dezvoltarea Vasluiului în secolul al XIX-lea*, în "A.M.M., Vaslui, vol. VII-VIII, Întreprinderea Poligrafică Galați, 1985-1986, pag. 470.

¹¹ *Ibidem*, pag. 470.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Aurel Zugravu ș.a. - *op. cit.*, pag. 244.

¹⁵ Nicolae Isar *Istoria modernă a românilor. Edificarea Statului Național (1848-1866)*, Editura Universității București, 2002, pag. 348-360.

G. Chrisoscoleu (sau Hrisoscoleu). Acesta întocmește un memoriu prin care cerea procurarea de mobilier pentru școală (bănci, mese, scaune), construirea unei bucătării și cumpărarea unui clopoțel pentru sunarea elevilor¹⁶

În acest timp se pare că școala funcționa cu trei clase. Astfel că la clasa I predă supleantul, în clasa a II-a predă adjunctul, în casa a II-a și a IV-a directorul.

În 1863 Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice alocă suma de 300 de galbeni pentru cele două școli din Vaslui (școala de băieți și școala de fete). După 1859 se înființează și o grădiniță publică¹⁷

Între 1861-1876 director al Școlii de băieți nr. 1 era Grigore Hrisoscoleu (menționat și mai sus). Acesta era apreciat de Mihai Eminescu (revizor școlar pentru județele Iași și Vaslui) care afirma că: "Metoda de predare a Domnului Hrisoscoleu e demnă de toată lauda"¹⁸ Datorită meritelor sale, Hrisoscoleu devine Secretarul Comitetului Școlar ce verifică și examinează condițiile în care își desfășurau activitatea învățătorii din comunele județului¹⁹

În anii 1850-1864 numărul absolvenților de la Școala de băieți nr. 1 din Vaslui era de 1485 de elevi, la o medie anuală de 92 de elevi pe an. Între 1864-1934 Școala a avut un număr de 14.464 de absolvenți. Dintre aceștia jumătate urmau și cursurile secundare.

Amintim pe unii absolvenți marcanți ai Școlii publice nr. 1 de băieți Vaslui, cum ar fi: Gl. N. Batîr (promoția 1877), Gl. Petala (promoția 1877), General Ion Râșcanu (promoția 1882), L. Chihodariu (Secretar de stat – promoția 1877), George G. Mironescu (viitorul Președinte al Consiliului de Miniștri, promoția 1883 cu nota 10) etc.²⁰

Un moment important în evoluția învățământului vasluian îl constituie inspecția realizată în 1876 de revizorul școlar, Mihai Eminescu, în orașul și județul Vaslui. La 1 iulie 1875, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Titu Maiorescu îl numește pe Mihai Eminescu în funcția de revizor școlar pentru județele Iași și Vaslui²¹ "Încă din august el porni pe drumurile de țară, în trăsură sau căruță, cum i-a fost la îndemână, să viziteze școlile din județul Vaslui, în vederea reorganizării învățământului primar. *Impresia generală pe care i-o făcuseră aceste școli fu rea. Frecvența redusă a elevilor, abuzurile primarilor, sărăcia și mortalitatea țăranului, silit să presteze munci în natură spre a acoperi vechile datorii, toate acestea îl făcuseră să creadă că școala devenise un lucru de prisos*"²².

Eminescu rămâne în această funcție o perioadă scurtă, până la 4 iulie 1876. El inițiază unele acțiuni pentru bunul mers al școlii vasluiene și inspectează următoarele școli din județ: Școala primară nr. 1 de băieți din Vaslui, Școala primară

¹⁶ Constantin Șerban - *op. cit.*, pag. 243.

¹⁷ Lahovary Gheorghe și colaboratorii - *Marele dicționar geografic al României*, București, 1902, pag. 723-724.

¹⁸ Mihai Eminescu - *Scrieri pedagogice*, Edit. "Junimea", Iași, 1977, pag. 81.

¹⁹ Mihai Ciobanu (coord.) - *op. cit.*, pag. 180.

²⁰ *Ibidem*, pag. 183.

²¹ George Călinescu - *Viața lui Mihai Eminescu*, Edit. Pentru Literatură, București, 1964, pag. 206.

²² *Ibidem*, pag. 208-209.

de fete din Vaslui, Școala din Șurănești, Țibănești, Butucărie, Laza, Hârșova, Poieniști-Florești, Reditu, Brodoc, Pușcași, Bălteni, Mărășeni, Rafaila, Delești, Bălești, Bârzești, Codăești, Gârceni, Lipovăț²³

Interesantă este părerea lui Eminescu despre cele văzute, pe care o redăm în continuare: *“impresia generală pe care mi-au făcut-o școalele rurale din acest județ a fost rea. Pretutindeni frecvența mică și încurcia administrativă mare, pretutindeni sărăcia muncitorului agricol, mortalitatea adesea înspăimântătoare, greutățile publice și angajamentele de muncă născute din aceste greutăți aproape insurmontabile”* În final prezentăm cele înscrise de poet în raportul 220 din activitatea sa de inspector la Vaslui: *“La inspecția făcută la 26 aprilie 1876 școalelor urbane din Vaslui am constatat la școala de băieți un mers regulat de dezvoltare. Metoda de predare a D-lui Hrisoscoleu (clasa a patra) e demnă de toată lauda. Celelalte clase nu poate fi atât de metodic, dar cu destulă aptitudine și sânguință promit rezultate satisfăcătoare”*²⁴.

Mihai Eminescu face și alte aprecieri interesante despre școlile din județ. “În împrejurările (acestea) școalele din județul Vaslui sînt cele mai bune posibile, precum lumea lui Leibniz cu toată miseria și nimicnicia ei vădită, este cea mai bună lume posibilă, căci posibilitatea și existența sunt identice și ceea ce este posibil există. Precum soarele stă locului de milioane de ani, oricare ar fi fost părerile omenești, fie geocentriste, fie heliocentriste, tot astfel părerile oamenilor nu schimbă nimic din mersul firesc, material al lucrului. Părinți miseri și vițioși, copii goi și bolnavi, învățători ignoranți și rău plătiți, administratori superficiali, toate acestea îngreuiate de creșterea impozitelor, menite a hrăni această stare de lucruri, nu sunt condițiunile normale pentru școli bune, precum lemn de brad putregaiu, gelău de porumb și meștere prost nu-mi dă o masă bună. Școala va fi bună, când popa va fi bun, darea mică, subprefecții oameni să știe administrație, finanțe și economie politică, învățătorii pedagogi, pe când va fi și școala-școală, statul-stat și omul- om, precum e în toată lumea, iar nu ca la noi adică la nimeni”²⁵

În anii 1879-1880 în Vaslui apare prima clasă de gimnaziu, fapt care va încuraja orașul în inițiativa sa de a avea un Gimnaziu sau Liceu cu un curs inferior în oraș. Acest lucru se va realiza peste câțiva ani. Dar până atunci crește numărul instituțiilor școlare primare în oraș, întrucât în februarie 1887 se înființează Școala primară nr. 2 de băieți, iar în 1889 Școala primară nr. 2 de fete²⁶

La 1 septembrie 1890 are loc un nou eveniment foarte important pentru procesul de învățământ din Vaslui prin înființarea Gimnaziului real Mihai Kogălniceanu cu patru clase de studiu. Aici avem profesori și directori remarcabili precum: Constantin Calmuschi (profesor și director), Alexandru Nicolau (1893),

²³ Mihai Ciobanu (coord.) - *op. cit.*, pag. 510.

²⁴ Mihai Eminescu - *op. cit.*, pag. 17.

²⁵ *Ibidem*, pag. 81.

²⁶ Mihai Ciobanu (coord.) - *op. cit.*, pag. 203-204.

Grigore Mălinescu (1895), N. Gădei (1897), Ion Chețanu (1900), Spiridon Popescu (va publica la Viața Românească) etc.²⁷

În 1898, Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice condus de Spiru Haret emite o serie de legi importante pentru învățământul românesc cum au fost cele din 1898 – “Legea învățământului public” și 1899 – “Legea învățământului profesional”. O consecință a acestor legi a fost apariția în 1898 la Vaslui a Școlii profesionale de fete, iar la 1904 se înființează “Școala inferioară de meserii Vaslui”²⁸.

După prezentarea instituțiilor de învățământ, credem că ar fi interesant de amintit localurile în care aceste instituții de învățământ își desfășurau activitatea. Astfel, în ce privește gimnaziul menționăm că “la 1 septembrie 1890 s-au deschis cursurile școlii “Mihai Kogălniceanu” într-o prăvălie din strada Ștefan cel Mare, până la Sfântul Dumitru, când gimnaziul avea să se mute într-un loc mai acceptabil”²⁹. La 15 martie 1891 începe construcția noului local pentru Gimnaziu și la 1 septembrie 1893 se inaugurează noua clădire chiar în prezența regelui Carol I. Atât clădirea Liceului Mihail Kogălniceanu (vechi) cât și fosta Școală Normală de Băieți, ambele construite în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea vor fi “construcții funcționale cu arhitectură de tip neoclasic și eclectic”³⁰.

În același timp se dezvoltă și învățământul populației evreiești din Vaslui. În 1896 se înființează Școala “Asei -Tow”, apoi “Școala israelită de fete – *Cultura* – din Vaslui”. Prima avea 4 profesori și 160 de elevi. În fruntea sa erau personalități de marcă a intelectualității evreiești, precum: Albert Spaier și M. Braunstein-Mebasan, Lucreția Constant. Primii doi erau personalități ale învățământului israelit din epocă, cu doctorate la Berlin și Sorbona.

Școala israelito-română “Asei-Tow” se afirmă și la începutul secolului XX. La 1907 ia ființă o clasă gimnazială cu predare în limba română și în limba ebraică³¹. Concomitent la Vaslui erau 3 azile confesionale (cu 3 profesori) și o “grădină cu copii” cu 33 de copii³².

În ce privește celelalte instituții culturale includem unele aspecte cum ar fi: micile biblioteci, personalitățile culturale născute pe aceste meleaguri, prezentarea lucrărilor acestora și a publicațiilor vasluiene din secolul al XIX-lea.

Astfel că “primele biblioteci se găsesc în vechile case boierești, existente în târgul Vaslui, din unor ilustre familii care au condus destinele Moldovei”. Se pare că locuința familiei Ghica-Șubin din apropierea bisericii vechi a orașului avea o încăpere

²⁷ Cornelia Alexandru și D. V. Marin *Liceul “Mihail Kogălniceanu”, Vaslui. Centenar*, Vaslui, 1990, pag. 13.

²⁸ Miahî Ciobanu, s.a. - *op. cit.*, pag. 207.

²⁹ Gheorghe Stănescu - Anuarul comemorativ al Liceului – Mihail Kogălniceanu – din Vaslui pe anii școlari 1890-1935, Tipografia, librăria și legătoria Al. Ocneanu, Vaslui, 1935, pag. 9

³⁰ Maria Popa - *Expoziția “Monumente istorice din Județul Vaslui*, în “A.M.M., Vaslui”, vol. XV-XX, partea a II-a, 1993-1998, Vaslui, pag. 383.

³¹ Liviu Rotman - *Școala israelito-română (1851-1914)*, Edit. Hasefer, București, 1999, pag. 284.

³² Mihai Ciobanu (coord.) - *op. cit.*, pag. 205.

destinată bibliotecii cu operele clasicilor literaturii franceze, germane și ruse. Din ea făceau parte și dicționarele enciclopedice apărute la începutul secolului al XIX-lea³³

O astfel de bibliotecă era în frumosul edificiu ridicat de familia Mavrocordat la 1892, cunoscut sub numele de Palatul Mavrocordat. Aici găsim volume din literatura română și universală la modă în secolul al XIX-lea³⁴

În secolul al XIX-lea la Vaslui nu erau însă mari biblioteci publice. Primele astfel de instituții apar mai întâi pe lângă instituțiile de învățământ din oraș. Astfel că Școala primară nr. 1 avea un fond de carte provenit din donația boierilor luminați și a dascălilor devotați școlii. Învățătorul Grigore Hrisoscoleu, directorul Școlii primare nr. 1 de băieți din Vaslui (1861-1876), prin achizițiile de cărți și publicații, pune bazele primei biblioteci pe lângă școala unde funcționa. Astfel că 308 volume se adăugau conform actului din 22 noiembrie 1861 “bibliotecii școlare publice din Vaslui”³⁵

A doua bibliotecă școlară publică este cea a Liceului “Mihail Kogălniceanu” din Vaslui. Primii directori, Ștefan Severin și Constantin Calmuschi ai Gimnaziului, înființează biblioteca școlii la 8 noiembrie 1892. În același an se achiziționează pentru bibliotecă, 4 dicționare “francezo-române” cu suma de 8 lei. La începutul activității Gimnaziului, conducerea și autoritățile locale pun problema strângerii de fonduri pentru procurarea materialului didactic. Astfel că în decembrie 1891, autoritățile în frunte cu primarul orașului, C. State și Prefectul Județului, Panaite Donici, organizează un bal. Banii strânși cu acest prilej au fost cedați bibliotecii Gimnaziului. Cu suma de 1200 de lei s-au procurat cărți și hărți pentru bibliotecă³⁶

La finalul acestui demers vom prezenta succint personalitățile culturale pe care Vasluiul le-a dat țării în secolul al XIX-lea: Constantin Calmuschi (profesor de istorie și scriitor; a fost cadru didactic la Vaslui, Ploiești, Alexandria, Focșani, Galați și Bîrlad; publică manuale, monografii folclorice “În Munții Neamțului”, poeme “Din vremea Unirii”- 1909, “Geografia României și a țărilor vecine locuite de români”- 1897, “Gh. Asachi. Viața și activitatea lui”-1887, “Principalele dări ale Moldovei și ale Țării Românești în secolul al XVIII-lea” -1891 etc.)³⁷, Ioan Adam (scriitor sămănătorist născut la 26 noiembrie 1875 la Vaslui, decedat la 18 mai 1911 la Iași). El a realizat următoarele lucrări literare: “Pe lângă vatră” -1900, “Flori de câmp” -1900, “Leagănul viselor” -1902, poem, “Sybaris” -1902, roman, “Năzuinți” -1908, povestiri, “Constanța pitorească” -1908, “Voia mării”-1909, “Aripi tăiate” -1910, nuvele, “Din viață” -1910, “Vorbe de clacă” -1910, “Hatmanul Hotnog” -1912, “Mărire și cădere” -1924, “Sub arșiță” -1925)³⁸

Aglae Pruteanu (actriță dramatică născută la 1866 în Vaslui, joacă la teatrul mr. “Gh. Pastia” din Focșani și la Teatrul Național “Vasile Alecsandri” din Iași) sau Constantin Tănase -mare actor de comedie, născut la 5 iulie 1880 la Vaslui.

³³ *Ibidem*, pag. 345.

³⁴ Maria Popa - *op. cit.*, pag. 383.

³⁵ Mihai Ciobanu (coord.) - *op. cit.*, pag. 246

³⁶ *Ibidem*, pag. 246-247.

³⁷ Mihai Ciobanu, Petru Necula *Dicționarul personalităților vasluiene*, Edit. “Cutia Pandorei”, Vaslui 2001, pag. 31.

³⁸ *Ibidem*, pag. 7-10.

Copilărește pe strada Hușului și absolvă în 1905 Conservatorul din București. Devine începând cu 23 mai 1919, director la Teatrul Cărbuș, unde susține o serie de cuplete celebre, cum ar fi: "Până când?", "Este? Este?", "Ai, n-ai dai", "Cu ce?", "Nu mai pot", ori renumitul cuplet după 23 august 1944 îndreptat împotriva trupelor sovietice de ocupație în care afirma următoarele: "De la Nistru pân la Don/ Davai ceas, davai palton./ De la Nistru pân la Tisa/ Davai ceas, davai valiza./ Davai ceas, davai soție/ Harașo tovrășie/" Se pare că de la această « răceală » venită de la Moscova și nu de la răceala de la berea din Cișmigiu, Tănase va deceda pe 29 august 1945 ultime sale cuvinte au fost: "Doctore, să știi că asta-i ultima noapte a lui Mihai Viteazul")³⁹

După prezentarea acestor aspecte privind școala și viața culturală la Vaslui, vom analiza succint și viața confesională a orașului.

2. Viața religioasă

În secolul al XIX-lea populația localității Vaslui aparținea în mare parte celor două confesiuni religioase importante din oraș: Biserica Ortodoxă Română și Cultul Mozaic.

Prezentăm câteva date despre cultul mozaic la Vaslui. Trebuie amintim din start faptul că adepții acestui cult erau evreii, ce ajung în ultimile decenii să reprezinte până la 40% din populația orașului. Niciodată numărul lor, însă, nu va trece de 50% din populația urbei.

În ce privește edificiile religioase ale cultului mozaic, menționăm că după unele mărturii, ele ajung la patru pentru orașul Vaslui, în timp ce la sfârșitul secolului al XIX-lea numărul bisericilor ortodoxe era doar trei.

Prima sinagogă evreiască apare în Vaslui la 1870. Caracterul specific al populației evreiești în cadrul societății românești este dat și de apariția la nivelul țării a cimitirelor evreiești. La Vaslui cimitirul evreilor este menționat în anul 1890⁴⁰

După aceste informații succinte privind activitatea comunității ebraice, prezentăm și viața spirituală a populației românești ortodoxe. În Vaslui existau două biserici ortodoxe, cea de-a treia apărând abia la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Luându-le în ordine cronologică, primul lăcaș de cult ortodox a fost construit în prima jumătate a secolului al XV-lea. Pe locul actualei biserici Sf. Ioan Botezătorul, a existat o altă biserică mai veche, unde probabil, au fost înmormântați boierii moldoveni: vornicul Isaiia, paharnicul Negrilă și stolnicul Alexa, pedepsiți de neînduplecatul voievod în 1471. Astfel mormântul dezvelit în cursul lucrărilor de restaurare din 1923, aparținea unuia dintre acești mari boieri moldoveni, care au făcut parte din divanul țării, vornicul Isaiia fiind chiar și rudă domnească, ceea ce îndreptățește și înhumarea în haine bogate, conform rangului⁴¹

Pe vechiul lăcaș a fost construită o nouă biserică de Ștefan cel Mare în aprilie 1490 și terminată în septembrie același an. De acum se păstrează pisania cu inscripția: "Io Ștefan Voievod cu mila lui Dumnezeu, Domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan

³⁹ Ibidem, pag. 150-153.

⁴⁰ Mihai Ciobanu (coord.) - *op. cit.*, pag. 240.

⁴¹ Alexandru Andronic - *Orașul Vaslui în vremea lui Ștefan cel Mare*, în "A.M.M. Vaslui", vol. XII-XIV, 1990-1992, Galați, pag. 110.

Voievod zidit-am acest hram în numele Tăierii cinstiului cap al Sfântului și slăvitului prooroc și înainte și botezător Ioan. Începutu-s-a în anul 6998 (1490) luna aprilie 27 și săvârșitu-s-a în același an septembrie 20”⁴². Practic construirea bisericii din piatră și cărămidă în cadrul Curților domnești de la Vaslui din vremea lui Ștefan cel Mare trebuie pusă în legătură cu începutul efectiv de înălțare a numeroase biserici în Moldova, în cadrul orașelor medievale, deoarece biserica Sf. Ioan din Vaslui, a inaugurat în anul 1490 seria acelor biserici de curte domnească numite de specialiști – biserici de oraș⁴³

Biserica din vremea domniei lui Ștefan cel Mare cuprindea următoarele elemente arhitecturale: pronaos supralărgit, împingerea spre exterior a pereților laterali, îndepărtarea celor două contraforturi care încadrau spre apus absidele laterale, decorațiunea exterioară prin folosirea cărămizilor și a discurilor ornamentale smălțuite cu motive geometrice și figurative în relief, amplificarea planului etc.. Biserica din Vaslui avea un plan triconc care cuprindea: pronaosul (tinda), naosul (nava centrală) și altarul. În timpul lui Ștefan cel Mare se pare că biserica avea și o turlă⁴⁴

În secolul al XIX-lea, asupra bisericii se fac mai multe reparații, înregistrate în special după unele cutremure mari de pământ. În anul 1802 are loc un puternic cutremur de pământ. Lăcașul de cult se va crăpa de sus până jos, iar bolta bisericii domnești va intra într-un stadiu de dărăpănare. În anul 1818, turla bisericii se dărâmă complet. În anul 1820 are loc prima refacere a bisericii din acest secol. Acum se construiește lângă peretele de apus turnul de clopotniță. Această refacere este susținută financiar de soți logofătului, Costachi Ghica, Maria Cantacuzino, după cum reiese din textul inscripției de la 1820 cu următoarele informații: “Acest sfânt lăcaș zidit de răposatu întru fericire domn Ștefan Voievod bătrănu cu fiul său Bogdan, iar după un timp risipindu-se, s-a zidit din nou de dumneaei cucoana Maria Cantacuzino logofeteasa, soția răposatului marelui logofăt Costachi Ghica, cu toată cheltuiala dumisale spre vecinica lor pomenire la anii de la Hristos – 1820”⁴⁵

Maria Cantacuzino urmărea prin această investiție să-și asigure proprietatea deplină asupra edificiului eclesiastic, înlăturând dreptul orașenilor vasluieni de a se considera stăpâni răzeși ai ctitoriei ștefaniene.

La 10 februarie 1886 are loc un nou cutremur de pământ care va duce la crăparea turnului refăcut la 1820. În anul 1889 încep lucrările de reparație a bisericii de Primărie. Constructorul a fost Giovanni Costaldo. Primăria cere și un ajutor bănesc pentru reparații de la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii. Lucrările se încheie în 1890, iar la 14 octombrie 1890 are loc resfințirea ctitoriei ștefaniene. Acum se reface pictura în interior și se realizează un cafas din fier. Pictura aparține lui G. Ioanid, un discipol al lui Gheorghe Tătărăscu. Pictura se realizează într-un stil renascentist, în tehnica

⁴² George Balș - *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1926, pag. 59.

⁴³ Grigore Ionescu - *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, București, 1963, pag. 234.

⁴⁴ Mihai Ciobanu (coord.) - *op. cit.*, pag. 103.

⁴⁵ Ioan Olaru s.a. - *Biserica Domnească Sf. Ioan Botezătorul din Vaslui Înălțată de Ștefan cel Mare în anul 1490 – Important Monument de artă medievală românească*, în “A.M.M. Vaslui”, vol. XII-XIV, S.C. Porto-Franco S.A., Galați, 1990-1992, pag. 324.

uleiului, pe suport de gled, preparat special. În interior, în pronaos, sunt lucrate în imitație de mozaic, portretele lui Bogdan al III-lea cel Chior și Ștefan cel Mare.

În 1894 pe cheltuiala Episcopului Hușilor, P.S. Silvestru Bălănescu are loc poleirea catapetesmei formată din 40 de icoane pictate în ulei. În interiorul bisericii se află, probabil, tot din această perioadă, o icoană din secolul al XIX-lea de Nicolae Grigorescu care înfățișează pe Iisus Hristos pe drumul Golgotei. Tot la 1894, același Episcop va polei și arginta acum iconostasul Maicii Domnului⁴⁶

Biserica Sf. Ioan rămâne până în zilele noastre drept una din cele mai interesante și respectate clădiri ale orașului Vaslui. Aici în al doilea război mondial a fost adăpostită statuia lui Ștefan cel Mare și Sfânt de la Chișinău – simbol al românismului din Basarabia, pentru a nu fi distrusă de armata sovietică.

Cea de-a doua biserică din Vaslui datează din 30 iulie 1628. Ea are hramul Sfântului Gheorghe și era închinată atunci Mănăstirii Zografu de la Muntele Athos. Mai târziu, mănăstirea primește numele de Adormirea Maicii Domnului – Uspenia. Mănăstirea este menționată în mai multe hrisoave domnești emise de diverși Domni ai Moldovei ca: Miron Barnowski Movilă (30 iulie 1628), Moisa Movilă la 5 august 1631 și de Alexandru Coconul la 2 aprilie 1630. Mănăstirea devine apoi “mitoc” al Mănăstirii Dobrovăț, care la 9 august 1796 face schimb cu noul proprietar al Vasluiului, hatmanul Costachi Ghica, el stăpânind mănăstirea și moșia acesteia⁴⁷ În anul 1859 mica bisericuță din lemn este mistuită de focul ce distruge acum o mare parte din oraș.

În același an, marele boier filantrop vasluian, căminarul Neculai Hagi Chiriac după ce construise o clopotniță la 1831, începe ridicarea unui nou lăcaș de cult din piatră, în mijlocul orașului, această biserică devenind astfel Catedrala orașului. Căminarul nu va mai ajunge să vadă terminată lucrarea, deoarece moare la 1859, lucrarea fiind finalizată un an mai târziu de nepotul său Dimitrie Castroian, însă tot cu banii proveniți din averea căminarului.

În anul 1866 Biserica Adormirii Maicii Domnului – Uspenia este reparată de Preotul Constantin Maria împreună cu presviteră Elena, cu Ion Bălașa și cu Dumitru Aftinoae din Vaslui, reparația rezistând practic timp de 50 de ani până după primul război mondial⁴⁸. O parte din pictura actuală s-a făcut cu sprijinul financiar al marelui actor Constantin Tănase.

Cea de a treia biserică se construiește în anul 1889. Era de fapt o biserică paraclis a Cimitirului Eternitatea din Vaslui, construită de noul proprietar al moșiei târgului Vaslui, Vera Mavrocordat. Aceasta poartă hramul Sfânta Treime. Biserica se construiește în mijlocul noului cimitir, înființat la jumătatea secolului al XIX-lea. Se aduc aici pietrele funerare din secolele XVII-XIX care se observă până azi. Acum se construiește și o troiță în Cimitirul Eternitatea din Vaslui. În acest cimitir se găsec

⁴⁶ Mihai Ciobanu (coord.) - *op. cit.*, pag. 105-128.

⁴⁷ Gheorghe Ghibănescu - *Vasluiul, studiu și documente*, Iași, “Institutul de Arte Grafice – Viața Românească –”, 1926, pag. 184-185.

⁴⁸ *Ibidem*, pag. 205.

cavourile marilor familii boierești vasluiene: Temistocle, Bastaki, Vonograski, Mironescu, Rășcanu, dr. Scarlat⁴⁹

În 1925 din ordinul autorităților este dezafectat vechiul cimitir din jurul bisericii Sf. Ioan, rămânând doar cavourile din secolul al XIX-lea, cunoscute sub numele de rezervația Ghica-Șubin. Aici se află, mormintele proprietarilor moșiei târgului Vaslui ale colonelului Alexei Șubin decedat la 1854 și al Elenei Ghica⁵⁰

În ce privește populația catolică, menționăm că în Evul Mediu, orașul avea o puternică comunitate catolică, reprezentată chiar de o astfel de biserică după cum afirmă la 7 noiembrie 1646, Marco Bandinos. Biserica se va distruge, însă comunitatea va rămâne la Vaslui până în zilele noastre. Acest fapt este atestat de existența mai multor documente. Astfel, la 1842 avem o hartă a comunităților catolice din Moldova realizată de inginerul Josef Anton Bayardi. Aceasta se numea "Carta speciale del Principate di Moldawia per la Missione Catolica; delineata e ridotto secondo le observationi state fatte da me, ingegnere geografo J.A. Bojordi: 1842" În acest document Vasluiul este trecut sub numele de Waslui ca având o anumită comunitate catolică⁵¹

În concluzie, după prezentarea succintă a vieții școlare, culturale și religioase, afirmăm că în veacul al XIX-lea, orașul Vaslui cunoaște un proces lent de modernizare. Într-adevăr, credem că atât societatea românească, în general, dar mai ales orașul Vaslui, în secolul al XIX-lea cunoaște semne vizibile ale modernizării sale, dar considerăm că era un oraș care se afla încă departe de termenul de modern. La fel ca societatea românească, Vasluiul nu va reuși în secolului al XIX-lea să parcurgă în mod integral prima revoluție industrială. Desigur, la Vaslui avem acum elite care putem spune că fac parte dintr-o lume modernă, dar cunoaștem și o pătură agrară extrem de săracă și de înapoiată, care practic la 1907 va distruge localitatea, exact ca în epoca medievală. Avem manufacturi, dar avem și proprietari ai vetrei târgului, avem practic o combinație între arhaic și modern, între Orient și Occident, de fapt avem ceea ce întâlnim la nivelul întregii României, o lume în schimbare, într-o schimbare rapidă la nivelul elitelor, dar într-o schimbare lentă la nivelul populației, care nu va reuși să se adapteze la noile realități moderne. În cadrul acestor schimbări învățământul și viața spirituală ocupă un loc aparte, cu școli de referință ca Gimnaziul M. Kogălniceanu și biserici remarcabile cum era Biserica Sf. Ioan, ctitorită de Ștefan cel Mare. Acesta este Vasluiul la nivelul secolului XIX, o mare sau mai degrabă mică Românie, un oraș în care noul se întâlnește cu vechiul, un oraș în care modernismul nu va pătrunde decât lent.

⁴⁹ *Ibidem*, pag. 210.

⁵⁰ *Ibidem*, pag. 130.

⁵¹ *Ibidem*.

Bibliografie:

- Andronic Alexandru, Ciobanu Mihai, Necula Petru - *Cronica Vasluiului*, Editura Publirom, București, 1999.
- Baban Ioan, *Univers cultural și literar vasluian*, Dicționar, Editura Pim, Iași, 2008.
- Eminescu Mihai, *Scrieri pedagogice*, Editura Junimea, Iași, 1977.
- Ghibănescu Gheorghe - *Vasluiul studiu și documente*, Editura Viața Românească, Iași, 1926.
- Iorga Nicolae *Istoria învățământului românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1971.
- Marin Dumitru, Alexandru, Cornelia - *Liceul Mihail Kogălniceanu, Vaslui - Centenar*, Vaslui, 1990.
- Petru Necula, Ciobanu Mihai *Dicționarul personalităților vasluiene*, Editura "Cutia Pandorei". Vaslui - 2001.

OCUPAȚIA ENGLEZĂ ÎN INDIA (A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA)

drd. Victorița Aneculi

Cuvinte cheie: Ocupație, mogul, cipai, pușcă Enfield, rani, Indian Civil Service, opiu.

Mots-clés: Occupation, moghol, cipai, carabines Enfield, Indian Civil Service, opium.

L'occupation anglaise aux Indes dans la seconde moitié du XIXe siècle

Résumé

Dans l'histoire de l'Inde, le XIXe siècle est caractérisé par la lutte des Indiens pour leur libération de la domination britannique. Ce conflit ne représentait pas une simple guerre entre conquéreurs et vaincus, mais une dispute entre deux civilisations développées qui ne se reconnaissaient pas et ne se respectaient pas réciproquement.

L'apogée de ce conflit a été marquée par la révolte des Cipayes qui a eu lieu le 10 mai 1857. Cette rébellion a entraîné des changements majeurs dans l'administration des Indes par le Royaume Britannique.

Dans la seconde moitié du XIXe siècle, la lutte des Indiens se rend plus radicale qu'avant et c'est le nationalisme indien qui commence à se manifester.

În istoria Indiei, secolul al XIX-lea este caracterizat prin lupta de eliberare a indienilor de sub dominația britanică, care nu este doar o luptă clasică între cuceritori și cuceritori, ci și un conflict între două civilizații. Pentru englezi indianul a rămas o necunoscută completă – era doar cel aflat sub ocupație, care prin munca lui trebuia să le aducă beneficii materiale. La fel și pentru indian, englezul reprezenta străinul “impur” care le-a răpit tot ce avea. A fost un conflict între două civilizații dezvoltate, care nu se recunoșteau și nu se respectau reciproc.

Europeanul nu putea considera comportamentul indienilor unul civilizat.

Într-un raport făcut în 1813, de către guvernatorul general al Indiilor Orientale, se făcea o caracterizare a conduitei morale a indienilor; acesta identifică trăsăturile fundamentale de caracter ale indienilor: viclenia, înșelătoria, furtul, jaful, omorul. În fața stăpânului și învingătorului indianul se târăște umil și slugarnic, iar față de cel învins și inferior este crud și lipsit de considerație¹

Alteritatea dintre cei factori se adâncește și mai mult atunci când europeanul cu valori total opuse consideră că indianul oferă o prea mare grijă animalelor în detrimentul semenilor. Europeanul reliefează antagonismul comportamentului acestuia, pe de o parte, indianul nu omoară nicio vietate, el construiește spitale

¹ Demetrio Marin, *India și Occidentul*, Institutul European, Iași, 2007, p. 113.
<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

destinate animalelor, în special pentru vaci și maimuțe bătrâne, iar, pe de altă parte, în întreaga țară nu se afla un așezământ pentru bolnavi și bătrâni. Atunci când li se îmbolnăvesc rudele apropiate sunt vizitați de medicul astrolog, iar dacă boala devine periculoasă bolnavii sunt aduși pe malul Gangelui (considerat fluviul sfânt), sunt depuși în locuri pustii și abandonati în ultimele ore ale vieții lor². În conștiința unui european aceste acțiuni sunt incompatibile cu un popor civilizat. Însă tradiția hindusă consideră că acest tip de moarte pe malul sau în apele fluviului Gange este cea mai frumoasă și, de asemenea, sfântă³.

India a fost o țară care s-a sustras oricărei cercetări timp de mai multe secole, a rămas o Indie secretă pentru europeni, o țară în care locuiau mulți înțelepți, asceți care se condamnau la nenumărați ani de meditație solitară, la renunțări grele și care părăsesc de bunăvoie orice legătură cu oamenii, cu singurul scop de a afla adevărul⁴.

Și comportamentul englezilor este de neînțeles și de neacceptat pentru indienii. Indienii nu beau apă după animale sau după europeni. Un servitor indian poate să-i aducă apă stăpânului său european, însă nu trebuie să ia paharul înapoi după ce stăpânul a băut, astfel s-ar contamina. Un servitor al lordului Hastings povestește că în timpul unei epidemii răspândite în 1819 printre soldații indieni, mulți dintre ei și-au învins prejudecata și au luat medicamentele din mâna lui, însă doi brahmani angajați ca scribi, care zăceau departe unul de celălalt, nu au luat nimic, pentru că nu era nimeni din casta lor care să le dea medicamentele, preferând, astfel, să moară⁵.

*

De-a lungul timpului indienii au fost un popor pașnic, care nu a făcut niciodată cuceriri, dimpotrivă, de când datează istoria relațiilor lor cu lumea externă, au fost cuceriti de mongoli, afgani și englezi. Tradiția înregistrează un fapt edificator: fahirul Calano s-a urcat pe rug din propria voință în prezența lui Alexandru Macedon și și-a dat foc în public la Susa. Decizia sa nu a rezultat din faptul că-și risca viața pentru un scop anume, motivul său era să se retragă din viață în libertate⁶.

Ultimii dintre cuceritori au fost englezii. Imperiul Britanic al Indiilor a durat între 1818-1914. Englezii și-au asigurat granițele, pentru că în partea de nord-vest se temeau de o eventuală avansare a rușilor către Asia Centrală, iar în partea de nord-est de expansionismul birmanez. În urma a două războaie, englezii i-au constrâns pe birmanezi să cedeze mai multe provincii și au anexat Assamul și Birmania de sud⁷. Guvernatorul general, lordul Dalhousie, a elaborat o doctrină conform căreia, dacă un suveran murea fără moștenitor de sex masculin, Compania îi anexa teritoriul. În acest mod, Compania a anexat mai multe principate indiene, printre care și Oudhin, care

² *Ibidem*, p. 157.

³ Paul Brunton, *India secretă*, Casa de editură și presă "Viața Românească" București, 1991, p. 7.

⁴ Paul Brunton, *op. cit.*, p. 136.

⁵ Demetrio Marin, *op. cit.*, p. 155.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Michel Boivin, *Istoria Indiei*, Editura Corint, București, 2003, p. 89.

rămăsese ultimul stat important din India de nord⁸ Treptat, Pendjabul va fi anexat, urmat de Sind în 1843. Înaintarea britanică spre Afganistan a fost blocată după înfrângerea din trecătorile Kaybar din anul 1841⁹

Din 1813 Compania Indiilor Orientale nu mai deține monopolul comercial, funcțiile sale fiind în special politice și militare. Începând din 1820 diverse medii englezești au determinat-o să instaureze o politică reformistă. Măsurile cele mai importante priveau practicile marginale, precum cutuma *sati*, interzisă în 1829. De asemenea, aceste măsuri priveau și pe *thugi*, care practicau sacrificii rituale, capturând călători. O altă măsură întreprinsă de Companie a fost înlocuirea limbii persane cu engleza, care a devenit limbă oficială a corespondenței din anul 1835. Acest fapt dovedește intenția ei de a se substitui complet puterii mogule, care încă se manifesta în mod simbolic¹⁰

A doua jumătate a secolului al XIX-lea debutează cu cel mai puternic conflict dintre indieni și englezi, conflict care va marca începutul luptei de eliberare a celor aflați sub ocupație străină. La 10 mai 1857 are loc răscoala cipailor ("sepoi – cipai" termen care provine din cuvântul urdu "*sipaahi*" care înseamnă soldat). Soldații Armatei Indiei Britanice, recrutați din rândul populației hinduse și musulmane, s-au revoltat împotriva britanicilor de la garnizoana Meerut (care se afla aproximativ la 65 de km de Delhi)¹¹ Pretextul acestei revolte este unul religios (refuzul soldaților de a folosi noile puști Enfield). Ambalajul gloanțelor trebuia rupt cu dinții, ceea ce provoca contact cu grăsimea de vită (ceea ce însemna sacrilegiu pentru hinduși), sau cu grăsimea de porc (care însemna o încălcare gravă a regulilor religioase pentru musulmani). Revolta are numeroase cauze: dezastrul provocat de expediția din Afganistan, zvonurile care afirmau că englezii vor să-i convertească la creștinism¹², concurența produselor britanice, ostilitatea față de reformele fiscale, administrative și tehnice efectuate de englezi¹³

Trei regimente s-au revoltat pentru a protesta împotriva punerii în lanțuri a celor care au refuzat noile cartușe. Rebelii i-au eliberat, masacrând garnizoana engleză. Au atacat și ocupat apoi orașul Delhi. Împăratul mogul Bahadur Shah a fost pus în fruntea rebeliunii. Răscoala s-a propagat cu repeziciune în India de nord și centrală¹⁴

În plan militar se disting trei etape. În prima etapă s-a urmărit cucerirea orașului Delhi. Englezii sunt înfrânți de șeful rajput Kunwar Sing al Arrah, însă întăririle venite din Punjab le-au permis englezilor să cucerească orașul în august¹⁵

A doua etapă s-a derulat în jurul Lucknowului pe care l-au cucerit cu ajutorul unor întăriri.

⁸ Michel Boivin, *op. cit.*, p. 89.

⁹ *Istoria universală*, (Larousse), *Evoluția lumii contemporane*, vol III, Editura Univers Enciclopedic, București, 2006, p.148.

¹⁰ Michel Boivin, *op. cit.*, p. 91.

¹¹ http://ro.wikipedia.org/wiki/India_Britanica Revolta_indian_din_1857.

¹² Michel Boivin, *op. cit.*, p.92.

¹³ *Istoria universală*,... p. 148.

¹⁴ Michel Boivin, *op. cit.*, p. 92.

¹⁵ *Ibidem*.

Ultima etapă a avut loc în India Centrală, unde *rani* (femininul pentru rajah) din Jhansi a preluat conducerea revoltei, însă englezii au cucerit acest teritoriu și *rani* va muri în luptă. Luptele au continuat încă un an în diferite regiuni, însă guvernatorul general a proclamat încheierea păcii, în iulie 1858¹⁶

Au fost executați mii de indieni, care au fost acuzați că au participat la revoltă. Una dintre metodele prin care erau executați cei acuzați a fost metoda "suflării în aer"¹⁷ Condamnații erau legați de țeava tunului, după care se trăgea împrăștiind în jur bucăți din corpul celui executat. Într-o scrisoare a unei britanice care locuia în India, se povestește: "...mulți prizonieri au fost spânzurați după bătălie. Când s-a observat că spânzurătoarea nu a făcut nicio impresie asupra lor, patru dintre ei au fost interogați și condamnați să fie suflați în aer cu tunul. Într-o bună zi am fost speriați printr-o detunătură de tun, care a fost însoțită de un sunet înăbușit, dar atât de îngrozitor încât nu putea fi descris..... Un ofițer mi-a mărturisit că ți s-ar face rău să privești..... Un tun a fost supraîncărcat și bietul om a fost spintecat cu adevărat în atomi. Spectatorii au fost acoperiți cu sânge și cu bucăți de carne. Capul unuia dintre bieții oameni a căzut asupra unuia dintre spectatori, rănindu-l"¹⁸.

Consecințele revoltei *cipailor* au fost variate: împăratul mogul Bahadur Shah a fost judecat pentru trădare și deportat în Rangon¹⁹, armata indiană a fost reorganizată, unitățile de musulmani și brahmani din Provinciile unite Agra și Oudh au fost desființate²⁰ Compania a fost suprimată, iar regina Victoria devine suverana directă a Indiei. În 1876 Parlamentul din Londra a proclamat-o împărăteasă a Indiilor.²¹

Actul Indiilor din 1857 transfera secretariatului de stat al Indiei, India Office, puterile care până atunci fuseseră deținute de Comitetul de Control al Companiei. Începând din 1861 consiliul executiv al viceregelui (noul titlu al guvernatorului general) tinde să devină un adevărat guvern deservit de o întreagă administrație, *Indian Civil Service*.²²

De asemenea, a fost instaurat un nou sistem fiscal, în care cheltuielile militare reprezentau 1/3 din buget. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea dominația britanică s-a bazat pe armată.

În 1879 a izbucnit un alt război afgan ce a avut drept consecință recunoașterea reciprocă a "liniei Durand", care despărțea zona tribală dintre Afganistan și Imperiu. Un ultim război anglo-birmanez permite anexarea Birmaniei de Sud, astfel încât întreaga țară era inclusă în Imperiu în 1937²³

Începând din anul 1870 se poate vorbi de dezvoltarea naționalismului indian. În această epocă, intelectualitatea și-a schimbat atitudinea față de dominația britanică. Descoperirea grandorii trecutului, criza încrederii în raj, care s-a arătat incapabil să

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Reinhard Frank, *Dominația Angliei în India*, s.e. Berlin, 1940, p. 21.

¹⁸ *Ibidem*, p. 22-23.

¹⁹ Michel Boivin, *op. cit*, p. 93.

²⁰ http://ro.wikipedia.org/wiki/India_Britanica Revolta_indian_din_1857.

²¹ Michel Boivin, *op. cit*, p. 94.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

prevadă foametea din 1875 și pe cea din 1880 sunt factori care au creat o nouă stare de spirit. În 1876 a fost fondată Asociația Indiană la Calcutta de către Surendranath Banerji care organizează primele campanii de agitații panindiene²⁴. Un an mai târziu, Ameer Ali a fondat Asociația Națională Muhammadan, considerând că interesele musulmanilor nu erau suficient garantate de către organizațiile dominate de hinduși²⁵.

Congresul Național Indian a fost creat în 1885 de Octavian Hume, liberal, originar din Scoția, pentru a constitui un forum care să permită articularea unui punct de vedere indian asupra chestiunilor legate de guvernarea și dezvoltarea politică a Indiei. Congresul a devenit principalul partid politic al țării²⁶. Spre sfârșitul secolului în interiorul Congresului s-a produs o separare între extremiști, conduși de Tilak, și moderați, conduși de Gokhale. Primii militau pentru o acțiune mai radicală în vederea îndepărtării britanicilor, ultimii își urmăreau obiectivele folosind mijloace constituționale și promovând reforme fundamentale menite să conducă la obținerea autonomiei²⁷.

Într-una din interpelările Congresului se susține: "este clar că India, oricât de mare ar fi, nu este suficient de mare pentru a găzdui poporul Indian, cât și guvernul britanic. Unul sau altul trebuie să plece și nu încapă îndoială cine este acesta.... Suntem foarte serioși, am rupt orice punte de legătură, pentru noi nu mai exista cale de întoarcere"²⁸.

Urmările ocupației engleze în India sunt numeroase. Până la tratatul de la Paris din 1763, India era o țară bogată care exporta atât în Extremul Orient, cât și în Extremul Occident produse textile și zahăr. Exista o veritabilă burghezie locală, în special în Bombay și la Madras. Venirea englezilor a schimbat această situație. Comerțul exterior devine monopol al Companiei Indiilor Orientale și concurența din partea produselor industriale britanice ruinează artizanatul textil indian, căruia nu i-a lăsat timp suficient pentru adaptare.

Ameliorarea provizorie a condițiilor de viață a determinat expansiunea demografică și a contribuit la pauperizarea țăranilor, cu atât mai mult cu cât culturile de subzistență sunt înlocuite cu cele de export: bumbac, iută, și opiu²⁹. India producea mai mult opiu decât orice țară din lume, jumătate din producție se consuma în India, iar cealaltă jumătate se exporta. Producția și consumul nu se făceau pe ascuns, deși religia țării interzicea în mod strict consumul de opiu. Într-un discurs Gandhi spunea "înainte de venirea englezilor, niciun guvern din India nu a sprijinit această patimă pentru a câștiga din impozite" Consumul de opiu s-a extins la scară națională. Îngrijorător era faptul că li se dădea opiu și copiilor. "Femeile care lucrează la fabricile de la Calcutta și Bombay dau în fiecare dimineață opium sugarilor pentru ca aceștia să doarmă întreaga zi și să nu tulbure pe mamele lor, în timpul muncii, prin strigăte de foame. Femeile de la sate își ameteșc copii înainte de a pleca la munca

²⁴ *Ibidem*, p. 98.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Shashi Tharoor, *Nehru. Inventarea Indiei*, Editura Paideea, București, 2004, p. 7.

²⁷ *Ibidem*, p. 8.

²⁸ *Ibidem*, p. 60.

²⁹ *Istoria universală*,... p. 149

câmpului, astfel încât aceștia să nu se trezească și să strige în absența mamei³⁰. Patima opiumului în India, împreună cu patima basamacului, a fost unul dintre cele mai importante mijloace politice pe care Anglia le-a utilizat pentru a-și menține dominația³¹.

Însă dominația britanică a avut și consecințe pozitive: instaurarea unei administrații remarcabile, începutul dezvoltării rețelelor de căi ferate și întemeierea universităților.

Bibliografie:

- Brunton, Paul, *India secretă*, Casa de editura și presă "Viața Românească" București, 1991.
 Boivin, Michel, *Istoria Indiei*, Editura Corint, București, 2003.
 Demetrio, Marin, *India și Occidentul*, Institutul European, Iași, 2007.
 Reinhard, Frank, *Dominația Angliei în India*, Berlin, 1940.
 Tharoor, Shashi, *Nehru. Inventarea Indiei*, Editura Paideea, București, 2004.
 Larousse, *Istoria universală, Evoluția lumii contemporane*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2006, vol. III.

Surse Internet:

http://ro.wikipedia.org/wiki/India_Britanica Revolta _indian din _1857

³⁰ Reinhard Frank, *op. cit.*, p. 62.

³¹ *Ibidem*, p. 67.

PREVEDERI DE ORDIN CANONIC ÎN SOBORNICESCUL HRISOV AL MOLDOVEI

Pr. Mst. **Constantin Mănescu**

Cuvinte cheie: „Micul manual de legi”, Alexandru Ipsilanti, „Pravilniceasca Condică”, cod de legi civile, „Sobornicescul Hrisov”, 1785, elemente de drept canonic, Moldova.

Mots-clés: „Le petit manuel de lois”, Alexandru Ipsilanti, „Pravilniceasca Condică”, code de lois civiles, „Le Sobornicesque Hrisov”, 1785, éléments du droit canonique, Moldavie.

Résumé

Dans l'histoire du peuple roumain, le XVIII-ème siècle est connu sous le nom de l'époque phanariote, qui a eu des aspects négatifs, mais aussi des aspects positifs. Le domaine le plus fécond des réformes phanariotes a été la législation. Maintenant nous voyons apparaître des codifications de lois inspirées du droit byzantin et mêlées avec des éléments de la coutume de notre terre roumaine.

La première collection de lois civiles s'appelle „Pravilniceasca Condică” ou „Le petit manuel de lois” du prince régnant Alexandru Ipsilanti, qui est apparu en 1780 pour la Valachie. Le deuxième code de lois civiles s'appelle „Sobornicescul Hrisov”, qui est apparu en 1785 pour la Moldavie. Dans ce code sont rencontrés des éléments du droit canonique. Il réglemente les mariages entre les asservis qui habitaient sur les domaines des boyards. Il condamne aussi le concubinage. Il établit les sanctions civiles et religieuses pour ceux qui non respectent la loi. Sont condamnées en même temps les relations de mariage entre les Roumains de Moldavie et les tziganes, en montrant que les mariages religieux entre les hommes libres et les esclaves ne sont pas possibles.

Les dispositions du droit canonique rencontrées dans „Le Sobornicesque Hrisov” de 1785, seront reprises dans l'édition suivante de cet ouvrage de 1835, mais la législation ultérieure mettra en relief l'égalité de tous gens devant Dieu, indifféremment de race et de leur condition sociale.

Istoria secolului al XVIII-lea este pentru poporul român un șir întreg de umilințe, de speranțe puse în marile puteri care ne înconjurau: austriecii, rușii și turcii. Calificat de istorici ca epoca fanariotă, acest secol a fost caracterizat de

istorici în moduri diferite. Unii au avut aprecieri sumbre, considerându-l o perioadă de decădere a istoriei naționale, prin pătrunderea elementului grecesc în Țările Române, prin fiscalitatea excesivă și prin controlul turcilor asupra politicii externe a românilor. Dar pe lângă aceste neajunsuri, epoca fanariotă a avut și unele aspecte pozitive. Între acestea, cel mai important este câștigul enorm al schimburilor de idei, pe plan cultural, cu națiunea greacă, fapt care a avut ca urmare tipărirea de cărți de slujbă atât grecești, cât și slavonești și românești, Biserica românească devenind factorul principal în menținerea ideii de unitate națională.

Domeniul cel mai fecund al reformelor fanariote a fost însă legislația. Dacă în secolele anterioare existau vechile noastre pravile după care se conducea viața bisericească și de stat a românilor, odată cu epoca fanariotă începe o elaborare a dreptului civil, deoarece elementul de drept pur bisericesc părea a fi insuficient. Jurisconsultii greci au început să prelucreze elementele juridice din dreptul bizantin, altoindu-le pe tulpina dreptului cutumiar român. Autonomia legislativă a Principatelor Române nefiind niciodată încălcată în epoca fanariotă, apar codificări de legiuiri bizantine, amestecate cu obiceiul pământului românesc.

Prima legiuire civilă din epoca fanariotă în Principatele Române o constituie „Micul manual de legi” al lui Alexandru Ipsilanti, domn al Țării Românești, cunoscut sub numele de „Pravilniceasca Condică” și apărut în 1780.

Exemplul lui Alexandru Ipsilanti din Țara Românească este urmat în Moldova de domnitorul Alexandru Mavrocordat al II-lea, fiul lui Ioan Mavrocordat, din marea familie domnitoare a Mavrocordaților, cu rădăcini în secolul al XVI-lea. Născut în 1745, el este cunoscut în istorie și cu numele de Firaris, adică Fugarul, din cauză că, după mazilire, a fugit la ruși. Avea experiența treburilor, stătuse vreme îndelungată la Petersburg și bineînțeles, după regula stabilită de decenii, înainte de a ajunge domn, fusese mare dragoman al Porții (1783-1785). Ajunge pe tronul de la Iași la 1 ianuarie 1785. Dorind să rămână în scaun, clătinat din cauza influenței Habsburgilor la Constantinopol, el oferise 800 de pungi de bani la Poartă pentru a i se confirma domnia pe viață. Pe plan extern, se pare că începuse tratative în ascuns cu Rusia spre a-i închina țara. Așa s-ar explica de ce, după ce în octombrie 1786 dăduse pungile cu bani și obținuse confirmarea domniei, e mazilit totuși, la 3 decembrie în același an; se pare că Poarta simțise ceva de aceste tratative, fără să aibă însă o dovadă precisă. La 5 februarie 1787 sosește în Iași un capugi, cerând 250 de pungi pentru plata garnizoanei din Bender. Domnul, căruia i se îngăduise să mai rămână, după mazilie, încă un interval de timp în țară spre a strânge impozitele care tocmai atunci trebuiau încasate, fuge, în noaptea de 5 spre 6 februarie, din Iași, cu o mică suită de 24 de persoane. Trecerea Nistrului

se face aproape de Rașcov, sub protecția unui detașament de husari care-i ieșise înainte, apoi fugarul se duce la Moscova, părăsindu-și în țară soția – doamna Zamfira, fiica lui Nicolae Caragea –, rudele și curtea sa de mai bine de o sută de persoane. Fugise, ca un act de prudență, pentru a scăpa de „barbaria administratorilor” Imperiului otoman, care „pentru bani făceau totul”¹. A murit la 8 februarie 1819; mormântul lui se află în mănăstirea Sf. Daniil din Moscova.

Ca domnitor al Moldovei, Nicolae Mavrocordat se confruntă pe plan intern cu unele abuzuri legate de dreptul de protimisis sau preempțiune. Din cele mai vechi timpuri, în obiceiul pământului a existat la noi acest drept, în virtutea căruia proprietarii de imobile pentru a le vinde erau datori să înștiințeze mai întâi rudele, într-o anumită ordine, uneori chiar vecinii, și numai dacă aceștia nu voiau să cumpere, puteau vinde legal altora. Dreptul de protimisis a fost mijlocul de a împiedica pe străini să pătrundă în special în moșii. Cu timpul, acest drept a început să fie ocolit; în loc de a se face o vânzare, se făcea o danie cu act scris sau fără. Erau, desigur, rare cazurile când cel bogat dăruia unui sărac. Deseori cel bogat și puternic ademenea sau silea pe cel sărac să-i vândă, dar în loc de vânzare îi făcea o danie pentru care nu exista protimisis. Pe această cale, donatarul sau cel care primea donația pătrundea în moșie și, prin cumpărări, căci acum avea drept de protimisis, încet, încet, își mărea proprietatea. În acest fel, mai ales în secolul al XVIII-lea, au pătruns mulți străini în proprietățile răzeșilor și moșnenilor și s-au format latifundii.

Mai încercaseră și alți domnitori ai Moldovei să ia unele hotărâri, prin hrisoave făcute cu Sfatul de Obște, pentru a se împiedica ocolirea, evitarea sau neaplicarea dreptului de deplină întocmire”, ele nici nu fuseseră respectate. În afară de legi sau pravile, mai existau acele hrisoave domnești, adică acele acte prin care Domnul își impunea voința sa, ele fiind de mai multe feluri: învățăturile, poruncile, cărțile, așezămintele, legăturile, testamentele (în sensul de hotărâri generale), întăririle de anaforale sau de cărți de judecată, hotărârile, pitacele, ponturile, nizamurile sau publicațiunile². Toate acestea luau caracterul de obligativitate și generalitate al legii, cu două condiții: 1) trebuiau să emane în prim sau ultim resort de la Domn; 2) problemele pentru care se emana un hrisov erau cercetate de Sfatul de Obște al țării, care era alcătuit din mitropolit, alți arhieri, arhimandriți, egumeni și toți marii boieri pământeni.

Așa s-a întâmplat și în vremea lui Alexandru Mavrocordat. Sfatul de Obște, întrunindu-se la mitropolie, a făcut la 14 august 1785 o anafora, în care a propus între altele să fie oprite asemenea danii ce ascundeau vânzări. Domnul întărește, în octombrie 1785, acea anafora și dispune să se facă și osebit hrisov

¹ Academia Română, Istoria românilor, vol. VI, p. 485.

² Ion Peretz, Curs de istoria dreptului român, volumul IV (Hrisoavele Domnești), București, 1931, p.4.

de întăritură. La 12 septembrie 1785 Sfatul de Obște, întrunit tot în urma unei porunci domnești, făcuse o altă anafora cu privire la ȝigani, pentru a nu mai fi împărțit sălașul, și cu privire la căsătoriile lor cu parte moldovenească. Domnul aprobă și această anafora la 10 noiembrie 1785, hotărând ca ambele să fie păzite ca o pravilă, statornic și nestrămutat în veci, întărindu-se cu iscălitura domnească și pecete. Se vede că el avea de gând să facă două hrisoave, câte unul pentru fiecare anafora. În urmă s-a hotărât să facă numai unul, în care să fie cuprinse materiile din cele două anaforale. Acesta a fost Sobornicescul Hrisov, întărit în tipografia mitropoliei. El este unul din hrisoavele normative cele mai importante. A fost trecut în condica Divanului, păzindu-se ca o pravilă și a avut un însemnat rol în viața juridică a Moldovei³

Cu privire la izvoare, Domnul arată încă de la începutul hrisovului că s-a folosit de „vechile și bunele obiceiuri”, pe care a căutat să le întărească și la mai bună stare, cât va fi cu putință, să le aducă, iar pe cele pricinuitoare de strâmbătate să le lipsească cu totul. În al doilea rând, el spune: „luat-am sama din multe jalbe ce nu s-au dat și din necontenite pricini de giudecată ce sunt pe toată ziua la Divan, pentru daniile de moșii, de vii, de case și de locuri de casă și de livezi și altele, ce s-au urmat până acum în pământul acesta din rău obicei și din nebagare de seamă”⁴ Pe aceste temeuri, în hrisov se ia următoarea hotărâre: „ca un obicei rău obicinuit și ca o faptă pricinuitoare de strâmbătate și de necontenite supărări Divanului gospod; cu sfat de obște s-au găsit cu cale să se oprească cu hotărâre de istov și să nu mai fie slobod a se mai face niște danii ca acestea, de cătră cei săraci și de starea de jos la cei mai bogați și puternici, fiind oprită aceasta și cu hotărârea pravilelor”⁵ Desigur, Domnul s-a referit la pravilele împărătești, prin care înțelegea în special Basilicalele, care se știe că erau aplicate și la noi.

Cu privire la titlul de „Sobornicesc” care s-a dat hrisovului, s-ar putea explica prin aceea că a fost făcut în soborul (adunarea) sfatului de Obște al țării. Deși acest titlu ar fi putut fi folosit și pentru alte hrisoave, el a fost întrebuințat numai pentru acesta al lui Alexandru Mavrocordat. Acest hrisov, cu unele adaosuri, a fost respectat de către următorii Domni și a fost aplicat de instanțele judecătorești. Dacă Sobornicescul Hrisov reglementa și problema căsătoriilor între robi (ȝigani) și oameni liberi, la 25 martie 1793 Mihai Șuțu – voievod, printr-un hrisov, a mers mai departe și a oprit și cununiile între ȝiganii domnești și cei particulari. Dispozițiile din acel hrisov se află și în hrisoavele din 20 iunie 1802, al lui Alexandru Șuțu, și din 2 februarie 1804 al lui Alexandru C. Moruzi. Să nu uităm că și acest domnitor al Moldovei (19

³ Sobornicescul Hrisov (1785, 1835, 1839), Ediție critică, colecția „Adunarea izvoarelor vechiului drept românesc scris”, vol. IV, Editura Academiei Române, București, 1958, p.6.

⁴ Ibidem, p. 18.

⁵ Ibidem, p. 20.

septembrie 1802 – 12 august 1806) a avut două încercări de a da Moldovei o condică de legi. La 13 iunie 1804, el scria mitropolitului și marilor boieri să cerceteze anteproiectul paharnicului Toma Carra, care tradusese în românește codicele bizantin al lui Constantin Armenopol, și să-l completeze cu dispozițiile din „obiceiul pământului” Lucrarea fusese terminată de paharnicul Toma Carra, la 10 mai 1804, dar Mosuzi nu a vrut doar s-o tipărească și s-o impună ca lege în țara Moldovei, ci a vrut să se folosească de ea și să adauge la ea „obiceiul pământului și toate câte ar fi fost necesare pentru bunul mers al justiției și pentru alcătuirea unui cod civil și penal” care urma să se tipărească⁶ Nu cunoaștem cauza netipăririi acestei legi. În prefața „Condiceii Țivile” din 1817, Scarlat Calimah spune că domnitorul „fie că însuși s-a gândit, fie că alții i-au adus aminte, că legile țării sunt Vasilicalele și nu cele șase cărți ale lui Armenopol”⁷ Nici o a doua încercare a lui Moruzi de a da o legiuire Moldovei nu a avut succes. Toma Carra, însărcinat din nou de Moruzi să alcătuiască un cod civil și penal, termină în 1806 abia partea referitoare la dreptul persoanelor și în curând muri⁸

Sobornicescul Hrisov a fost folosit și de Andronache Donici, în Manualul său. Codul Calimach nu l-a abrogat. Uneori rânduielile hrisovului au fost interpretate și aplicate prin dispozițiile acestui cod. Faptul că Sobornicescul Hrisov a fost o legiuire bine alcătuită, se vede din aceea că el a rămas în vigoare și după Regulamentul Organic și a continuat să se aplice, se pare, destul de des. Nu se mai găsea însă spre a putea fi folosit, iar judecătoriile au început să ceară Logofeției Dreptății să le trimită câte o copie a hrisovului, de care să se folosească în judecarea diferitelor pricini ce li se înfățișau. Logofeția Dreptății, printr-o anafora, cere în 1834 Domnului Mihail Sturza să încuviințeze a se tipări un număr de exemplare ca să fie împărțite „tribunalelor” Domnitorul încuviințează tipărirea, la 29 noiembrie 1834, dând dispoziție jurisconsulților statului să lămurească unele cuvinte sau prevederi mai obscure ale hrisovului și „să despartă hrisovul în paragrafuri, ca să fie mai cu înlesnire spre povățuirea locuitorilor judecătorești”⁹ S-a hotărât să se tipărească o a doua ediție, în 150 de exemplare, cu îmbunătățirile de rigoare, hotărârea Sfatului țării, fiind întărită de Domn la 29 martie 1835. În această ediție, s-a tipărit pe prima coloană a paginii hrisovul din 1785, iar pe a doua coloană, în dreptul unor texte, lămuririle și adăugirile jurisconsulților. Va cunoaște și o a treia ediție, cerută de această dată de alte neajunsuri: s-au găsit trei locuri, unde se află oarecare cuvinte „care au vădit contrarietate cu

⁶ Avocat Gh. Ungureanu, Încercările lui Alexandru Constantin Moruz Voevod de a da Moldovei o condică de legi, Extras din „Arhiva”, nr. 3-4, 1933, Iași, 1934, p.6.

⁷ Ștefan Gr. Berechet, Schiță de istorie a legilor vechi românești, p. 89.

⁸ Avocat Gh. Ungureanu, op. cit., p.7.

⁹ Sobornicescul Hrisov, p.8.

legiurile Condiții Țivile și a Organicescului Regulament și cu însuși fireștile dreptăți” și care nici nu au avut vreodată aplicare în acest principat¹⁰ Comisia însărcinată de Obșteasca Adunare să examineze textul Sobornicescului Hrisov, socotea că este neapărat să se facă îndreptarea cuvenită celor trei puncte referitoare la un drept de protimisis și la „prețuirea ȣiganilor”, deoarece ele prevăd o rânduială care este cu totul împotriva fireștii dreptăți a omului și numai puțin a legiurii pentru emancipație. Domnul hotărăște la 14 iunie 1839 să se tipărească din nou hrisovul, cu îndreptările și adăugirile introduse, așezându-se materia pe articole, lucru realizat în 1839.

Sobornicescul Hrisov apărea într-o vreme când feudalismul, deși încă puternic, începuse să se descompună. Noile relații capitaliste dictau apariția unei legi care să apere atât interesele boierilor pământeni, cât și ale răzeșilor, pentru că ei trebuia să facă front comun împotriva pătrunderii străinilor în țară, care să le cumpere pământul și imobilele. De aceea, se poate spune că Sobornicescul Hrisov este fără discuție un produs juridic românesc. Nu se mai poate afirma că a fost copiat sau imitat după legi străine. Totodată, edițiile lui îmbunătățite reprezintă un progres față de trecut, apariția unor idei înaintate atât referitoare la cei săraci și de jos, cât și la ȣigani, atât de greu tratați altă dată.

Elemente de drept bisericesc in Sobornicescul Hrisov

Ca și în Ȣara Românească, ne confruntăm și în Moldova cu stăpâni de moșii, care aveau ȣigani în subordinea lor și-i foloseau la diferite munci. De aceea, și Sobornicescul Hrisov se adresează preoților și protopopilor, făcându-i atenți ce au de îndeplinit când trebuie să-i cunune: „Nici unul din protopopi sau preoți să fie volnici a cununa ȣigani cu ȣigane fără știrea stăpânilor lor și până nu vor lua scrisoare de la acei stăpâni sau de la vechilii lor, că adevă (de va fi altul stăpânul ȣiganului și altul stăpânul ȣigancii) cu învoirea și primirea lor să volnicesc acei ȣigani a să cununa. Sau, de vor fi și tiganul și ȣiganca tot a unui stăpân, să se scrie că sunt amândoi drepti robi ai săi și că cu știrea și voia sa vor să se cunune. Și într-acest chip cununându-i, să fie datori preoții a ține la sine și a păzi scrisorile acelea, ca, atunci când va naște vreo pricină și să vor întreba, să nu rămăe supt vinovăție”¹¹

Legea prevede că preotul carea încalcă cu bună știință acest lucru va fi pedepsit și pe linie canonică, și pe linie civilă: „Iară care preot să va arăta prin știință nesupus poruncii și nu va urma hotărârii aceștia, ci va cununa vreun ȣigan sau ȣigancă a cuiva fără știrea și voia stăpânului, acela preot, osebit de pedeapsa canonului bisericesc ce i se va rândui, încă să fie îndatorit a da gloabă

¹⁰ Ibidem, p. 11.

¹¹ Sobornicescul Hrisov, Ed. cit., art 4, p. 26-27.

prețul rânduitor al țiganului, sau a țigancii ce va cununa fără știrea stăpânului, la același stăpân”¹²

Sobornicescul Hrisov ne arată că țiganii sunt de trei feluri: domnești, boerești și mănăstirești. Ei obișnuiau să mai meargă cu șatra prin țară și să fure fete de țigani, fără cununie, dar zicând că sunt cununați cu ele. Această stare de lucruri era interzisă prin acest Hrisov, știind bine că acea conviețuire fără cununie era concubinaj și deci reprezenta un păcat. Dacă însă un țigan fură vreo țigancă cu știrea stăpânului lui sau cu consimțământul tacit al acestuia, cununia este valabilă, iar stăpânul îi va lua pe amândoi în stăpânirea sa.

Datorită faptului că țiganii trăiau între români, respectiv între moldoveni, Sobornicescul Hrisov reglementează și situația când un țigan care de mic copil a slujit cu credință și cu dreptate pe stăpânul său și acesta îl slobozește de robie pe el și pe urmașii urmașilor lui. „Însă nici țiganul, nici țigancă ce vor fi iertați să nu fie volnici a să cununa cu parte moldovenească, ci numai copiii ce să vor naște în partea lor vor fi slobozi de robie”¹³ Legea este și mai drastică în această privință, specificând în articolul următor: „Un moldovean de va vrea să ia țigancă sau țiganul să moldovancă, precum până acum rău și fără cale să obcinuie a să lua rămânind, cu această pricină, în robie partea cea slobodă și fiind acesta lucru împotriva a toată dreptatea și pravila, s-au socotit ca, de astăzi înainte, nicidecum moldovan acest fealiu de însoțire și cununie să fie de istov cu hotărâre oprite. Iară de să vor cununa prin greșală și prin neștiință, îndată ce să vor afla, să să despartă; căci și pravila Constandin Armenopolul, Cartea 4, titlu 12, file 341, hotărăște așa: de să va dovedi după facerea nunții că unul din casnici iaste rob, să despărțește nunta îndată, ca cum s-ar fi întâmplat moarte. Pentru care să se dea înștiințări și tari porunci către preoții de pe la toate satele și orașele țării, ca nicidecum să nu îndrăznească a cununa pe unii ca aceștea. Și oricare preot prin știință nu va urma poruncii și hotărârei aceștia, să se catherisească de darul preoției și să se facă birnic vistieriei domnești”¹⁴

În situația în care „vreun moldovan se va îngurlui cu vreo țigancă, sau moldovancă cu vreun țigan”, și stăpânul țiganului nu va permite cununia, iar aceștia vor fugi împreună peste hotarul țării și se vor cununa, atunci când vor reveni la locul lor și când se va afla, legea poruncește ca aceștia să se despartă, iar copiii să rămână toți în partea țigănească. De asemenea, când stăpânul vreunui țigan sau țigance, pentru lăcomia de interes, prin a sa voință, va îndemna sau va mijloci cu chipuri de meșteșug ca să cunune țiganul sau țigancă lui cu parte moldovenească”, legea prevedea ca aceștia să se despartă, stăpânul să-și piardă pe robul sau roaba sa, aceștia vânzându-se la mezat cu copiii lor,

¹² Ibidem, art. 4, p. 27.

¹³ Ibidem, art. 7, p. 28.

¹⁴ Ibidem, art. 8, p. 28.

iar banii să se dea la facerea podurilor. „Iară preotul ce va face acest lefiu de cununie, dovedindu-să că au știut pricina și au cununat împotriva hotărârei, să se canonească cu lipsire din vrednicia preoției, precum mai sus am arătat”¹⁵

Aceste dispoziții de ordin canonic, legate în special de relațiile dintre țigani, care erau în același timp și robi pe moșiile domnești, boierești sau mănăstirești, după cum am văzut, sunt prevăzute în Hrisovul Domnesc de întăritură din 28 decembrie 1785, ele fiind reluate și în ediția următoare a Sobornicescului Hrisov din 1835, aproape cu aceleași cuvinte. Ele reflectă realitatea societății de la vremea respectivă, când aveau loc fie fuga de pe moșii, fie aceste căsătorii sau concubinaje între partea țigănească și partea moldovenească. Preotul trebuia să cunoască foarte bine situația acestor căsătorii, adică dacă ele erau făcute cu știrea sau cu învoiala stăpânilor, deoarece țăganii erau robi. Altfel, el putea fi caterisit și putea fi și amendat cu bani pe linie civilă, plătind prețul țiganului împrișinat, prin cea formă de amendă numită gloabă.

De remarcat faptul că la 17 septembrie 1839, deci la ultima reeditare a Sobornicescului Hrisov, o comisie va înainta Domnului o anatora, în care arată că „în textul Hrisovului Sobornicesc, la trei deosebite locuri se găsesc oareșcare cuvinte care au vădit contrarietate cu legiurile Condiții Țivile și a Organicescului Regulament și cu însuși fireștile dreptăți”¹⁶ Unul din aceste locuri este cel legat de paragraful 8 al Hrisovului Sobornicesc, în care se vorbea „pentru un țigan sau o țigancă, ce de cătră stăpânii lor s-ar erta de robie, se zice că țiganul sau țigancă ce vor fi așa ertați să nu fie volnici a să cununa cu parte moldovenească” Comisia motivează că „acest lucru, după ce nici până acum nu s-au păzit, apoi și este cu totul împotriva fireștii dreptăți a omului, nu mai puțin și a legiurii pentru emancipație” Acest paragraf va fi modificat în forma următoare: „Căci este de înțălesc că, după amândoa aceste prințipii, un țigan sau o țigancă, după ce de la stăpânii lor au câștigat ertare de robie, rămân a să bucura de toate dreptățile de slobozenie legiuite pentru oamenii slobozi. Și după un așa temei, Comisia, în alcătuirea pomenitei pravile, nu au cuprins nicicum această zicere a hrisovului și asăminea nu s-au cuprins și osăbitele cuvinte ce, tot la acel loc, mai gios, sunt zisă: „și numai copiii ce să vor veni din partea lor vor fi slobozi de robie”, fiindcă aceste cuvinte nu au nici un fel de înțăles de a se putea aplicarisi”¹⁷

O altă lege, dată la 8 iunie 1844, avea să modifice articolul 15, litera H din Sobornicescul Hrisov de la 1839, ea cuprinzând dispoziții de ordin canonic. În această lege, la art. 1 se prevede ca „între oamenii slobozi și robi să nu să poată alcătui cununie”. Articolul 2 se referă la situația când deja faptul este

¹⁵ Ibidem, art. 8, p. 29.

¹⁶ Ibidem, p. 58.

¹⁷ Ibidem, p. 59.

împlinit: „Dacă un preot au cutezat prin știință să cunune pe om slobod cu roabă sau pe femeie slobodă cu rob, să fie datoria a plăti stăpânului prețul robului sau a roabei. Iar dacă au cununat cu știrea stăpânului, să nu fie datoriu a plăti nimic și atât robul și roaba, cât și copiii născuți din a lor cununie să rămâie totdeauna slobozi și cununia nedezelegată”¹⁸

În articolul 3, legea aduce încă o noutate: „De s-ar prilejui vreo căsătorie între o față slobodă cu o față în robie, fără știrea stăpânului și în neștiința preotului, cununia nu se poate desface, fiind o legătură sfântă; și fața aflată în robie este datoare a se răscumpăra, plătind stăpânului numai pentru persoana sa prețul rostit prin art. 15, lit. A, B și C a Sobornicescului Hrisov”. Dacă acea persoană nu va putea plăti, i se vor împrumuta bani din fondul veniturilor bisericești destinate pentru binefaceri.

Această lege mai prevede în finalul ei, la articolul 4, că în orice chip s-ar prilejui cununie între persoane slobode și robi, atât ei cât și copiii de-a pururi vor rămâne slobozi, potrivit și cu paragraful 160 din Condica Civilă (Codul Calimach), unde zice: „Copiii născuți dintru asămîne însoțire purure rămân slobozi, sau că ar fi tatăl lor slobod, sau mama lor slobodă, sau în știința sau în neștiința stăpânului, ori a tatălui lor, sau a mamei lor s-ar fi făcut însoțirea”. „Pentru că de-a pururea slobozenia este covârșitoare și iubirea de oameni biruiește întru asămînte întâmplări, atât după legea bisericească, cât și după cea firească”¹⁹

Se observă altă orientare, alt spirit al legii la mijloc de secol XIX, care invocă și legea dragostei creștinești, și dezlegarea sau iertarea, precum și egalitatea tuturor oamenilor în fața lui Dumnezeu, indiferent de rasa lor. Legea era semnată de Meletie, mitropolitul Moldovei, vel postelnicul Teodor Balș, postelnicul Ilie Cogălniceanu și postelnicul Dimitrie Bran, precum și de membrii Comisiei însărcinați de Domnitor cu alcătuirea ei și era publicată în Buletinul Oficial de la Iași, în data de 8 iunie 1844.

Sobornicescul Hrisov mai prevede, așa cum am arătat, dispoziții cu privire la dani, la rânduielele pentru vânzări și schimburi de moșii, la dreptul de protimisis, la iertarea robilor, într-un cuvânt, prevederi legate de aspectele societății medievale românești de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, p. 60.

DECLARAȚIA LUI ALEXANDRU IPSILANTI DIN 23 FEBRUARIE 1821. PREMEDITARE SAU EROARE POLITICĂ ?

Dragoș Palade

Cuvinte cheie: Alexandru Ipsilanti, istorie modernă.

Keywords: Alexander Ipsilanty, modern history.

Abstract:

Alexandru Ipsilanti's Declaration of 23rd February 1821 Deliberateness or and Political Fallacy?

Alexandru Ipsilanti strictly observed his father's (Constantin Ipsilanti) advice. He adopted the Byzantine imperial heraldics, he sought the support of the Romanian Principalities' former leader's helpers and aimed at organizing his own personal army. At the same time, the chief of Eteria adopted the fanariot policies and schemes and learned from Constantin Ipsilanti's political experience, who had divined in Russia its underlying self-oriented leading principles.

Evidently the leaders of Eteria and the political factors of Petersburg were not connected, despite the appearances nurtured by the chief of Philiki Etaira. Judging by Ipsilanti's demeanors in Moldavia and particularly in Wallachia, he did not wish to involve Russia in the Romanian Principalities' insurrection more than the treaties allowed him to. The international context did not enable tzar Alexander I's interference, especially in supporting the uprisings that tackled monarchic legitimacy and contributed to the shattering of the european political balance. Subsequently the main issue was the removal of Ottoman suzerainty from the Romanian Principalities. These should have configured the nucleus of the future Byzantine Empire, which is why attempts at discrediting Russia were made. Ipsilanti's father's bequest, centered on seizing rule of the Principalities, and the desire to obtain increased power were the chief originators of Alexandru Ipsilanti's proclamation of Iași (23rd February 1821), the one that was to be labeled by historiography as a „monument” of political fallacy.

Ambițiile unor domni fanarioți de a-și depăși condiția de „slujbași” umili ai Porții și de a deveni suverani peste anumite teritorii s-au împletit cu idealurile de reînviere a Imperiului Bizantin. Convingerea puternică în iminenta prăbușire a Imperiului Otoman sub loviturile Marilor Puteri, dar mai ales ale Rusiei, dorința de stabilitate în statutul lor juridic și credința că erau „moștenitorii legitimi” ai unei epoci de glorie, toate acestea au produs mutații semnificative în mentalitatea unei părți a „aristocrației” din Fanar¹, într-o asemenea măsură, încât să determine implicarea și chiar impulsivitatea prefacerilor din Balcani. Un caz tipic a fost cel al familiei

¹ Grégoire Cassimatis, *Esquisse d'une sociologie du phanariotisme*, în volumul *Symposium: l'époque phanariote*, 21-25 octobre 1970. À la memoire de Cleobule Tsourkas, Thessaloniki, 1974, p. 164.

Ipsilanti. În acest proiect de lucru propun interpretarea unor acțiuni politice legate de evenimentele de la 1821 din perspectiva unor motivii de familie.

Concepția politică a lui Constantin Ipsilanti (domn al Moldovei între anii 1799-1801², al Țării Românești între anii 1802-1806³ și al ambelor Principate în anul 1807⁴) nu s-a mărginit, ca în cazul multor fanarioți, numai la principatul încredințat spre administrare, ci a imaginat, a intrigat, a făcut demersuri serioase pentru a depăși o condiție impusă „aristocrației” din Fanar de aproape un secol. De aceea, a încercat crearea unui stat autonom, sub suzeranitatea Rusiei⁵, care să cuprindă, pentru început, Moldova, Valahia și Serbia⁶, iar când situația o va permite, chiar întreaga Peninsulă Balcanică⁷.

Aspirațiile sale s-au dovedit nerealiste în anul 1807, când a reușit pentru foarte scurt timp să ajungă domn al ambelor Principate, cu sprijinul armatelor de ocupație ruse⁸. După un deceniu și jumătate s-a ivit din nou ocazia materializării proiectelor sale aventuroase, însă, într-un context internațional profund transformat față de realitățile primului deceniu al secolului al XIX-lea.

Alexandru Ipsilanti a fost numit „executorul testamentar” al tatălui său, fiind cel mai nimerit ai lua locul în această postură. În speranța că va fi folosit de țarul Alexandru I, în planurile de infiltrare ale Rusiei în Balcani, Constantin Ipsilanti a încercat printr-o educație particulară⁹ să-și modeleze fiul în sensul idealurilor sale de

² Sprijinul Prusiei, dar mai ales, „l'effet de la protection de l'Empereur” i-au adus scaunul domnesc de la Iași (februarie 1799-iulie 1801) (cf. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor* (în continuare Hurmuzaki, *Documente*), Supl. I, Vol. II, (1781-1814), Documente culese din arhivele Ministerului afacerilor străine din Paris de Al. I. Odobescu, București, 1885, p. 203; Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, (în continuare Nicolae Iorga, *Acte și fragmente*), Vol. II, București, 1896, p. 360).

³ Poarta, interesată în păstrarea păcii și a alianței cu Rusia, deoarece nu avea o altă alternativă, a fost nevoită să accepte numirea lui Constantin Ipsilanti între 29 august 1802 și 24 august 1806, fapt ce constituia garanția influenței Rusiei în Principate și un instrument de aplicare a hațișerifului din 1802 (cf., Hurmuzaki, *Documente*, vol. XIX, partea a II-a, (1798-1812), *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare*, Publicate de Ion I. Nistor, Cernăuți, 1938, p. 314; M. A. Mehmed, *Documnte turcești privind Țările Române. Extrase*, Vol. III, București, 1987, p. 209 și urm; Nicolae Iorga, *Acte și fragmente*, Vol. II, p. 371.

⁴ Cf. Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, Vol. II, p. 359.

⁵ Notis Botzaris, *Visions balkaniques dans la préparation de la révolution grecque (1789-1821)* Geneve – Paris, 1962, p. 23; V. A. Urechia, *Istoria Românilor*, București, 1896, p. 6 și urm; Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (1792-1821)*, Editura Institutul European, Iași, 2001, p. 129.

⁶ Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, Vol. II, p. 383.

⁷ Henryk Batowski, *Le mouvement panbalkanique et les différents aspects des relations inter-balkaniques dans le passé*, în „Balkan Studies”, 1, 1961, Thessaloniki, p. 331.

⁸ Hurmuzaki, *Documente*, Supl. I, Vol. II, p. 420.

⁹ G. L. Arș, *On the Life in Rusia of the Greek patriotic Family of Ypsilanti*, în „Balkan Studies”, 26, 1, 1985, Thessaloniki, p. 74; „Tinerii fanarioți destinați să conducă treburile publice se formau prin grija luminată a părinților lor, se hrăneau din tinerețe cu sentimente

mărire. Toate ambițiile nerealizate, toate năzuințele neîmplinite, toată experiența politică acumulată, ca și cele "două tronuri", i-au fost lăsate "moștenire" fiului său¹⁰, în maniera în care au fost „recepționate” de la domnul Alexandru Ipsilanti (domn al Țării Românești între anii 1774-1782 și 1796-1798 și al Moldovei între anii 1786-1788)¹¹ Doar trecerea timpului a făcut ca aceste iluzii politice să devină "ereditare" în familia Ipsilanti.

Alexandru Ipsilanti a urmat întru totul sfaturile tatălui său. A adoptat "le symbol du phenix"¹², sperând ca prin aceasta să sensibilizeze conștiința popoarelor balcanice în vederea susținerii mitului bizantin¹³, ale cărui conotații politice și religioase au fost exploatate în diversele insurecții izbucnite în Peloponez¹⁴

În pofida stăpânirii otomane, Bizanțul a rămas, totuși, în mentalul colectiv al popoarelor supuse Semilunei¹⁵ Pornind de la această premisă Constantin Ipsilanti a încercat să ridice Balcanii sub stema steagurilor corpurilor sale de voluntari și, astfel, să creeze tulburări în Imperiu pentru a oferi Rusiei pretextul de a interveni militar. Strategia acestuia de a-și lega numele de organizarea unei armate a Principatelor și de a deveni un partener militar pentru Rusia în conflictul ce s-desfășurat între anii 1806-1812 nu și-a atins obiectivele din varii motive¹⁶. Ambiția fostului „domn al Moldovei și Țării Românești” de a realiza o componentă importantă a unui stat (suveran sau doar autonom) n-a reușit¹⁷, cum, din aceleași motive, a eșuat, mai târziu, și tentativa „eteristului” Alexandru de a crea o armată competitivă¹⁸.

înalte și învățau să folosească o limbă superioară celei a oamenilor de rând” (cf., Iacovaky Rizo Néroulos, *Cours de littérature greque moderne*, Genève, f.a., p. 81-82).

¹⁰ G. Gervinus, *Insurrection et régénération de la Grèce*, Traduction par J. F. Minssen et Léonidas Sgouta, Tom. I, Paris, 1863, p. 84.

¹¹ Const. C. Giurescu, *Un remarquable prince phanariote: Alexandre Ypsilanti, voévode de Valachie et de Moldavie*, în volumul *Symposium: l'époque phanariote*, 21-25 octombrie 1970, p. 63 și urm.

¹² Dumitru Năstase, *L'héritage imperial byzantin dans l'art et l'histoire des Pays Roumains*, Fondation européenne Dragan, Milano, 1976, p. 39.

¹³ D. Popovici, *Literatura română în epoca „luminilor”*, în *Studii literare*, Vol. I, ediție îngrijită și note de I. Em. Petrescu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1972, p. 70; C. Th. Dimaras, *Istoria literaturii neogrecești*, traducere de Mihai Vasiliu, Editura Pentru Literatură Universală, București, 1968, p. 172.

¹⁴ A. F. Miller, *Mustpha Pacha Baïraktar*, Association Internationale d'Études du Sud-Est européen. Études et documents concernant le Sud-Est européen, (7), Bucarest, 1975, p. 57 și urm.

¹⁵ D. Popovici, *op. cit.*, p. 71.

¹⁶ În primul rând, influența crescândă a Franței la Constantinopol a curmat domnia lui Ipsilanti la 24 august 1806, iar în anii următori, tratatul de la Tilsit și armistițiul de la Slobozia au delimitat alte raporturi de forțe în cadrul problemei orientale.

¹⁷ Trupele sale înarmate și echipate cu mari cheltuieli nu aveau valoare militară întrucât le lipsea disciplina, instruirea, nu cunoșteau manevrele militare etc (cf., Emil Vărtosu, *Despre corpul de voluntari eleni creat la București în 1807*, în „Studii și Materiale de Istorie Medievală”, V, 1962, București, p. 544).

¹⁸ În plus, caracterul oamenilor săi era unul îndoielnic, motivația înrolării lor era exclusiv pecuniară și în nici un caz ideea eliberării Greciei, iar dacă adăugăm și componența eterogenă

Este clar faptul că Alexandru Ipsilanti și-a apropiat „arsenalul” tactic și strategic specific fanariotului. Așa cum la Istanbul agenții fostului dragoman deveneau cei ai succesorului său, tot astfel, o parte a „colaboratorilor” lui Constantin Ipsilanti¹⁹ au intrat, în preajma anului 1821, în serviciul fiului său, Alexandru²⁰. Unii aveau chiar poziții înalte în structura Eteriei, precum Iordache Olimpiotul și Constantin Samurcaș și sârbul Ștefan Jifcovi²¹.

Constantin Ipsilanti a imaginat o schimbare graduală a situației existente în Imperiul Otoman și, în special, în Țările Române. De aceea, a urmărit să confere Principatelor unite sub sceptrul său un statut solid în Sud-Estul Continentului, și să creeze, astfel, un stat care să influențeze semnificativ raporturile politico-diplomatice în cadrul chestiunii orientale. Același țel a fost urmărit și de Alexandru care, a impus schimbarea planurilor inițiale ale Eteriei și începerea ostilităților din Principate²², și nu din Peloponez, cum s-a stabilit la consfătuirea eteristă de la Ismail (octombrie 1820)²³.

Ideea începerii acțiunii insurecționare din Principate, dacă nu s-a născut odată cu acceptarea conducerii Eteriei, cel puțin s-a conturat pe parcursul pregătirilor conspirative²⁴. Acțiunea aventuroasă a lui Alexandru Ipsilanti nu se putea desfășura în Peloponez sau în Moreea, unde propaganda eteristă nu a avut un prea mare succes,

etnic a „militarilor” avem imaginea completă a unei armate de ocupație dezorganizate (M. Al. Soutzo, *Historire de la Revolution greque*, Paris, 1829, p. 64 și urm).

¹⁹ N. Camariano, *L'activité de Georges Olympios dans les Principautés Roumaines avant la Revolution de 1821*, în „Revue des Etudes Sud-Est Européene”, Tom. II, 3-4, 1964, București, p. 433. Înțelegând că domnul Constantin Ipsilanti pregătea o armată contra turcilor, Iordache Olimpiotul a părăsit Serbia, unde a luptat de partea lui Karagheorghe și a haiducului Velcu și a trecut în Valahia. La București, el a lucrat pentru recrutarea unui număr important de oameni. În 1806, aflând de iminenta sosire a armatelor ruse, comandate de Michelson a ridicat stindardul revoltei și ulterior s-a alăturat acesteia; Constantin Samurcaș a fost vel căminar în Oltenia între anii 1802 și 1803, vel vornic în 1807 și caimacam în 1808. Pentru mai multe detalii vezi „Arhivele Olteniei”, Tom. III, aprilie 1931, p. 345.

²⁰ I. C. Filitti, *Frământările politice și sociale în Principatele Române de la 1821 la 1828*, București, 1932, p. 12 și urm.

²¹ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. IV, (Eteria în Principatele Române), Editura Academiei, București, 1960, p. 62; Pentru mai multe detalii vezi și *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, Editura Academiei, București, 1980, p. 278.

²² Th. C. Proussis, *op. cit.*, p. 279.

²³ *Ibidem*; Konstantinos K. Hatzopoulos, *Was Alexander Ypsilandis struck off the list of officers of the russian army?*, în „Balkan Studies”, 28, 2, 1987, Thesaloniki, p. 281. Hotărârea lui Alexandru Ipsilanti a rămas nestrămutată în ciuda deciziilor luate în cadrul celei de-a doua consfătuiri eteriste de la Vostitza dintre 26-29 ianuarie 1821 (G. D. Iseru, *Revoluția română din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura „Nicolae Bălcescu”, București, 1996, p. 39).

²⁴ Sub pretextul deconspirării Societății Prietenilor, Ipsilanti îl anunța pe Perrevoș, la data de 24 octombrie 1821, că și-a schimbat planurile și va înainta prin Principate. „Dușmanii au descoperit multe și ne pândesc [...]. Am schimbat deci planurile, și să nu aștepti să viu de la Triest. Voi ataca provinciile înaintate și prin mijlocul dușmanilor îmi voi deschide drum spre d-voastră” (cf., *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. IV, Eteria în Principatele Române, Editura Academiei, București, 1960, p. 74).

datorită suspiciunilor notabililor care își riscau poziția socială și privilegiile doar în baza unor simple promisiuni²⁵ Cu toate acestea Epitropul general al *Philiki Etaireia* a insistat pentru derularea „planului parțial privind Constantinopolul”²⁶ Această acțiune fantezistă era menită a distra atenția autorităților otomane de la pregătirile ce se desfășurau la nord de Dunăre. Probabil că Alexandru Ipsilanti miza pe reacția Porții față de întreprinderile subversive ce vizau paralizarea sistemului defensiv al sultanului, fapt ce echivala cu punerea în pericol a ființei statale otomane. Corespondența purtata cu Ali, pașa de Ianina²⁷, precum și contactele frecvente cu Miloș Obrenovici²⁸ se înscriau în același registru tactic ce viza dispersarea forțelor lui Mahmud al II-lea și înlesnirea mișcărilor sale în Moldova și Țara Românească.

Legăturile Eteriei cu Grecia și cu „alte locuri unde rezidau grecii”²⁹, ca și ideea de națiune erau liantul acțiunii lor și un punct de reper pentru un stat „grec”, preconizat a cuprinde întreaga Peninsulă Balcanică³⁰ În fond, erau proiectele lui Rhigas Velestinlis³¹, dar au fost adaptate conform intereselor de „castă” de către Alexandru Ipsilanti, fapt evidențiat mai clar prin decizia luată, în luna martie a anului 1821, de a rămâne în Țara Românească³².

Totodată a învățat din experiența tatălui său, care a văzut în Rusia, în cele din urmă, o putere condusă (cum era și firese) doar de propriul interes. Pacea de la București (16/28 mai 1812) a reprezentat pentru Constantin Ipsilanti confirmarea neechivocă a intențiilor Petersburgului față de Moldova și Țara Românească. Experiența sa politică dobândită cu acest prilej i-a evidențiat (în cazul în care mai era nevoie) faptul că valoarea unui fanariot pentru politica orientală a Rusiei nu trebuie

²⁵ Nicolae Iorga a explicat lipsa ecoului Eteriei în rândurile populației grecești prin scopul eminamente aristocratic al mișcării ce viza reînvierea Imperiului Bizantin și prin absența unor dovezi palpabile care să justifice implicarea politico-militară a Rusiei în cadrul viitoarei insurecții întrucât „la o răscoală nu se putea ajunge, tocmai pentru că se făgăduise războiul ruso-turc” (cf., N. Iorga, *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*. Lecții ținute la Universitatea București, Editura Neamul Românesc, Vălenii de Munte, 1913, p. 157 și urm).

²⁶ Planul extravagant de a controla într-o singură noapte capitala Imperiului prin incendiarea depozitelor de cereale, a celor cu praf de pușcă, aruncarea în mare a „tunurilor care se află în arsenalul artileriei”, ocuparea Turnului „Kiz-culé, fiindcă de acolo poate fi atacat mai bine palatul”, și capturarea sultanului (cf., *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. IV, p. 98).

²⁷ Notis Botzaris, *op. cit.*, p. 46.

²⁸ Asupra voievodului sârb liderul Eteriei a făcut constant presiuni în vederea declanșării insurecției contra Imperiului Otoman. Atitudinea rezervată a lui Miloș Obrenovici se explică prin evaluarea lucidă a opțiunilor sârbilor, într-un moment în care angajaseră negocieri intense la Constantinopol, care trebuiau să conducă la recunoașterea unui statut de autonomie pentru teritoriile acestora (cf., *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. IV, p. 46 și urm).

²⁹ M. Al. Soutzo, *op. cit.*, p. 22; G. L. Arș, *op. cit.*, p. 84.

³⁰ N. Iorga, *Istoria statelor balcanice în epoca modernă*, p. 156 și urm.

³¹ Henryk Batowski, *op. cit.*, p. 331.

³² Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821*, Editura Științifică, București, 1971, p. 25; G. D. Iscru se îndoiește că Ipsilanti ar fi avut vreo clipă intenția de a trece Dunărea (cf., G. D. Iscru, *op. cit.*, p. 336, nota 108).

separată de legătura acestuia cu Poarta Otomană. Tocmai de aceea, declarația lui Alexandru Ipsilanti de la Iași³³ ar putea fi rezultatul unui calcul politic și nu o eroare involuntară. Acest episod, catalogat la unison de către întreaga istoriografie drept un „monument” de nedibăcie politică ar putea fi un act deliberat³⁴, conștient.

Dezvăluirea amestecului țarist forța mâna Rusiei, o pune în dificultate, obligând-o să acționeze altfel decât și-ar fi dorit. Pe de o parte, așa cum s-a spus deseori, intervenția militară în Principate putea atrage reacția Marilor Puteri, a Angliei și Austriei în primul rând. Pe de altă parte, dezavuarea mișcărilor izbucnite în Principate subminau influența țaristă, paralizând orice reacție imediată și hotărâtă contra Porții. Astfel, Imperiul Otoman câștiga prin dezavuarea țaristă o libertate de mișcare fără precedent în intervalul ulterior păcii de la Kuciuk-Kainardji. Pe această eventualitate putea să fi mizat și Alexandru Ipsilanti, urmărind agravarea conflictului - era cunoscută reacția brutală a Porții în asemenea situații - și împiedicarea intervenției „pacificatoare” a Rusiei.

Este de notorietate faptul că nu a existat o legătură clară între conducerea Eteriei și factorii politici de la Petersburg, fapt ce l-a determinat pe Alexandru Ipsilanti să ia măsuri energice pentru a sugera contrariul, acțiuni ce au mers până la asasinat organizate contra unor membri eteriști care cunoșteau realitatea³⁵.

Argumente în acest sens ne dă chiar Constantin Ipsilanti care a dorit ca fiul său, Alexandru, să beneficieze de experiența sa politică, de natură a evita eventuale greșeli ce ar putea fi fatale în anumite situații. De aceea, i-ar fi transmis, în iunie 1816: „Fiule, niciodată să nu uiți că grecii, pentru a se elibera, trebuie să conteze doar pe propriile lor forțe”³⁶ (s. n.). Este clar că fostul domn al Principatelor nu se referea la aspirații în sens național, deoarece este cunoscută aderența fanarioților la formula imobilismului politic și social, ci la eliberarea tuturor teritoriilor în care locuiesc grecii. O dovadă că Alexandru Ipsilanti și-a însușit sfaturile tatălui său rezidă în mesajul său (8 octombrie 1820) către „compatrioții din Grecia”³⁷ dar și într-o scrisoare

³³ C. D. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, Editura Typographiei Române G. Chitiu, Craiova, 1874, p. 92.

³⁴ G. Gervinus, *op. cit.*, p. 84.

³⁵ Vezi celebrul caz al uciderii primului emisar al cercurilor politice din Peloponez, de către un al doilea, I. Paparrigopoulos (probabil, câștigat între timp de Comitetul suprem) (cf., G. D. Iscru, *op. cit.*, p. 40). Capodistria a încercat să-i sfătuiască pe entuziaștii adepți ai lui Alexandru Ipsilanti să nu declanșeze încă acțiunea revoluționară. Emisarul ministrului de externe al țarului, un oarecare Kamarinos, a fost asasinat de către Xantos la ordinul expres al lui Alexandru Ipsilanti. Se pare că acest episod a determinat devansarea acțiunii din Principate (cf., *Documente privind istoria României. Răscola din 1821*, Vol. V, *Izvoare narative*, 1962, p. 282, nota 3).

³⁶ D  m  tre Skarl. Soutzo, *Les famille princières grecques de Valachie et de Moldavie*, în volumul *Symposium L'  poque phanariote*, 21-25 octobrie 1970, p. 250.

³⁷ „  tiu că în inimile tuturor este înrădăcinată acea moderată prejudecată, că niciodată noi singuri nu vom putea să ne eliberăm, ci trebuie să a  tept  m de la străini salvarea noastră. Fiecare om cu minte poate să vadă c  t de mincinos   este această prejudecată, este destul numai să ad  nceasc   problemele patriei noastre.[...] dacă pute  i, atunci spune  i că de la al  ii trebuie să a  tept  m salvarea noastră.[...] Să ave  i totdeauna înainte ochilor că niciodată un străin nu ajută un străin, fără câstiguri foarte mari. S  ngele pe care îl vor v  rsa străinii pentru

către domnul Moldovei, Mihai Suțu (30 ianuarie 1821)³⁸. Aceleași idei le regăsim într-o scrisoare adresată lui Xanthos de către cumnatul și colaboratorul său, Gheorghe Cantacuzino³⁹.

Contextul internațional ca și experiența politică a tatălui său, de serviciile căruia factorii de conducere ai Puterii Nordice s-au dispersat atât de repede puteau fi motivele pentru care Alexandru Ipsilanti ar fi încercat în mod deliberat compromiterea Rusiei față de cancelariile europene, dar mai ales față de Poarta Otomană. Dezvăluirea amestecului țarist pune în dificultate guvernul de la Petersburg, silit să ofere explicații și dezmințiri în toate capitalele europene⁴⁰. Astfel, diplomația rusă era obligată să adopte o atitudine de strictă neutralitate față de evenimentele ce se desfășurau în Principatele Române.

Împăratul Alexandru I nu putea să-și dea acordul pentru intervenția trupelor sultanului fără a-și compromite iremediabil (cel puțin pe termen scurt) influența sa, atât în Țările Române, cât și în rândul populațiilor din Peninsula Balcanică. Aceste considerente precum și acordurile juridice bilaterale existente între Imperiul Otoman și Rusia par să fi stat la baza calculelor strategice ale acțiunilor episcopului general al Eteriei. În plus, în planul general privind „ridicarea creștinilor din Balcani”, elaborat împreună cu șefii eteriști⁴¹, la începutul anului 1821⁴², nu este menționat un eventual

noi îl vom plăti foarte scump și vai de Grecia! când se va înscăuna o tiranie sistematică în măruntaiele ei. Dar când noi singuri vom scutura jugul tiraniei...”(s. n.) (cf., *Documente privind istoria României. Răscala din 1821*, Vol. IV, p. 69).

³⁸ „...cine nu vede că puterea protectoare după ce a pierdut atâtea oști și atîția bani pentru cucerirea acestor provincii, nu le va păstra pentru sine ca un bastion al întregii sale împărății?” (s. n.) (cf., *ibidem*, p. 114).

³⁹ „Multe precedente ne-au învățat că niciodată un străin nu ne va procura o fericire de-a gata. Niciodată grecii nu trebuie să sperie că vor fi eliberați de străini. De aceea urmează ca ei, părăsind orice speranță, să sperie cu ajutorul lui Dumnezeu numai în vitejia și puterea lor”. (s. n.) (cf., *ibidem*, p. 148).

⁴⁰ Era cunoscută atitudinea violentă a Porții față de orice acțiune a Rusiei care aducea atingere propriei suveranități. Unul dintre motivele pentru care factorii de conducere de la Constantinopol au declarat război Rusiei, în anul 1806, a fost și susținerea răsculaților sârbi în conflictul lor cu sultanul Selim al III-lea. Această situație, însă, putea apărea drept mult mai gravă în ochii înalților dregători otomani, motiv pentru care conduita politicii orientale ruse necesita profunde transformări. Așa cum s-a dovedit ulterior, ambasadorul Stroganov a fost nevoit să dea energice dezmințiri legate de neimplicarea guvernului său în acțiunile conspirative, iar de la Laybach împăratul Alexandru I a emis celebra dezavuare a ambelor mișcări revoluționare izbucnite în Principate (cf., Prokesch-Osten fils, *Dépêches inédites du chevalier de Gentz aux hospodars de Valachie pour servir a l'histoire de la politique européenne (1813-1828)*, Tom. II, Plon et Cie, Paris, 1877, p. 89).

⁴¹ În art. XIII se prevede că „Dacă turcii vor trece Dunărea, ei vor încălca tratatele, și atunci Rusia le va declara război” (cf., Notis Botzaris, *op. cit.*, p. 104).

⁴² Întrucât G. D. Iscriu a demonstrat clar că Tudor n-a făcut parte din Eterie (cf., G. D. Iscriu, *op. cit.*, p. 53-62), putem deduce că planurile elaborate de șefii eteriști, ce priveau ridicarea creștinilor din Balcani, ocuparea Constantinopolului și distrugerea flotei otomane și în care menționau (art. XIII) ridicarea lui Tudor, au fost elaborate la începutul anului 1821 (cf., *ibidem* p. 104).

rol militar al Rusiei, în afara celui privind respectarea scrupuloasă a tratatelor sale cu Imperiul Otoman. De aceea, Alexandru Ipsilanti a rămas impasibil în fața dezavuării pronunțate la Congresul de la Laybach, considerând-o, probabil, o încercare a diplomației ruse de refacere a propriei imagini, în fața presiunilor exercitate de către Marile Puteri. Un argument în acest sens ar putea fi și lipsa oricărei pregătiri a forțelor sale militare pentru confruntarea cu armata otomană și rapida lor dizolvare în apropierea luptei de la Drăgășani. Așadar, intrarea în Principate trebuie să-l fi surprins pe fiul lui Constantin Ipsilanti, care se instalase la Târgoviște, de unde uneltea pentru a pune stăpânire pe întreaga Țară Românească.

Oricum, problema implicării Rusiei trebuie privită nuanțat, luând în calcul răspunderea internațională a statului pentru comportamentul tuturor organelor sale, care se află sub autoritatea sa efectivă⁴³. Chiar dacă diplomația țarului a condamnat acțiunile desfășurate în Principate de către Alexandru Ipsilanti și a dat asigurări la Constantinopol în privința neparticipării sale în această insurecție, implicarea membrilor consulatelor ruse (A. Pisani, Al. Pini, Gh. Leventis, Dominic Domnando, I. Nicolopoulos, M. Hristaris)⁴⁴ în susținerea mișcării eteriste (din care au și făcut parte) nu poate exclude răspunderea juridică a Rusiei față de actele organelor sale și de cele ale agenților săi. Chiar dacă reprezentanții diplomatici de la Iași și București au acționat cu depășirea atribuțiilor fixate sau contrar instrucțiunilor primite, ei exercitau elemente de autoritate guvernamentală, și prin urmare, înfăptuiau acte în numele Cabinetului de la Petersburg.

Constantin Ipsilanti care se arăta mulțumit de „ardoarea cu care acești copii – fiii săi – par să-și devoteze viața”⁴⁵, continuând a lucra pentru materializarea planurilor tatălui lor. Totodată, se arăta îngrijorat pentru Alexandru, fiul său mai mare, „*qui, avec de moyens d'intelligence et un excellent coeur, a un penchant à l'indépendance et une vivacité capable de l'égarer, s'il n'est fortement contenu*”⁴⁶ (s. n.). Așadar, viața dusă în Rusia de „beizadeaua” Alexandru a fost dedicată aspirațiilor de mărire ale familiei Ipsilanti, întrucât a început prin a fi intermediar pentru corespondența dintre Constantin Ipsilanti și principele Czartoryski, fiind desigur, la curent cu planurile celor doi⁴⁷. Cu siguranță, că traiul la Curtea din Petersburg a imprimat o nouă variantă proiectelor de familie. Atenția acordată de autorități, de înalta nobilime, titlul de prinț care i-a fost recunoscut lui Alexandru Ipsilanti⁴⁸, ca și pe cel de general și aghiotant al țarului Alexandru I, toate acestea au făcut din fiul lui Constantin Ipsilanti unul dintre cei mai respectați oameni din Rusia. Nu trebuie uitate însemnele unor atare privilegii, daniile imperiale ce au sporit considerabil veniturile familiei⁴⁹. Putem concluziona că

⁴³ Mona Pivniceru, *Drept internațional public*, Vol. I, Editura Hamangiu, București, 2007, p. 90.

⁴⁴ N. Iorga, *Acte și fragmente*, Vol. II, p. 568.

⁴⁵ P. P. Panaitescu, *Correspondența lui Constantin Ipsilanti cu guvernul rusesc (1806-1810)*. Pregătirea Eteriei și a renașterii politice românești, Editura „Cartea Românească”, București, 1933, p. 101.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 56 și urm.

⁴⁸ G. L. Arș, *op. cit.*, p. 84.

⁴⁹ *Ibidem*.

toată această încredere a depășit-o cu mult pe cea acordată fostului domn al Principatelor, chiar în urma a 12 ani de „tant de services, après toutes les preuves de dévouement que ... je n'ai cessé de donner à la cour de Russie”⁵⁰. În felul acesta, i-a fost ușor să înșele vigilența Petersburgului, care în 1821 a fost pus în postura de a nu pătrunde în Principate pentru a reprimă de fapt ceea ce inițiasă (în mod indirect), lăsându-l pe Alexandru Ipsilanti să se descurce singur cu Poarta.

Această puternică legătură cu Imperiul țarului i-a permis să obțină sprijinul popular de care avea nevoie pentru punerea în practică a idealurilor sale. Deoarece, până la data de 24 februarie 1821⁵¹, doar s-a acreditat ideea implicării țarului în mișcarea de eliberare a grecilor, declarația oficială a șefului Eteriei a avut drept scop risipirea oricărei îndoieli cu privire la acest fapt și întărirea sprijinului popular pentru materializarea planurilor sale „bizantine”⁵². Așadar, acea ridicare a popoarelor creștine din Balcani contra Imperiului Otoman, la care se referă planul general eterist, nu era decât o diversiune de natură a eroda forțele otomane și a-i înlesni lui Alexandru Ipsilanti să pună stăpânire deplină pe Principatele Române. În art. VII din acest act se specifica faptul că „Sârbii trebuie să se revolte înaintea grecilor sau odată cu ei, nu după, căci n-ar mai fi avut cu cine să lupte”⁵³. Totodată, Iordache Olimpiotul conștientiza, într-o scrisoare, din 9 ianuarie 1821, o necesitate practică în acest sens: „pentru planul nostru sunt necesare mai multe alianțe cu fiecare națiune”⁵⁴.

De asemenea, ar putea constitui și o „invitație” adresată Marilor Puteri de intervenție în cadrul chestiunii orientale, întrucât principala problemă care s-a pus la comandantul suprem al *Philiki Etairia* (ca și în cazul tatălui său) a fost înlăturarea suzeranității otomane asupra țărilor române⁵⁵, urmând ulterior a le transforma într-o

⁵⁰ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 102.

⁵¹ „...,Porniți-vă prietini! Și veți vidă o mare putere ocrotind dreptățile noastre!” (cf., *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. IV, p. 131).

⁵² După consumarea episodului asasinării lui Camarinos atitudinea eteriștilor din Iași era una confuză, fapt ce a necesitat multă stăruință din partea lui Ipsilanti și Lasanis pentru calmarea spiritelor. Alexandru Ipsilanti, trecând granița din Rusia, îmbrăcat în uniforma de general al armatei țarului și rostind o proclamație în care implica Puterea Nordică, toate acestea reprezentau, în viziunea populației, dovezi indubitabile de complicitate între guvernul de la Petersburg și *Philiki Etairia* (cf., *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. IV, p. 96 și urm; G. Gervinus, *op. cit.*, p. 153 și urm; Nestor Camariano, *O prețioasă proclamație a eteriștilor adresată popoarelor balcanice*, în „Revista arhivelor”, 1, 1960, București, p. 97). Pentru mai multe informații privind implicațiile utilizării propagandei în Balcani vezi lucrarea lui Ivan Ilcev, *Are dreptate sau nu, e patria mea. Propaganda în politica externă a țărilor balcanice (1821-1923)*, traducere de Nicolae Moderău și Valentina Ristea, Editura „Curtea Veche”, București, 2002, p. 11.

⁵³ Notis Botzaris, *op. cit.*, p. 103.

⁵⁴ Cf., *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. IV, p. 91.

⁵⁵ Notis Botzaris, *op. cit.*, p. 23; Leonid Boicu, *op. cit.*, p. 143. Într-o scrisoare către împăratul Alexandru I (14/26 martie 1821), comandantul suprem al Eteriei sugera rezolvarea crizei prin implicarea diplomatică a Rusiei. „... eu deduc, că m. voastră numai mijlocul îl dezaprobă, nu însă și cererea elinilor [...] adică recunoaște dreptul comunei dorințe a elinilor, dar încă se arată și dispusă a interveni în favoarea lor pe lângă Poarta Otomană” (cf., *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. IV, p. 154). Totodată, se arăta dispus a depune armele

bază solidă, care să-i permită a elibera întreg spațiul balcanic. În vederea acestui fapt, statutul intern și regimul juridic al Principatelor Unite, care se prefigurau în viziunea eteristului Ipsilanti, aveau să reprezinte un model pentru popoarele balcanice. Așadar, mișcarea lui Ipsilanti nu a avut un caracter național⁵⁶, lucru ce reiese din compunerea etnică a armatei sale ce se prezenta ca o calchiere a corpurilor grecești, albaneze și românești de la 1807⁵⁷.

Derularea evenimentelor din anul 1821 au dovedit că Alexandru Ipsilanti n-a avut nici o clipă intenția de a trece Dunărea⁵⁸ și a se îndrepta spre Peloponez, ci a căutat să obțină controlul deplin asupra Principatelor Române. Din aceste motive a respins propunerile bulgarilor de a acționa la Sud de Dunăre⁵⁹ și s-a angajat în serioase „bătălii” politice pentru a-și apropia conducerea Țării Românești⁶⁰, după ce, în prealabil, a reușit să pună stăpânire efectivă pe Moldova. În plus, cum am putea considera dispersarea forțelor sale și trimiterea lui Gheorghe Cantacuzino în Moldova⁶¹ (în ajunul bătăliei de la Drăgășani) pentru a lua în stăpânire efectivă acest principat, după plecarea precipitată a domnului Mihai Suțu⁶², dacă nu în acest sens?

Încă de la începutul acțiunii sale în Moldova, fiul lui Constantin Ipsilanti a întreprins o serie de demersuri de subordonare a lui Tudor Vladimirescu⁶³, prin intermediul căpitanului de arnăuți, Iordache Olimpiotul. Eșuarea încercării acestuia de raliere a liderului mișcării naționale românești la cauza Eteriei (22 februarie 1821)⁶⁴ deschidea opțiunea lichidării sale fizice. Tentativa de asasinat, petrecută la mănăstirea

numai după recunoașterea autonomiei Greciei, condiție imposibil de realizat, mai ales în absența mijloacelor militare și a intervenției Marilor Puteri, fapt de care Ipsilanti era conștient (*ibidem*, p. 155).

⁵⁶ *Ibidem*, p. 305.

⁵⁷ Henryk Batowski, *op. cit.*, p. 328.

⁵⁸ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. IV, p. 249 și urm.

⁵⁹ Mircea T. Radu, *op. cit.*, p. 178.

⁶⁰ Hurmuzaki, *Documente*, Serie Nouă, Vol. II, *Rapoarte consulare austriece (1812-1823)* din Wiener Haus-Hof und Staatsarchiv, Moldau und Wallachei, Viena, Editate sub îngrijirea lui Andrei Oțetea, București, 1967, p. 697.

⁶¹ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. IV, p. 186 și urm.

⁶² Fuga în Rusia a domnului Moldovei, după ce sprijinise acțiunile șefilor eteriști și de la care primise asigurări certe că va deveni domn al celor două Principate dovedește faptul că interesele sale intrau în contradicție cu cele ale lui Alexandru Ipsilanti. „...că așteaptă ca lumină voastră să acționați prin Capodistria sau Stroganov ca să ia domnia Țării Românești, după moartea lui Aleco vodă” (cf., *ibidem*, p. 89).

⁶³ Existența unei forțe impresionante, ca cea organizată de către Tudor Vladimirescu, a făcut să încolțească în mintea lui Alexandru speranța unei „colaborări” înțeleasă în sensul subordonării acțiunii românești celei eteriste. Numai că patriotul român i-a devalat adevăratele intenții, opunându-i mișcarea națională românească (N. Iorga, *Rapports entre l'etats des osmanlis et les nations des Balkans*, în “Balkan Studies”, II, 1935, Thessaloniki, p. 146; Idem, *Histoire des Etats balkaniques à l'epoque moderne*, București, 1914, p. 212 și urm.). Era o opoziție internă asemănătoare cu cea de care s-a lovit și părintele său, chiar dacă la o scară mult mai mare.

⁶⁴ *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. V, p. 273. Este sigur că Iordache Olimpiotul a primit și bani de la Ipsilanti pentru a-l „convinge” pe Tudor Vladimirescu (cf., *ibidem*, p. 281).

Motru, din inițiativa consulului rus, A. Pini și a caimacamului Olteniei, Constantin Samurcaș și pusă în practică de către Hagi Prodan, n-a contribuit nici măcar la intimidarea conducătorului pandurilor⁶⁵. O altă acțiune de compromitere a pozițiilor politice și strategice ale lui Tudor s-a consumat prin apropierea trupelor eteriste de București, deși factorii politici din capitala Munteniei s-au străduit să prevină acest fapt⁶⁶.

Totodată, Alexandru Ipsilanti a utilizat diverse strategii pentru a obține controlul asupra divanului Valahiei, ce au mers de la declarații și demonstrații de încredere până la acțiuni de forță⁶⁷. Retragerea sa la Tîrgoviște nu a însemnat renunțarea la aceste obiective, ci o încercare de revizuire a strategiei și amânarea soluționării problemei până în momentul în care contextul politic îi va fi favorabil. În acest timp s-a străduit să-și consolideze puterea în Țara Românească. A numit ispravnici în județele din Nordul principatului și i-a înlocuit pe cei desemnați de către Tudor⁶⁸. A supus populația la biruri grele și la numeroase rechiziții și a pretins ca Divanul să plătească două milioane de piaștri pentru cheltuielile trupelor sale⁶⁹. Prin vicleșug, a încercat să ocupe mănăstirile din Oltenia, aprovizionate și fortificate de către conducătorul mișcării naționale românești⁷⁰, pentru a-i compromite pozițiile strategice și implicit a-l izola în Sudul țării. Nu a renunțat nici la suprimarea sa fizică și la confiscarea trupelor sale de panduri. În acest sens a acționat abil prin subminarea

⁶⁵ „mii-au descoperit mie vicleșugul cel sîngeros care ai umblat dumneata a-l face, prin dare de bani, asupra mea și asupra ticălosului norodului rumînesc [...] Iar acum, în loc de mulțumită, umblați dumneavoastră ca să-i pierdeți cu totul de pe fața pămîntului. Numai mila lui dumnezău nu ne-au lăsat! Ci, dupe ce au sosit dumnealui Hagi Prodan aici, cu cuvînt că au fugit de la dumneavoastră, și eu l-am primit ca pe un creștin, apoi s-au apucat de au împărțit, noaptea, întru ascuns, la 270 de sirbi, care sînt cu mine, bani, cîte talere 250 și cîte 260 de tot omul și la căpeteniile lor cîte cinci și cîte șasă sute de tot omul, și alte multe făgăduieli făgăduindu-le, cu cuvînt ca să-i tragă de la mine și să-i aducă la dumneavoastră [...] căutîndu-l, am găsit la dumnealui și contractul dumneavoastră, cel cu multe făgăduieli făcut, precum și o scrisoare a exilenții sale domnul gheeneral și cavaler Pini, făgăduindu-i că, pentru uciderea mea, de la amîndoaă prea puternicele împărății va fi mîngîiat cu multe mili.[...] pe de o parte m-ai încredințat prin jurămint ca să viu la Craiova, și pe de altă parte, împotriva ai făcut dumneata de ai trimis pe Hagiul ca să mă omoare”(cf., idem, Vol. I, (*Izvoare interne*), Editura Academiei, București, 1959, p. 312 și urm).

⁶⁶ Idem, Vol. I, p. 376; idem, Vol. II, p. 72-74.

⁶⁷ Hurmuzaki, *Documente*, Serie Nouă, Vol. II, p. 691, 694; *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. I, p. 417; idem, Vol. II, p. 27 și urm.

⁶⁸ „Gheorgache și Farmache cu oștirile lor, au coprins și unile din județele cîmpului și au început să strîmtoreze stăpînirea lui Theodor și toți aceștia gonind pe ispravnicii cei rînduiți de otcîrmuirea țării din București, orînduia ei alți ispravnici pe aceia adică carii le da mită și li să făgăduia să-i îndeusteze cu de toate” (cf., G. D. Iscriu, Natalia Trandafirescu, Marcel Ciucă, Ilie Cristian, *Izvoare narative interne privind revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1987, p. 80; *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. IV, p. 189).

⁶⁹ Hurmuzaki, *Documente*, Serie Nouă, Vol. II, p. 667; *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. I, p. 322 și urm.

⁷⁰ Hurmuzaki, *Documente*, Serie Nouă, Vol. II, p. 697.

autorității conducătorului român, „coruperea” pandurilor⁷¹ și organizarea complotului de către căpitanii de arnăuți, Iordache, Farmache, Macedonschi și Hagi Prodan⁷²

Așadar, planul enunțat de la Chișinău, la 24 octombrie 1820, este rodul unor minuțioase calcule politice. De altfel, argumentele sale de a porni mișcarea revoluționară din Principatele Române nu se justifică decât în privința obținerii resurselor materiale necesare. Aversiunea populației față de fanarioți și, implicit față de greci, îi era familiară încă de pe timpul domniei tatălui său. În plus, ramificațiile Eteriei în Principate nu ofereau prea multe speranțe de reușită. În afară de sprijinul oferit de către domnul Moldovei, Mihai Suțu, care s-a arătat rezervat și și-a păstrat opțiunile deschise, în cazul unei acțiuni consistente și de amploare, Ipsilanti nu dispunea de prea mult baze de acțiune. De aceea, mi se pare evident că miza insurecției sale erau chiar Țările Române.

În acest sens, trebuie făcută o netă distincție între aspirațiile Eteriei și cele ale liderului său. „Confiscarea” direcțiilor de acțiune ale acesteia, impunerea controlului efectiv asupra Consiliului său suprem, disimularea, manipularea, intriga, instigarea la atrocități, crimele săvârșite evidențiază profilul fanariotului care sacrifica totul în numele ambiției de mărire. Nici un vis nu era imposibil de îndeplinit. Într-o perioadă în care avea loc ascensiunea treptată a naționalismului⁷³, în care se clădeau proiecte național-statale, spiritul fanariotismului balcanic se zbătea cu ultimele forțe să împiedice modernizarea politică a spațiilor aflate sub dominație otomană.

⁷¹ Mircea T. Radu, *op. cit.*, p. 375.

⁷² N. Iorga, *Izvoare contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București, 1921, p. 201 și urm.; G. D. Iscu, *op. cit.*, p. 194. Legat de acest aspect, Ivan Petrovici Liprandi, martor al evenimentelor din 1821 îl caracteriza pe liderul Eteriei astfel: „Prințul Ipsilanti era [...] nepăsător, arogant, mândru și timid și pe acei pe care nu-i putea câștiga de partea sa prin promisiuni deșarte și neîntemeiate precum și prin înșelare, căuta să-i piardă prin mijloace ucigătoare”(cf., *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, Vol. V, p. 292).

⁷³ C. Th. Dimaras, *op. cit.*, p. 188.

LOCUL AERONAUTICII MILITARE ROMÂNE ÎN ISTORIA CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI BALCANIC ȘI AL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

dr. Marin Sîlea

Cuvinte cheie: Aeronautica militară română, al Doilea Război Balcanic, Primul Război Mondial.

Keywords: Romanian military aeronautics, The Second Balkan War, the First World War.

Abstract

Military and civilian experts understood the importance of using aircraft that were either lighter or heavier than air from the very beginning. Thus, the first component of military aeronautics – aerostation – had a strictly limited weight (organisation and equipment) in the Romanian Armed Forces until the country entered the First World War. The establishment of military aviation, in 1913, its equipment with aircraft built in the country, either following own protects or under licence, the certifications of the first military pilots and the establishment of the first forms of military aeronautical education meant not only for the armed forces pilots but also for other specialists in aeronautics represented the beginning of the country air policy supported by politicians of the time such as Ion I. C. Brătianu and Take Ionescu. The First World War allowed the aviation to demonstrate its viability as a weapon in intelligence, bombing, hunting and liaison missions.

1. Organizarea serviciului de Aeronautică militară

Deși, în perioada 1910 – 1915, aeronautica mondială consemna din partea tehnicienilor români, repetate invenții, care îmbunătățeau aparatele de zbor, România nu dispunea de aviație militară. Primul memoriu adresat regelui Carol I, care sublinia importanța utilizării în armată a aviației este datat 17 septembrie 1910 și aparține lui Cristian Manuian¹

Efectul acestui memoriu, poate fi etichetat ca fiind similar celui produs de catalizatori, deoarece, trei ani mai târziu, în suplimentul „Monitorului oficial” nr. 15 din 20 aprilie 1913 se publică Legea nr. 628/11 aprilie 1913 cu privire la organizarea Aeronauticii militare. Legea conferea aeronauticii, statutul de armă, în structura armatei române, alături de armele: geniu, artilerie, infanterie și marină, statuându-i concomitent locul și criteriile de organizare² Articolul 1 al Legii, definea utilitatea aviației militare, stipulând: „Scopul înființării acestui serviciu de Aeronautică militară, care include studiul, preocuparea, construcțiunea și întrebuințarea aparatelor de

¹ A.M.R., fond Direcția 4 Geniu, dosar 404, p. 986; Valeriu Avram, Teză de doctorat, București, 1999, p. 17.

² "Monitorul oficial" (în continuare se va cita: "M.O."), nr. 15 din 20 aprilie 1913.
<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

navigațiune aeriană, ce s-ar putea utiliza în armată”³ Potrivit legii, serviciul de Aeronautică militară era organizat pe secțiuni, a căror încadrare și distribuire pe teritoriul țării, urma a se face prin „ordine de bătae”, emise de inspectorul general al geniului și al aeronauticii militare. Aceata, deoarece, noua armă, introdusă în structura armatei române, avea rang de „direcțiune superioară în Ministerul de Război, afiliată inspectoratului general al geniului; care își schimba titulatura în Inspectorat general al geniului și al aeronauticii militare.”⁴ Ulterior, acest serviciu va fi subordonat Direcției Artileriei.

Conducerea statului de la acea vreme, convinsă fiind de importanța aviației ca armă, în timp de război, prin articolul 4 al Legii de înființare a Aeronauticii militare române (Legea 628/11 aprilie 1913), prevedea: „serviciul de Aeronautică militară se ocupa de oricare tip de activitate referitoare la aparatele de zbor și la aeroplane, putând dispune pentru manevre și în caz de război, de mobilizarea aparatelor, piloților, societăților și instituțiilor particulare, sub orice denumire de navigațiune aeriană existentă”

Articolul 5 din lege, prevedea pe linie organizatorică ca aviația militară să cuprindă: „un parc central la București cu personal, școală, aparate și tot materialul trebuincios; filiale teritoriale, cuprinzând centre de aviațiune și de aerostație alipite la fiecare corp de armată, la cetatea București și la regiunea Focșani-Nămoloasa-Galați, precum și la oricare punct întărit”⁵ Dezvoltarea acestor structuri organizatorice centrale și teritoriale, precum și încadrarea de personal, pe funcții, urma să se desfășoare progresiv, cu respectarea Legii bugetare, în funcție de nivelul alocațiilor (articolul 6, aliniatul a, al Legii nr. 628 din 11 aprilie 1913).

Problemele, care vizau resursele umane necesare calificării și încadrării Aeronauticii militare române, sunt rezolvate peste doi ani, prin Decretul Regal nr. 305/10 august 1915, care înființa Corpul român de aviație, ceea ce ipunea crearea unui personal aeronautic cu specific militar. Decretul stabilea condițiile de admitere în școlile de zbor, modalitate de brevetare a piloților și a observatorilor aerieni; drepturilor personalului aeronautic și modul de încadrare pe bază de contract-angajament pentru o perioadă de trei ani⁶

2. Drepturile personalului navigator, potrivit Legii nr. 628/1913

Personalul navigator în afara drepturilor primite pentru activitatea desfășurată, prin Legea nr. 628/1913 beneficia de o serie de alte drepturi acordabile personalului aeronavigator spre a i se stimula motivația de zbor. Astfel, recunoscându-i-se posibilitatea unei uzuri biologice precoce sau a apariției unei infirmități incurabile survenite în timpul și din cauza activității de zbor, pensionarea personalului aeronauticii se făcea conform articolului 4 din Legea generală de pensionare privitor la pensionările pentru infirmități dobândite în timpul și din cauza războiului și nu pentru cele din perioada de pace. Pentru aceeași afecțiune, care survenea în timp de pace,

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Aripă românească, *Contribuții la istoricul aeronauticii*, București, Editura Militară, 1966, p. 52.

pensionarea gradelor inferioare, în termen, din aeronautică respecta prevederile Legii speciale din 25 martie 1894, privitoare la pensionările celor infirmi, prin boală, survenită în timpul și din cauza serviciului ordonat în timp de război. În caz de deces, în timpul serviciului de zbor comandat, în funcție de gradul decedatului, se respectau prevederile legilor aplicabile pentru situații de război, chiar dacă decesul survenea în timp de pace.

Pentru merite deosebite (acte de curaj și devotament), personalului aeronavigant i se puteau acorda ordine românești, fără a se ține cont de grad, vechime în serviciu sau de durata perioadei între două decorări. Totuși, privitor la ordinele care se acordau, trebuie specificat că, până la instituirea Ordinului „Virtutea Aeronautică” (Decretul Regal nr. 2895, din 31 iulie 1930 a fost publicat în Monitorul oficial nr. 173 din 5 august 1930), nu exista nicio decorație specifică numai personalului care lucra în aeronautică⁷

3. Contribuția acestora în campania celui de-al Doilea Război Balcanic

După numai patru luni de la promulgarea Legii de înființare a aviației ca armă, aviația militară română, deja dispunea de un parc de avioane existent, la cele două școli de pilotaj din țară: Cotroceni și Băneasa. Aceasta a permis aviației militare române, ca imediat, să participe la desfășurarea celui de-al Doilea Război Balcanic cu un număr de 14 avioane, de tipul Farman, Blériot și Bristol-Coandă. Avioanele au fost puse la dispoziția Comandamentului Militar de către Liga Națională Aeriană Română. Personalul celor 14 aeronave a executat în timpul războiului numeroase recunoașteri, fotografii aeriene și lansări de manifeste deasupra orașului Sofia. Drept recunoaștere a aportului adus de către piloții care au participat la campania din Bulgaria, locotenentul Constantin Fotesca a fost decorat retroactiv în anul 1932 cu Ordinul „Virtutea Aeronautică”

Dotările efectuate timp de un an și jumătate au permis ca, aviația militară română să dețină, începând cu anul 1915: șase avioane de tipul Farman; douăsprezece avioane marca Blériot; zece avioane de tipul Bristol-Coandă; un avion de tipul Aviatik. Totuși aceste avioane au trebuit să fie complet revizuite, deoarece erau lipsite de armament și echipament militar⁸

4. Gradul de înzestrare și structura tehnico-tactică a aviației militare române în perioada anilor 1915 - 1918

Perioada anilor 1914-1915, până la intrarea României în primul război mondial poate fi caracterizată pentru aviația militară română, prin preocuparea unei dotări cât mai bune și de a găsi modalitatea optimă de organizare și funcționare, atât în timp de pace, cât și în timp de război.

Astfel, în primăvara anului 1915, este decisă prima separare a aviației pe categorii de unități, în funcție de specificul misiunii pe care o putea efectua:

escadrila de recunoaștere și observare;

⁷ "Monitorul oastei", nr. 15 din 20 aprilie 1913.

⁸ Haralambie Giossanu, Scarlat Rădulescu, *Curs de întrebuintare tactică a aeronauticii*, București, 1936, p. 20

escadrila de bombardament;

escadrila de vânătoare⁹

Totodată se trece la organizarea Corpului de aviație român în: patru stații de aerostație, trei grupuri de escadrile și o escadrilă de recunoaștere. Grupurile 1 și 3 de escadrile erau compuse fiecare din: o escadrilă de recunoaștere cu șase avioane M. Farman echipate cu motoare Renault de 70 CP; o escadrilă de observație de artilerie cu patru avioane Caudron G. 3 echipate cu motoare Gnôme de 80 CP; o escadrilă de luptă cu două avioane Morane-Saulnier parasol echipate cu motoare Gnôme de 80 CP; un parc de reparații cu un atelier mobil. Grupul 2 de escadrile era structurat, astfel: o escadrilă de recunoaștere și de bombardament cu opt avioane Voisin, echipate cu motoare Salmson de 130 CP; o escadrilă de observație de artilerie cu patru avioane Caudron G. 3, echipate cu motoare Gnôme de 80 CP; o escadrilă de luptă cu două avioane Morane-Saulnier parasol, echipate cu motoare Gnôme de 80 CP; un parc de reparații cu un atelier mobil¹⁰ Escadrila de recunoaștere a Marelui Cartier General, denumită ulterior Escadrila 4 și apoi Grupul 4 de escadrile, era dotată cu șase avioane Blériot, monoloc, echipate cu motoare Gnôme de 80 CP. Stațiile de aerostație în scurt timp își schimbă denumirea în companii care aveau fiecare în dotare câte un balon captiv și o trăsură hipomobilă. La intrarea în Primul Război Mondial armata română deținea în stare de funcționare 26 avioane cu 97 aviatori, distribuiți în patru grupuri de aviație¹¹, repartizate potrivit prevederilor Legii 628/1913, teritorial celor trei armate operative și zonei București (*tabelul nr. 1*).

Grupuri de aviație și repartizarea lor	Escadrile	Aparate în serviciu
Grupul 1 aviație Armata 1	Escadrila M. Farman (Râureni) Escadrila Voisin (Craiova)	2 M. Farman 130 CP 1 M. Saulnier 2 Voisin
Grupul 2 aviație Armata 2	Escadrila M. Farman (Băicoi)	3 M. Farman 130 CP 1 Caudron
Grupul 3 aviație București	Escadrila Nieuport pentru apărarea capitalei Escadrila Mircea Vodă Escadrila recunoaștere București	8 Nieuport, 2 H. Farman 1 M. Farman 130 CP, 1 Caudron G3 4 H. Farman, 2 M. Farman 2 Voisin
Grupul 4 aviație Armata de Nord	Escadrila Piatra Neamț	2 M. Farman 130 CP

Tabelul nr. 1 - Grupurile de aviație și repartizarea lor

⁹ A.M.R., fond Secretariatul General al Ministerului de Război, dosar 265, f. 20.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ion Gudju, Gheoghe Iacobescu, *Aripi românești*, Editura Militară, 1966, p. 62

La data restructurării, aviația militară română dispune de trei grupuri aeronautice, fiecare formate din avioane de vânătoare și observație, mai precis, din câte două sau trei escadrile specializate (recunoaștere, vânătoare și bombardament). Exista, de asemenea, o rezervă de două escadrile aflate la dispoziția Marelui Cartier General, una de bombardament, cealaltă de observare, care, după numai câteva luni, au fost dislocate la Grupul 3 aeronautic Galați, respectiv, la grupul 2 aviație Tecuci. (tabelul nr.2)¹²

<i>Grupuri aeronautice repartizate și dislocate</i>	<i>Escadrile</i>	<i>Categorii de aviație</i>
Grupul 1 aeronautic Bacău (repartizat la Armata 2 Română)	Farman - 2 Farman - 6 Nieuport - 1	Observare Observare Vânătoare
Grupul 2 aeronautic Tecuci (repartizat la Armata 4 Rusă)	Farman - 4 Nieuport -3	Observare Vânătoare
Grupul 3 aeronautic Galați (repartizat la Armata 6 Rusă)	Farman - 5 Nieuport - 10	Observare Vânătoare
Rezerva aflată la dispoziția Marelui Cartier General	C.12 8 Bréguet-Michelin	Observare

Tabelul nr. 2 - Grupurile aeronautice existente în primăvara anului 1917

5. Contribuția aviației militare românești la acțiunile din timpul Primului Război Mondial

La izbucnirea Primului Război Mondial, România s-a declarat neutră, deoarece, pe tron se afla regele Carol I, de origine germană, iar clasa politică dorea o alianță cu Antanta în vederea eliberării provinciilor românești ocupate de Austro-Ungaria și realizarea României Mari. Totuși, la 14/27-15/28 august 1916, se decide intrarea României în război, de partea Antantei, învingând în această decizie, interesul național, iar regele Carol I dovedindu-se un mare om de stat. Pentru a satisface nevoile operative de război, între anii 1916-1917, România a achiziționat din Franța și Marea Britanie alte 322 de avioane de vânătoare Nieuport tipurile 11, 12, 17, 19, 21, 23 și 28; de recunoaștere și bombardament ușor Farman tip 40 și 46; Sopwith Strutter, Caudron G.4 – bimotoare de recunoaștere îndepărtată și bombardament și Breguet-Michelin de bombardament. Amploarea frontului românesc, de peste 1000 km, a determinat Marele Cartier General să ceară Franței trimiterea unei misiuni militare, în sprijin, care a sosit în România în octombrie 1916. La finele acestei misiuni, bilanțul aeronauticii militare române se concretizează în 28 de victorii.

Experiența căpătată de către Comandamentul militar român, din luna august a anului 1916 până în luna ianuarie a anului următor, a impus o nouă organizare militară, în general, inclusiv și pentru Aeronautica militară, spre a corespunde nevoilor operative, de război. Astfel, în primul trimestru al anului 1917, pentru a se folosi cât

¹² Ion Gudju, Gheorghe Iacobescu, Ovidiu Ionescu, *Construcții aeronautice românești 1905-1970*, Editura Militară, București, 1970, p. 27.

mai intens experiența de luptă a personalului aeronautic din armatele aliate, aviația a fost restructurată cu ajutorul misiunii aeronautice franceze, condusă de locotenent-colonelul De Vergnette de la Motte, formându-se escadrile mixte româno-franceze¹³

În iarna anului 1916 și primăvara anului 1917, aviatorii români au avut ca misiune de a fotografia, în mod repetat, tot frontul, cuprins între localitățile Nămolosa (Galați), Mărășești, Mărăști și Oituz, pe o distanță de aproximativ 180-200 km. Informațiile culese au devenit utile în vara anului 1917, când pe acest front se vor desfășura lupte aprige. La acestea, va participa și aviația militară română, organizată pe 3 grupuri aeronautice, dispunând de 150 de avioane, grupate la început în 12, apoi în 14 escadrile. Prin acțiunile lor, de pe frontul din Moldova, aviatorii militari români au zădărnicit planul Germaniei de a cotropi această provincie și sudul Ucrainei, teritorii considerate din punct de vedere economic, drept grânare. În perioada august 1916 – octombrie 1917, personalul tehnic al aviației române a reparat în atelierele de la Iași, cunoscute sub denumirea Rezerva Generală a Aviației, 242 avioane, 545 motoare și au executat multiple alte activități tehnice menite a repara aparatura de pe front.

Luptând ulterior, în diverse alte misiuni, aviația română, până în anul 1919, a obținut 83 de victorii aeriene, care se sumează celor 50 de avioane inamice doborâte de către artileria antiaeriană.

Activitatea depusă de aviația militară română în timpul Primului Război Mondial trebuie măsurată atât în succese, cât și în pierderi. Per total, bilanțul misiunilor aviatorilor români, în timpul Primului Război Mondial, consemnează: 8160 ore de zbor, 560 lupte aeriene, 6981 fotografii aeriene, 703 reglaje în folosul artileriei române și ruse, 80 misiuni de legătură și 20 misiuni aeriene de lansări de manifeste. Asupra obiectivelor inamicului au fost lansate 61871 kg de bombe și au fost doborâte, numai de către aviație, 73 avioane inamice.

Pe de altă parte, jertfele aviatorilor români, în timpul Primului Război Mondial, s-au ridicat la 28 piloți și observatori aerieni (*tabelul nr. 3*)¹⁴. Pentru meritele aduse la acțiunile de luptă din prima conflagrație mondială, o parte a personalului navigant, participant la campanie, a fost decorat cu ordine militare străine, iar după instituirea prin Decretul Regal nr. 2895, din 31 iulie 1930, a Ordinului Virtutea Aeronautică și retroactiv, cu acesta. (*tabelul nr. 4*).

Nr. crt.	Nume și prenume	Gradul	Data decesului
1.	Câmpineanu Cantemir	cpt. pilot	15.08.1916
2.	Banu Aurel	cpt. pilot	21.08.1916
3.	Mărășescu Gheorghe	lt. pilot	04.09.1916
4.	Crețu Petru	slt. pilot	04.09.1916
5.	Obretcovici Constantin	plt. maj. pilot	10.10.1916
6.	Chiriac Horia	slt. obs.	10.10.1916

¹³ A.M.R., fond 3707, dosar 391, p. 4; vezi și Valeriu Avram, *Misiunea aeronautică franceză în România 1916-1918*, Editura Militară, București, 1998, pp. 30-31.

¹⁴ Marin Silea, *Aeronautica militară română în perioada anilor 1930-1940*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”, București, 2007, pp. 37-61.

7.	Tetrat Iuliu	slt. obs.	13.10.1916
8.	Botoșeneanu Ioan	plt. pilot	17.10.1916
9.	Dodescu Petru	plt. pilot	14.11.1916
10.	Greavu I. Dumitru	sg. instr. pilot	14.11.1916
11.	Iorgulescu Eugen	slt. pilot	18.11.1916
12.	Mumuianu Paul	cpt. pilot	21.12.1916
13.	Antonie Gheorghe	sg. pilot	16.01.1917
14.	Popa Marin	maistru pilot	17.05.1917
15.	Petrescu Șerban	lt. obs.	17.05.1917
16.	Ionescu C. Tudor	lt. pilot	01.06.1917
17.	Gogonea Romulus	caporal mec.	01.06.1917
18.	Procopiu Emil	lt. pilot	11.06.1917
19.	Dumitrescu Ioan	lt. pilot	16.06.1917
20.	Lupu Constantin	slt. obs.	17.07.1917
21.	Pavelescu Constantin	slt. obs.	30.08.1917
22.	Munteanu Ioan	plt. pilot	26.10.1917
23.	Caludon Vasile	adj. pilot	26.10.1917
24.	Ștefantopol Costantin	cpt. pilot	12.11.1917
25.	Papazolu Gheorghe	cpt. pilot	13.11.1917
26.	Guță Gh. Ioan	plt. trs. obs.	13.11.1917
27.	Urechescu Paul	cpt. pilot	06.12.1917
28.	Georgescu Ioan	plt. pilot	20.12.1917

Tabelul nr. 3 Personalul aeronautic militar decedat în timpul misiunilor ordonate din Primul Război Mondial

Clasa/anul	1931	1932	1933	1935	1937	Total Primul Război Mondial
Crucea de aur	11	2	5	1	44	63
Crucea de aur cu o baretă	-	-	-	-	8	8
Crucea de aur cu două barete	1	-	-	-	-	1
Cavaler	3	1	-	-	9	13
Cavaler cu o baretă	-	-	-	-	1	1
Ofițer	-	-	-	-	1	1
Total	63	15	3	5	1	87

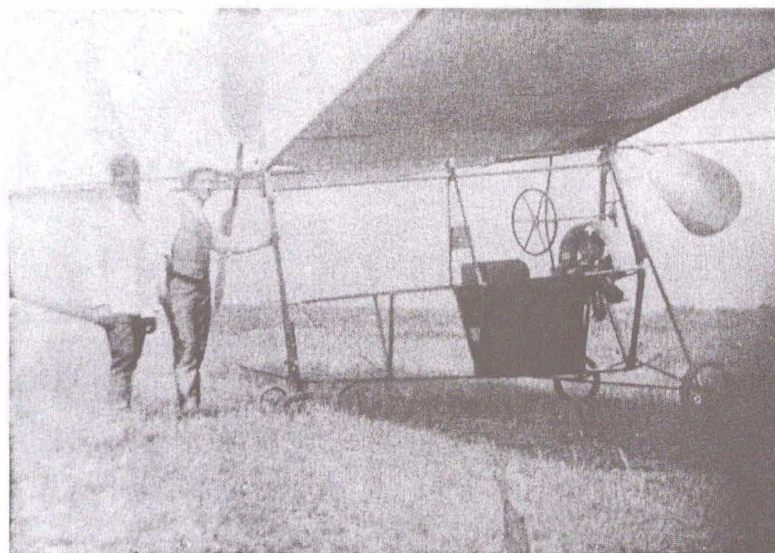
Tabelul nr. 4 Tabel centralizator privind numărul persoanelor române decorate retroactiv cu Ordinul Virtutea Aeronautică cu spade, în perioada 1931-1937

1. Avionul "Vuia nr.1"

Anvergura 7,00 m, lungimea 3,20 m, suprafața portantă 19,00 m²

Greutatea totală 241 kg. Motor: Serpollet transformat radical de ing. Traian Vuia, 20 CP.

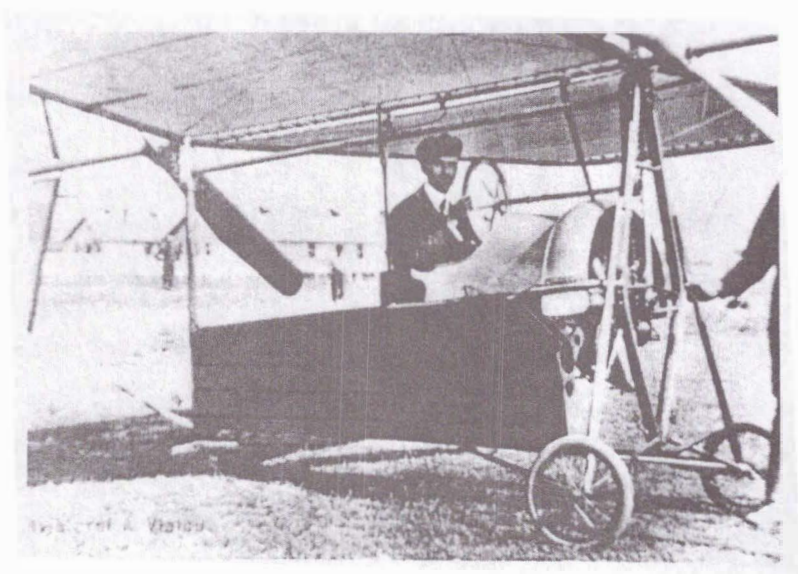

Avionul "A. VLAICU Nr.1 model 1910"

A fost primul avion militar construit în țara noastră după un proiect original elaborat de ing. Aurel Vlaicu.

Anvergura 10,00 m, lungimea 12,00 m, suprafața portantă 25,00 m²

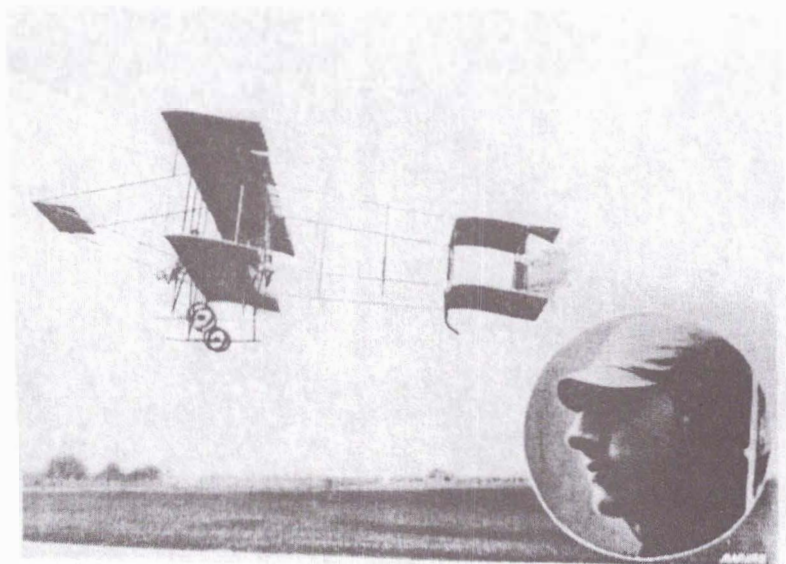
Greutatea totală 300 kg. Motor: Gnome de 50 CP.

3. Avionul "A. Vlaicu II" - model 1911

Anvergura 10 m, lungimea 11,20 m, suprafața portantă 26,00m².

Greutatea totală 300 kg. Motor: Gnome de 50 CP. Viteza maximă 110km/oră.

4. Avionul FARMAN III - model 1909

A fost construit în licență (franceză) în cadrul Complexului aeronautic de la Chitila, fiind un avion de școală militar. Pe acest aparat s-au instruit și brevetat primii piloți militari români.

Anvergura 12,00 m, lungimea 13,30 m, suprafața portantă 27,50 m². Greutatea totală 526 kg. Motor: 50 CP tip Gnome rotativ. Viteza maximă 110 km/oră.

ÎNZESTRAREA ARMATEI ROMÂNE ÎN PRIMELE TREI DECENII ALE SECOLULUI XX

dr. Costin Scurtu

Cuvinte cheie: armata română, înzestrarea armatei, apărarea națională, industria națională de apărare, creditelor extraordinare, buget ordinar.

Keywords: Romanian army, army endowment, national defense, national defense industry, extraordinary credits, ordinary budget.

The endowment of the Romanian Army during the first three decades of the 20th century

Abstract:

Within the internal and external political economical context of the first three decades of the 20th century, the measures taken with a view to organizing the structure and managing the national defense system followed the line of a whole set of steps taken by the Romanian government to improve its own combat ability and reach an adequate level of organizing its army force structure. As a result of the analysis on the shifts in the national defense system structure, after 1918, one can distinguish the following tendencies: a specialization of the higher military governing bodies by developing some specialized structures meant to coordinate all army units and services; the modernization of the infantry and cavalry units; developing troops to fight in the mountain and coast areas, as well as coast guard troops; providing the army with modern combat techniques, especially such units as aviation, armour and intercommunication.

Întreruperea legăturilor economice cu puterile industriale europene la începutul Primului Război Mondial au afectat și procesul pregătirii României pentru o eventuală participare la război. Ca urmare a slabei sale dezvoltări economice, a dependenței față de industria occidentală, România nu era în măsură să producă în interior cele necesare pregătirii militare pentru ducerea unui război la nivelul tehnicii de atunci. Înzestrarea armatei – cu toate cheltuielile făcute – era insuficientă.

Structura pe destinații a creditelor extraordinare deschise în exercițiile bugetare 1864-1914¹, acoperite efectiv prin împrumuturi²:

¹ La sfârșitul secolului al XIX-lea, tot cu împrumuturi străine s-a început procesul de modernizare urbană: s-au efectuat lucrări de sistematizare în Capitală și alte orașe ale țării, s-au construit centrale electrice, s-au efectuat lucruri de canalizare și apă curentă și s-au construit edificii publice. Au fost alocate fonduri importante pentru dezvoltarea și modernizarea învățământului, a armatei, pentru reorganizarea descentralizată a administrației publice locale, consolidarea administrației centrale și ridicarea nivelului de trai a populației rurale. Raportul general asupra proiectului de buget general al veniturilor și cheltuielilor Statului pe exercițiul 1914-1915, prezentat Adunării Deputaților de d-nu Vintilă I. Brătianu, București, Imprimeria Statului, 1914, pp. 7-9.

Nr.crt.	Destinație	Capitalul efectiv - lei
1	Acoperirea deficitelor	176.700.937,13
2	Conversiune împrumuturi	1.449.795.928,56
3	Scopuri de ordin economic și social	229.983.581,64
4	Construirea de căi ferate	460.591.491,41
5	Lucrări mari de utilitate publică și înzestrarea armatei	1.421.071.161,98
6	Total	3.738.143.100,72

În perioada neutralității României, caracterizată prin intense pregătiri militare, s-au efectuat importante împrumuturi, contractate în țară și străinătate, în valoare de 712,65 milioane lei, din care două împrumuturi externe, pe bonuri de tezaur, la Banca Angliei de 5 și 7 milioane lei, un împrumut pe bonuri de tezaur la Banca d'Italia de 10 milioane lire și trei împrumuturi interne de 400 milioane lei de la Banca Națională, statul a mai obținut o sumă din Împrumutul Național din anul 1916.

Statul român a contractat în perioada 1914-1916 împrumuturi în valoare de 1.112 milioane lei, adăugate la datoria publică anterioară de 1.866,52 milioane lei se ajunge la un total al datoriei publice de 2.978,52 milioane lei³

În țară, în anul 1914, nu existau decât trei mari unități specializate în dotarea armatei Arsenalul armatei, Pirotehnia Cotroceni și Pulberia⁴, dar și acestea erau dotate cu mijloace tehnice restrânse și neadaptate pentru producerea unui armament modern și în cantități suficiente. Slaba dotare tehnică și insuficiența acestora făcea ca România să nu fie în măsură să ducă un război de lungă durată. În această situație guvernul a luat o suită de măsuri menite să asigure minimul de 30% din necesarul dotării armatei, diferența urmând a fi acoperită din import sau de la aliați.

Încă din anii Primului Război Mondial, în atelierele de la Iași au fost montate, revizuite și reparate avioane de luptă și de antrenament. Aceasta a fost posibil ca urmare a faptului că marii noștri aliați, Franța și Anglia, erau printre cei dintâi producători de avioane din lume, fiind în măsură să ne ajute și pe noi. De pildă: „În anul 1913 industria franceză producea 96 de avioane lunar; în anul 1914 producția a fost de 50 de avioane în luna august, 62 în septembrie și 100 în octombrie”⁵

² Sursa: M.Gh. Dobrovici, Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate,

³ Problema înzestrării armatei române s-a pus în mod serios după Campania din anul 1913. Dotarea s-a accelerat după evenimentele de la Sarajevo, când Francisc Ferdinand, arhiducele moștenitor de Austria, și ducesa de Hohenberg, soția acestuia, au fost asasinați în timp ce vizitau orașul, la 28 iunie 1914, de studentul bosniac Gavrilo Princip (1894-1918), membru al unei societăți secrete care ținea de mișcarea naționalistă iugoslavă. Serbia nu a acceptat ultimatumul Austro-Ungariei, între cele două state intervenind starea de război, la 28 iulie 1914.

⁴ www.svedu.ro/curs/istec_apiturca.pdf

⁵ Gl. col. (r) dr. Vasile Cutoiu, Istoria apărării antiaeriene a teritoriului României.

Primul împrumut a fost oferit guvernului român de către britanici, la 8/21 ianuarie 1915. Suma se ridica la 5.000.000 lire sterline (126.100.000 lei). Bani puteau fi întrebuințați numai pentru plata de material de război în Anglia, Franța și Italia. Al doilea împrumut, în valoare de 7.000.000 lire (176.540.000 lei), a fost acordat de Banca Angliei la 1/14 octombrie 1915. După intrarea României în război, Banca Angliei a pus la dispoziția guvernului român, la 13 noiembrie 1916, suma de 40.000.000 lire (un miliard lei aur). Împrumutul a fost scadent peste un an, dobânda fiind de 5%.

Anghel Saligny⁶ a propus cumpărarea de avioane, fără să știe, la vremea respectivă, că inginerului Gogu Constantinescu, care se afla în Anglia, Guvernul englez i-a pus la dispoziție un laborator de 2.500 mp, cu toate dotările, personalul necesar și suma de 120.000 lire sterline pentru cercetări în materie de armament. Gogu Constantinescu a primit cetățenia engleză, iar britanicii l-au asigurat că îi vor oferi discreția absolută până la finalul războiului. Investiția englezilor nu a fost zadarnică.

Astfel, potrivit unui raport al lui A. Saligny, din 10 iunie 1920, grație lui Gogu Constantinescu, britanicii au reușit să monteze pe avioanele de luptă „doua mitraliere care trăgeau 2.000-4.000 de lovituri pe minut (...) printre paletele elicei care se învârtea. Șansele inamicului erau foarte mici în fața unui aeroplan astfel armat. Dacă se prezentau pe front 12 aeroplan inamice, 3 aeroplan engleze erau suficient armate pentru a le doborî” O altă invenție a lui Gogu Constantinescu a fost aceea a unui tun de tranșee care arunca bombe de 100 kg la 1.500 m, „fără a produce nici zgomot, nici flacără, nici fum”

Problema dotării armatei române cu aeroplan de luptă a fost analizată cu responsabilitate de Ministerul de Război încă din 1914. Colonelul V Rudeanu, directorul superior al Direcției Armamentului, a întocmit Referatul nr. 1.813 din 22 mai 1914, precizând că aeroplanele aveau un rol important în recunoașterea aeriană, aspect care ajută la reglarea tirului artileriei „înaintea luptelor, dar și pe timpul lor”.

Colonelul V. Rudeanu s-a documentat cu ajutorul unui regulament de artilerie întocmit de francezi, în care se ofereau detalii despre cum trebuia să acționeze aeroplanele în timpul luptei „pentru a permite artileriei să-și manifeste acțiunea atunci când are a trage asupra trupelor bine adăpostite” Cum Direcția Armamentului a observat că bulgarii încercau să-și mărească parcul de aeroplan, colonelul Rudeanu nu a dorit să lase armata română „într-o inferioritate care i-ar fi dăunătoare într-un caz de război” În consecință, i-a solicitat lui Ion I.C. Brătianu să-l coopteze pe căpitanul (r) Gheorghe Bibescu la Direcția Armamentului, începând cu 1 iunie 1914, pentru experiența pe care o avea în pilotarea avioanelor.

De asemenea, Gh. Bibescu se obliga să pună la dispoziția armatei parcul de aeroplan de la Liga aeriană, pentru cercetarea modului în care aeroplanele trebuiau să

⁶ Anghel Saligny a observat că distanța București-Ruse (Rusciuk) era de numai 80 km și că, în caz de război, bulgarii vor „cauta să distrugă în București tot ce este mai folositor și tot or putea să provoace mare panică” Nu s-a ferit să afirme că tunurile și mitralierele instalate în diferite puncte de observare nu puteau să facă față unităților bulgare. Din această cauză a susținut că „cel mai eficace mijloc de apărare contra acestor atacuri ar fi a avea la dispoziție un număr suficient de aeroplan de luptă” care să fie importate și să se instaleze în țară un atelier special de revizie.

se sincronizeze în timpul luptei cu artileria. Ministrul Apărării a aprobat cererea la 22 mai 1914⁷. Din păcate, Liga aeriană avea doar 15 aeroplane „în serviciu”, uzate, care nu puteau fi folosite pe câmpul de luptă. Aspectul l-a determinat pe Gh. Bibescu, potrivit Referatului nr. 7365/18 noiembrie 1914, să solicite achiziționarea a 20 de aeroplane, la preț de 600.000 lei, ceea ce însemna 30.000 lei/aeroplan. Chiar dacă până la intrarea României în război s-au achiziționat 74 de aeroplane din Franța, în timpul luptelor s-a constatat lipsa sincronizării cu artileria, lipsită de aparate de vizare, și a posibilității de a comunica radio cu infanteria.

Primul Război Mondial a început pentru România, la 15 august 1916⁸.

La capitolul „Artileria antiaeriană” erau prevăzute cele 113 tunuri pregătite pentru a executa trageri antiaeriene; număr de piese era detaliat astfel: 4 tunuri antiaeriene 75 mm Italia; 4 tunuri antiaeriene Franța 75 mm; 40 tunuri 57 mm cu afet; 4 tunuri 57 mm cu pivot, 45 tunuri 75 mm, model 1880.

Un exemplu al reușitei artileriei antiaeriene îl reprezintă succesul bateriei de artilerie antiaeriană înzestrată cu tunuri italiene „Deport” repartizată, la 16 august 1916, Armatei 3 române, care pe timpul executării manevrei de la Flămânda, la 19 septembrie 1916, a doborât un avion german⁹.

⁷ În anul 1914, în Franța, George Grămătescu încearcă unul dintre primele avioane monoplane. Ștefan Stănculescu proiectează, la Craiova, un avion basculabil comandat. Este terminat, la Arsenalul Armatei, de către colaboratorii lui Vlaicu, aparatul Vlaicu 3. Încercat în zbor, se comportă mulțumitor. La 10 august 1915, se înființează Corpul de Aviație Român, sub comanda colonelului I. Găvănescu. În luna mai 1916, este înființat Serviciul fotoaerian al aviației militare. În anul 1916 primele bombardamente aeriene suferite de București, efectuate de zepeline germane. Școlile românești de pilotaj militar sunt unificate și mutate, cu ocazia evacuării, la Bârlad, Botoșani și Odessa. În octombrie 1916, sosește în România misiunea militară aliată, condusă de generalul Berthelot, care are ca scop și reorganizarea totală a aviației militare românești. La 17 decembrie 1916, se înființează Direcția Aeronautică, subordonată Marelui Cartier General al Armatei Române. În anul 1917, la Sighișoara, Hermann Oberth realizează proiectul unei rachete militare uriașe, în trepte, cu combustibil lichid. Proiectul nu interesează însă autoritățile militare austriece și germane. Intră în dotarea Armatei Române avioane moderne, Nieport și Bréguet-Michelin, de producție franceză, în număr insuficient. Aviația militară română ia parte, cu mult eroism, la luptele de la Mărășești, Mărăști și Oituz, efectuând în special zboruri de recunoaștere, dar angajează și lupte aeriene cu inamicul austro-german, net superior numeric și calitativ. În total, 28 de aviatori români și-au pierdut viața în campaniile din 1916-1917.

⁸ Astfel, I.D. cu nr. 2784 din 14 august 1916, la orele 21.00, ordinul de mobilizare a fost transmis în toată armata, inclusiv ordinul de înființare la mobilizare, care cuprindea și Corpul Apărării Antiaeriene, cu ordinea de bătaie și structura organizatorică prevăzute în plan. Acest ordin reprezenta certificatul de naștere a artileriei antiaeriene române. Unitatea de artilerie antiaeriană atestată documentar în ziua de 15 august 1916 consfințește apariția în structura armatei române a unei noi arme, artileria antiaeriană; faptul că apariția ei a coincis cu intrarea României în război este o favoare acordată de istorie artileriștilor români.

⁹ Această primă victorie antiaeriană, materializată în doborârea unui avion, a rămas un eveniment cu mare rezonanță în amintirea artileriștilor antiaerieni. Urmare a acestui succes, ziua de 19 septembrie, a fost considerată multă vreme ca patron al artileriei antiaeriene române.

La 27 octombrie 1916, comandantul Bucureștiului (Mihail Boteanu¹⁰) a prezentat ministrului de Război un raport amplu asupra apărării contra aeronavelor¹¹, în care s-a arătat că „apărarea antiaeriană a capitalei este insuficientă”. Printre cauzele eficienței scăzute contra inamicului aerian, au fost menționate: efective reduse; cantitatea de mijloace insuficiente; tunurile din dotare au bătaie mică, tragere în ceață și manevra limitată; proiectoarele sunt slabe și insuficiente; în general, personalul nu beneficiază de o pregătire de specială suficientă; aviația proprie nu participă la apărarea antiaeriană, iar cooperarea acesteia cu artileria antiaeriană nu este organizată; tehnica din import este slab însușită și insuficientă.

În scopul creșterii eficienței apărării s-au propus următoarele: fixarea mai precisă a misiunilor; refacerea platformelor la tunuri, astfel încât să permită executarea tragerilor până la un unghi de 80 grade; gruparea minimă de tunuri pe o poziție de tragere să fie de nivel baterie (4 piese) și nu de secție (2 piese) cât fusese inițial; adaptarea focoaselor la tunurile de 75 mm și 87 mm; asigurarea aparatului pentru creșterea preciziei tragerilor antiaeriene; confecționarea unor rachete de semnalizare care să fie utilizate pe timpul cooperării între aviație și artileria artileriei¹²

Concomitent cu desfășurarea operațiilor de apărare de către armata română și pe măsura ocupării vremelnice a Olteniei și Munteniei de către trupele armatei germane, la ordinul Marelui Cartier General român, subunitățile de artilerie au început regruparea spre Moldova o dată cu celelalte trupe române. Evacuarea și instalarea artileriei antiaeriene pe poziții au durat până la 1 februarie 1917.

¹⁰ Investit, începând de la 25 iulie 1916 cu responsabilitatea ca până la 15 august 1916 să organizeze apărarea capitalei, comandantul Cetății București, generalul de divizie Mihail Boteanu avea în subordine și Serviciul Apărării Capitalei Contra Aeroplanelor. În virtutea acestui fapt, comandantul a primit misiunea să coordoneze organizarea apărării antiaeriene nu numai a capitalei, dar și a principalelor obiective de pe teritoriul României.

¹¹ Primul bombardament a avut loc în noaptea de 15/16 august, la ora 0.15, când s-a înregistrat primul mesaj de avertizare privitor la pericolul atacului aerian din istoria apărării antiaeriene române. La ora 1.15, artileria care apăra capitala a deschis focul asupra ei. În aceeași perioadă, artileria antiaeriană destinată apărării trupelor din zonele de operații avea să ducă și ea lupta cu inamicul aerian. În continuare, timp de o lună, avioane sau dirijabile germane au executat aproape zilnic raiduri teritoriului român. Cele mai semnificative sunt raidurile executate în zilele de 21-23 august și 11-12 septembrie, când au fost bombardate capitala și Ploieștiul. Prima victorie a artileriei antiaeriene, materializată prin lovirea unei aeronave vrășmașe, se va înregistra la mai puțin de o lună de la intrarea țării noastre în război (noaptea de 13/14 septembrie 1916).

¹² Potrivit înțelegerii survenite între guvernele român și francez, generalul Berthelot (ajutat de căpitan Humbert, locotenentii Gigory și Lavinty și sublocotenentul Vimenit) a condus Misiunea Militară Franceză în România. Între 16-30 octombrie 1916 acești ofițeri au studiat situația apărării antiaeriene române, multe dintre concluziile la care au ajuns fiind asemănătoare cu cele prezentate de Boteanu; s-au stabilit unele măsuri: sporirea efectivelor până la necesarul cerut de tehnica realizarea amplasamentelor și construirea adăposturilor pentru personal creșterea numărului proiectoarelor la 12 și scoaterea din dispozitiv a celor de 60 cm; eliminarea dispozitivului percutant la focoasele destinate tragerilor antiaeriene; consolidarea legăturii dintre posturile de tragere și cele de observare îndepărtată.

Primele acțiuni antiaeriene desfășurate în această perioadă a războiului au oferit și un set de concluzii ce aveau să fie valorificate în continuare: lipsa armamentului antiaerian performant din înzestrarea armatei române (exemplu: tunul de 75 mm românesc nu avea decât o singura cadență de tragere de 1-2 lovituri pe minut), transformarea tunurilor de cetate în tunuri antiaeriene s-a făcut din mers prin tatonări succesive, care au necesitat un timp îndelungat, arsenalele existente în armată română nu erau pregătite, nici tehnologic și nici teoretic, pentru realizarea tehnicii de apărare antiaeriană, personalul din rezervă a fost instruit în pripă, într-un timp scurt, insuficient pentru însușirea unor cunoștințe noi care necesitau condiții speciale apropiate de realitatea confruntării cu un inamic necunoscut.

Activitatea la Ministerul de Război era coordonată de generalul Dumitru Iliescu¹³, secretar general între 1914-1916. Acesta nu lua decizii decât cu acceptul lui Ion I.C. Brătianu, care în perioada 4 ianuarie 1914-11 decembrie 1916 a deținut funcțiile de prim-ministru și ministru de Război¹⁴.

O altă măsură luată de Ministerul de Război, la solicitarea lt. col. Papană, directorul Direcției Armamentului, și a generalului Dumitru Iliescu, secretar general, a fost aceea de a se forma, prin Decizia nr. 128/6 aprilie 1915, o Comisie Tehnică Industrială, compusă din șase membri conduși de inspectorul general Gr. Stratulescu, în calitate de președinte¹⁵. Comisia trebuia să prezinte armatei un raport din care să reiasă unde se puteau produce în industria privată din România materiale de război, necesare armatei; să analizeze modul în care, din punct de vedere tehnic, puteau fi satisfăcute „nevoile armatei”; să propună îmbunătățirea industriei private pentru ca aceasta să corespundă scopului propus; să controleze, din punct de vedere tehnic, executarea comenzilor importante „făcute de armată în industria privată”.

¹³ Generalul Dumitru Iliescu a luat o serie de măsuri pentru întărirea capacității combative a organismului militar. În această activitate, generalul Iliescu a fost sprijinit de prim-ministrul Ion I. C. Brătianu, de care era apropiat (fuseseră în aceeași perioadă la studii în Franța). Cu toate acestea, corpul de generali din Armata Română i-a contestat vehement autoritatea morală de a conduce Marele Stat Major, considerând că-i lipsesc calitățile de strateg (comandant) și de ofițer de stat major. După afirmațiile generalului istoric Radu R. Rosetti, în primele săptămâni de campanie, generalul Iliescu s-ar fi mutat din Periș, unde era dislocat Marele Cartier General, într-un sat vecin, pentru a putea locui împreună cu amanta sa, pe care a luat-o în vagonul său de dormit pe această femeie, fapt care i-a scandalizat pe generalul Henri Mathias Berthelot și colonelul V. Pétin. General Radu R. Rosetti, Mărturisiri (1914-1919).

¹⁴ De altfel, prietenia generalului Iliescu cu liderul liberal l-a ajutat pe purtătorul de epoleți să obțină funcții importante, deși a fost contestat de conservatori pentru pregătirea inadecvată și experiența insuficientă. Conservatorii cunoșteau foarte bine capriciile generalului Iliescu, ca de altfel și subordonații acestuia. Generalul ajungea la serviciu cu ochii cârpiți de somn. Funcționarii știau că „șeful” lucrase acasă până la ore târzii în noapte, pregătind planul de înzestrare a armatei române. Ceea ce nu au știut toți funcționarii la vremea respectivă a fost faptul că generalul Iliescu își pierdea nopțile la diferite localuri din București „unde se lupta până în zori cu sticlele de coniac”. Cătălin Fudulu, Înarmarea României (III), în „Ziarul Financiar” din 21 septembrie 2007, http://www.zf.ro/articol_141835/inarmarea_romaniei_iii_.html

¹⁵ Idem, Înarmarea României (I), în „Ziarul Financiar” din 7 septembrie 2007, http://www.zf.ro/articol_139856/inarmarea_romaniei_i_.html

Comisia a funcționat pe lângă Direcția 8 Armament, „unde i se pun la dispoziție birourile, materialul și personalul necesar, compus din: un registrator, un copist, un dactilograf și un desenator precum și un automobil” Membrii comisiei primeau o diurna de 15 lei/zi, iar președintele, 30 lei lei/zi. De asemenea, Ministerul de Război le rambursa cheltuielile de transport făcute în interes de serviciu și le plătea câte un permis „de liber parcurs” pe Căile Ferate Române, pe vasele Serviciului Maritim Român și pe cele ale Navigației Fluviale Române.

Comisia a prezentat, periodic, rapoarte Ministerului de Război. În memoriul din 18 aprilie 1915, se preciza că industria privată și atelierele statului puteau fabrica proiectile de toate calibrele, explozibili, bombe de aeroplan, grenade de tranșee, bombe incendiare, gaze asfixiante, aruncătoare de grenade și de mine, căști și paturi de arme. De asemenea, Comisia Tehnică Industrială a propus mărirea producției în stabilimentele militare de la Arsenalul Armatei, Pulberărie, Pirotehnie și construirea unei clădiri noi pentru Pirotehnie.

Generalul Gr. Stratilescu i-a solicitat lui Ion I.C. Brătianu, ministru de Război, prin nota nr. 1327/20 aprilie 1915, să încadreze personal tehnic competent în cadrul industriei metalurgice, pentru susținerea efortului de război. Specialiștii au fost aleși din cadrul școlilor de meserii din România. Personalul trebuia, la mobilizare, să depindă de Ministerul de Război, pentru a putea fi menținut la școlile de meserii din București, Iași, Craiova și Galați, „care vor concura și ele la realizarea munițiilor noastre” Comisia tehnică a studiat, la Arsenal, posibilitatea construirii unor proiectile din fontă.

Au fost realizate încercări de tragere cu un obuzier de câmp de 120 mm și cu două tunuri de 63,5 și respectiv, 75 mm. S-au tras 10 lovituri cu fiecare gură de foc și s-a mai făcut o „tragere de cinci șrapnele”¹⁶ pentru a se stabili modul comportării dispozitivului percutant al focoaselor” Cele trei piese de artilerie s-au deformat în timpul tragerilor, din cauza spargerii unor proiectile în țeavă. Concluziile au fost menționate în Procesul-verbal nr. 3/1915. Din această cauză, Ministerul de Război a hotărât să nu se mai folosească focoase cu dispozitiv percutant la obuzierul de 120 mm și scoaterea acestuia din uz, însă tunurile de 63,5 și 75 mm au fost păstrate în dotarea artileriei de câmp, chiar dacă au avut abateri de la linia de tragere.

În ceea ce privește modul în care industria privată a contribuit la înzestrarea armatei române, acest aspect rezultă din Nota nr. 2167/13 mai 1915, pe care lt. col Papană, directorul armamentului, i-a trimis-o lui Ion I.C. Brătianu, precizând că la cererea a opt fabrici s-a aprobat să se pună la dispoziția acestora 36,4 tone oțel în bare de 82 mm, pentru efectuarea unor comenzi de proiectile de artilerie.

În baza Memoriului din 6 aprilie 1915, Ministerul de Război a creat, la 10 noiembrie 1915, Direcția Generală a Munițiilor¹⁷ „cu tot personalul, civil și militar,

¹⁶ Șrapnél, șrapnele, s.n. Proiectil de artilerie încărcat cu gloanțe, cu focos reglabil, care explodează într-un punct voit de pe traiectorie. Din fr. Shrapnell. Shrapnel după numele inventatorului, general artilerist englez, Henry Shrapnel (1761–1842).

[http://www.archeus.ro/lingvistica/CautareDex?query=%C5%9ERAPN EL](http://www.archeus.ro/lingvistica/CautareDex?query=%C5%9ERAPN%20EL)

¹⁷ Studiarea activității ministeriale a lui Anghel Saligny (1854-1925), ca director general la Direcția Munițiilor în perioada 1915-1916, ne poate da explicațiile la întrebarea: de ce armata română a fost nepregătită în 1916, din moment ce un om atât de capabil precum Anghel

<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

care începe imediat organizarea industriei private și a stabilimentelor militare, în vederea unei producții cât mai întinse”¹⁸

Comisia Tehnică Industrială, „transformată în Direcția generală a munițiilor” nu s-a putut realiza nici acel minim de 30% din necesarul dotării. Cauzele acestei situații au fost: slaba dezvoltare și dotare a ramurilor metalurgice, chimice, constructoare de mașini, lipsa unor materii prime, utilaje și piese de schimb, a specialiștilor, imposibilitatea procurării din import a unor componente, materii prime, utilaje, starea de neutralitate făcea ca nici una din taberele beligerante să nu se arate dispuse să sprijine dotarea și livrarea cu materiale a României, speculațiile, evaziunile de fonduri au făcut ca o mare parte din sumele alocate pregătirii să nu-și atingă ținta.

Nici pe plan intern și nici din import nu s-au procurat cele necesare armatei. Această stare a avut repercusiuni asupra desfășurării războiului – când în pofida eroismului de care a dat dovadă – armata noastră a fost înfrântă în primele ciocniri de armatele dușmane mult mai bine înzestrate.

Totuși cu eforturile interne și cu sprijinul aliaților, armata română a fost dotată cu echipament și tehnică militară modernă, cu armament automat, 12 escadrile de aviație, căști și măști de gaze, alimente și medicamente. În felul acesta, armata română reorganizată și modernizată, supusă unui regim intens de instrucție cu armament modern a putut să acționeze eficient în vara anului 1917.

La 1 martie 1917, prin Înaltul Decret nr. 245 al regelui Ferdinand I, s-a înființat Regimentul de Tracțiune Automobilă, moment ce a marcat începutul procesului de reorganizare a formațiunilor de automobile din armata română și de apariție a armei auto. Înzestrarea armatei cu automobile a început în anul 1908, când au fost importate 13 autoturisme „Mercedes-Simplex”, pentru corpurile de armată și diviziile de infanterie¹⁹

Saligny era și el unul dintre responsabilii acestei pregătiri. Cu ingineri precum Tancred Constantinescu, Mih. Cioc, Gr. Stratilescu, Constantin Busilă, ca să dăm doar patru exemple din anii 1915-1916, A. Saligny a fost tot timpul într-o relație de colaborare. În fapt, multe din inițiativele acestei Direcții Generale conduse de A. Saligny nu s-au putut aplica. Vezi pe larg, Cătălin Fudulu, Anghel Saligny (1854-1925). Aspecte din activitatea sa. București, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale, 2007.

¹⁸Idem, Înarmarea României (I), http://www.zf.ro/articol_139856/inarmarea_romaniei_i_.html

¹⁹ România a fost una din primele țări din lume care a introdus automobilul în trafic chiar din momentul în care acesta a început să fie construit. Încă din 1885, în București existau 2 automobile cu aburi care transportau marfă și erau construite de compania franceză Gardner Serpollet. Primul automobil înregistrat în Cartea de Aur edită de Automobil Club Român (ACR) a fost un automobil-vagon construit de Peugeot cu un motor de 4 HP putere. Mașina a fost importată în 1889 de către Barbu Bellu din București. Aceeași sursă arată că în 1895 trei oameni din Craiova au adus în țară 3 automobile-vagon de tip Benz cu motor de 12 HP. Un an mai târziu, alte 3 auto-vagoane au fost distribuite în orașe diferite: un Peugeot în București, un Rochet-Schneider în Tecuci și o tricicletă Bolle în Fălticeni. Una din mașinile vechi americane a apărut pe străzile Bucureștiului în 1898. A fost construită de către atelierele E.R. Olds, care au început să producă mașini cu un an mai înainte. Timp de 5 ani, până la 1 martie 1906, 150 de mașini au fost importate în România. Printre mărcile cele mai renumite au fost: De Dion Bouton, Berliet, Mercedes și Panhard. Prin urmare a început să crească numărul mașinilor în 1907 la 233, în 1909 la 447, iar în 1912 la 850.

Importanța folosirii automobilului în scopuri militare a crescut, treptat, în timpul Primului Război Mondial, când a fost întrebuințat, mai întâi, ca mijloc de transport muniții, materiale și apoi, pentru deplasarea trupelor și tracțiunea gurilor de foc ale artileriei²⁰. În perioada interbelică, gradul de motorizare și mecanizare a armatei a cunoscut o evoluție ascendentă, prin înființarea unor unități de transport și crearea, în anul 1939, a unor mari unități motorizate, cum au fost brigăzile 1 și 2 Moto²¹.

Experiența Primului Război Mondial a ridicat cu o deosebită acuitate problema necesității creării unei industrii naționale de apărare, capabile să asigure înzestrarea forțelor armate cu tehnică de luptă modernă. În disputele intervenite pe această problemă s-au conturat, în esență, două concepții: unii cereau crearea unei industrii de apărare care să asigure acele mijloace de luptă care au o mare întrebuințare, pronunțându-se pentru procurarea tehnicii militare grele și complexe din străinătate, din țările unde ea este mai perfecționată și mai ieftină; alții erau partizanii producerii tehnicii militare în țară, într-o proporție cât mai mare.

Procesul refacerii economice a numeroase țări a fost serios afectată de politica marilor puteri care au legat-o de problema „reparațiilor și a datoriilor de război” contractate de țările europene față de S.U.A. și de țările mici față de Franța și Anglia. Până la urmă Germania, datorită intereselor capitalului american pe piața germană a plătit sume infime, în schimb o serie de țări, printre care și România, au rămas cu datorii către învingători și în final chiar față de învinși.

Către sfârșitul anului 1921, majoritatea statelor au reușit să revină la nivelul antebelic de dezvoltare economică²². Prin Conferința de la Londra din anul 1924²³,

²⁰ În România nu s-au folosit vehicule cu aburi pentru transportul pasagerilor. De la început s-au folosit autobuze comune cu motoare pe baza de benzină. Ele au apărut pentru prima dată în vara anului 1911, când investitorii privați au înzestrat transportul pasagerilor cu autobuze marca Fiat, pe rutele între București – Predeal și București – Călimănești. Transportul public cu autobuze nu era cunoscut în București înainte de Primul Război Mondial, în timp ce mașinile electrice și cele trase de cai îndeplineau nevoile oamenilor.

²¹ Maior Eugen Popescu, Rolul și locul acesteia în cadrul susținerii logistice, în „Curierul Armatei”, nr. 5 (169) din 15 martie, București, 2005, p. 2.

<http://www.curierul.forter.ro/11arh/169.pdf>

²² Marile puteri învingătoare au acordat în urma Conferinței de la Spa și Londra în anul 1921 României o cotă arbitrară, care nici pe departe nu ținea seama de totalul pagubelor înregistrate în acest război. Bucureștiului i s-a recunoscut doar 1% din suma totală de 132 miliarde mărci pe care Germania trebuia să le plătească. Austria, Ungaria și Bulgaria - care plăteau așa numitele „reparații orientale” aveau față de România obligații de 10,55%. Aceste cote au fost stabilite de marile puteri fără ca delegațiile țărilor mici să participe la discuții. Diplomatul român, N. Titulescu a prezentat un memoriu la Conferința de la Spa; s-a ridicat împotriva cotei de 1% repartizată României, cerând ca sumele reparațiilor să se facă în funcție de pagubele pricinuite și neadmițând ca altor state să li se plătească cote de 5 sau chiar de 10 ori mai mari decât au fost în realitate pagubele. Guvernul român nu a semnat acordul de la Spa.

²³ În anul 1951 a murit Charles Gates Dawes, jurist, bancher și om politic american; președinte al Conferinței de la Londra (1924) asupra reparațiilor de război datorate de Germania după prima conflagrație mondială; Premiul Nobel pentru Pace pe anul 1925, împreună cu Sir Austen Chamberlain, ministru de Externe al Marii Britanii între anii 1924 și 1929 (n. 1865).

României i se atribuisă o sumă de peste 235 milioane de franci aur drept cote de eliberare și rambursare. România nu a plătit însă niciodată această sumă foștilor săi aliați, dar până în anul 1929, când s-au plătit reparațiile, României i-au revenit mai puțin de 1% din suma stabilită la Spa.

Marele Stat Major român arăta că „în forma lui modernă, războiul nu va mai putea fi dus numai de armată, el va pune la contribuție spontan, continuu și total, cu sau fără voința poporului, totalitatea mijloacelor unei națiuni; ca urmare, cu cât aceasta va fi fost mai din timp și mai complet pregătită să se apere, cu atât izbânda se obține mai repede, cu mai puține sacrificii - în vieți și în bani - și cu mai multe rezultate”²⁴

În literatura de specialitate a vremii, se acredita ideea, potrivit căreia, victoria în războiul întregii națiuni urma a fi decisă de pregătirea acesteia pe planul economic. Necesitatea existenței unei armonii între strategia economică și strategia militară, impunea elaborarea acestora să fie făcută concomitent. Determinante sunt materiile prime, în special combustibilul și existența unei industrii de armament și echipament tehnic necesare înzestrării unei armate moderne²⁵

Pentru deceniul trei este de remarcat efortul depus în vederea asigurării armamentului și mijloacelor de luptă indispensabile înzestrării marilor unități și unităților nou înființate pe teritoriul României. Funcționarea acestora la parametri condițiilor câmpului de luptă era condiționată de calitatea materialelor. În situația dată, armata română dispunea de o varietate de categorii provenite din diverse surse și în cadrul acestora prezenta calibre și calități tehnice diferite.

Se impunea reducerea categoriilor și, pe cât posibil, uniformizarea calibrelor, pe de o parte, dar trebuia îndepărtată și dependența în totalitate de industria de armament din străinătate. Toate acestea au generat dezbateri în cadrul cercurilor politice românești. Rezultatul a fost votarea în Adunarea Deputaților, la 11 iunie 1925, a legii referitoare la „Întreprinderile industriale în legătură cu apărarea națională”²⁶ În baza legii au fost înființate Uzinele Metalurgice de la Copșa Mică și Cugir, pentru fabricarea de arme portative și de armament și muniție de artilerie cu sprijinul concernului Vickers și „Industria Aeronautică Română” cu capital și tehnologie franceză. Deși până în anul 1929, s-a reușit achiziționarea materialului tehnic necesar amenajării liniilor de fabricație, trecerea la producția de serie nu a fost posibilă din cauza absenței mâinii de lucru calificate și a incapacității asimilării tehnologiei de fabricație.

Între anii 1920-1930, România a cheltuit cu achiziționarea de armament și muniții pentru armata de uscat aproximativ 200-300 milioane lei²⁷ Din această sumă, mai puțin de 100 milioane pentru armament nou, iar cu restul de bani au fost achitate cantități importante de muniție, în cea mai mare parte comandate înainte sau în timpul războiului, dar sosite în țară după încheierea ostilităților.

²⁴ Arhivele Militare Române (se va cita în continuare A.M.R.), fond Marele Stat Major, dosar nr. 28, f. 509.

²⁵ Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare a României în contextul european interbelic, 1919-1939*.

²⁶ „Monitorul Oficial”, partea I, nr. 138 din 25 iunie 1925.

²⁷ A.M.R., fond Ministerul Armamentului – Secretariatul general, dosar nr. 24, f. 38-39.

Pentru că nu era încă posibilă înlocuirea diviziilor de cavalerie cu cele motorizate și de tancuri, s-a încercat sporirea gradului de mobilitate prin introducerea subunităților de cercetare, artilerie antitanc și antiaeriană în organica marilor unități de cavalerie. Ca urmare a schimbărilor care s-au produs în câmpul tactic și misiunile operative ale diviziilor de cavalerie au fost radical schimbate. Marele Stat Major român a preconizat utilizarea armei cavalerie doar pentru cercetare, siguranță și acoperire.

Specialiștii militari au sesizat elementele caracteristice pe care avea să le aducă cel de-Al Doilea Război Mondial, față de primul: „Automatizându-se mijloacele de luptă, [...] aflându-se formulele unor explozivi excepțional de puternici, dezvoltându-se aviația, care suprimă depărtările, motorizându-se transportul armamentului și al luptătorilor, războiul mondial a dobândit aspecte cu totul noi”²⁸

Astfel se aprecia că apărarea națională a unui stat se sprijină pe puterea lui efectivă (prezentă sau actuală) - la mobilizare - și pe puterea potențială. Prima este formată din: armata activă cu rezervele ei instruite; armamentul, stocurile de muniție și mijloacele de luptă care se găsesc asupra armatei, rezervelor și în depozite. Cealaltă se compune din: moralul națiunii, destoinicia regimului care conduce națiunea; posibilitățile de hrănire a armatei și a întregii populații; numărul de oameni valizi disponibili (în afară de armata activă cu rezervele instruite); numărul de specialiști de război apti pentru fabricarea munițiilor, armamentului și mijloacele de luptă; materiile prime și mijloacele utilizate la război care există în țară, cu excepția celor care se găsesc asupra armatei și în depozitele sale; capacitatea industriei naționale, rapiditatea cu care poate trece de la starea de pace la cea de război; mijloacele de comunicații de tot felul și calitatea lor; situația geografică a țării și capacitatea financiară a statului²⁹

²⁸ Col. magistrat (r) Vasile D. Chiru, Războiul modern și factorul om, în „Lumea militară ilustrată”, nr. 4-5 din ian.-febr. 1940, p. 35. Primul număr al revistei „Lumea militară ilustrată”, în 1935. speranța exprimată în același articol de debut: „Dorim ca acest moment să marcheze un început de epocă în cultura generală a armatei și în pregătirea națiunii pentru ceasul cel mare, ceas pe care-l dorim din suflet cât mai târziu cu puțință, dar odată sosit, el să nu însemne și un ceas al surprinderilor...”. http://www.lumea_militara.ro/

²⁹ General V. Rudeanu, Apărarea națională și bogățiile României întregite

Bibliografie:

- Arcadia, N.P., 1936, Industrializarea României. Studiu evolutiv-istoric, economic și juridic, București, pp.45-182.
- Arsenie, Valentin, Cerapin, Tudor, Velicu, George, 1998, Actualitatea strategiei, Craiova, Editura Sitech, pp.36-115.
- Apostol, Vasile, gl. de brigadă, dr., Giurcă, Ion, col., dr., Chiriac, Mircea, D., lt.-col., dr., Baltă, Corneliu, col.(r), ing., 2000, Comandamentele strategice române în acțiune (1859 - 1947), București, Editura Tipo – Lith, pp.140-179.
- Cutoiu, Vasile, 1984, Istoria apărării antiaeriene a teritoriului României, București, Editura Militara, p.29.
- Dobrovici, Gh. M., 1934, Istoricul dezvoltării economice și financiare a României și împrumuturile contractate, 1823 - 1933, București, pp.224-226.
- Economu, Virgil, gl., Chițu, D. Vasile, cpt., 1927, Pedagogia instrucției practice și programele analitice pentru dezvoltarea instrucției în corpurile de trupă, vol. I, București, 6-57.
- Kirițescu, Costin C., 1943, Caracterele specifice ale actualei economii de război, în „Problemele războiului și știința”, București, Cartea Românească, pp. 39-58.
- Manafu, Marin, locotenent-colonel, 1999, Pregătirea apărării naționale, București, Tipografia Marelui Stat Major, pp.68-92.
- Rosetti, Radu R., general, 1997, Mărturisiri (1914-1919), București, Editura Modelism, p. 103.
- Rudeanu, V. (Gl.), 1936, Apărarea națională și bogățiile României întregite, Tipografia Școlii de artilerie, pp. 5-36.
- Șuțu, Ion, general-locotenent, 1982, Infanteria română. Contribuții la istoricul armei, vol. II, De la Primul Război Mondial până în zilele noastre, București, pp. 72-89.
- Zaharia, Gheorghe, Botoran, Constantin, 1981, Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic, 1919 - 1939, București, Editura Militară, p.69.
- *** Curs de istoria artei militare, vol. II, 1990, București, Editura Militară. Pp.31-105.

PRIMELE INIȚIATIVE DE UNIFICARE EUROPEANĂ. DE LA COUDENHOVE-KALERGI LA ARISTIDE BRIAND

drd. Ana Ioana Iriciuc

Cuvinte cheie: Uniune Europeană, Briand, Paneuropa, proiect, Conferință, Manifest, eșec.

Keywords: European Union, Briand, Paneuropa, project, Conference, Manifesto, failure.

Abstract

Nowadays, when our country has become a member of the European Union, we consider that it is important to reveal moments from the history of the Union which are less discussed in the bibliography. Our work presents briefly Earl Richard Coudenhove Kallergi's project and also that of Aristide Briand, emphasizing the common points of view considered by us as being relevant.

Răsturnările radicale produse de Primul Război Mondial în domeniul socio-economic, politic și la nivelul mentalităților au deschis o nouă etapă în domeniul construcției europene. Pentru prima oară ideea unificării europene trece din sfera abstractului în cea a necesității pentru securitatea viitorului apropiat. Criza sistemului statelor naționale suverane, care a dus, în cele din urmă, la catastrofa războiului mondial prin incapacitatea de a garanta o ordine internațională pașnică la nivelul unei conflictualități compatibile cu dezvoltarea societății și civilizației europene, ca și declinul economic al continentului în raport cu marile forțe extraeuropene în ascensiune, pun cu acuitate necesitatea găsirii unei soluții alternative la un mod de organizare care se dovedește din ce în ce mai nefuncțional. Căutările teoretice aveau ca țință găsirea unei soluții potrivită pentru toate statele europene.

Sfârșitul războiului a atras după sine formarea unor organizații nonguvernamentale și a unor inițiative la nivel înalt care urmăreau exercitarea de presiuni asupra guvernelor în vederea efectuării unor pași concreți pentru integrarea la nivel politic, economic și social.

În anii '20 cea mai importantă inițiativă s-a dovedit cea a contelui austriac *Richard Coudenhove Kalergi*. El a primit cu entuziasm planul wilsonian de reorganizare a lumii după război. Respingea bolșevismul rusesc, considerându-l un atac la libertatea individuală și se pronunța în favoarea unor reforme treptate pe plan social și economic. După eșecul soluțiilor wilsoniene, Kalergi adoptă o atitudine critică în fața realităților continentului. Apreciind naționalismul unor state succesoare ale marilor imperii, cât și tratamentul umilitor aplicat Germaniei prin tratatul de pace ca germeni ai unui nou conflict, el susținea ca unic remediu o unificare federală a

continentului în cadrul **Statelor Unite ale Europei**¹. Programul mișcării pan-europene este formulat în cartea Pan-Europa, publicată la Viena în octombrie 1923. Se prevedea trecerea “de la anarhia europeană la organizația pan-europeană” în patru etape

1) convocarea, de către unul sau mai multe guverne, a unei conferințe paneuropene având drept misiune organizarea de comisii care să studieze problemele specifice gestiunii europene, exceptând problemele teritoriale;

2) încheierea unui tratat de arbitraj și garanție obligatorie între statele democratice ale Europei continentale;

3) crearea unei uniuni vamale pan-europene care ar face din Europa un teritoriu economic omogen;

4) încoronarea eforturilor pan-europene prin convenirea unei Constituții a Statelor Unite Europene, după modelul Statelor Unite ale Americii.

Ca rezultat, “Europa s-ar prezenta ca o entitate unită în fața altor continente și altor puteri mondiale și, în interiorul Federației, fiecare stat ar avea maximum de libertate”². Acest manifest politic îmbina viziunea globală cu un diagnostic exact al situației concrete a Europei. Esența, în concepția sa, este decăderea Europei datorită sistemului politic învechit, al accentului pus pe conflictele între clase în locul relațiilor interstatuale, a îmbinării slăbiciunilor interne cu vulnerabilitatea în plan extern, ca urmare a ascensiunii marilor puteri extraeuropene. Marea Britanie, Rusia Sovietică, Japonia, Statele Unite, care sunt fie federații, fie imperii, cu resursele unificate, creează un câmp de forțe planetar, în timp ce Europa se marginalizează datorită atomizării în state independente, iar continentele rivale se integrează tot mai mult. El consideră că în condițiile globalizării transporturilor și comunicațiilor, statele europene devin vulnerabile în fața generării unui nou conflict și că o unificare ar putea asigura pacea și stabilitatea, transformând Europa într-un pol al puterii și i-ar putea menține primatul cultural în lume. Într-o primă fază, proiectul urma să integreze doar țările de pe continent, excepție făcând doar Anglia, ale cărei interese erau preponderent extraeuropene, dar urmând ca aceasta să sprijine, în timp, Uniunea din exterior. Din punctul său de vedere, problema o constituia Rusia care, datorită regimului său politic, încerca să își consolideze poziția în Europa. Un nou conflict ar fi favorizat această situație și, în consecință, era necesară federalizarea, unirea în fața unui dușman comun. În plan economic se urmărea refacerea prin resurse unite a regiunilor distruse de război, renunțarea la unele atribute ale suveranității în domeniul politicii financiare, realizându-se o unitate vamală continentală. Unificarea economică a continentului urma să o preceadă pe cea politică. Problema conflictului franco-german putea fi rezolvată prin reconciliere. În 1924 Coudenhove-Kalergi a publicat lucrarea intitulată *Manifest european* prin care cerea forțelor democratice din Europa să militeze pentru unificarea politică, economică și militară a continentului, pentru reorganizarea Ligii Națiunilor în colaborare cu Marea Britanie, Rusia Sovietică,

¹ Cornelia Neagu, *Istoria Europei și a Uniunii Europene. Prelegeri*, Tipografia Universității Tehnice „Gheorghe Asachi”, Iași, 2002, p. 41.

² Petru Dumitru, *Ideea politică europeană – rădăcini intelectuale* în „Sfera Politicii”, nr. 120-122 pe www.sferapoliticii.ro.

Statele Unite ale Americii și țări din Extremul Orient, precum și reconcilierea cu Germania pentru a anula spiritul de revanșă³

Realizarea practică a obiectivelor Pan-Europei urma să fie aplicată în mai multe etape. Într-o primă fază, să se convoace o Conferință pan-europeană, în care să se înființeze comitete de organizare a Curții de arbitraj, a Curții de garanții, să se dezbata problemele dezarmării, ale unificării comunicațiilor, vamilor, monedelor, protecția minorităților, reglementarea datoriilor și reparațiilor de război. Să se decidă periodicitatea acestor întruniri în viitor și să se înființeze un birou pan-european, ca organ central al mișcării de unificare europeană. În faza următoare, să se încheie tratate de arbitraj obligatoriu și un pact de securitate între toate statele europene democratice, o uniune vamală pan-europeană, abolindu-se barierele vamale existente, începând cu statele succesoare ale Monarhiei Austro-Ungare, creându-se uniuni monetare și vamale regionale. În sfârșit, să se elaboreze și să se adopte o Constituție pan-europeană, cu un parlament bicameral al continentului, o cameră fiind cea a popoarelor, cu 300 de deputați, și cealaltă a statelor, reprezentând cele 26 de state continentale. Să se generalizeze limba engleză, introdusă ca limbă obligatorie în școlile primare și secundare.

Ațiunea sa ia amploare, sugestiv fiind faptul că ministrul de externe francez Aristide Briand acceptă președinția de onoare a Uniunii Paneuropene. În 1926 a fost convocat primul Congres Paneuropean la Viena.

Momentul culminant al politicii din primul deceniu postbelic în vederea organizării colective a păcii și securității continentului european prin efortul propriu al țărilor sale, în condițiile în care Statele Unite și-au declinat vreun rol în acest sens, iar celelalte state extraeuropene reprezentate în Liga Națiunilor au refuzat să se implice în rezolvarea problemelor Europei l-a reprezentat proiectul Briand. Pornind de la ideea că „Europa este un continent uman, o splendidă manifestare de voință și gândire”⁴ la a X-a sesiune a Societății Națiunilor, Briand a expus principalele idei ale planului său pentru o Uniune Europeană. Aristide Briand și-a lansat proiectul de Uniune Europeană mai întâi la Adunarea Generală a Ligii Națiunilor, la 5 septembrie 1929. El a mărturisit că s-a implicat activ în mișcarea paneuropeană a contelui Richard Coudenhove-Kalergi și că acum își asumă promovarea ideii paneuropene la nivel de politică guvernamentală. Adunarea Generală a Ligii Națiunilor a aprobat în principiu Proiectul Briand și a stabilit procedura de urmat: guvernul francez va trimite un memorandum guvernelor statelor membre ale Societății Națiunilor, guvernele vor elabora răspunsuri la memorandumul francez, apoi următoarea Adunare Generală a Ligii Națiunilor, în septembrie 1930, va dezbate toată problematica.

La 17 mai 1930 Franța a remis oficial statelor membre ale Ligii Națiunilor **„Memorandumul guvernului francez asupra organizării unui regim de Uniune federală europeană”**, în care erau dezvoltate ideile proiectului Briand. Acesta a fost redactat de Alexis Leger, directorul de cabinet diplomatic al ministrului Briand între 1925 și 1932. Memorandumul Briand aborda în introducere patru probleme esențiale,

³Cornelia Neagu, *op. cit.*, p.43.

⁴Dimitrie Gusti, *Problema federației statelor europene*, în „Arhiva pentru știință și reformă socială”, nr. 1-3, 1930, p. 2
<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

susținând „necesitatea unei coordonări în Europa” și trei rezerve precise în care promova „integrarea cooperării europene în activitatea generală a Societății Națiunilor”, „poziția cu privire la statele europene sau care nu făceau parte din Societatea Națiunilor”, „respectarea independenței și suveranității statelor”. Adresa apoi guvernelor un chestionar cuprinzând patru probleme:

1. „necesitatea unui pact de ordin general”;
2. „necesitatea unui mecanism instituțional”;
3. „necesitatea unor directive generale” privind integrarea politico-economică;
4. „probleme de aplicare”⁵

Documentul se încheia printr-un capitol de concluzii.

Acesta a constituit, în pofida limitelor interne legate îndeosebi de incompatibilitatea unificării federale a continentului cu prezervarea suveranității absolute a statelor sale, ultima șansă de corectare pe cale pașnică, prin bună înțelegere, a greșelilor comise de autorii sistemului de la Versailles. Compromisurile impuse de presiunea naționalistă în creștere, care au făcut să planeze asupra proiectului ambiguități și suspiciuni mai mult sau mai puțin întemeiate privind urmărirea prioritară a intereselor specifice franceze de hegemonie continentală, ca și schimbarea radicală a orientării politicii externe germane, care a dat preferință intereselor naționale în fața celor general-europene, au făcut ca proiectul Briand să se dovedească tardiv și să eșueze, deschizând, astfel, cale liberă ascensiunii naționalismului economic și politic, regimurilor autoritare și tendințelor de înarmare, care au pregătit direct noua conflagrație mondială. Încercările de unificare europeană anterioare Planului Briand au eșuat din cauze multiple. Proiectul Briand de Uniune Europeană reprezintă momentul în care, pentru prima dată în istorie, ideea de Europă unită prin consimțământul reciproc a fost promovată, din sfera utopiilor guvernamentale, în sfera politicii guvernamentale și a relațiilor internaționale. Pentru prima oară, guvernul unei mari puteri a promovat această idee aducând-o pe scena politicii internaționale cerând statelor europene să se pronunțe asupra sa. Acest moment trebuie înțeles și ca act politico-diplomatic în istoria relațiilor internaționale interbelice, în contextul realităților concrete ale epocii

Scopul lui Aristide Briand era acela de a crea o organizație pentru securitate și cooperare în Europa, în vederea menținerii păcii și a dezvoltării economice. În plan spațial, Briand preconiza extinderea Uniunii Europene la nivel paneuropean, cuprinzând cele 27 de state membre ale Societății Națiunilor. Rămăneau în afara Uniunii URSS și Turcia, precum și statele din afara spațiului european. Sub aspect conceptual, Briand descria Uniunea Europeană prin următoarele concepte cheie: „Uniunea Europeană”, „Uniunea Federală Europeană”, „Uniunea Politică”, „Uniunea Economică”, „Comunitatea Europeană”, „Piața Comună”, „un fel de legătură federală”, „fедераție”, „organizație federativă a Europei”, „Uniunea morală europeană”, „Asociația europeană”, „comunitatea popoarelor europene”, „cooperarea politică europeană”, „prima legătură de solidaritate între guvernele Europei”⁶.

⁵ Simion Costea, *România și Proiectul Briand de Uniune Europeană*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu-Mureș, 2004, p. 36.

⁶ Simion Costea, *op. cit.*, p. 39.

Din punct de vedere structural, Briand concepea „Uniunea Federală Europeană” ca o organizație de cooperare politică și economică paneuropeană. Aceasta era proiectată ca având trei direcții esențiale:

1. „subordonarea generală a problemei economice față de problema politică”;
2. „concepția cooperării politice europene”;
3. „concepția cooperării economice europene”⁷

Dacă în septembrie 1929, Briand promova ideea integrării prioritar-economice, la 1 mai 1930 el susținea contrariul, pronunțându-se pentru o integrare prioritar-politică. El își susținea ideea vorbind despre faptul că realizările în plan economic erau posibile doar după obținerea securității. Avertiza că acordându-se prioritate economicului exista riscul ca națiunile mici și mijlocii să fie supuse dominației economice și politice a marilor puteri industriale. Aprecia că numai după crearea unor garanții politice de securitate statele naționale puteau fi dispuse să accepte „sacrificii economice pentru colectivitate” prin renunțarea la protecționismele economice naționale și prin liberalizarea politicilor lor vamale, condiții impuse de înfăptuirea „uniunii economice”⁸.

Organismele de conducere pentru Uniune ar fi putut fi *Conferința Europeană*, cuprinzând toți membrii și *Comitetul Politic*, cuprinzând reprezentanții celor mai importante state din punct de vedere economic, la care se adăugau un *Secretariat* și un *Tribunal*. Cu acest proiect Briand încerca să găsească mijloace pentru ameliorarea crizei economice și insista asupra necesității de a subordona problemele politice celor economice. Noul organism federal trebuia fondat pe ideea „uniunii” și nu pe cea a „unității” astfel încât suveranitatea fiecărui stat membru să fie respectată. Solidaritatea guvernelor putea duce la constituirea unei piețe comune și la o politică vamală adecvată acestei piețe (unele dintre propunerile de atunci s-au materializat după al doilea Război Mondial în Piața Comună și Uniunea Europeană). Acest plan avea însă și unele carențe ceea ce a făcut ca Marea Britanie precum și Germania, Ungaria, Bulgaria, Italia și țările care duceau o politică revizionistă să îl respingă⁹.

Conferința Europeană, cuprinzând reprezentanți ai guvernelor tuturor statelor membre, urma să fie condusă de un președinte ales anual, prin rotație. Atribuțiile sale urmau să fie stabilite ulterior. Aceasta era, după modelul Adunării Generale a Ligii Națiunilor, organul decizional al Uniunii Federale Europene.

Comitetul European, numit și „Comitetul Politic Permanent” era organul executiv al Uniunii Europene. Activitatea sa urma să se desfășoare în cadrul Societății Națiunilor, reuniunile având loc la Geneva. Briand propunea ca acest Comitet să dispună de o președinție conferită anual, prin rotație, în așa fel încât să fie înlăturată posibilitatea de dominație a unei singure mari puteri. Comitetul putea să încredințeze studierea anumitor probleme unor „comitete de experți” care aveau un rol tehnic și nu

⁷ *Ibidem*, p. 40.

⁸ *Ibidem*, p. 40.

⁹ Ion Calafeteanu (coord.), *Istoria politicii externe românești în date*, Fundația Europeană Titulescu, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 265.

decizional. Președinția acestor comitete era încredințată, pentru fiecare în parte, unui om de stat european.

Secretariatul Uniunii Europene era conceput ca un organ administrativ și avea sediul la Geneva. Atribuțiile sale erau legate de executarea administrativă a deciziilor Conferinței sau Consiliului, convocarea Conferinței și Comitetului, pregătirea discuțiilor acestora, înregistrarea rezoluțiilor, asigurarea comunicării între guverne, etc.

La 17 septembrie 1930 Adunarea Societății Națiunilor adopta o Rezoluție prin care hotărăște crearea Comisiei de Studiu pentru Uniunea Europeană, dând astfel curs inițiativei lui Aristide Briand, care este desemnat și ca președinte al acestei comisii. În cei doi ani de existență Comisia și-a concentrat atenția, datorită contextului internațional în care a acționat, mai ales asupra problemelor economice concrete și în special asupra „crizei agrare”, însă rezultatele sale s-au dovedit a fi iluzorii¹⁰

Briand sublinia principiul conform căruia acest tip de Uniune Federală nu urmărea subminarea suveranităților naționale, din contră ea trebuia construită pe deplina suveranitate și independență a statelor membre. La aceasta se adăuga și principiul Societății Națiunilor legat de deplina egalitate în drepturi. Acest din urmă principiu era contrazis în esența sa, deoarece Comitetul Politic al Uniunii Federale Europene ar fi cuprins doar reprezentanții marilor puteri. Briand considera totuși că respectând aceste două concepte de bază era înlăturată tendința marilor puteri de a-și impune dominația asupra organismului.

Autorul său concepea Uniunea Federală Europeană că fiind „deplin compatibilă cu respectul tradițiilor proprii ale fiecărui popor”, asigurând afirmarea diversității specificului național într-o operă de colaborare internațională¹¹

Vorbindu-se despre o recunoaștere a suveranității statelor, trebuia respectat și dreptul membrilor la secesiune. Astfel, era necesar să fie recunoscut și dreptul statului suveran de a se retrage din Uniunea Federală Europeană în cazul în care ar fi intervenit neînțelegeri cu celelalte state membre.

Briand preconiza în cadrul Uniunii Federale Europene dezvoltarea sistemului de arbitraj și de securitate care să se extindă la nivelul întregii Europe precum și a sistemului instaurat la Locarno. Această Uniune urma să se realizeze în baza unui tratat de constituire semnat de toate cele 27 de state, deci prin consimțământ reciproc. Acest „pact” trebuia să fie simbolic, conceput într-o formă cât mai simplă și mai liberală urmând, practic, să consfințească angajamentul pe care statele semnatare și-l luau în vederea menținerii păcii în Europa. Pactul urma să instituie Uniunea Europeană ca o organizație interguvernamentală cu personalitate juridică internațională, menținând suveranitatea națională¹².

Uniunea se concretiza printr-o conferință periodică interguvernamentală. Între 15 și 22 mai 1931, la Paris, se desfășoară lucrările Conferinței pentru „Uniunea Federală Europeană” Delegația română a fost condusă de Nicolae Titulescu. La 20

¹⁰ Petre Bărbulescu, Ionel Cloșcă, *Repere de cronologie internațională. 1914-1945*, Prefață de Nicolae Ecolescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982., p.224.

¹¹ Simion Costea, *op. cit.*, p. 41.

¹² *Ibidem*, p. 51.

mai reprezentantul român sprijinea planul francez cu privire la tarifele preferențiale și la sprijinul ce urma să fie acordat Austriei. A doua zi comisia aproba în unanimitate decizia lui Titulescu privind înființarea unei societăți de credit agricol (ianuarie 1931).

Vorbind despre „problemele de aplicare”, Briand făcea referire la nouă domenii în care s-ar fi putut realiza o colaborare europeană: economie generală, utilaj economic, comunicații și tranzit, finanțe, muncă, igienă, cooperare intelectuală, raporturi interparlamentare, administrație. Briand propunea o serie de măsuri în aceste domenii cheie:

1. aplicarea în Europa a programului economic stabilit la Conferință, controlul cartelurilor industriale, reducerea tarifelor vamale;
2. coordonarea între lucrările publice (drumuri, canale etc.) executate la nivelul statelor europene;
3. cooperare în domeniul transporturilor și al telecomunicațiilor;
4. încurajarea creditelor pentru regiunile subdezvoltate, piața comună, problema monetară;
5. rezolvarea problemei emigrării prin aplicarea de la o țară la alta a legilor privind asigurările sociale și accidentele la locul de muncă;
6. generalizarea unor metode de igienă și colaborarea în domeniul cercetărilor medicale, a asigurărilor de boală și a educației în domeniul sanitar;
7. cooperare intelectuală prin mediul universitar, artistic, centre de cercetare științifică etc.;
8. colaborare la nivel interparlamentar în scopul pregătirii terenului politic în vederea realizării Uniunii Europene;
9. cooperare administrativă prin formarea de secții europene în anumite birouri internaționale mondiale etc.¹³

În vederea cooperării el găsea trei metode alternative:

crearea de organisme de coordonare și de studiu în domeniile în care acestea nu existau deja;

- ajutarea Societății Națiunilor în demersurile pe care aceasta le făcea prin negocieri amabile;

- organizarea de conferințe europene sub egida Societății Națiunilor.

Briand se arăta deschis în fața sugestiilor pe care celelalte state invitate le-ar fi putut avea sperând că în acest fel ar fi putu „aduna” toate elementele necesare unei înțelegeri care să mulțumească toate țările europene.

Cel mai adesea, în legătură cu Proiectul Briand se folosește termenul de „federație” și nu acela de „confederație”. Chiar Briand folosea, în legătură cu planul său sintagma de „Uniune Federală Europeană”. Dar care este diferența între cele două? „Confederația” reprezintă o asociere între state, consfințită prin tratate de asociere și care rezervă fiecărui stat membru caracterul său esențial de stat. Nu este vorba de un singur stat, ci de un grup de state suverane și independente. Legătura juridică este dată de tratatul de asociere, iar o astfel de grupare funcționează ca o instituție internațională. Cu toate acestea, suveranitatea statală este limitată. Confederația trebuie să dispună de instituții care să ia decizii, să le pună în practică sau să aplice

¹³ Simion Costea, *op. cit.*, p. 60.

sanctiuni. Spre deosebire de confederație, care reprezintă o multitudine de state „fедераția” reprezintă „un singur stat” Ea rezultă din contopirea tuturor sistemelor care stau la baza unui stat (fie el e juridice, economice sau politice). Actul de bază îl constituie constituția federală. Statele componente își pierd suveranitatea, devenind provincii autonome. Instituțiile federale funcționează asemeni celor de guvernământ din stat, iar deciziile se aplică în mod uniform pe cuprinsul întregului stat federal. Statele membre ale federației nu au drept de secesiune. În consecință, putem afirma că, deși Briand folosea sintagma de „Uniune Federală Europeană”, el avea în vedere o confederație care să mențină suveranitatea și specificitatea fiecărui stat membru (o „uniune” și nu o „unitate”).

Eșecul Proiectului Briand a fost determinat de un complex de factori. Din punct de vedere economic, politica protecționistă a celor mai multe state a fost și mai mult accentuată de marea criză din 1929-1933. Relațiile dintre state au fost din ce în ce mai tensionate datorită barierei vamale și a competiției pentru obținerea de noi piețe de desfacere. Criza a favorizat și apariția unor probleme de ordin social prin exacerbarea naționalismului extremist.

Reacția Germaniei a fost decisivă pentru destinul Planului de Uniune Europeană promovat de Franța lui Briand. Miniștrii de externe ai celor două mari puteri, Aristide Briand și Gustav Stresemann, au susținut un important dialog franco-german, în anii 1924-1929, privind relațiile bilaterale și organizarea Europei. Prin urmare, Stresemann a susținut formal Planul Briand de Uniune Europeană în septembrie 1929. Dar dialogul franco-german a fost întrerupt după moartea lui Stresemann, survenită la 3 octombrie 1929, și după instaurarea guvernului Brüning la 27 martie 1930. Cabinetul Brüning a înfăptuit o schimbare decisivă a politicii externe germane în sens naționalist revizionist și a respins elegant Planul Briand din 17 mai 1930¹⁴. Germania considera chiar că acceptarea ideii de Uniune Europeană, așa cum apărea ea în concepția lui Briand, însemna să accepte și să recunoască Tratatul de la Versailles. Pentru oficialii de la Berlin și pentru opinia publică germană, ordinea priorităților era simplă: mai întâi trebuiau revizuite tratatele și restaurată puterea politică, economică și militară a Germaniei, după care era timp pentru a discuta și despre o eventuală organizație europeană. Răspunsul oficial al Germaniei la Planul Briand a fost dezbătut și adoptat de cabinetul Brüning în ședința sa decisivă din 8 iulie 1930. Brüning respingea vehement ideea uniunii politice europene, dar nu agreea nici ideea uniunii economice europene. El credea că, într-o eventuală uniune vamală europeană, industria și agricultura Germaniei nu erau capabile să reziste concurenței celorlalte state europene și totodată era împiedicată anularea reparațiilor pe motivul incapacității de plată a Germaniei (obiectiv prioritar al programului guvernului Brüning)¹⁵.

Revizionismul italian a accentuat conflictele dintre Franța și Italia. Mussolini era de-a dreptul ostil Planului Briand, ceea ce a atras împotriva sa opinia publică. Uniunea Sovietică considera Planul ca fiind o nouă conspirație capitalist-imperialistă menită să o distrugă.

Opoziția față de o unificare a Europei în forme instituționale distincte, îndeosebi din partea statelor componente ale Commonwealthului, prioritare pentru

¹⁴ Petre Dumitru, *op. cit.*, pe www.sferapoliticii.ro.

¹⁵ *Ibidem*, pe www.sferapoliticii.ro.

interesele engleze, determina Marea Britanie să se limiteze la contrapropunerea creării în cadrul Ligii Națiunilor a unor comitete speciale pentru promovarea colaborării europene¹⁶

Planul a fost respins de 15 state. Pentru țările din Sud - Estul Europei, între care și România, planul era atacabil în instrumentele sale organizatorice și în unele țeluri ascunse. Considerau că suveranitatea statelor era lezată de către Comitetul Politic. De asemenea, din perspectiva lor, nu putea fi ascunsă intenția Franței de a controla această organizație.

Dezbaterile asupra formei politice a Europei Unite au început în perioada modernă în contextul în care a fost sesizată o oarecare slăbiciune a statelor europene și incapacitatea lor de a face față unei lumi noi, cu o dinamică accentuată. Europeanii au avut de ales între mai multe „Europe”, fie că a fost vorba de o „Europă a patriilor”, „Confederație”, „Federație”, „Europă unitară”, fiecare construcție bazându-se pe logici proprii, pornind de la renunțarea parțială sau totală la suveranitatea națională¹⁷. Numitorul comun al tuturor acestor planuri a fost ideea de pacificare a continentului și găsirea unor soluții comune pentru a răspunde la provocările vremii, ținând cont de diferențele religioase, lingvistice, juridice, de proprietate etc.

¹⁶ Cătălin Turliuc, *Eforturi de unificare europeană în perioada interbelică*, Arhiva Ziarului « Lumina », 17 februarie 2008, pe www.lumina.ro

¹⁷ Adrian Liviu Ivan, *Statele Unite ale Europei*, Editura Institutului European, Iași, 2007, p. 12.
<http://www.cimec.ro/> <http://www.muzeuvaslui.ro>

ASPECTE PRIVIND DOTAREA ARMATEI ROMÂNE LA INTRAREA ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

drd Marius Rădulescu

Cuvinte cheie: înzestrare, armament, Armata Română, război mondial.

Keywords: endowment, equipment, Romanian Army, world war.

Abstract:

The work-paper wants to be a summary analysis of the Romanian military organization at the beginning of the World War 2. This stage is viewed in connection with the technical items in endowment, the tactics available on the Romanian HQ's hands at the moment. The Romanian Army preparation stage is compare with the character of actions by European fronts in the first part of the war.

The strong points and the opportunities are analyzed as well as the weak points and the threats.

Many of the causes and the conclusions concerning the situation of the time face a huge menace raised in front of our nation are valuable even today. The entire state organization turned to another political system, but very similar as mechanism with that who is generated the military setup just before the WW2, that allows the possibility of repeating the history.

Along the data cumulates and estimates from different sources regarding the quantity of military equipment of Romanian Army, some appreciation are make to compare this level with the needs of operational supportability of tactical engagements imposes by the Eastern Front, where the Romanian Army taken action.

Conclusions offer a suggestion about the concepts applicable by a small country face a complex political and military situation around.

Echiparea armatei germane la începutul războiului

Germania alinia la declanșarea războiului forțe relativ modeste:

98 Divizii din care 62 active și 36 de rezervă

Dintre acestea, trupele mobile erau concentrate în:

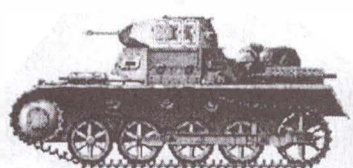
6 Div Tc

4 Div Inf Moto

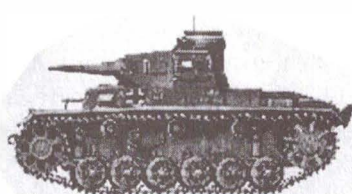
1 Bg Cv

Se dispunea de un număr de 2690 tancuri, din care numai 285 erau tancuri mijlocii. Tabloul distribuției tancurilor Wehrmacht-ului la începerea campaniei din 1939 era următorul:

Tancul	No	Masa [t]	Viteza [kph]	Blindaj [mm]	Tun [mm]
Pz Kpfw I	973	6	40	13	-
Pz Kpfw II	1127	10	40	13	20
Pz Kpfw 35(t)	120	10	35	25	37
Pz Kpfw 38(t)	57	10	42	30	37
Pz Bef	128	6	40	13	-
Pz Kpfw III	87	22	40	30	37
Pz Kpfw IV	198	25	42	50	75

Pz Kpfw I

Pz Kpfw III

Pz Kpfw II

Pz Kpfw IV

Aviația germană (Luftwaffe) avea 3.100 – 3.200 avioane disponibile, din care două treimi erau modele moderne.

Luftwaffe 1940	
Vânătoare mono și bimotore	1180
Bombardiere med	960
Bombardiere în picaj	290
Recunoaștere	180
Transport și legătură	530

Luftwaffe erau cele mai bine antrenate și echipate forțe aeriene ale momentului.

În fine, Flota germană de război (Kriegsmarine) cu 6 cuirasate (din care 2 vechi), 12 crucișătoare, 21 distrugătoare și 57 submarine reprezenta o amenințare moderată pentru siguranța navigației navelor aliate în Atlantic.

Nici calitatea și nici cantitatea tehnicii de care dispunea Armata Germană nu justifică succesul obținut de aceste trupe în primele etape ale celui de-al doilea război mondial. Saltul calitativ s-a realizat la nivelul tacticilor, conform doctrinelor Guderian-Udet, respectiv masarea blindatelor în unități puternice și mobile, sprijinite de infanterie motorizată și artilerie organică autopropulsată și mai ales coordonate prin radio cu puternice lovituri aeriene executate cu aviația de asalt, în special bombardiere în picaj.

Efortul de reformare a organismului militar românesc

Politica de înzestrare a armatei, promovată de guvern, parlament și monarhie în perioada interbelică a fost defectuoasă. O stare de automulțumire a cuprins pe guvernanții români după primul război mondial. Oamenii politici și mare parte din opinia publică s-au considerat, în mod nejustificat, la adăpost prin protocoalele Societății Națiunilor și prin alianțele regionale, acordând prea puțină atenție dotării și instruirii armatei în condițiile unei severe economii bugetare. Bugetul armatei a fost redus la limita de jos. Repartizarea alocatiilor bugetare a fost defectuoasă, utilizându-se circa 85% pentru plata soldelor și întreținerea trupelor și doar 15% pentru achiziționarea de armament.

De abia în 1937, în condițiile înrăutățirii situației internaționale, s-a decis dezvoltarea unei industrii proprii de apărare.

Aplicarea acestei decizii a fost de asemenea deficitară, oferind o importantă sursă de îmbogățire pentru unele persoane din sfera puterii politice.

De exemplu, Nicolae Malaxa și Max Auschnitt, susținătorii camarilei regale, au preluat marea majoritate a comenzilor, obținând profituri uriașe pe seama statului. Deși întreprinderile lor nu dispuneau de utilajele necesare și de personal calificat pentru a produce armament și tehnică de luptă, ei jucau rolul de intermediari între statul român și societăți străine producătoare.

Regele Carol al II-lea cunoștea aceste ilegalități, dar le tolera, fiind implicat și el.

Afacerea SKODA cum a fost numită în presa vremii a rămas cunoscută în istoria proceselor celebre din România perioadei interbelice a fost una dintre afacerile în care escrocheria și corupția au atins culmi inimaginabile, în dauna Statului român și a contribuabilului de rând.

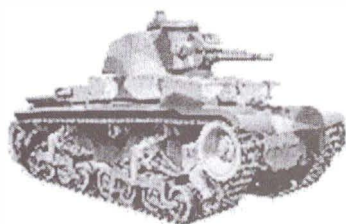
După anul 1933, infanteria a primit, în parte, armament modern și s-au organizat unități motorizate de artilerie grea. Dar tancurile, armamentul antitanc și unitățile motorizate erau mult sub necesitățile tactice ale momentului.

Tunurile erau, mare parte, din primul război, cu tracțiune hipo. Proiectilele artileriei antitanc, redusă numeric la cca. 200 de piese, nu puteau străpunge blindajul tancurilor apărute pe câmpul de luptă în 1940. În general, la nivelul anului 1938, echipamentul, armamentul și artileria de însoțire acopereau necesitățile doar pentru 10 divizii, pe când armamentul antitanc și cel antiaerian lipseau în qvasitotalitate.

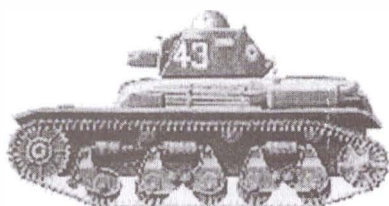
După ce întrevăzuse marile posibilități ale tancului, fiind printre primele țări din lume care a introdus tehnica blindată (automitraliere, tancuri și autotunuri), România a rămas la nivelul de înzestrare de un singur regiment blindat.

În 1937 au fost importate din Cehoslovacia și Franța noi mașini de luptă. Abia în noiembrie 1939 a fost înființat al 2-lea regiment de care de luptă.

Chiar și în 1938, în Consiliul Superior al Armatei, mulți responsabili erau încă împotriva motorizării Armatei Române, susținând structuri organizate și înzestrate într-o perioadă depășită.

Tanc Skoda R-2

Tanc Renault R-35

În 1936 s-a lansat o comandă de 126 de tancuri Skoda S-II-A (R-2), cu opțiune pentru încă 63. În 1938 s-a făcut o cerere pentru încă 280 tancuri R-2, dar era târziu, Cehoslovacia fiind ocupată. În 1939 s-a revenit cu o cerere de 216 tancuri Skoda T-21 (R-3), cerere nerealizată datorită capacității de producție insuficiente. Nici la comanda de 287 de tancuri Skoda T-23 din 1941 nu s-a produs și livrat nici un tanc. Abia pe 17 aprilie 1940 a fost formată și Divizia 1 Blindată alcătuită din Regimentele 1 și 2 Care de Luptă, 3 și 4 Vânători Moto, Regimentul 1 Artilerie Moto și alte unități de sprijin. Vechile tancuri FT-17 au fost vârsate unei unități de antrenament.

Subunități din Divizia 1 Blindată
(Units belonging to the 1st Arm. Div.)

În 1937 a început un proces mai amplu de reorganizare, înzestrare și motorizare a artileriei, când la manevrele de toamnă s-au folosit tractoare Fiat și Skoda pentru piesele grele de cal. 105/150mm. Primele baterii motorizate de artilerie grea au intrat în dotare în 1938, iar în decurs de doi ani (1938-1940) a fost motorizată aproape toată artileria grea (8 regimente și 6 divizioane).

Pe 1 septembrie 1939, Germania a atacat Polonia pornind al doilea război mondial. După căderea Franței și retragerea trupelor britanice de pe continent, România și-a pierdut cei mai importanți aliați. În aceste condiții, URSS a ocupat Basarabia și Bucovina de Nord pe 28 iunie, Ungaria a anexat nordul Transilvaniei pe 30 august iar Bulgaria a primit Cadrilaterul pe 7 septembrie. O treime din teritoriu și din populație a fost copleșită fără ca armata română să tragă un singur foc de armă.

România în vara anului 1940
(Romania in the summer of 1940)

De la o suprafață de 295.000 km² și o populație de 20 milioane de locuitori, țara a fost redusă la 194.000 km² și 13.5 milioane de locuitori. Rapturile teritoriale din 1940 au avut consecințe grave asupra capacității de apărare a României. Disponibilul de mobilizare s-a diminuat de la 3,5 milioane la 2,2 milioane, au fost abandonate amenajări genistice și capacități industriale, s-au pierdut aliniamente defensive și s-a diminuat adâncimea operativă.

Referitor la evacuarea Basarabiei, Nordului Bucovinei și a Transilvaniei de nord-vest, acestea nu trebuie legate numai de factorul extern, unde politica promovată de Nicolae Titulescu s-a dovedit nerealistă ci, mai ales de modul eronat în care oficialitățile politice de la București au privit instituția militară. Bugetele alocate armatei au fost constant mai mici decât ale celor mai multe state europene. Semnale de alarmă în ceea ce privește necesitatea dotării și a modernizării Armatei Române au fost trase de mai mulți oameni politici și ofițeri superiori, între care s-a remarcat Ion Antonescu. Misiunea Militară Germană sosită în România în 12 oct. 1940 a avut un rol important în antrenarea Armatei Române. Efectivele acestor trupe au crescut până la 370.000 de oameni.

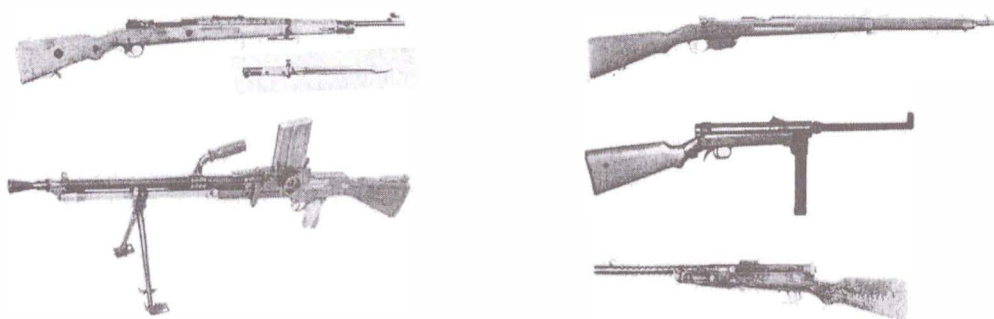
DOTAREA ȘI ÎNZESTRAREA ARMATEI ROMÂNE

La intrarea în război (1941), România avea 686.248 de soldați, dintre care 325.685 de soldați în Armatele a 3-a și a 4-a, dislocate în Moldova, formând 21 de divizii (din care una blindată) și 14 brigăzi de infanterie, cavalerie, munte și fortificații. Materialul existent la dispoziție se prezenta astfel:

642.000 puști și carabine ZB md.24 și Manlicher mod. cal.7.92mm
 1.142 pistoale-mitralieră Beretta md.38 și Orița cal.9mm
 8.200 mitraliere sisteme ZB, Maxim mod. și Schwartzlose mod. cal. 7.92mm
 27.127 puști-mitralieră ZB/Cugir md.30, Galdiator și Chatellerault mod. cal.7.92mm
 2.373 piese tunuri/obuziere de câmp și munte diferite sisteme
 2.416 mortiere cal.60 și 81.4mm
 1.332 tunuri anti-car cal.37/47
 196 tunuri anti-aeriene modele diferite
 479 piese de artilerie grea cal.105/150/155 mm
 7.562 mijloace auto diverse
 324 tancuri, tanchete și autoblindate

Infanteria

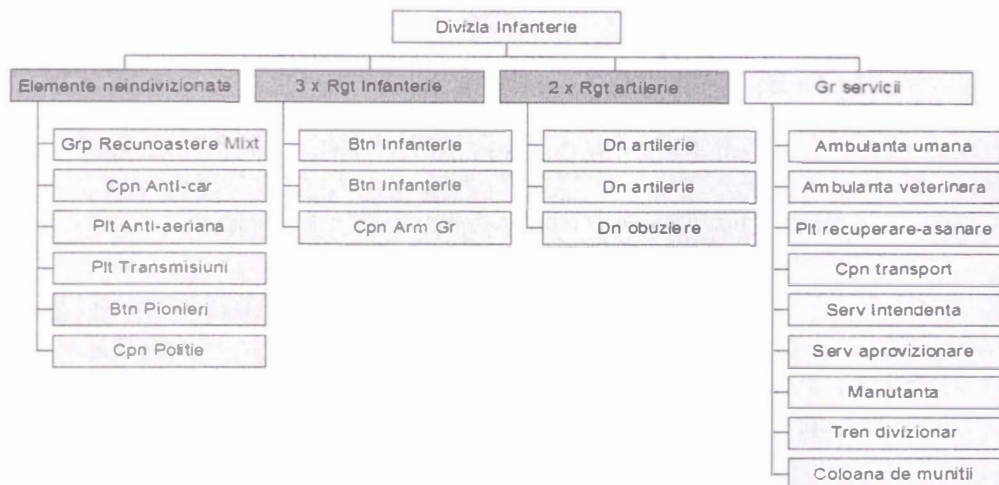
Trupele romane erau bine înzestrate cu armament de infanterie. Un dezavantaj era legat de puterea artileriei organice.

Puști ZB și Manlicher , pușcă-mitralieră ZB, pistoale-mitralieră Orița și Beretta
 (ZB and Manlicher type rifles, ZB type light machinegun, Orița and Beretta type sub-machineguns)

Divizia de infanterie a fost organizată după model german, cu 3 regimente de infanterie, un grup de recunoaștere parțial motorizat, două regimente de artilerie și elemente de sprijin, având un efectiv de 17.500 militari.

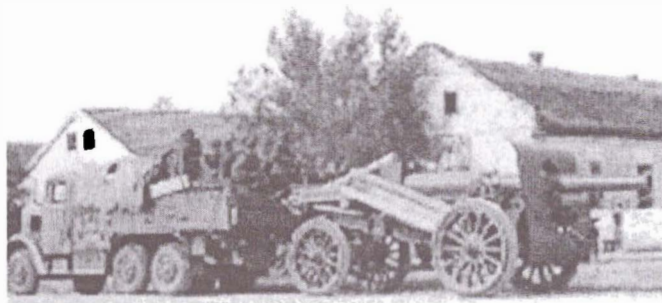
O divizie română de infanterie avea o putere de foc mai mică decât o divizie de infanterie germană și aproape egală cu cea a unei divizii de infanterie sovietice (aceasta având însă un efectiv mai redus). Un alt dezavantaj important era mobilitatea scăzută, majoritatea mijloacelor de transport fiind cu tracțiune hipo.

Artileria

Artileria grea de armata era formată din 8 regimente și 6 divizioane independente de artilerie grea moto cu 12 tunuri Schneider cal. 105mm sau 12 obuziere grele Skoda cal. 150 mm.

Acestea erau considerate cele mai bune unități de artilerie, fiind egale în ceea ce privește puterea de foc și mobilitatea cu cele germane.

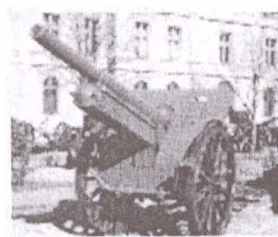
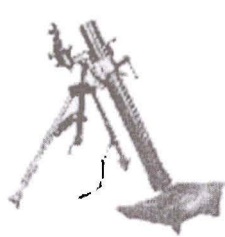
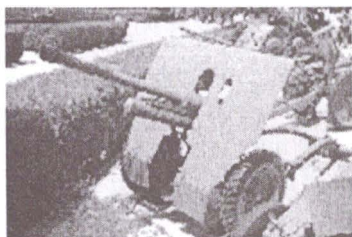
Plesă de artilerie grea moto în marș
(Motorized heavy artillery in march)

Fiecare armată dispunea de un divizion antitanc independent moto, înzestrat cu tunuri antitanc Schneider md.1936/40, cal. 47mm și tractoare șenilate Malaxa UE.

Artileria divizionară utiliza tunuri de câmp cal.75mm sistem Schneider md.1897, Schneider-Putilov md.1902/36 și Krupp md.1904/12 tubate amovibil și obuziere cal. 100mm sistem Skoda md.1914/30/34, cu tracțiune hipo.

Diviziile aveau câte o baterie antitanc cu 6 tunuri antitanc Schneider md. 1936/39, cal. 47 mm tractate cu șenilate Malaxa UE.

Brigăzile de munte dispuneau de material specific hipo-mobil iar cele de cavalerie aveau artileria motorizată cu camioane Tatra 93T, inclusiv escadronul antitanc, dotat cu tunuri antitanc Bohler md.1935, cal.47mm. Divizia blindată avea regimentul de artilerie dotat cu tractoare Praga.

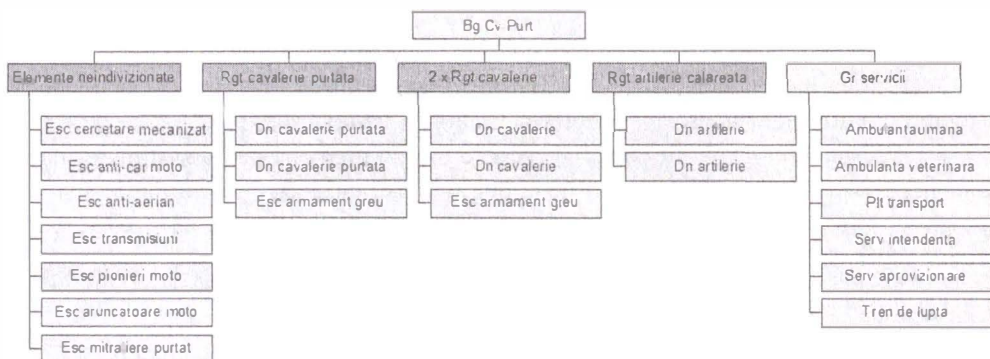

Piese de artilerie AC 47mm, ARC 60mm, OB cal.105mm
(47mm anti-tank gun, 60mm light mortar, 105mm field howitzer)

În fine, artileria antiaeriană (ACA), ce dispunea în 1939 de mai puțin de 200 de piese, majoritatea mitraliere grele Hotchkiss cal.13,2mm, ajunge în 1941 la cca.700 de piese, printre care 75 Vickers și 37 Rheinmetal fabricate în licență în țara noastră.

Cavaleria

De abia în 1941 a început procesul de motorizare a cavaleriei. Aceasta era constituită în 26 regimente, formând 6 brigăzi și grupurile de cercetare ale diviziilor de infanterie.

Manstein, puterea și mobilitatea lor fiind corespunzătoare cu dinamica acțiunilor de luptă manevrieră:

204 puști-mitraliere ZB-30

24 mitraliere ZB-53

20 mitraliere AA Hotchkiss md. 31 cal.13,2

7 aruncătoare Brandt md. 35 cal.60

12 aruncătoare Brandt md. 27/31 cal.81,4

20 tunuri AT Bofors md. 36 cal.37

16 tunuri Krupp md. 04/12 cal.75

6 tanchete R-1

Lipsa de vehicule a dus la motorizarea parțială a numai trei brigăzi, volum cu totul neînsemnat în masa trupelor angajate în acțiuni.

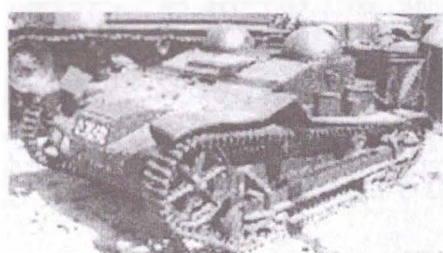
Mijloace auto și blindate

Întreaga țară era, relativ, slab motorizată, în majoritatea activităților economice utilizându-se în continuare, tracțiunea animală.

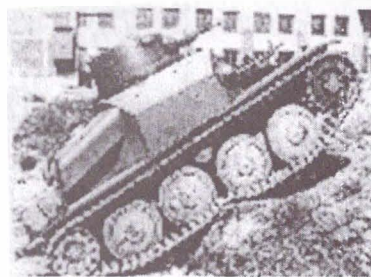
Agricultura, ramură de bază a economiei, avea un număr mic de tractoare, automobilele erau prohibitive, transportul axat pe apă și CF.

Gradul de educație mecanică și auto al populației era redus. La toate acestea se adăuga și obtuzitatea unor comandanți militari incapabili să mai învețe și care se simțeau depășiți de cunoștințele pe care noua tehnică le implica. În consecință făceau totul pentru a minimaliza impactul mecanizării.

Armata română nu avea vreo experiență operativă anterioară care să impună noile concepții manevriere.

Șenileta Malaxa UE (Malaxa UE type light armored vehicle)

Tanchetă CKD R-1 (CKD R-1 type light tank)

Câteva facilități industriale autohtone se dezvoltaseră totuși: fabricile Malaxa, uzinele Lemaitre, fabrica Ford, atelierele Leonida și uzinele Reșița.

Acestea erau capabile să asigure unele lucrări de mentenanță și transformare și chiar fabricația unor modele, dar în lipsa unei politici de dotare sprijinită de stst, erau departe de a putea satisface nevoile unui război, care avea să arate că uzează extrem tehnica moto-mecanizată.

Tabloul mijloacelor moto-mecanizate ale armatei se prezenta astfel:

Mijloace auto

Motociclete	1550
Autoturisme	976
Autocamioane	4441
Autospeciale	469
Malaxa UE	126
	7562

Mijloace blindate

Tancuri Skoda R-2	126
Tancuri Renault R-35	75
Tancuri Renault R-17FT mod.	35
Tanchete CKD Praga R-1	76
Autoblindate OA26/30	12
	324

Blindatele armatei, puține câte erau, se caracterizau prin blindaj redus și armament modest. Totuși, în prima parte a campaniei din est au fost foarte utile și nu mult deosebite de modelele pe care inamicul le avea în dotare (de masă).

În plus, soldatul român, căutând să-și mărească șansele în condițiile ostile ale câmpului de luptă, a întreținut bine aceste mașini, astfel încât unele au ajuns întregi, până la Viena, în 1945.

Tipul	Renault R-17FT	CKD Praga R-1	Skoda R-2	Renault R-35
Masa	6.5 tone	3.8 tone	10.5 tone	10.6 tone
Echipaj	2	2	4	2
Viteză	8 km/h	35 km/h	35 km/h	20 km/h
Armament	1 x MG / 1 x 37mm	2 x MG	1 x 37mm, 2 x MG	1 x 37mm, 1 x MG
Blindaj	22 mm	12 mm	25 mm	43 mm

Aviația

În România interbelică, aviația a cunoscut o dezvoltare mai apropiată de noile cerințe ce se conturau în zona doctrinară. Între anii 1920-1940, aviația română a cunoscut o amplă dezvoltare fiind dotată în cea mai mare parte cu avioane de fabricație românească realizate de industria noastră în cele 7 fabrici și uzine:

Arsenalul Aeronautic București

SET București

ICAR București

STC Constanța

ASTRA Arad

Schiell Brașov

IAR Brașov

În 18 ani, în România s-au construit peste 2000 de avioane militare și civile după proiecte proprii sau în licență.

Avion de vânătoare românesc IAR-80C
(Romanian IAR-80C fighter)

Avion polonez de bombardament PZL-37 Los
(Polish PZL-37 Los bomber in Romanian service)

În 1936 a fost creat Ministerul Aerului și Marinei. Aviația a fost dotată cu avioane de vânătoare românești tip IAR-80 și cu bombardiere tip J.R.S. SM-79 realizate la IAR Brașov, după o licență italiană îmbunătățită de inginerii români. Din Germania au fost achiziționate, într-o prima etapă, avioane de vânătoare Me-109E și He-112, bombardiere medii Heinkel He-111 și avioane de transport Ju-52.

Aviația alinia în preajma declanșării ostilităților o structură de luptă remarcabilă pentru o țară de mărimea României și mai ales în comparație cu nivelul redus de modernizare al forțelor terestre moto-mecanizate, având în linie 50 de escadrile cu 621 de avioane de modele diferite:

6 Grupuri și 1 Escadrilă de vânătoare

4 Grupuri și 2 Escadrile de bombardament

2 Grupuri de observație

1 Grup de recunoaștere îndepărtată
 6 Escadrile de legătură
 Grupul de aero-transport
 Flotila de hidroaviație

În anul 1940, aviația a încorporat câteva zeci de avioane de luptă, rămase după retragerea trupelor poloneze, care erau compatibile cu cele din dotarea noastră. Ele au fost revizuite și au servit bine, două dintre bombardierele Los fiind semnalate în dotare până la terminarea războiului.

Marina

Dunărea și litoralul Mării Negre erau apărate de Marinei Regală Română organizate în Divizia de Dunăre și Divizia de Mare (29 nave militare și 39 nave auxiliare), Regimentul de Infanterie Marină, Gruparea Artileriei de Coastă (6 baterii) și Flotila de hidroaviație (3 escadrile cu 20 aparate). Puitorul de mine NMS Amiral Murgescu era cea mai modernă navă a flotei (c.1939).

Principalele nave

Distrugătoare	4
Submarin	1
Torpiloare	3
Canoniere	3
Vedete torpiloare	3
Navă-bază	1
Puitoare de mine	1
Monitoare	7
Vedete de siguranță	4
Vedete blindate	2
	29

Submarinel DELFINUL (DELFINUL attack submarine)

Nava-bază CONSTANȚA (CONSTANȚA support ship)

Distrugătorul MĂRĂȘTI (MĂRĂȘTI class destroyer)

Cele mai puternice unități erau 4 distrugătoare, 1 puitor de mine și 7 monitoare fluviale. Deși Flota Sovietică a Mării Negre deținea superioritatea, pe Dunăre, Flotila fluvială avea o forță mai mare decât flotila sovietică.

Capacitatea anti-tanc a armatei

Acest factor se va dovedi decisiv în condițiile purtării războiului manevrier, cu mijloace moto-mecanizate și blindate. Principalele arme care puteau susține această capacitate erau:

Tunurile de pe tancuri

Tunurile anti-car

Tunuri cu capacitate secundară anti-car

Tunurile de pe tancuri

Se observă că, numai tunul Skoda A3 avea o capacitate anti-car semnificativă. Ulterior se va adapta tunul sovietic cal.45mm pe tancul Renault R-35, mărindu-i astfel puterea de foc.

Tunul	Masa proiectil [kg]	Viteza [m/s]	Perforare [mm]
Puteaux 37 SA 18	0.50	388	12
Puteaux 37 SA 18 m. 37	0.39	600	31
37 Sk A3 L40	0.81	690	58

Tunuri anti-car

Ținând cont că la începutul războiului, masa tancurilor sovietice pe direcția de înaintare a Armatei Române era formată din modelele T-26 și BT-5/7, tunurile anti-car existente erau deja la limita eficacității.

Tancul	Masa [t]	Viteza [kph]	Blindaj [mm]	Tun [mm]
T-26	10	30	15	45
BT-5/7	11-14	70	13	45
T-34	26	55	52	76
KV-1	43	35	90	76

În ceea ce privește noile modele T-34 și KV-1, o analiză sumară arată că nici nu se putea pune problema confruntării.

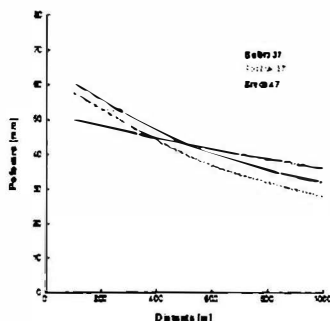

Tun anti-car Schneider cal.47mm
(47mm Schneider anti-tank gun)

Tun anti-car Breda cal.47mm
(47mm Breda anti-tank gun)

Tunul	Masa proiectil [kg]	Viteza [m/s]	Perforare [mm]
37 L45 Bofors	0.69	810	61
37 L45 Poczisk	0.62	800	58
47 L35 Breda	1.44	630	50
47 L39 Böhler	1.45	670	55

Reprezentarea capacității tunurilor anti-car în 1941
(Anti-tank guns capability representation at the 1941 level)

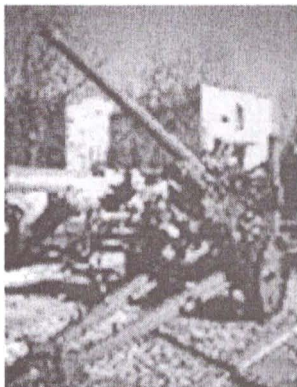
Chiar și în condițiile eficacității limitate, dotarea unităților cu tunuri anti-car a fost determinantă în cazul multor lupte din prima parte a războiului.

Următorul exemplu vine să certifice cât de importante erau aceste piese la nivel tactic. În Delta Dunării, unități sovietice îmbarcate pe vedete blindate atacat pozițiile Btn 15 Inf Mar de la Chilia Veche. Majoritatea soldaților (358 de oameni din care 11 ofițeri, 13 subofitieri și 334 soldați) au fost capturați. Lipsa tunurilor AT a dus la acest dezastru. În condiții similare, la Periprava, Btn 17 Inf Mar, dotat cu tunuri AT de 47mm Schneider md.1936, a distrus, cu focul acestora, 4 vedete blindate sovietice și atacul a fost respins.

Tunuri cu capacitate secundară anti-car

Câteva modele ale artileriei de câmp, grele și antiaeriene aveau caracteristici balistice corespunzătoare combaterii tancurilor.

Tunul	Masa proiectil [kg]	Viteza [m/s]	Perforare [mm]
75 Krupp R md.04 L30	6.5	550	71
75 Schneider md.12 L29	6.4	525	73
75 Vickers md.36 L43	6.5	750	
105 Schneider md.36 L38	15.7	725	

Tun anti-aerian Vickers cal.75mm

Tun lung (artilerie grea) Schneider cal.105mm

Dar lipsa reglementărilor tactice, a experienței în luptă anti-car, mobilitatea redusă, plasarea, de regulă, mult înapoia liniei de contact precum și lipsa muniției anti-car, a făcut ca aportul acestor piese să fie conjunctural. Abia în 1944, la Szolnok, Rgt 1 AGM face clar dovada posibilităților artileriei grele utilizate în tragere directă, atunci când este condusă cu determinare.

Prima perioadă a Campaniei din URSS

Forțele româno-germane

La ofensiva strategică a Wehrmacht-ului contra Uniunii Sovietice, România participa cu Armatele 3 și 4 Române - 15 divizii, 8 brigăzi și alte unități de sprijin. Germania angajase 152 de divizii, iar Ungaria, Slovacia, Italia și Finlanda - alte 25 de divizii.

Armatele a 3-a și a 4-a angajate în luptă, alături de Armata a 11-a germană, formau Grupul de armate „General Antonescu”, inclusiv 5 (ulterior 9) de divizii germane, plus unități de întărire.

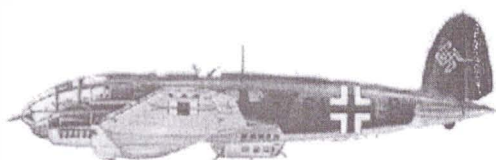
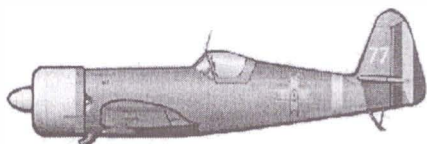
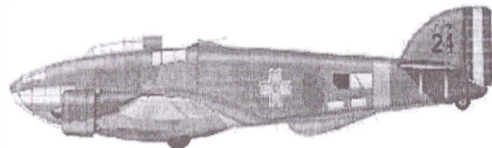
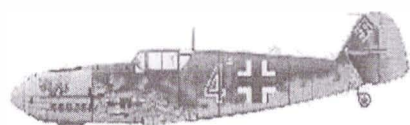
Direcția generală de înaintare era nord-est, iar primul obiectiv al acestor forțe era eliberarea Basarabiei și a Bucovinei de nord.

Majoritatea forțelor mecanizate germane ale Grupului de Armate Sud era concentrată în Polonia, pe frontul românesc aflându-se în principal unitățile moto-mecanizate românești.

La 22 iunie 1941 aviația militară ARR (Aeronautica Regală Română) concentrase 672 de avioane. Forțele Luftwaffe în România însumau 420 de aparate.

Puterea ofensivă a AAR pe frontul din Moldova era concentrată în GAL (Gruparea aeriană de Luptă), care acționa cu 252 de avioane de vânătoare, recunoaștere și bombardament, din care 205 erau operaționale. GAL dispunea de 3 Grupuri de vânătoare, 4 Grupuri de bombardament și mai multe escadrile independente de recunoaștere, bombardament, legătură, etc.

Gruparea Aeriană de Luptă - GAL	Tip aparat	Unitatea	No	No/Clasa
	Me 109 E	Gr. 7 Vt	30	94
	He 112 B	Gr. 5 Vt	28	
	IAR 80 C	Gr. 8 Vt	24	
	H. Hurrycane	Esc. 53 Vt	12	
	He 111 H	Gr. 5 Bg	27	114
	SM 79 B	Gr. 1 Bg	22	
	PZL 37 Los	Gr. 4 Bg	15	
	Bloch 210	Esc. 82 Bg	8	
	Po 63 B	Gr. 2 Bu	17	
	B. Blenheim	Esc. 1/4 Recce	7	
	IAR 37	Esc. 18 Bu	9	
	PZL 23	Esc. 73 Bu	9	
	IAR 38	Esc. 11/12/17 Obs	30	44
	Fleet 10 G	Esc. 116 Leg	14	
			252	252

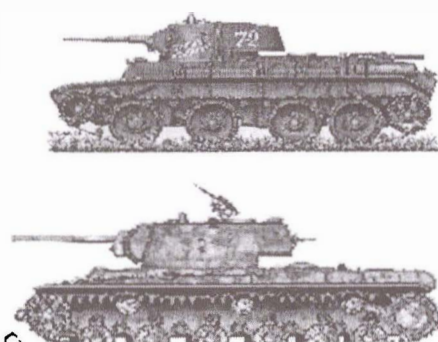
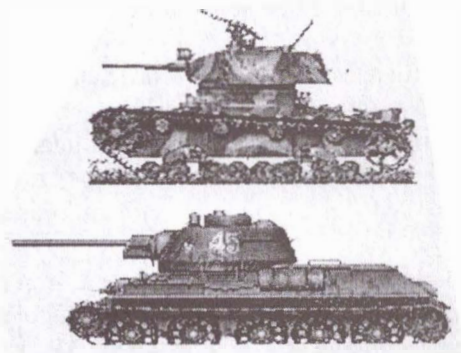
Aparate de vânătoare Me-109E, IAR-30C și de bombardament SM-79B, He-111H
(Me-109E and IAR-30C type fighters; SM-79B and He-111H type medium bombers)

Misiunea lor era să câștige supremația aeriană deasupra Basarabiei și Bucovinei de Nord și să sprijine ofensiva Armatei a 4-a.

Forțele sovietice

În fața Grupului de armate „General Antonescu” se găseau trei armate sovietice (12, 9 și 18) care dispuneau de cca. 30 de mari unități și elemente de întărire, în total 364.700 de soldați.

Elementele mobile sovietice erau concentrate în 4 divizii de tancuri, 2 divizii motorizate și 2 regimente de motocicliști, dispunând de 799 tancuri, din care numai 60 KV-1 și T-34, restul fiind T-26, BT-5/7.

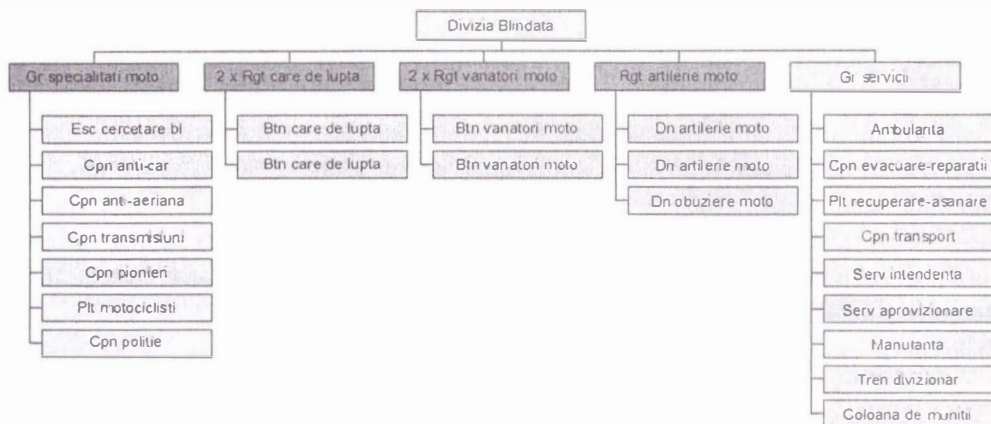

Flota sovietică avea superioritatea absolută în bazinul Marii Negre, iar aviația din zonă avea cca. 1.750 de avioane, majoritatea modele vechi, inferioare celor românești și germane.

Ofensiva

Duminică 22 iunie 1941 ora 3:00, avioanele de recunoaștere au trecut Prutul, iar la 3:15 bombardierele decolau având ca obiective bazele aeriene sovietice. Avioanele de vânătoare au pornit să câștige supremația aeriană deasupra Basarabiei și Bucovinei de Nord. Artileria a deschis focul asupra pozițiilor Armatei Roșii în timp ce unitățile din prima linie au început incursiuni în liniile inamice.

La 3 iulie 1941 Divizia 1 Blindată română, aflată în eșalonul doi al Corpului 11 armată german, a trecut Prutul pe podul de vase de la Ștefănești (75 km nord-nord-vest Iași), dirijându-se spre Chișinău.

În timpul campaniei din 1941, trupele diviziei blindate au acționat ca unite de șoc unitară, înregistrând succese semnificative în luptele pentru eliberarea Basarabiei.

Regimentul 1 era echipat cu 126 tancuri Skoda R-2, iar Regimentul 2 cu 75 tancuri Renault R-35. Ambele modele erau dotate cu tunuri de 37 mm, dar numai R-2 avea o arma anticar eficientă și o stație radio potrivită noilor tactici.

Datorită marilor diferențe dintre cele două tipuri de tancuri, Regimentul 2 Care de Luptă a fost detașat la Armata 4. După ce a fost subordonată Armatei a 4-a și angajată în operația de la Odessa, marea unitate blindată a fost folosită pe subunități, în sprijinul infanteriei.

Deoarece militarii români nu erau instruiți în aceste acțiuni, tancurile au rămas fără sprijin apropiat, fapt ce a dat posibilitatea vânătorilor de tancuri sovietici să producă mari pierderi în material. În această parte a campaniei, Divizia 1 Blindată a pierdut 111 tancuri.

Ofensiva propriu-zisă a început la 3 iulie 1941. La 5 iulie a fost eliberat orașul Cernăuți iar la 16

iulie a fost eliberat orașul Chișinău. Până la 26 iulie 1941 a fost eliberat întreg teritoriul românesc, cu pierderi de 130.000 militari (morți, răniți, dispăruți). Inamicul a înregistrat, la rândul său, mari pierderi în efective, echipament și tehnică de luptă.

CONCLUZII

Pe baza argumentelor prezentate și în contextul internațional impus de caracterul operațiilor din prima parte a celui de-al doilea război mondial, se poate conchide că dotarea Armatei Române în preajma intrării ei în război se caracteriza prin:

Insuficiență general cantitativă în raport cu potențialul de mobilizare

Dotare bună cu armament ușor și de sprijin, artilerie grea și antiaeriană, aviație

Dotare precară cu vehicule auto, blindate și artilerie anti-car

La acest tablou se adăugă autosuficiența structurilor de comandă, distanțarea de realitatea

luptei și nesesizarea noilor elemente doctrinare în dezvoltarea lor dinamică, pe fondul lipsei cronice de informare asupra evoluțiilor recente pe plan mondial (Spania, Abisinia, Mongolia).

La nivel politic se remarcă supralicitarea sistemelor colective de securitate regională sau globală, România fiind afectată major de eșecul Societății Națiunilor și a sistemului alianțelor regionale, politica dusă de Nicolae Titulescu dovedindu-se în final falimentară.

Eforturile (tardive) de organizare și dotare s-au declanșat în momentul în care furnizorii potențiali erau preocupați deja de propriile probleme de echipare și au fost marcate de intense scandaluri de corupție în atribuirea contractelor și efectuarea achizițiilor.

Nu în ultimul rând, lipsa aliaților valoroși (sub aspect tehnic și doctrinar), sau lipsa compatibilității tehnice cu unele echipamente de pe piață, a dus la imposibilitatea

utilizării unor surse accesibile la un moment dat, fiind notoriu cazul aparatelor Hawker Hurricane, ale căror motoare RR Merlin au sfârșit ca propulsoare pe vedetele torpiloare.

În plan economico-industrial se remarcă rămânerea în urmă a bazei tehnico-materiale interne, lipsa unor capacități semnificative de fabricație și mentenanță, cu urmări directe în:

- Imposibilitatea de a up-grada tehnica veche
- Dificultăți în repararea tehnicii proprii și capturate
- Incapacitatea de a înlocui pierderile

În aceste condiții, de multe ori curajul și inventivitatea soldatului au trebuit să suplinească handicapul existent sub aspectul dotării. În pofida multor lupte pierdute și a unor mari pierderi în tehnică și echipament pe frontul de est, spre mijlocul anului 1944 dotarea era mult ameliorată și în multe privințe se ajunsese la paritate calitativă și cantitativă atât cu inamicul cât și cu aliatul.

Bibliografie:

- Bernád D. Rumanian Air Force, the prime decade 1938-1947, Squadron/Signal Publications, 1999
- Brezoiu, mr. Miron, Dotarea și înzestrarea armatei române la începutul celui de-al doilea război mondial
- Buzatu, G., Din istoria secretei a celui de-al doilea război mondial, București, 1988
- Buzatu, G., Maresalul Antonescu în fața istoriei, Iași, 1990
- Căzănișteanu, C., Tehnica de luptă aflată în dotarea armatei române în războiul antihitlerist, Revista de istorie, tom 32, nr. 8, 1979
- Chirnoagă, g.-ral, Platon, Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice, Ed. Fides, Iași, 1998
- Constantinu, F., O istorie sincera a poporului roman, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1997
- Constantinu, F., Schipor, I., Trecerea Nistrului 1941, Ed. Albatros, București 1995
- Dăscălescu N., Nicolae Dascalescu generalul soldat, Ed. Militară, 1995
- Dragu, gen. lt. dr. Marin, ș.a., Istoria Infanteriei Române, vol.2, Ed. Șt. și Enciclopedică, 1985
- Duțu A., Retegan M., Război și societate, vol. 1, Ed. RAO, 2000
- Dutu A., Loghin L., Dobra F. – Armata romana în al doilea război mondial - Dicționar enciclopedic, 1999
- Grad, Cornel, Colecția Istorie si Diplomatie, 09/1998
- Koslinski, N., Stănescu, R., Marina Română în al doilea război mondial, vol.1, Ed. Făt Frumos, 1996
- Pentelescu, A., ș.a., G.A.L. 22.09 – 16.10.1941, Ed. Modelism, 1995
- Popescu, gen. Ion, ș.a., Istoria Artileriei Române, Ed. Militară, București, 1977
- Scafeș, C., ș.a., Armata romana 1941-1945, Ed. R.A.I., 1996

- Stănculescu, gen. lt. V., Ucrain, col.(r), C., Istoria Artileriei Române în date, Ed. Șt. și Enciclopedică, 1985
- Stănescu, gen. mr. G., Vochin, lt. col. D., Tancuri și automobile, Ed. Militară, 1978
- Taylor, Michael J. H., Jane's Encyclopedia of Aviation, Studio Editions 164, London, 1989
- Ucrain, C., Dobre, D., Personalități ale infanteriei române, București, 1995
- Urdăreanu, gl. lt. (r.) T., Factorul tehnic în războaiele României Moderne, Ed. Militară, 1994
- CSCITM, România în anii celui de-al doilea război mondial, vol.1, Ed. Militară, 1989
- ***, World Aircraft Information Files, Bright Star Publishing, File 890 Sheet 42, London
- ***, File din istoria militară a poporului român, Vol. 11, Ed. Militară, 1985
- ***, Istoria Aviației Române, Ed. Șt. și Enciclopedică, 1984
- ***, Istoria militară a poporului român, Vol. V, Ed. Militară, 1989
- ***, Istoria militara a romanilor, vol. 2, Bucuresti, 1992
- ***, Pagini din gândirea militară universală, Vol. II, Ed. Militară, 1985
- ***, Romania în anii celui de-al doilea război mondial, vol. 1-3, București, 1989
- ***, 23 august 1944, Documente, vol. I-IV, București, 1984-1985
- www.achtungpanzer.com/articles/polcamp.htm
- www.achtungpanzer.com/panzerkampfwagen-35t.htm
- www.didactic.ro/files/19/rom.1940.jpg, imagine hartă
- www.encyclopediaromaniei.ro, Afacerea Skoda
- www.geocities.com/Pentagon/Quarters/4635/tanks/pz3/pz3.htm
- www.hlj.com/product/TAM56025
- www.perthmilitarymodelling.com/reviews/vehicles/dragon/dr6290.html
- www.roaf.ro/ro/istorie3.php
- www.scaleworkshop.com/images/pziiimcw_1.jpg
- www.wwiivehicles.com/germany/foreign/pzkpfw-35-t.asp

DE LA TRIANON LA VIENA. RELAȚII ROMÂNNO-UNGARE

Oltea Rășcanu Gramaticu

Cuvinte cheie: Trianon, Viena, Tratatul de Pace, relații româno-ungare (1918-1940), contraofensiva militară românească în Budapesta, august 1919.

Keywords: Trianon, Vienne, The Peace Treaty, Romanian-Hungarian relations (1918-1940), Romanian military counteroffensive in Budapest, August 1919.

Abstract:

*Romanian-Hungarian relations
(1918-1940)*

Through the Peace Treaty of Trianon (the 4th of June 1920), Hungary recognized the union of Transylvania with Romania. The alliance system created by the Romanian diplomats (The Little Entente- 1921, The Balkan Alliance- 1934), the adherence to several international pacts of condemning the war as a way of solving the disagreements between the states (Locarno- 1925, Briand-Kellog 1928), the regulation of the relations with the neighboring states (USSR -1934), form an expression of Romania's pacifist policy.

After the instauration of the totalitarian regimes in Italy (1922) and Germany (1933), the issue of reviewing of the Paris Treaties became an important point for the instauration of the "new international order". The aggressive policy of the fascist states, the reconciliatory attitude of the great western powers (the Treaty of München-September 1938), the Ribbentrop-Molotov Pact (August 23rd 1939) were steps in the preparation for the start of the second World War (September the 1st 1939).

The Hungarian revisionism took advantage of this international context, getting closer to the Axis powers (Germany, Italy), looking to reclaim Transylvania from Romania.

The new German-Italian offensive in the spring of 1940 ended in the occupation of an important part of Central and Western Europe. This was the context in which Romania's tragedy occurred. Romania was forced to give way to a part of the territories that were obtained with great sacrifices in 1918, and to set its external policy towards the Axis powers.

Through the Soviet ultimatum of 27-28th of June 1940, Romania will hand over to USSR several territories such as Basarabia, Bukovina. The negotiations with Hungary didn't have the desired results. Hungary claimed 60% of Transylvania's territory, with more than 3,5 million inhabitants. Hitler and Mussolini's intervention at the arbitration of Vienna (29-30th of August 1940) regarding the concession of 43 000 square kilometers, with a population of more than 2,5 million inhabitants to Hungary, proved to be a real diktat. The public opinion in both Romania and abroad condemned the hideous diktat. Greater Romania was no more.

I.I.C. Brătianu, primul-ministru al României sosit la Paris, la 13 ianuarie 1919, a prezentat, în numele delegației române, marilor puteri întrunite în Conferința de Pace de la Paris, un amplu și strălucit memoriu în care se argumenta necesitatea recunoașterii unirii Basarabiei, Bucovinei, Banatului și Transilvaniei cu patria mamă.

La 19 februarie 1919, Brătianu a fost invitat, împreună cu Al.Vaida-Voievod, la Comisia teritorială în legătură cu Banatul, dar fără să se țină cont de argumentele primului-ministru român, Banatul a fost împărțit între România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven. Mai mult se sugera, chiar, organizarea unor plebiscite în teritoriile disputate (Bucovina, Transilvania și Basarabia), care, după părerea acestora, ar oferi o evaluare mai corectă opiniei publice decât adunările populare din toamna anului trecut. Față de aceste manevre, Brătianu s-a opus cu indignare¹

La 29 mai 1919 a fost prezentat un rezumat al proiectului Tratatului de Pace cu Austria, ocazie cu care Brătianu și-a exprimat dezacordul cu art.61, prin care România era obligată să semneze un tratat special privind protecția minorităților, precum și o convenție asupra liberului tranzit prin România a mărfurilor aparținând Puterilor Aliate și Asociate, toate acestea constituind un amestec al marilor puteri în treburile interne ale statului român².

La 31 mai 1919, prim-ministru Ion I.C.Brătianu declara la Conferința de Pace de la Paris că în interesul libertății și al justiției pentru toți, România este hotărâtă să asigure dreptul minorităților³ La 28 iunie 1919, Brătianu a semnat Tratatul de Pace de la Versailles cu Germania, al cărui text l-a primit cu numai cinci minute înaintea deschiderii ședinței plenare, „când eram puși în alternativa dureroasă și plină de griji: sau să semnăm un act de asemenea importanță ca reprezentanți ai unui stat independent fără să-i cunoaștem cu precizie conținutul, sau în fața inamicului să mă desolidarizez de la o acțiune care trebuia să asigure și revendicările și situațiunea noastră în lume și să audă acuzând România că în fața Germaniei pare nesupusă, a făcut act de dezbinare, România care, pentru a rămâne unită, trecuse prin marea de sânge și de dureri”⁴.

Problema cea mai spinoasă rămânea Tratatul cu Ungaria. Brătianu solicita, în numele statului român fixarea frontierei pe Tisa, în timp ce Consiliul Militar Interaliat de la Paris fixase o zonă neutră între România și Ungaria până la stabilirea graniței definitive între cele două țări. Întrucât guvernul maghiar refuza să recunoască unirea Transilvaniei cu România, recurgând la acte de ostilitate față de statul român, guvernul Brătianu a ordonat o contraofensivă energetică, soldată cu ocuparea Budapestei, la 4 august 1919, înlăturarea guvernului comunist a lui Bela Kun, și deschiderea drumului spre aducerea unei noi conduceri cooperante, în problema tratatelor de pace⁵.

Dezamăgit de atitudinea marilor puteri la Conferința de Pace de la Paris, Brătianu se reîntoarce în țară, continuând să se opună Tratatului cu Austria. După

¹ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, Editura Humanitas, București, 1996, p.305.

² *** 1918 la români, IV, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p.1-7.

³ M.Mușat, I.Ardeleanu, *Viața politică în România (1918-1921)*, ediția a II-a, Editura Politică, București, 1976, p.42.

⁴ I.Scurtu, *Ion I.C.Brătianu*, Editura Museion, București, 1992, p.55.

⁵ Keith Hitchins, *op.cit.*, p.309.

semnarea de Marile Puteri Aliate, la 10 septembrie 1919 a Tratatului cu Austria, la 12 septembrie guvernul Brătianu își înaintează demisia în fața regelui Ferdinand. Ca urmare a presiunilor Consiliului Suprem de la Paris, la 10 decembrie 1919, guvernul condus de Al.Vaida-Voievod a semnat tratatul de pace cu Austria care confirma unirea Bucovinei cu România, dar menținea clauzele privind minoritățile și liberul tranzit. În aceeași zi a semnat și tratatul cu Bulgaria în limitele teritoriale din 1913. Al.Vaida-Voievod a obținut și recunoașterea de către marile puteri Aliate a unirii Basarabiei cu România, în martie 1920.

Noul prim-ministru, gen. Al.Averescu, numit de regele Ferdinand, la 13 martie 1920, s-a consacrat în politica externă, luptei diplomatice pentru recunoașterea unirii Transilvaniei cu România și a combaterii propagandei maghiare care milita pentru reconstituirea „Ungariei Mari”⁶. Evoluția relațiilor româno-ungare a fost deosebit de complexă, moștenirea istorică jucând un rol important. În martie 1920 s-a încheiat ultima etapă a retragerii trupelor române din Ungaria; în aprilie s-a constituit Comisia română pentru lichidare, iar la 4 iunie 1920, guvernul Averescu a semnat **Tratatul de la Trianon**, prin care s-a recunoscut unirea Transilvaniei cu România⁷. În august 1920 se restabileau relațiile diplomatice între România și Ungaria. Acest lucru nu a oprit propaganda deosebit de asiduă a cercurilor revizioniste de la Budapesta, în frunte cu Horthy Miklós (regentul Ungariei de la 1 martie 1920), manifestări care s-au bucurat direct sau indirect de complicitatea sau indiferența binevoitoare a Marilor Puteri, printre care cabinetul din Quai d’Orsay, condus de Al.Millerand.

Noul guvern francez în frunte cu Aristie Briand a demonstrat o atitudine mai fermă în apărarea sistemului de securitate versailles-ez. Tentativa lui Carol al V-lea de Habsburg de a reveni pe tronul Ungariei (martie-aprilie 1921), la eșecul căreia a contribuit și cabinetul de la București, a dus la consolidarea noii orientări a României⁸. Cea de-a doua încercare (octombrie 1921) a dus la votarea actului de detronare a regelui Carol de Habsburg, în consecință tronul Ungariei rămânând vacant. Comentarii privind posibilitatea unei „alianțe sau chiar a unei uniuni personale” între Ungaria și România au circulat în mediile politice de la Budapesta, la sfârșitul anului 1921. Se vorbea despre o posibilă căsătorie a uneia din fiicele regelui Ferdinand cu fiul arhiducelui Iosif, regent al Ungariei pentru un timp scurt, între 7-24 august 1919; apoi de o posibilă candidatură a Ducei d’Aosta la coroana Sfântului Ștefan, sau a prințului Nicolae, fiului reginei Maria – principala artizană a proiectului, în urma unei căsătorii cu o principesă italiană. Desigur că guvernul de la București a dezmințit aceste zvonuri care implica România⁹.

Perioadele lipsite de tensiune în relațiile româno-ungare, au fost de scurtă durată. În acest timp în politica internă, guvernanții români, indiferent de orientarea politică, au încercat să rămână fideli prevederilor tratatelor de la Paris. În mai 1922, guvernul ungar înainta o notă de protest Conferinței Ambasadorilor, în legătură cu

⁶ I.Mamina, I.Scurtu, *Guverne și guvernanți (1916-1938)*, Editura Silex, București, 1996, p.39.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Arhivele Naționale Centrale (ANC), Franța, R184:T(circulară), Paris, 2 aprilie 1921.

⁹ *Ibidem*, filele 441-442.

aplicarea reformei agrare în Transilvania, ceea ce ulterior va declanșa „procesul optanților”. Se prevalau de așa zisa problemă a apărării minorităților pentru a cere suprimarea Comisiei Militare Interaliată de Control, deoarece ar fi reprezentat o grea povară pentru bugetul Ungariei. În fața preocupărilor cabinetului de la București, Franța își exprima, încă o dată angajamentele legate de respectarea statu-quo-ului.

S-au mai adăugat și alte incidente menite a păstra o atmosferă de încordare între cele două țări vecine: atentatul la viața regelui Ferdinand, în septembrie 1922, înfăptuit de Tharocsay István, funcționar la Căile Ferate ungare, membru al Societății „Ungurii care se deșteaptă”; „incidentul pașapoartelor” care, pentru scurt timp, a generat interdicția vizelor reciproce; confruntări de graniță implicând unități regulate maghiare; politica Londrei și a Romei de protejare a intereselor maghiare; confruntarea, în mai 1923 în cadrul Comisiei Reparațiilor și a acordării unui „împrumut de reconstrucție economică” Ungariei.

Deși o oarecare ameliorare s-a înregistrat a relațiilor Ungariei cu statele Micii Înțelegeri, pe ansamblu ele rămân tensionate, mai ales după ce la 5 septembrie 1924, se semna la Berlin cu URSS un acord privind stabilirea relațiilor diplomatice și consulare, tratat secret, rămas neratificat de Parlamentul de la Budapesta, datorită opiniei publice nefavorabile.

Legislația românească adoptată după război (decretul-lege din 30 decembrie 1918/2 ianuarie 1919, decretul-lege din 28 mai 1919, modificat în august 1919 etc.) a recunoscut tuturor cetățenilor din teritoriile unite, fără deosebire de naționalitate, „deplinătatea drepturilor lor politice și civile”¹⁰. La 9 decembrie 1919 România a semnat Tratatul minorităților pe care apoi l-a ratificat la 30 august 1920.

Populația românească a manifestat, în general, o politică de toleranță față de minorități, statul implicându-se direct în construirea de școli, apariția unor publicații, instituții de cultură, partide politice, acordarea libertății religioase, o parte a minoritarilor s-au arătat rezervați sau chiar reticenți, de aceea problema nu poate fi etichetată în bloc, ci cu nuanțările de rigoare. După recunoașterea Unirii de către marile puteri, și aplicarea noii legislații, culminând cu Constituția din 1923, care asigura largi drepturi, pe toate palierele, în decada brătienistă, aceste tendințe s-au mai estompat, dar fără a dispărea.

Art.7 din noua Constituție prevedea drepturi egale între români și minorități: „Deosebirea de credințe religioase și confesiune, de origine etnică și de limbă, nu constituie în România o piedică spre a dobândi drepturile civile și politice și a le exercita”¹¹. Art.8 preciza: „Toți românii, fără deosebire etnică, de limbă sau religie, sunt egali în fața legii și datori a contribui fără deosebire la dărilor și sarcinile publice”¹².

Toleranța față de minorități și respectarea specificului acestora reprezentau aspirații europene, propagate și prin Societatea Națiunilor de la Geneva, România fiind membră fondatoare.

¹⁰ M.Mușat, I.Ardeleanu, *op.cit.*, p. 43.

¹¹ I.Scurtu (coord.), *Istoria României între anii 1918-1944.Culegere de documente*, București, Editura Didactică și Pedagogică (EDP), 1982, p.59.

¹² *Ibidem*.

Conform recensământului din 1930, minoritățile reprezentau 29,1% din totalul populației României, ponderea cea mai ridicată având-o maghiarii de 7,9 %, urmați de germani - 4,1%, evrei - 4 %, ruteni și ucrainieni, - 3,3%, ruși - 2,3%, bulgari-, 2 %, țigani - 1,5 %, turci - 0,9%, găgăuzi - 0,6%, sârbi, croați și sloveni - 0,3%, polonezi - 0,3%, tătari - 0,1%, greci - 0,1%, alte minorități - 0,3 %¹³

Cu prilejul sfințirii Catedralei ortodoxe din Cluj, la 5 noiembrie 1933, regele Carol al II- lea declara: „Sunt cel dintâi gata a respecta credința oricui, atâta timp cât această credință se unește cu a noastră, în acest scop de mărire și de întărire a patriei”¹⁴ Nici primul ministru, Alexandru Vaida-Voievod, nu manifesta o altă opinie: „Facem apel să vie alături de noi toți acei fii buni ai minorităților care să fie cu adevărat credincioși patriei și regelui”¹⁵

Maghiarii după rezistența pasivă din anii 1918-1920, s-au încadrat treptat în România Mare, având ca principal suport politic Partidul Maghiar, înființat în 1922, în programul căruia erau formulate o platformă de revendicări: autonomie națională, libertatea cultelor, învățământ în limba maghiară încredințat bisericilor dar subvenționat de stat, respectarea dreptului de întrunire și a libertății presei, vot universal, egal, secret și obligatoriu pentru bărbați și femei; asigurări sociale pentru muncitori, impozit progresiv pe venit ș.a. Aderența la acest partid se exprima prin numărul de mandate obținute în parlament în urma scrutinelor electorale: 3 în 1922, 15 în 1926, 8 în 1927, 16 în 1928, 10 în 1931, 14 în 1932, 9 în 1933, 19 în 1937¹⁶

Nemulțumirile privind „problema” Transilvaniei, nerezolvată „echitabil” prin Tratatul de la Trianon, și adoptarea unei politici revizioniste de către conducerea Partidului Maghiar, a dus la îndepărtarea unora dintre maghiari de acest partid. Aceștia, mai realiști, privind situația social-istorică a Transilvaniei după război, vor adera la unele partide democratice românești sau la Partidul Popular Maghiar, constituit în 1927, care critica izolaționismul și îndemna la colaborare cu românii¹⁷, Partidul Maghiar al Micilor Agricultori (1929), Madosz (1934), Partidul Țărănesc Maghiar (1936) ș.a.

Presa maghiară din România juca un rol important în definirea acestor orientări: „Falvak Népe” (Cluj, 1932-1933), „Népakarat”(Cluj, 1933), „Ellenzéki Kozlony”, criticând poziția șovinismului maghiar. Observând acest fenomen ziarul „Adevărul” consemna la 1 martie 1936: „Steagul nagațiunii și al protestării în gol este înlocuit acum de steagul maselor muncitoare maghiare”¹⁸ Poziție antirevizionistă se exprima în diferite articole în ziare precum: „Független Ujság” și „Korunk”(Cluj), „Brasăi Lapok” și „Népujság”(Brașov), „Szó”(Tg-Mureș), „Kimondom”(Arad) ș.a.

În deceniul al patrulea, în contextul creșterii curentului revizionist din partea unor mari puteri, precum Germania hitleristă și Italia fascistă, și în Transilvania

¹³ *Enciclopedia României*, I, București, 1938, p.148.

¹⁴ „Adevărul”, nr.47 (15289), din 7 noiembrie 1933, p.5.

¹⁵ „Dreptatea”, VII, nr.1841, din 8 noiembrie 1933, p.3.

¹⁶ A. Petric (coord.), *Istoria României între anii 1918-1981*, București, EDP, 1981, p.81.

¹⁷ M.Mușat, I.Ardeleanu, *România după Marea Unire (1918-1933)*, II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p.720.

¹⁸ *Un nou curent în politica minoritară maghiară*, în „Adevărul”, nr.50(15985), din 1 martie 1936.

influența Partidului Maghiar cunoaște o creștere sensibilă. Se practica o varietate de forme: serbări populare cântece, confecționarea de drapele maghiare, criticarea autorităților românești, refuzul de a vorbi limba română, intonarea imnului Ungariei, răspândirea unor cărți și ziare aduse de la Budapesta¹⁹; politica de revizuire promovată de Ungaria²⁰, susținerea revizionismului maghiar de unele personalități politice occidentale în frunte cu lordul Rothermere²¹ care în articolul Locul Ungariei sub soare, publicat în „Daily Mail”, în 21 iunie 1927, solicita teritorii pentru Ungaria²².

Asistăm la o creștere a iredentismului maghiar și sub influența propagandei din Ungaria. Astfel, ziarul „Viitorul” consemna la 5 ianuarie 1927: „Contactul cu Budapesta nu face decât să hrănească și să picure stropi de sevă deasupra nădejdilor care încolțesc romantic în capul celor mulți. Și acest fapt le tulbură viața, le tulbură mersul neted spre o normală și statornică victorie în noua orânduire”²³

Rapoartele jandarmeriei stipulează, tot mai des, în 1936 că „se propagă ura contra statului român și în mod ascuns, sub diferite pretexte se caută a se ține trează atitudinea ostilă a ungarilor contra elementului românesc”²⁴ O statistică din 4 februarie 1936 preciza că la sate existau 14.425 de unguri iredentiști²⁵

Efectele crizei economice, scăderea puterii de cumpărare și as salariilor, creșterea numărului șomerilor, politica „porților deschise” vizând colaborarea cu monopolurile străine, marile împrumuturi în străinătate cu garantarea unor bogății interne, restaurația carlistă la 8 iunie 1930, constituirea treptat a camarilei regale - au constituit momente de grea cumpănă pentru România. În același timp, restaurația a fost privită în mod favorabil pe plan european, deoarece regele Carol al II-lea reprezenta o garanție a stabilității regimului politic în această parte a Europei, după ineficiența regenței (1927-1930), și al continuării politicii de pace și apărare a statu-quo-ului.

În iulie 1930, la București are loc Conferința la care participă reprezentanții României, Iugoslaviei și Ungariei în scopul formulării unui răspuns comun la chestionarul adresat statelor participante la Conferința pentru eliminarea restricțiilor la import și export (1929) și care va constitui primul pas către constituirea Blocului statelor agrare din Europa răsăriteană²⁶

¹⁹ Arhivele Naționale Centrale (ANC), fond Inspectoratul general al jandarmeriei, dos.9/1932, f.5; dos.9/1936, f.42; dos.9/1937, filele 34-37; vezi și „Neamul românesc”, XXVI, nr.77 din 5 aprilie 1931, p.1.

²⁰ E. Toth, *Înarmarea clandestină a revizionismului maghiar*, Cluj, 1935, p.6; vezi și ANC, fond Inspectoratul general al jandarmeriei, dos.6/1934, f-9; vezi și „Viitorul”, XXIV, nr.7294 din 24 mai 1932, p.2.

²¹ I.Nasta, *Revizionismul câștigă teren*, în „Adevărul”, nr.47, (15306) din 26 noiembrie 1933, p.1.

²² O.Maticescu, *Istoria nu face pași înapoi*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p.100.

²³ T.Vornic, *Politica de stat față de minorități*, în „Viitorul”, XX,nr.5781 din 5 iulie 1927, p.3.

²⁴ ANC, fond Ministerul de Justiție – Direcția judiciară, dos.19/1937, vol.I,f.74.

²⁵ *Idem*, fond Legiunea de Jandarmi, dos.133/1937, f.8.

²⁶ Gh.Zaharia, C.Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic (1919-1939)*, Editura Militară, București, 1981, p.59.

Pretențiile teritoriale ridicate împotriva României sub forma revizuirii prevederilor teritoriale ale tratatelor încheiate după război, guvernul român le-a opus o politică fermă de apărare a statu-quo-ului teritorial: „Frontierele actuale ale Europei Centrale – declara Nicolae Titulescu - sunt rezultatul evoluției de secole a unei țări de justiție. Chestiunea frontierelor Europei Centrale constituie un proces sfârșit, iar nu un proces care trebuie să înceapă. La orice tentativă de actualizare lui vom răspunde: lucru judecat”²⁷ Revizionismul în opinia lui Nicolae Titulescu era și un atentat la viitorul națiunii române: „revizuirea nu este pentru România numai amputarea atribuțiunilor istorice ale neamului nostru, tocmai în clipa în care el și-a desăvârșit unitatea... Celor care vorbesc azi de întoarcere la trecut pe calea revizuirii le răspundem: trecutul a fost al vostru, prezentul este al nimănui, iar viitorul nu vi-l dăm. Căci este cel mai scump bun din câte avem”²⁸

Sistemul de alianțe creat de către diplomația românească (Mica Înțelegere-1921, Înțelegerea Balcanică- 1934), tratatele bilaterale (tratatul de neagresiune româno-polon din 1921, reînnoit apoi în 1926, româno- francez, româno- italian din 1926), aderarea la unele pacte internaționale de incriminare a războiului ca mijloc de soluționare a diferendelor dintre state (Locarno 1925, Briand Kellog – 1928), participarea la Conferința dezarmării de la Geneva (1932-1934), ș.a., reglementarea relațiilor cu statele vecine (Uniunea Sovietică – 1934), constituiau o expresie clară a politicii sale antirevizioniste, pacifistă.

Deși în afara granițelor României Mari, mai trăiau grupuri de români, mai mult sau mai puțini numeroși, unii așezați chiar în vecinătatea statului român, oficialitățile române nu aveau în vedere nici un proiect care ar fi interpretat ca „o părăsire a politicii sale defensive”²⁹ România se străduia să strângă frontul cu vecinii antirevizioniști (Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia). În declarațiile de la 11 iunie 1930 date presei străine, regele Carol al II-lea, afirma referindu-se la Ungaria: „Cât despre Ungaria s-ar crede că această chestiune este delicată. În discursul meu, ținut în fața Adunării Naționale, după prestarea jurământului, am arătat că intențiile mele sunt să asigure cele mai bune relații cu toți vecinii noștri, cu Ungaria avem un punct de control special: problema producției agricole și cred că foarte ușor ne putem da mâna pentru apărarea intereselor noastre”³⁰

În ceea ce privește revizuirea tratatelor, regele preciza cu claritate: „Am scris acum câteva zile că sforțările melodramatice ale Ungariei pentru revizuirea tratatelor îi fac acestei țări mai mult rău decât bine. Opinia publică de la noi a urmărit spectacolul înfășurat în draperii de dolii în ziua aniversării Tratatului de la Trianon. Budapesta vroia să oprească asupra-și atențiile lumii și eventual să zmulgă înduișeli. Domnul Bethlen poate să scrie câte memorii ar dori, poate să trimită câți emisari îi vrea inima să răspândească în Europa «nedreptatea» suferită de Ungaria. În fața

²⁷ N.Titulescu, *Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967, p.407.

²⁸ *Ibidem*, p.424.

²⁹ I. Calafeteanu, *Reviziuismul ungar și România*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p.122.

³⁰ „Dreptatea”, anul IV, 800Cm 13 iunie 1930, p.4.

neamurilor liberale, a căror veghe neadormită e o garanție a păcii europene, toate încercările se vor năruia cum se risipește inutilă o năluca înaintea realității lucide”³¹

Iuliu Maniu, președintele Consiliului de Miniștri, a subliniat aceeași opinie în declarațiile de presă: „Țin să vă spun că despre o revizuire a hotarelor nu poate fi vorba și că pacea nu poate fi servită decât prin ele. În materia aceasta nici o discuție nu poate fi admisă. Năzuim să ajungem la raporturi pașnice și de prietenie cu Ungaria și cu alte state, să întărim și să controlăm aceste raporturi, dar nu cu prețul unor abdicatii teritoriale care nu se împacă cu demnitatea națională, nici cu interesul menținerii păcii”³².

Sfârșitul crizei economice a marcat, însă, o deteriorare a contradicțiilor dintre marile puteri, instaurarea celui de-al treilea Reich în Germania, afișarea politicii unei „noi ordini” mondiale și revizuirea statu-quo-ului teritorial instituit de Tratatul de Pace de la Paris - de aici o politică agresivă dând frâu liber înarmărilor masive, puternică competiție ce nu mai putea fi controlată.

La mijlocul deceniului al patrulea, într-o perioadă în care pericolul revizionist se profila amenințător, într-o ședință a Parlamentului, Iuliu Maniu – liderul Partidului Național Țărănesc declara că „națiunea română... nu poate admite nici un moment că această unitate să fie pusă sub discuție”³³ În aceeași ședință, Nicolae Titulescu, ministrul Afacerilor Externe sublinia cu fermitate că „**politica noastră externă, izvorând din poruncile unității naționale, are ca scop principal păstrarea ei**”³⁴

Anul 1936 reprezintă semnalul de alarmă al eșecului politicii de securitate colectivă pe coordonatele căreia politica externă românească își structurase toate demersurile și manifestările. Politica expansionistă a Germaniei hitleriste, privind „spațiul vital” în zonele centrale și vestice ale Europei (zona renană- 1936, Anschluss-ul- februarie 1938, compromisul de la München și „acordarea” regiunii sudete a Cehoslovaciei, septembrie 1938, anexarea întregului teritoriu cehoslovac – martie 1939), secondată, în deaproape de Italia fascistă a lui Benito Mussolini (Etiopia- 1936, Albania- 1939), crea o stare de vădită îngrijorare pentru statele mici și mijlocii, care se străduiau să-și întărească puterea de apărare și se pregăteau să reziste.

De această conjunctură internațională, va profita Ungaria revizionistă care își va orienta politica externă spre o apropiere cu cel de-al treilea Reich „așteptând din partea acestuia milă și ajutor pentru realizarea propriilor sale scopuri”, chiar dacă acest lucru însemna transformarea ei într-un satelit al Germaniei naziste³⁵ Tot mai mult politicienii maghiari susțineau că Tratatul de la Trianon ar avea la bază ideea de „pedeapsă” și nu de dreptate, că hotărârea ar fi viciată de lipsa consimțământului Ungariei. Politica de revizuire a Tratatului de la Trianon a constituit platforma politică a tuturor guvernelor de la Budapesta în perioada interbelică.

³¹ *Ibidem*, nr.805 C, 19 iunie 1930, p.1.

³² *Ibidem*, p.3.

³³ „Monitorul oficial”, Dezbaterile Adunării Deputaților, ședința din 4 aprilie 1934, p.1610.

³⁴ N.Titulescu, *op. cit.*, p.407.

³⁵ I.Calafeteanu, *op. cit.*, p.102.

Urmărind reconstituirea „Ungariei Mari a lui Ștefan”, parlamentarii maghiari și-au legat mai întâi soarta de conservatorii englezi³⁶, dispuși la unele concesii față de revendicările puterilor revanșarde, și apoi de Germania și Italia. După Tratatul de la München (29-30 septembrie 1938), propaganda revizionistă desfășurată de Ungaria horthystă a devenit un principal mijloc de presiune folosit de Germania asupra României și Iugoslaviei. Un document al Marelui Stat Major al Armatei Române preciza în acest sens: „Ungaria a organizat ... una dintre cele mai formidabile campanii revizioniste ce a cunoscut vreodată istoria politică în toate statele din Apusul Europei, devenind astfel un factor tulburător al situației politice actuale”³⁷

Prima victimă a revizionismului maghiar a fost Cehoslovacia³⁸, căreia i se răpea un teritoriu de 12.000 km², cu o populație de circa 1.000.000 de locuitori, inclusiv orașele Ujgorod, Mukacevo și Kosice³⁹. Nemulțumit de rezultatele obținute la primul Dictat de la Viena, din 2 noiembrie 1938, guvernul maghiar s-a lansat într-o nouă campanie revizionistă de ample proporții, ținta fiind Ucraina Subcarpatică, unde pretențiile ei erau susținute de Polonia⁴⁰. Dar aceste pretenții s-au lovit de opoziția Germaniei care plănuia ca această zonă să constituie un pion în realizarea unui stat ucrainian „independent”, aflat sub influența celui de-al treilea Reich.

După Tratatul de la München, grupuri tot mai largi de politicieni români, din jurul regelui Carol al II-lea, credeau că o apropiere de Germania devenise imperativ necesară pentru a apăra granițele țării de regionalismul ungar și sovietic⁴¹. Aceste tatonări se vor face treptat, regele încă sperând că Marea Britanie și Franța ar putea fi o contrapondere a Germaniei în Europa de Sud-Est. În același timp, Carol al II-lea era interesat să cunoască poziția guvernului Reich-ului față de pretențiile revizioniste ale Ungariei. Cu ocazia întrevederii lui Gheorghe Brătianu, trimis la Berlin, la începutul lunii noiembrie 1938, pentru a sonda opinia cercurilor diplomatice și politice germane față de revizionismul ungar și a pregăti o vizită a regelui, Herman Göring l-a încredințat „că Germania nu și-a schimbat poziția față de pretențiile revizioniste ale Ungariei”⁴².

A urmat un turneu al regelui Carol al II-lea prin statele occidentale: Londra (15-18 noiembrie), Bruxelles (19 noiembrie), Paris (20-21 noiembrie), cu scopul de a primi sprijin economic și politic pentru a respinge presiunile germane, dar a primit doar promisiuni evazive. Așa cum nota mai târziu suveranul român, plin de amărăciune, politica de „împăciuire care era să culmineze prin rușinea de la München ne asvârlea, vrând nevrând în orbita germană”⁴³. În aceste condiții, regele renunță la

³⁶ A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Albatros, București, 1996, p. 14.

³⁷ Arhivele Militare Române (AMR), Marele Stat Major, dos. 23/1938, f. 61.

³⁸ I. Calafeteanu, *op. cit.*, p. 183.

³⁹ *Ibidem*, p. 188.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 191.

⁴¹ Vezi V. Moisuc, *Diplomația României și problema apărării suveranității și independenței naționale în perioada martie 1938-mai 1940*, Editura Academiei, București, 1971, p. 45-105.

⁴² Akten zur deutschen auswärtigen Politik (1918-1945), seria D, Bd. V/2, Baden-Baden, 1950 (ADAP), p. 262-264, doc. 231.

⁴³ Carol al II-lea, *În Zodia Satanei. Reflexiuni asupra politicii internaționale*, Editura Universitaria, București, 1994, p. 95.

orice rezerve și la 24 noiembrie 1938 are loc o întrevvedere între Carol al II-lea și Hitler la Berghof. Întrebat direct ce poziție va adopta Germania în eventualitatea unui război între România și Ungaria, răspunsul fűhrer-ului nu a fost deloc liniștitor, că un astfel de conflict „nu privește în mod direct Germania și în consecință ea nu are de ce să ia poziție într-un asemenea caz”⁴⁴

Pretențiile revizioniste ale Ungariei erau tratate de cel de-al treilea Reich ca firești, singura chestiune fiind aceea a momentului în care ele urmau să fie satisfăcute. Regele a constatat că nu se bucură de încrederea Germaniei, ca urmare a politicii externe orientată spre Marea Britanie și Franța, adversarii acesteia. Revenit în țară, convins că poate da o lovitură mișcării legionare, care se bucurase de sprijinul lui Hitler, Carol al II-lea, de comun acord cu Armand Călinescu, primul - ministru, a ordonat executarea celor 11 legionari închiși, încă din primăvara anului 1938, în frunte cu principalul lider, Corneliu Zelea Codreanu. Aflând de uciderea „căpitanului”, Hitler a ordonat restituirea imediată a decorațiilor pe care Carol le acordase lui Herman Gűring și altor demnitari germani cu ocazia vizitei sale, iar Wilhelm Fabricius, ambasadorul german la București, a fost rechemat, lăsând să se înțeleagă că va urma ruperea relațiilor diplomatice cu România.

La 30 ianuarie 1939, cu ocazia convorbirii dintre ministrul plenipotențiar al Germaniei, W.Fabricius, reîntors la București, și Grigore Gafencu, ministru Afacerilor Externe, s-a afirmat hotărărarea guvernului român de a sprijini intrarea Germaniei în Comisia Europeană a Dunării⁴⁵. Criza a fost depășită, și din nou Gheorghe Brătianu era trimis la Berlin, pentru „continuarea și adăncirea colaborării cu România”⁴⁶

Politica expansionistă a Germaniei, a trezit speranța revizionismului maghiar de ocupare a Transilvaniei. În această atmosferă benevoitoare se desfășoară întrevvedere de la Berlin, din 16-19 ianuarie 1939 între Hitler și Csáky, în prezența lui von Ribbentrop și a ambasadorilor Erdmannsdorf și Sztojaj, urmată de o lungă convorbire Csáky-Ribbentrop, în care reprezentantul maghiar a pus din nou problema creării „unui nou stat transilvan independent în care germanii, maghiarii și românii s-ar bucura de drepturi egale”, gândită ca o etapă preliminară în alipirea mai ușor la Ungaria⁴⁷

Cotropirea Cehoslovaciei, tergiversarea semnării de către delegația română a tratatului economic cu Germania, manifestările de simpatie arătate de poporul român poporului cehoslovac, au dus la încordarea relațiilor româno-germane, unități ale armatei ungare fiind mobilizate, începând cu 14 martie 1939 spre frontiera româno-cehoslovacă. Această situație a determinat guvernul Armand Călinescu la mobilizarea parțială și masarea de trupe românești, circa 60.000 de soldați, la frontiera cu Cehoslovacia⁴⁸. La 16 martie 1939, Ardorka Rudolf nota în jurnalul său: „**Suntem**

⁴⁴ I.Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, III, Carol al II-lea, Editura Enciclopedică, București, 2001, p.255.

⁴⁵ Andreas Hillgruber, *Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler(OSH)*, Frankfurt am Main, 1967, p.64.

⁴⁶ ADAF, vol.5, p.318, nota 1.

⁴⁷ M.Mușat, I.Ardeleanu, *România după Marea Unire (noiembrie 1933- septembrie 1940)*, vol.II, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p.1480.

⁴⁸ A. Simion, *Dictatul de la Viena*, p.42.

ferm hotărâți să pornim la război împotriva României; considerăm situația de acum mult prea prielnică pentru aceasta⁴⁹

La 21 martie 1939, guvernul român a decretat mobilizarea generală, numărul rezerviștilor fiind de trei ori mai mult decât cei chemați⁵⁰. Despre această măsură „în extremis”, Grigore Gafencu trimetea o circulară reprezentanților României în străinătate cu următoarele precizări: „Este limpede că măsurile militare pe care le-am luat au un caracter strict defensiv. Vom pune capăt acestor pregătiri militare de îndată ce situația din jurul țării se va potoli. Măsurile militare luate de Ungaria nu sunt întru nimic îndreptățite prin măsurile noastre militare. Ungaria concentrează forțe puternice la hotarul nostru. **Ungaria nu are a se teme de vreo agresiune din partea noastră. În schimb, Ungaria nutrește sentimente revizioniste pe care în vremurile din urmă le-a manifestat pe față prin campanii de presă și întruniri**”⁵¹

Deși făcuse pregătiri militare, Ungaria nu a îndrăznit să atace România, fără consimțământul Germaniei, a cărei poziție era oscilantă. La 11 aprilie 1939, Ungaria a părăsit Liga Națiunilor, guvernul maghiar condus de contele Teleki Pál, declarând în scurt timp că „revendicarea Transilvaniei rămâne în primul plan al preocupărilor politicii Ungariei”, și că „anexarea va avea loc mai curând sau mai târziu”⁵²

Interesele economice, militare și politice pe care puterile occidentale le aveau în România le-au făcut să intervină, mai ales după demersul ambasadorului român la Londra, Viorel Tilea în legătură cu „așa zisul” ultimatum german și notele transmise de miniștrii Angliei și Franței la Budapesta prin care avertizau guvernul hortyst asupra consecințelor ce ar fi decurs din atacarea României. La 20 martie, s-au prezentat la Budapesta, miniștrii plenipotențari ai Angliei, Franței și Poloniei pentru a avertiza Ungaria asupra pericolelor la care se expun într-un eventual conflict cu România. Alarma falsă a lui Tilea a avut drept consecință acordarea garanțiilor parțiale anglo-franceze României (13 aprilie 1939).

Garanțiile acordate de Marea Britanie și Franța au avut mai ales o semnificație morală, dar nefiind însoțite de garanții concrete, în special militare, ele au rămas, în cele din urmă lipsite de o valoare practică.

Intervențiile guvernelor occidentale, dar și a celui polon și iugoslav, semnarea acordului economic româno-german (23 martie 1939), a mai temperat spiritul războinic al guvernului ungar. De pe această poziție contele Csáky a remis lui Radu Bossy o notă prin care guvernul ungar se obliga să respecte „noua linie de frontieră româno-ungară cu aceeași scrupulozitate cu care a respectat-o în trecut și pe cea veche. Noua linie este aceeași care a despărțit România de fosta Cehoslovacie. Este de la sine înțeles că declarația de la Bled acoperea și acest sector al hotarului nostru comun”⁵³

⁴⁹ M. Mușat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, p.1482.

⁵⁰ „Timpul”, 28 martie 1939.

⁵¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), fond 71, Transilvania, vol.39, f.172.

⁵² *Ibidem*, f.203.

⁵³ AMAE, fond Polonia, vol.60, f-168, telegrama din 28 martie 1939 de la Gafencu către Legația României la Varșovia.

Noul ministru de externe, Grigore Gafencu a încercat mai mult să se ajungă la o destindere în relațiile româno-ungare, după cum reiese din declarațiile sale că „guvernul român este gata să încheie o înțelegere prietenească și reală cu statele vecine”, subliniind că „o asemenea înțelegere cu statul maghiar, care are de dezlegat atâtea probleme politice și sociale asemănătoare cu ale noastre, poate fi deosebit de folositoare unei bune și pașnice rânduieli în bazinul dunărean”⁵⁴

Guvernul ungar a refuzat aceste invitații românești de reconciliere, înăsprind propaganda prin presă împotriva României, trimțând memorii tendențioase cabinetelor occidentale, mai ales la Londra, cu privire la „situația minorității maghiare”, care ascundeau puțin voalat dorința de revizuire teritorială, obiectivul fundamental al politicii externe a Ungariei interbelice⁵⁵. În aceeași perioadă se vehicula în presa internațională și în unele cercuri diplomatice ideea de a se constitui un bloc care să cuprindă Ungaria, Italia, Bulgaria, Iugoslavia care ar fi izolat România de partenerii din Înțelegerea Balcanică.

Pactul de neagresiune germano-sovietic sau Pactul Ribbentrop – Molotov (23 august 1939), care a uimit cabinetele occidentale, este un exemplu excelent de aplicare a geopoliticii între state a căror ideologii păreau ireconciliabile. Protocoalele secrete anexate pactului prevedeau împărțirea sferelor de interes în Europa de Est.

O apropiere româno-ungară a devenit imposibilă, în condițiile în care politica externă a cabinetului de la Budapesta se alinia tot mai mult de cea a celui de-al treilea Reich, Germania fiind interesată în menținerea neînțelegerilor dintre cele două state, pentru ași putea rezolva mai ușor propriile sale interese, mai ales economice în România⁵⁶. O dată cu agresiunea Germaniei asupra Poloniei, la 1 septembrie 1939, se declanșa cel de-al Doilea Război Mondial. Guvernul Teleki, necunoscând intenția Germaniei față de anexarea Transilvaniei la Ungaria, a încercat o apropiere de Italia fascistă, sperând obținerea acestei revendicări pe cale pașnică. În acest sens a trimis o scrisoare lui Mussolini, la 2 septembrie 1939, solicitând sprijin diplomatic din partea Italiei pentru obținerea Transilvaniei, în schimb guvernul horthyst era dispus „să pună la dispoziția prietenilor săi în măsură și mai mare rezervele economice ale Ungariei”⁵⁷. La granița cu România efectivul unităților militare maghiare a ajuns la 24 de divizii, gata oricând de intervenție.

Pe de altă parte, acțiunile diplomatice ale guvernului român au contribuit la evitarea unui conflict armat cu urmări grave provocat pentru o intervenție în Transilvania. Planurile hothiste împotriva României, antrenând direct sau indirect Germania, ridicau problema aplicării garanțiilor franco-britanice, urmările ar fi fost implicarea întregii zone balcanice, de aceea, guvernul britanic a protestat formal la Budapesta împotriva respingerii pactului de neagresiune propus de România⁵⁸.

⁵⁴ Gr. Gafencu, *Politica externă a României*, București, 1939, p.37.

⁵⁵ I. Calafeteanu, *Diplomația românească*..., p.94.

⁵⁶ *Ibidem*, p.81.

⁵⁷ V. Moisuc, *op.cit.*, p.243.

⁵⁸ AMAE, fond Transilvania, vol.40, notă asupra convorbirilor avute în ziua de 30 august 1939 de secretarul general Al. Cretzianu cu R. Hoare, ministrul Marii Britanii la București.

Răspunsul dat de guvernul maghiar era ambiguu: „Precum a declarat-o de mai multe ori și fără echivoc în trecut, guvernul ungar declară din nou în mod solemn că nu a avut niciodată și nici nu are acum vre-o intenție de a ataca România”⁵⁹ La 2 septembrie 1939, Grigore Gafencu solicita intervenția directă a guvernului italian la Budapesta în vederea încetării manevrelor diplomatice ungare care ar putea genera un război în centrul Europei. „Italia care și-a arătat întotdeauna interesul pentru pacea dunăreană și care are în aceste zile un interes deosebit ca bazinul dunărean să păstreze pacea, poate să ajute să lămurim intențiile guvernului maghiar. Dacă Ungaria e sinceră – a subliniat ministrul de externe român – suntem gata să dăm dovada sincerității noastre. Dacă nu, vom pune capăt acestor discuții”⁶⁰

Guvernul italian, interesat în probleme economice în România, nu a încurajat pretențiile horthiste. Guvernul german, interesat și el în finalizarea negocierilor economice cu România, deși, pe de o parte a menținut presiunile horthiste la granița română, pe de altă parte recomandă la 4 septembrie 1939 guvernului maghiar să nu atace „în nici un caz” România⁶¹

În același timp Ribbentrop comunica lui Csáki că încheierea unui pact de neagresiune cu România „nu este oportună”, Ungaria să lase totul în situația de mai înainte”⁶² La 6 septembrie 1939, Hotărârea Consiliului de Coroană, prezidat de Carol al II-lea, anunța neutralitatea statului român. După ocuparea Poloniei, cercurile maghiare au calculat posibilitățile anexării Transilvaniei în funcție de cum vor evolua relațiile dintre România și URSS, sau de criza regimului politic în România. Diferitele ipoteze de atac asupra României au fost comunicate de cabinetul de la Budapesta celui italian, la 30 septembrie 1939. Dezaprobarea intențiilor cercurilor guvernante de la Budapesta de a provoca un război în Balcani, din partea Germaniei și Italiei, dar și conștiința faptului că Ungaria nu dispune singură de forțele necesare unei reușite, a determinat guvernul Teleki la o atitudine mai moderată.

În perioada septembrie 1939 - mai 1940, România a inițiat o serie de acțiuni diplomatice menite să contribuie, dacă nu la restabilirea păcii europene, cel puțin la preîntâmpinarea extinderii ostilităților în sud-estul continentului, respingerea în comun a statelor din zonă a pretențiilor revizioniste. Aceste acțiuni aveau ca obiectiv constituirea unui „Bloc al neutrilor” în Balcani.

Ministru de externe ungar, Csáky s-a pronunțat vehement, în Parlamentul de la Budapesta, la 21 noiembrie 1939⁶³, împotriva unui astfel de bloc și a pretins reglementarea diferendelor teritoriale în prealabil

Eforturile diplomatice nu și-au avut finalitate, în urma blitzkrieg-ului („războiului fulger”), în mai puțin de 18 luni, Führerul devenise stăpânul atotputernic al Europei, cu excepția Marii Britanii, singura „fortăreață a libertății” care continua să reziste.

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ *Ibidem*, fond.71, Italia, vol.66, telegrama .55567, București, 4 septembrie 1939, semnată de Gafencu, către Legația României la Roma.

⁶¹ V. Moisuc, *op. cit.*, p.245.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ AMAE, fond 71, Ungaria, vo.88, filele 294-295.

Luna mai 1940 marchează momentul de cumpănă și de întorsură în politica externă a statului român, trecerea de la neutralitate, care se încheie la 23 mai 1940, la statutul de nonbeligeranță cu nuanțe tot mai accentuate proaxiste, făcând mari eforturi de integrare în „noul ordin german”.

În conformitate cu protocoalele secrete ale Pactului Ribbentrop-Molotov, Uniunea Sovietică anexează o parte a Poloniei, la sfârșitul lui septembrie 1939, și a unei părți din Finlanda, în urma unei rezistențe susținute a populației finlandeze (martie 1940). Apoi, profitând de faptul că Hitler era ocupat cu capitularea Franței, guvernul sovietic a remis, la 26-27 iunie 1940, cele două note ultimative date României, în urma cărora va anexa Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța, urmate imediat și de înglobarea Țărilor Baltice. Presa germană, italiană și maghiară aprobă fâțiș acțiunea Uniunii Sovietice.

Prăbușirea Franței (mai 1940) a creat o adevărată derută în cercurile politice și a opiniei publice românești⁶⁴, care-și bazase sistemul de securitate pe alianța franco-britanică, în condițiile înfrângerilor înregistrate de acestea, s-a găsit din nou în fața Reich-ului și a aliaților revizionști. România trebuie să facă față noului context internațional, deși nu avea pregătită o strategie bine conturată și viabilă, trebuia să găsească noi modalități de abordare, să-și regândească relațiile cu vecinii și cu puterile continentale.

Guvernul român a început tatonările politice cu Germania. Gheorghe Tătărăscu, șeful cabinetului de la București, sugera regelui reorientarea politicii externe, argumentând, așa cum nota Carol al II-lea: „El vede că succesele Germaniei echivalează cu o victorie definitivă, cu atât mai mult cu cât se așteaptă de la o clipă la alta intrarea în acțiune a Italiei. Primejdia cea mare rămâne pentru noi granița răsăriteană și ne găsim în situația de a nu primi nici un ajutor de nicăieri, deci, dacă nu avem o atitudine binevoitoare din partea Germaniei, suntem complet în aer”⁶⁵. La 27 mai 1940 România semnase *Olwaffen Pakt* prin care țara noastră livra petrol Germaniei la prețul anului 1938, și primea în schimb armament la prețul zilei. Pe 28 mai are loc un Consiliu de Coroană în care regele și primul-ministru aduc la cunoștință noile orientări ale politicii externe românești. În aceeași, Grigore Gafencu își dă dimisia, fiind înlocuit la ministerul Afacerilor străine de Ion Gigurtu, germanofil.

Perioada mai - septembrie 1940 semnifică pentru țara noastră confruntarea cu presiunea crescândă a Germaniei și cu agresivitatea tot mai accentuată a URSS și a Ungariei care se soldează cu ultimatumul sovietic și cu dictatul de la Viena. Într-o telegramă transmisă Ministerului Afacerilor Externe, ministru plenipotențiar al României la Budapesta, Radu Crutzeanu, avertiza în legătură cu „veleitățile războinice sporite” care se remarcă în rândul autorităților maghiare la adresa României⁶⁶.

După „Drama” Basarabiei și nordului Bucovinei, pretențiile revizioniste ale Ungariei se declanșează cu mai multă furie, având și sprijinul Germaniei. La sfârșitul lunii iunie 1940 în Ungaria se decretează mobilizarea armatei și cantonarea ei la granița cu România. Ministru maghiar la Berlin, Döme Sztójay, a înaintat

⁶⁴ M. Mușat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, p. 1080.

⁶⁵ ANC, fond Casa Regală, Carol al II-lea, Note zilnice, f-634.

⁶⁶ *România în jocul Marilor Puteri*, Curtea Veche, București, 2003, p.274.
<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

autorităților germane o notă în care se preciza: „Ungaria dorește, sau mai curând are intenția, să-și satisfacă revendicările îndreptățite pe care le are de la România exclusiv prin eventuale acorduri cu puterile Axei sau cu consimțământul celor două mari puteri. Dacă însă România încheie din propria inițiativă un acord în probleme teritoriale cu vreun alt stat, Ungaria trebuie să fie inclusă și ea simultan, după părerea guvernului ungar”⁶⁷ La 29 iunie 1940, într-o scrisoare, trimisă de Adolf Hitler regelui Carol al II-lea, se reproșa direct că „România a fost timp de câteva decenii aliatul activ și hotărât ai oponentilor Reich-ului german”⁶⁸

În acest context al satisfacerii unor cereri germane pe plan intern (un nou cabinet filo-german condus de Ion Gigurtu, iar la ministerul de externe Mihail Manoilescu, legalizarea Gărzii de Fier, reorganizarea Frontului Renașterii Naționale și transformarea lui în Partidul Națiunii, unde puteau intra și legionarii) și extern (renunțarea la garanțiile franco-britanice, la 1 iulie 1940), se urmărea simpatia Germaniei și oprirea crizei regimului carlist. Chiar și fără legionari în guvern, regele accepta orice soluție oferită de Germania în schimbul menținerii la putere.

Guvernarea autoritară monarhică se dovedește a fi „fragilă și neviabilă, incapabilă să asigure stabilitatea politică atât de necesară în acele împrejurări critice pentru Țară”⁶⁹ Pe 1 iulie 1940, Erdmannsdorff, ambasadorul german la Budapesta, comunică lui Csáky că „Germania nu este de acord ca Ungaria să-și asume, din cauza dorințelor ei revizioniste, riscul unui conflict cu România”⁷⁰ Pentru a se asigura de sprijinul formal al Germaniei, Csáky, transmitea că „nu a fost și nu va fi niciodată în intenția Ungariei de a leza merele capital pe care-l reprezintă pentru ea bunăvoința și sprijinul Reichului german... Ungaria ar dori să-și rezolve disputele cu România în înțelegere cu puterile Axei”⁷¹

Campania de discreditare a politicii externe a României, chiar în rândul puterilor Axei, continuă, fiind implicat chiar regentul Horthy care sublinia că „sarcina noastră istorică a fost să apărăm Europa în fața Răsăritului... Fără a stăpâni Carpații, noi nu putem îndeplini această sarcină. De aceea, stăpânirea Carpaților este pentru noi o problemă vitală... Ardealul este singura fortăreață naturală a Europei și va fi spre binele Germaniei dacă va fi în mâini sigure. Mai devreme sau mai târziu va veni vremea răfueii dintre Germania și Rusia”⁷² Germania nu putea da câștig de cauză nici Ungariei, nici României, fiind mânată de propriile interese. Într-o discuție cu ministrul de externe italian, Ciano, Hitler preciza opinia sa, pe 7 iulie 1940: „Germania este interesată în România în special datorită importurilor de petrol...

⁶⁷ A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Albatros, București, 1996, p. 191.

⁶⁸ Regele Carol al II-lea al României, *Însemnări zilnice 1937-1951*, vol. III, Editura Scripta, București, 1998, p. 181.

⁶⁹ I. Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, E.D.P., București, 1995, p. 177.

⁷⁰ A. Simion, *op. cit.*, p. 194.

⁷¹ *Ibidem*, p. 196.

⁷² *Ibidem*, p. 198.

Germania ar fi lezată în cazul în care România ar fi cucerită și, în consecință sondele petroliere ar trece dintr-o mână în alta ar fi distruse...”⁷³

În două scrisori trimise Führer-ului (2 și 6 iulie 1940), regele spera „într-o colaborare mai intimă cu Germania” în vederea unui „sprijin moral” din partea acesteia în fața revizionismului afișat de statele vecine⁷⁴. La 15 iulie 1940, Hitler trimite regelui Carol al II-lea o scrisoare în care atrage atenția că „orice încercare de a înlătura prin manevre tactice de vreun fel sau altul pericolele care amenință țara dumneavoastră, trebuie să sufere și va suferi un eșec. Sfârșitul, mai devreme sau mai târziu - și poate în scurt timp - va fi chiar **distrugerea României**”⁷⁵

În 10 iulie, la München, se desfășoară convorbiri între Hitler, Ribbentrop, Ciano, Teleki și Csáky, prilej cu care Führer-ul atrage atenția asupra pericolului la care se expune Ungaria atacând România, de aceea recomandă ca revendicările ei să se realizeze „în etape” separate și prin negocieri” Pe aceeași direcție se situează și Galeazzo Ciano: „Italia privește însă revendicările Ungariei cu o înțelegere prietenească”, dar rezolvarea nu se putea realiza în afară de cea propusă de Führer⁷⁶. Pe 12 iulie Teleki declara, prin intermediul lui Radu Crutzesu că „după părerea sa România nu mai are nici un minut de pierdut pentru o înțelegere directă”⁷⁷. Pe 20 iulie, noul ministru al României la Berlin, Alexandru Romalo, este presat de Hitler să transmită la București că nu se poate conta pe sprijinul german înainte de rezolvarea diferendelor cu Ungaria. În raportul lui Romalo se spunea: „Nu putem conta pe nici un sprijin al Germaniei până nu ne înțelegem cu Ungaria și Bulgaria. Führer-ul recunoaște importanța economică a României, reafirmând că Reichul nu are nici un interes politic sau teritorial cu noi... Opinia noastră trebuie pregătită, încetul cu încetul, în ideea unor noi amputări care sunt inevitabile”⁷⁸

Avantajele oferite în domeniul economic Germaniei nu echivala cu un sprijin politic necondiționat din partea acesteia din urmă. La 1 august 1940 se înființa Institutul Român din Germania; la 8 august se semna un nou acord economic cu Germania. Carol al II-lea a răspuns afirmativ propunerilor germane de a începe tratative directe cu Ungaria și Bulgaria, în speranța evitării unor cesiuni masive.

La întâlnirea de la Salzburg, din 26 iulie 1940, cu von Ribbentrop, șeful cabinetului român, Ion Gigurtu și ministrul de externe Mihail Manoilescu, era mandatat să predea și o scrisoare a suveranului român ca răspuns la scrisoarea trimisă de Hitler, în 15 iulie, în care se exprima temerea de o reacție populară, care „ar putea

⁷³ Andreas Hillgruber, *Les entretiens secrets de Hitler. Septembre 1939- decembre 1941*, Fayard, Paris, 1969, p.162-163.

⁷⁴ *Politica externă a României. Dicționar cronologic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p.235-236.

⁷⁵ *** 23 august 1944. *Documente*, vol.I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p.89.

⁷⁶ A.Simion, *op.cit.*, p.202.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ AMAE, fond 71.Germania, vol.79, f.213-215.

pune în pericol situația mea...De aceea pot accepta numai un acord și o soluție care nu ar duce la o zguduire totală a statului român actual”⁷⁹

Ribbentrop precizează că „interesele Germaniei au un caracter în special economic. Ea vrea să cumpere din Balcani grâu, petrol și alte materii prime. Germania nu are în această zonă nici un fel de interese teritoriale. Ungaria și Bulgaria cer acum unele revizui, care după părerea Germaniei, sunt cu totul justificate... Până când aceste probleme nu vor fi rezolvate, nu ne putem ocupa de dezvoltarea relațiilor germano-române”⁸⁰ În aceeași zi delegația română a fost primită de Hitler la Berghof, însoțit de Ribbentrop, Fabricius, Schmidt. Cu această ocazie cei doi demnitari români au făcut imprudența de a testa opinia Germaniei cu privire la un ipotetic arbitraj în problema Transilvaniei. „Guvernul român ar fi fericit să apeleze la sfatul Führerului și ar dori mai mult chiar, un arbitraj al lui”⁸¹ Hitler a sugerat inițierea unei politici de compromis în problema diferendelor cu Ungaria.

Pe 27 iulie, delegația României s-a deplasat la Roma, unde a fost primită de Mussolini la Palatul Venezia. Ducele s-a situat pe aceeași poziție cu Hitler. Nemulțumiți de rezultatul întrevederilor, Mihail Manoilescu declara presei românești la întoarcere: „Voim pacea, dar pacea cu dreptate românească... românii știu să se încline, când trebuie, în fața exigențelor păcii, dar când anumite limite sunt depășite, știu să pornească și pe alt drum”⁸² Aceste afirmații nu au intimidat Axa în vederea intervenției pe lângă Budapesta pentru ași tempera cererile. Germania pregătea în ascuns atacul contra Uniunii Sovietice, de aceea avea nevoie de realizarea unui compromis între Ungaria, Bulgaria și România care aveau o deosebită importanță strategică. Rezolvând disputele dintre Ungaria și România, Hitler își asigura simpatia maghiarilor și slăbirea României, care privată de importante resurse teritoriale și economice, dar cu speranța că le va recupera, era la cheremul lui Hitler.

Pe 6 august, Radu Bossy plecă în capitala ungară cu instrucțiuni precise date de guvernul român: să arate „dorința guvernului român de a iniția cu guvernul de la Budapesta tratative pentru examinarea tuturor chestiunilor pendinte între cele două țări”, să demonstreze voința României de a stabili „legături de amicitie definitivă cu Ungaria, într-un sistem stabil, politic și sufletesc, reciproc”, să propună desfășurarea tratatelor într-o localitate din vechiul Regat; să menționeze că „guvernul român nu admite principiul unor modificări a situațiunii teritoriale decât numai în funcție de schimbul de populație”⁸³ Pe 7 august Bossy este primit de contele Teleki și de Csáky care sunt de acord cu începerea tratatelor. În urma acestei întrevederi Csáky elaborează un memoriu care va fi retransmis lui Manoilescu, în care se sublinia că soluția nu poate fi decât a una de ordin teritorial. La 9 august Crutcescu comunica că „Csáky a exprimat nădejdea că se va ajunge la o înțelegere directă fără a avea nevoie

⁷⁹ I. Scurtu, *Istoria românilor în timpul celor patru regi (1866-1947)*, Carol al II-lea, vol.III, Editura Enciclopedică, București, 2001, p.302.

⁸⁰ A.Simion, *op. cit.*, p.208.

⁸¹ AMAE, fond cit., filele 242-243.

⁸² „Universul”, nr.209/1 august 1940.

⁸³ AMAE, fond Conferința Păcii, 1946, vol.101m filele 216-217.

de a recurge la arbitrajul Germaniei care nu va putea fi decât un dictat mai greu de acceptat pentru ambele părți decât sacrificiile voluntar consimțite”⁸⁴

Răspunsul autorităților române, sancționat de Fabricius a fost înmănat lui Bărdossy, ministrul Ungariei la București. Pe 11 august guvernul maghiar remite o nouă notă în care se declară de acord cu începerea tratatelor. Mihail Manoilescu și Ion Gigurtu, întorși de la Budapesta anunță începerea tratatelor pe 16 august la Turnu Severin. Începutul acestor tratative va sta sub semnul confuziei: Ungaria considera că românii au acceptat cedarea de teritorii, iar România credea că a impus principiul schimbului de populație.

Opinia publică, partidele politice priveau cu îngrijorare posibilitatea unor noi pierderi teritoriale, aruncând întreaga vină pe regimul autoritar monarhic. În spiritul cererii lui Hitler, la 15 august au început tratative la Craiova cu o delegație bulgară. Alexandru Crutzanu avea mandat să accepte ideea cedării Cadrilaterului, fapt produs la 7 septembrie 1940. Tratativele începute la 16 august la Turnu Severin cu o delegație maghiară au demarat destul de greu, cu întreruperi parțiale, reluări, pentru a fi întrerupte definitiv și plecarea celor două delegații de la masa tratatelor la 24 august, deoarece punctele de vedere s-au dovedit ireconciliabile, mai ales în problema ținutului secuilor.

În ultima zi a tratatelor, pe 24 august 1940, Andras sublinia că „guvernul ungar declară în mod solemn că nici nu vrea, nici nu poate să emigreze secuii de la vetrele lor, niciodată și sub nici o condiție”⁸⁵ Valter Pop a răspuns în același mod: „Declar în numele Guvernului Regal Român că nu pot să primesc o asemenea propunere ca bază de discuții... România nu are cu Ungaria de rezolvat probleme teritoriale. Suntem însă dispuși să rezolvăm probleme naționale și etnice și aceasta în mod definitiv”⁸⁶ Conform propunerilor delegației maghiare, din Transilvania ar mai fi rămas județele Făgăraș, Sibiu, Hunedoara, și o parte din Alba Iulia și din Târnave. Cererile Ungariei însumau un teritoriu de 69.000 km² cu orașele Arad, Alba Iulia, Brașov și cu 3.803.000 locuitori, din care 2.178.000 români, 1170.000 maghiari și 500.000 germani⁸⁷ Stadiul tratatelor de la Turnu Severin i-a nemulțumit în aceeași măsură și pe unguri, Csáky, preferând rezolvarea diferentului pe cale armată dacă ar fi avut asentimentul Reichului. Se preconiza reluarea tratatelor pe 28 august la Budapesta, Seghedin sau Kalocsa, iar problema secuilor să fie rediscutată.

Pe 27 august 1940, primul ministru Ion Gigurtu trimetea o scrisoare lui Ribbentrop prin care justifică poziția României prin considerente de ordin istoric: „Transilvania a fost întotdeauna considerată de noi ca cetatea românismului în care neamul nostru s-a păstrat, s-a oțelit și s-a dezvoltat”⁸⁸ Armata maghiară a provocat o serie de incidente la granița cu România în zilele de 27 și 28 august, dublată de propagandă antiromânească.

⁸⁴ *România în jocul...*, p.336.

⁸⁵ AMAE, fond 71.Transilvania, vol.44, f.135.

⁸⁶ *Ibidem*, f.300,303.

⁸⁷ Dinu C.Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, Editura ALL, București, 1999, p.30.

⁸⁸ AMAE, fond 71.Transilvania, vol.44, f.110.

Germania era satisfăcută de animozitățile dintre cele două state pe care putea să le manevreze mai ușor, oricum, 10 divizii militare germane de infanterie și două de tancuri au fost deplasate în zona estică, pentru o eventuală ocupare a zonei petroliere în caz de necesitate. Încă de pe 27 august, Hitler, împreună cu Înaltul Comandament al Wehrmachtului, stabilește noua frontieră româno-ungară, decizie cu care Italia a fost de acord. Miniștrii de externe român și ungar au fost chemați pentru arbitraj la Viena. Delegația română, formată din Mihail Manoilescu și Valter Pop, aveau însărcinarea să cedeze până la 10.700 km² din teritoriul Transilvaniei, pentru relocarea ungarilor care erau prinși în lucrări agricole, secuii nefiind luați în calcul. Delegația maghiară, compusă din Csáky și Teleki, aveau instrucțiuni să nu plece de acolo „fără ca Clujul și întreaga secuime să-i revină Ungariei”⁸⁹ Dar, la arbitrajul de la Viena, nu li s-a permis delegațiilor să-și spună punctul de vedere. În perioada 29-31 august, delegația română la Viena a transmis un număr de 14 telegrame cifrate privind situația de la Conferință. Delegațiile au avut doar statul de invitate, hotărârile arbitrajului fiind luate de Germania și Italia. Ribbentrop îl avertiza pe Manoilescu că „România are puțința să aleagă între perspectiva distrugerii totale ca stat și națiune, de o parte, și între păstrarea statului, redus teritorialicește, și a ființei etnice a neamului românesc pe de altă parte”⁹⁰

Pe 30 august la palatul Belvedere s-a pronunțat arbitrajul. „Totul s-a petrecut fulgerător”, așa cum declara Valter Pop. Arbitrajul hotărăște cedarea de către România a unui teritoriu de 43.492 km² cu 2.667.064 locuitori, din care 50,2 % români, 37,1% maghiari, 2,3% germani, 5,7 % evrei, 1,9% țigani, 2,3% alte naționalități, teritoriu reprezenta 67,6 % din Transilvania⁹¹ Detalii se stabileau de o comisie mixtă româno-maghiară care păstra ca punct de reper liniile generale ale arbitrajului. Armata română trebuia să se retragă în 15 zile Civillii puteau opta în decurs de șase luni pentru cetățenie maghiară sau română.

Consiliul de Coroană convocat de Carol al II-lea primește Dictatul cu 19 voturi pentru, 10 contra, 1 abținere. Un al doilea Consiliu de Coroană, desfășurat între 30-31 august 1940 „examinând toate posibilitățile, a ajuns la singura includere mai favorabilă, adică acceptarea arbitrajului Axei. România găsindu-se în acest moment absolut între dușmani”⁹² După pierderile teritoriale din vara anului 1940, Axa garantează granițele României, deoarece ea putea deveni o bază importantă de aprovizionare cu materii prime pentru Germania (petrol, cereale) și datorită poziției strategice, proximitatea geografică de URSS, în pregătirea Campaniei din Est. Opinia publică din țară și străinătate a primit cu consternare vestea acceptării arbitrajului, existau voci care cereau rezistența armată. Au loc ample manifestații de protest în presă, mitinguri, demonstrații ș.a. România rămânea un stat supus condițiilor externe, viitorul ei nesigur depindea de atitudinea și interesele Germaniei în această

⁸⁹ A. Simion, *op. cit.*, p.327.

⁹⁰ AMAE, fond Conferința Păcii, 1946, vol,101, f. 370.

⁹¹ Gh. Buzatu, *România și Războiul mondial din 1939/1945*, Iași, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, 1955, p.15.

⁹² A. Simion, *op. cit.*, p.374.

zonă, de efectele revizionismului maghiar și, nu în ultimul rând, de constanta presiune sovietică.

Cine sunt principalii vinovați de catastrofa amputărilor teritoriale din vara anului 1940 care au început cu Ultimatumul sovietic și s-a încheiat cu Dictatul de la Viena? Primul pion este regele Carol al II-lea care jurase la urcarea pe tron „a păzi consituția și legile națiunii române, a menține drepturile ei naționale și integritatea teritoriului” cum prevedea art.39 din Constituție. Conform art.46 din constituția din 27 februarie 1938 rezultă că atribuțiunea declanșării războiului și încheierea păcii revine numai suveranului care cumula totodată puterea executivă cu cea legislativă. Consiliul de Coroană era un for consultativ, și nimic mai mult. Carol al II-lea l-a utilizat pentru a împărți vina. Pe de altă parte, prin participarea la decizie și prin vot exprimat, membrii Consiliului de Coroană au acceptat, fie și tacit împărțirea acestei vine. Nici opoziția nu poate fi scutită de vină. Nimeni nu poate fi absolvit de răspundere așa cum nu se poate afirma dacă situația internă a României ar fi fost mai bună dacă agresiunea sovietică și cea maghiară nu ar fi venit. Nu poate fi trecut cu vederea situația internațională, deși pe de altă parte România a optat prea ușor și prea rapid pentru soluția renunțării, izolarea ei, imposibila asistență anglo-franceză fiind catalogate drept un „alibi convenabil” Abdicarea lui Carol al II-lea dorită de toate cercurile politice și de popor părea o soluție, ea s-a dovedit pentru moment, provizorie, fără a scoate societatea românească din criză.

VIAȚA POLITICĂ ÎN BÂRLAD ȘI JUDEȚUL TUTOVA ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

prof. **Marian Bolum**

Cuvinte cheie: partide politice, tratate, reforme, vot universal, campanie electorală, candidat, alegeri.

Keywords: Political parties, treats, reforms, universal vote, election campaign, candidate, elections.

Abstract:

The Political Life in Bârlad and County Tutova Between the two World Wars

The political parties and groups that activated between the two wars, except for the extreme ones, have been preoccupied by the defence of the national interests, in spite of some differences and personal pride that made the political life a special one.

At local level there have been some sections of the main parties, which have become famous and popular; that was related both to the general situation of the country and the activity of the local personalities, who have run these sections.

Under the circumstances, local and national political personalities have contributed to increasing the prestige of Romania and defending its citizen's interests.

Formarea statului național unitar a imprimat un curs mai dinamic vieții politice, respectiv activității guvernelor, parlamentului, administrației și altor instituții.

Până la război la Bârlad existau două partide politice: Partidul Liberal și Partidul Conservator. Acestea își aveau ramificații în cele trei clase: clasa conducătoare, clasa de mijloc, a orășenilor (industriași, negustori, funcționari) și clasa de jos a țăranilor și muncitorilor.

Menținerea votului cenșitar făcea ca doar o mică parte a populației să participe la viața politică, cei mai mulți deputați fiind trimiși de cei avuți, din lumea satelor ajungând în Parlament câte un reprezentant din fiecare județ în colegiul al-III-lea.

Guvernul condus de generalul Constantin Coandă, pe lângă măsurile pentru normalizarea situației din țară, publică la 16 noiembrie 1918 decretul – lege pentru reforma electorală¹. Conform acestui decret alegerile parlamentare trebuiau să se desfășoare pe baza “votului universal, egal, direct, secret și obligatoriu” al bărbaților având vârsta de 21 de ani împliniți, neputând însă participa la vot cei puși sub interdicție, cei aflați în stare de faliment, posesorii caselor de prostituție sau de jocuri

¹ A. Petric ș.a., *Istoria României între anii 1918-1981*, București, Editura didactică și pedagogică, 1981, p. 113.

de noroc, cei condamnați pentru trădare, cât și femeile, magistrații și militarii în activitate²

Deși își avea limitele sale decretul lege din 16 noiembrie 1918 a avut o importanță deosebită asupra vieții politice din țară, desființarea votului cenșitar și introducerea votului universal lărgind considerabil drepturile politice ale cetățenilor, contribuind astfel la consolidarea sistemului democratic.

Excluderea femeilor de la votul universal a declanșat o adevărată mișcare feministă în întreaga țară. Astfel, la 6 iulie 1919 s-a înființat la Bârlad, Liga Drepturilor și Datoriilor Femeii³ la care au aderat numeroase personalități locale. Președinți de onoare au fost declarați: Eliza Palade, Vasile Bali și Dumitru Constandache; președinți activi au fost: Lucreția Tocineanu, Aglaie Botez, Lucia Teodorescu și Theodor Ioan; vicepreședinți: col. Soare, dr. Fridman, avocatul Simionescu și poetul Tutoveanu⁴ Presa bârlădeană a apreciat favorabil activitatea acestui comitet, "pentru că a știut să dea caracterul democratic mișcării feministe la Bârlad, așa cum cer vremurile noi în care trăim și în care spiritul de castă și exclusivismul trebuie să dispară"⁵

La Bârlad era o singură circumscripție electorală, împărțită în mai multe secțiuni. De obicei, se vota în cadrul unităților școlare: Liceul Codreanu, Școlile primare nr. 1, 3, 4, 5, Școala de arte și meserii⁶

Dintre parlamentarii trimiși din partea orașului Bârlad și a județului Tutova s-au remarcat: avocat Grigore D. Vasiliu, vicepreședinte al Senatului în 1922, avocat Nicolae Simionescu, avocat Vasile Georgescu Bârlad, fost primar și prefect, avocat Ioan Guriță, fost primar și prefect, avocat Victor Stoenescu, avocat Theodor Sglimbea, proprietar Horațiu Eremia, avocat Ioan Ionescu, proprietar Mihai Bali, profesor Nicolae Neșțian, avocat I. Bantaș, fost primar⁷, ș.a. Analizând aceste date constatăm că ponderea o aveau avocații care dețineau și funcțiile principale în conducerea partidelor și grupărilor politice la nivel local.

Considerând că guvernul prezidat de generalul Constantin Coandă și-a îndeplinit misiunea liberalii se pregătesc pentru a prelua puterea. În acest scop, bazându-se pe puternicele poziții economice pe care le aveau, pe influența avută în cercurile Palatului și în conducerea armatei, și-au intensificat acțiunile, hotărând să formeze singuri guvernul, după ce încercările de a-i coopta pe conservatorii lui Take Ionescu și a Ligii Poporului condusă de generalul Averescu, eșuaseră⁸

Pe plan local ziarul "Viitorul" reappare la 23 noiembrie 1918, când Grigore D. Vasiliu, președintele PNL Tutova, făcea public Manifestul Partidului Național Liberal pentru ca în paginile următoare liberalii să-și precizeze pozițiile asupra problemelor

² *Ibidem*.

³ "Libertatea", I, 32, din 30 iunie 1919; *Ibidem*, I, 34, din 3 august 1919.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

⁶ O. Rășcanu Gramaticu, *Istoria Bârladului*, II, Bârlad, 1998, p.32.

⁷ *Ibidem*.

⁸ M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire 1918-1933*, II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986., p.224.

majore: realizarea unității (“România Mare”) și reformele ce trebuiau înfăptuite (“Partidul liberal și reformele”)⁹

În decembrie 1918 liberalii preiau puterea, președinte al Consiliului de Miniștri fiind I. I. C. Brătianu. Sarcina guvernului nu era deloc ușoară dacă avem în vedere situația internațională și greutățile interne inerente.

Prin decrete legi guvernul ratifica unirea Transilvaniei și Bucovinei cu România, instituționaliza Consiliul Dirigent și preciza forma de organizare a Bucovinei¹⁰

Pe plan economic sunt luate măsuri pentru diminuarea urmărilor ocupației străine, unificarea pieții naționale și refacerea țării. În același timp se trece la înfăptuirea principalelor reforme înscrise în programul liberal prin elaborarea decretelor lege pentru exproprierea marilor proprietăți rurale în Vechiul Regat¹¹

Guvernul este nevoit să demisioneze în septembrie 1919 datorită poziției reprezentanților marilor puteri la Conferința păcii față de delegația română condusă de I. I. C. Brătianu, a încercărilor acestora de a limita suveranitatea și independența statului român întregit.

Evenimentele din țară au un larg ecou și în județul Tutova. La Bârlad este organizat un miting prin care locuitorii orașului protestează împotriva încercărilor ce se fac pentru știrbirea integrității revendicărilor naționale, după ce mai înainte avusese loc o manifestație patriotică prin care a fost sărbătorită realizarea Marii Uniri¹²

Discuții aprinse a generat și problema exproprierii marilor proprietăți. Conservatorii bârlădeni reprezentați de Teodor Emandi, mare proprietar și fost prefect, se pronunță în continuare pe menținerea mării proprietăți, dorind pământ pentru obști și nu pentru țărani¹³

Guvernul prezidat de Arthur Văitoianu (27 septembrie – 30 noiembrie 1919)¹⁴ are ca principal scop supravegherea alegerilor, menite să desemneze primul parlament, ales prin vot universal, al României întregite.

Alegerile din noiembrie 1919 au consemnat importante mutații în sistemul partidelor politice. Liberalii deși se bucurau de sprijinul aparatului de stat au obținut doar 21,98% din voturi.

Succese importante au obținut partidele din provinciile unite. Partidul Național Român obține 199 mandate iar Partidul Țărănesc 130 mandate în timp ce conservatorii prin rezultatul obținut (16 mandate, ceea ce reprezenta 3,89% din voturi) sunt împinși la periferia vieții politice¹⁵

Presa locală acordă spații largi campaniei electorale. Ea este dominată de hărțuiri și lupte crâncene de condei între principalii protagoniști astfel că dacă alegătorii ar fi luat în calcul imaginea partidelor prezentată de adversari ar fi ajuns la

⁹ “Viitorul”, din 23 noiembrie 1918

¹⁰ E. Bold, Consolidarea unității naționale statale românești. Măsuri legislative, economice, politice și sociale (1918-1940), Iași, 1987, p.104.

¹¹ *Ibidem*, p.105.

¹² I. C. Antonovici, *Istoria Bârladului*, (mns), p.1025.

¹³ *Ibidem*, p.1024

¹⁴ A. Petric, *op. cit.*, p.116.

¹⁵ M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p.234.

concluzia că toate sunt rele. În același timp apăreau articole prin care se prezenta importanța votului universal și tehnica de votare. Primarul alcătuia listele electorale și elibera carnetele de alegători. Partidele politice depuneau liste de candidați câte mandate avea județul, fiecare partid având un semn electoral, pe baza numărului de voturi făcându-se repartizarea mandatelor¹⁶. Alegătorii votau pe comune la reședința judecătoreiei din care făceau parte primind din mâna judecătorului care prezida alegerile un buletin de vot, fiecare alegător având dreptul de a vota patru persoane¹⁷.

În județul Tutova au fost înscrși pe listele electorale 24890 persoane¹⁸.

Din partea candidaților independenți erau propuși pentru Cameră: Teodor V. Ioan, fost vicepreședinte al Camerei, Mihai Bali, fost deputat, Gheorghe N. Gheorghiu, avocat, Vasile Chiboc, țăran din Cârja, iar pentru Senat Theodor Cerchez, fost senator și I. Martinescu, profesor¹⁹.

Rezultatul primelor alegeri, pe baza votului universal, a demonstrat și în județul Tutova lipsa exercițiului electoral la marea majoritate a populației cu drept de vot (nu s-au prezentat la urne 8395 persoane, iar din cele 16495 buletine, 5998 au fost anulate și doar 10497 au rămas valabile²⁰).

Deoarece nici un partid politic nu obținuse majoritatea parlamentară pentru a forma guvernul au loc o serie de tratative în urma cărora se constituie Blocul Parlamentar din rândul căruia s-a ales guvernul prezidat de Al. Vaida Voevod (5 decembrie 1919 – 13 martie 1920)²¹.

Din guvern va face parte și un bărlădean, T. Cadalbu. În administrația locală au fost numiți Constantin Dornescu ca prefect și doctorul C. Ionescu ca primar, fapt ce determină nemulțumirea liberalilor²².

Instabilitatea guvernamentală, din primii ani de după război, a avut drept consecință și organizarea de noi alegeri. Campania electorală din lunile mai-iunie 1920 se va desfășura în condițiile impuse de guvernul prezidat de Alexandru Averescu²³.

Alegerile au fost câștigate de guvernamentali (45% din voturi), celelalte partide obținând rezultate modeste: PNL 7 mandate, PNR 34, PT 44, Federația Națională 20, PND 3, alte partide și grupări 11²⁴.

În perspectiva alegerilor Liga Poporului se întărește atât la nivel central prin fuziunea cu o grupare desprinsă din PNR, cât și la nivel local.

La nivel local președinte al Ligii Poporului din județul Tutova devine avocatul V. Georgescu Bârlad, care va reuși să strângă în jurul său numeroși simpatizanți atât din oraș cât și din comunele județului.

¹⁶ I. Crăciun, *Monografia județului Tutova*, Bârlad, 1943, p.220.

¹⁷ "Calendarul Tutovei pe 1919", Bârlad, 1919, p.82.

¹⁸ "Socialismul", din 11 noiembrie 1919.

¹⁹ "Libertatea", I, 48, din 30 octombrie 1919.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p.244.

²² I.C.Antonovici, *op. cit.*, p.1025.

²³ Șt.Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi – 1859 până în zilele noastre 1995*, București, Editura Machiavelli, 1995, p. 84.

²⁴ E. Bold, *op. cit.*, p.108

Cu ocazia conferinței Ligii Poporului din județul Tutova în martie 1920 au fost înscrși drept candidați pentru Cameră: Theodor Cadalbu, ministru, V. Chirica, proprietar din Popeni, Gh. Spătaru, sătean din Cârломănești, I. Lăzărescu, învățător din Zorleni, iar pentru Senat: C. Moroșanu, profesor și C. Lupașcu răzeș din Ivești, semnul electoral fiind steaua în șase colțuri²⁵

Pe listele Partidului Socialist figurau: Petre Constantinescu Iași, Ion Iacomî, Petre Safta și Ghorghie Candel²⁶

În județul Tutova erau înscrși pe lista de alegători 24763 persoane din care s-au prezentat la vot 21273²⁷. Au fost obținute următoarele rezultate: Partidul Poporului 5282 de voturi, Partidul Național Liberal 9329 voturi, Federația 2052 voturi, Partidul Socialist 1793 voturi și Partidul Conservator Democrat 1180 voturi²⁸

Din analiza acestor date rezultă că PNL continuă să se bucure de încrederea celei mai mari părți a electoratului bărlădean, în timp ce socialiștii dispuneau de un număr restrâns de aderenți, iar conservator democrații erau într-un continuu declin.

Din partea Partidului Poporului au fost aleși pentru Cameră ca deputați: T. Cadalbu, I. Lăzărescu, Gh. Spătaru și V. Chirica iar pentru Senat: C. Moroșanu și C. Lupașcu²⁹, prefect fiind numit avocatul V. Georgescu Bârlad³⁰

Perioada guvernării averescene poate fi caracterizată printr-o abilă îmbinare a măsurilor restrictive, uneori foarte dure, cu unele măsuri concesive sau care urmăreau consolidarea procesului de unificare administrativă și legislativă, pentru ca pe plan extern, să fie semnat tratatul de pace de la Trianon și ratificată unirea Basarabiei prin Tratatul de la Paris³¹

În timpul guvernului Averescu a fost votată, după lungi și aprige dispute, reforma agrară. La 17 iunie 1921 a fost votată legea pentru reforma agrară în Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea iar la 30 iulie legea pentru reforma agrară în Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș și legea pentru reforma agrară în Bucovina³². Aceste legi sintetizau actele legislative în materie agrară adoptate în anii anteriori menținându-se totuși unele elemente particulare pentru fiecare provincie.

În județul Tutova încă din preajma alegerilor, țăranii susținuți și de Obștea Bârlad au început să treacă la împărțirea moșiilor neexpropriate întrucât considerau că autoritățile tergiversează punerea în aplicare a legii rurale, pentru menținerea ordinii, prefectului impunându-i-se să ancheteze situația și să ia măsuri împotriva celor care se făceau vinovați³³

Până la apariția legii, guvernul îi sfătuiește pe cei ce au dreptul la împrumut să-și achite lotul, urmând să primească în schimb un titlu de proprietate însă unii dintre bărlădeni și tutoveni deși și-au plătit lotul vor rămâne fără

²⁵ "Tribuna Tutovei", II, 10, din 25 martie 1920.

²⁶ "Libertatea", II, 6, din 2 mai 1920.

²⁷ "Socialismul", din 2 iunie 1920.

²⁸ *Idem*, din 5 iunie 1920.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ I. C. Antonovici, *op. cit.*, p. 1030

³¹ A. Petric ș.a., *op. cit.*, p. 120.

³² *Ibidem*, p. 119.

³³ "Nădejdea", din 9 și 23 mai 1920.

titlu fiindcă cei care au desăvârșit împrăștierea vor avea grijă în primul rând de proprii partizani, mulți dintre ei nefiind nici măcar agricultori³⁴

Cu toate realizările sale guvernul nu se va menține la putere decât până în 13 decembrie 1921 datorită denunțării acordului realizat cu I. I. C. Brătianu (dorea să promoveze o politică economică proprie) dar și datorită numeroaselor scandaluri de corupție în care au fost implicați unii membri marcanți ai partidului³⁵

Pe plan local, în primul rând prin presă, atacurile liberalilor împotriva averescanilor devin tot mai virulente. V. Georgescu Bârlad este acuzat că a falsificat tablourile de împrăștiere, primăria este acuzată de incapacitate și dezorganizare³⁶ iar guvernul de "banditism administrativ". În același timp N. Simionescu anunța în "Viitorul", cu tot mai multă insistență, necesitatea schimbării guvernului³⁷

Revenirea liberalilor la putere, în frunte cu I. I. C. Brătianu în ianuarie 1922 a determinat dizolvarea Parlamentului, electoratul fiind convocat la urne, pentru luna martie, pentru alegerea Adunării naționale cu putere de constituantă³⁸

Campania electorală s-a desfășurat în nota obișnuită cu violențe, presiuni, denigrări și tot felul de ingerințe.

Alegerile au dat câștig de cauză partidului de guvernământ care a obținut 60,3% din voturi. Partidul Țărănesc va obține 19,3%, Partidul Național Român 8,7%, Partidul Poporului 6,5% și Partidul Naționalist Democrat 2,1%³⁹

Alegerile au fost contestate astfel că la deschiderea corpurilor legiuitoare opoziția nu a fost prezentă.

Pe listele Partidului Țărănesc au candidat în județul Tutova, pentru Cameră: Constantin Dornescu, fost prefect, Ion Ionescu, fost prefect și Constantin Moroșanu, fost senator, iar pentru Senat: I. Balmuș, institutor și Dumitru Ghimuș, profesor⁴⁰

Liberalii au candidat pe liste proprii⁴¹

Biroul regional socialist din Moldova întrunit în februarie 1922 la Iași, la care a participat din partea secțiunii Bârlad, Petre Constantinescu Iași, apreciind că nu dispune de forțele necesare pentru a susține în toate județele lupta electorală, a lansat manifeste și către alegătorii din județul Tutova, în care îi chema ca în ziua alegerilor să anuleze buletinele de vot⁴²

Victoria categorică a liberalilor a provocat o vie nemulțumire și pe plan local, alegerile fiind calificate în termeni duri ca o rușine adusă țării, fiind criticate măsurile autoritare prin care liberalii și-au asigurat succesul electoral⁴³

³⁴ I. C. Antonovici, *op. cit.*, p.1031.

³⁵ E. Bold, *op. cit.*, p.113

³⁶ I. C. Antonovici, *op. cit.*, p.1026.

³⁷ Ibidem.

³⁸ I. Bitoleanu, *Din istoria României moderne, 1922-1926*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1918, p.41

³⁹ Ibidem, p.49

⁴⁰ "Brazda Nouă", II, 5, din 16 februarie 1922

⁴¹ "Tribuna Tutovei", IV, 10, din 15 martie 1922

⁴² "Iașul socialist", din 6 martie 1922.

⁴³ "Tribuna Tutovei", IV, 10, din 15 martie 1922.

În urma victoriei PNL, Grigore D. Vasiliu va fi ales vicepreședinte al Senatului iar pe plan local, prefect al județului va fi numit profesorul N. Neșțian iar primar al Bârladului avocatul I. Bontaș⁴⁴

Atitudinile critice la adresa guvernului liberal au continuat și în anii următori, atât la nivel central, cât și la nivel local (mai ales prin presa bârlădeană, care subliniază cu insistență disfuncționalitățile guvernării și încălcarea unor drepturi politice⁴⁵), pierzându-se din vedere realizarea marilor reforme înscrise în programul Partidului Național Liberal⁴⁶

În cadrul opoziției au loc noi regroupări de forțe.

Pentru a-și recâștiga popularitatea, Partidul Poporului reia șirul întrunirilor în țară, cea de la Bârlad, din 22 martie 1924 fiind organizată în sala Teatrului "Carol" de către noul președinte pe județul Tutova, Theodor Cudalbu⁴⁷

În aprilie 1924 are loc Adunarea generală a Partidului Naționalist Democrat din județul Tutova. Adunarea a fost prezidată de T. Opișan și își propunea alegerea unui nou comitet județean. După ce I. Mihăilescu face un istoric al partidului, Sterian Dumbravă, secretarul organizației, prezintă darea de seamă pe ultimii doi ani și E. Fluture situația financiară a organizației, se trece la alegerea comitetului județean și a președintelui (C. Dornescu), vicepreședinților (I. Boian și I. Mihăilescu) și secretarului (St. Dumbravă)⁴⁸ Noul președinte, C. Dornescu, se pronunță pentru o mai bună organizare a partidului la nivelul județului și pentru o politică a sufletului prin cultură, conform principiilor lui N. Iorga.

Ample dezbateri au loc la Bârlad, cu ocazia încercărilor de fuziune dintre organizația Partidului Naționalist Democrat și gruparea desprinsă din Partidul Poporului condusă de C. Argetoianu.

Tratativele de fuzionare se desfășoară între cei doi președinți: C. Dornescu și respectiv V. Georgescu Bârlad. Se propune: contopirea celor două organizații județene, în primul plan urmând să fie oamenii "credincioși, harnici dar mai ales cinstiți", propaganda să fie făcută fără demagogie, desființarea celor două ziare de partid "Tribuna Tutovei" și "Brazdă Nouă" și editarea unei noi gazete ca mijloc de propagandă, constituirea unui comitet executiv ca exponent al partidului fuzionat, cu un număr restrâns de membri pentru a exista o conducere omogenă și competentă, înființarea unei case a partidului (unde să fie înlăturat jocul de cărți), iar conducerea să fie exercitată de cei doi președinți pentru a se sublinia egalitatea dintre cele două partide⁴⁹

V. Georgescu Bârlad nu acceptă ca noua organizație să fie condusă de doi președinți și convoacă pentru 8 iunie "marele sfat de 401 membri" unde este ales ca președinte (ratificându-se fuziunea) al Partidului Naționalist al Poporului din județul Tutova. Pentru validarea rezultatelor procesul verbal încheiat este trimis la București.

⁴⁴ I. C. Antonovici, *op. cit.*, p.1027.

⁴⁵ "Idealul", I, 3, din martie 1923

⁴⁶ E. Bold, *op. cit.*, p.115-121.

⁴⁷ "Steaua Tutovei", I, 7-8, din martie -aprilie 1924.

⁴⁸ "Brazda Nouă", IV, 3, din 26 aprilie 1924

⁴⁹ Idem, IV, 3, din 12 iulie 1924.

C. Dornescu nu recunoaște fuziunea și la scurt timp organizează Congresul Partidului Naționalist al Poporului din județul Tutova prin care își propune să prezinte stadiul tratativelor de fuziune cu gruparea argetoienistă. Șeful organizației tutovene explică fuziunea la centru, tratativele purtate cu V. Georgescu Bârlad și demersurile ce nu au putut fi rezolvate și cere congresului să ia o hotărâre. Se decide: acceptarea fuziunii de la București, ca șef al partidului fuzionat pe C. Dornescu iar "Brazda nouă" organ al Partidului Naționalist al Poporului din județul Tutova. Semnează în procesul verbal membrii comitetului executiv și președinții organizațiilor locale: C. Dornescu, fost prefect, Gh. Tașcă, fost deputat, I. Mihăilescu, C. Hristea, St. Dumbravă, D. Tănăsescu, avocați, T. Oprișan, proprietar, V. Balmuș, institutor, N. Negru, Al. Balaban, profesori⁵⁰ ș.a.

Analizând aceste informații putem constata că lupta politică cuprinde o paletă largă de manifestări, nelipsind atacurile la persoană și demagogia, urmărindu-se de prea multe ori interese personale sau de grup.

Primele alegeri comunale din România întregită au avut loc în februarie 1926. Ele trebuiau să înlocuiască consiliile interimare din fruntea comunelor cu organe administrative alese, însă s-au transformat într-o aprigă luptă politică care a angajat toate forțele politice din țară, pe de o parte liberalii, iar pe de altă parte întreaga opoziție.

Campania electorală a fost dominată de atacuri virulente la adresa primarului liberal: nu a fost în stare să gospodărească orașul, administrația era abuzivă și hrăpăreață, vorbindu-se chiar de destrăbălare morală și materială⁵¹

Se propune ca în liste să fie înscriși cei mai buni iar aceștia să fie susținuți pentru binele comunei și să fie înlăturați cei pătați.

Înainte de a vota alegătorului i se propune să facă un examen al stării în care se găsea orașul, să-și reamintească amărăciunile cauzate de administrația comunală, să cunoască planurile de activitate ale fiecărei liste și să cugete la lista care prezintă mai multe garanții de cinste și de pricepere⁵²

La Bârlad a circulat un manifest tipărit local care cheamă cetățenii orașului să voteze, în ziua de 19 februarie 1926, lista nr. 2 a Opoziției având ca semn distinct două linii paralele în poziție verticală și care avea trecut numele a 18 consilieri comunali și a 6 supleanți⁵³

În satele județului Tutova s-au practicat de multe ori înscenările cele mai mârșave, epitetele cele mai murdare, înjurăturile cele mai grosolane, criticele cele mai nedrepte și minciunile cele mai îndrăznețe de așa zisa elită a satului⁵⁴.

Rezultatul alegerilor comunale au constituit un real succes pentru opoziție.

Expirarea mandatului de guvernare și eșecul alegerilor comunale i-au determinat pe liberali să instaleze un guvern care să le asculte cu docilitate "sfaturile", soluția găsită fiind un guvern prezidat de Al. Averescu (martie 1926 – iunie 1927)⁵⁵

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Idem, V, 3, din 10 decembrie 1925

⁵² "Dreptatea", II, 5, din 15 februarie 1926.

⁵³ O. Rășcanu Gramaticu, *op. cit.*, p.35.

⁵⁴ I. C. Antonovici, *op. cit.*, p.1034.

Alegerile care au urmat, la 25 mai 1926 pentru Cameră și la 27 mai pentru Senat, alegeri pe baza noii legi electorale, au dat câștig de cauză Partidului Poporului care cartelat cu Partidul Maghiar și Partidul German a obținut 52,09% din voturi și 75,5% din numărul mandatelor pentru Cameră, în timp ce liberalii obțin doar 7,34%, țăraniștii 16%, naționalii ardeleni 12%, L.A.N.C. 4,76% iar Blocul Muncitoresc Țărănesc și Federația Partidelor Socialiste rezultate nesemnificative 1,49%, respectiv 1,55%⁵⁶

Din partea Partidului Poporului, în județul Tutova candidau pentru Cameră: Vasile Chirica, fost deputat, Theodor Cudalbu, ministrul justiției, dr.A. Dobrovici, profesor universitar, Constantin Lupașcu agricultor din Ivești, fost senator și Mihai Mintuță fost revizor școlar⁵⁷

În presa locală ziua alegerilor a fost considerată ca pildă a celei mai grozave terori administrative, ca zi de doliu pentru celelalte partide politice, generalul Averescu fiind numit “cioclul de la 1907”⁵⁸

La 10 octombrie 1926 apare pe scena politică românească un nou partid: Partidul Național Țărănesc, prin fuziunea Partidului Național condus de Iuliu Maniu cu Partidul Țărănesc condus de Ion Mihalache. Fuziunea s-a realizat în urma tratativelor desfășurate între cei doi lideri pe baza celor 10 principii pragmatice stabilite în iunie 1924. Președintele partidului era Iuliu Maniu, fiecare partid avea câte doi vicepreședinți: Ion Mihalache și dr. Nicolae Lupu din partea Partidului Țărănesc, Vaida Voevod și Pavel Brătășcanu din partea Partidului Național, secretar general fiind Virgil Madgearu⁵⁹

Organizațiile provinciale erau conduse de comitete provizorii constituite din contopirea comitetelor provinciale ale celor două partide, fuziunea urmând să se realizeze prin înțelegerea reciprocă în cadrul organizațiilor județene.

La Bârlad conferința de constituire a Partidului Național Țărănesc a avut loc în ziua de 9 ianuarie 1927, în fruntea organizației județene fiind ales avocatul V. Georgescu Bârlad⁶⁰

Noua formațiune politică s-a bucurat de multă popularitate în județul Tutova, în jurul liderului său strângându-se numeroase personalități politice locale, unii plecați de la alte grupări, alții doritori de afirmare, oameni noi dar nu întotdeauna cu concepții noi.

La Bârlad va funcționa încă o grupare țărănistă, cea condusă de G. Alexandrescu după desprinderea dr.N. Lupu de PNȚ, grupare care se va bucura de o oarecare popularitate. Această grupare va colabora cu iorghiștii, în special, pentru alegerile comunale⁶¹

Încercarea generalului Averescu de a ieși de sub tutela liberalilor (noul tarif vamal, legea armonizării salariilor, unele măsuri cu caracter agrar, modificarea legilor

⁵⁵ Șt. Neagoe, *op. cit.*, p.90.

⁵⁶ E. Bold, *op. cit.*, p.123

⁵⁷ “Steaua Tutovei”, II, 5, din 23 mai 1926.

⁵⁸ “Tribuna Tutovei”, VIII, 7, din 25 iunie 1926

⁵⁹ I. Scurtu, *op. cit.*, p.48.

⁶⁰ “Tribuna Tutovei”, IX, 1, din ianuarie 1927

⁶¹ I. C. Antonovici, *op. cit.*, p.1033

de organizare a căilor ferate, promovarea unei politici proitaliene și unele legături cu prințul Carol⁶²) determină retragerea sprijinului acestora și implicit demisia guvernului care părăsea cârma politică a țării.

După un scurt guvern de tranziție condus de Barbu Știrbey (4 – 20 iunie 1927), I. I. C. Brătianu devine noul premier.

La alegerile din iulie 1927 Partidul Național Liberal cartelat cu Partidul Țărănesc dr.N.Lupu obține 61,68% din voturi, Partidul Național Țărănesc obține 22,09% din voturi, cele mai multe voturi obținute de un partid de opoziție, Blocul maghiaro-german 6,3%, iar Partidul Popular doar 1,8%⁶³

Și la Bârlad liberalii se aflau în culmea puterii. Noul șef al Partidului Național Liberal din județul Tutova, N. Simionescu se comporta ca un adevărat “dictator” local, privindu-i de sus pe adversarii săi politici, îndeosebi pe cei din Partidul Național Țărănesc, salutându-i cu un deget pe cei ce-și scoteau pălăria în fața lui, dominând locul de întâlnire a oamenilor politici bârlădeni, Cofetăria Manzavinatos⁶⁴

Pentru obținerea victoriei, liberalii au folosit aceleași mijloace, de la articole virulente în presă împotriva reprezentanților opoziției până la promisiuni electorale de tot felul, promisiuni ce doar în mică măsură vor fi respectate. Singura trăsătură specifică a acestor alegeri a fost numărul mare al absenteiștilor, fapt ce demonstrează nu numai o lipsă de educație politică, caracteristică de altfel pentru întreaga perioadă, ci și o anumită derută a electoratului.

Moartea regelui Ferdinand (19 iulie 1927) și dispariția prematură a lui I. I. C. Brătianu (24 noiembrie 1927) au însemnat momente deosebit de dificile pentru Partidul Național Liberal.

Noul lider, Vintilă Brătianu, deși a depus toate eforturile pentru menținerea partidului la putere, nu se va bucura niciodată de prestigiul și autoritatea predecesorului său.

Perioada de guvernare a lui Vintilă Brătianu a însemnat pe lângă măsurile legislative luate, o luptă înverșunată a opoziției, în special a PNT, pentru preluarea puterii.

În întreaga țară se va desfășura o intensă propagandă, prin presă sau întruniri, împotriva guvernului liberal și pentru aducerea unui guvern național-țărănesc.

Au loc mari întruniri în București și în principalele orașe din țară, la care participă zeci de mii de oameni reprezentând întreg eșichierul politic. La adunarea de la Alba Iulia, la care participă 100000 oameni, guvernul este declarat anticonstituțional, iar națiunea “în stare de legitimă apărare și îndreptățită să folosească orice mijloace pentru înlăturarea acestuia”⁶⁵, marșul asupra Bucureștiului pentru înlăturarea guvernului fiind anulat doar la intervenția lui Iuliu Maniu.

Această stare de încordare determină o puternică criză politică care va grăbi demisia guvernului liberal.

⁶² E. Bold, *op. cit.*, p.125

⁶³ *Ibidem*, p.126.

⁶⁴ I. C. Antonovici, *op.cit.*, p.1033.

⁶⁵ M. Ruseteanu, I. Saizu, *Viața politică din România 1918-1928*, București, Editura politică, 1979., p.234.

Preluarea puterii de către Partidul Național Țărănesc a fost un moment plin de speranțe pentru locuitorii satelor și o parte din burghezia mică și mijlocie datorită promisiunilor enunțate în programul de guvernare: restabilirea legalității și a regimului constituțional, abolirea stării de asediu și a cenzurii, alegeri libere, împrumuturi din străinătate pentru stabilizarea leului și chiar o nouă reformă agrară.

Alegerile din decembrie 1928 s-au desfășurat într-o atmosferă mai destinsă. PNȚ cartelat cu Partidul Social Democrat, a obținut 77,76% din voturi, cel mai mare scor electoral din perioada interbelică, în timp ce Partidul Național Liberal obținuse doar 6,5% din voturi⁶⁶

Promisiunile făcute în campania electorală nu au putut fi respectate deoarece guvernarea țărănistă a început în pragul crizei economice din 1929-1933 însoțind-o până la terminarea ei, ideile programului de guvernare fiind adaptate realităților și posibilităților momentului.

Criza economică s-a răsfrânt și asupra vieții politice, producând instabilitatea regimului politic manifestată printr-o accentuată frământare a partidelor politice și dese schimbări sau remanieri guvernamentale.

Pe baza noii legi administrative (se urmărea descentralizarea instituțiilor administrative comunale și județene, conferindu-le un spor de autonomie) adoptată în iulie 1929, au loc alegerile județene.

La Bârlad, la alegerile din februarie 1930, rezultatele sunt favorabile național țărăniștilor. Din 7324 de alegători înscriși pe listele electorale s-au prezentat la urne doar 2668 persoane din care național țărăniștii au obținut 1913 voturi, 4/5 din voturile exprimate, ceea ce le-a conferit 24 locuri în consiliul județean în timp ce liberalii obțin doar 6 locuri⁶⁷

Alegerile comunale din luna august au menținut în general aceleași proporții. Lista guvernamentală în frunte cu V. Georgescu Bârlad a obținut 1809 voturi, lista liberalilor cu avocatul Ion Bontaș a obținut 780 voturi iar lista averescană cu Lucian Nechifor 214 voturi, pentru noul consiliu communal repartizarea locurilor fiind următoarea: național țărăniștii 23 și liberalii 9⁶⁸. Primar al orașului Bârlad a devenit Nicolae Dorin iar ca prefect a fost numit Emanoil Grigoraș.

În 1931 s-a constituit la Bârlad o secție a Asociației Cercetașilor României care își propunea organizarea tineretului, în special școlar, în detașamente paramilitare. Printre membrii de conducere ai Asociației figurau: comandantul garnizoanei militare, Emanoil Grigoraș, prefectul județului, primarul orașului Nicolae Dorin și directorul Liceului "Gh. Roșca Codreanu", Petre Todirescu⁶⁹

Degradarea condițiilor de trai ale producătorilor agricoli în condițiile creșterii cametei și a scăderii accentuate a prețurilor cerealelor vor declanșa și la Bârlad un nou val de proteste, în primul număr al ziarului "Moldova" cerându-se colaborarea tuturor partidelor politice pentru rezolvarea problemei agrare. În același timp, Liga contra

⁶⁶ A. Petric ș.a., *op. cit.*, p.128.

⁶⁷ "Neamul românesc", XXV, 62, din 18 martie 1930.

⁶⁸ O. Rășcanu Gramaticu, *op. cit.*, p.37.

⁶⁹ Ibidem.

cametei a desfășurat puternice acțiuni protestatare prin care solicitau intervenția urgentă a statului.⁷⁰

Greutățile provocate de criza economică determină demisia guvernului G. G. Mironescu și aducerea la putere, în aprilie 1931, a unui guvern de "tehnocrați" în frunte cu N. Iorga, șeful Partidului Naționalist Democrat, secondat de C. Argetoianu șeful Uniunii agrare, ambele, grupări minore, fiind sprijinite și ajutate de PNL.⁷¹

La alegerile din iunie 1931 guvernul obține 47,49% din voturi, PNL candidând pe aceleași liste cu Uniunea Națională, în timp ce PNȚ va obține 14,99%.⁷²

În județul Tutova, Uniunea Națională Iorga Argetoianu a obținut 14474 de voturi din cele 28108 exprimate, celelalte partide situându-se la diferențe mari: Partidul poporului – 1276 voturi, Partidul Liberal – Gh. Brătianu – 1179 voturi, Partidul Național Țărănesc – 838 voturi și Liga contra cametei – 799 voturi. Pentru prima dată participă la alegeri, cu rezultate modeste: Partidul Țărănesc dr. N. Lupu, gruparea legionară a lui Corneliu Zelea Codreanu și Partidul Evreiesc.⁷³

Victoria în alegeri s-a datorat, exceptând mijloacele specifice fiecărui guvern de a se impune, prestigiului de care se bucura profesorul N. Iorga, scăderii interesului față de naționali țărâniști care nu și-a putut pune în practică programul electoral cât și unei anumite neîncredere în noile grupări lansate în viața politică.

Din guvernul Iorga-Argetoianu făcea parte ca ministru de justiție, bărlădeanul Constantin Hamangiu, prefect al județului fiind numit poetul George Tutoveanu.⁷⁴

Cu toate greutățile financiare Consiliul comunal va acorda sprijin pentru construirea noului local al Liceului de fete "Iorgu Radu"⁷⁵ și va acorda ajutoare sinistraților în urma inundațiilor din vara anului 1932. Adâncirea crizei economice, izbucnirea unor conflicte sociale și retragerea sprijinului liberal vor determina pierderea credibilității și demisia guvernului.

Noul guvern prezidat de Al. Vaida Voevod organizează alegerile în iulie 1932. Programul electoral al PNȚ cuprindea în primul rând măsuri de redresare a economiei dar și simplificarea aparatului administrativ, dezvoltarea cooperației, modernizarea transporturilor, dezvoltarea învățământului ș.a.⁷⁶

Alegerile vor fi câștigate de PNȚ care va obține 40,3% din voturi, o victorie la limită, urmat de PNL cu 13,63% din voturi, încă 10 formațiuni obținând peste 2% din voturi, având deci dreptul de reprezentare în Parlament.⁷⁷

În județul Tutova național-țărâniștii au obținut 8760 voturi, național-liberalii – 2991, legionarii – 2461, o creștere importantă față de scrutinul din 1931, PNL – Gh. Brătianu 1251, Partidul Țărănesc dr. N. Lupu – 1032, de 3,4 ori mai mult față de

⁷⁰ "Înainte", I, 2-3, din februarie 1931.

⁷¹ I. Scurtu, *Viața politică din România 1918-1944*, București, Editura Albatros, 1982, p.128.

⁷² Idem, *Din viața politică 1926-1947*, p.192.

⁷³ "Moldova", I, 10, din 1 iunie 1931.

⁷⁴ I. C. Antonovici, *op. cit.*, p.1040

⁷⁵ "Moldova", I, 19, din 15 noiembrie 1931

⁷⁶ I. Scurtu, *Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, Editura didactică și pedagogică, București, 1996, p.107-120.

⁷⁷ E. Bold, *op.cit.*, p.137.

alegerile anterioare, Național agrarienii – 914, Sfatul negustoresc – 665, Partidul Poporului – 316, de patru ori mai puțin decât în 1931, Partidul Evreiesc – 106⁷⁸

Analizând aceste date putem constata că național-tărâniștii și-au redresat popularitatea obținând o majoritate confortabilă, celelalte rezultate, inclusiv creșterea influenței extremei drepte și căderea dramatică a Partidului poporului, fiind previzibile.

Cele mai importante legi elaborate de guvernul Vaida vor fi: o nouă lege a conversiunilor datoriiilor agricole prin care se urmărea o înțelegere între creditori și debitori în timp de 18 luni cu unele facilități pentru cei din urmă și înființarea Camerelor de muncă prin care se aveau proiectele de legi care reglementau regimul muncii Legea controlului averilor acelor care au exercitat funcții publice de la 15 august 1914 nu a putut avea efect datorită opoziției celor în cauză și a criticilor din presă.

Neînțelegerile intervenite între Vaida și Maniu vor determina demisia guvernului.

Solicitat de rege să preia șefia guvernului, Iuliu Maniu acceptă, dar cu unele condiții prin care se urmărea întărirea autorității guvernului și consolidarea monarhiei, nerespectarea acestor condiții determinând demisia guvernului în ianuarie 1933⁷⁹

Noul guvern Vaida organizează alegeri comunale în martie 1933.

Alegerile au fost dominate de național-tărâniști care vor obține 2282 voturi în timp ce liberalii vor obține 936 voturi, ceea ce a permis țărâniștilor ca în Consiliul comunal al orașului Bârlad să dețină 25 de locuri în timp ce liberalii doar 5⁸⁰

Noul Consiliu comunal a încercat să facă față situației deosebit de grele impusă de efectele crizei economice: deprecierea monedei, creșterea fiscalității, micșorarea salariilor, sporirea numărului de șomeri și consecințele inundațiilor din vara anului 1932.

Din guvernul Vaida va face parte și bărlădeanul Petre Frumuzache ca secretar general al Ministerului de Interne. Prin intermediul lui Bârladul va beneficia de un împrumut de 5 milioane lei pentru lucrări edilitare, demersurile acestuia fiind mult apreciate de presa locală⁸¹ Ulterior, Petre Frumuzache va adera la gruparea lui Vaida, Frontul Românesc, încredințându-i-se șefia organizației din Bârlad⁸²

Problemele economice și sociale determinate de criza economică, disensiunile interne (ce se vor solda cu desprinderea grupărilor conduse de Constantin Stere și Grigore Iunian), afacerea "Skoda" și amplele acțiuni de protest inițiate de liberali pentru răsturnarea guvernului îl vor determina pe regele Carol al – II –lea să ceară demisia guvernului Vaida în noiembrie 1933⁸³ și să-i readucă pe liberali la putere.

Guvernul prezidat de I. G. Duca instaurat la 14 noiembrie 1933 își propunea normalizarea vieții politice, sociale și economice și restabilirea ordinii interne. Pentru

⁷⁸ "Opinia Bârladului", I, 1, din 18 iulie 1932.

⁷⁹ A. Petric ș.a., *op.cit.*, p.135.

⁸⁰ "Neamul românesc", XXVII, 68, din 18 martie 1933.

⁸¹ "Veacul Nostru", din 10 octombrie 1933.

⁸² I. C. Antonovici, *op.cit.*, p.1038.

⁸³ E. Bold, *op. cit.*, p.141.

realizarea ultimei prevederi guvernul va hotărî scoaterea în afara legii a Gărzii de Fier, considerată a fi un pericol pentru regimul parlamentar constituțional, cât și pentru existența României ca stat independent și suveran⁸⁴

Campania electorală a scos în evidență disensiunile și contradicțiile dintre partidele politice (atât național liberalii cât și național țărăniștii își elaboraseră noi programe în octombrie și respectiv, decembrie 1933) fiind marcată de grave tulburări generate de mișcarea legionară.

Alegerile parlamentare din decembrie 1933 au dat câștig de cauză Partidului Național Liberal care obținând 50,99% din voturi își va asigura majoritatea locurilor în Parlament, Partidul Național Țărănesc obținând 13,9%, Partidul Țărănesc dr.Lupu 5,1%, L.A.N.C. 4,5% și Partidul Național al lui O. Goga 4,1%⁸⁵

În județul Tutova rezultatele scrutinului electoral dădeau câștig de cauză tot național-liberalilor care vor obține 79,6% din voturi. Pe locul al II-lea se situa Partidul Național Țărănesc cu 6,13% din voturi, urmat de Partidul Țărănesc dr.N.Lupu cu 5,4% iar pe ultimele locuri Partidul Poporului, Uniunea Agrară, Partidul Țărănesc Radical și Blocul Cetățenesc cu o pondere de sub 2% din voturi⁸⁶

Alegerile din Senat au dat rezultate apropiate de cele de la Camera Deputaților și în județul Tutova, național-liberalii obținând un avantaj de 9% față de rezultatele din Cameră (87,7%) în timp ce țărăniștii obțin doar un procent în plus⁸⁷

Ca urmare a măsurilor luate de prefectul județului Ioan Guriță și a liderului național-liberalilor din județ Nicolae Simionescu, alegerile au decurs fără incidente.

Fostul primar, Ioan Bontaș, va fi ales senator din partea național-liberalilor.

În locul vechiului Consiliu comunal a fost constituită o comisie interimară formată din Theodor Buzescu, președinte, Alexandru Chiriac, Ion Ursoiu, Dr. Barbălată și Constantin Geneti, membri, care au depus jurământul în ziua de 23 decembrie 1933 în fața prefectului Ioan Guriță, a preotului Gh. Ștefănescu și a funcționarilor publici⁸⁸

După asasinarea în gara Sinaia de către legionari a lui I. G. Duca, la 29 decembrie 1933, acțiune care a indignat opinia publică internă și internațională, regele aduce ca succesor, după un scurt interimat al lui C. Angelescu, un tânăr liberal Gh. Tătăărăscu⁸⁹, rupând astfel tradiția ca primul ministru să fie șef de partid ceea ce a creat noi fisuri și tensiuni în cadrul Partidului Național Liberal.

Guvernând pe baza programului elaborat în octombrie 1933, aplicând doctrina “prin noi înșine” și importante măsuri legislative pentru dezvoltarea și modernizarea industriei, pentru stimularea producției agricole, a comerțului și a instituțiilor de credit, guvernul prezidat de Gh. Tătăărăscu a reușit să depășească efectele crizei, pentru ca în ianuarie 1938 economia românească să obțină cea mai ridicată producție din perioada interbelică.

⁸⁴ “Monitorul Oficial” nr. 286, din 9 decembrie 1933.

⁸⁵ E. Bold, *op. cit.*, p.141.

⁸⁶ “Neamul românesc”, XXVIII, nr. 280, din 30 decembrie 1933.

⁸⁷ *Ibidem*.

⁸⁸ “Veacul Nostru”, II, 1-2, din 1 ianuarie 1934.

⁸⁹ F. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998, p. 345.

Pe de altă parte guvernul a condus țara cu predilecție prin decrete legi, Parlamentul fiind de multe ori ocolit, a introdus starea de asediu, care a fost prelungită până în 1937. Aceste măsuri au determinat critici ale opoziției care considerau că democrația românească a intrat într-un proces de vizibilă degradare, guvernul nefiind scutit nici de criticile “bătrânilor liberali”, în frunte cu Dinu Brătianu ales președinte al PNL în ianuarie 1934⁹⁰

În luna mai 1934 au avut loc alegeri comunale iar în iunie pentru Consiliul comunal al orașului Bârlad. Scrutinul a fost, așa cum era de așteptat, un succes pentru național-liberalii care vor obține 28 de locuri⁹¹ în Consiliul comunal Bârlad. Noul Consiliu comunal a fost instalat în ziua de 10 iulie 1934, ca primar fiind ales Theodor Buzescu⁹²

Prin noua lege administrativă din martie 1936⁹³ s-a urmărit o simplificare a aparatului administrativ, garantarea autonomiei administrațiilor locale, independența financiară a administrațiilor locale ș.a., însă nu toate aceste deziderate au fost îndeplinite. Pe baza acestei legi s-au organizat alegeri comunale și județene, alegeri care nu au adus modificări importante nici în componența Consiliului comunal din orașul Bârlad⁹⁴

Conform unui raport prezentat în anul 1934 de prefectul I. Guriță, județul Tutova avea 82 comune rurale, una suburbană și una urbană, împărțite în patru plăși: V. Pârvan cu reședința la Bârlad (28 comune), M. Epureanu cu reședința la Murgeni (19 comune), I. G. Duca cu reședința la Zorleni (20 comune) și Al. Vlahuță cu reședința la Puiești (18 comune)⁹⁵ Consiliile comunale erau alcătuite din 10 membri din care se alegea un primar și un ajutor de primar. În județ existau următoarele servicii administrative: Serviciul administrativ cu două birouri: Administrație locală și statistică și Administrație generală; Serviciul financiar, economic și contabil cu două birouri: Contabilitate județeană și Contabilitate comunală; Serviciul registraturii și al arhivei și Serviciul contencios⁹⁶

În activitatea sa ca prefect I. Guriță a dorit să impună ceea ce noi numim astăzi principiul competenței, subliniind că, “chiar dacă organele administrative comunale sunt emanația partidelor politice, funcționarii nu trebuie să creadă că pot fi apărați și tolerați în orice condiții”.

La 13 noiembrie 1937 guvernul Tătărăscu încheindu-și mandatul demisionează, corpurile legiuitoare au fost dizolvate, stabilindu-se data alegerilor pentru 20 decembrie⁹⁷ Pentru organizarea alegerilor regele încredințează puterea unui nou guvern Gh. Tătărăscu, după ce încercările lui Carol al II-lea de a-l convinge pe Ion Mihalache să preia puterea (pentru a sparge unitatea PNȚ) eșuează.

⁹⁰ E. Bold, *op. cit.*, p.146.

⁹¹ O. Rășcanu Gramaticu, ș.a., *op. cit.*, p.41.

⁹² “Veacul Nostru”, II, 13, din 15 iunie 1934.

⁹³ M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p.620.

⁹⁴ Arhivele Statului Vaslui, *fond Primăria oraș Bârlad*, dosar 32/1936, f.1-8.

⁹⁵ Prefectura județului Tutova, *Un an de activitate gospodărească*, Bârlad, 1934, p.8.

⁹⁶ *Ibidem*, p.9.

⁹⁷ A. Petric, *op. cit.*, p.143.

Campania electorală s-a desfășurat în nota divergențelor politice, a căutărilor de alianțe, a patimilor pentru putere, a presiunilor, șantajului, amenințărilor și violenței.

Pentru a avea o bază mai largă Gh. Tătărăscu a făcut cartel cu Vaida Voevod și cu Partidul German.

Iuliu Maniu, revenit la conducerea PNT, a încheiat un pact de neagresiune cu șeful legionarilor C. Z. Codreanu la care au aderat gruparea liberală a lui Gh. Brătianu și Uniunea Agrară a lui C. Argetoianu, pact prin care se dorea o alianță temporară a două forțe politice, diametral opuse, în lupta împotriva atotputerniciei camarilei regale⁹⁸ în condițiile luptei electorale pentru înlăturarea național-liberalilor. Acest pact a neliștit o parte din alegători, creând o serie de confuzii care s-au manifestat și pe plan local.

Rezultatul alegerilor a oferit o nouă surpriză de proporții, cu urmări nefaste pentru destinele politice ale țării și pentru sistemul democratic în general. PNL a întrunit doar 35,92% din voturi, fiind primul partid aflat la guvernare care pierde alegerile, PNT obține 20,4% din voturi, Partidul "Totul pentru Țară" obține 15,58% din voturi, rezultat ce făcea din gruparea condusă de C. Z. Codreanu a treia forță politică a țării, iar Partidul Național Creștin 9,15% din voturi⁹⁹.

Aceste rezultate au fost posibile datorită conjuncturii interne și internaționale tulburi, a confuziei și dezorientării existente în rândul electoratului care a votat împotriva guvernului dar nu a avut o opțiune clară cât și datorită numărului mare de partide și grupări politice care au dispersat serios forțele politice.

În această situație, regele Carol al II-lea constatând imposibilitatea de a face apel la Codreanu pentru a forma guvernul, în condițiile refuzului lui Tătărăscu de a continua guvernarea și a atitudinii ostile a lui Maniu, urmărindu-și propriile scopuri, va aduce la putere Partidul Național Creștin, condus de O. Goga și A. C. Cuza la 29 decembrie 1937¹⁰⁰.

Noul guvern va avea o existență efemeră, de 44 de zile, timp suficient ca măsurile antisemite și exacerbaria tensiunilor politice în perspectiva viitoarelor alegeri să provoace o stare de instabilitate în țară, iar în străinătate un cor de proteste și critici.

În aceste condiții Carol al II-lea, apărând ca salvator al națiunii, va demite guvernul la 9 februarie 1938 pentru ca a doua zi să-și instaureze propriul regim de autoritate monarhică, ceea ce a însemnat renunțarea la sistemul democratic bazat pe principiul pluripartidismului.

În această perioadă județul Tutova va fi încadrat în ținutul Dunărea de Jos, alături de alte nouă județe: Fălciu, Tecuci, Covurlui, Brăila, Tulcea, Putna, Rm. Sărat, Ismail și Cahul¹⁰¹.

Alegerile pentru Cameră și Senat din 1-2 iunie 1939 au fost câștigate de Frontul Renașterii Naționale, singurul partid recunoscut oficial de noul regim, în

⁹⁸ Fl. Constantiniu, *op. cit.*, p.346.

⁹⁹ M. Mușat, I. Ardeleanu, *op. cit.*, p.736.

¹⁰⁰ E. Bold, *op. cit.*, p.153

¹⁰¹ O. Rășcanu Gramaticu, ș.a., *op.cit.*, p.43.

condițiile în care celelalte partide politice au fost interzise în primăvara anului 1938¹⁰², ceea ce însemna doar un simulacru de democrație.

Există o corespondență bogată privind listele electorale din județul Tutova și orașul Bârlad¹⁰³, cu diferite categorii de alegători, cât și corespondențe referitoare la întrunirile Frontului Renașterii Naționale, în ținutul Dunărea de Jos¹⁰⁴.

În 1938 și 1939 au fost luate măsuri severe împotriva legionarilor, principalii lideri fiind arestați, aceste acțiuni culminând cu condamnarea și uciderea lui C. Z. Codreanu (noiembrie 1938) și executarea unui mare număr de legionari în zilele următoare asasinării lui Armand Călinescu (septembrie 1939).

În teritoriu se va ordona împușcarea a câte trei fruntași legionari din capitalele de județ însă la Bârlad nu s-a împușcat nici unul deși prefectul era un militar¹⁰⁵.

După reconcilierea dintre rege și legionari și mai târziu, în prima parte a regimului antonescian, mișcarea cunoaște o revigorare și în județul Tutova. Pe străzile Bârladului sunt văzuți tot mai des tineri cu plete, în cămăși verzi și cu revolvere la sold.

La mișcare au aderat și unii elevi de liceu, profesori mai tineri, sau unii dintre preoți, unul dintre ei, Bîrnovescu, folosind biserica Trei Ierarhi ca loc de întâlnire a acestora¹⁰⁶.

Ca o consecință a dezordinilor create de legionari nu mai există disciplină nici în școli, profesorii liceului "Gh. Roșca Codreanu" și ai liceului "Iorgu Radu" nu mai aveau nici o autoritate în fața elevilor.

La 24 ianuarie 1941, în condițiile rebeliunii legionare din București, elevii și profesorii legionari din Bârlad s-au adunat la Școala de meserii și doar prin intervenția prefectului s-a evitat vărsarea de sânge¹⁰⁷.

După înfrângerea rebeliunii legionare, mișcarea va slăbi în intensitate, reprezentanții ei tutoveni adresând mareșalului I. Antonescu scrisori de pocăință din închisoare¹⁰⁸.

Partidele și grupările politice care au activat în perioada interbelică, cu excepția celor de extremă stângă sau extremă dreaptă, au fost preocupate, în linii generale, de apărarea intereselor naționale, chiar dacă diferențele doctrinare, programatice sau uneori orgoliile personale sau de grup au făcut ca viața politică să aibă un specific aparte, ceea ce demonstrează, de fapt, că democrația românească se află în plină perioadă de consolidare și afirmare.

¹⁰² "Monitorul Oficial", nr.128 bis, din 6 iunie 1939.

¹⁰³ Arhivele Statului Vaslui, *fond cit.*, dosar 35 /1939, f.1-2.

¹⁰⁴ *Ibidem*, dosar 13 /1939, f.1-10.

¹⁰⁵ I. C. Antonovici, *op.cit.*, p.1042.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p.1045.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

Anexe

Vasile Georgescu Bârlad

Nicolae N. Simionescu

RELĂȚII ROMÂNŌ - SOVIETICE (1918-1940)

Oltea Rășcanu Gramaticu

Cuvinte cheie: relații româno-sovietice (1918-1940), N. Titulescu, Maxim Litvinov, Conferința de la Montreux (iulie 1936), compromisul de la Mûnich (29-30 septembrie 1938), Pactul Ribbentrop-Molotov, ultimatul din 27 iunie 1940, Basarabia, Bucovina, anexate de către U.R.S.S.

Keywords: The romanian-soviet relations (1918-1940), N. Titulescu, Maxim Litvinov Conference of Montreux (July 1936), Mûnich compromise (29th-30th of September 1938), the Ribbentrop-Molotov Pact, ultimate from 27th of June 1940, Basarabia, Bucovina, annexed by the U.S.S.R.

Abstract:

The Romanian-soviet relations (1918-1940)

The Romanian-soviet relations were strained during the inter-war age, due to the fact that Soviet Russia hadn't recognized the union of Basarabia with Romania (27th of March 1918). The attempt to renew the political relations through a series of meetings and bilateral conferences failed until 1934. The talks between N. Titulescu and Maxim Litvinov, the ministers of foreign affairs of the two states, ended with the signing of a protocol at the Conference of Montreux (July 1936), which is at the basis of the romanian-soviet non-aggression pact.

The postponing of the signing of this pact for the 1936 fall, the removal of N. Titulescu from his position as the minister of foreign affairs, as a result of the pressures done by some right oriented circles in the country and abroad (29th of August 1936), made its accomplishment impossible. Romania condemned all the aggression acts of the Axis (Germany, Italy, Japan), that culminated in the Mûnich compromise (29th-30th of September 1938) and the annexation of the entire Czechoslovakia (March 1939). The tripartite negotiations between the Soviets, the English and the French in the summer of 1939 failed. The Soviet Union signed a non-aggression pact with Germany (23rd of August 1939), known as the Ribbentrop-Molotov Pact of partition of the dominance circles in Eastern Europe. The fate of Basarabia was already sealed.

As the Second World War broke with the German aggression over Poland (September 1939) and several western states (April-June 1940), the U.S.S.R would directly show its intention to annex Basarabia. Following the two ultimates from 27th of June 1940 and the forced agreement of the Royal Council of king Carol the IInd, Basarabia joined Bucovina and the Herța county in being annexed by the U.S.S.R.

The drama of Basarabia led the way to new territorial losses demanded by Hungary and Bulgaria, which marked the decay of Greater Romania.

Primul Război Mondial și Tratatul de Pace de la Paris (1919-1920) au modificat raportul antebelic al politicii echilibrului de forțe și au impus o „Nouă Ordine” bazată pe principiul naționalităților mai bine reprezentat, democrație, securitate colectivă și autodeterminare „În vestul Europei, marile democrații învingătoare în război, Franța și Marea Britanie, reprezentau cel mai puternic centru de putere pentru noul sistem, susținea diplomatul american Henry Kissinger - ...Popoarele cărora li se garanta autodeterminarea nu vor avea motive de a nu intra în război sau să asuprească alte popoare. Odată ce toate popoarele lumii vor fi gustat din binefacerile păcii și democrației, cu siguranță că se vor ridica la unison pentru a-și apăra câștigurile”¹

Franța și Marea Britanie au rămas garantele sistemului versaillez, mai ales după retragerea Statelor Unite ale Americii din „afacerile europene, și puternica contestare din partea Germaniei, principala putere înfrântă ce trebuia să suporte consecințele acestor tratate de pace, căreia i s-a alăturat și Rusia bolșevică, care trecuse prin două revoluții (februarie și octombrie 1917) și un distrugător și sângeros război civil.

Intuind apropierea dintre cele două state, imediat după război, analistul francez, Jaques Bainville, comenta nu fără o anumită malițiozitate: „Tratatul de la Versailles a legat alianța între Germania și Rusia. Nu avem dreptul să ne înșelăm. Din moment ce între Germania și Rusia se reconstituia pe seama uneia și a alteia, o Polonie, se stabilea comunitatea de interese și de sentimente. Germanii și rușii nu se iubesc, dar ei sunt, ca să spunem așa, complementari... Ei sunt mai pușini complici pentru a-și garanta unii altora bucata lor de Polonie, cât mai ales pentru a o distruge și a o împărți din nou”².

Liderii sovietici în frunte cu V.I. Lenin, după revoluția bolșevică (octombrie 1917), în timpul războiului civil (1918-1920), au lansat conceptul de „**revoluție mondială**” și teza „**Comunismului de război**”³ susținând incompatibilitatea dintre un stat comunist și statele capitaliste, imperialiste. Lev Troțki, primul ministru sovietic al Afacerilor Străine, se considera dator să se implice prin toate mijloacele pentru discreditarea capitalismului în general și a sistemului conceput la Versailles în special. Rusia fusese exclusă de la masa tratatelor de pace de la Paris, datorită orientării sale politice interne și externe, fără a mai lua în calcul semnarea păcii separate cu Germania imperială, la Brest-Litovsk, în primăvara anului 1918⁴.

În toată perioada interbelică Uniunea Sovietică își va menține poziția revizionistă, alături de Germania, Ungaria și Bulgaria. Tratatul de la Rapallo (1922) cu Germania, reînnoit în 1926 și în 1931, demonstrează acest punct de vedere comun al diplomației lor, dovedindu-se avantajos pentru ambele părți pe plan economic (resursele naturale sovietice) și militar (experiența logistică și militară germană), și, în

¹ Henry Kissinger, *Diplomația*, Editura ALL, București, 2002, p. 191.

² Nicolae Ciachir, *Istoria relațiilor internaționale de la pacea Westfalică (1648) până în contemporaneitate (1947)*, Editura Oscar, București, 1998, p. 265.

³ Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 226.

⁴ *Ibidem*, p.225.

același timp, o tactică utilă pentru descurajarea democrațiilor occidentale, fidele sistemului versaillez.

Evenimentele din Rusia au tras semnalul de alarmă, mai ales pentru statele vecine, printre care România care-și reîntregise granițele la sfârșitul Primului Război Mondial și a Marii Uniri din 1918. Relațiile diplomatice româno-sovietice s-au întrerupt în contextul proclamării independenței Basarabiei (24 ianuarie / 6 februarie 1918) și apoi a Unirii cu România, în conformitate cu **Hotărârea Sfatului Național de la Chișinău**, 27 martie/9 aprilie 1918, act nerecunoscut de Rusia Sovietică (Uniunea Sovietică, din 1922) pe tot parcursul perioadei interbelice⁵ Prin Decretul regal nr.842 din 22 aprilie 1918, regele a promulgat actul Unirii. Situația tensionată era determinată și de numeroasele incidente de la noua graniță (acțiuni ale unor bande înarmate care terorizau populația Basarabiei, provocarea de atentate, introducerea de arme și muniții, propagandă comunistă)⁶, presiuni ale diplomației sovietice către guvernul român pentru evacuarea Basarabiei ș.a.

O situație asemănătoare avea loc și în Bucovina din partea autorităților ucrainene, care refuzau recunoașterea **Hotărârii Congresului General de la Cernăuți** din 15/28 noiembrie 1918, consfințită prin Decretul-lege din 18/30 decembrie 1918. Note diplomatice adresate guvernului român din 15 februarie, 16 martie, 12 aprilie și 5 mai 1919 solicitau retragerea armatei române din Bucovina⁷ Afișele lipite de bande de provocatori comuniști și lozincile strigate aveau mesajul: „Jos România Mare!” Acțiunile antiromânești au continuat și după 1920, când unirea Basarabiei cu România a fost recunoscută printr-un tratat semnat de Franța, Marea Britanie, Italia și Japonia.

Basarabenii continuau să fie timorați de propaganda și amenințările Rusiei Sovietice, de lunga dominație rusă, de presiunile opiniei publice, la care adăugau dificultățile pe plan economic, administrativ și legislativ, nivelul de trai și cultural redus, greutăți în folosirea corectă a limbii române după procesul intens de rusificare de mai bine de un secol. Situația era similară și pentru bucovineni, ce aveau în spate 150 de ani de stăpânire austriacă. Legislația română adoptată după război a recunoscut tuturor cetățenilor din teritoriile unite „*fără deosebire de naționalitate, deplinătatea*

⁵ La 13/26 ianuarie 1918 Consiliul Comisarilor Poporului a hotărât ruperea relațiilor diplomatice cu România. La chemarea Sfatului Țării, unități militare românești au intrat în Basarabia la 6/19 ianuarie 1918. La 8/21 februarie 1918, generalul Al. Averescu, șeful noului Guvern, însărcina telegrafic pe generalul Coandă și comunique comandantului suprem rusesc, pe lângă care era acreditat, că „scopul trimerii trupelor române este exclusiv acela de a garanta securitatea depozitelor militare ce avem în Basarabia și destinate trupelor române. Ca și trupele rusești care se aflau încă în România și de a asigura în același timp circulația normală pe toate căile ferate din Basarabia” (Al. Cretzianu, *Politica de pace față de Uniunea Sovietică*, în Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Editura Moldova, Iași, 1991, p.52; vezi și Ioan Scurtu, *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1994*, Editura Tempus, București, 1994, p. 118).

⁶ Vezi Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București, 1991, p.27-60

⁷ Dumitru Preda, *În apărarea României Mari*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p.245.

drepturilor lor politice și civile”⁸. Dacă, în general, guvernul român a arătat toleranță și înțelegere, concretizată în luarea unor măsuri imediate (școli, publicații, instituții de cultură, înființarea unor partide politice, libertatea religioasă), unii minoritari din teritoriile noi și-au exprimat suspiciunea și chiar ostilitatea față de Marea Unire (unguri, bulgari, ruși, ucraineni, ruteni). Constituția democratică României (1923), prin articolul 7 prevedea drepturi egale între români și minorități.

În politica externă, obiectivul fundamental a fost după 1918, menținerea și consolidarea independenței naționale, stabilirea și dezvoltarea unor relații de colaborare cu toate statele, realizarea unui sistem de alianțe menit să asigure menținerea păcii și combaterea tendințelor revizioniste. În această direcție, I.Gh.Duca, ministru al Afacerilor Străine, sublinia în 1923: „*România are țeluri esențialmente pașnice. Unitatea ei națională fiind desăvârșită, ea nu mai cugetă decât să se întărească în granițele ei actuale și să trăiască în bune relații cu toți vecinii și cu toată lumea*”⁹

Câțiva ani mai târziu, Gheorghe Tătărescu, primul-ministru liberal preciza aceeași linie a politicii externe românești: „*Politica noastră externă având ca ideal pacea și intangibilitatea pe veci a granițelor, nu poate cunoaște nici schimburi, nici șovăieli. Lozincile ei rămân aceleași: respectul tratatelor, respectul alianțelor și stabilirea de relații amicale cu toate națiunile, fără deosebire*”¹⁰

Spiritul antirevizionist se manifestă și prin trăsătura strict defensivă, de apărare, promovată cu consecvență de diplomația românească interbelică. În acest sens se poate exemplifica cu atitudinea României, în perioada 1918-1920, față de Rusia Sovietică, refuzând propunerile repetate ale puterilor Antantei de a interveni direct în războiul civil din această țară. Politica statu-quo-ului și în relațiile cu Rusia a fost susținută de Ion I.C.Brătianu la una din ședințele Comisiei Conferinței economice europene de la Geneva din 17 mai 1922¹¹. Acest angajament având la bază statu-quo-ul teritorial a fost reînnoit în 10 iunie 1926, prin protocolul - anexă la Tratatul de prietenie româno-francez, precizându-se disponibilitatea guvernului român de a extinde angajamentul permanent de neagresiune față de Rusia Sovietică „*la toți vecinii săi*”¹²

Opus politicii externe românești, toți vecinii săi revizionişti (URSS, Ungaria, Bulgaria) vedeau intenții agresive, așteptând momentul prielnic pentru materializarea lor. În această situație România, membră deja a Societății Națiunilor, care avea la bază ideea securității colective (28 iunie 1919), va căuta să realizeze un sistem regional de alianțe politico-diplomatice care să asigure integritatea teritorială, statu-quo-ul: **Mica**

⁸ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *Viața politică în România (1918-1921)*, ediția a II-a, Editura Politică, București, 1976, p.43.

⁹ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967, p. 424.

¹⁰ „Monitorul Oficial”, *Dezbatările Adunării Deputaților*, nr. 10, Ședința din 10 februarie 1934, p.407.

¹¹ *Politica externă a României, dicționar cronologic*, coord. Ion Calafeteanu și Cristian Popișteanu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 179.

¹² Ion Calafeteanu, *Revizionismul ungar și România*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p.122.

Înțelegere, „esențialmente o operă de pace”- cum afirma Take Ionescu¹³, bazată pe trei înțelegeri bilaterale (Iugoslavia-Cehoslovacia, 14 august 1920, România – Cehoslovacia, 23 aprilie 1921, România – Iugoslavia, 7 iunie 1921)¹⁴, tratatul de alianță polono română (3 martie 1921, reînnoit în 1926, 1931); **Înțelegerea Balcanică** (9 februarie 1934) cu Iugoslavia, Grecia și Turcia¹⁵. Caracterul defensiv al acestor alianțe a fost pus în evidență prin sprijinirea de către acestea a dezarmării și a înțelegerilor internaționale pentru scoaterea în afara legii a războiului ca mijloc de reglementare a diferendelor.

Guvernele României, indiferent de politica lor internă și de coloratura ideologică, s-au orientat spre acele inițiative ale Societății Națiunilor pentru menținerea reglementărilor de la Versailles: aderarea la **Protocolul de la Geneva** (1924) care califica războiul de agresiune drept o crimă internațională și stabilea proceduri pentru identificarea agresorului și pentru impunerea arbitrajului de către Curtea Permanentă de Justiție Internațională; **Pactul Briand-Kellogg** (1928), care scotea în afara legii războiul ca mijloc de rezolvare a conflictelor dintre națiuni; **Convenția pentru definirea agresiunii** de la Londra (1933); **Pactul de neagresiune și conciliațiune** de la Rio de Janeiro (1933).

Criza economică (1929-1933) marchează începutul unei perioade de contradicții dintre marile puteri, dar și cele generate de politica de dominare și subordonare a statelor mai mici, cum era și cazul României, vizându-se deschis revizuirea statu-quo-ului teritorial instituit prin Tratatul de Pace de la Paris, și trecerea la o politică deșănțată a înarmărilor masive¹⁶. De-a lungul întregii perioade interbelice, românii au respins proiectele de federalizare patronate de Marile Puteri, optând pentru o inițiativă diplomatică proprie.

Mica Înțelegere (reorganizată în 1933), ca și Înțelegerea Balcanică (1934), nu a reușit să creeze un front unit în privința problemelor internaționale vitale care să modifice cursul evenimentelor din deceniul patru. Liderii români au fost alarmați de actele de agresiune ale Germaniei și Italiei, după 1934, întrucât ele puneau în pericol însăși bazele securității colective, cât și de faptul că reacțiile șovăielnice ale Franței și Marii Britanii erau prea puțin liniștitoare. Toate eforturile depuse de guvernele României de a asigura inviolabilitatea noilor frontiere ale țării, s-au dovedit până la urmă lipsite de succes.

În acest context ne propunem să analizăm câteva jaloane ale relațiilor româno-sovietice în perioada interbelică. Uniunea Sovietică a fost singurul stat învecinat României care a refuzat să recunoască, chiar și formal, granița comună, fapt care a determinat o stare de tensiune permanentă în relațiile lor diplomatice. Litigiul teritorial privind Basarabia, problema tezaurului României transferat în Rusia în timpul

¹³ Take Ionescu, *Mica Înțelegere*, București, 1921, p.2.

¹⁴ Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Editura Politică, București, 1968, p. 50-51; V.Moisuc, *Premisele izolării politice a României, 1919-1940*, Editura Humanitas, București, 1991, p.87.

¹⁵ Keith Hitchins, *România. 1966-1947*, Editura Humanitas, București, 1996, p. 462; vezi și Eliza Campus, *Înțelegerea Balcanică*, Editura Academiei București, 1972; idem, *Politica externă a României în perioada interbelică (1919-1939)*, Editura Politică, București, 1975.

¹⁶ Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic (1919-1939)*, Editura Militară, București, 1981, p. 57.

războiului mondial, activitățile comuniste antiromânești au constituit câțiva din factorii acestor adversități politico-militare româno – sovietice.

Contacte oficiale și neoficiale, directe și indirecte, la diferite niveluri au existat, imediat după război, dar toate s-au izbit de refuzul Moscovei privind recunoașterea graniței pe Nistru, condiție indispensabilă pentru guvernul român a începerii unor tratative bilaterale serioase.

În primii ani ai regimului sovietic, România a știut să reziste la multe ademeniri de a participa la acțiuni militare, contra statului vecin, acțiuni pe care ruptura politică inițiată de guvernul sovietic le-ar fi legitimat. Neintervenția României în războiul civil din Rusia Sovietică nu a trecut neobservată de Rusia Sovietică și de diplomația europeană. Această stare de spirit neintervenționistă a fost surprinsă de diplomatul francez Saint Aulaire, în iarna anului 1920: „*În problema trecerii Nistrului de către trupele sale pentru a îndepărta pericolul bolșevic de la frontieră, România nu se gândește în nici un fel*”¹⁷

Pe parcursul anului 1920, se numără câteva contacte, dar fără un rezultat palpabil între Dumitru N.Ciotori și Maxim Litvinov, adjunctul Comisarului pentru Afacerile Externe al Rusiei Sovietice (februarie martie) la Copenhaga ; între Gh.V.Cicerin, șeful diplomației sovietice și Al. Vaida Voievod, primul - ministru¹⁸. Noul prim-ministru, generalul Al.Averescu, declara într-o telegramă adresată lui Cicerin, în octombrie 1920, că „guvernul român n-a încetat să dorească restabilirea unor bune relațiuni cu Rusia, cât mai curând și pe baze cât mai durabile”¹⁹

Un eveniment deosebit pentru statu-quo-ul românesc l-a constituit Hotărârea Consiliului Suprem reunit la Londra (3 martie 1920) și Paris (28 octombrie 1920) de recunoaștere de către Marile Puteri învingătoare a Unirii Basarabiei cu România, act neacceptat oficial de diplomația sovietică (1 noiembrie 1920). Înaintea semnării tratatului de la Paris, Take Ionescu își exprima intenția începerii unor negocieri cu Moscova, mai ales că guvernul român nu putea fi suspectat de toleranță față de activitățile contrarevoluționare având ca bază România, și mai mult păstrase neutralitatea în conflictul militar polono-sovietic. În acest sens, ministrul de externe român telegrafia omologului său sovietic la 10 noiembrie 1920: „*Unirea Basarabiei cu România este o chestiune definitiv închisă și guvernul român nu o mai poate pune*

¹⁷ Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, București 1992, p.43; vezi și Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, Editura Paideia, București, 1999, p. 593-663

¹⁸ La 24 februarie 1920, Cicerin telegrafiasă lui Vaida –Voievod cu propunerea de a începe negocieri, fiind convins că „, toate diferendele între cele două țări pot fi aplanate pe calea unor tratative pașnice și toate chestiunile teritoriale pot fi rezolvate de comun acord” .La 3 martie 1920, Vaida-Voievod răspunde favorabil pentru începerea negocierilor. De fapt discuțiile secrete debutase la Copenhaga între D. Ciotori și M.Litvinov, care declarase că Rusia Sovietică va recunoaște unirea Basarabiei cu România la o viitoare întâlnire. Proiectata conferință româno-sovietică a fost întârziată de o neînțelegere a locului de desfășurare (Varșovia sau Harkov), iar apoi remanierea guvernamentală (Al.Cretzianu, *Politica de pace a României față de Uniunea Sovietică*, în Gh.Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Editura Moldova, Iași, 1991, p.53 și urm.).

¹⁹ *Ibidem*, p.54.

*în discuțiune. Chestiunile secundare ridicate de orice schimbare de suveranitate și care au fost rezolvate în principiu de zisa Convențiune, sunt singurele care mai rămân a fi precizate între România și Rusia*²⁰

La Varșovia a avut loc prima conferință oficială româno-sovietică (22 septembrie-25 octombrie 1921) care-și propunea stabilirea preliminară a programului unei viitoare întâlniri, dar după șase runde de convorbiri nu s-a ajuns la o platformă comună. Delegatul sovietic Karakhan „lăsase să se înțeleagă că guvernul său ar fi gata să recunoască unirea Basarabiei în schimbul unor compensații (tezaurul român de la Moscova, stipulațiuni privitoare la drepturile minorităților etc.), dar, conform instrucțiunilor sale, Filalty nu a acceptat menținerea chestiunii frontierei româno-sovietice în ordinea de zi a Conferinței”²¹

Ion I.C. Brătianu a solicitat guvernului sovietic printr-un memoriu, în cadrul Conferinței de la Geneva (2 mai 1922), restituirea tezaurului, angajându-se la o politică de neintervenție față de Uniunea Sovietică, și la disponibilitatea de a încheia un pact de neagresiune (17 mai 1922). La inițiativa lui Maxim Litvinov de reunire a unei Conferințe de dezarmare a statelor limitrofe Rusiei Sovietice, la Haga, I. Gh. Duca răspundea favorabil: „România nu are nici o intenție de agresiune, și în ceea ce privește în mod special Rusia, delegația română de la Geneva s-a pronunțat în favoarea unui pact de neagresiune perpetuă”²²

În octombrie 1922, Brătianu relua subiectul într-o conversație cu Mareșalul Foch și exprima dorința României „de a ști mai întâi pe care frontieră trebuie să dezarmeze”²³. În noiembrie apăreau zvonuri despre o invazie sovietică în Basarabia, fapt dezmințit în decembrie 1922, la Paris, de către Edouard Herriot într-o convorbire cu Victor Antonescu, dar care sugera abordarea pe etape „până la recunoașterea regimului bolșevic”²⁴. La 19 decembrie 1922, la Laussane, C.Diamandy a avut o scurtă întrevedere neoficială cu Cicerin, cu care ocazie sugera un troc: recunoașterea Unirii Basarabiei contra tezaurului și acceptarea pactului de neagresiune. Starea de spirit a cabinetului de la București și a opiniei publice era, în continuare, neîncrederea față de intențiile Uniunii Sovietice.

În mai 1923, guvernul român accepta inițierea de tratative cu URSS pentru normalizarea relațiilor comerciale, dar abia în noiembrie, la Tiraspol, a fost semnat un acord bilateral privind prevenirea și soluționarea conflictelor de la frontiera nistreană. La Conferința Micii Înțelegeri de la Belgrad (ianuarie 1924) au fost evocate „problema rusească” și contactele româno-sovietice privind începerea unor negocieri oficiale, vizând normalizarea relațiilor politice. După mai multe discuții controversate la Salzburg sau Odessa, s-a convenit locul viitoarei Consfătuiri româno - sovietice: Viena.

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem.*

²² Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), fond 71, Bulgaria. Relații cu România, vol.69, f.27.

²³ *Ibidem.*

²⁴ *Ibidem*, f.29.

Delegația română a primit mandat din partea primului ministru I.I.C.Brătianu de a discuta separat problema Basarabiei și a tezaurului: normalizarea fiind condiționată de recunoașterea frontierei pe Nistru, semnarea unui pact de neagresiune, solidaritate cu interesele Moscovei în navigația pe Dunăre. După cinci runde de negocieri Conferința de la Viena (27 martie-2 aprilie 1924) s-a încheiat fără nici un rezultat. Partea sovietică vorbea despre organizarea unui plebiscit în Basarabia, lucru cu care delegația română nu putea fi de acord.

Poziția antiromânească a reieșit mai bine cu ocazia numeroaselor incidente de la granița de pe Nistru, care au culminat cu *Afacerea Tatar Bunar* (septembrie 1924). Toate acțiunile întreprinse în deceniul al treilea de guvernele românești de a restabili relațiile cu Uniunea Sovietică s-au dovedit zadarnice, mărul discordiei rămânând Basarabiei.

O nouă tentativă a existat cu ocazia aderării la *Protocolul de la Moscova* (1929) privind condamnarea oricărei agresiuni armate. Guvernul Iuliu Maniu condiționa semnarea actului de recunoașterea noilor frontiere răsăritene, în timp ce Maxim Litvinov, ministru de externe sovietic, se împotriva²⁵. Rezultatele au fost aceleași, lipsa oricărei maleabilități din partea diplomației sovietice. În ianuarie 1932, guvernul Nicolae Iorga a încercat încă o dată să normalizeze relațiile cu Uniunea Sovietică, dar discuțiile de la Riga au eșuat din aceleași motive.

Nicolae Titulescu, personalitate marcantă a diplomației românești și europene interbelice, fost președinte al Adunării Generale a Societății Națiunilor de la Geneva (1930,1931), a militat de-a lungul întregii sale activități pentru apărarea intereselor naționale, pentru crearea unui sistem de securitate colectivă și asigurarea păcii. Titulescu și-a asumat din însărcinarea Consiliului Permanent al Micii Înțelegerii o misiune la Londra și Paris, în scopul de a convinge cele două democrații occidentale să nu facă jocul revizionist al Germaniei și Italiei. În iulie 1933, N.Titulescu semnează la Londra, *Convențiile privind definirea agresorului și agresiunii*, demonstrând încă o dată dorința României de pace și rezolvarea neînțelegerilor pe calea negocierilor. Prima Convenție a fost semnată de România, Uniunea Sovietică, Estonia, Letonia, Polonia, Turcia, Persia și Afganistan (3 iulie 1933), iar a doua de către România, Cehoslovacia, Iugoslavia, Turcia și Uniunea Sovietică (4 iulie 1933).Uniunea Sovietică devenea ea, însăși, agresoare în cazul în care ar fi invadat orice teritoriu aflat sub autoritatea României.

În perioada 1934-1936, dând dovadă de multă abilitate și simț politic, Nicolae Titulescu, ministru al Afacerilor Străine, după lungi tratative cu omologul său sovietic, Maxim Litvinov, a reușit să îmbunătățească substanțial raporturile româno-sovietice. Reluarea relațiilor diplomatice dintre România și Uniunea Sovietică (9 iulie 1934) trebuie considerat un succes diplomatic, mai ales că în textul scrisorilor schimbate între cei doi miniștri de externe, Titulescu – Litvinov se spunea: „**Guvernul țărilor noastre își garantează mutual deplinul și întregul respect al suveranității fiecăruia dintre statele noastre**”²⁶ Admiterea Uniunii Sovietice în Societatea

²⁵ Eliza Campus, *Mica Înțelegere*, Editura Academiei Române, București, 1997, p. 146-147.

²⁶ Al.Cretzianu, *op. cit.*, p.56-57.

Națiunilor în același an a corespuns cu o nouă etapă în care intrase relațiile internaționale, îngrijorate de politica de înarmare a Germaniei și Italiei.

Nicolae Titulescu a reluat convorbirile în vederea semnării unui pact de asistență mutuală. Întrevăzând o apropiere mai serioasă între Germania și URSS, Titulescu atrăgea atenția că „*Pactul cu România va trebui făcut la timpul potrivit; altminteri, apropierea ruso-germană va avea loc fără noi și împotriva noastră... Aproximarea ruso-germană trebuie, prin urmare să ne găsească deja aliați cu URSS*”²⁷

În iulie 1935, regele Carol al II-lea și guvernul Tătărescu îi acordau depline împuterniciri pentru a negocia un pact de neagresiune cu Uniunea Sovietică. După tatonările de la Geneva (septembrie 1935), Nicolae Titulescu a ales prilejul oferit de Conferința de la Moutreux (iunie-iulie 1936) pentru semnarea unui astfel de document de o mare valoare geo-politică²⁸

La 14 iulie 1936, Nicolae Titulescu a negociat cu omologul său sovietic, Maxim Litvinov, bazele unui viitor tratat, consemnate într-un protocol. Titulescu dorea ca pactul de neagresiune să se semneze imediat, dar ministrul de externe sovietic, la indicația Kremlinului, a amânat ceremonia pentru toamna aceluiași an, cu ocazia Adunării Societății Națiunilor de la Geneva. Politica externă promovată de Nicolae Titulescu de apropiere de Uniunea Sovietică a stârnit reacții puternice, pe plan intern, în tabăra adversarilor săi politici, cât și pe plan extern, în rândul statelor revizioniste, ducând la înăsprirea relațiilor cu cel de-al III-lea Reich și Italia fascistă.

Într-o scrisoare din 14 iulie 1936, adresată de Octavian Goga, liderul Partidului Național Creștin, regelui Carol al II-lea, se atrăgea atenția asupra unei eventuale schimbări a ministrului de externe și o revizuire a politicii externe românești: „... *Necontestat că nu Titulescu este chemat să ducă la bun sfârșit o astfel de însărcinare. El, pe drept sau pe nedrept, reprezintă astăzi noțiunea unei lipse de credit desăvârșite*”²⁹ La 29 august 1936, Nicolae Titulescu, diplomatul de care era legată întreaga politică externă românească pusă în slujba securității colective sub egida Societății Națiunilor, a fost demis din funcția de ministru de externe, ceea ce pentru unii reprezenta „*o dovadă de realism politic*”, și înlocuit cu Victor Antonescu³⁰, diplomat mai puțin intransigent și cu verticalitate decât predecesorul său, ceea ce a permis o apropiere mai mare a cercurilor politice românești de Marea Britanie, și într-o oarecare măsură de Germania și Italia. Această „reorientare” nu modifica postulatele de bază, un rol deosebit revenindu-i regelui Carol al II-lea, iar după instaurarea regimului autoritar, lui Armand Călinescu și Grigore Gafencu.

Demiterea lui Titulescu a avut și „*semnificația adaptării la noile condiții; căutarea de mijloace și metode noi, pe plan diplomatic și politic, care să permită contracararea pericolului evident la adresa securității statu-quo-ului teritorial al țării, a independenței sale naționale ce decurgea din eșuarea securității colective, ca*

²⁷ Nicolae Titulescu, *Politica externă a României*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p.131.

²⁸ Keith Hitchins, *op. cit.*, p.463 și urm.

²⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANC), fond Casa Regală, dos.nr.7/1936, f.9.

³⁰ Gheorghe Buzatu, *Titulescu și strategia păcii*, Iași, 1982, p.257-304.

urmare a afirmării deschise a reviziționismului și revanșismului practicat de Departamentul de Stat al SUA.”³¹

Presa engleză a creat o atmosferă nefavorabilă regelui Carol al II-lea, care și-a intensificat dorința ca România să adâncească relațiile cu cabinetul de la Londra. În cadrul vizitei întreprinse de Carol al II-lea, în iunie 1937, și a convorbirilor avute cu regele Angliei, cu Chamberlaine și Eden, a atras din nou atenția asupra pericolului unei alianțe ruso-germane³². Semnarea Pactului Anticomintern între Germania, Italia și Japonia (1937) a însemnat trecerea la o politică agresivă directă împotriva statelor mai mici, vecine din Europa Centrală și Răsăriteană: Austria (martie 1938), Cehoslovacia (septembrie 1938-martie 1939), Albania (aprilie 1939).

Conjunctura internațională deosebit de tensionată a anilor 1938-1939, determină prudență din partea Kremlinului, care promova un joc dublu diplomatic: purta discuții și cu anglo - francezii și cu germanii, ultimii oferind tehnologie modernă militară, pe de o parte, și soluționarea revendicărilor teritoriale rusești pe care le pierduse în urma Primului Război Mondial: o parte din Polonia, Țările Baltice, Basarabia. În timpul guvernării, O. Goga – A. C. Cuza, relațiile cu Uniunea Sovietică s-au răcit, ceea ce a contribuit la accentuarea virulenței presei sovietice la adresa României, problema Basarabiei revenind în prim plan. Acest lucru a determinat intervenția ambasadorului român la Moscova, pe lângă Comisariatul Afacerilor Străine pentru ca problema Basarabiei să nu mai continue ca principal subiect de presă și de emisiuni radio sovietice³³.

Politica românească față de Germania a devenit deosebit de precaută și rezervată, mai ales după Anschluss-ul Austriei (martie 1938). Notele de protest anglo-franceze adresate Reich-ului au fost calificate de Berlin ca „*venind cu 20 ani prea târziu*”³⁴. Anschluss-ul reprezenta primul pas al Germaniei spre estul și sud-estul Europei. A urmat anexarea regiunii sudete a Cehoslovaciei prin Tratatul de la München (30 septembrie 1938) cu acordul Marilor Puteri conciliante³⁵. Referindu-se la acest moment, Herman Göring, principalul colaborator al lui Hitler, amintea nu fără ironie: „*A fost atât de simplu! Nici Chamberlain, nici Daladier nu erau în ultimă instanță interesați să riște ceva pentru salvarea Cehoslovaciei. Soarta Cehoslovaciei a fost pecetluită în trei ore*”³⁶.

³¹ Frederic Nanu, *Politica externă a României (1919-1937)*, Institutul European, Iași, 1993., p.35.

³² Valeriu F. Dobrinescu, *Diplomația României. Titulescu și Marea Britanie*, Editura Moldova, Iași, p.42.

³³ AMAE, fond 71, URSS, dos.40/1940, f.17.

³⁴ Valeriu F. Dobrinescu, *Emigrația română din lumea anglo-saxonă 1933-1945*, Institutul European, Iași, 1993, p. 11-12.

³⁵ Tratatul de la München a fost semnat de Neville Chamberlain, Edouard Daladier, Adolf Hitler, Benito Mussolini (Sorin Zamfir, *Istoria Universală contemporană*, I, Editura Oșcar Print, București, 1999, p. 276; vezi și *** *Marea conflagrație a secolului XX*, Editura Politică, 1971, p.53; A.Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Albatros, București, 1996,p.29).

³⁶ Zorin Zamfir, *op. cit.*, p. 280-281.

Poziția de rezistență antinazistă a statelor mici după München, era privită cu pesimism de oamenii politici francezi: „*Echilibrul european – arată Maurice Crouzet – fusese zdruncinată în favoarea Germaniei. Securitatea colectivă este ucisă*”³⁷

Semnalul era evident pentru România, ca și pentru alte state mici, a căror integritate teritorială putea fi ușor sacrificată de Marile Puteri, așa cum se procedase cu regiunea sudetă a Cehoslovaciei. În noile condiții, România a depus susținute eforturi în găsirea unor soluții pentru stăvilirea agresiunii Puterilor Axei, îmbunătățirea relațiilor cu Uniunea Sovietică, de apărare statală, pe baza convențiilor politice și militare în vigoare, ca membră a Micii Înțelegeri și Înțelegerii Balcanice³⁸. Diplomația românească a încercat să preîntâmpine un atac hortyst sau polonez asupra Cehoslovaciei, și a acceptat tranzitarea ajutorului sovietic prin spațiul aerian al României.

La mijlocul lunii noiembrie 1938, Carol al II-lea va întreprinde o vizită la Londra și Paris în speranța obținerii unor garanții colective de securitate, considerând că Marea Britanie va deveni o contrapondere a Germaniei în Europa de Sud-Est. Aceste speranțe s-au dovedit deșarte, ba mai mult primul-ministru Chamberlain i-a sugerat că „*forțele naturale i-ar putea da Germaniei o preponderență în economia Europei de Sud-Est*”³⁹. Slabele rezultate ale eforturilor sale în capitalele occidentale, l-a determinat pe Carol al II-lea să inițieze o vizită în Germania. La 24 noiembrie 1938, la castelul Berghof a avut loc o lungă convorbire între regele Carol al II-lea și Adolf Hitler, care viza promisiunea unui sprijin din partea Reich-ului față de pretențiile teritoriale sovietice și ungare⁴⁰.

Intrarea trupelor germane în 15 martie 1939 în Cehoslovacia și destrămarea acestui stat⁴¹, a însemnat sfârșitul Micii Înțelegeri, și creșterea factorilor de risc asupra statelor mici din centrul și sud-estul Europei, printre care și România. În condițiile lipsei unor garanții din partea democrațiilor occidentale și a presiunilor germane, România a fost silită de a semna un acord economic cu Germania, la 23 martie 1939. Guvernul român a făcut mari concesii economice, în speranța evitării ocupației militare de către Germania, așa cum reiese și din expresia plastică a primului-ministru Armand Călinescu: „*Dau petrol și grâu ca să nu dau sânge și pământ*”⁴².

Din primăvara anului 1939 și până la încheierea pactului sovieto-german din 23 august 1939, România s-a aflat sub presiunea crescândă a Germaniei care îi cerea să extindă legăturile economice între cele două țări și să evite angrenarea în orice bloc de securitate, ostil Germaniei⁴³. Convorbirile economice româno-germane, din martie 1939, și demersul întreprins de V.V.Tilea, ministru plenipotențiar român la Londra, pe

³⁷ Eliza Campus, *Înțelegera Balcanică*, p.255.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Keith Hitchins, *op. cit.*, p.469.

⁴⁰ Andreas Hillgruber, Hitler, *Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane (1938-1944)*, Editura Humanitas, București, 1944, p. 60.

⁴¹ Aurică Simion, *Agresiunile naziste din Europa în anii 1938-1939*, Editura Eminescu, 1983, p. 69.

⁴² Dinu C. Giurescu, *Istoria ilustrată a Românilor*, București, Editura Sport - Turism, 1981, p. 512.

⁴³ Keith Hitchins, *op. cit.*, p. 470.

lângă Foreign Office a reținut atenția diplomației și presei sovietice. După un document britanic, din 16 martie 1939, V.V. Tilea l-a informat pe P.H. Nicholas, șeful Departamentului Sud-Est din Foreign Office, despre o comunicare neoficială primită de la ambasadorul sovietic, Ivan Maiski, potrivit căreia dacă „Germania ar încerca vreodată să creeze dificultăți României prin Ungaria, Rusia ar acorda ajutor României atât cât îi stă în putință”⁴⁴ Ministrul român de la Moscova a dezmințit, câteva zile mai târziu (20 martie 1939), știrea ultimatumului german și a mobilizării armatei române și a cerut ca aceste informații să fie comunicate lui Maxim Litvinov. Corespondentul Agenției TASS de la Londra explica negația Bucureștiului ca o manevră menită să permită Germaniei „a da înapoi”⁴⁵

În contextul adâncirii crizei politice europene din martie-aprilie 1939, independența și integritatea teritorială a României erau deosebit de vulnerabile. Ofensiva puterilor Axei în sud-estul Europei s-a concretizat printr-o creștere a influenței lor asupra guvernului de la Budapesta, prin impunerea acordului economic de la 23 martie 1939, României și prin ocuparea Albaniei de către Italia, la 6 aprilie 1939. Ocuparea Ucrainei subcarpatice de către Ungaria horthystă avea și sensul unei manevre germane destinate a încercui România și a o supune în mod deliberat, unor acțiuni agresive concrete. Din sursele presei engleze reiese că cele 22 de divizii germane care servise pentru ocuparea Cehoslovaciei la care se adăugau și cinci corpuri de armată horthystă erau masate la granița cu România⁴⁶

Garanțiile unilaterale anglo franceze acordate României și Greciei, la 13 aprilie 1939, au avut o reală semnificație morală, dar întrucât nu erau însoțite de acțiuni concrete militare, ele au rămas lipsite de orice valoare practică. Reacția celorlalte Mari Puteri a fost în general aprobatoare. Germania nu a manifestat o ostilitate deschisă, dar a precizat că aceste garanții să fie ferite de orice înrăurire sovietică⁴⁷ La Moscova, Litvinov a aprobat garanția anglo-franceză, dar a exprimat rezerve referitoare la atitudinea Varșoviei, în condițiile în care, inițial, britanicii condiționaseră acordarea acestor garanții de extinderea alianței româno-polone.

În urma unui turneu diplomatic prin Germania, Franța, Italia, Marea Britanie (18 aprilie-3 mai 1939), ministrul român al Afacerilor Străine, Grigore Gafencu, nota cu scepticism: „Zărisem deci, de-a lungul întregii mele călătorii semnele prevestitoare ale catastrofei. Văzusem agitându-se principalele personaje ale dramei; le auzisem strigătele și chemările și măsurasem în același timp slăbiciunea lor și imensa ardoare a pasiunilor lor. Dar nu apreciasem în ce măsură deznodământul catastrofei era inevitabil... Cauzele ca și actorii, cei ce se credeau puternici și cei ce se credeau slabi, totul era judecat”⁴⁸. Eforturile lui Gafencu ca marile puteri să respecte statu-quo-ul

⁴⁴ AMAE, fond 71, URSS, dos.40/1939, f.27.

⁴⁵ *Idem*, fond 71, Anglia, dos.40/1938 -1939, f.176-177; telegrama nr.778, de la Moscova, 20 martie 1939, semnată Dianu.

⁴⁶ *Idem*, fond 71, Germania, vol.76, telegrama 565 din 17 martie 1939 de la Legația de la Londra, semnat V.V.Tilea.

⁴⁷ *Idem*, fond 71 România, vol.503/1939, f.99.

⁴⁸ Grigore Gafencu, *Însemnări politice*, Editura Humanitas, București, 1991. Hitler declarase lui Gr.Gafencu, ministrul de externe, la Berlin „că nu are nimic de zis împotriva unor garanții

românesc și balcanic s-au dovedit zadarnice. *Sistemul versaillez se prăbușea precum un castel de nisip.*

Dianu comunica de la Moscova, din surse turcești, la 14 aprilie 1939, că nu trebuie exclusă o apropiere politică germano-sovietică⁴⁹. În raport cu evoluția relațiilor internaționale, România, în baza principiilor de drept internațional își propunea să continue față de Uniunea Sovietică, politica sa de bună vecinătate, defensivă⁵⁰, fapt exprimat și la 8 mai 1939, de către Grigore Gafencu în discuția la București cu Potemkin, adjunctul Comisarului Poporului pentru Afacerile Externe⁵¹. Pentru moment, România reușise să evite izolarea și să lase deschisă calea celor mai neprevăzute combinații politico-diplomatice.

La 12 august 1939 au început la Moscova convorbirile dintre delegațiile militare anglo-franco-sovietice, prezidate de ministrul de război, Kliment Vorosilov. Fiecare parte era însă suspicioasă privind șansele reale ale semnării unei declarații comune, care să servească și drept garanție comună pentru statele europene din est amenințate de agresiunea germană. Sovieticii erau și ei conștienți că englezii se fereau să negocieze cu adevărat la Moscova, iar Franța nu mai avea o opinie proprie, devenind un fel de remorcă a diplomației britanice. România urmărea cu interes desfășurarea negocierilor în speranța încheierii unui tratat tripartit, care să-i asigure securitatea.

Tratativele au intrat în impas în momentul în care s-a pus problema trecerii trupelor ruse pe teritoriul Poloniei și României în cazul unei agresiuni a Reich-ului. Londra și Parisul au solicitat acordul Varșoviei, dar fără succes. În ceea ce privește România, ea nu a fost consultată nici de puterile occidentale, nici de Uniunea Sovietică. Negocierile au eșuat, sovieticii așteptând reacția Berlinului. La sfârșitul lunii iulie 1939, s-au desfășurat, în capitala celui de-al III-lea Reich, convorbiri secrete între funcționari ai ambasadei sovietice și cei de la Ministerul Afacerilor Externe german pe probleme economico-financiare precum și unele de „interes” comun de la Marea Baltică la Marea Neagră⁵². La 20 august 1939, Hitler a trimis o scrisoare personală lui Stalin, prin care se propunea ca la 22 august, Ribbentrop să fie primit la Moscova, cu scopul semnării unui pact de neagresiune și eventual al unei înțelegeri bilaterale. Stalin a răspuns afirmativ, von Ribbentrop era așteptat la Moscova în ziua de 23 august⁵³.

Întrucât tratativele tripartite anglo-franco-sovietice băteau pasul pe loc, diplomația sovietică era gata de semnarea pactului cu Germania hitleristă. În urma a două runde de negocieri, purtate de Joachim von Ribbentrop și consilierii săi, el a căzut de acord cu Stalin și Molotov, asupra conținutului *Pactului de Neagresiune*. Pactul cuprindea două dispoziții: excluderea războiului între contractanți și intrarea

franco-britanice, dar că pozițiunea s-ar schimba dacă aceasta garanție ar fi legată de asistență rusească” (Al.Cretzianu, op. cit, p.59-60).

⁴⁹ AMAE, fond 71, URSS, dos.90/1940, f.19.

⁵⁰ Arhivele Ministerului de Război (AMR), fond 5418, dos.15/1939, f.2.

⁵¹ Ioan Scurtu, *Carol al II-lea*, Editura Enciclopedică, București, 2001, p.257.

⁵² *** *Istoria Românilor. România întregită (1918-1940)*, VIII, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 533.

⁵³ Aurică Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Albatros, București, 1996, p.51.

imediat în vigoare. Au început dezbateri și pentru un protocol adițional al pactului de neagresiune, care privea delimitarea sferelor de influență în Europa de Est. Ribbentrop a solicitat pentru semnarea actului adițional acceptul Berlinului, personal al lui Hitler. Răspunsul a sosit la Moscova pe 23 august, orele 23: „*Hitler este gata să țină cont de tot ceea ce URSS ar dori să fie reglementat prin pact*”⁵⁴

Pactul de neagresiune sovieto-german, semnat la Kremlin, a fost publicat, a doua zi în ziarul „Pravda”, fiind semnat de cei doi miniștri de externe, Joachim von Ribbentrop și Veaceslav Molotov. Cele două părți se angajau să se abțină de la violență, de la orice acțiune agresivă una contra celeilalte, iar în cazul unui atac din partea unei terțe puteri, cealaltă parte contractantă nu trebuia să susțină această putere sub nici o formă. Pactul era semnat pe o perioadă de zece ani, cu posibilitatea prelungirii pe încă cinci ani, fără posibilitatea denunțării lui înainte de expirarea lui⁵⁵.

La punctul trei al actului adițional al pactului de neagresiune se preciza: „*În privința sud-estului Europei partea sovietică atrage atenția asupra interesului ei în Basarabia. Partea germană își declară totalul dezinteres politic față de acest teritoriu*” Conform punctului patru „*Acest protocol va fi considerat de ambele părți ca strict secret*”⁵⁶ La început guvernul român nu a știut nimic despre aceste înțelegeri secrete, și nici ministrul plenipotențiar german de la București nu a fost informat de către Ministerul de Externe despre semnarea acestui pac de neagresiune⁵⁷ Protocolul adițional a devenit cunoscut abia la sfârșitul războiului mondial⁵⁸ Pactul de Neagresiune sovieto-german a stârnit consternare la București și în toate capitalele europene, alianța imposibilă între cei doi adversari ideologici, Germania nazistă și Rusia comunistă, se realizase. Conform afirmației unui ministru al ambasadei germane de la Londra, transmisă de V.V. Tilea la București, pactul sovieto-german urma să aibă consecințe asupra României privind cedarea Transilvanei și Basarabiei⁵⁹ La 25 august 1939, guvernul român a comunicat guvernului polonez că în cazul unui conflict germano-polonez, România va păstra o strictă neutralitate.

În urma agresiunii militare germane în Polonia (1 septembrie 1939), se declanșa cel de-al Doilea Război Mondial. La 17 septembrie a urmat invazia trupelor sovietice și împărțirea statului polonez conform Pactului Ribbentrop –Molotov. *Blitzkrieg-ului* („războiul fulger”), în mai puțin de 18 luni, a făcut din Führer stăpânul Europei, cu excepția Marii Britanii aflată în asediu. După invadarea Finlandei de către URSS (noiembrie 1939- martie 1940), războiul se deplasează spre Europa de Nord și Vestică. În mai 1940, „războiul ciudat”, neintervenționist la granița franco-germană a luat sfârșit, armatele germane străbătând Belgia, Olanda, Luxemburg, și apoi Franța,

⁵⁴ *** *Istoria Românilor...*, p.534.

⁵⁵ Emilian Bold, Ilie Seftiuc, *Pactul Ribbentrop- Molotov*, Institutul European Iași, 1998, p. 144-145; Gh.Buzatu, Florin Constantiniu și colab., *Secretele protocolului secret 'von Ribbentrop-Molotov*, Editura Moldova, Iași, 1991.

⁵⁶ *** *România în anii celui de-al Doilea Război Mondial*, .I, Editura Militară, București, 1989, p. 200; *Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele lui pentru Basarabia*. Culegere de documente, Chișinău, Universitas, 1991, p.10.

⁵⁷ Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol al II-lea...*, p. 91.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ AMAE, fond 71, dos.115, f.27.

până la semnarea unui armistițiu de generalul Pétain cu Reich-ul, la 22 iunie 1940. La sfârșitul lunii iunie 1940, Marea Britanie era singura putere, „*fortăreață a libertății*” împotriva „*mareei cafenii*”⁶⁰ care se năpustise asupra Europei.

„România, izolată de prieteni prin toată întinderea Europei, cu Mica Înțelegere dezmembrată, cu singura garanție, destul de platonice a Marii Britanii – aprecia regele Carol al II-lea – era înconjurată de dușmani care nu doreau decât să facă jocul agresorilor. Iată situația în care se găsea la 1 septembrie 1939 (România, n.n.) când prin atacul german asupra Poloniei se declanșează cel mai groaznic și barbar război al istoriei”⁶¹

Consiliul de Coroană prezidat de regele Carol al II-lea, în seara zilei de 6 septembrie 1939, a hotărât publicarea unei declarații privind menținerea neutralității României în războiul izbucnit în Europa de Est. Precizări în acest sens fuseseră făcute încă din 1 septembrie 1939, la solicitarea, ministrului german în România, Wilhelm Fabricius, subliniindu-se că tratatul de asistență mutuală cu Polonia nu va intra în vigoare, el neavând prevederea intervenției în cazul unui atac german⁶² După desființarea Poloniei ca stat și acțiunea furtunoasă pe Frontul de Vest, „o asistență militară anglo-franceză în favoarea României devenea „o ipoteză fără o perspectivă de materializare”⁶³ Opinia publică a fost informată despre „*această neutralitate, în strictele ei limite stabilite prin convenția de la Haga, cu dorința sinceră și deseori afirmată de a întreține bune relațiuni cu toți vecinii noștri*”⁶⁴ Se făcea apel la „*solidaritatea națională, care constituie, laolaltă, forța morală a țării și temeiul însuși al neutralității noastre*”⁶⁵

În septembrie 1939, România a făcut pași serioși în vederea realizării **Blocului Balcanic al Neutrilor**, dar drumul va fie, definitiv, blocat, până la sfârșitul aceluiași an. Atitudinea Uniunii Sovietice față de România a devenit rezervată datorită prevederilor secrete care o vizau prin Pactul Ribbentrop-Molotov.

Diplomația Bucureștilor căuta, cu multă discreție, să afle mai multe detalii legate de intențiile Uniunii Sovietice. În acest scop, Ambasada de la Ankara reprezenta un punct important pentru descifrarea unora din planurile Moscovei. Din discuțiile avute de ambasadorul de la Ankara, Vasile Stoica, cu Saracioglu, reiese interesul României pentru îmbunătățirea raporturilor cu Uniunea Sovietică. Șeful diplomației turce considera neutralitatea proclamată la Moscova „*un cap de fir pe care nu trebuie să-l scăpăm*” și că se impun eforturi ca Uniunea Sovietică să fie admisă în

⁶⁰ S.Berstein, P.Milza, *Istoria Europei*, vol.V, Institutul European, Iași, 1998, p. 311.

⁶¹ Carol al II, *În Zodia Satanei, Reflexiuni asupra politicii internaționale*, ed. I, Editura Universitatea, p. 96.

⁶² AMAE, fond 71, România, .VII. Însemnările lui Grigore Gafencu asupra Consiliului de Coroană din 6 septembrie 1939 de la Palatul Cotroceni; Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p.178-186; Carol al II-lea, *Însemnări zilnice*, II, București, 1996, p.204-207.

⁶³ Dinu C.Giurescu, *România în al Doilea Război Mondial*, ALL Istoric, București, 1999, p.8; vezi și Gh.Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, Editura Enciclopedică, București, 2003.

⁶⁴ „Universul”, 19 septembrie 1939, p.1.

⁶⁵ *Ibidem*.

blocul anglo-francez⁶⁶ În același sens s-a pronunțat și ambasadorul englez, Sir Knatchbull- Hugessen, care ne sfătuia „să întărim acțiunea la Moscova”⁶⁷ Chiar și ambasadorul francez, Massigli, a aprobat argumentele șefului diplomației turce⁶⁸. Între 9 și 11 septembrie 1939, Vasile Stoica a avut discuții cu Trentiev, ambasadorul sovietic în capitala Turciei, în legătură cu conținutul pactului din 23 august 1939, care l-a asigurat că acordul încheiat cu Reich-ul este „*un instrument de pace, nicidecum o alianță în vederea unei politici de agresiune*” și explica concentrările de trupe, din URSS prin „*eventualele dificultăți care se puteau ivi la retragerea polonezilor*”⁶⁹

Ministrul de externe român, Grigore Gafencu, transmitea, la 17 septembrie 1939, ambasadorului român la Moscova, Nicolae Dianu, că „*suntem dornici a consolida acordurile noastre de bună vecinătate*” și îl ruga să comunice oficialităților sovietice că România „*a avut, totdeauna, grijă să se țină în afara de conflictul ideologic dintre Germania și Rusia*”, și că este gata să încheie „*un pact de neagresiune cu Moscova*”⁷⁰

Ministrul de externe sovietic, Molotov, în cursul unor discuții, la Moscova, cu Nicolae Dianu, i-a exprimat „*aprehensiunea lui față de numărul mare de avioane poloneze adăpostite în România*”, și de staționarea „*statului major polonez, împreună cu trupe și 500 de avioane*”, fapt care l-a determinat să întrebe retoric: „*Oare se întâmplă ceva neprevăzut pentru URSS ?*”⁷¹ Explicațiile diplomatului român nu au reușit să-l satisfacă pe interlocutorul sovietic. Dorința Bucureștilor de a strânge „*tot mai mult relațiile de bună vecinătate și de amicitie cu URSS*”, pe baza direcțiilor externe – „*o politică pacifistă și de strictă neutralitate*”- a fost din nou exprimată cu ocazie audienței de prezentare la Molotov, a noului ministru Davidescu la Moscova⁷²

Mareșalul Vorosilov într-o discuție cu generalul Pallasse i-a spus că Uniunea Sovietică „*nu are nimic să ceară României*”⁷³ La 14 octombrie 1939, cu prilejul unei audiențe a lui Davidescu la Kalinin, șeful Statului Major sovietic, acesta a accentuat că Moscova „*dorește, nu numai să păstreze bune relațiuni de vecinătate cu Țara Românească, dar să le și dezvolte cât mai mult*”, și că în viitor „*preocupările ei, în direcțiunea statelor balcanice va putea lua o formă mai insistentă*”. În același raport trimis Ministerului Afacerilor Străine la București, Davidescu informează că von Ribbentrop îi spusese ambasadorului Italiei la Moscova, Rosso, la 28 septembrie 1939, că Uniunea Sovietică „*nu va întreprinde nimic ce ar putea ajunge direct interesele României*”⁷⁴. Rapoartele agențiilor diplomatice românești din unele state nordice erau mai tranșante: Uniunea Sovietică aștepta ca Reich-ul să se angajeze într-o ofensivă

⁶⁶ AMAE, fond 71, România, dos.115/1939, filele 32-34.

⁶⁷ *Ibidem*, f.34.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, dos.115, f.394-396.

⁷⁰ *Idem*, fond 71, România, dos.7/1939, f.204.

⁷¹ *Idem*, fond 71, URSS, dos.89/1939, f.200.

⁷² ANC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dos.269/1939, f.76.

⁷³ *Ibidem*, f.79-80.

⁷⁴ *Ibidem*, f.100.

puternică pe Frontul de Vest „*pentru a trece la o a doua etapă de revendicări față de țările ce se găsesc în spațiul ei vital*”⁷⁵

La sfârșitul lunii octombrie 1939, corespondentul agenției Associated Press de la Budapesta informa oficialitățile de la Washington că „*orice acțiune din partea Rusiei, pentru ocuparea Basarabiei, va găsi România lipsită de asistență sau ajutor*” și sugera ca Ungaria să intre în Transilvania „*pentru a opri pe ruși în Carpați*”⁷⁶. Presa argentiniană sublinia, la 26 octombrie 1939, că acțiunea sovietică este „*probabilă și iminentă*” și că „*ea va fi urmată de o agresiune bulgară în Dobrogea și de una ungară în Transilvania*”, situație disperată în care România, „*ar fi obligată să lupte singură, neputând conta pe ajutorul Turciei, nici pe a Angliei sau Franței*”⁷⁷

În acest timp oficialii politici și diplomatici asigurau, în continuare, guvernul român că nu trebuie să ne facem griji față de „*elanul*” rusesc, și că, pentru România, „*nu este nici o primejdie*”⁷⁸. Convorbirile oficiale purtate la Moscova de șeful delegației de la Ankara, Saracioglu, ca mandatar al Înțelegerii Balcanice, cu reprezentanții diplomației sovietice privind „*un acord care să garanteze statu-quo-ul în Balcani, Marea Neagră și Mediterana Orientală*” au întâmpinat rezistență, în schimb au apărut pe masa dezbaterilor alte probleme privind „*chestiunea strâmtorilor și clauza germană*”, „*chestiunea bulgară*” ș.a. Reîntors în țară, Saracioglu îi comunica, la 24 octombrie 1939, lui Vasile Stoica, că a constatat la Moscova, „*simpatii pentru Bulgaria și tendința de a-i sprijini revendicările*”⁷⁹ și că Uniunea Sovietică ar dori să conteze pe neutralitatea Turciei, față de Sofia, „*în orice împrejurări*”⁸⁰

Ambasadorul american la Moscova, Steinhardt, comunica Departamentului de Stat al SUA informații despre desfășurarea convorbirilor sovieto-turce. Referindu-se la problema României – anunța Steinhardt Washingtonul – ea „*a fost ridicată de guvernul sovietic în scopul de a obține asigurări ale neutralității turcești nu numai în eventualitatea că Uniunea Sovietică acaparează Basarabia, dar și în eventualitatea unei încercări a Bulgariei de a obține Dobrogea*” Saracioglu i-a declarat lui Molotov că țara sa „*nu se va opune acțiunii sovietice asupra Basarabiei deoarece Turcia și-a formulat obiecțiile ei în cadrul Antantei Balcanice, care se referă numai la frontierele dintre statele balcanice, dar că va veni în ajutorul României dacă Bulgaria va încerca să ocupe Dobrogea*” Diplomatul american opina că guvernul sovietic „*poate acum să fie, într-un fel mai precaut în abordarea chestiunii Basarabiei și să încerce să obțină această regiune prin înțelegere cu România, mai degrabă decât cu forță*”⁸¹ La 9 octombrie 1939, „*Foreign Office*” răspundea ministrului acreditat la Atena, M. Palairt care ceruse informații despre o eventuală înțelegere sovieto-turcă că „*nu reprezintă o garanție din partea Rusiei de a nu acționa împotriva României*”, ci „*un evident mijloc de intimidare*”, și se aprecia în continuare că „*nu este nici un motiv să ne*

⁷⁵ *Ibidem*, f.15.

⁷⁶ *Ibidem*, f.113.

⁷⁷ *Ibidem*, f.116.

⁷⁸ Aprecierile lui Schnurre, președintele Comisiei Economice Germane, relatate de ambasadorul român la Moscova, Gheorghe Davidescu (*ibidem*).

⁷⁹ AMAE, fond 71, URSS, dos.90/1940, f.25.

⁸⁰ *Ibidem*, dos.89/1940, f.120.

⁸¹ *Ibidem*.

temem că Turcia ar ajunge la vreo înțelegere cu Uniunea Sovietică asupra României”⁸²

Diplomația română a urmărit cu interes discuțiile sovieto-turce de la Moscova. Ministrul de externe, Grigore Gafencu, l-a primit pe însărcinatul cu Afaceri Străine la București, Pavel Kukoliev, și l-a asigurat că țara sa privește „cu interes și simpatie negocierile” și cu speranța că se va ajunge „la o înțelegere temeinică”, că statele riverane de la Marea Neagră doresc „să păstreze între ele raporturi de încredere și de prietenie”⁸³ Grigore Gafencu propunea, chiar „un schimb de vederi mai activ, pe cale diplomatică directă cu guvernul sovietic”⁸⁴ Propunerile diplomației nu au avut nici un ecou la Moscova, preocupată de alte probleme.

La 28 octombrie 1939, după consultarea lui Grigore Gafencu cu ambasadorii români din capitalele statelor Înțelegerii Balcanice, s-a prezentat proiectul de constituire a „*blocului de state neutre în sud-estul european*”⁸⁵ Proiectul oficial urma să fie dezbătut de statele Înțelegerii Balcanice, și apoi să se ia legătura și cu alte state. Răspunsurile afirmative ale guvernelor turc, iugoslav și elen au sosit cu întârziere, în a doua jumătate a lunii decembrie 1939, după ce România abandonase planul „blocului neutrilor”, ca urmare a atitudinii adoptate între timp de Marile Puteri, și mai ales opoziția Germaniei, Italiei și Uniunii Sovietice⁸⁶.

Ratificarea tratatului sovieto-german de către Prezidiul Sovietului Suprem, la 28 octombrie 1939 și al protocolului adițional la 4 octombrie 1939, a fost grăbit de eșecul negocierilor cu Turcia. La 1 noiembrie 1939, V.Molotov declara că „*vechile noțiuni de agresiune și agresor sunt inaplicabile în noua situație internațională*”⁸⁷ Același reprezentant al diplomației sovietice declara că „*este absurd a continua războiul împotriva hitlerismului*”, și Turcia era „acuzată” că a preferat să-și lege soarta de „democrațiile occidentale” și că a părăsit astfel „neutralitatea”⁸⁸ În timpul tratativelor de la Riga, șeful delegației sovietice, vivecomisarul pentru marina de război, Isakov, a declarat omologului leton că, la terminarea negocierilor cu Finlanda, „*se va produce o acțiune sovietică în contra Basarabiei*”⁸⁹

La sfârșitul lunii decembrie 1939 și începutul anului 1940, România a desfășurat o vie acțiune diplomatică la roma și Ankara, în speranța că va trezi interesul Italiei și al Turciei pentru cauza rezistenței românești, la o acțiune sovietică din ce în ce mai probabilă și pentru a se îngădui, astfel, funcționarea garanției britanice.

Atacurile în presa sovietică și conținutul unor convorbiri ale diplomației sovietice scoteau tot mai mult în evidență intențiile URSS față de problema revizuirii graniței de pe Nistru, cu alte cuvinte recuperarea într-o formă sau alta a Basarabiei. În această situație, România a intensificat eforturile pe lângă cancelariile „*democrațiilor*

⁸² Valeriu F.Dobrinescu, Ion Pătroi, *Anglia și România între anii 1939-1947*, Editura Didactică și Pedagogică R.A. București, 1992, p.14.

⁸³ ANC, fond Președenția Consiliului de Miniștri, dos.269/1939, f.108.

⁸⁴ *Ibidem*.

⁸⁵ *Ibidem*, dos.270/1939, f.48-49.

⁸⁶ AMAE, fond Înțelegerea Balcanică, vol.39, f.536.

⁸⁷ *Ibidem*, f.126.

⁸⁸ *Ibidem*, f.124.

⁸⁹ *Ibidem*, f.182.

occidentale” La 29 decembrie 1939, V.V.Tilea a făcut cunoscut lui Al.Cadogan comunicatul guvernului român prin care se solicita Angliei ajutor față de o eventuală agresiune sovietică, prezentând informații potrivit cărora în primăvara anului 1940, Moscova „*va ridica problema Basarabiei*” Această opinie este reconfirmată, câteva zile mai târziu, la 3 ianuarie 1940, cu ocazia unei întâlniri dintre V.V.Tilea cu Lordul Hallifax, potrivit căreia Uniunea Sovietică ar urmări „*o reabilitare, printr-o acțiune în sud, ca urmare a eșecului suferit în Finlanda*”⁹⁰

La 4 ianuarie 1940, ambasadorul sovietic la București, într-o discuție avută cu Mihail Stănescu la sediul Ministerului Afacerilor Străine, și-a declarat *surprinderea* că anumite personalități române și-au manifestat „*îngrijorarea în ce privește intențiile Moscovei, față de noi*” și că această atitudine „*se datorează, exclusiv propagandei declanșate de Londra și Paris, în scopul de a tulbura relațiile româno-sovietice*”⁹¹ În aceeași zi, Davidescu a fost audiat la Moscova de Potemkin, căruia i-a înmănat răspunsul Bucureștilor la nota sovietică din 16 decembrie 1939. Diplomatul sovietic a fost informat despre plecarea din România a fostului președinte polon Mosciski, partea sovietică solicitând de urgență tranzitul ofițerilor cehoslovaci⁹² Regele Carol al II-lea nutrea bănuiala că între Germania și Soviete există un aranjament scris în ceea ce privește Basarabia, și în tot cazul, „cert este că nemții au abandonat această parte a țării, URSS-ului”, de aceea considera necesar să sublinieze în cuvântarea rostită la Chișinău, la 6 ianuarie 1940, că Basarabia este pământ românesc⁹³

Îngrijorarea față de un posibil atac armat din partea Uniunii Sovietice, a determinat România să încerce evitarea unei asemenea posibilități, depunând eforturi serioase pentru normalizarea raporturilor cu marele vecin de la răsărit. Davidescu reconfirma lui Molotov, cu ocazia unei audiențe din 17 ianuarie 1940, intențiile guvernului român „*de a se vedea strângându-se relațiile de bună vecinătate*”⁹⁴. Dintre priorități numărându-se numirea unui ministru la București, încheierea unui acord comercial și chiar a unui pact de neagresiune. Aceste intenții erau privite ca neverosimile din partea cercurilor politice și diplomatice din jur.

Reprezentanta diplomației sovietice la Stockholm, Kollontay, într-o discuție cu Haidar, ambasadorul turc, a adăugat că URSS „*nu a renunțat niciodată la Basarabia*”⁹⁵ Ministrul sovietic la Bruxelles împărtășea aceeași opinie. În urma sondajelor făcute de Foreign-Office în legătură cu poziția Germaniei față de o posibilă agresiune sovietică asupra României, a reieșit clar că Reich-ul nu va ajuta România.

La 29 martie, Molotov, în discursul susținut în Sovietul Suprem, afirma printre altele că există „*o chestiune litigioasă nerezolvată, aceea a Basarabiei*”⁹⁶ Cuvântarea a creat o mare neliniște la București. Într-un document al Ministerului

⁹⁰ *Idem*, fond 71, URSS, dos.89/1940, f.221.

⁹¹ *Ibidem*, f.14.

⁹² *Ibidem*, f.12.

⁹³ Carol al II, *op. cit.*, 83-85.

⁹⁴ AMAE, fond 71, URSS, dos.89/1940, f.12 (telegama nr.204, de la Moscova, 17 ianuarie 1940, semnată Davidescu.)

⁹⁵ *Ibidem*, dos.89/1940, f.422 (telegama nr.185, 12 martie 1940, de la Stockholm).

⁹⁶ *Ibidem*, f.406 (telegama 452, 30 martie 1940, de la Moscova, semnată de Davidescu).

Afacerilor Străine era considerată drept „*rău voitoare*”, și „*agresivă*” și constata că Moscova apreciază hotarul Nistrului ca un „*punct vulnerabil*” pentru pacea în răsăritul Europei, „*un catalizator al revendicărilor maghiare și bulgare*”⁹⁷. La Berlin, expunerea, după apreciere ministrului român Al. Cretzulescu, „*nu a stârnit prea mult entuziasm*”, apreciindu-se că Uniunea Sovietică intenționează să urmeze „*exclusiv, și în afara oricărei alte considerații, linia propriilor interese*”⁹⁸. Contactele oficialilor români cu diplomații englezi s-au intensificat, Grigore Gafencu având convorbiri cu Sir Robert Hoare în zilele de 29 martie, 2 și 4 aprilie 1940, ocazie de a se reafirma că „*atitudinea ostilă*” pe care o manifestă Uniunea Sovietică față de România „*ne impune o prudență și mai mare*”⁹⁹.

Ministrul român la Roma, Raoul Bossy, a fost vizitat de însărcinatul sovietic al Afacerilor Străine, Helfant, care considera că, la București, „*s-a interpretat greșit*”, discursul lui Molotov, deoarece poziția față de Basarabia „*nu ar avea ceva nou*”, și Moscova „*nu e în măsură a încheia un pact cu noi sau a ne da vreo garanție*”¹⁰⁰. Un buletin Informativ al Serviciului Secret Intern, din 1 aprilie 1940, aprecia discursul lui Molotov drept un „*avertisment*” dat vecinilor de la sud de a nu se lăsa „*atrași într-o acțiune dușmănoasă față de Soviete*”¹⁰¹. Ambasadorul german la Ankara, Franz von Papen îl asigura pe trimisul român, Vasile Stoica, că Moscova va respecta pacea cu Bucureștii, deoarece „*nu trebuie să ne temem de nici o agresiune, sub nici un motiv, cât nu vin Aliații în Balcani*”¹⁰². Ambasadorul sovietic, Lavrentiev, într-o convorbire cu adjunctul ministrului de externe iugoslav, comenta că Bulgaria a fost îndrumată „*a-și orândui litigiile cu România pe calea unei înțelegeri directe*”¹⁰³.

La mijlocul lunii aprilie 1940, s-au intensificat incidentele la frontiera româno-sovietică, ceea ce a dus la creșterea tensiunii, existând convingerea că acestea vor fi folosite de partea sovietică drept pretext pentru viitoarea intervenție asupra Basarabiei. Spre sfârșitul lunii mai 1940, printr-o notă telegrafică, Grigore Gafencu recomanda reprezentantului Legației române la Moscova să descifreze adevăratele intenții ale sovieticilor, care ar putea reieși din concentrațiile de trupe masive pe care aceștia le efectuau la granița României. În Directivele pentru Partidul Comunist din România, adoptate la 8 mai 1940 de Comitetul Executiv al Internaționalei a III-a, se recomanda acestuia să contribuie la rezolvarea problemei Basarabiei¹⁰⁴.

La 22 mai, Grigore Gafencu s-a adresat ministrului german la București Wilhelm Fabricius, solicitând ajutorul Germaniei în această problemă, dar acesta l-a sfătuit să reglementeze relațiile româno-sovietice pe cale pașnică¹⁰⁵. După 10 mai 1940, data declanșării agresiunii hitleriste victorioase în Vestul Europei, soldată cu

⁹⁷ *Ibidem*, f.430 (telegrama nr.843, 30 aprilie 1940, de la Moscova).

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*, f.462.

¹⁰⁰ *Ibidem*, f.140; vezi și Mihai Pelin, *Diplomație de război: România –Italia, 1939-1945*, Editura Elion,, București, 2005.

¹⁰¹ Arhiva Ministerului Apărării Naționale (AMR), fond 5417, dos.2b/1940, poziția 902, f.753.

¹⁰² AMAE, fond 71, URSS, dos.90/1940, filele 117-118.

¹⁰³ *Idem*, dos.89/1940, f.434.

¹⁰⁴ ANC, Arhiva C.C. al PCR, fond 1, inv.8, dos.167, f.15-20.

¹⁰⁵ Andress Hillgruber, *Hitler, regele Carol și mareșalul Antonescu*, p. 105.

ocuparea Belgiei, Olandei, Luxemburgului, și capitularea Franței, la 22 iunie 1940, soarta Basarabiei era pecetluită. Garanțiile franco-germane deveneau inoperante, România începe cu pași grăbiți schimbarea orientării politicii externe spre Germania și aliații din Axă. Primul pas l-a constituit semnarea la București, la 27 mai 1940, a unui acord economic în domeniul petrolier (*Olwaffen Pakt*), exporturile de țiței fiind îndreptate prioritar spre Germania¹⁰⁶. În cadrul audienței lărgite a membrilor Consiliului de Miniștri, din 28 mai 1940, Carol al II-lea a recomandat promovarea unei politici externe de „*adaptare la realități*”, adică orientarea spre Germania mai ales¹⁰⁷. Grigore Gafencu, binecunoscut pentru simpatiile sale occidentale, a demisionat, fiind înlocuit cu Ion Gigurtu, agreeat de Berlin. Cu aceasta lua sfârșit neutralitatea României, declarată la 6 septembrie 1940, și i se substituia cea de nonbeligeranță, favorabilă Axei.

Schimbarea liniei politice nu salvează România de agresivitatea nedisimulată a sovieticilor și maghiarilor. România nu se mai putea bizui pe garanțiile unilaterale și condiționate ale Franței și Angliei, după prăbușirea frontului de vest și capitularea Franței (22 iunie 1940). Diplomatul Alexandru Cretzianu evocă cu durere starea de spirit românească din iunie 1940: „în România, ca și în alte părți din Europa, invincibilitatea armatei franceze a fost multă vreme o dogmă, o axiomă, un element fundamental în orice discuție politică. Chiar și germanofili din mijlocul nostru n-au presupus niciodată posibilitatea că forțele lui Gamelin vor fi zdrobite și puse pe fugă de către Wehrmacht în numai câteva zile de luptă. Nu voi încerca să descriu aici măsura influenței înspăimântătoare pe care a avut-o prăbușirea Franței asupra noastră”¹⁰⁸.

Hitler solicita rezolvarea problemelor litigioase între România cu Uniunea Sovietică, Ungaria și Bulgaria. Pe data de 23 iunie 1940, Viaceslav Molotov îl anunța pe ambasadorul german la Moscova, Schulenburg, că: „*Soluționarea chestiunii Basarabiei nu mai suferă nici o amânare. Guvernul sovietic... intenționează să folosească forța în cazul în care guvernul român va respinge acordul pașnic*”¹⁰⁹. Acestei pretenții, Molotov adăugă și Bucovina, cerere care i-a luat prin surprindere și i-a nemulțumit pe germani, deoarece se încălca prevederile articolului 3 al protocolului adițional al Pactului Ribbentrop – Molotov. Sovieticii creaseră Frontul de Sud care cuprindea Armatele 5, 9 și 12, comandate de generalul Jukov.

Ribbentrop prezintă pe 25 iunie URSS-ului răspunsul german: „*1. Germania rămâne fidelă acordurilor de la Moscova. De aceea ea nu manifestă nici un interes față de chestiunea Basarabiei. 2. Pretențiile guvernului sovietic în ceea ce privește Bucovina constituie ceva nou. Bucovina a fost o provincie a Coroanei austriece și este dens populată de nemți. 3. În alte regiuni ale României, Germania are interese economice foarte importante. Aceste interese includ câmpiile petroliere și pământurile*

¹⁰⁶ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p.1537-1538.

¹⁰⁷ Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice*, II, 1939-1940, București, 1996, p. 177.

¹⁰⁸ Alexandru Cretzianu, *The Lost Opportunity*, London, 1957, p. 24-27; vezi și Ana-Maria Stan, *Relațiile franco-române în timpul regimului de la Vichy, 1940-1944*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2006.

¹⁰⁹ Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *op. cit.* p.25.

*agricole. De aceea, Germania... este extrem de cointereseată ca aceste teritorii să nu devină un teatru al acțiunilor militare*¹¹⁰

Pe 26 iunie, Molotov anunța reprezentantul Reich-ului la Moscova că se va face un compromis privind Bucovina: „*hotarul... să treacă din cel mai sudic punct al Ucrainei apusene sovietice, de lângă muntele Kniatosa spre est de-a lungul râului Suceava și apoi mai spre nord-est de Herța pe Prut*”¹¹¹ În felul acesta sovieticii obțineau legătura feroviară directă din Basarabia, prin Cernăuți spre Lvov. Molotov avea acordul Italiei în problema litigioasă cu România, încă, din 20 iunie, în urma discuției avute cu ministrul plenipotențiar la Moscova, Rosso. Presimțind catastrofa, Gheorghe Tătărescu, primul-ministru, într-un raport trimis regelui, în 25 iunie 1940, aprecia că „moralul trupelor este admirabil, dar că nu avem puțința de a rezista unui atac rusesc cu forțele pe care le avem. Va trebui să facem manevre politice”¹¹².

Pe 26 iunie, ministrul de externe, Ion Gigurtu, telegrafia lui Davidescu la Moscova să ceară Kremlinului să-și definească poziția și intențiile față de România. În aceeași zi la orele 22, Molotov convocă pe ministrul român la Moscova, Gheorghe Davidescu, cărui îi înmânează o notă ultimativă privind cedarea imediată a Basarabiei și a Bucovinei de Nord. Argumentele românilor de ordin etnic, istoric și politic precizate de Davidescu nu au fost luate în seamă. Nordul Bucovinei trebuie să revină Uniunii Sovietice – afirma Molotov – ca despăgubire pentru dominația română în Basarabia timp de 22 de ani¹¹³. Nota ultimativă contravenea atât dreptului istoric, cât și normelor juridice internaționale unanim acceptate. În notă se preciza: „*În anul 1918, România, folosindu-se de slăbiciunea militară a Rusiei, a desfăcut de la Uniunea Sovietică o parte a teritoriului ei, Basarabia, călcând prin aceasta unitatea seculară a Basarabiei, populată în principiu de ucraineni, cu Republica Sovietică Ucraineană... Guvernul sovietic consideră că chestiunea întoarcerii Basarabiei este legată în mod organic cu chestiunea transmiterii către URSS a acelei părți a Bucovinei a cărei populație este legată în marea ei majoritate cu Ucraina Sovietică*”¹¹⁴.

Pentru intimidarea guvernanților români, la granița de pe Nistru sovieticii masaseră 40 de diviziiacompaniate de 14 brigăzi blindate, 30 de regimente și 4 divizioane de artilerie grea, sub comanda generalului Jukov, gata să intervină contra Armatei a 4-a române din Basarabia. Se adăuga și puternica propagandă antiromânească în Basarabia, dirijată de Serviciul de Informații sovietice condus de Lavreti Beria, încă din 19 iunie 1940, cu ajutorul membrilor comuniști. La apelurile disperate făcute de Gheorghe Tătărescu pe lângă guvernele italian, german, și partenerii din Înțelegerea Balcanică (Grecia, Turcia, Iugoslavia), s-a răspuns cu

¹¹⁰ *Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele lui pentru Basarabia, Culegere de documente*, Chișinău, Universitas, 1991, p.11.

¹¹¹ *Ibidem*, p.16. Ultimatum rusesc va rămâne unic în istorie în ceea ce privește cererea cedării nordului Bucovinei, pe care o stăpânise circa 150 de ani, Imperiul Habsburgic și nu Rusia Țaristă. Adevărul era că Uniunea Sovietică avea nevoie de Bucovina pentru a stabili trecerea spre Rutenia Carpatică.

¹¹² Regele Carol al II-lea, *op. cit.*, .III, p. 214.

¹¹³ I.Scurtu, C.Hlihor, *op. cit.*, p.25.; Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p.55-57,70-74.

¹¹⁴ *Pactul Ribbentrop-Molotov*.....p.17.

prudență și cu recomandarea acceptării cererilor sovietice, cu excepția Ankarei care s-a arătat gata să-și asume obligațiile. Ribbentrop a transmis verbal prin Wilhelm Fabricius, sfatul Germaniei de a accepta pretențiile sovietice, iar Mussolini a refuzat chiar să îl primească pe ministrul român în Italia, Raoul V. Bossy, Galeazzo Ciano lăsându-l să înțeleagă că nu va primi nici un sprijin din partea țării sale¹¹⁵

Clasa politică britanică considera că „*Anglia nu se poate certa cu Rusia căci Germania nu poate fi învinsă decât cu ajutorul Armatei Roșii*”¹¹⁶ Fără sprijin din afară, izolată politic într-un context geostrategic continental răsturnat de victoriile rapide ale germanilor, România se afla la un punct de răscruce al istoriei sale. În ziua de 27 iunie, regele Carol al II-lea convoacă două ședințe ale Consiliului de Coroană, la orele 12³⁰ și 21⁰⁰ pentru discutarea ultimatumului sovietic. În cadrul primei ședințe primul – ministru și ministrul de externe fac cunoscute membrilor Consiliului cuprinsul notei ultimative și răspunsurile membrilor AXEI, apoi șeful Statului Major român, generalul Florea Țenescu subliniază riscul României de a fi angajată concomitent pe trei fronturi în cazul unei rezistențe armate, ceea ce ar avea consecințe catastrofale pentru însăși păstrarea ființei naționale. În cursul dezbaterilor aprinse s-au conturat două curente de opinie, unul pentru rezistență militară, dirijat de Nicolae Iorga, și altul pentru respectarea condițiilor ultimatumului, condus de Constantin Argetoianu.

În aceste condiții 11 membri au votat pentru respingerea notei, 10 pentru acceptarea ei, unul s-a abținut, 5 pentru continuarea discuțiilor. „Dramaticul Consiliu de Coroană, în care pentru prima oară, oamenii noștri politici se găseau în fața unei situații într-adevăr tragice, a decis cu majoritate de voturi, să ne supunem ultimatumului, având în vedere și presiunea ce se făcea în acest sens de Germania și Italia și declarațiile generalilor răspunzători (general Ilcuș, ministrul de război. general Țenescu, șeful Matelui Stat Major)”¹¹⁷ Încercarea părții române de a negocia s-a lovit de refuzul categoric al sovieticilor. În urma celei de-a doua ședințe, doar 6, din 26 de participanți s-au mai pronunțat pentru rezistență.

„*România nu putea conta de fapt, așa cum au putut-o face Polonia, Norvegia, Belgia și Olanda, pe asistența militară a Franței și a Marii Britanii – comenta Al. Cretzianu - România nu putea conta, așa cum puteau s-o facă Grecia și Iugoslavia, pe asistența militară a Marii Britanii, România nu dispunea, în sfârșit, cum dispuneau Finlanda, Norvegia, Olanda, Belgia și Grecia, de linii de aprovizionare, de comunicație și de retragere. În acest fel, rămasă singură, înconjurată de inamici, amenințată din toate părțile, România nu putea decât să se încline în fața violenței sovietice...*”¹¹⁸

¹¹⁵ Raoul V. Bossy, *Amintiri din viața diplomatică*, II, București, Editura Humanitas, 1999, p.250.

¹¹⁶ Valeriu F. Dobrinescu, *Emigrația română din lumea anglo-saxonă 1939-1945*, Institutul European, Iași, 1993, p. 60-61.

¹¹⁷ Ion Gigurtu, *Politica externă a României prezintă o continuitate perfectă în care se vede precis țelul urmărit: păstrarea ființei statului și armatei*, memoriu din 10 octombrie 1944, în Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, p. 102-113.

¹¹⁸ Al. Cretzianu, *op. cit.*, p.78-79.

Hotărârea Consiliului de Coroană a fost considerată imprecisă, de aceea Moscova expediază o a doua notă ultimativă la București, privind evacuarea teritoriilor în cauză în decurs de patru zile, notă acceptată de România la 28 iunie 1940, orele 11, cu o oră înaintea expirării ultimatumului: „Guvernul român pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic”¹¹⁹ Guvernul sovietic, prin reprezentanții săi, generalul Kosloc și generalul Bodin, propune ca loc de întâlnire pentru discuțiile de trasare a frontierei, Odessa¹²⁰ În noaptea dinspre 27-28 iunie 1940, orele 3, trupele sovietice pătrund în spațiul terestru și aerian al României, înainte ca aceasta să răspundă pozitiv la cererea sovietică. URSS-ul încălcă astfel Convenția de la Londra din 1933, constituindu-se în stat agresor. În 24 de ore, Armata Sovietică a ajuns la Prut, ocupând principalele orașe ale Basarabiei. Ținutul Herța care nu era inclus în nota ultimativă este ocupat, dintr-o eroare. Protestele lui Gheorghe Davidescu și ale succesorului său, Grigore Gafencu, rămân fără ecou.

„Notele ultimative sovietice nu numai că au inaugurat ci, pur și simplu, au declanșat procesul dezintegrării teritoriale a României Mari. Odată satisfăcute pretențiile Moscovei, cine mai putea, într-adevăr, stăvili acțiunile revizioniste ale Ungariei și Bulgariei, ambele încurajate de Germania, Italia și URSS?”¹²¹

România pierduse 50.762 km² cu 3,9 milioane de locuitori. Pentru a sparge unitatea teritorială a teritoriilor anexate, sovieticii încorporează administrativ nordul Bucovinei, ținutul Herța. Nordul și sudul Basarabiei, Ucrainei Sovietice, iar restul Basarabiei devine Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, creată la 2 august 1940. Reacția opiniei publice românești a fost deosebit de dură. Pe data de 2 iulie, în comisiile reunite ale Senatului și Adunării Deputaților, Constantin Argetoianu și Gheorghe Tătărescu în discursurile lor arată că armata română a fost retrasă din teritoriile cedate Uniunii Sovietice fără a se recunoaște legalitatea acțiunii. „Am hotărât evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de Sus - declara Gheorghe Tătărescu - pentru a salva azi ființa statului român și pentru a nu pune în primejdie viitorul românismului. Declar aici că am luat această hotărâre sub presiunea forței într-unul din cele mai grele momente ale istoriei noastre și lăsând viitorului sarcina să judece actul nostru”¹²². Ziua de 3 iulie a fost declarată zi de doliu național.

Despre evenimentele din iunie 1940, Gheorghe Tătărescu va reveni într-un articol publicat la Craiova, sub titlul *Evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord*, cu unele precizări: „Menținerea României în afara conflictului se impunea cu puterea unei dogme: România nu se putea angaja în luptă decât pentru propriile sale interese. Sânge românesc nu poate curge decât pentru interese naționale. Cât privește

¹¹⁹ Ioan Scurtu, Constantin Mocanu, Doina Smârcea, *Documente privind istoria României între anii 1918-1944*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, p.529-530; Ioan Scurtu, Constantin Hlihor, *op. cit.*, p.22-23; Valeriu F.Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia (1948-1940)*, Editura Junimea, Iași, 1991, p.147-149; Al.Cretzianu, *op. cit.*, p.62-63

¹²⁰ *Pactul Ribbentrop-Molotov...*, p.19-20.

¹²¹ Gh.Buzatu, *România. Războiul Mondial din 1939-1945*, Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Iași, 1995, p.12.

¹²² *Pactul Ribbentrop-Molotov*, p.22.

*amânarea discuțiilor asupra litigiilor... această soluție se impunea ca o elementară măsură de prudență și de prevedere, care nu poate comporta nici o discuție și nu are nevoie de nici o justificare*¹²³

Deși trupele române se retrag dincolo de Prut până la 3 iulie 1940, ora 12, întreaga lună a fost martora mai multor ciocniri violente pe noua graniță (incursiuni pe teritoriul românesc, împușcând și capturând grăniceri români)¹²⁴, printre care atacul sovietic din 2 iulie asupra Diviziei 32 infanterie cu scopul de a distruge podurile de la Oancea și Giugulești. Bilanțul „acestei agresii” simulate a fost deosebit de dur: pierderea a 50.762 km² (Basarabia - 44500 km² și nordul Bucovinei - 6262 km²), cu 4.021.086 ha teren agricol (20,5 % din suprafața agricolă a țării); 3.776.309 locuitori (53,4% - români, 10,34% - ruși, 15,3% - ruteni și ucraineni, 7,27% - evrei, 4,91% - bulgari, 3,31% - germani, 5,12 % - alții)¹²⁵; mii de prizonieri umiliți și tratați în afara oricăror norme internaționale; confiscarea unei importante cantități de muniție și armament (52704 puști, 14.196.198 cartușe pentru pușcă, 60.494 de cartușe pentru pistol, 54.309 grenade, 289 piese de artilerie, 79.320 de proiectile etc)¹²⁶

Evacuarea precipitată a armatei și a unei părți a populației, cu toate pierderile materiale, s-au datorat mai multor cauze printre care: ultimatumul sovietic, încălcarea cu bună știință de către armatele sovietice a etapelor de înaintare fixate de autoritățile ruse, lipsa totală de prevedere a guvernului român, dar și a opoziției. În opinia publică domnea stupoarea, nedumerirea, frustrarea, demoralizarea, cu cât în repetate rânduri voci autorizate afirmaseră că hotarele vor fi apărate. Încurajatoare părise și declarațiile făcute de primul-ministru, Armand Călinescu, unei publicații franceze în primăvara anului 1939: „În ziua când România va fi atacată, ea se va apăra, nu importă contra cui și va salva, până la limita forțelor sale, integritatea teritoriului său. **România se va bate, fără a lua în considerare rezultatele eventuale ale războiului**”¹²⁷ Așa suna și Directiva trasată șefilor de state majore ale unităților din Basarabia și Bucovina, la Consfătuirea de la București, la 22 mai 1940: „**Armata se va bate pe hotarul de răsărit, cu toate forțele, dacă teritoriul va fi invadat**”¹²⁸

¹²³ Carol al II-lea, *op. cit.*, p. 83-85.

¹²⁴ Pe 29 iunie coloane motorizate sovietice opresc, la Ialoveni, două regimente de artilerie românești și le dezarmează cu forța, un batalion românesc de infanterie este dezarmat de unități sovietice în gara Drochia. Coloane motorizate se amestecă peste tot cu trupe românești, îndemnându-le la dezarmare. Avioane sovietice aruncă manifeste în același fel, unități sovietice pun stăpânire în mai multe puncte pe linia Prutului, încă de pe 29 iunie 1940. Este vorba de podul de la Leușeni-Albița, trecerea principală din Basarabia în Moldova, precum și podul de la Badragi. La 1 iulie, o brigadă motorizată sovietică împiedică trupele unei brigăzi de cavalerie română să treacă Prutul pe podul de la Badragi. Care de luptă sovietice încearcă să ocupe capul de pod de la Fălciu; alta încearcă să treacă Prutul pe la Lipcani etc. (Al. Cretzianu, *op. cit.*, p.63-65).

¹²⁵ Ion Constantin, *România, marile puteri și problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p.100-101; idem, *România, Marile Puteri și problema Basarabiei*, Editura Enciclopedică, București, 1995.

¹²⁶ *Pactul Ribbentrop-Molotov*, p.40-45.

¹²⁷ Ziarul francez „Paris Soir” din 26 martie 1939, în Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p.22.

¹²⁸ Cf. Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p.22

În mintea basarabenilor mai persista cuvintele regelui Carol al II-lea cu ocazia vizitei oficiale de la Chișinău, din 6 ianuarie 1940: „**Am încins țara cu un stăvilă de foc și de beton pe care nimeni nu va putea trece**”¹²⁹ Lamentările regelui din zilele desfășurării dramei nu-și mai aveau efectul: „... Se face o foarte mare greșeală de a ceda fără nici o rezistență – aproape un sfert din țară, dar mă văd copleșit de avizul marii majorități a acelor care le-am cerut sfatul” „Ce puteam eu oare face, dacă se produce într-adevăr dezastru, așa cum mulți îl văd, nu pot să-mi iau răspunderea, nefiind susținut decât de o foarte mică minoritate” „Oh! De ce românii noștri n-au cea mai mică doză de orgoliu național în aceste clipe într-adevăr grele? E o zi a rușinei naționale”¹³⁰.

Pentru poporul român întreaga lovitură primită a fost teribilă. El nu s-a îndoit, totuși, că viitorul cel mai apropiat îi va rezerva lovituri încă mai teribile, prăbușirea pe rând a frontierelor statului. Sub presiunea necruțătoare a evenimentelor și aruncată brutal în fața agresiunii sovietice, pentru „a-și salva” existența statală, „România începu să ruleze către abisul alianței cu Germania”¹³¹

După cedarea Basarabiei, temerea statului român față de URSS rămâne încă mare, de aceea se încearcă normalizarea relațiilor româno-sovietice, în noua conjunctură strategică. În audiența acordată de rege noului ministru sovietic la București, Anatoli Iosifovici Lavrentiev, pe 8 iulie, „s-a afirmat intenția mea de a avea bune relații de vecinătate”¹³². Fostul ministru de externe, Grigore Gafencu (21 decembrie 1938-1 iunie 1940), devenit ambasadorul României la Moscova, anunța printr-o telegramă, la 13 august 1940, Ministerul Afacerilor Străine de primirea deosebit de curtenitoare ce i-a fost făcută la Moscova de Molotov și apoi de alți conducători ai Comisariatului pentru Afacerile Străine: „Domnii Molotov și Dekanozov au exprimat convingerea lor că dezvoltarea normală a raporturilor româno-sovietice pe temei de bună vecinătate este acum cu putință”¹³³

Cu această ocazie ilustru diplomat român atrăgea atenția asupra faptului că: „Imperiul sovietic e în creștere... iată de ce URSS... e totuși, în împrejurările de azi, ce-i sunt prielnice, o primejdie amenințătoare, în orice clipă, pentru toate statele vecine... Singura putere ce se poate opune pe continent expansiunii sovietice, după prăbușirea Poloniei și a sistemului său defensiv Baltică Marea Neagră, e azi Germania... Convingerea germanilor că rușii nu vor trece Prutul dovedește că germanii au un interes mai deosebit ca acest hotar să rămână neatins”¹³⁴. Previziunile diplomatului român se vor adevăra parțial, în lunile ce au urmat desfășurării războiului mondial.

Lucrările unei Comisii Mixte româno-sovietice, de la Moscova, pentru trasarea liniei de delimitare, sunt întrerupte în octombrie 1940 și guvernul sovietic nu

¹²⁹ Carol al II-lea, *op. cit.*, p. 83-85.

¹³⁰ *Ibidem*.

¹³¹ Constantin Vișoianu, *Raporturile sovieto-române, 1939-1940*, în Gh. Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, p. 82-90.

¹³² Carol al II, *op. cit.*, III, p. 240.

¹³³ Grigore Gafencu, *Misiunea la Moscova 1940-1941, Culegere de documente*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1995, p. 23.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 25-26.

manifestă nici o dorință de a le relua. La gurile Dunării, unitățile sovietice pun stăpânire, în 28 septembrie 1940, pe brațul Chilia și interzic navigația română. La 28 octombrie, sovieticii ocupă cu forța trei ostroave la sud de ramura principală și navigabilă a brațului Chilia. La 5 noiembrie 1940, trupele sovietice ocupă ostrovul situat între brațul Musura și canalul Stari Stambul. La Conferința Dunăreană de la București, între 24 octombrie – 20 decembrie 1940, delegația sovietică cere dizolvarea Comisiei Europene a Dunării, lichidarea Direcției Autonome Române de la Gurile Dunării și crearea unei Administrații sovieto-române a Dunării Maritime”¹³⁵

Drama Basarabiei a deschis drumul altor cesiuni teritoriale (nordul Transilvaniei, Cadrilaterul) până la sfârșitul lunii august și începutul lunii septembrie 1940, în favoarea statelor revizioniste vecine: Ungaria și Bulgaria. ***Practic România Mare, constituită prin eforturile atâtor generații și cu un mare tribut de sânge, în războiul mondial, în 1918, nu mai exista!!!*** Se iau de obicei în calcul „cauzele cele mai vizibile”: conjunctura internațională defavorabilă, izolarea ei, imposibilitatea asistenței din partea Angliei și Franței, opțiunea rapidă pentru renunțarea teritorială etc. Mai puțin se analizează, însă, cauzele crizei morale în care intrase societatea românească la toate nivelurile, credința generației Unirii că bunurile realizate după război sunt indestructibile, lupta acerbă între diferitele partide și grupări politice și ideologice, tendințele autoritare monarhice, lipsa unei coeziuni naționale etc. ***Generațiile de azi își pun tot mai des întrebarea de națiunea română, de atunci, nu a schițat, în fatidicul an, 1940, nici un gest de apărare a unor teritorii care făceau parte din Țară, de ce nu s-a hotărât rezistența, de ce nu a intervenit armata ???***

„Carol al II-lea își dădea seama că, dacă ordonă armatei să reziste, – comentează istoricul Dinu C. Giurescu - țara va fi invadată și împărțită. Dacă, așa cum a făcut-o, va ceda în fața ultimatumului sovietic, răspunderea va fi aruncată asupra sa, ca deținător suprem al puterii. Cum s-a și întâmplat. Sfârșirea sa ca om și rege era adevărată. Dar și răspunderea ce apăsa asupra-i”¹³⁶ Abdicarea regelui Carol al II-lea, dorită de cercurile politice și de popor, pare soluția!!! A fost însă provizorie care nu a scos societatea românească din criză, ci a adâncit-o...

Ce a continuat se știe: schimbarea de regim politic, aderarea la Axă și intrarea în război pentru recuperarea teritoriilor ce i-au fost smulse cu forța în vara tragică a anului 1940. Poziția geo-strategică a făcut-o să penduleze în alegerea aliaților în ambele războaie mondiale, a recuperat și pierdut în același timp! „*În procesul deschis în fața istoriei nu putem susține drepturile României decât afirmând că adevărata noastră politică a fost aceea de pace la răsărit, dusă fără șovăire de marii oameni de stat care au reprezentat poporul român: Brătienii, Take Ionescu, Nicolae Titulescu, Iuliu Maniu; că am fost răsplătiți cu o agresiune brutală, că eram îndreptățiți să căutăm a relua ce era al nostru, că în cele din urmă, am fost victima, împreună cu toată Europa răsăriteană, a actelor de forță succesive a două puteri totalitare –* comenta diplomatul român Al. Cretzianu¹³⁷

¹³⁵ Al. Cretzianu, *op. cit.*, p. 65.

¹³⁶ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 27.

¹³⁷ Al. Cretzeanu, *op. cit.*, p. 70

Agresiunile teritoriale sovietice au fost în final, după victimizarea ei de către Germania hitleristă, și înfrângerea forțelor AXEI, trecute la „soldul” istoriei de către Aliații Victorioși, dintre care nu putea lipsi Imperiul Roșu de la Răsărit. **Dramele statelor mici, personaje secundare în vârtejul istoriei, nu mai prezenta interes la masa Învingătorilor!!!**

„EUROPA DE ASTĂZI” ÎN 1932

col. dr. Mircea Tănase

Cuvinte cheie: Europa de astăzi, 1932, general Ion Jitianu, revista România Militară, Anglia, Germania, Franța, Polonia, România.

Keywords: Europe today, 1932, general Ion Jitianu, the review “Military Romania”, England, Germany, France, Poland, Romania.

Abstract

In the România Militară Journal in 1932, General Ion Jitianu published a series of studies called “Europa de astăzi” (Europe Today), meant to be a succinct review of the political-military situation in Europe at that time. Appreciations and especially predictions regarding the future of the continent were also present in the studies. The author particularly referred to countries such as England, Germany, France and Poland that were to play a decisive role on the European political stage in the interwar period.

Generalul Ion Jitianu (1867-1938), unul dintre teoreticienii de marcă ai oștirii române, a absolvit în 1889 Școala de ofițeri de artilerie și geniu din București, iar în 1899 Școala de război din Bruxelles. A fost profesor la Școala Superioară de Război din București, iar după trecerea în rezervă a condus revista *Lumea militară*. Dintre lucrările sale mai importante putem aminti: *Originea conflictului ruso-japonez* (1904), *Patru studii militare și un studiu istoric* (1915), *Forțele morale și forțele materiale la război* (1928), *Prima bătălie de la Marna* (1930), *Verdunul în văpaie* (1936)

În revista *România Militară*, în anul 1932, generalul Ion Jitianu a publicat o suită de studii, intitulate *Europa de astăzi*, care se doreau a fi o succintă trecere în revistă a situației politico-militare a continentului european, din care nu lipseau aprecierile și, mai ales, pronosticurile cu care, apreciem fără teama de a greși, ilustrul general se înscrie în rândul marilor teoreticieni militari care au așezat gândirea militară românească pe canevasul științei militare europene.

Scrisă la începutul deceniului al patrulea al secolului XX, când rănilor primului război mondial sângerau încă, în plină criză economică mondială, această lucrare a generalului Jitianu se remarcă, ca de altfel întreaga sa operă, prin acuratețea stilului redacțional, prin conciziunea și îndrăzneala constatărilor și, mai ales, a previziunilor privind viitorul apropiat al continentului european. Cât privește încrederea sa în posibilitatea Angliei și Franței de a asigura, prin politica lor externă, *pacea lumii*, nu trebuie să fim surprinși, pentru că acest optimism, care ulterior s-a dovedit exagerat și, putem spune noi astăzi, din perspectiva istoriei, păgubos, a caracterizat o mare parte dintre contemporanii săi. Din dorința sinceră de a transforma acest deziderat al păcii într-o certitudine, nu au sesizat – sau, dacă au făcut-o, a fost prea târziu – pericolul care venea dinspre Germania și celelalte state care nu au acceptat starea de lucruri statuată prin tratatele încheiate la sfârșitul primului război mondial. Totuși, așa cum vom vedea, generalul Jitianu sesiza încă din 1932: “*Dacă conducătorii Germaniei nu vor tempera*

partidul naționalist al lui Hitler și pe comuniști, se va produce desigur o criză, care ar putea antrena prăbușirea definitivă a civilizației europene.[...]

Dacă Germania va continua să alunece mai departe, pe panta pe care alunecă partidele extremiste în cap cu Hitler, Europa va merge spre ruină”¹ Nu a mai apucat să constate însă câtă dreptate avusese, pentru că, din păcate, a murit în 1938. Peste numai câteva luni Europa era târâtă în cea mai cumplită conflagrație mondială din istoria omenirii, din care, peste aproape șapte ani, va ieși, așa cum prezisese ilustrul general român, ruinată

Redăm în continuare câteva fragmente din acest studiu, păstrând exprimarea și ortografia autorului, oferind în același timp cititorilor posibilitatea de a-i aprecia capacitatea de analiză și sinteză în ceea ce privește situația politico-militară a continentului european la mijlocul perioadei interbelice, dar mai ales de prognozare a evoluției sale ulterioare. Cititorii vor avea, de asemenea, posibilitatea de a căuta și a-și releva eventuale similitudini cu vremurile prezente.

EUROPA DE ASTĂZI

de general Jitianu I.

Criza de astăzi este poate cea mai teribilă din câte a cunoscut lumea, deoarece ea bântue în toate domeniile de activitate: politică, socială, financiară, comercială, industrială, agricolă etc.

Suferim, în prima linie, consecințele războiului: Lunga durată a acestuia a distrus țesutul economic, rupând echilibrul între consumațiune și producțiune. Dezvoltarea exagerată a mașinismului a condamnat la inacțiune și mizerie un foarte mare număr de lucrători. Există astăzi 20-25 milioane de șomeuri.

Cât va dura ea? Pronosticuri au început să se facă, dar nici unul nu are ceva solid la bază. Economistul american W.C. Mitchell spune: “Ciclurile de criză economică, diferind unele de altele (sub toate rapoartele), este greu a scoate reguli generale.”

După războiu, Europa s-a împărțit în trei tabere: una, a celor cari cer revizuirea tratatelor de pace; alta a celor cari sunt contra revizuirii; iar ultima a celor cari se țin sau sunt ținută la o parte. În această din urmă categorie intră: Marea Britanie (care, ca mai întotdeauna, se izolează spre a-și păstra libertatea de acțiune și a se decide la momentul oportun), Italia (despre care d. Grandi spune că-și apără interesele proprii, fără a se influența de alte considerațiuni), Rusia Sovietică (unde se prepară în tăcere revoluția mondială).

Frica de un nou războiu apasă tot mai mult asupra omenirii.

Oriunde te întorci în Europa, dai peste puncte, sau mai bine zis, regiuni nevralgice: problema Anschluss-ului, chestiunea albaneză, antagonismul franco-german și franco-italian, veleitățile Ungariei de a cuceri teritoriile pierdute și de a restaura pe Habsburgi et., etc.

În toată omenirea există astăzi un conflict între iluziunile politice și necesitățile economice reale ale popoarelor. Rezultatul? Nimeni nu are curajul a-l prevedea!

¹ General Ion Jitianu, *Europa de astăzi*, în revista *România Militară*, nr. 2/1932, p. 4, 9.
<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

Câtă vreme elitele s-au găsit la cârmă, popoarele au progresat, deoarece conducătorii lor posedau inteligență superioară, caracter, dor de muncă, sacrificând totul pentru interesul obștesc.

Compunerea elitelor a variat după nevoile epocii, dar ele au avut întotdeauna și pretutindeni aceeași caracteristică generală: prestigiul.

Actualmente prestigiul lor începe a slăbi. Mulțimea – săracă în idei, oarbă și nepregătită – vrea să domine. Exemplul cel mai rău ni-l dau haosul, anarchya și ruina din Rusia.

Deaproape 150 de ani, democrația caută să pună mâna pe putere; totuși în fiecare țară o slabă minoritate ține în mână destinele celor mulți. Când în această minoritate se găsesc oameni de valoare, civilizația progresează. Astfel: despre Mustafa Kemal Pașa putem zice că a transformat, ca prin farmec, în câțiva ani, vechiul imperiu turcesc.

Nu putem spune același lucru de Trotsky, Lenin sau Zenoviev. De asemenea, ce ar aduce în Germania (și în omenire) Hitler, dacă ar lua conducerea Reichului?!

Când demagogii – fără pregătire, fără conștiință, fără scrupul – ajung, în numele democrației, să condiționeze viața câtorva milioane de concetățeni ai lor, atunci prăpastia în care poate cădea acea națiune nu este departe: Rusia (care are 160 milioane de locuitori, dintre care numai 4 milioane sunt comuniști) este acaparată de o minoritate foarte redusă.

Războiul a schimbat scara valorilor. Dacă elitele intelectuale, oamenii cinstiți și muncitori nu-și vor da mâna și nu vor pune umărul spre a feri țara lor de a cădea în brațele comunismului, acele țări sunt menite să dispară.

Criza (economică, politică și socială) de astăzi se va rezolva prin îndepărtarea de la conducere a elementelor slabe: La o parte cu mediocritățile, cu rutinarii, panglicarii și demagogii. Ne trebuie oameni cinstiți (dezinteresați), pricepuți și muncitori, atât în viața lor particulară, cât și în viața publică.

Să încercăm – în această atmosferă greoaie – a examina marile probleme care se pun principalelor națiuni europene.

ANGLIA

Situația sa geografică a dat – în trecut – Angliei marele privilegiu de a fi la adăpostul oricărei distrugerii; astăzi însă, situația s-a schimbat; Londra poate fi tot așa de ușor distrusă de aviație ca și Parisul, Berlinul sau Bucureștii.

*Este un fapt recunoscut că diplomația engleză – grație puterii și prestigiului imperiului britanic – a câștigat întotdeauna partida, căutând a împiedica egemonia unei mari puteri. Și dacă războiul din care am eșit nu a fost câștigat numai de Anglia, pacea a fost câștigată de **Lloyd George**. În urma acestui războiu, Anglia a preluat: petrolul din Mesopotamia, fosfații din Nauru, Tanganica cu resursele sale agricole și mână de lucru eficientă, Togo, Camerun cu uleiurile lor etc., etc.*

Diplomația, sprijinită pe munca și perseverența poporului englez, a fondat cel mai mare imperiu colonial al timpurilor moderne.

Din punct de vedere politic, Imperiul Britanic rămâne țara cea mai solidă din lume; din punctul de vedere social, industrial și economic situația este însă mai grea, deoarece problemele care se pun astăzi Angliei sunt numeroase.

[...] Fără îndoială, de la Romani încoace, imperiul britanic a reușit cel mai bine în colonizare.

Dacă Spania și Franța posedau altă dată imense colonii pe toată suprafața globului, astăzi Anglia posedă mai mult ca un sfert din lumea întreagă, în suprafață și populație.

Capitalurile sale sunt răspândite în toate colțurile lumii; iar prin flota sa, prin legăturile ce are (cabluri, t.f.f., aviație, etc.), ca și prin depozitele sale de cărbuni, Anglia are controlul întregului comerț mondial. Totuși, actualmente, lucrurile încep a se schimba.

Dominionurile încep a se agita și a cere drept la o nouă viață autonomă; ele nu mai voesc a se amesteca în chestiunile europene. Sutele de mii de soldați din Canada, Australia, Noua Zeelandă, Africa și Asia, care au luptat în războiul mondial, au plătit datoria către **Patria Mamă**, și astăzi voesc autonomie.

Pe de altă parte, **propaganda bolșevică** din Turkestanul rusesc (care este centrul de operație bolșevic) își dirijează atacurile contra Angliei, având ca obiective: Indiile, Persia și Afganistanul. Va reuși oare Rusia să galvanizeze marea familie tataro-mongolă-turcă, spre a o zvârli asupra Indiei, Egiptului sau Europei.

[...] Germania nu va ierta niciodată Angliei că i-a luat coloniile, care erau un debușeu și pentru surplusul de populație din metropolă.

Astăzi Germania se apropie de Rusia și Turcia spre a lovi în Imperiul Britanic. Asociată cu agenții bolșevici și musulmani, ea își întinde rețeaua sa de propagandă în Persia, Afganistan, Turkestan, Indii și chiar în China.

Der drang nach Osten amenință Anglia și poate chiar provoca un război în Mediterana. Italia, care este și ea foarte prolifică, neputând găsi colonii în Orientul apropiat, va revendica vechea stăpânire a Romei, în Africa de Nord. Astfel că, dacă Extremul Orient se mișcă în contra Angliei, dacă Japonia o atacă în Oceanul Pacific, iar Germania în Marea Nordului, ea va fi (ca și Franța) atacată de Italia în Mediterana.

Mai mult ca oricând Imperiul Britanic se reazimă pe libertatea mărilor; astăzi drumul vital al Imperiului este Mediterana.

[...] Astăzi Italia se ridică în Mediterana. Mussolini într-un discurs a spus: Imperiul Roman se reazimă pe stăpânirea Mediteranei.

Deși Chamberlain ar fi dat Italiei toată libertatea în Balcani, Anglia trebuia să se intereseze îndeaproape de concurența ce-i poate face Italia în Mediterana. Un conflict ar fi dezastruos, mai ales din punct de vedere economic și social. Imperiul nu ar putea câștiga nimic, ci din contră, ar putea pierde totul.

Într-un viitor război Rusia ar putea să se întindă peste mările libere de gheață, și chiar asupra Constantinopolului, iar Japonia s-ar putea întinde către Indii, China, Philippine și Australia.

Politica Angliei la ora actuală trebuie să fie o politică de pace. Și, pe acest drum, ea se va găsi alături de singurul ei aliat puternic: Franța.

[...] Se știe, pe de altă parte, că produsul insulelor, din punctul de vedere al hranei, este foarte mic; de aceea, lordul Balfour la Conferința Navală din Washington 1921 a spus: "Nu uitați că Anglia nu are în insulele sale decât 20 de zile de hrană și, dacă ar fi tăiată de restul lumii, ea ar muri de foame în mai puțin de o lună".

GERMANIA

Viitorul acestei națiuni este o enigmă.

Ea se plânge pe toate căile contra tratatului de la Versailles, deși tocmai acest tratat i-a lăsat viitorul deschis, pentru că nu a dezmembrat-o, ci din contră a făcut solidare toate statele la plata despăgubirilor. În plus, el a lăsat Prusiei sceptrul puterii, Rhinul a rămas tot un fluviu german, iar cheile Parisului au rămas tot în mâna germanilor.

În toate împrejurările timiditatea Franței a mărit poștele și ambițiunile germane.

D e la Versailles și până astăzi concesiuni peste concesiuni s-au făcut Germaniei, care astăzi nu vrea să mai admită nimic din tratatul de pace. Ea crede că, după ce a deslănțuit cel mai mare cataclism pe care l-a văzut omenirea și care a costat viața a circa treizeci milioane de suflete, după ce a dat civilizației europene o lovitură puternică îndrumând-o către o catastrofă socială-economică, după ce armata sa a depus armele în fața învingătorului, - nu este vinovată de nimic și are dreptul să-și recapete totul, absolut totul. [...]

*a) Deși în toată Europa există un dezechilibru, ceea ce s-a văzut în Germania cu ocazia alegerilor din luna Septembrie 1930 a întrecut orice așteptare. Dacă conducătorii Germaniei nu vor tempera partidul naționalist al lui Hitler și pe comuniști, se va produce desigur o criză, care ar putea antrena **prăbușirea definitivă a civilizației europene.***

Succesul extraordinar al lui Hitler dă lumii de gândit: înaintea alegerilor, el a ținut 34.000 de întruniri, vorbind la 34 milioane de auditori (la Breslau a vorbit în fața a 30.000 de persoane); el posedă arta de a ridica masele, al căror entuziasm ajunge la delir, sub farmecul cuvântărilor sale.

Toți oratorii Hitlerieni termină în general prin cuvintele: jos planul Young, jos Jidanii, jos tratatul de la Versailles, jos Francezii; la atac, revanșă, răzbunare etc.

Etapele urmărite de Hitler pentru a se ridica la capitol sunt:

discreditarea parlamentului și suprimarea Reichstagului;

dictatura (dar nu o dictatură rezonabilă și moderată, ci una brutală și sângeroasă);

luarea de măsuri energice contra celor care nu sunt germani;

abolirea sistemului capitalist;

întărirea puterii militare;

denunțarea planului Young;

- suprimarea tratatului de la Versailles.

În partidul lui Hitler, în noiembrie 1930, contau 250.000 membri înscrși și plătitori ai cotizației. Un membru care nu-și plătește cotizația este dat afară imediat.

Hitler este un om periculos, nu numai pentru germani, ci pentru întreaga omenire. Totuși există miniștri și oameni de stat, care propagă dogma lui; așa este d. Treviranus și chiar d. Curtis, apoi generalul von Seeckt, baronul Freitag-Loringhoven (partizanul cel mai înfocat al unirii cu Rusia, și mulți alții.

*D. Franclin Bouillon, în ședința din 6. XI. 1930, a spus în camera franceză: "Alegerile germane au marcat **triumful partidelor de violență.** Un bloc de 12*

milioane de votanți au proclamat pe față că scopul lor este distrugerea stărei actuale a Europei."

Se pune întrebarea: de unde are Hitler banii pe care îi cheltuiește cu propaganda? (Pentru alegerile din Septembrie se spune că ar fi cheltuit 200 milioane mărci).

*Socialiștii din Leipzig au declarat categoric că Hitler este în solda lui Mussolini. Drept este că Hitlerienii se numesc **cămășile brune germane**, după cum fasciștii se numesc cămășile negre italiene.*

Un alt partid periculos în Germania este partidul comunist, care câștigă adepți numeroși și care prepară revoluția mondială.

b) Germania trece printr-o criză economică necunoscută de la 1918 încoace și din care ea ar trebui să caute a eși cu orice chip.

Trecând prin orașele mari ale republicei, ți se pare cu totul contrariu: Se trăiește în frenezie; un lux, o circulație de automobile, de motociclete și biciclete extraordinară; cafenelele, cinematografele, localurile de petrecere sunt luate cu asalt. Locuitorii cheltuiesc și ce au și ce nu au, de teamă ca mâine statul să nu vină să le ia și ultimul ban adunat. Cine are 4000 mărci cumpără un automobil fără a ține seama dacă poate să-l întrețină; oamenii inteligenți trimit banii în străinătate, de frică să nu și piardă valoarea, sau să-i ia statul.

[...] Se vorbește de un mare împrumut în Franța de 2-2,5 miliarde mărci; această chestiune nu se comentează numai în Germania, dar și în Franța. Dacă Franța va da Hitlerienilor bani spre a face războiu, atunci nu mai putem zice nimic: Ea își va merita soarta în cazul unui dezastru.

c) Să trecem acum la problemele externe.

De la Versailles încoace, Germania a câștigat două puncte importante: Locarno și evacuarea Rhinului înainte de vreme.

*Germanii voesc acum să aranjeze cât mai repede chestiunea poloneză. În această privință, pentru toate partidele politice germane, deciziunile dela Versailles sunt **abominabile**.*

Chestiunea Sileziei de Sus, cedată Poloniei, este o problemă economică din cele mai importante: Germania pretinde 1/5 din producția de cărbuni, 57% minereu de plumb și 72 % de zinc. Pe lângă acestea, Silezia germană se găsește într-un marasm economic de nedescris: este suspendat comerțul cu Silezia poloneză și aprovizionarea claselor mijlocii este foarte grea. O înțelegere economică între aceste două țări, ar fi de mare folos.

***Culuarul dela Dantzig**, germanii nu voesc a-l admite cu nici un preț; el ar fi "un început de dezmembrare a Reichului" Poate un popor de 30 de milioane să rămână asfixiat în țara sa, fără nici o eșire la mare? Iată problema cea mare a Dantzigului.*

Deasemenea, Germania nu vede cum pot trăi două milioane de germani în Polonia; dar i-a convenit, când a împărțit Polonia, să stăpânească o treime din acest popor.

Alsacia și Lorena, germanii nu voiesc să admită că trebuiau redade acolo de unde fuseseră luate în 1870; ei le socotesc luate cu forța. Puțin înainte de Locarno, Dr. Curtius într-un discurs la Baden-Baden a spus: "Este regetabil că partidele politice, atât cele din dreapta cât și cele din stânga, prezintă întotdeauna Pactul ca o renunțare la Alsacia și Lorena. Nu este vorba de nici o renunțare de teritoriu sau de populație germană, ci numai de un angajament reciproc de a nu face războiu la frontiera occidentului."

Un punct dueros pentru Germania este alipirea Austriei la Reich, la care s-a opus tratatul de la Versailles.

Dacă Germania s-ar fi unit după războiu cu Austria, am fi putut zice cu drept cuvânt: Germania a peirdu războiul, dar a câștigat pacea. Această unire ar fi făcut Germania mai tare ca înainte de 1914. Blocul german ar fi devenit mai amenințător pentru Europa ca înainte de războiu, ar fi apropiat acest bloc de Adriatica cu 130 Km, iar influența germană asupra micelor state eșalonate dealungul frontierelor sale ar fi fost mult mai mare.

Când Ungaria s-ar uni cu Germania sau va fi un satelit apropiat, puterea morală și materială a Berlinului va deveni foarte mare; și cu cât massa germanilor va fi mai puternică, cu atât revendicările sale vor deveni mai arzătoare.

Alipirea cantoanelor Europei, Malmeny și Moresnet la Belgia nu poate ierta Germania, deși ea, dacă era învingătoare, se instala cu siguranță la Anvers.

În regiunea Kiel se fac agitațiuni contra Danemarcei. Nu se poate uita partea din Schleswig-Holstein redată patriei mame prin plebiscit. Mișcări anti-daneze, diverse publicațiuni prin ziare sau broșuri, întruniri et., exprimă speranța unei regăsiri cât de repede a fraților pierduți.[...]

*Germania nu renunță la protectoratul tuturor germanilor, în orice țară ar fi: În Cehoslovacia sunt peste 2,5 milioane de germani, a căror problemă trebuie examinată cu atenție; germanii din Tirol, deși nu sunt decât 180 de mii, totuși nu sunt uitați. Germania spune tuturor conașionalilor săi: **Țineți-vă bine; așteptați timpul care trebuie să vie; nu veți fi uitați.***

Germanilor le place mult a se amesteca în Balcani, apropiindu-se de Turcia.

Ei speră a-și realiza visurile, apropiindu-se de Rusia, având ca avantposturi Țările Baltice. Se știe că în 1920 Germania a ajutat foarte mult pe Lituania contra Poloniei în chestia Vilnei.

*Apropierea de Rusia poate, însă, să-i fie fatală înainte de a-i fi folositoare: **Bolșevicii înaintează mai repede în Germania, decât germanii în Rusia.***

Germania caută să se apropie și de Italia; este de observat că este un curent de apropiere reciprocă, între aceste două țări.

Fără îndoială, situația generală politică și economică a Europei este grea și în deosebi a Germaniei. [...]

*Germania nu a știut să se oprească în 1914 acolo unde ajunsese, când nimic nu se putea face în Europa fără consimțământul său; dar – îmbătătită de succesele sale militare, prin mărirea economiei naționale, prin creșterea enormă a populației, cu încrederea oarbă în puterea invincibilă a armatei sale – Germania se credea **Stăpâna Viitorului și visa dominațiunea lumii.***

Viitorul nu ne aparține; el aparține lui Dumnezeu. [...]

Dacă Germania va continua să alunece mai departe, pe panta pe care aluneacă partidele extremiste în cap cu Hitler, Europa va merge spre ruină.

FRANȚA

Cine nu știe că Franța a dus greul Războiului 1914-1918: teritoriul invadat, distrugere aproape completă a regiunii de Nord, pierderea a peste 1.500.000 de soldați și o cheltuială de peste 6 miliarde dolari cu reconstruirea regiunilor devastate.

Părintele victoriei, Clemenceau, în numele căruia se închinău în ziua de 11 Noiembrie 1918 sute de milioane de suflete pentru că pusese capăt marelui măcel și în fața căruia îngenunchiau 40 de milioane de Francezi pentru că le-a dat victoria, a avut puțin timp după aceea durerea să se vadă acuzat că a pierdut pacea. El a fost învinuit că nu a dat Franței Frontiera sa naturală (Rhinul), și pentru aceasta i s-a refuzat președinția Republicei, care a devenit vacantă după războiu. Istoria nepărtinitoare își va spune odată cuvântul.

Este drept că Franța a luptat mai întotdeauna nu numai pentru ea, dar și pentru umanitate.

Este mai bine de un secol de când marea Revoluție arunca în vânt sămânța libertății. Lamartine, la 1848, reamintește principiile cele mai noi, pentru organizarea lumii; Michelet și Quinet luptă pentru principiul naționalităților.

Astăzi, după ce atmosfera întunecată a războiului începe a se lumina și se poate vedea noua hartă a Europei, apar la orizont atâtea popoare cari păreau strivite sub greutatea asupritoarea a cuceritorilor. Către Franța trebuie să ne îndreptăm privirile, căci din sângele generos al martirilor săi – în primul rând – s-a realizat atâtea visuri, care așteptau de mult împlinirea lor.[...]

Fără îndoială o parte din despăgubirile primite de la Germani, bogăția subsolului Alsaciei și Lorenei, cum și bazinul de cărbuni din Saara cedat Franței pe 15 ani, au contribuit mult la ridicarea economică a Franței.

În general Franța este săracă în combustibil și minele din Saara dau anual, înainte de războiu, Germaniei circa 17 milioane de tone de cărbuni, fapt pentru care se și pune așa de mare preț pe această regiune. După 15 ani de exploatare, un plebiscit va decide în a cui stăpânire va rămâne regiunea.[...]

b) Franța, deși nu are coloniile Angliei, totuși este a 2-a putere colonială din lume, astfel că cheștiunea coloniilor este o problemă importantă.

După războiu, în urma mandatului său în Siria și prin stăpânirea unei părți din Camerun și Togo, domeniul său colonial s-a mărit. Prin Indochina, ea se leagă de problemele Pacificului. Ea este tot deodată a importantă putere africană, iar prin teritoriile sale mediteraneene, se leagă, în mod intim, de politica economică generală a lumii.

Siria constituie pentru Franța o problemă grea: poporul musulman arab are o profundă antipatie contra francezilor; interesele franceze se ciocnesc aci cu cele engleze.

La congresul din Damasc (9 iulie 1919), multe părți din Siria au manifestat în mod precis dorința de a se elibera de dominațiunea franceză. Cerințele lor principale erau: Independența politică completă, monarhia constituțională, Libanul și Palestina să facă parte integrantă din Siria; independența completă pentru

Mesopotamia; anularea tuturor acordurilor semnate între Franța și Anglia pentru împărțirea Syrii.

În martie 1920 Siria a declarat independența și emirul Faîçal a fost proclamat Rege. Francezii intervin puternic și, în Iulie, Faîçal fu expulzat; o amendă puternică fu aplicată. După 3 ani de experiență, Franța, ca mandatară a Societății Națiunilor, a fixat organizarea acestui teritoriu, restabilind liniștea.

Deși Franța și Anglia nu voesc a abandona aceste regiuni, totuși greu se va realiza unificarea și pacea completă. Suntem mai mult într-o epocă de experiențe politice.

Indochina este o colonie prosperă și bogată a Franței, din Asia; are 20 milioane de locuitori și este chemată a juca un rol important în Pacific.

Francezii sunt bine instalați, solid, în această colonie; administrația este bună, totuși nici ea nu este lipsită de oarecare tulburări.

Franța are foarte mari interese în Africa.

Marocul este una din coloniile înfloritoare cu o populație de 5-6 milioane locuitori. Dela 1904, când Franța a abandonat interesele sale din Egipt pentru Anglia, aceasta din urmă a abandonat și ea, în profitul Franței, interesele sale din Maroc. Deasemenea Franța și Spania își au sferele lor de acțiune în Maroc. Prin tratatul de la Versailles, Germania nu mai are un drept în Maroc.

Algeria o altă colonie prosperă în Africa; de la 1830, când Franța a debarcat în această regiune și până astăzi, această colonie a înflorit.

Tunisia. De când a trecut de sub dominația turcă sub cea franceză, această colonie s-a schimbat foarte mult; însă în ea Franța se lovește de Italia.

Celelalte colonii ale Franței nu dau loc la probleme importante.

Este de remarcat că modul delicat în care se poartă francezii și respectul tradițiunilor naționale au dat foarte bune rezultate în pacificarea regiunilor răzvrătite.

c) Fără îndoială **problemele externe** ale Franței interesează nu numai Europa dar omenirea întreagă.

Franța rămâne "santinela lumii occidentale contra germanismului" (General Malletere); prin ea trec drumurile Europei Centrale către Oceanul Atlantic în jurul căruia se va juca întotdeauna supremația maritimă comercială. (Aici, la Atlantic, ar voi Germania debușeuri directe).

Franța va rămâne scutul continental al Angliei și al Americii contra dominațiunei germane. Anglia și America au înțeles această vitală chestiune, de aceea au și intrat în luptă, cot la cot cu Franța.

Franța a cerut, la conferința păcii, a i se ușura sarcina, nu numai în interesul său personal (căutând a depărta cât mai mult Germania de porțile Parisului) dar și în interesul omenirii: ea rămâne, în viitor, ca și în trecut, a ține **garda pe Rhin**.

Frontiera rhenană a fost marea dramă a istoriei Franței.

Țările rhenane din partea stângă a râului, sunt țări galice; prin fluxul și refluxul invaziunilor germane, ele au trecut dintr-o stăpânire în alta, și se numesc chiar Germani-Francezi. Dela 1795 până în 1914 Franța a avut partea stângă a Rhinului; în 1815 s-au instalat din nou prusienii pe Rhin.

*Tocmai pentru încetarea acestor discuțiuni s-a cerut a se face prin tratatul de pace **Republica Rhenană**, un stat tampon între Franța și Germania. Nu s-a putut face acest lucru; nici nu s-a dat Franței garda Rhinului. Astfel Franța se găsește acum după războiu aproape în aceleași condițiuni militare ca înainte. Franța este obsedată cu multă dreptate de această apropiere a Germaniei și de o nouă invazie – căci Germania se gândește la revanșă, se prepară. Franța, însă, astăzi, nu are a se teme de nimic: față de armata sa puternică, față de alianțele ce are, față de bogățiile sale și mai ales față de oamenii care-i conduc destinele.*

După plebiscitul din 1919, Luxemburgul (care s-a detașat de Belgia în 1839 și care era dominat de influența germană până în 1919) a intrat în uniune vamală cu Franța, care are astfel controlul minelor și furnalelor înalte ale Ducatului.

Este trist că cerul începe a se întuneca la frontiera franco-italiană. Cine nu știe că Napoleon III a ajutat mult Italia la înfăptuirea Unității Naționale și că în timpul războiului mondial Italia a trecut din tabăra Puterilor Centrale alături de aliați, ajutând prin aceasta pe francezi.

După 1870, Bismark – în atotputernicia lui – voind să atragă Italia în sfera austro-germană, caută a produce oarecare ceață în relațiunile franco-italiene. La congresul de la Berlin (1878), el spune lordului Beaconsfield: "trebuie să vă înțelegeți cu Rusia, lăsând-o la Constantinopole și să luați Egiptul. Franța va primi Tunisul sau Siria ca compensație."

Se știe că după aceasta Anglia a luat insula Cipru, oferind Tunisia Franței. Această chestiune însă a rămas pentru un moment necunoscută diplomației europene.

Peste câteva săptămâni presa vestea că Bismark a oferit Tunisul Italiei. Franța însărcinează imediat pe ambadorul său la Roma, Marchizul de Noailles, de a preveni guvernul italian: "Este necesar ca guvernul italian să se pătrundă bine de ideea ca Italia să nu viseze cuceriri în Tunisia, fără să se lovească de Franța, și fără a risca un conflict cu ea."

În urma acestei note o criză grea se născu între Italia și Franța. În fine, se găsește o formulă, a se aranja chestiunea. Aceasta are loc în 1881, iar în 1882 Italia intră în Tripla Alianță.

Trecem peste diferitele frecări între Franța și Italia, din cauza contactului în coloniile din Africa. În 1896 o convenție are loc între Italia și Franța, relativ la Tunisia.

Înainte de intrarea Italiei în război (1915) au loc negocieri diplomatice la Londra, între Italia, Franța și Anglia, spre a putea aranja frecările inutile din Tunisia și Libia. În pactul acesta, zis dela Londra, se prevedea că, dacă Franța și Anglia își vor mări coloniile în detrimentul Germaniei, să se facă compensări teritoriale și Italiei în zonele frontierei din Africa.

*Italianii sunt foarte nemulțumiți de Clemenceau că nu i-a susținut în timpul congresului păcii. Ei spun: Clemenceau a făcut războiul contra Germaniei până la 12 Noembrie 1918, și **contra Italiei** de la această dată.*

Iată fondul neînțelegerilor actuale dintre Franța și Italia, cari sunt întreținute de o parte de presă și de unii scriitori rău voitori.

Henri Beraud, în volumul său "Ce que j'ai vu a Rome", ne dă adevărata temperatură a regimului italian: poporul Italian este foarte susceptibil; și glumele

sarcastice ale presei franceze (italienii sunt **macaronari**, Musolinii este **un Cezar de carnaval** etc.), ating mult sufletul italian.

Cu sosirea noului ambasador francez la Roma, Beaumarchais, s-au reluat conversațiile, pedeoparte prin stabilirea unei politici de amicitie foarte largă după expresia domnului Briand; iar pe de altă parte prin încheierea unor serii de protocoale asupra situației din Tanger, din Tunisia, din Tripolitania și alte chestiuni mărunte spre a ajunge la fericite concluziuni.

Să sperăm că toate frecările inutile vor dispărea, că italienii nu vor mai căuta prieteni la Berlin; iar duelul de astăzi între jurnalistica celor două țări, să fie duelul Fascisto-Francmazonic, fără consecințe rele.

Cu ceilalți vecini Franța trăiește în foarte bune condițiuni; iar legăturile sale politice cu Anglia, Mica Antaniă și Polonia vor putea asigura pacea lumii.

POLONIA

Nimeni nu mai crede astăzi în miracole, dar Polonia reînviată de astăzi este un adevărat miracol.

Existența ei este foarte importantă. Nici un sistem politic internațional nu o poate neglija Ea poate aduce războiul sau pacea și Europa îi va simți impulsia.

Napoleon a recunoscut la Sfânta Elena, ca o mare greșală a sa, de a nu fi făcut dintr-o Polonie puternică cheia edificiului european.

Din toate țările reconstituite după războiu, nici una nu a avut un trecut mai mare ca Polonia. Ea a fost câteva secole a doua sau a treia națiune din puterile europene.

Astăzi, împreună cu România, închide istmul Ponto-Baltic, formând frontiera de răsărit a Europei, nu numai din punctul de vedere geografic, dar și din punct de vedere politico-social.

Probleme mari are de rezolvat Polonia; cred însă că cea mai importantă pentru existența ei este crearea unei armate puternice. Situată într-o vastă câmpie, fără frontiere naturale, nici la răsărit, nici la apus, înconjurată de vecini lacomi cari cred și astăzi că au dreptul asupra acestei națiuni, armata este primul său scut pentru a-i garanta viața.[...]

Polonia a înțeles că **sacrificiile făcute pentru armată sunt prime de asigurare națională.**

Astăzi armata sa poate face față chemării.[...]

Astăzi în Polonia sunt trei trei părți distincte: Polonia germană cu Poznan ca centru principal, Polonia rusă cu Varșovia și Polonia austriacă cu Cracovia.

Aceste trei părți trebuie unite în mod absolut.

Polonia suferă însă de faptul că nu poate respira în deajuns, în raport cu populația sa: Marea Baltică nu-i aparține decât pe o întindere foarte mică; orașul Dantzig, care este sub direcția Națiunilor Unite, nu este suficient.

Polonezii au construit portul Gdznia, lângă Dantzig, care este în adevăr un miracol: el reprezintă munca de astăzi și speranța de mâine.[...]

Să trecem acum la **problemele externe**. După cum am spus, așezarea geografică a Poloniei o pune într-o situație foarte grea față de vecinii săi puternici, cari nu pot vedea cu ochi buni reconstruirea acestui stat și nu voiesc să recunoască

existența etnic liberă și independentă a unui popor subjugat și exploatat un secol și jumătate. [...]

Ura polonezilor contra rușilor provine din diferența de cultură, de civilizație, de religie și mai ales din faptul că polonezii nu pot uita suferințele îndurate în acești din urmă 50 de ani, de dominație greoaie a rușilor.

Germania întreține azi ura țărilor baltice, a rușilor și a ucrainenilor contra Poloniei.

Ea își vede viitorul într-o alianță puternică cu Rusia; Polonia ridică însă o barieră puternică între aceste două națiuni. [...]

Prin constituirea Statului liber al Dantzigului, un centru comercial activ și care în timp de războiu va fi supus marinei britanice, Anglia se găsește în strânse relațiuni cu Polonia, care are bogății în petrolul din Galiția, în uzinele din Lodz și în exploatările de cărbuni. Anglia are un înalt comisar la Dantzig.

O veche prietenie istorică leagă Polonia de Franța de pe timpul Jagelonilor, a lui Sobieski, Kosciuszko, Poniatowsky. [...]

Napoleon I renăscu pentru câțiva ani ducatul Varșoviei (1807-1815).

Franța a ajutat mult Polonia pe terenul diplomatic, pentru organizarea armatei sale, cum și pentru respingerea bolșevicilor în 1920.

Există un mare interes politic care leagă Franța de Polonia: atâta cât Germania va aspira la dominația lumii, ele îi vor fi dușmane.

Reconcilirea între Germania, Franța și Polonia se va face în același timp. Dar când?

Bismark a spus: "o armată poloneză va constitui întotdeauna un corp francez pe Vistula"

*Atât cât cele două națiuni, poloneză și franceză, vor fi unite, ele nu vor aduce decât **sănătate și pace Europei**. [...]*

Polonia are frontieră comună cu România și se găsesc în foarte buni termeni: chiar un tratat de garanție este între aceste două țări.

Relațiunile prietenești sunt datorate la două cauze importante:

-nu au nimic de împărțit între ele;

- ambele au un inamic comun: « Colosul Rusesc ».

În Polonia sunt multe de făcut, lucru foarte natural pentru țară care a trebuit să refacă totul într-un interval așa de scurt.

*Polonia are nevoie de pace spre a se reface; dar, pe lângă toate ce am spus, ea are nevoie de un **Conducător**, un mare **Șef**, care să nu fie numai om politic, ci mai presus de toate: un iscusit **îndrumător**, un director al **muncii și economiei naționale**.*

Mareșalul Pilsudsky este în totul la înălțimea situației.²

² General Ion Jitianu, *Europa de astăzi*, în revista *România Militară*, nr. 1, 2, 3/1932.

ROMÂNIA ȘI MARILE PUTERI (1940-1944)

Constantin Focșa
Elena Focșa

Cuvinte cheie: România, Marile Puteri, cobeligerantă, Națiunile Unite, „arbitraj”, Armata Roșie, mareșalul Ion Antonescu, „noua ordine”, Wehrmacht, spațiu de protecție prin expansiune, „garanții”, Hitler, Charta Atlanticului, „problema evreiască”, Stalin, varianta Churchill, Operația Overlord, „Cine ține Sud-Estul, va ține și lumea”, poziție geopolitică și geostrategică, „ultimatum”, Roosevelt.

Keywords: Romania, The Great Powers, cobelligerent, The United Nations, “arbitration”, The Red Army, Marshal Ion Antonescu, “the new order”, Wehrmacht, space of protection through expansion, “guarantees”, Hitler, Charter of Atlantic, “the Jewish problem”, Stalin, Churchill variant, “Overload operation”, “Who owns the South-East, will own the world”, the geopolitic and geo-strategic position, “ultimatum”, Roosevelt.

Abstract

Romania and the Great Powers (1940-1944)

Stable relations between Romania and the Great Powers are not, now, first time ever, the subject of special concern. They were the favorite subject of Romanian historiography specialists, Nicolae Iorga and Gheorghe I. Brătianu. On the European and International political scene, the Great Powers, it is known or believed, are just like the well known heroes of classical tragedies. In other words, large characters with multiple strong features but also with many flaws. The most important, in the opinion of Gheorghe Buzatu - though many others could pass it for a quality- is inferred from the finding of a British statesman from the 19th century that stated that the Great Powers, lacking any kind of feeling, do not know or do not seek beside their own interest. They do not say anything about moral or principles, but we must admit that it would be tragic for these to be missing too. Though, it can be implied. Moreover, the fierce and relentless competition among them requires that at some point in the historical evolution the Great Powers should bear each other, even become “dependent” on one another, just like when in the previous century Great Britain felt or supported the presence of France, the latter the presence of Germany, Russia was interested in Germany and France, the USA were interested in Russia, and the circle keeps on going. Another major shortcoming of the Great Powers, besides many others, comes in those moments when some of them end up being occupied or occupiers and in the same time they get under the protection of others, an example being Turkey, and this in order not to get very close to the present day, an unacceptable situation for many of us. Under such circumstances, the falling of a power becomes inevitable and

most probably premature compared to the average estimated length of an empire's survival of approx 250-300 years.

Two conclusions can now be drawn, 70 years later from the outbreak of World War II:

a. Nations in East Central Europe and Southeast Europe start to look at their own history without discrimination, without blaming anyone, without emotional reactions and mutual accusations;

b. The countries from this area (Different political and diplomatic arrangements made behind the scenes during the Second World War would confirm Mihai Antonescu's intuitions that: Whoever controls the Southeast will rule the world.) await, from the winners of 1945, for a gesture of moral repair, those words of genuine regret for the fate of 100 million Europeans from Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, Slovakia, East Germany, Romania, Bulgaria, Yugoslavia, and Albania. Europeans-exposed to under-class political struggle -with millions of imprisonments and the genocide that followed. German leaders had the strength to express regret for the repressions of 1939-1945. They made repairing gestures. From London and Washington, the winners from 65 years ago we could expect recognition of what really happened in Central Europe and Southeast Europe. It would be the best proof that in global politics there still is a respect for truth and for a minimum of morality.

Having a great strategic and geopolitical position, Romania represented more for a series of power centers than the political and military leaders of the time (1919-1945) considered, which confirms Mihai Eminescu's belief, to which we subscribe: I am God. My nation is the world. As without it there is no God, then without my nation there is no world.

Our geopolitical and geo-strategic strengths from the mid-twentieth century were often, unfortunately, fatal to our becoming a nation and to our desire for progress and modernity.

* * *

Raporturile statornicite dintre România și Marile Puteri nu fac, acum, în premieră absolută, subiectul unor preocupări speciale. Ele au constituit subiectul predilect al maeștrilor istoriografiei române, Nicolae Iorga și Gheorghe I. Brătianu. Pe scena politică a lumii europene sau mondiale, Marile Puteri, se cunoaște sau se bănuie acest lucru, sunt asemenea eroilor prea bine știuți ai tragediilor clasice. Cu alte cuvinte, personaje de anvergură cu trăsături multiple și puternice, dar și cu mari defecte. Cel mai de seamă în opinia istoricului – Gheorghe Buzatu, întrucât alții l-ar trece în rândul calităților! – este dedus din constatarea unui om de stat britanic din veacul al XIX-lea și ar consta în aceea că Marile Puteri, lipsite de orice sentimente, nu-și cunosc sau nu-și urmăresc decât ... interesele! Nu ne spune nimic nici de morală și nici de principii, dar trebuie să admitem că ar fi tragic să le lipsească și acestea. Deși faptul este de subînțeles. Pe de altă parte, în concurență acerbă și neîncetată între ele, Marile puteri ajung, în anume condiții ale evoluției istorice să se suporte reciproc, ba mai mult, ele devin într-un fel sau altul „dependente” unele de altele, așa precum în veacul trecut al XIX-lea, Marea Britanie resimțea sau susținea prezența Franței aceasta

pe aceea a Germaniei, Rusia era interesată de Franța și Germania, iar S.U.A de Rusia și cercul nu se închidea nicicum aici. O altă deficiență majoră a Marilor Puteri, pe lângă atâtea altele, intervine în acele momente în care unele dintre ele ajung în situația echivocă de *ocupante și sub ocupație* în aceiași vreme se pun *sub protecția altora*, precum odinioară Turcia, ca să nu ne apropiem de zilele noastre, ceea ce ar fi și incomodant și inacceptabil, pentru atâția dintre noi. În asemenea condiții, prăbușirea unei puteri devine inevitabilă, producându-se, obligatoriu, din cauze interne și posibil, prematur, comparativ cu durata mediei de cca 250-300 ani stabilită de marii istorici (Jean Baptiste Duroselle), pentru supraviețuirea imperiului¹

Propunându-ne să abordăm tema anunțată în titlu, dorind să propunem dezbaterii evoluția statutului internațional al României în epoca antonesciană (1940 – 1944), în comparație cu cea a altor state în timpul conflictului mondial dintre 1939 – 1945, evoluție ce a cunoscut următoarele faze:

- septembrie 1939 – mai 1940: neutralitatea *de facto și de jure*;
- mai 1940 – august 1940: nonbeligeranța *de facto și de jure*;
- septembrie 1940 – iunie 1941: nonbeligeranța *de jure*, cu încadrarea de *facto* în tabăra Axei Berlin – Roma – Tokyo;
- 22 iunie 1941 – 23 august 1944: beligeranță de partea statelor *Axei fasciste*;
- 23 august 1944 – mai 1945: *cobeligeranța de facto* (nerecunoscută *de jure* de către Aliați) de partea Națiunilor Unite în războiul împotriva ultimilor membri ai Axei pe continentul european²

Cum a evoluat, de fapt, politica României între 1939 – 1945

A trecut prin toate fazele neutralitatea, severe amputări teritoriale, alianța cu Reich-ul, răsturnarea alianței, alăturarea la „Națiunile Unite”, includere în zona de dominație sovietică și tranziția spre comunizare³

Politica de neutralitate, anunțată oficial de București în septembrie 1939, se rezema pe anume premise, infirmate curând de evenimente, și anume:

- repetarea scenariului din 1914 – 1918 cu un război de uzură a ambelor tabere, ceea ce ar fi îngăduit o politică relativ lungă de expectativă;
- aprecierea, total nefondată, că marile puteri n-ar îngădui înaintarea Sovietelor până la Dunăre: „că problema Basarabiei nu va fi ridicată înainte de reglementarea definitivă a noii ordini europene că, în caz de agresiune sovietică, Română nu va fi lăsată fără sprijin” (Gheorghe Tătărescu, iulie 1940).

Evacuarea fără luptă a Basarabiei și a părții de nord a Bucovinei sub imperiul necesității – nu absolvă guvernul de la București de răspunderile directe ce-i reveneau.

Populația din acele teritorii a fost anunțată abia în dimineața zilei de 28 iunie 1940, de intrarea iminentă a Armatei roșii în Cernăuți, Chișinău, Tighina și Cetatea

¹ Gh. Buzatu, Cuvânt înainte la *România și Marile Puteri (1939-1947)*, Editura Anciclopedică, București 2003, pp VII – VIII.

² *Idem*, Statutul Internațional al României între 1939-1947, în *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, vol. I, Editura științifică și enciclopedică, București, 1988, p.328.

³ Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, Editura All, București, pp.282-283.

Albă. Nici o măsură prealabilă nu fusese luată, deși factorii de răspundere știau cu luni de zile înainte că Sovietele aveau ca țel reanexarea Moldovei dintre Prut și Nistru.

În atari condiții, alinierea la Reich devenea singura opțiune rămasă disponibilă (în iulie 1940). Berlinul a condiționat-o de „rezolvarea” litigiilor teritoriale cu Ungaria și Bulgaria. „Rezolvarea” a venit în modalitățile cunoscute: „arbitrajul” de la Viena care dădea Ungariei Transilvania de Nord și Est și acordul de la Craiova prin care Cadrilaterul era retrocedat Bulgariei. În intervalul 28 iunie – 7 septembrie 1940 România pierdea 99.926 km² cu 6.829.288 locuitori. O dată cu impunerea „arbitrajului”, Reich-ul și Italia „garantau integralitatea și inviolabilitatea teritoriului statului român” în noile sale frontiere.

În perspectiva timpului, cedările teritoriale din vara anului 1940 au reprezentat, totuși, râul cel mai mic pentru România.

Pentru clasa politică românească dominantă și esențială a fost păstrarea statului și a instituțiilor sale fundamentale. Cedări teritoriale – da, desființarea statului – nu. Hotărârile din vara anului 1940 au fost determinate de acest principiu, ce se regăsește, de altfel, de-a lungul istoriei românești, începând chiar din secolul al XV-lea.

Păstrarea statului – cu instituțiile sale esențiale a determinat opțiunile succesive mai sus amintite, în intervalul 1939 – 1945. Atari opțiuni au reprezentat, la rândul-le, reacții și adaptări la rapidele schimbări ale raporturilor de forță din același interval.

Meandrele politicii românești în 1939-1945 au fost asemenea celor efectuate de alte state, începând cu marile puteri. Meandre inevitabile pentru supraviețuire, cu recuperarea, pe cât posibil a pierderilor teritoriale din anul 1940. În final, statul român a rămas; hotarul din vest a fost restabilit integral: rezultate majore. Dar țara s-a aflat în tabăra celor învinși și în aria ocupată de Armata Roșie. Ca atare, alcătuirile normale ale României – proprietatea privată, sistem politic cu mai multe partide, economie de piață, drepturi și libertăți cetățenești, regim monarhic – toate acestea au fost sfărâmate prin impunerea regimului comunist.

Cum a fost privită România, din perspectiva marilor puteri, în intervalul 1940 – 1944?

a. De la Berlin: o țară care, prin poziția ei geostrategică și resursele în petrol, trebuia neapărat adusă sub dominația Reich-ului. Ceea ce s-a și realizat în iunie – septembrie 1940, un asociat în campanie militară împotriva U.R.S.S. (1941 – 1942) și care trebuia cu orice preț menținut alături de Berlin⁴.

Când, la București, se instaura regimul dictatorial al generalului Ion Antonescu, România era privită la Berlin, ca o țară de cea mai mare importanță pentru interesele Reich-ului pe termen lung, mediu și scurt. Om cu autoritate în armată și promotor al unei discipline severe, el era considerat a fi în măsură să facă respectat Dictatul de la Viena și să împiedice orice incidență cu trupele ungare care pătrundeau pe teritoriul României; pe termen mediu, el putea asigura condițiile necesare desfășurării trupelor germane care urmau să acționeze în sectorul sudic al frontului de Est, în U.R.S.S.; în sfârșit, pe termen lung, Antonescu apărea drept garantul cel mai

⁴ *Ibidem*, p. 282.

sigur al integrării României în „noua ordine” impusă pe continent de Reich-ul victorios, era privită principalul furnizor de petrol, pentru economie de război germană. Lipsită de materiile prime necesare războiului modern (cu excepția cărbunelui), Germania era obligată să desfășoare războiul fulger, ca singura modalitate de obținere a victoriei. În condițiile desfășurării războiului, asigurarea livrărilor de petrol din România, dobânda o însemnătate vitală pentru Reich și aceasta a dictat poziția Germaniei în criză politică declanșată de revendicările sovietice, ungare și bulgare față de România, prezentate în vara anului 1940. Obiectivul diplomației Reich-ul, în lunile iunie – septembrie 1940, a fost acela de a împiedica izbucnirea unui conflict româno-sovietic și româno-ungar care ar fi putut opri aprovizionarea Wehrmacht-ului cu petrol din România. Atât timp cât dura războiul, Germania nu se putea dispensa de petrolul din România, astfel că ea trebuia să includă această țară în orbita Berlinului⁵

b. de la Moscova: stat silit, prin ultimatum, să retrocedeze Basarabia și să „transmită” Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei (6 iunie – 3 iulie 1940); amenințat, în continuare, prin incidente armate pe noua frontieră Prut – Dunăre (iulie – august și toamna anului 1940); stat inamic care și-a trimis trupele până la Don, Stalingrad și Caucaz; semnatar al unei Convenții de armistiții (Moscova, 12 septembrie 1944) prin care întreaga societate românească intră sub controlul sovietic și va sfârși prin a deveni democrație populară – după model sovietic.

Din toamna anului 1940, relațiile româno-sovietice traversează o perioadă de ambiguitate. Pe de o parte, intrată în sfera de hegemonie a celui de-al treilea Reich, România era obligată să-și alinieze atitudinea oficială față de U.R.S.S. potrivit statutului de partener privilegiat al Germaniei, deținut de către aceasta. Pe de altă parte, raptul teritorial din iunie 1940 continuă să greveze relațiile dintre București și Moscova, atitudinea Kremlinului devenind, în ultimele luni ale anului 1940, tot mai amenințătoare. Grevate, de la început, moștenire de la Rusia imperială, de problema teritorială a Basarabiei, aceste raporturi, chiar în perioada de normalizare prin restabilirea relațiilor diplomatice (1934), au fost apăsate de refuzul Moscovei de a recunoaște unirea Basarabiei cu România, de propagandă comunistă desfășurată de Komintern, vizând dezintegrarea statului român și de strategia politică a lui Stalin, ale căror obiective vizau crearea unui brâu de securitate (spațiu de protecție „prin expansiune”) la frontierele Uniunii Sovietice.

c) de la Londra: o țară căreia i se acordă unilateral „garanții” de către guvernul francez și guvernul britanic (13 aprilie 1939); cu care Londra rupe relațiile diplomatice după ce România a intrat în aria de dominație a Reich-ului (10 februarie 1942); căreia Londra îi adresează ultimatumul de a înceta operațiunile militare contra U.R.S.S. (30 noiembrie 1941), urmat de o declarație de război (6 decembrie 1941); pe 7-8 decembrie 1941 guvernele Canadei, Noii Zeelandei și Uniunii Sud Africane declară război României.

Studierea politicii Londrei față de România rezultă din „concluziile” ședințelor Cabinetului de război londonez din perioada septembrie – decembrie 1939.

⁵ Academia Română, *Istoria Românilor. România în anii 1940-1947*, vol. IX, coordonator Dinu C. Giurescu, Editura Enciclopedică, 2008, pp. 179-204.

Sintetizând problemele examinate, se impune concluzia fundamentală că, în perioada amintită, Cabinetul de război britanic, conștient de rolul României în desfășurarea ostilităților a preconizat și promovat singura politică posibilă: cea aflată în deplin acord cu convingerile sale și cu posibilitățile reale ale Mării Britani de-a purta războiul alături de Franța împotriva Germaniei hitleriste. Nu au lipsit, concomitent semnale alarmante în direcția politicii de concesi a Londrei pe seama României față de U.R.S.S., concretizată în anii Marii Alianțe (1941 – 1945) făurită și întreținută în războiul comun împotriva lui Hitler ⁶

Unele state, în speță *Marile Puteri Aliate* (Marea Britanie, U.R.S.S. și S.U.A.), din proprie inițiativă ori în replică la decizia Bucureștilor, s-au proclamat *în stare de război cu România*, exemplul lor fiind urmat de terți, europeni (Iugoslavia, Belgia și Luxemburg) și, mai ales de unele dominioane, britanice ori de țările latino-americeane, fidele Națiunilor Unite și *Chartei Atlanticului* ⁷ În ceea ce privește S.U.A. și Marea Britanie, Mareșalul Antonescu, în documentele la nivelul Cabinetului Militar din București, a ținut să precizeze că, spre radicala deosebire de U.R.S.S., împotriva căreia trupele române *fuseseră angajate efectiv în luptă, situațiile de casus belli* proclamate de cele două Puteri Occidentale nu antrenau *după sine și angajamente sau acțiuni de natură militară*. Declarația semnată de Mareșal la 6 decembrie 1941, difuzată ca răspuns la decizia Londrei de a opta pentru calea ostilităților, trimitea la lecțiile trecutului violente de realitățile prezentului și era cât se poate de semnificativă în sensul precizat. *Marea Britanie* – citim în documentul subscris de Conducătorul statului român, ca urmare a inițiativei Londrei – *ne-a declarat război. Starea de război între mica România și imensa putere începe azi la ora 12 Regret, împreună cu micul dar bravul și neconținut încercatul și pe nedrept lovitul popor român că atât de puțin s-a înțeles zbuciumul și tragedia în care de secole se zbate numai pentru a-și apăra ființa și drepturile sale la viața și la libertate, la liniște și la unire. Marea Britanie nu a cunoscut de secole tragedia și umilințele ocupației străine. Noi am trecut de două mii de ani, nu numai în cursul vremurilor, dar și în cursul aceluiași veac din luptă în luptă, din ocupație în ocupație, din umilință în umilință, din tragedie în tragedie. Marea Britanie se bate de secole pentru a cuceri, noi ne batem pentru a ne apăra.*

În această titanică și totdeauna neegală luptă, am fost de multe ori înfrânți, am îngenunchiat, dar niciodată nu am cedat și nu am renunțat. Astăzi, ca și în trecut, avem credința în izbândă și lăsăm conștiința universală și istoria să judece și să ne judece ⁸

d) *De la Washington*: după ce guvernul român a declarat război S.U.A (12 decembrie 1941), starea de război este recunoscută de administrația de la Washington la 5 iunie 1942.

⁶ Gh. Buzatu, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, Editura Enciclopedică, București, 2003, p.145.

⁷ Cu care România încă nu întreținea relații diplomatice (Australia, Noua Zeelandă, Uniunea Sud-Africană, Egipt, Costa Rica, Nicaragua sau Haiti).

⁸ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, pp. 570-571.

Politica S.U.A. față de țările Europei Est-centrale din zona respectivă, în ansamblu, în epoca celui de-al doilea război mondial a preocupat și continuă să se afle în atenția specialiștilor, iar concluziile investigațiilor întreprinse până în prezent concordă în a evidenția faptul că, în prima fază a războiului, practic, atât timp cât SUA au rămas în afara ostilităților, atitudinea Washington-ului a fost una de observare a bulversărilor politico-diplomatice și militare din Europa est-centrală, inclusiv România.

După instalarea regimului legionaro-antonescian în septembrie 1940, raporturile româno-americane, fără a înregistra grave impulsuri, s-au deteriorat treptat până la declararea ostilităților între București și Washington, în decembrie 1941 și iunie 1942. Politica regimului de la București în „problema evreiască” și chemarea unei Misiuni Militare germane în România au neliniștit cel mai mult guvernul american, care, de îndată, după sosirea primelor trupe hitleriste de la 10 octombrie 1940, și a dispus blocarea tuturor bunurilor românești din S.U.A., România fiind trecută în categoria țărilor ocupate. Faptul în sine constituie o nouă dovadă că America treptat, dar sigur, făcea eforturi pe calea angajării în război de partea statelor ce se opuneau Axei fasciste⁹

Aflată, de la sfârșitul anului 1941, în război cu cei trei mari aliați ai coaliției antihitleriste, România sau, mai exact, mareșalul Antonescu, a avut o atitudine diferențiată: „Eu sunt aliatul Reich-ului împotriva Rusiei. Sunt neutru între Marea Britanie și Germană. Sunt pentru americani contra japonezilor”, a precizat Antonescu poziția sa într-o discuție cu ziariștii¹⁰

Marea Britanie și S.U.A. au văzut în U.R.S.S. de la 22 iunie 1941 un nou teatru de operații care să abată Wehrmacht-ul de la direcția Vest (atacul împotriva Marii Britanii) spre direcția Est. În primele luni ale Campaniei din Est, Armata Roșie suferise numai înfrângeri astfel că la Londra și Washington, se consideră că războiul oferit de războiul Germaniei și al aliaților ei împotriva U.R.S.S. va fi de scurtă durată. Asistența militară acordată de Marea Britanie, dar, mai ales de S.U.A. avea rostul de a prelungi cât mai mult rezistența Armatei Roșii care reținea, astfel Wehrmacht-ul pe flancul oriental, dar cele două mari democrații occidentale nu se angajaseră în plan politic față de Stalin. Când, după discuția din 16 decembrie 1941, Eden i-a comunicat lui Churchill viziunea politică a lui Stalin, care însemna păstrarea tuturor anexiunilor teritoriale ale U.R.S.S. din anii colaborării cu Hitler, premierul britanic a refuzat categoric această cerere.

Această atitudine s-a modificat progresiv pe măsură ce devenea evident că, fără contribuția militară a U.R.S.S. Germania nu putea fi învinsă. Recunoașterea acestei realități a fost răspicat formulată de președintele Roosevelt însuși: „Armatele ruse ucid mai multe efective ale Axei și distrug mai mult material al Axei decât toate cele douăzeci și cinci de Națiuni Unite, luate împreună”¹¹ Față de un aliat atât de prețios, prin eficiența sa, orice concesie era îndreptățită, cu atât mai mult cu cât

⁹ Gh. Buzatu, *op. cit.*, pp.337-337.

¹⁰ Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, Ed. Valeriu Florin Dobrinescu, București, 2001, p.124.

¹¹ Academia România, *op. cit.*, p.210.

persistă teama că, în orice moment, ținând seama de imensul cost uman al victoriilor Armatei Roșii, Stalin putea reveni la o înțelegere separată cu Hitler.

Pe măsură ce succesele Armatei Roșii deschideau posibilitatea ca țările europene să fie „eliberate” de U.R.S.S., în cercurile politice și diplomatice de la Londra și Washington își croia drum ideea, că atacată prin surprindere de Germania, victimă a unor mari distrugerii pe teritoriul ei și, ceea ce era realitatea cea mai importantă, forța cea mai semnificativă prin efectivele angajate și rezultatele obținute pe câmpurile de luptă – Uniunea Sovietică avea dreptul să-și constituie la frontierele sale vestice, un spațiu de securitate. România, țară limitrofă U.R.S.S. și participantă la Campania din Est era printre statele vizate a fi incluse în acest „brâu de protecție”, voit de Stalin și acceptat de către anglo-americieni.

Cooperarea politică și militară cu Germania priva România de orice sprijin și înțelegere din partea celor două mari democrații occidentale. Poziția lor a fost exprimată în cei mai categorici termeni de ministrul de externe al Marii Britanii, A. Eden, în martie 1943: „Politica noastră față de România era subordonată relațiilor noastre cu Uniunea Sovietică și noi (...), nu dorim să ne asumăm vreun angajament sau să întreprindem vreo acțiune fără deplina cunoaștere și acordul guvernului sovietic”

Acesta era contextul politic în care, după eșecul ultimei ofensive de vară a Wehrmacht-ului în Est, mareșalul Antonescu ordonă colonelului Traian Teodorescu, atașatului militar al României la Ankara să angajeze discuții cu reprezentanții anglo-americieni. Acesta s-a întâlnit la 30 septembrie, cu generalul A.C. Arnold, atașatul militar al Marii Britanii la Ankara, căruia s-a comunicat că România este gata să coopereze cu forțele anglo-americeane, care i-ar devansa pe ruși și pune la dispoziția acestor forțe: „42 de vagoane de aur, două de valută, hârtie 400 de vagoane de grâu, 300 de vagoane de porumb, 22 de divizii complet echipate, cu excepția tunurilor grele A.T. și a blindatelor, un mare număr de piloți antrenați și personal de navigație, rezerve substanțiale de petrol”¹².

Oricât de substanțială și tentantă era oferta mareșalului Antonescu, ea nu avea nici o șansă de a-i atrage pe anglo-americieni în România. La Conferința celor Trei Mari de la Teheran (28 noiembrie – 1 decembrie 1943), s-a decis, între altele, să nu se desfășoare o debarcare aliată în Balcani („variante Churchill”), întregul efort militar urmând a fi concentrat în „Operația Overlord” (debarcarea în Franța).

Ofensiva sovietică din nordul Moldovei, începută la 20 august 1944, și actul de la 23 august 1944 au schimbat radical cadrul geopolitic și geostrategic din Europa de Sud-Est.

Istoricul Dinu C. Giurescu avansează două întrebări retorice¹³:

- 1) *Ar fi fost mai bine ca România să-și apere hotarele în iunie 1940?*
- 2) *Să reziste cu armele ultimatumului sovietic?*

Unii publiciști și istorici răspund afirmativ (de exemplu Gh. Buzatu).

Istoria nu înregistrează ce s-ar fi întâmplat dacă...! În caz de rezistență, un răspuns este ca și sigur: teritoriul României ar fi fost împărțit în iulie 1940 – între

¹² Florin Constantiniu, Alesandru Dușu, Mihai Retegan, *România în război, 1941-1945. Un destin în istorie*, București, 1995, p.67.

¹³ Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p.286.

U.R.S.S., Germania, Ungaria și Bulgaria. Cât ar fi ocupat Sovietele? Foarte probabil Moldova întreagă până la Carpați și linia Focșani – Galați. N-ar fi mers mai departe date fiind prevederile anexei secrete a Pactului Ribbentrop Molotov (23 august 1939).

România ar fi fost împărțită în 1940, la fel ca Polonia în 1939 și Iugoslavia în 1941.

În ce hotare s-ar fi reconstituit statul român în 1945? După toate probabilitățile, pe o suprafață mai redusă decât aceea de astăzi. Afirmația se bazează pe două elemente:

- faptul că aliații din Vest au recunoscut Uniunii Sovietice în 1945 toate anexiunile făcute prin aplicarea protocolului secret din 23 august 1939, semnat cu Reich-ul nazist;

- fără actul de la 23 august 1944, rămâne deschisă întrebarea dacă! „Aliații” ar fi recunoscut statul român refăcut în 1945, granița de vest cu Ungaria și Iugoslavia pe traseul ei din 1 septembrie 1939.

Două încheieri pot fi formulate acum la 70 de ani de la izbucnirea celui de-al II-lea război mondial.

a) Națiunile din Europa de Centru Est și de Sud Est încep să-și privească propria lor istorie, mai ales începând din 1939, fără incriminări fără blamări, reacții emoționale și acuze reciproce.

b) Țările din această zonă (Diferitele aranjamente politice-diplomatice realizate în culisele celui de-al doilea Război Mondial vor confirma intuițiile lui Mihai Antonescu care era încredințat de faptul că: „*Cine ține Sud-Estul va ține lumea*”), așteaptă de la învingătorii din 1945 un gest de reparație morală. Acele cuvinte de autentic regret pentru destinul celor 100 milioane de europeni din Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, Cehia, Slovacia, Germania de Est, Ungaria, România, Bulgaria, Iugoslavia și Albania. Europeni - supuși regimului politic al luptei de clasă cu milioane de înțemnițați și genocidul ce l-a însoțit.

Liderii Germaniei au avut tăria de a-și exprima regretul pentru represiiunile din 1939 – 1945. Au efectuat gesturi reparatorii. De la Londra și Washington, învingătorii de acum 64 de ani ar putea recunoaște ceea ce s-a întâmplat cu adevărat în Europa de Centru – Est și de Sud Est. Ar fi cea mai bună dovadă că și în politica globală există totuși respectul pentru adevăr și pentru un minim de moralitate.

Având o poziție geopolitică și strategică deosebită, România a reprezentat mai mult pentru Europa și pentru o serie de centre de putere decât au considerat liderii politico-militari ai țării din perioada 1919-1945, ceea ce confirmă credința lui M. Eminescu, la care subscriem:

„Eu e Dumnezeu. Națiunea este lumea. Cum fără Eu nu e Dumnezeu, astfel fără națiunea nu e lumea”

Atuurile noastre geopolitice și geostrategice de la mijlocul secolului XX și ne-au fost de cele mai multe ori, din păcate, fatale în devenirea noastră ca națiune și în dorința noastră de progres și modernitate¹⁴.

¹⁴ Constantin Corneanu, *Sub povara marilor decizii*, Editura Scriptă, București, 2007, p.577.

Bibliografie:

Jurnale și memorii:

BARBUL, Gheorghe, *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei*, ed. Valeriu Florin Dobrinescu, București, 2001.

Lucrări generale și speciale:

- *Istoria Românilor. România în anii 1940-1947*, vol. IX București, 2001.
- BUZATU, Gheorghe, *România și Marile Puteri (1939-1947)*, București, 2003.
- *Idem, Din istoria secretă a celui de-al Doilea Război Mondial, Vol. I, București, 1988.*
- CONSTANTINIU, Florin, DUȚU, Alesandru, RETEGAN, Mihai, *România în război, 1941-1945. Un destin în istorie*, București, 1995.
- CORNEANU, Constantin, *Sub povara marilor decizii*, București, 2007.
- GIURESCU, Dinu C., *România în al doilea război mondial (1939-1945)*, București, 1999.
- SCURTU, Ioan, BUZATU, Gheorghe, *Istoria Românilor în sec. XX*, București, 1999.

ACTIVITATEA CONSILIULUI DE COLABORARE VASLUI (iulie 1941 – ianuarie 1942)

dr. Alin Spânu

Cuvinte cheie: Consiliul de Colaborare, Vaslui, propaganda subversivă, spionaj.

Keywords: Collaboration Council, Vaslui, subversive propaganda, espionage.

Abstract:

The Activity of Vaslui Collaboration council (July 1941- January 1942)

This study presents the most important social and economical problems (aspects) regarding Vaslui region and their solving solutions found by local authorities.

There are presented the realities at the eastern border of Romania, in the last six months of 1941 and at beginning of 1942.

În continuarea cercetării asupra activității Consiliului de Colaborare Vaslui¹ am analizat perioada de la declanșare a războiului de eliberare a Basarabiei și Bucovinei de nord până la începutul anului 1942. În perioada de referință au avut loc cinci ședințe ale Consiliului de Colaborare local, la 29 iulie 1941, 30 septembrie 1941, 28 octombrie 1941, 29 noiembrie 1941 și 30 ianuarie 1942. Problemele abordate la reuniuni au fost structurate în 10 puncte, care au analizat și decis cele mai bune soluții la problemele apărute în raza de acțiune. Acestea au fost, în ordine:

1. Propaganda subversivă și spionaj. La 20 iulie 1941 s-a discutat despre manifestele cu caracter de „propagandă subversivă”² în limbile germană, rusă și română, lansate de aviația sovietică, care au fost adunate „fără a se citi de populație”³ și arse. De asemenea, în județ au fost lansați cinci parașutiști sovietici, care au fost urmăriți de jandarmi și de populație, iar în urma schimburilor de focuri trei au fost uciși iar doi prinși și trimiși pentru exploatare informativă la Marele Cartier General⁴

¹ Pentru perioada anterioară a se consulta: Alin Spânu, *Activitatea Consiliului de Colaborare Vaslui (ianuarie – iunie 1941)*, în volumul *Acta Moldaviae Meridionalis XXVIII-XXIX* (Anuarul Muzeului Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui; redactori: Constantin Popescu, Ioan Mancaș, Viorica Zgutta), vol. II, Vaslui, 2007-2008, p. 204-213.

² Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita ANIC), fond Ministerul de Interne (în continuare se va cita MI), dosar 237/1941, f. 12.

³ *Ibidem*.

⁴ Mai multe detalii despre anihilarea celor cinci parașutiști sovietici, a se consulta: Alin Spânu, *Parașutiști sovietici în Moldova la începutul celui de-al doilea război mondial*, în volumul *Acta Moldaviae Meridionalis XXV-XXVII* (Anuarul Muzeului Județean „Ștefan cel Mare”, Vaslui; redactori: Ioan Mancaș, Laurențiu Chiriac, Viorica Zgutta), vol. I, Editura Fundației Academice Axis, Vaslui, 2007, p. 447-451.

Până la începutul anului următor nu au mai fost semnalate acțiuni subversive, iar la ședința din 30 ianuarie 1942 s-a constatat că starea de spirit a populației este „calmă”⁵

2. Nuclee comuniste. La primele discuții s-a menționat că comuniștii „notorii”⁶ sunt internați în lagăr, iar ulterior s-a constatat că nu mai există o asemenea activitate în zonă.

3. Propaganda din partea fostelor partide politice – nu s-a constatat.

4. Propaganda minoritară – nu s-a constatat.

5. Propaganda subversivă prin radio s-a efectuat prin posturi inamice „care nu prind”⁷, fiind ascultate numai de români.

6. Starea de spirit a populației. În cursul anului 1941 aceasta a fost bună, mai ales că victoriile militare, mediatizate prin ziare și radio, au contribuit la ridicarea moralului. La începutul anului 1942 starea de spirit a devenit „foarte bună”⁸, iar populația română „privește cu încredere”⁹ activitatea guvernului și acțiunile armatei. O „oarecare îngrijorare”¹⁰ a fost constatată la populația evreiască și aceasta din cauza zvonurilor privind eventuale măsuri coercitive la adresa minorității.

7. Propaganda sectară – nu s-a constatat.

8. Prestigiul autorităților s-a menținut la un nivel ridicat.

9. Propaganda național-culturală. La 29 iulie 1941 aceasta era „vie”¹¹, cu un accent deosebit pe eliberarea Basarabiei și nordului Bucovinei, iar până la 30 septembrie 1941 s-a constatat o activitate susținută a autorităților locale și căminelor culturale în acest sens. Până în ianuarie 1942 au fost înființate echipe de misionari din elementele „cele mai distinse”¹² din învățământ care au propășit în localități idealurile patriotice naționale.

10. Stadiul armelor. În perioada de referință autoritățile s-au preocupat de preschimbarea permiselor de port-armă, în conformitate cu prevederile Decretului-Lege nr. 2123 privind vânarea și portul de arme (publicat în Monitorul Oficial nr. 173/24 iulie 1941).

Din punct de vedere al managementului Consiliului de Colaborare, la nivelul județului Vaslui au participat la următorii: prefect și președinte al Consiliului – colonel Vasile Dumitrescu (1941) și C. Rășcanu (1942), comandantul Legiunii de Jandarmi – maior Gheorghe Lascăr (1941) și maior Gheorghe Tofan (1942), șeful Poliției Orașului Vaslui – A. Caniola, procuror la Tribunalul Vaslui – I. Ciugureanu (1941) și A. Vasiliu (1942), Garnizoana Vaslui – locotenent-colonel I. Stamate, delegat (la ședințele din 29 iulie și 28 octombrie 1941), colonel Fabini, comandant (la 30 septembrie 1941) și colonel Scarlat Momiceanu, comandant (la 29 noiembrie 1941 și 30 ianuarie 1942).

⁵ ANIC, fond MI, dosar 237/1941, f. 24.

⁶ *Ibidem*, f. 12, 15 și 18.

⁷ *Ibidem*, f. 12, 15 și 18.

⁸ *Ibidem*, f. 24.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, f. 13.

¹² *Ibidem*, f. 24.

Pe baza ședințelor Consiliului de Colaborare Vaslui se pot emite câteva concluzii pertinente. În primul rând, toate cazurile/problemele privind siguranța statului (parașutiști, comuniști, manifeste etc.) au fost rezolvate rapid și eficient. În al doilea rând s-a constatat că, în pofida schimbărilor la nivel managerial, au fost păstrate și continuate liniile principale de acțiune în domeniul ordinii publice și securității naționale. Nu în ultimul rând s-a dovedit că aplicarea unor măsuri anticipative eficiente a condus la neutralizarea problemelor antistatale.

ORGANIZAȚIA LEGIONARĂ F.D.C. DIN VASLUI ÎN ANII POSTBELICI. STUDIU DE CAZ C. IULIAN

dr. Nicolae Ionescu
Melania Ionescu

Cuvinte cheie: grupul de dreapta, mișcarea legionară, comunism, fascism, frați de sânge, stalinism.

Keywords: the right group, legionary movement, communism, fascism, blood brothers, Stalinism.

Abstract

The Organization of the Blood Brotherhood Vaslui
during the first postwar years

The following material is based on real facts and events that were told and proved with copies of the documents from the base of the National Council of Security's Archives Study. It is very possible that this article may provoke different reactions starting with the aversion of some to the legionary movement and ending with a certain interior revolt from the part of others. We didn't propose ourselves to do the apology of this movement with a large audience during the interwar period, that eventually was severely punished both by Carol II and, latter, by the Marshal Antonescu, but also by the power installed in our country the 6th of March 1945, day in which, because of the directs threats of Stalin, the communists and their puppets got to the helm of the state. Standing once again as debtors of the truth, we have never wanted and never will do the same as the communists did until 1989 - the flagrant falsification of contemporary history.

În perioada anilor 1945-1948, când a început procesul de comunizare a țării, în cadrul liceului Mihail Kogălniceanu s-a dezvoltat o *semnificativă mișcare legionară, de rezistență națională, anticomunistă*, caracteristică mai tuturor liceelor din țară. Se înființa astfel organizația legionară, *Frăția de Cruce (F.D.C- 46)*. La început această organizație a fost condusă de elevul Bogos Constantin, iar Iulian Constantin era bibliotecar. Acesta din urmă a făcut parte dintr-un cerc literar de la Liceul Mihail Kogălniceanu – Vaslui și a salvat, multe cărți interzise de noile autorități, de la ardere, prin ascunderea lor sub haină, luând atitudine față de epurarea din programa școlară a unor scriitori și a operelor acestora, cum ar fi: Blaga, Rebreanu, parțial Eminescu etc.¹

¹ CNSAS *Fond C. Iulian* p. 49. A se vedea și noile puncte de vedere despre caracterul național, anticomunist, ortodox al Mișcării legionare în recente lucrări, Zigu Ornea, *Anii treizeci - Extrema dreaptă românească*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, Th. Codreanu, *A doua schimbare la față*, Editura Princeps, Iași, 2008, Valeriu Anania, *Memorii*, Editura Polirom, Iași, 2008 etc... Noile cercetări permit reevaluarea mișcării legionare. Ea se ridică împotriva comunismului, cultiva principiile moralei creștine, iar în ideologia legionară

<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

De la aceste acțiuni va avea de pățimit și va fi urmărit împreună cu alți colegi de securitatea comunistă. Bogos Constantin pleacă la Iași și conducerea grupului din Vaslui este preluată de Iulian Constantin. Ca șef al F.D.C. întărește activitatea organizației și cooptează noi elemente, trecându-le inițial prin „*mănunchiul de prieteni*”, ocupându-se personal de educația religioasă a lor. Grupul F.D.C-46 avea strânse legături cu mișcarea de la nivel național și cu F.D.C Iași, condus de Florian Dumitrescu și Comșa Eronim². În timpul cât a condus „*mișcarea*”, în primii ani postbelici, înființase ziarul „*Răcnetul Vasluiului*” care, apărea clandestin, destinat, îndeosebi, legionarilor

În ziua de 25 martie 1947 de „*Bunavestire*”, Iulian Constantin, împreună cu Tărânceanu Mircea au organizat un parastas legionar, cu sprijinul preotului Rotaru Ion, pentru pomenirea morților *Mișcării* (Codreanu, Moța, Marin etc.). Grupul legionar din Vaslui, a botezat copilul FDC-istului, Olaru Aurel, căruia i-au pus numele Corneliu³ și frecventează lăcașurile ortodoxe, interesându-se de îngrijirea mormintelor legionare⁴

În vara anului 1948, când au început arestările legionarilor, șeful grupului, Iulian C. a ținut o ședință în casa lui Potoceanu Dumitru la care au participat Gruia Ioan și Petcu Ioan. În această ședință s-a stabilit ca Iulian C. să dispară din oraș, iar Potoceanu Dumitru, Petcu Ioan și Gruia Ioan să facă de planton în grădina publică (Copou) a Vasluiului, în anumite zile din săptămână, ca prin ei, Iulian să poată ține legătura cu orașul, spre a se interesa despre arestările legionarilor. Această acțiune nu a mai fost pusă în practică, datorită faptului că Iulian C. a fost arestat a doua zi, dispărând astfel, din oraș. În dosarul de urmărire al Securității se propunea și arestarea

nu erau numai răzbunarea și crima cum s-a tot spus; crimele care s-au făcut sunt în nume personal, fiind condamnate de mișcare, ca, de exemplu, asasinarea lui N. Iorga înfăptuită și cu ajutorul serviciilor secrete sovietice de echipa lui Traian Boieriu. De remarcat este că Mișcarea Legionară era o organizație *paramilitară cu o disciplină de fier, caracterizată prin cinste, onoare și demnitate*. Ea nu a fost fascistă, nazistă sau total antisemită cum s-a considerat mult timp, dovadă fiind discuțiile lui Corneliu Zelea Codreanu cu rabinul Safran sau aprecierile lui N. Steinhardt din închisoare, despre legionari. În Mișcarea Legionară nu era salutul nazist, ci cel roman: *Ave Caesar!* Această mișcare era o *stare de spirit* care condamna politicianismul partidelor și condamna comunismul, înscriindu-se pe linia marilor acțiuni naționale ale lui Tudor Vladimirescu, Avram Iancu, ale celor care au făurit unitatea și independența națională, afirma recent la cunoscuta emisiune a TVR-1, *Profesioniștii* din 28 nov. 2008, realizată de Eugenia Vodă, cu *Constantin Iulian*, vârful de lance al mișcării legionare din Vaslui, azi remarcabil om de știință în domeniul hidrotehnicii.

² CNSAS, *Fond C. Iulian*, f. 14. Despre mișcarea legionară ca stare de spirit vezi și lucrarea Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, vol. I, ed. A VII-a, Editura „Omul Nou”, București, 1990; Sorin Lavric, *C. Noica și mișcarea legionară*, București, 2008.

³ Ibidem, dos. 2/f.1. Corneliu Zelea Codreanu a fost simbolul legionarilor, apreciat de regele Carol al II-lea pentru „*admirabilul său spirit organizatoric*” și i-a cerut acestuia șefia Gărzii de Fier, dar Căpitanul l-a refuzat, (I.Scurtu, *Asasinarea lui Corneliu Zelea Codreanu* în „*Magazin istoric*”, ianuarie, 2009, p.47).

⁴ Ibidem, f. 3.

prof. Potoceanu D. deoarece era considerat a fi șeful restrâns al grupului⁵.

În 1948, sunt arestați și ceilalți membri ai grupului vasluian, printre care amintim: Târnoveanu Mircea, Dărăscu Petru, Coatu Dinu, Rotaru Petru, Lapteș Mihai, Alexa Cezar, Olaru Aurel ș.a.⁶ Pentru activitatea desfășurată, Iulian Constantin este condamnat de Tribunalul Militar Iași la 7 ani închisoare, 2.000 de lei amendă, 3 ani interdicție corecțională, pedeapsă pe care o execută până în anul 1955.

Grupul care s-a opus „reeducării” la închisoarea Suceava a fost condus de avocatul N. Pâslaru, comandant legionar-șeful Regionalei Moldova și Bucovina de Sud. A fost izolat împreună cu alți tineri și supuși unui sever regim de detenție. Printre cei izolați s-au aflat: preotul Dumitru Mitoiu (împreună cu cantorul Verigheanu), cpt. N. Magirescu, medicul Dumitru Moisiu, studentul Dan Dumitrescu, Emil Constantinescu, C-tin. Străchinaru, Eugen Berza, la care se adaugă, tinerii FDC-iști din Grupul Vaslui (Iulian C., Olaru Aurel, Dănilă Constantin, Târnoveanu Mircea, Sumanaru Dumitru, Lapteș Mihai, Dimitriu I., Gruia I. ș.a.)⁷ Trebuie precizat că avocatul Nicolae Pâslaru din cauza regimului sever de detenție ce i s-a aplicat, a decedat în închisoarea de la Aiud, în anul 1961. În lagărul de la Peninsula –Valea Neagră a fost organizată de cei care s-au opus reeducării o acțiune de recuperare a celor căzuți în „demascările” de la Pitești și Gherla. În centrul acestei acțiuni de recuperare s-a aflat profesorul Grigore Zamfiroiu. La acțiune au participat V. Toma, preotul. Adrian Făgețeanu, preotul Ion Florea, Roman Braga, Petre Gâdea, Dănilă Roman, Gh. Stănescu și C. Iulian. Pentru ridicarea moralului din acest lagăr a fost editată clandestin, revista „Hrisov de Buna Vestire”. Tot atunci a apărut și „Imnul Peninsularilor „Se-ntorc din hăul închisorii..”) compus de preotul Ion Florea, pe versurile profesorului Grigore Zamfiroiu. În contracararea acțiunilor de reeducare, un rol important l-au avut poeziile lui Radu Gyr, Aron Cotruș („M-am născut să dăru”) și a altor poeți, transmise *din om în om*. Prin urmare, Constantin Iulian, considera că procesul de „reeducare” și „demascare” a eșuat în universul concentraționar românesc⁸.

În timpul detenției era caracterizat ca unul dintre „elementele cele mai fanatice”, menținându-se pe poziția sa legionară, ca urmare a legăturilor pe care le are în închisoare cu unii conducători ai mișcării, cum au fost Petrașcu Nicolae și Horia Cosmovici. El caută să mențină pe aceeași conduită și gruparea FDC Vaslui, luând parte la o serie de acțiuni în închisoarea Suceava, fapt ce a dus la izolarea sa.

În penitenciarul Pitești a continuat reorganizarea mișcării legionare și s-a opus procesului de reeducare din anii 1953-1954, militând împotriva „codașilor și trădătorilor” Inițiază acțiuni prin care se răsturnau declarațiile suplimentare date la

⁵ Ibidem, f.11. Prof.D. Potoceanu de la Lic. M.Kogălniceanu s-a născut la 30 ianuarie 1929, fiind fiul lui Nicolae și Aurica, de origine socială „mic-burgheză” În 1951 era student la Facultatea de medicină și fizică din Iași. A fost luat în pregătire FDC-istă de Iulian C., însă, nu s-a putut stabili din anchetă dacă a fost sau nu încadrat în acest grup legionar (f.10).

⁶ Ibidem.

⁷ Declarația lui Iulian Constantin de la CNSAS, Dos.I/155531, vol. I p. 59. Acest fapt a fost reconfirmat recent și la excelenta emisiune a TVR-1, amintită mai sus, realizată de Eugenia Vodă.

⁸ Ibidem, p. 60.

Pitești, fiind convins de „victoria legiunii” Constantin Iulian era un legionar cu influență în rândul celorlalți membri ai mișcării, fiind în detenție în închisorile Suceava, Pitești, Canal Peninsula – Valea Neagră, Jilava, Gherla etc.⁹

După eliberarea sa din penitenciar, în iulie 1955, se stabilește la Vaslui, fiind supravegheat informativ de către agentul „Creangă” Din notele de urmărire ale Securității rezultă că are la început o poziție de om rezervat, liniștit și pașnic. Ulterior, supravegherea informativă stabilește interesul lui Iulian Constantin. de a lua legătura cu majoritatea elementelor din fostul grup F.D.C.-Vaslui. Reia legăturile cu Târnoveanu Mircea, Dărăscu Petru, Lapteș Mihai, Alexa Cezar, Olaru Aurel. Are o atitudine rezervată față de Juverdeanu Ovidiu, Botez Octavian, Bogos Constantin, Gruia Ion, Melinte Corneliu etc. În special, pe Bogos C-tin. și Juverdeanu Ovidiu îi consideră ca fiind elemente care au „lovit în organizația legionară”¹⁰

Constantin Iulian arăta că în timpul detenției, linia legionară nu a fost respectată, că s-au făcut foarte multe greșeli datorită unor „agenți provocatori”- infiltrați în mișcare pentru a o compromite. Subliniază, la întâlnirea cu vechii camarazi, necesitatea menținerii spiritului legionar în rândurile elementelor F.D.C. El acorda o atenție deosebită conspirativității și prudenței în conduită, fapte reieșite din rapoartele de urmărire ale Securității. Participă cu discreție la nunta prietenului său, Rotaru Petru, în octombrie 1955, deși acțiunile sale erau supravegheate. Adoptă în activitatea sa principiul legăturii „de la om la om”, discutând separat cu fiecare element din anturajul său, în funcție de încrederea pe care o avea în acesta¹¹

Fiind un „*element fanatic și mistic*”, după aprecierile securității, Iulian Constantin frecventa cu regularitate biserica. După slujbe pleca împreună cu alți colegi la Mausoleul Eroilor de la cimitirul Eternitatea din Vaslui unde amintea de mormintele legionare, despre care afirma că în prezent acestea nu se mai cunosc, în comparație cu cele sovietice, „dar în viitor vom face și noi ceva pentru ai noștri, nu așa cum au făcut rușii distrugând mormintele lui Moța, Marin și Codreanu” Tot cu această ocazie, Iulian Constantin a spus că acea cruce era ridicată de legionari în fața fostei Școli Normale din oraș (ulterior, școala a devenit Spitalul TBC din localitate - *n.n.*), pe locul unde au fost împușcați o serie de legionari, în septembrie 1939, ca urmare a asasinării primului ministru, Armand Călinescu. Într-adevăr, cunoscutul om politic a fost omorât de legionari datorită executării Căpitanului Mișcării, Corneliu Zelea Codreanu, din ordinul regelui deoarece a refuzat ca această organizație să fie condusă de Carol al II-lea. Au fost împușcați 33 de legionari în Vaslui, iar elevii de la liceul M.Kogălniceanu au fost aduși să vadă abominabila faptă. În amintirea acestui masacru a fost construită în 1940 o cruce care se mai afla și în 1955¹².

Legătura lui Iulian Constantin cu grupul FDC-46 reîncepea, în anul 1955, așa cum ne relevă rapoartele Securității. După eliberare, acțiunea sa viza trei categorii de deținuți: o primă categorie era cu cei care au fost arestați și au rămas pe o poziție

⁹ Ibidem, Dacă acceptai „reeducarea”, însemna să-ți torni colegii de celulă. Au fost și „oameni slabi” care nu au rezistat fenomenului de reeducare desfășurat îndeosebi la închisoarea Pitești.

¹⁰ Ibidem, f. 17.

¹¹ Ibidem, f. 19.

¹² Ibidem. De asemenea, în fiecare reședință de județ au fost executați câte trei legionari.

legionară; o a doua era a celor care au trădat mișcarea datorită acțiunii de *reeducare* de la Pitești sau au fost informatori în penitenciare și ultima categorie era aceea care a făcut parte din acest grup după 25 august 1944, dar nu au fost arestați. Întreaga sa atenție se îndrepta, desigur, spre prima categorie. Se lua legătura cu ei în diferite locații: biserică, casă sau cimitir¹³. De asemenea, Constantin Iulian în discuțiile cu tinerii pe care îi medita la matematică pentru admiterea la facultate, combătea materialismul și ateismul comunist, ponegrind guvernul, partidul și asculta posturi de radio occidentale, se arăta în dosarul său de urmărire. A organizat în 1956 excursii legionare la Iași și în munți. Folosește literatura legionară ca: „*Îndemn la simplitate*” de Ernest Bernea. Trebuie subliniat că și membrii familiei sale au fost arestați, între timp, printre ei, fiind fratele său, Traian, condamnat de trei ori și unchiul său, inginer, Ion Iulian, considerat pe nedrept, criminal de război.¹⁴

Fostul procuror Zilberman din Vaslui, apoi director al Școlii de Cooperatie din localitate a ordonat ca lui Iulian Ion să i se pună lanțuri la picioare și să fie dus prin oraș, întrucât el se ridicase împotriva „*jidanielor*”, deoarece „aceștia au căutat să profite, întrucât erau sprijiniți de sovietici” se arăta în notele Securității. În aceleași surse, se sublinia faptul că Iulian Constantin întreținea legături cu foștii colegi FDC-iști din țară și străinătate, în special cu cei din București.¹⁵

Trebuie menționat faptul că Iulian Constantin avea „un cult deosebit pentru puterile occidentale”, căutând să arate cu orice prilej superioritatea acestora, față de U.R.S.S., fapt subliniat în notele informative. El desconsidera presa noastră, nesocotind știrile privind situația politică din țară, în care se arăta superioritatea orânduirii socialiste și se orienta după informațiile radiofonice din Vest. „Toate evenimentele interne și externe care aveau loc erau *interpretate dușmănos*”, fapte evidențiate în raportul de urmărire al inculpatului¹⁶.

Vorbind despre organizația legionară, Iulian Constantin o considera o creație dumnezeiască caracterizată prin valori morale deosebite: *cinste, onoare și demnitate*, iar mulți s-au străduit să nu mai existe legiunea, dar ea, totuși, trăiește. Relata că Horia Sima după „actul de trădare „de la 23 august 1944 a propus lui Hitler „înarmarea legionarilor împotriva comunismului”¹⁷. Căutând să atenueze crimele și jafurile legionarilor în timpul rebeliunii, arăta că nu toți în cămăși verzi erau legionari, ci unii sub această mască se ocupau de furturi. Acesta organiza în 1955, anumite excursii asemănătoare marșurilor legionare și agentul „*Creangă*” informa că

¹³ Ibidem, f. 14.

¹⁴ Ibidem, f. 18.

¹⁵ Ibidem, f. 24. Este și o notă despre Zamfiroiu Grigore – „legionar fanatic”, licențiat în filozofie și teologie care a lucrat în 1938 într-o tabără legionară cu Horia Sima. El a făcut parte dintr-un grup de 50 de legionari care în 1938 au vrut să-și facă *harachiri* pentru obținerea grațierii de la Carol al II-lea a lui Codreanu. Se pronunța pentru înlăturarea divergențelor dintre grupările legionare și realizarea unității lor.

¹⁶ Ibidem, f. 20. A se vedea și *Experiențe carcerale în România comunistă*, vol. I, coordonator, Cosmin Budancă, prefată Lucia Hossu Longin, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului, Editura Polirom, Iași, 2007.

¹⁷ Vezi, Carlos Caballero, Jurado, Richard Landwehr, *Armata națională a guvernului de la Viena*, Editura Vicovia, Bacău, 2008.

inculpatul Iulian poseda o serie de cărți interzise ca: „*Huliganii*”, „*Îndemn spre simplitate*”, „*Camarazii*”¹⁸. De asemenea, pentru a-și câștiga existența, dădea meditații la matematică, având înclinații deosebite la această disciplină. Era urmărit permanent de Securitate și acuzat că educă tinerii în spirit legionar.

Odată cu începerea anului universitar 1956-1957, Iulian Constantin vine la București, se înscrie și urmează ca bursier cursurile anului I de la Institutul de Construcții, absolvind cu calificativul „F. Bine”. Este urmărit și în Capitală de agentul „I.Silvan”, deoarece continuă activitatea legionară, prin diferite acțiuni sau citirea de cărți interzise. Este din nou arestat în 1958¹⁹. În anul doi de facultate, în 1958, este condamnat la 25 de ani muncă silnică și 10 ani degradare civică pentru „*crimă de uneltire contra ordinii sociale*” de Tribunalul Militar București. Se dispunea, totodată, confiscarea totală a averii condamnatului și îl obliga la plata a 1000 de lei cheltuieli de judecată, împreună cu un grup de 14 intelectuali acuzați de legături legionare²⁰.

Este eliberat la 1 august 1964 de la Aiud prin decretul 411 de grațiere generală ca „*needucat*”, menținându-și trează conștiința și credința creștină. În penitenciar în toată perioada detenției s-a menținut pe aceeași poziție legionară și a refuzat să participe la „*munca cultural-educativă*”²¹.

Iulian Constantin a absolvit Facultatea de Hidrotehnică în 1970, ca șef de promoție, specialitatea amenajări portuare și construcții hidrotehnice, fiind repartizat în București. A lucrat mult timp la Institutul de Studii și Proiectări Hidrotehnice (ISPH). S-a căsătorit în 1973 și soția sa, Iulian Daniela, a lucrat ca statistician la Centrala Bumbacului. După absolvirea Institutului de Construcții este urmărit permanent de Securitate. Aceasta încearcă să subtilizeze cheile soției pentru a face dubluri și a intra în imobil unde să instaleze mijloace speciale. Se avea în vedere chiar posibilitatea de a intra în posesia cheilor de la apartament prin luarea de la fiica sa - Iulian Roxana - elevă la Liceul Dimitrie Cantemir²². În 1982 când i-a murit mama, s-a deplasat de mai multe ori la Vaslui, fiind urmărit de sursele „Rotaru” și „Iancu”

Înainte de 1989 a fost autorul a șase brevete de invenții și laureat al Premiului Academiei Române de două ori, prima dată, fiind în 1983. A avut două condamnări politice în timpul regimului comunist. Prima, a suferit-o înainte de majorat, așa cum s-a văzut mai sus. Activitatea sa, după 1948, a fost urmărită permanent de Securitate²³.

¹⁸ C.N.S.A.S, *Fondul C. Iulian*, f. 23.

¹⁹ Ibidem, f.45. Securitatea urmărea proiectata întâlnire după 10 ani a promoției 1948 cu foștii profesori de matematică și istorie de la Lic. „M.Kogălniceanu” - Vaslui, Emanoil Gaiu și Octav Mărculescu.

²⁰ CNSAS, fond C. Iulian, vol. III, ff. 184-185. Securitatea l-a denumit „obiectivul Ilie”. Printre condamnați se numără prietenii acestuia: Udroui Constantin, Zamfiroiu, Grigore și Rodica, Zamfiroiu Mărgărit, Atanasii Constantin (Puiu), monahul Sofian Boghiu - 16 ani detenție etc.

²¹ Ibidem, f. 27. Iulian C. arăta că „cel ce își pierde credința, nu știe ce pierde”. În închisorile comuniste i-a cunoscut pe părintele Anania, actualmente Mitropolitul Ardealului Î.P.S. Bartolomeu și pe filosoful Petre Țuțea. La eliberare aproape că își uitase numele de botez, din Constantin a zis-Alexandru.

²² Ibidem, ff. 39-40.

²³ Ibidem, f. 49.

Când i s-a acordat Premiul Academiei R.S.R pentru contribuția sa la proiectarea Canalului Dunăre - Marea Neagră a făcut chiar o glumă, arătând cu *ironie* că a fost premiat mai întâi ca *rob*, unde și-a petrecut câțiva ani de detenție, apoi, ca proiectant. Din discuțiile avute cu el a rezultat că se consideră victimă a unei erori judiciare²⁴ Chiar din timpul facultății, prof. univ. dr. Radu Prișcu - rectorul Institutului de Construcții, i-a propus să devină asistent la catedra de Construcții Hidrotehnice cu condiția să-și facă „*reabilitarea*” Acesta a răspuns curajos că el nu are ce reabilita, ci justiția trebuie să se „*reabiliteze față de el*”²⁵ A refuzat ca în emisiunile de la Radio - despre noile surse de energie, să introducă în intervențiile sale, extrase din cuvântările lui Nicolae Ceaușescu, considerând că cel care acceptă un astfel de „compromis” este o „*lichea*”²⁶

Iulian Constantin a participat la funeraliile prof. Radu Prișcu, fost rector la Institutul de Construcții - București, la mănăstirea Cașin. Cu acest prilej, el a afirmat că în trecut prof.dr. Radu Prișcu a dus o politică de „*extremă dreaptă*”, ca și predecesorul său - Dorin Pavel, „*părintele hidrotehnicii românești*” din anii 1940-1950. Ei au făcut o politică legionară, dar au fost „*iertafți*” de noul regim datorită valorii lor profesionale ieșite din comun²⁷

În dosarele sale de urmărire, se află și o declarație despre cei peste 13 ani de închisoare, în legătură cu reeducările din închisorile comuniste considerate de C. Iulian ca *nocive și dezonorante*. Sunt *nocive*, întrucât erau conduse de Securitate care încerca să-i folosească pe „*reeducați*” pentru a obține informații prin orice mijloace, ca apoi să-i lichideze spre a șterge urmele acțiunii lor și *dezonorantă fiindcă un om ajuns în poziția de informator în închisoare, tot restul vieții sale, numai putea fi considerat - om de onoare*.

În concluzie și azi, unii nu au abandonat idealurile tinereții și, din păcate, chiar în anii după 1989 se consideră, pe nedrept, că mișcarea legionară este un *pericol public*, de aceea aprecierile asupra ei trebuie *nuanțate*, deoarece tineretul legionar a avut idealul rezistenței împotriva comunismului, după cum cei dinainte au avut de luptat pentru realizarea idealului independenței și desăvârșirii unității naționale, spre deosebire de tinerii de azi, care trăiesc o *criză de ideal*.

Desigur, unele din investigațiile realizate asupra acelor ani, trebuie adâncite și nuanțate prin cercetări ulterioare menite să releve situația dramatică prin care trecea țara, deoarece consecințele războiului și ale instaurării comunismului s-au resimțit mai puternic în această zonă, iar orașul Vaslui, inclusiv Moldova, au reprezentat în acei ani întruparea „*durerilor înăbușite*” și a experimentelor comuniste cu tot cortegiul de suferințe ce se desfășurau în România și în lume.

²⁴ Ibidem, f. 50. De menționat este faptul că detenția la Canal era foarte dură datorită muncii grele, fiind considerat în anii 50 « *mormântul burgheziei românești* ». Cei ce lucrau la Canal erau considerați „bandiți” și salutul frecvent era „moarte lor”.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, f. 51.

²⁷ Ibidem, f. 52. Iulian C. este autorul a numeroase studii privind valorificarea potențialului litoralului românesc și al unor lucrări la hidrocentrala Sadu V, doctor, în hidrotehnică după 1989, întrucât dosarul său era spre « *păstrare socialistă* » din cauza trecutului său politic.

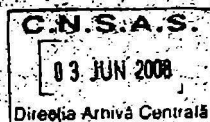
Bibliografie:

1. Codreanu - Corneliu Zelea - *Pentru Legionari*, Capitolul "Programul nostru", p. 231, ediția primă 1936.
2. Codreanu, Theodor - *A doua schimbare la față*, Editura Princeps, Iași, 2008, p.135.
3. Constantiniu, Florin - *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, p. 341.
4. Djuvara, Neagu - *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, București, Editura Humanitas 2005 p. 214.
5. Milcoveanu, Șerban - *Partidul Comunist și Mișcarea Legionară în epoca fierbinte (iulie 1945-iulie 1948)*, București, Editura Învieirea, 1996.

Documente C.N.S.A.S.

N° 1531

Vol 9012

Declarație

Subsemnatul Julian S. Constantin,
 frate lui Demetriu S. Elena, născut la 17
 Octombrie 1929 în orașul Vaslui, de profesie
 student (anul 2 facultatea de construcții, hidro-
 tehnice), cu ultimul domiciliu în București,
 str. Ștefanescu-12, N° 74, fost în F.O.C. din anul
 1945, condamnat în 1948 la 7 ani închisoare
 corecțională pentru delictul de umiltare contra
 ordinii sociale (activitate în grupul F.O. Vaslui, în
 care am fost și refugiu umiltare), eliberat în
 1955 și rearrestat în 1958, condamnat la 25 ani
 pentru umiltare contra ordinii sociale (art. 209, P.I.),
 actualmente detinut în penitenciarul Aiud,
 declar următoarele

Nu fac politică nici probleme de ordin
 politic, nu discut starea fizică nu-mi
 îngăduie să mă angajez în nicio activitate
 politică

Aceasta este declarația pe care o dau

J. Julian

Într-o din două de urubire

Conf. C.N.S.A.S. F 151531

9012 p. 1

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
Dir. Reg. Clasi

STRICT SECRET

SE APROBĂ
REFUL DIRECTIEI

Reg. No. de Clasi

C.N.S.A.S.
03 JUN 2008
Direcția Arhivă Centrală

Studiat dos
cont. ord. 387 p. 6
40-07-73
la un singur document 1

HOTĂRÎRE

de deschidere a dosarului

- INDIVIDUAL -

(de grup, individual, de urmărire)

locală, pe jură. La grup se va arăta denumirea)

I. — Date de identificare:

Numele IULIAN pronumele CONSTANTIN

născut la 17 Octombrie 1929, orașul Varșui, raionul Varșui, reg. Clasi
fiul lui Dumitru și al Olga naționalitatea română
domiciliul Varșui ste. Elena studii de liceu profesunea fără profesie
locul de muncă reîncadrat în câmpul muncii funcția -
apartenența politică (în prezent) reîncadrat în nicio organizație democratică
activitatea politică (în trecut) -

Numele IULIAN CONSTANTIN - a făcut parte din grupul cunoscut
46 F.D.C. Varșui, din toamna anului 1965, până la Iulie 1948, grup
se era compus din numele Popoi Constantin, iar cel în care a rămas
în cadrul grupului funcția de bibliotecar. În cursul lunii octombrie
1946 Salbau Constantin, preia conducerea grupului F.D.C. Varșui
de la numele Popoi (numele), care pleacă în țară. Între ea acesta
a năvălat în primăria sa, scrie peștele legionare și fotografiile
reprezentând pe Coburșan și Nota, ale grupului F.D.C. Varșui
Iulian Constantin, interzice și mai mult activitatea grupului,
ducând la renunțarea de noi membri, participă și în celelalte
vizite și în același timp este responsabilul bibliotecii.

Înainte de a fi refuzat grupului Iulian Constantin, a fost
folosit în diferite muncă mai importante; exemplu de la Varșui
sa se merge în 1946 la București pentru a face tipăritura cu
ajutorul grupului F.D.C., pe interoga țării. În timpul cel
conduce grupul Iulian Constantin, ține tipăritura în regiunea
F.D.C. Varșui, prin Comsa Ion și în ziua de 20 martie 1948
"București" Iulian Constantin, împreună cu Ștefan și
au organizat cu ajutorul prelatului Ștefan Ion, cu parașut
legionar, pentru gominarea marelui Ștefan și Ștefan și
grupul F.D.C., în conducerea lui Iulian au băgat copiat
F.D.C. Varșui, care a fost, care a fost numele Ștefan.

În anul 1948 numele a fost arătat și conținut prin statuta
nr. 336/18.5.49, la 7 ani de la moarte, 2006 la amenda și au interdic. cont.

origina socială de burgheză, tatăl pensionar fol. funcționar la primăria
situația socială fără familie
alte date în muncă Ștefan și Ștefan în 1948
1965, Ștefan și Ștefan la Varșui ste. Elena Paris Nr. 20.
de la Ștefan și Ștefan la Varșui, Ștefan, Ștefan, Ștefan,
Ștefan și Ștefan, Ștefan și Ștefan.

III. Categoria de evidență operativă. Din datele compromițătoare arătate reese că desfășoară activitate de legionari.

3

și urmează a fi trecut în evidența o erativă ca suspect de activitate clandestină - legionar (categoriile sînt arătate în Directiva cu evid. pag. 54-56)

IV. Propunere de deschidere. În baza materialelor verificate și neîndoielnice anexate, care dovedesc activitatea contrarevoluționară împotriva Republicii Populare Române, propunem deschiderea dosarului indivizual asupra unității Iulian Constantin.

Scopul deschiderii dosarului este de a stabili: (se va apăta concret)

- Forma concretă și metodele pe care și le folosesc activitatea; Caracterul activității - grupaj, legături cu elemente răsărite din închisori, ajutor logistic etc.
- Ce le este și directive a primit din închisori și cum le gîndește
- Dacă are sau for superior care-l dirijează, ce instrucțiuni primește, prin ce mijloace - curieri, deplasări personale, și cum le aplică.
- Dacă cunoaște conținutul legiunilor pe care și dacă are legături cu ea.
- Stabilirea tuturor legăturilor, cu elemente vinși din mișcarea legionară și caracterul acestor legături.
- Stabilirea dacă posedă și are și produse materiale legionare de propagandă.
- Stabilirea dacă posedă și are și produse armament.
- Dacă de la el s-a putut organiza grupul legionar și cui a fost destinat.

C.N.S.A.S.

03 JUN 2008

Directia Arhivă Centrală

documentînd astfel activitatea criminală practică și intențiile dușmănoase pentru demascarea completă a acestei activități.

Redactată astăzi 6 Decembrie 1955 în Orștie (localitatea)

în 1 exemplare

SEF DE BUCS Scote
(gradul, numele, semnătura)

LUCRĂTOR OPERATIV
(gradul, numele, funcția)

SEF DE SERVICIU
(gradul, numele, semnătura)

Inregistrat la data 9. Dec. 1955
sub nr. 89

LUCRĂTOR OPERATIV

(gradul, numele) / www.cimec.ro / http://www.muzeuvaslui.ro

UITAREA – A DOUA CONDAMNARE LA MOARTE A MARTIRILOR NEAMULUI

Elena Istrățescu

Cuvinte cheie: uitarea, regimul comunist, reabilitare, memorie, martiri români, Mitropolitul Visarion Puiu, Profesor George Alexianu.

Keywords: oblivion, communist regime, rehabilitation, memory, the Romanian martyrs, Metropolitan Visarion Puiu, Professor George Alexianu.

Abstract:

The study OBLIVION – THE SECOND DEATH SENTENCE FOR THE NATION'S MARTYRS aims to push for the rehabilitation of the memory of all the Romanian martyrs, but especially of the ones who, for political reasons or due to the obedience to alien interests, have been attempted to be removed from the history of the Romanian people. We shall refer in particular to the life and work of the former Metropolitan Visarion Puiu, leading personality not only of the Romanian Orthodox Church but also of the ecumenical movement, and to Professor George Alexianu, former governor of Trans-Dniestria, both sentenced to death in 1946 under the accusation of "war criminal" by the odious, Bolshevik-inspired, "People's Tribunal", instituted by the newly communist regime in Romania. Since both great personalities of the recent history of Romania were close collaborators of Marshal Ion Antonescu, aspects of his role in the sequence of events that have profoundly affected the destiny of Romania on the eve of, during and after World War II are indirectly evoked. A controversial issue remains the attitude of Marshal Ion Antonescu towards the Jews in Romania, attitude viewed rather favorably by the historical leaders of Romanian Jewry, but later strongly condemned by some Hebrews and especially by current Zionist circles that invented the notion of "Romanian Holocaust". Since the attempts to rehabilitate the memory of Metropolitan Visarion Puiu and Professor Gheorghe Alexianu collide with the perception upon Marshal Ion Antonescu, we had to extend the study to the Jewish problem and its historical evolution. Although we maintain feelings of sympathy and compassion for the much oppressed, especially in recent history, Jewish people, the historical analysis reveals also some responsibilities of the Jews for several states of conflict that they've been part of, things for which they should not oppose the rehabilitation of the memory of the above mentioned personalities, including Marshal Ion Antonescu. In the name of national dignity the call for reconsideration and reconciliation addresses the current Romanian authorities, though, who have formally condemned communism but who forgot to take the steps they pledged in this regard.

Pe fondul dezamăgirilor din viața de zi cu zi a românilor și al pierderii unor tradiții, dar mai ales, foarte grav, pe fondul slăbirii instinctului național, se întâmplă ca unora dintre noi să nu le mai pese de absolut nimic din ceea ce nu are o cât de mică legătură cu interesele lor imediate. Această mentalitate are consecințe cu atât mai devastatoare pentru instinctul național și pentru coeziunea națională cu cât instituțiile

statului și oamenii politici aflați vremelnice în fruntea țării, de dragul măririi sau al supraviețuirii politice, sacrifică fără să clipească, în folosul unor interese străine, valori materiale și spirituale pentru care nu au prețuit să-și dea viața înaintași de-ai noștri, fie la Turda, sub sabia trădătorului Basta, fie pe câmpul de bătălie al Mărășeștilor, fie în pușcăriile comuniste. Cu toții au avut tăria credinței în cauza pentru care au luptat și simțul răspunderii pentru soarta țării și a neamului românesc. Între ei, cu toate riscurile de a-i supăra pe unii și pe alții, trebuie pomenit și Mareșalul Ion Antonescu. În acea zi fatidică de 1 iunie 1946, când a fost asasinat de către comuniști, împreună cu cei mai apropiați colaboratori ai săi, în Valea Piersicilor din preajma închisorii militare Jilava, Mareșalul a avut tăria de caracter și demnitatea să ordone el însuși soldaților ezitanți din plutonul de execuție să tragă! Indiferent de acuzațiile care i se aduc, cele mai multe mincinoase și ignobile, demnitatea gestului său înfioară etern, după cum deprimanta slugărnice a bizonilor cu sechele comuniste din vârfurile politicii și ale justiției românești de astăzi, care se leapădă cu atâta grăbire de un erou al neamului, nu pot decât să deprime și să dezguste.

Știu foarte bine că pentru o asemenea afirmație, dar mai ales pentru cele ce vor urma, aș putea fi acuzată de antisemitism, ceea ce ar fi nu numai nedrept, ci și neadevărat. Nutresc cea mai caldă prietenie pentru evreii de rând cu care am copilărit la Piatra Neamț, mă bucur din tot sufletul pentru că și-au regăsit patria dintotdeauna în Palestina și admir sincer poporul evreu pentru marile valori pe care le-a dat umanității în știință și tehnologie, în artă și cultură, sau în gândirea filosofică. Admir, de asemenea, poporul evreu pentru felul cum a știut să supraviețuiască în condiții istorice nefavorabile și să se constituie într-o națiune vitează și demnă.

Din păcate, pe lângă evreii care își văd de treburile lor, în Israel sau pe unde se mai află, există și cercurile sioniste, mai ales din Statele Unite, care ambiționează să domine lumea prin putere financiară, manipulare politică și fanatism religios, acesta din urmă incluzând în sine și doze masive de rasism! Așa cum s-a mai întâmplat în istorie, pornirile exagerate spre mistificare, intrigă și dominație, vin, la un moment dat, în conflict cu interesele și drepturile legitime ale altor popoare, ceea ce duce la un carusel de represalii și contrarepresalii, cu urmări, de cele mai multe ori, tragice. O lume globală condusă de „iluminații” sioniști va fi și ea iluzorie, dată fiind reacția violentă a islamului, ca și vigoarea economică a puterilor asiatice. Iar dacă acest „joc global” va genera un conflict global, există șanse enorme ca acele părți ale evreimii cu instincte de popor normal să plătească din nou oalele sparte. Consider, de aceea, că punerea oricărei discuții pe fâgașul adevărului istoric și al dreptului suveran al fiecărui popor de a-și apăra valorile, tradițiile și credința este și în folosul poporului evreu, mai ales a acelei părți care dorește să trăiască în pace și liniște în propria țară, sau ca cetățeni loiali ai altor țări.

Prin urmare, nici nu poate fi vorba de vreo pornire antisemită în cele ce vom arăta în continuare, ci numai de respingerea cu indignare a acuzelor și răstălmăcirilor prin care, adulmecând oarece foloase materiale și de notorietate, o serie de „lupi tineri” ai evreimii postbelice, formați la Academia comunistă „Ștefan Gheorghiu” din București, s-au înghămat la căruța sionistă a rabinului Moses Rosen pentru a susține minciuna ordinară a acestuia cum că unui aiuristic „holocaust românesc” i-ar fi căzut victime fix 400.000 de evreii!!! Adepții acestei teorii cinice se dau, totodată, de ceasul

morții să infirme adevărul rostit și reafirmat, chiar și după căderea comunismului, de liderii comunităților evreiești din România în vremea războiului, Alexandru Șafran și W. Filderman, potrivit cărora Ion Antonescu nu numai că nu a fost un călău al evreilor, ci, dimpotrivă, prin abilitatea și fermitatea de care a dat dovadă în relațiile sale personale cu Hitler, a salvat viețile a sute de mii de evrei nu numai din România, ci și din celelalte țări central-europene aflate sub controlul Germaniei naziste. De altfel, după cum se știe prea bine și de către cei ce agită acum ideea pretinsului „holocaust românesc”, nu au fost puține nici vocile unor foști concetățeni de-ai noștri evrei, potrivit cărora lui Ion Antonescu ar trebui să i se ridice statui nu numai în România, ci și în Israel!

Din păcate, în spatele acelor cercuri pe care le apucă turbarea la simpla rostire a numelui lui Ion Antonescu se află guvernul și Congresul Statelor Unite ale Americii. Și iarăși din păcate, în fața atitudinii arogante a conducerii statului american, conducerea statului român răspunde, așa cum „elegant” se exprima cineva de la Cotroceni, cu prestarea anumitor servicii către „licuriciul cel mare”. Dar iată doar câteva din motivațiile pe care le-ar putea invoca statul român pentru a adopta o poziție de demnitate națională în problema prezervării memoriei Mareșalului Ion Antonescu și a altor mari personalități, între care mitropolitul Visarion Puiu și fostul guvernator al Transnistriei, profesorul universitar Gheorghe Alexianu, a căror comemorare ne este interzisă pe căi oculte. Din lungul șir de martiri ai luptei împotriva bolșevizării României îi cităm doar pe aceștia, deoarece de la cazurile lor concrete am pornit munca de documentare pentru pledoaria noastră împotriva uitării vinovate a martirilor neamului, pledoarie ce se înscrie sub deviza formulată profetic de Nicolae Iorga: „Cine uită, nu merită”!

Ungaria, de exemplu, nu l-a uitat pe pe fostul său președinte, amiralul fără flotă Miklos Horthy, cel care a admis deportarea în lagărele morții de la Auschwitz și Maidanek a peste 600.000 de evrei proprii, dar și din nordul Ardealului, aflat sub ocupație ungară în urma Dictatului de la Viena din august 1940. În fața actului de voință națională al Ungariei, nici comunitatea internațională și nici cea ungară nu au reacționat în vreun fel atunci când, la 3 septembrie 1993, Miklos Horthy a fost reînhumat cu onoruri militare la Kenderes, în prezența unei mulțimi imense și a unor membri ai guvernului ungar.

Nu au uitat nici Statele Unite să-l scoată în doar câteva ore din România pe pușcașul lor marin din serviciul de pază al ambasadei de la București, care, beat fiind, după o partidă de amor cu fata unui mahăr din ambasadă, asortată probabil și cu ceva prafuri sau ierburi, l-a ucis, acum câțiva ani, pe muzicianul român Teo Peter într-un accident rutier de o rară violență provocat de sergentul american. Culmea cinismului este că măreața justiție americană nu l-a condamnat pe individ la nici un fel de daune, întrucât, chipurile, nu s-a putut dovedi că artistul chiar se afla în taxiul distrus de masivul bolid al Rambo-gigolo-ului american!!!

Sunt două cazuri aparent disproporționate, dar extrem de sugestive în ce privește modul cum Ungaria și Statele Unite aplică prerogativa constituțională de a-și proteja cetățenii. Conducătorii statului român nu pot să acționeze la fel, sau nu vor, fiind redevabili unor interese străine? Dacă nu pot, să ne lase în durerea noastră și să plece, iar dacă au datorii dubioase, sau au pactizat cu cineva împotriva interesului

național, trag nădejdea că va veni și vremea socotelilor. Cel mai grav este însă că, din inconștiență sau ocult interesate, oficialitățile române au dat deja girul lor operațiunii orchestrate de cercurile sioniste pentru a acuza armata și poporul român de holocaust împotriva evreilor.

Întrucât articolele de acest gen nu prea trec neobservate de către toboșarii așa-zisului „holocaust românesc” și ajung și la urechile boss-ilor de la Washington, îmi permit să le împărtășesc și acestora câteva cunoștințe istorice despre România, puse însă în contextul internațional al epocii, din care rezultă, din păcate, și adevăruri mai puțin (sau deloc) măgulitoare pentru politica și diplomația Statelor Unite în ce privește România și nu numai.

A curs destulă apă pe Potomac de când Uniunea Sovietică, „marele aliat” al Americii, a impus la București un regim de cea mai pură sorginte bolșevică, burdușit literalmente cu evrei comuniști. Precizarea este strict necesară cel puțin în măsura în care au existat și evrei care au fugit de comunism precum dracul de tămâie. Unul din primele lucruri de care s-a ocupat proaspătul regim de la București a fost judecarea, condamnarea la moarte pentru crime de război și executarea imediată a Mareșalului Ion Antonescu și a principalilor săi colaboratori din guvernul României. La fel de urgent s-a trecut la lichidarea sistematică a elitelor intelectuale, militare, politice și economice ale țării. În plin „avânt democratic”, uneltele de la București ale foștilor mari prieteni ai Statelor Unite au omorât și câteva zeci de mii de oameni de rând, au spoliat de avuturi alte milioane de oameni și au rupt literalmente România de lumea civilizată.

Între timp, marea prietenie dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică s-a tot răcit, atingând chiar temperatura „războiului rece”. Ar fi fost de așteptat să se nuanțeze și atitudinea americană față de fostul șef al statului român, Mareșalul Ion Antonescu. Este adevărat, acesta este răspunzător de intrarea României în războiul antisovietic, alături de Germania nazistă, la 22 iunie 1941. Nici după ce s-a aflat că generalul Jukov, ulterior mareșal al Uniunii Sovietice, semnase încă de pe 5 mai 1941 directiva de atacare a României la 12 iulie 1941, Statele Unite nu dau nici un semn că și-ar putea reconsidera poziția. Deci, Ion Antonescu, cel care a luptat de la început împotriva colosului de la răsărit ce ne cotopea țara, a rămas tot criminalul de serviciu pentru cei de pe malurile Potomacului! Oare ce crime să fi comis acest om împotriva Americii, încât această mare țară democratică să le interzică românilor a-l cinsti și a-l comemora ca pe un erou național?! Și, mai ales, au Statele Unite dreptul moral să împuște memoria cuiva împușcat deja de comuniști?! Să ne fie iertată îndrăzneala, dar este marea democrație americană chiar atât de pură și de imaculată încât să dea lecții de conduită etică și politică întregii lumi? Sunt oare bancherii evreo-americani heruvimii umanității?

Să vedem! De când cu blestemata asta de libertate a Internetului apar sute și mii de informații ce ne obligă să reconsiderăm mai tot ce știam despre istoria modernă și contemporană a lumii. Și să nu începem cu genocidul împotriva indienilor din America, nici cu neagra sclavie de pe plantațiile americane, nici măcar cu cei aproximativ 5 milioane de bășinași ce au pierit cu prilejul iluzoriei „cruciade” anticomuniste americane din Vietnam, sau cu victimele japoneze ale inutilelor bombardamente atomice, de vreme ce guvernul nipon începuse, e adevărat, nu direct,

ci prin intermediul Moscovei, demersurile pentru obținerea păcii, ci să revenim în Europa și să ne amintim de doi mari filosofi evrei: Marx și Engels. Nu vom risipi spațiul tipografic pentru a ne aminti de teoriile acestora privind lupta de clasă și revoluția mondială, ci să ne oprim puțin asupra aserțiunilor lor privind necesitatea rasismului și chiar, *horribile dictus*, a holocaustului! Numai că acesta din urmă nu s-a produs împotriva cui preconiza evreul Marx, ci chiar a evreilor!

Într-un număr din ianuarie 1849 al ziarului marxist „Neue Rheinische Zeitung”, Engels explica necesitatea exterminărilor rasiale prin faptul că unele societăți primitive din Europa nu atinseseră încă faza capitalismului, nu erau, deci, apte pentru declanșarea revoluției mondiale și, de aceea, trebuiau eliminate. El i-a nominalizat pe basci, pe britanici (?) și pe sârbi, națiuni pe care le-a numit „gunoaie rasiale” (Volkerabfall) ce trebuiau distruse, deoarece erau rămase în urmă cu două etape față de etapa istorică existentă. Vorbea, de asemenea, despre „vulgaritatea și murdăria” popoarelor slave, cum ar fi Polonia, care nu avea nici o rațiune să existe. La rândul său, Marx afirma că rasele și clasele sociale care sunt prea slabe pentru a se adapta la noile condiții de viață trebuie să fie eliminate. „Acestea (*spunea el textual*) trebuie să piară în holocaustul revoluționar”!!! Ulterior, Lenin, evreu și el după mamă, a dezvoltat aceste idei și a trecut la punerea lor în practică prin inventarea gulagurilor și organizarea de masacre, iar Stalin a ridicat la rang de artă tehnicile de masacrare: mâinile legate, glonț în ceafă, aruncarea în gropi comune, plan național de masacrare, deportarea din locurile de baștină a unor popoare întregi. Dar cea mai eficientă s-a dovedit înfometarea, urmată de moartea lentă, dar masivă, a populației condamnate la lipsa hranei. Șapte milioane de oameni au murit în Ucraina numai în anul 1933, ca urmare a hotărârii lui Stalin de a le confisca alimentele, din care cea mai mare parte a luat drumul Germaniei, pentru a consolida puterea național-socialiștilor lui Hitler. Fiecare dintre cei doi dictatori socialiști, unul de nuanță internaționalistă, celălalt naționalistă, unul evreu convertit formal la ortodoxism, celălalt doar fiu nelegitim al unui tată evreu, pe care l-a urât feroce, după cum i-a urât și rasa, știau, și chiar plănuiau în secret, că va sosi un moment al răfuieiilor dintre ei. Au colaborat însă ani în șir, în speranța că unul îl va putea folosi pe celălalt împotriva Occidentului. De altfel, la un an după moartea lui Lenin, survenită în 1924, Goebbels îi omagia viața și opera într-un articol apărut în „New York Times”, iar Hitler mărturisea în cercul său de cunoștințe că a învățat foarte multe de la marxism. Pentru mai multe detalii asupra acestui subiect a se vedea extraordinarul film documentar „The Soviet Story”, realizat de Edvins Snore sub egida Uniunii Europene și a Parlamentului European. Filmul acesta, care ar trebui difuzat ca lecție de istorie obligatorie în școli și universități, poate fi accesat de pe internet la adresa www.jurnaltv.ro/video/The_Soviet_Story.

Din dezvăluirile făcute de fostul agent al spionajului militar sovietic (GRU) Victor Suvorov în cartea sa „Spărgătorul de gheață”, ca și din filmul lui Edvins Snore, care se bazează pe documente, fotografii, imagini filmate, declarații ale unor supraviețuitori, dar și comentarii ale unor mari istorici contemporani, aflăm informații halucinante despre cârdășia mult mai veche decât se putea crede dintre Hitler și Stalin, dintre Armata Roșie și Wehrmacht, dintre SS-ul nazist și NKVD-ul sovietic, ca și despre cumplitele crime de genocid comise de Stalin împotriva propriului popor înainte și după alianța cu Statele Unite și cu celelalte națiuni membre ale Alianței.

Legat de problema evreiască aflăm că naziștii s-au documentat în Rusia sovietică și au primit sprijinul acesteia pentru construcția lagărelor de exterminare. În filmul de care am vorbit sunt prezentate și liste nesfârșite cu nume de evrei care au fost predați germanilor pentru a li se aplica „soluția finală”. Mai mult decât atât, în momentul în care ministrul sovietic de externe, evreul Maxim Litvinov, n-a mai corespuns noii linii politice a lui Stalin, acesta a trimis tancurile la sediul Ministerului cu ordinul: „despăducheați sinagoga”!

Amănunte de toată frumusețea despre îmbârligăturile dintre principalii actori ai celui de al II-lea război mondial, între care au oscilat simpatiile și antipatiile, dar, mai ales interesele financiare ale cercurilor evreiești din America, le aflăm și dintr-o sursă românească. Constantin Argetoianu, fost în două rânduri prim-ministru al României și de mai multe ori ministru în diverse guvernanți, a lăsat în urma sa o uriașă operă memorialistică, extrem de valoroasă, în special pentru acuratețea și precizia informației. Martor atent a tot ce se întâmpla în jurul său, dar și pe plan internațional, memorialistul nu putea să nu prindă în însemnările sale zilnice și diversele întâmplări, mai mici sau mai mari, ce aveau atingere cu problema evreiască. Într-un moment în care dimensiunile Holocaustului nu erau nici pe departe conturate, Argetoianu se indigna („Ce bestialități!”) pentru că fetița unor evrei fusese îndepărtată dintr-un hotel din Sinaia pentru a putea fi cazați răniți de pe front, deplângea întristat moartea, într-un accident de tramvai, a unui evreu de treabă din anturajul său bucureștean, dar, mai ales, denunța ca abuzive și disproporționate represaliile

româno-germane de la Iași împotriva evreilor pe motiv că unii dintre aceștia, împreună cu comuniștii, au fraternizat cu trupele sovietice din Basarabia, ce tocmai declanșaseră o teribilă contraofensivă pe direcția Huși-Iași. De pe aceste poziții mai degrabă filosemite, venerabilul om politic și memorialist introduce în însemnările din data de vineri 25 iulie 1941 următoarea notă: „Până unde poate merge patima omenească și prostia! Un jidan american, Theodor (!) Kaufman, președintele **Ligiilor americane pentru pace**, a scris o carte prin care propovăduiește desființarea Germaniei și a poporului german. Germania ar urma să fie împărțită: Berlinul s-ar da Poloniei, Dresda și Viena Cehoslovaciei, Munchen (!) și partea de vest Franței, iar partea de nord și Hamburgul – Olandei! În ce privește poporul german, toți soldații, toți bărbații și toate femeile sub 45 de ani ar fi **sterilizați**! Pentru „operațiile” necesare s-ar concentra 20.000 de medici! Și astfel, după două generații, poporul german ar fi șters de pe fața pământului! Că un idiot poate scrie asemenea lucruri, nu e de mirare; e de ajuns să aibă parale. Ce e mai simptomatic însă e că mai toată presa americană aprobă și comentează favorabil aceste năzbâtii...” O căutare pe Google ne-a ajutat să aflăm că este vorba de un mic volum intitulat „Germany Must Perish” („Germania trebuie să dispară”), apărut în două ediții, una la sfârșitul anului 1940, cealaltă la începutul lui 1941. Fascicule din această carte au fost publicate și în „New York Times”, „The Washington Post”, „Time Magazine” și „Philadelphia Record” O recenzie apărută în săptămânalul „Time Magazine”, la 24 martie 1941, califică planul lui Kaufman drept o „idee senzațională” Cartea a circulat prin cercuri ale puterii nu numai din Statele Unite, ci și din Europa, inspirându-l serios, după cât se pare, pe Hitler în luarea măsurilor de reprimare a evreilor. Presa germană nu a întârziat să califice acest plan, și

nu fără temei, drept un îndemn la genocid. Șeful propagandei naziste, Goebbels, a comentat însă sec: „Acest evreu (Kaufman, n.n.) a făcut un deserviciu inamicilor”

Tot pe bună dreptate se poate răspunde că este o diferență uriașă între elucubrațiile unui ins care scrie o carte și realitatea îngrozitoare a lagărelor de exterminare naziste. Cartea și ideile ei criminale au fost lansate însă înainte de apariția respectivelor fabrici ale morții și arată adevărata natură a ambelor tabere. Singura diferență a fost că Hitler a fost mai iute și mai pragmatic în aplicarea ideilor lui Kaufman. Că aceste idei făceau casă bună cu cele de la Casa Albă o dovedește și faptul că ele au stat și la baza „Planului Morgenthau” conceput de un alt evreu, Henry Morgenthau. Planul prevedea dezmembrarea Germaniei în mai multe regiuni și transformarea acestora într-un „stat pastoral”, cu o economie slab dezvoltată. Partea absolut scandaloasă a planului era însă propunerea ca în următorii doi ani după război să moară prin înfometare 10 milioane de germani!!! Planul a fost propus de președintele Franklin Delano Roosevelt și Henry Morgenthau Conferinței din 1944 de la Quebec cu privire la soarta Germaniei după război. El s-a lovit însă de opoziția lui Winston Churchill, care a cerut modificări esențiale.

În lumina faptelor pe care tocmai le-am evocat, atât cu privire la atrocitățile staliniste din Rusia, cât și la colcăiala de idei rasiste din chiar inima Americii ne întrebăm și noi: l-a condamnat cineva pentru crime de război și de genocid pe Iosif Vissarionovici Stalin, marele aliat, mai întâi al lui Hitler, când au luptat împreună împotriva „fasciștilor” (sic!) polonezi, apoi al Statelor Unite? Se compară faptele lui Ion Antonescu cu grozăviile descrise mai sus? Marea democrație americană n-a aflat încă în ce condiții și prin ce lașități ale Occidentului a fost târâtă România în războiul antisovietic? Este nevoie ca ambasadorii americani la București, toți de origine evreiască (?!), și Congresul de la Washigton să ne arate mereu nuelușa antisemitismului? Chiar au uitat, sau se fac a fi uitat despre finanțarea de către înseși Statele Unite a regimului nazist cu 800 de milioane de dolari prin „planul Daws” și despre participațiile bancherilor de pe Wall Street, în frunte cu Rotschild și Rockefeller, la concernul german I.G. Farben, cel care a finanțat masiv SS-ul lui Hitler? În partea finală a războiului, acest concern producea, prin hidrogenarea cărbunelui, 75 la sută din necesarul de benzină al mașinii de război germane. Ei bine, aviația aliată a supus orașul Dresda, un adevărat tezaur de cultură, lipsit de orice importanță militară, la niște bombardamente atât de violente încât, pur și simplu, nu mai exista oxigen în aer. În schimb, cele vreo 25 de rafinării ale I.G. Farben au suferit în tot cursul războiului distrugeri absolut neînsemnate. Spațiul nu ne îngăduie să scriem prea mult și despre cele 20 de milioane de dolari (din fondul prezidențial pentru război, și nu din buzunarul propriu) trimise de președintele american Woodrow Wilson lui Lenin pentru a-l ajuta să înfăptuiască revoluția bolșevică din Rusia, nici despre multiplele asociații bancare de pe Wall Street constituite pentru a sprijini sovietele, conduse în proporție covârșitoare de către evrei, să preia și să-și consolideze puterea în Rusia. Nu cumva ura îndârjită împotriva mareșalului Ion Antonescu se datorează mai degrabă faptului că a încurcat niște planuri oculte cu privire la România? Nu cumva se consideră că opțiunea sa de a facilita emigrarea evreilor spre Palestina a fost la fel de gravă ca și holocaustul lui Hitler, pentru că a depopulat de evrei un spațiu ce le era destinat? Acesta să fi fost așa-zisul „holocaust românesc”?

Oricum, pentru conducătorii de azi sau din viitor ai României rămâne o datorie de onoare și de demnitate să reabiliteze, cu orice preț, memoria Mareșalului Ion Antonescu și a colaboratorilor săi, dar, mai ales, să nu permită împlinirea planurilor de preluare a controlului asupra țării de către aceia care încearcă să culpabilizeze poporul român pentru un holocaust care nu a existat. Ba, dimpotrivă! Este necesară, totodată, redeschiderea dezbaterii naționale asupra perioadei de referință pentru restabilirea completă a adevărului istoric și pentru readucerea în conștiința națională a celor ce s-au jertfit în acei ani pentru binele țării. Chiar dacă pentru reconsiderarea rolului lui Ion Antonescu în istoria națională și europeană, cu meritele și erorile sale, va fi necesară și o dezbatere adevărată și corectă cu factorii externi ce se opun unui asemenea proiect, în cele din urmă, asemeni Ungariei, va trebui să recurgem la drepturile ce ne revin în baza principiului suveranității naționale și să ne asumăm actul de reparație morală. Să nu uităm niciodată, și să nu uite nici ei, că în acei ani blestemați cenușa unor martiri ai neamului a fost risipită prin gropi de gunoi, iar osemintele altora au ajuns în gropi anonime prin osârdia și cruzimea impresionantului detașament de evrei din sistemul de represiune al regimului comunist instaurat de Moscova la București. Procesul de revizuire a tuturor acelor sentințe abuzive ar putea începe bunăoară cu cele pronunțate de așa-zisul „Tribunal al Poporului” împotriva fostului mare mitropolit al bisericii strămoșești Visarion Puiu și a fostului guvernator al Transnistriei, eminentul profesor universitar Gheorghe Alexianu. Prin întârzierea actului de reparație juridică și morală pentru patrioții români uciși în închisorile comuniste, căzuți cu arma în mână în războiul din Est sau în lupta de rezistență anticomunistă din munți sau din exil, cei ce au venit, după 1989, la cârma statului român oficializează, de fapt, condamnarea lor, pentru eternitate, la uitare.

După cum se știe, sub acuzația profund mincinoasă și absurdă că, în perioada cât a fost mitropolit al Odessei ar fi patronat „acțiunile de teroare din Basarabia și Transnistria”, mitropolitul Visarion Puiu a fost declarat criminal de război și condamnat la moarte în contumacie (din fericire, la data procesului, februarie 1946, nu se mai afla în țară) de către așa-zisul „Tribunal al Poporului”, instanță total anticonstituțională, de inspirație bolșevică. Câțiva ani mai târziu, respectiv în 1950, acest martir al Bisericii Române, al Ortodoxiei și al luptei împotriva ateismului comunist a fost caterisit din înalta sa funcție arhierească de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române. Instanța supremă a BOR a anulat în 1990 această sancțiune, dar fără să finalizeze demersul de reparație morală prin aducerea în țară a osemintelor fostului mare mitropolit, fără să fi pus problema canonizării sale și fără să intervină pe lângă autoritățile competente, cu autoritatea sa de instanță morală fundamentală a poporului român, pentru revizuirea odioasei sentințe de condamnare la moarte! În loc să fi fost îndeplinite deja aceste deziderate, nu putem să nu observăm că statul român a acordat în schimb, prin sentințe judecătorești, dar și prin hotărâri de guvern, tot felul de reparații morale, dar mai ales materiale, tocmai acelora care au adus tăvălugul comunismului, în varianta sa bolșevică, asupra României.

La rândul său, profesorul universitar Gheorghe Alexianu, care, în calitate de guvernator civil al Transnistriei și în condițiile grele ale războiului, a dat dovadă nu numai de un uriaș talent administrativ și organizatoric, dar și de cinste și omenie față de locuitorii din zonă, inclusiv față de evreii și ȣiganii deportați acolo, a fost

condamnat la moarte de același „Tribunal al Poporului” de la București și executat, în același an 1946, alături de Mareșalul Ion Antonescu și de alți demnitari din guvernul acestuia din urmă.

Acestea sunt adevărurile seci ale istoriei. Pe cât de nedrepte sentințele, pe atât de impresionante faptele ce definesc statura morală și profilul intelectual al celor doi martiri ai luptei pentru neam, credință și țară.

Sub numele de mirean Victor Puiu, legendarul mitropolit de mai târziu a văzut lumina zilei la 27 februarie 1879 în orașul moldav Pașcani, acolo unde, cu un an mai târziu, se va naște și scriitorul Mihail Sadoveanu. După studii strălucite la seminariile teologice din Roman și Iași, la Facultatea de Teologie din București și la Academia Duhovnicească din Kiev, dar și ca student al Facultății de Drept din București, tânărul Victor Puiu ar fi putut să opteze pentru o carieră de înalt funcționar public, mai ales că se bucura de aprecierea marelui ctitor al școlii românești moderne, ministrul Spiru Haret, din a cărui stirpe spirituală, în mod evident, făcea parte. După îndelungi chibzuințe, el a urmat însă îndemnul fostului profesor de elină de la seminarul din Iași, George Murnu, eminentul traducător al poemelor homerice, de a se consacra vieții monahale. Și nu a ales preoția de mir cu facilitățile acesteia, ci calea aspră a călugăriei, cu toate frustrările și privațiunile pe care le implică.

Una din pietrele de hotar ale vieții sale a fost ziua de 22 decembrie 1905, când Victor Puiu a fost tuns în monahism, la Roman, primind numele de Visarion. Este data care marchează intrarea sa pe făgașul unei vieți închinată numai și numai luptei pentru îndreptarea unor rele din viața religioasă, socială și morală a țării, pentru întărirea credinței poporului și renașterea ei din cenușă în teritoriile românești cotate, la 1812, de Rusia iar, în 1940, de către bolșevici. Dăruit de Dumnezeu cu har duhovnicesc și cu un neobișnuit spirit gospodăresc, Visarion Puiu a contribuit decisiv, ca director al seminariilor teologice din Galați și Chișinău, ca exarh (inspector) al celor 30 de mănăstiri din Basarabia, ca episcop de Argeș, apoi de Hotin, sau ca mitropolit al Bucovinei, nu numai la îmbunătățirea învățământului teologic și a serviciului religios în lăcașele de cult, dar și la îmbogățirea vieții spirituale, culturale, economice și sociale a comunităților pe care le-a păstorit. Inițiativele sale i-au adus aprecieri dintre cele mai elogioase din partea contemporanilor, dar și a celor ce-i studiază în prezent viața și înfăptuirile. Astfel, eruditul Nicolae Iorga îl considera pe înaltul ierarh drept unul din cei mai culți clerici ortodocși români, numindu-l, totodată „călugărul – ostaș”, atât datorită legăturilor sale speciale cu armata română, cât și misionarismului religios și severității cu care denunța orice act de necredință, de nedreptate sau de corupție, atât din lumea bisericii, cât și din cea laică. Alte succinte caracterizări sunt: „patriotul”, „cărturarul”, „gospodarul”, „organizator al B.O.R.”, „corifeu al învățământului teologic”, „ctitor de așezăminte bisericesti și restaurator de monumente”, „apărător al bisericii împotriva prigoanei bolșevice”, „promotor al spiritului european”, „vizionar al unității creștine și al prăbușirii comunismului”, „apostol al unității românilor de pretutindeni” și altele.

Cele ce i-au adus însă, în 1946, mitropolitului Visarion Puiu acuzația de criminal de război și condamnarea la moarte în contumacie, au fost activitățile sale de șef al Misiunii Bisericești Române pentru Transnistria. În această funcție, echivalentă cu aceea de mitropolit al teritoriului dintre Nistru și Bug, a fost numit, la 16 noiembrie

1942 de către Mareșalul Ion Antonescu. A părăsit-o la 14 decembrie 1943, când soarta războiului începuse să se schimbe dramatic în favoarea Armatei Roșii.

Cu amănunte despre această perioadă, în care soarta mitropolitului Visarion Puiu se împletește strâns cu aceea a guvernatorului civil al Transnistriei, Gheorghe Alexianu, vom reveni după ce vom schița și portretul acestuia din urmă, care, în plin război, a reușit performanța de a face din teritoriul transnistrean, devastat de lupte și pustiit de distrugerile voluntare ale Armatei Roșii, apoi de capturile de război ale armatei germane, o provincie de-a dreptul prosperă în comparație cu zonele învecinate, administrate de nemți. Este timpul să precizăm, de altfel, că abilitățile de administrator ale lui Gheorghe Alexianu fuseseră probate anterior în țară, unde eminentului profesor de drept constituțional de la Universitatea din Cernăuți, mai apoi la Universitatea București, i se încredințaseră funcțiile de Rezident Regal al Ținutului Suceava, apoi al Ținutului Bucegi, de care s-a achitat în mod strălucit, prin aplicarea în practică a principiilor sale de drept public. Tocmai aceste rezultate, împreună cu calitățile sale de om corect, echilibrat, cu spirit umanitar și cu o mare putere de muncă l-au determinat pe Mareșalul Ion Antonescu să-i acorde funcția de guvernator civil al Transnistriei, pe care a îndeplinit-o din august 1941 până în februarie 1944, când, datorită evoluției războiului, teritoriul dintre Nistru și Bug a fost trecut sub administrație militară. Tot considerente legate de calitățile umane, de seriozitatea și perseverența în acțiune l-au determinat pe Ion Antonescu să-l trimită în Transnistria și pe mitropolitul Visarion Puiu ca șef al Misiunii Creștine Românești, funcție echivalentă, practic, cu aceea de mitropolit al Odesei. Completându-se reciproc, cei doi oameni providențiali pentru populația locală, dar și pentru evreii deportați acolo din Basarabia și nordul Bucovinei, au realizat, în condiții inimaginabil de grele, un miracol nu numai pe plan material, ci și spiritual, ba chiar și umanitar.

Plecând de la realitatea existentă, guvernatorul Alexianu a luat mai întâi măsurile de curmare a stării de haos și cele de repornire a economiei. A păstrat pentru început formele de organizare a producției și legile sovietice. Au fost reparate și completate cu utilaje aduse din țară sau din import mai toate unitățile de producție, fiind reluată activitatea și în colhozuri și sovhozuri. Deosebirea esențială față de sistemul sovietic a fost aceea că producția nu a mai fost preluată aproape în totalitate de către stat, ci numai în proporție de 50%. Cointerесarea a fost aceea care, până la urmă, a adus în zonă nu numai speranța de supraviețuire, ci, efectiv, o viață cu mult mai bună decât sub regimul bolșevic. Pe măsură ce realitatea economică a permis acest lucru, s-a trecut la forme familiale de producție, iar în cele din urmă s-a realizat retrocedarea către localnici a tuturor bunurilor pe care aceștia le-au deținut cândva, dar și alte măsuri de împrumietărire. Toate acestea au dat un incredibil impuls economiei din regiune și au permis ameliorări semnificative în ce privește învățământul și sănătatea, precum și serviciile comunale. S-au reparat case, școli, spitale, sedii de instituții, lăcașe de cult, băi publice, diverse anexe pentru utilități. În capitala provinciei, Odessa, și-a reluat cursurile Universitatea, s-au redeschis teatrele și Opera, s-a revigorat activitatea comercială. Drept urmare, orașul a devenit un centru de atracție pentru intelectualii din toată Ucraina ocupată. La toate acestea s-a adăugat grija manifestată de autoritatea civilă românească și de Misiunea Creștină pentru bătrâni și copii, pentru nevoiași în general, prin acordarea de pensii și ajutoare, sau

înființarea de cantine ale săracilor. Și trebuie subliniat că toate aceste forme de ajutorare se acordau indiferent dacă numeroșii orfani din Transnistria erau localnici sau copii ai unor evrei înrolați voluntar în Armata Roșie sau fugiți în „măreața Uniune”. Ajutoarele pentru nevoiași se acordau, de asemenea, indiferent dacă membri ai familiilor acestora luptau sau nu în Armata Roșie!

Reînvierea vieții spiritual-creștine a cunoscut și ea o mare vigoare în întreaga Transnistrie, în pofida puținătății mijloacelor materiale și umane de care dispunea Misiunea Creștină condusă de mitropolitul Visarion Puiu. Au fost reparate sau reconstruite un număr important de biserici, în condițiile în care, celor ce scăpaseră de dinamitare, puterea bolșevică le dăduse destinații de magazii, cinematografe, săli de sport sau chiar grajduri de vite... Sfintele lăcașuri nu mai aveau clopote, clopotnițe, obiecte de cult, dar, mai ales, nu mai aveau preoți, care fuseseră trimiși să muncească prin mine sau alte locuri de acest fel. Fără să se dea bățut, vajnicul mitropolit s-a pornit să-i întoarcă pe vechii preoți spre cele sfinte, a început pregătirea teologică a noi generații de preoți și diaconi, dar, mai ales, a cerut din țară preoți destoinici, care să ajute la creștinarea acestor ținuturi. Rezultatul a fost că, în scurt timp, populația a revenit cu bucurie în biserici, icoanele ascunse de frica autorităților sovietice au fost scoase la lumină, miile de copii rămași nebotezați au fost creștinați, iar viața spirituală a ortodocșilor din zonă și-a recăpătat în bună măsură rosturile de altădată. De condițiile normalității s-au bucurat însă și practicantii celorlalte culte pe măsură ce, ignorându-se nemulțumirea și indignarea germană, au fost reparate și redeschise toate moscheile și sinagogile, iar acolo unde acestea nu existau, au fost amenajate case de rugăciune. Au fost redeschise, de asemenea, o biserică baptistă și una adventistă la Odessa. Se materializau astfel în practică mai vechile principii și convingeri ale șefului Misiunii Creștine Române privind necesitatea unității creștine, dar și aceea a libertății credințelor.

Prin realizările sale din Transnistria, mitropolitul Visarion Puiu a îndreptat în bună măsură, cel puțin pe întinderea acestui teritoriu, situația pe care i-o reproșase cu vehemență lui Stalin în scrisoarea personală pe care i-a adresat-o în 1939 și în care îi cerea să înceteze de urgență persecuțiile religioase, să ocrotească clerul și să apere biserica de imixtiunile politice. Vădind o putere de înțelegere și de pătrundere a sensului istoriei vecine cu vizionarismul, mitropolitul îl avertiza pe dictatorul bolșevic că, în lipsa credinței în Dumnezeu, trăsătură de baza a pravoslavnicului popor rus, mai devreme sau mai târziu, imperiul sovietic se va prăbuși. Ideea a fost reluată și într-o scrisoare arhierască adresată în 1951 de către înaltul prelat român Patriarhului Alexei I al Moscovei și al Întregii Rusii, document în care previziona căderea imperiului sovietic peste 40 de ani, ceea ce s-a și întâmplat cu precizia unui ceas elvețian.

Nu mai puțin relevantă este și scrisoarea mitropolitului Visarion Puiu către Adolf Hitler, în care denunța imixtiunile unui general al Reichului german în problemele religioase din Transnistria, în sensul împiedicării revenirii populației la credință și impunerii, ca religie, a ideologiei naziste. Scrisoarea nu a ajuns niciodată la destinație, fiind oprită de autoritățile de la București. De comun acord cu subalterni ai lui Hitler, s-a obținut însă mutarea generalului respectiv din zonă. Pentru a ilustra stilul sever și tăios al mitropolitului, dar și percutanța ideilor sale, reproducem, după o comunicare științifică a domnului Șerban Alexianu, fiul profesorului Alexianu, doar

două fraze din această scrisoare, al cărui conținut este cunoscut, din păcate, doar indirect: „Poporul nostru a pornit un război sfânt împotriva celei mai nelegiuite ideologii și am ajuns să cunoaștem din plin grozăviile comunismului și ticăloșeniile celor fără credință și ne întrebăm în felul acesta, domnul general Lutz de partea cui luptă? (...) Aici și acum, mai mult și mai tare ca nicăieri, trebuie să ne gândim la cei în suferință – nu a le provoca altele – și asta înseamnă a face totul pentru sufletele lor cu iubire și milostenie, spre slava tatălui ceresc”.

Pentru devotamentul cu care și-au îndeplinit misiunea în Transnistria, atât în folosul cauzei românismului, cât și al populației aflate la momentul respectiv în acest teritoriu, cei doi mari români care au fost mitropolitul Visarion Puiu și profesorul universitar Gheorghe Alexianu au lăsat urme de neșterse în amintirea celor care i-au cunoscut mai de aproape sau mai de departe. Să nu uităm că, după primul război mondial, Visarion Puiu a trudit și în Basarabia pentru refacerea bisericii române după peste 100 de ani de stăpânire rusească. Din acest motiv el este foarte bine cunoscut în Republica Moldova de astăzi și în Ucraina, țări în care orice manifestare legată de personalitatea sa este urmărită cu cea mai mare atenție. Chiar și rușii îi recunosc în prezent (vezi *Ladislav Țâpin, Istoria Bisericii Ruse, Moscova 1997, pag. 289*) meritele deosebite pentru cele realizate în timpul mandatului său din Transnistria. Din păcate, doar în România, fie din ignoranță, fie din cauza unor mentalități reziduale comunist-securistice, dar, mai ales, din teama că restabilirea adevărurilor istorice neconvenabile anumitor interese străine le-ar putea primejdui carierele din politică sau justiție, se încearcă de către unii prăvălirea peste acest mare om, ca, de altfel, cum spuneam, peste mulți alți eroi ai neamului, lespedează atât de grea a uitării.

În ceea ce-l privește pe Gheorghe Alexianu, uitarea este, practic deplină, numele său fiind asociat cu cel al Mareșalului Ion Antonescu și culpabilizat, ca și acesta, pentru „crima” de a se fi opus fiarei bolșevice de la răsărit care mușca din trupul României! Asemeni Mareșalului, eminentului profesor de drept i-a fost hărăzit să nu cunoască nici măcar odihna unui mormânt după ce, făcând parte din „lotul Antonescu”, a fost asasinat de comuniști în Valea Piersicilor de la Jilava. La 1 iunie 1946 plutonul de execuție, constituit prin sentința așa-zisului Tribunal al Poporului, a împlinit, de fapt, ceea ce, în septembrie 1939, nu reușise să ducă până la capăt echipa de legionari ce tocmai îl lichidase pe primul ministru Armand Călinescu. Cu prilejul atentatului din 1939, Gheorghe Alexianu a fost rănit extrem de grav, pierzând unul din plămâni și rămânând imobilizat la pat luni de zile. Numai un complet de judecată teleghidat de la Moscova putea să condamne la moarte, șapte ani mai târziu, un asemenea om care nu avea nimic comun cu Garda de Fier și nici cu nazismul. Absurda condamnare la moarte a venit după ce însăși justiția sovietică nu-i putuse dovedi vreo vină cu prilejul procesului, tot „popular”, ce-i fusese intentat la Odessa. Din cei 11 foști guvernatori de provincii sovietice ocupate pe timpul războiului, 10 au fost condamnați la moarte și spânzurați în piețe publice din provinciile respective. Singur fostul guvernator civil al Transnistriei a fost achitat și predat autorităților comuniste de la București, dar nu spre a fi eliberat, ci pentru a fi ucis cu mâna acestora. „Crima” de fi înlocuit, pentru prima oară în istorie, „proprietatea comună (socialistă) a întregului popor” cu proprietatea privată era, într-adevăr, de neiertat. Mai mult decât elocvent este și faptul că, în semn de recunoștință și prețuire pentru măsurile sale de bună

administrare a Transnistriei, Universitatea din Odessa i-a acordat profesorului Gheorghe Alexianu titlul de Doctor Honoris Causa cu doar câteva zile înainte de reintrarea Armatei Roșii în oraș, fapt ce presupune riscuri destul de mari pentru inițiatorii acestei decernări.

Mai multe detalii despre culisele odioaselor procese politice din cursul anului 1946 pot fi găsite în tulburătoarea monografie intitulată „File din viața tatălui meu” (apărută, *nota bene*, la Chișinău, în 2007) prin care, la vârsta unei distinse senectuți, inginerul Șerban Alexianu, fiul fostului guvernator civil al Transnistriei, încearcă să reabiliteze memoria iubitului său părinte. Nu a reușit încă să-și atingă acest obiectiv, deoarece, în baza comodului principiu „viii cu viii și morții cu morții”, justiția română, la semnul discret, dar ferm, al instanțelor politice, rămâne surdă și oarbă în fața probelor din care reies adevăruri istorice neconvenabile pentru cei ce orchestrează din umbră planuri malefice cu privire la România.

Oricât de adânc îngropate, aceste adevăruri vor ieși însă la iveală de unde se așteaptă mai puțin falsificatorii de istorie. Se va dovedi, totodată, că esența motivelor pentru care nu se anulează, măcar simbolic, toate sentințele de condamnare la moarte pronunțate de așa-zisul „Tribunal al Poporului”, în fapt, o instanță bolșevică ilegală, o constituie lipsa de demnitate națională și lășitatea unor conducători politici cu subconștientul neeliberat încă de comunism. Prin acceptarea așa-numitului principiu al „continuității sentințelor”, adică ce au făcut comuniștii, nu mai poate desface nimeni, găselniță, după câte am înțeles, a fostului ministru al justiției Valeriu Stoica, s-a cedat pe toată linia în fața pretențiilor acelor cercuri sioniste și revanșarde, care vizează nu numai obținerea unor consistente despăgubiri financiare, ci și a unui, să-i spunem așa, „spațiu vital” de rezervă pentru situația în care, Doamne ferește, Israelul devine o locație nesigură ...

A existat, desigur, și circumstanța că, în 2002, când guvernul Năstase a recunoscut, practic, participarea țării noastre la holocaust, România aștepta timorată admiterea în NATO. Dar ce se întâmpla dacă nu intram atunci? Chiar ardeam de nerăbdare să ne moară tinerii prin Afganistan sau Irak? Ne-au năpădit Statele Unite cu favoruri economice, altele decât scandaloasa autostradă Bechtel? S-a dat cineva, cu adevărat, de ceasul morții să apere o țară ca Georgia de invazia rusească? Nici pomeneală! În schimb s-au făcut calcule mult mai prozaice de genul: unde ne plasăm bazele înaintate, cui vindem vechiturile navale și aeriene, de unde aducem carne de tun proaspătă și ieftină etc. Și, pentru că sărmăna diplomatie românească mergea cu capul înainte, fără să cântărească nimic, fără să stabilească vreo limită a concesiilor, a înghițit pe nemestecate și condiția colaterală a recunoașterii „holocaustului românesc”!

Cu totul altfel s-ar putea discuta acum problemele dacă fostul președinte Ion Iliescu și guvernul condus de Adrian Năstase și-ar fi menținut punctul de vedere inițial, potrivit căruia, deși au existat o serie de abuzuri și violențe regretabile împotriva evreilor, nu se poate spune că în România ar fi existat un holocaust propriu-zis. Dacă ar fi vrut să dea dovadă și de bărbăție, cu ușurință ar fi putut să demonstreze că violențele n-au venit din senin, ci au avut niște cauze cât se poate de concrete. Este vorba despre repetatele acte ostile împotriva statului român, dar, mai ales, crimele și acțiunile de terorism comise în vara anului 1940 de evreii din Basarabia și Bucovina

împotriva administrației românești și chiar a armatei, care, în condițiile impuse de Uniunea Sovietică prin ultimatumul de predare a acestor teritorii, nu avea voie să riposteze. O expunere extrem de documentată a acestor fapte se găsește în volumul „Săptămâna roșie” de Paul Goma, „bestia neagră” a holocaustologilor evrei de proveniență românească. Pe lângă acuratețea documentării, în favoarea credibilității sale contează și faptul că autorul a avut acces la documentele din Arhivele militare românești, cât și originea evreiască a soției sale, deci și a copiilor familiei Goma. Ei bine, potrivit surselor citate de Paul Goma, numărul militarilor români uciși cu acel prilej de către populația evreiască a depășit cifra de 1.000. Nu pot fi uitate nici actele de umilință la care au fost supuși militarii armatei române. Scurpăturile în față, smulgerea trelor și a hainelor erau fapte de domeniul banalității. Au fost cazuri de militari români dezbrăcați, doborâți la pământ și femei evreice care mimau că se urinează pe ei, sau chiar făceau efectiv acest lucru. În baza unor liste negre alcătuite de căpeteniile evreilor, au fost uciși, totodată, jandarmi, funcționari, preoți, studenți la teologie, profesori și chiar români de rând, care nu aveau de a face în vreun fel cu administrația. Pentru toate aceste crime există nume de făptuitori, cu precizarea datei și a locului de producere. De asemenea, asupra românilor care încercau să se refugieze în vechiul Regat s-au comis atacuri cu pietre și bâte, inclusiv confiscări de bunuri. Violențele au continuat și după retragerea completă a armatei române. Un an mai târziu, când Basarabia a fost recucerită, peste 400 de cadavre de români au fost găsite în gropi comune. Una dintre acestea a fost descoperită în curtea fostului consulat al Italiei la Chișinău. Conținea 60 de cadavre mutilate într-un hal de nedescris, având organele sexuale tăiate și vârâte în gură. De remarcat că, după aproape 3 ani de administrație românească, în Transnistria nu au fost găsite gropi comune. Din păcate, au existat și evrei deportați de români și care au sfârșit în gropi comune, dar nu în Transnistria. Conform planurilor inițiale, cei mai violenți dintre evrei în acțiunile antiromânești urmau să fie deportați în teritoriul de peste Bug, administrat de germani. S-a constatat însă destul de repede că cei ajunși acolo, ca și cei solicitați de germani pentru diverse munci, mai devreme sau mai târziu, erau executați. La propunerea lui Gheorghe Alexianu și cu aprobarea lui Ion Antonescu, s-a pus însă capăt oricărui transfer de evrei peste Bug.

Nu pot fi uitați nici cei aproximativ 50.000 de români din Basarabia și Bucovina care, începând din vara lui 1940 și până la revenirea armatei române, au fost exilați, în condiții inimaginabile, în Asia Centrală și în Siberia. Sperăm ca din arhiva Televiziunii Române să nu dispară, așa cum dispar miraculos multe din probele incomode pentru unii, mărturiile cutremurătoare ale unor supraviețuitori români ai deportărilor sovietice. După mii de kilometri parcurși în zeci de trenuri ale morții au fost debarcați în plin câmp, în nămeți și geruri năprasnice, departe de orice așezare umană, și nu în case părăsite, barăci sau măcar în adăposturi pentru vite, cum a fost cazul în Transnistria. Lipsa de adăpost și de îmbrăcăminte cât de cât adecvată, absența hranei, chiar și a apei când totul era înghețat, ca să nu mai vorbim de orice umbră de asistență medicală, însemnau pentru acești oameni infernul absolut. S-a ajuns până acolo încât cei vii să-și mănânce morții!!! Copiii să-și mănânce părinții!!! Asemenea grozăvii au povestit plângând, scuturați încă de oroare, câțiva dintre cei puțini care s-au mai întors de prin stepele Kazahstanului sau de dincolo de Cercul Polar.

Comparați vă rog tragedia românilor deportați de puterea bolșevică din Rusia, emanație în proporție covârșitoare a unor minți evreiești, cu situația evreilor din vechiul Regat al României. Deși acestora din urmă li s-au impus anumite restricții și interdicții, unele de ordin pur formal, viața și averile lor au fost protejate de însuși Ion Antonescu, în pofida presiunilor tot mai insistente ale Germaniei naziste de a se trece la lichidarea evreilor români. O mare șansă pentru aceștia a fost clauza din acordul bilateral de staționare a trupelor germane în România, clauză potrivit căreia aceste trupe nu aveau nicio jurisdicție asupra cetățenilor români, indiferent de etnie. Pentru România acordul devenise imperativ deoarece, revenită în Basarabia prin ultimatum și puternic interesată de controlul asupra gurilor Dunării, Armata Roșie începuse să întreprindă incursiuni în Delta și chiar să trimită trupe în dreapta Prutului, spre Iași. În bună măsură, concesiile făcute României de către Hitler în chestiunea evreiască se explică și prin jertfele de sânge ale armatei române pe frontul din Rusia. Atunci însă când elemente evreiești iresponsabile din Iași au tras câteva gloanțe asupra unei coloane militare germane, pogromul de la Iași a devenit inevitabil. Dacă se lăsa atunci acțiunea de reprimare pe seama germanilor, tragedia lua, fără nicio îndoială, proporții apocaliptice. De altfel, încă din 1942 a început operațiunea de revenire masivă în țară a celor deportați, ca și de emigrare în Palestina, sau către alte zări mai puțin, sau deloc periculoase pentru evrei. Cu acceptul Mareșalului Antonescu, statul român a ajutat circa 200.000 de evrei din România și din țările Europei Centrale să emigreze, mergând până la înmânarea de pașapoarte românești în alb liderilor evrei ce se ocupau cu rețelele de tranzit. Din păcate, din cauza acțiunilor de o sălbăcie incredibilă a elementelor bolșevizate din rândurile evreimii basarabene și bucovinene, au avut de suferit și evrei nevinovați, dar asta este istoria, iar datoria istoricilor este să o studieze și să afle adevărul, oricât de neplăcut ar fi el pentru o parte sau alta, și să îndemne la înțelegere și la iertare.

Totuși, așa cum se întreba și Nicolae Iorga într-un celebru articol, de unde atâta ură? Cu siguranță, din frustrările istorice ale unui popor dotat cu mari resurse de inteligență și creativitate, dar lipsit de o patrie proprie. Risipite prin lume, comunitățile evreiești au fost resimțite adesea drept un pericol pentru populațiile locale tocmai din cauza abilităților lor de a acumula bani și putere, fără a se implica propriu-zis în activități productive. Mitul „jidovului răătăcitor”, nedrept în fond, și acuzația de a-l fi crucificat pe Isus Hristos au adâncit ostilitatea față de evrei, care erau resimțiți de către populațiile majoritare drept străini greu asimilabili, șireți și cu planuri ascunse. În realitate, în condiții dintre cele mai vitrege, multimilenarul popor evreu n-a făcut decât să-și conserve în mod admirabil tradițiile și credința și să devină o națiune coerentă și conștientă de sine cu mult înainte ca noțiunea teoretică de națiune să fi fost formulată. Acestei națiuni i-a lipsit însă dintotdeauna, conform teoriei lui Stalin, „comunitatea de teritoriu” Încă din timpurile biblice, Moise a trebuit să-i conducă pe evrei spre țara lui Israel, ținutul promis de Dumnezeu să le devină patrie. În mod conștient sau nu, după împrăștierea lor în lume de către romani, instinctul național *avant la lettre* i-a împins pe evrei să se fixeze, totuși, undeva, de regulă în țări sau regiuni care le ofereau cele mai bune perspective de a se reuni cu toții acolo. Și unde să fi fost perspective mai luminoase decât în „lumea nouă”, unde porneau cu șanse egale cu celelalte seminții de emigranți? Dar, în timp ce ceilalți nou veniți în America

manifestau tendința de a fraterniza și a forma împreună o nouă națiune, evreii, cu religia și cu tradițiile lor milenare, dar și cu o structură de castă, aveau și scopuri proprii, sesizate destul de repede de doi dintre părinții națiunii americane. Astfel, președintele George Washington a afirmat despre evrei că sunt „paraziți și cei mai mari dușmani care stau în calea fericirii Americii”, iar marele savant, om politic și filosof Benjamin Franklin a avertizat că, dacă evreii nu vor fi înlăturați din America, „în mai puțin de 200 de ani, ei vor domina și devora pământul nostru și ne vor schimba forma de guvernământ” După cât se pare, profeția s-a împlinit cu mult mai repede decât și-a imaginat Benjamin Franklin ...

Evreii deveniseră, între timp, și în Europa nu numai o forță de luat în seamă, ci și un factor de destabilizare. Din această cauză, în 1871 s-a pus pentru prima oară problema formării unui stat evreiesc. N-a fost găsită însă și locația necesară unui asemenea proiect.

În ce privește ținuturile românești, menționăm că încă din 1744, împărăteasa Maria Tereza, contemporană cu Benjamin Franklin, instituisese o serie de măsuri restrictive împotriva evreilor, concretizate în 1766 prin așa numitul „Judenordnun”. O parte din evreii alungați din Viena și Austria Inferioară au fost primiți în cursul anului 1750 în Prusia, de către regele Frederic Cel Mare, dar mulți alții au fost împinși spre est. Prin venirea masivă a evreilor din Imperiul Habsburgic și Polonia, din Rusia, dar și din Imperiul Otoman, după 1830, densitatea acestora în principalele orașe din Moldova și, mai ales, din Basarabia a atins, iar pe alocuri a depășit, procentajul de 50%! Cum un stat românesc puternic era contrar intereselor lor în regiune, evreii nu au văzut cu ochi buni „Mica Unire” de la 1859 și s-au opus cu vehemență „Marii Uniri” din 1918. Și aceasta deoarece, pur și simplu, se simțeau îndreptățiți ca pe aceste teritorii românești să-și creeze un stat propriu!

Cum spuneam mai sus, ideea unui Israel european fusese avansată încă din secolul al XIX-lea de ministrul francez de interne, Isaac Adolph Cremieux (1796-1880) și a fost reiterată cu insistență, dar fără succes, de președintele american Woodrow Wilson, prietenul lui Lenin, la Conferința de Pace de la Paris din anul 1919. Planul prevedea ca statul evreiesc să cuprindă, nici mai mult, nici mai puțin, decât Galiția, Slovacia, Maramureș, Bucovina, Moldova, Basarabia și teritoriul ucrainean dintre Nistru și Bug, căruia, ceva mai târziu, Ion Antonescu îi va da numele de Transnistria. Această idee răsuna, probabil, în mințile și în pieptul evreilor care atacau cu atâta viteză „armata română cotropitoare” care se retrăgea din Basarabia și Bucovina. Ei nu numai că sperau, dar erau convinși că tovarășul Iosif Vissarionovici Stalin, evreu de-al lor, deși din părinți convertiți formal la ortodoxism, le va acorda măcar teritoriile dintre Bug și Siret, iar în nord, Bucovina și Maramureșul, pentru formarea Republicii Sovietice Socialiste Evreiești. Un fruntaș evreu din Botoșani nici n-a mai așteptat, de altfel, acordul formal al lui Stalin și a proclamat o asemenea republică în județul Botoșani.

În lumina adevărului istoric, faptele nu mai apar, deci, doar în alb și negru, albul absolut revenind părții evreiești, iar negrul profund - celei românești. Celor ce gândesc în acest fel le recomandăm să citească și să recitească, cu bună credință și nu cu intenții de răstălmăcire, minimalizare, sau chiar de negare absolută a acestuia, raportul amănunțit al Misiunii Crucii Roșii Internaționale care a anchetat în 1942,

chiar la fața locului, situația din Transnistria și care, în condițiile stării de război, nu a găsit aproape nimic de reproșat administrației civile românești din regiune. Ba dimpotrivă! Raportul este publicat în anexele volumului „File din viața tatălui meu”, de Șerban Alexianu, despre care am mai vorbit. Ne permitem să atragem atenția celor care s-au specializat în denigrarea României că exacerbarea demersului lor, în loc să atenueze antisemitismul românesc, atâta cât există, în orice caz, cu mult mai redus decât se pretinde, s-ar putea să aibă efectul contrar. În loc să poată reveni cu plăcere în țară, ca turiști, sau, poate, spre a se stabili aici, și în loc să fie primiți cu căldură, evreii originari din România riscă să fie priviți abia de acum înainte ca niște dușmani ai neamului românesc! Și pentru ce?! Pentru ca holocaustologii de ocazie școliți pe la academia de partid „Ștefan Gheorghiu” din București să poată trece drept eroi ai neamului lor?! Pentru că mina de aur a penitenței germane pentru holocaustul nazist a cam secătuit și, la o adică, nu-i de lepădat nici mina românească de argint?! Oricum, penibilă socoteală ...

În încheiere, reiterăm apelul către autoritățile statului român de a anula toate sentințele acelui aberant „Tribunal al Poporului” din anii de tristă amintire ai bolșevismului românesc. Rugăm, de asemenea, respectuos Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române să reia demersurile pentru aducerea osemintelor IPS Mitropolitului Visarion Puiu în țară și reînhumarea lor la Vovidenia-Neamț, lăcașul său de suflet. Considerăm că trebuie să-și ocupe, de asemenea, dreptul de titular al casei memoriale de la Vovidenia. Prețuim la justa valoare opera literară a lui Mihail Sadoveanu, cu excepția romanului proletcultist „Mitrea Cocor”, dar, în problema casei de la Vovidenia (fostul „Muzeu Sadoveanu”), scriitorul nu este decât un uzurpator. A nu se uita că Mihail Sadoveanu a acceptat funcția de vicepreședinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale, unde era coleg și cu patriarhul Justinian Marina, în cea mai neagră perioadă a comunismului românesc. Afirmția repetată a actualului vlădică de la Vovidenia cum că Mihail Sadoveanu i-ar face în prezent un serviciu de publicitate lui Visarion Puiu este cel puțin eronată și sper să țină mai mult de necunoaștere decât de ipocrizia politică ce a dus la caterisirea marelui mitropolit. Ținând cont de rodnicia sa activitate în cadrul bisericii strămoșești, de misionarismul său creștin din Basarabia și Transnistria, de organizarea, în timpul exilului, a eparhiei ortodoxe române din Occident, dar și de lupta împotriva ateismului comunist, precum și acțiunile sale de pionierat în promovarea ecumenismului, considerăm că IPS Mitropolitul Visarion Puiu, personalitate de anvergură internațională, ar trebui canonizat cu mare grăbire, iar faptele sale duhovnicești sau de interes public, precum și gândirea sa religioasă ar trebui să fie făcute cunoscute credincioșilor spre a-i ajuta să-și întărească credința în Dumnezeu, iar morala creștină să le fie un ghid neabătut în viață.

MANOLACHE COSTACHE EPUREANU – OMUL EPOCII SALE^x

dr. Laurențiu Chiriac
drd. Mihai-Cristian Șelaru

Cuvinte cheie: Adunarea Națională de la Blaj, Președinte al Divanului, Adunarea Electivă, Ministru, Președinte al Consiliului de Miniștri, Senator, Deputat, Liberal, Conservator, Secularizarea averilor mănăstirești, Unionist; Președinte al Tribunalului Tutova.

Keywords: Great Assembly from Blaj, President of the Divan, Elective Assembly, Minister, Chairman of the Council of Ministers, Senator, Deputy, Liberal, Conservative, Union Secularization of autonomous monastery; Unionis, Chairman of the Tutova Courthouse.

Abstract:

Manolache Costache Epureanu-A Man of His Age

Manolache Costache Epureanu- lawyer and politician, founding member of the National Liberal Party (1875), Chairman of the Conservative Party (3 February to 7 September 1880), Chairman of the Council of Ministers from Iassy (27 April 1859-30 April 1860), Chairman of the Council of Ministers from Bucharest (13 July 1859-30 April 1860), Chairman of the Council of Ministers of Romania (20 April to 14 December 1870, 27 April to 23 July 1876).

Descendant of a boyar family with ancestors from the time of Stephen the Great, son of Governor Ioan Epureanu, he followed primary and secondary education in Haidelberg, university studies in Berlin and Jena, where he obtained his doctorate in law, 1839. Back at home, he is chairman of the Tutova Courthouse (1844-1846). Involved in the revolutionary attempt of 1848 in Moldova, he is arrested, escapes, takes part in the Great Assembly from Blaj (3-5 May 1848) and revolutionary meeting in Brașov and Cernăuți. After the withdrawal of the occupying Russian troops, prince Alexandru Ghica appoints him president of the Divan. Proponent of the idea of union, he conducted an intense activity in support of the Central Committee of Union, a deputy in the ad hoc and Elective Assembly which elected Cuza prince of Moldavia on 5 January 1859.

He was also the Chairman of the Elective Assembly (17 December 1865-3 January 1866) and of the Constituent Assembly (9 May to 6 July 1866) which proclaimed Charles of Hohenzollern prince of Romania. Minister of Justice in Lascar Catargiu's government, he resigned disagreeing with the establishment of Credit Land without participation of foreign capital. For the same reason he leaves the conservatives, then takes part in the founding of the National Liberal Party.

Manolache Costache Epureanu took its first steps towards removing the tax privileges, opting for a uniform tax on the inhabitants of the country. He also coordinated the action of secularization of autonomous monastery estates (chinovii),

encouraged the creation of a university in Iassy, took steps to modernize the army (the establishment of an engineering battalion) and tried to set up credit institutions (National Bank and Loan land). Deputy and Senator for all of the legislatures between 1859 and 1880, he oscilated between moderate liberalism and moderate conservatism.

* * *

Neamul nostru n-a dus niciodată lipsă de talente. Tot ce rămâne în urma unui om este numele său. Suntem un popor norocos, fiindcă noi, spre deosebire de alte popoare, nu trebuie să ne născocim strămoșii. Noi chiar îi avem! De aceea, când dorim să ne întoarcem în vremuri, ne vom întâlni sigur și cu marele om politic și de stat **MANOLACHE COSTACHE EPUREANU**. Numai că la noi marile figuri ale trecutului stau adesea, bogate de înțeles, dar închise încă deplinei cunoașteri. Pentru că această mare personalitate a epocii moderne a României nu e atât de ușor de înțeles și de cuprins, am ales să-i ilustrăm remarcabila sa personalitate, tocmai pentru a realiza faptul că, în afară de memoria colectivă, noi îl cunoaștem pe acest om al epocii sale mai mult din documentele vremii și mai puțin din descifrarea cuvintelor și faptelor sale păstrate în luările de cuvânt, în dezbaterile parlamentare, în scrisori, în opiniile contemporanilor despre el și în alte cate ale vremii. Doar parcurgându-i cu obiectivitate timpul destinului său, vom înțelege limpede că măreția și lumina chipului lui Manolache Costache Epureanu în istorie vor trebui să fie mult mai bine zugrăvite, căci ele își au izvorul în frământările și faptele sale deosebite.

Chiar dacă și mai înainte din mijlocul neamului nostru au răsărit oameni politici care au atras atenția asupra lor, cucerindu-și admirația și stima contemporanilor și a urmașilor, totuși **MANOLACHE COSTACHE EPUREANU** constituie un *simbol reprezentativ al unității elitei politice* în realizarea dezideratelor neamului românesc: libertate, unire, independență și modernizare. Prezența lui Manolache Epureanu pe scena politică românească a constituit, astfel, *inceputul garantării puterilor în stat și impunerea autorității și legitimității actului politic și juridic*. În Manolache Costache s-au întrupat atunci nu numai tradițiile unei culturi pașoptiste și geniul unei națiuni, ci și eterna aspirație a ființei umane spre cunoaștere și înțelegere. Gloria sa își are desigur explicația și în destinul lui uman, care s-a împletit în mod fericit cu al altor iluștri contemporani Alexandru Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu, prințul Carol I, I. C. Brătianu, Lascăr Catargiu etc., dar mai ales își are sorgintea în *forța exemplului personal* și în *admirabila sa chibzuință și înțelepciune politică*.

Se poate vorbi despre **MANOLACHE COSTACHE EPUREANU** ca despre cel *dintâi model politic românesc* de a fi în civilizația europeană. Însă, pentru noi, el a fost, înainte de toate, cel ce a rezumat în faptele sale o istorie, o țară, un popor, o cultură politică, aducându-și importante contribuții care au meritat să fie consemnate și cunoscute de noi. Epureanu reprezenta la vremea sa personalitatea de excepțională complexitate, în stare să refacă în dezvoltarea sa individuală drumul de secole și tipologia intelectuală a unei elite politice românești, aflată între Lumea Veche și Lumea Nouă.

În fine, neprețuita dragoste a bărlădenilor pentru acest mare concetățean al lor și pentru apărarea valorilor tradiționale tutovene, ne-au determinat să purcedem la o revalorizare a trecutului său, conștienți fiind că bărlădenii pot oricând să-și aducă piosul lor omagiu față de **MANOLACHE COSTACHE EPUREANU**, cel care le-a îmbogățit istoria cu a sa prezență.

1. Familia și viața privată

Manolache Costache Epureanu s-a născut la 22 august 1820, la Iași, probabil în "casele din mahalaua Sf. Andrei, cu mult loc și acareturi"¹ Totuși, există și ideea că el s-ar fi născut la 19 septembrie 1824, la Iași sau la Bârlad. Descendent al unei familii boierești cu strămoși pomeniți încă din vremea lui Ștefan cel Mare (cum ar fi familia boierească a marelui vornic *Boldur*), Manolache era fiul vornicului Ioan Epureanu și al Catincăi Costache Negel (fiica spătarului Costachi Negre), cu proprietăți în ținutul Tutova. Din această familie s-a ridicat și renumitul cărturar Veniamin Costache, mitropolit al Moldovei. Se știe sigur că familia lor a avut "rădăcini" în comuna Epureni și în "târgul" Bârlad, unde aveau numeroase pământuri și case.²

Tatăl lui Manolache - Ioan Costache Epureanu - era fiul cel mai mare al lui Grigoraș Epureanu și al Mariei Caragea. Ioan Epureanu s-a născut la Epureni, probabil în 1771 și a deținut mai multe ranguri: stolnic, spătar, postelnic și vornic. El a locuit la Borosăști (moșie ce o deținea dintr-o moștenire părintească) și la Bârlad - unde își făcuse case pe un loc de 236 de stânjeni în "Mahalaua din gios de Cacaina" (loc situat astăzi pe strada Gh. Emandi, nr. 2).³ Pentru că era energic și întreprinzător și pentru a-și suplimenta veniturile, Ioan Costache a înființat târgușorul Borosăști pe vechiul drum medieval Vaslui-Scânteia-Iași (atestat ca rateș în 1815 și recunoscut ca târg permanent în 1845). Mai târziu, fiul său - Manolache Costache - a vândut această moșie care s-a mai numit și Rateșul Epureanu, azi fiind satul Lunca-Rateș, com. Scânteia, jud. Iași.⁴ Mai mult, în calitate de epitrop al averii lui Gheorghe Roșca Codreanu (nepotul său de văr primar, prin alianță), Ioan Epureanu trebuia să dea 700 de galbeni logofătului Costache Conachi, cel care urma să se îngrijească de moșia Văleni și să înființeze aici o școală. Pentru că abia peste doi ani i-a dat banii, lui Ioan Costache i s-a luat epitropia și i s-a imputat folosirea bunurilor moșiei Văleni în interes personal.⁵ Totodată, Ioan

¹ Emil Ioachimovici, *O pagină din istoria politică a României. Manolache Costache Epureanu*, București, 1913, p. 17.

² Ion Bulei, *Conservatori și conservatorism în România*, București, 2001, p. 12-15. Elena Monu, *Istoria unei familii – Costache*, Iași, Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza”, 2008, teză de doctorat (manuscris), p. 150.

³ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 16-17. Elena Monu, *op. cit.*, p. 147. Iacov Antonovici, *Documente bărlădene*, vol. II, Bârlad, 1912, p. 378., Alexandru Peretzianu-Buzău, *Vidomostie de boierii Moldovei aflați în țară la 1829 (II)*, în „Arhiva Genealogică”, an I, partea a II-a, nr. 3-4, Iași, Editura Academiei, 1994, p. 290.

⁴ Alexandru Peretzianu-Buzău, *op. cit.*, p. 292-293. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 17-18. Elena Monu, *op. cit.*, p. 148.

⁵ Iacov Antonovici, *Frații Gheorghe și Neculai Roșca Codreanu*, Bârlad, 1908, doc. XV, p. 36-37.

Epureanu a locuit și la Iași, în casele din mahalaua Sf. Andrei - case pe care le-a lăsat prin testament soției sale Ecaterina (născută Negre).⁶

Mama lui Manolache - Catinca Costache Negre (Negel) - era fiica spătarului Costachi Negre (devenit apoi ispravnic de Tutova la finele veacului al XVIII-lea) și a Mariei Luca (strănepoata Tofanei Luca care era bunica de pe tată a lui Ioan Epureanu). Deși erau oarecum rude, Catinca Negre și Ioan Epureanu s-au cunoscut la Bârlad, când ea venea în vizită la sora ei, comisoaia Safta Negre, care își avea casele pe actuala stradă N. Bălcescu, nr. 40. Pentru că Safta Negre nu a avut urmași, aceste case i-au fost lăsate ca donație în 1839 lui Catinca, sora ei.⁷ După ce s-au căsătorit, Ioan Epureanu și Catinca Costache au stat un timp la Bârlad, unde în aprilie și iulie 1819 făceau împrumuturi de la Casa Obștii Târgului Bârlad.⁸ După aceea, cei doi s-au mutat la Iași, unde Ioan Epureanu a comandat unui pictor din Școala lui Eustatie Altini două portrete pictate în ulei pe pânză. Unul de bărbat, îmbrăcat în costumul boieresc de modă veche, cu caftan din stofă și cu guler de blană și ișlic, presupus ca fiind portretul său, iar celălalt înfățișând o doamnă cu ținută occidentală, îmbrăcată după moda franceză, cu rochia-mantou de catifea roșie-cărămizie, cu guler și bonetă din dantelă (brodate cu fir), probabil al Catincăi Costache.⁹

Fiul lor, Manolache Costache Epureanu, după ce s-a reîntors în țară în august 1849, a locuit alternativ la Bârlad și la Iași. În Bârlad a cunoscut-o și a admirat-o pe frumoasa Maria (fiica lui Alexandru Sturza și a Smarandei Sturza Bârlădeanu, născută Costandachi), de care s-a îndrăgostit și cu care s-a căsătorit în 1851. Inițial, împotriva căsătoriei lor a fost chiar logofeteasa Smaranda Sturza, care și-l dorea ca ginere pe Lascăr Rosetti (fost coleg de facultate și prieten cu Manolache Costache). Numai că Maria a fugit cu Epureanu în timpul unui bal de la Casa Sturza din Bârlad, cununându-se a doua zi, în prezența prietenilor care îi însoțiseră, la biserica schitului din satul Borosăști (ctitoria din piatră a familiei Epureanu din comuna Epureni, jud. Vaslui).¹⁰ Căsnicia celor doi a fost una din cele mai fericite, noua familie locuind fie la Bârlad, fie în conacul de la Epureni (moșie care a trecut în proprietatea lui Manolache, după moartea unchiului său Iordache Costache). După 1854, ei au trebuit să locuiască la Iași, unde Manolache primise o funcție. Copiii lor au fost: Catinca (1854-1911), principesa Elena (1855-1902) și Ioan (1856-1897).¹¹

⁶ Paul Păltânea, *Viața lui Costache Negri*, Iași, Editura junimea, 1985, p. 178. Elena Monu, *op. cit.*, p. 148.

⁷ Elena Monu, *op. cit.*, p. 147. Paul Păltânea, *op. cit.*, p. 179 unde există și **Tabelul genealogic al familiei Negre**.

⁸ Iacov Antonovici, *Documente bârlădene*, vol. II, doc. CXLVII, p. 250. Elena Monu, *op. cit.*, p. 147-148.

⁹ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 17. Revista „Ioan Neculce”, fascicolul IV, Iași, 1924, p. 223. Elena Monu, *op. cit.*, p. 149.

¹⁰ Elena Monu, *op. cit.*, p. 153-154. Radu Rosetti, *Scrieri*, București, Editura Minerva, 1980, p. 703.

¹¹ *Ibidem*, p. 175. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 32. Traian Nicola, *Valori spirituale tutovene. Biobibliografii*, vol. 2 - C, Bârlad, Primăria Municipiului Bârlad, 2001, p. 408. Ion Bulei, *op. cit.*, p. 16-18.

Prima lor fiică - Catinca (Ecaterina) - a primit o aleasă educație în pensioanele de la Heidelberg, Mainheim și Viena, unde a studiat pianul. La 20 de ani s-a căsătorit cu diplomatul în drept Alexandru Exarcu (descendent al unei familii grecești românzate). Ei au locuit la conacul de la Epuren, unde s-a născut fiica lor Maria Magdalena, dar și în casa lui Manolache Costache din București. Catinca semăna mai mult cu mama ei și a fost doamna de onoare a reginei Elisabeta, participând deseori la seratele muzicale de la Palatul Regal din București sau de la Castelul Peleş. A murit în 1911, suferind de cancer.¹²

Al doilea copil - principesa Elena - a fost o renumită personalitate artistică de nivel european, studiind pianul la Epuren și la București cu Anette Boscoff, dar și la Viena, unde l-a avut profesor pe celebrul compozitor Anton Rubinstein. De altfel, în ianuarie 1873, ea a câștigat premiul I și medalia de aur la concursul de pian de la Conservatorul din Viena, iar în februarie a susținut un concert de binefacere la Teatrul Național din București, unde prințul Alexandru Gh. Bibescu a cunoscut-o. A doua zi, îndrăgostit de tânăra pianistă, prințul Bibescu a cerut-o în căsătorie de la tatăl ei, iar apoi tinerii căsătoriți s-au stabilit la Paris. Aici, timp de peste 30 de ani, principesa Elena Bibescu a patronat un salon literar și artistic, frecventat de scriitori, artiști și muzicieni francezi (Anatole France, Vuillard, Bonnard, Gauguin, Maillot, Saint-Saens), iar talentul ei de pianistă a fost apreciat de Wagner și Liszt. De multe ori, principesa concerta pentru cei săraci la București, Sinaia și Bârlad, iar de numele ei se leagă recitalul de muzică clasică a lui Paderevski de la Ateneul Român (1899) și, mai ales, ascensiunea lui George Enescu la Paris (pe care l-a luat sub protecția sa și l-a ajutat să-și susțină aici suita simfonică "Poema română"). Principesa a murit la 18 octombrie 1902, la Iași, fiind apoi înmormântată la Bârlad.¹³

Singurul băiat al lui Costache Epureanu Ion și-a început studiile în Germania și le-a terminat la Paris, unde a absolvit Școala de Științe Morale și Politice. Deși era înalt, robust și avea statura unei persoane puternice, Ion era în realitate un om blând, timid și nesigur chiar, amabil și gentil. Prestigiul tatălui său l-a propulsat pe Ion ca deputat conservator al județului Tutova de patru ori, iar din această calitate s-a implicat în construirea căii ferate Bârlad-Fălciu. Nu s-a căsătorit, poate pentru că era bolnav de tuberculoză, maladie care l-a răpus la vârsta de 38 de ani. A murit la Odessa (12 noiembrie 1894) și a fost înmormântat la Bârlad, alături de tatăl său.¹⁴

Prin origine și mentalitate, Manolache Costache Epureanu a rămas mereu un boier de viță veche, iar comportamentul său ezitant și inconsecvent l-au determinat să-și piardă în timp mulți prieteni. Cu toate acestea, contemporanii săi i-au recunoscut "cinstea și onorabilitatea exemplară" Totuși, a trăit mai mereu încurcat în datorii, asta și pentru că socrii săi - Alecu Sturza Bârlădeanu și soția sa, Smaranda - nu i-au dat nimic și nici nu l-au lăsat să vină în casa lor de la Bârlad. În aceste condiții, pentru a-și achita împrumuturile făcute în perioada exilului și cheltuielile necesare întreținerii familiei, Epureanu și-a vândut moșia Borosăști (1855), casele Catincăi Costache de pe

¹² Elena Monu, *op. cit.*, p. 174. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 33.

¹³ *Ibidem*, p. 175. C. D. Zeletin, *Pianista Elena Bibescu și Robert de Montesquieu*, în "Muzica", anul 12, nr. 2 (46), București, 2002, p. 37. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 35.

¹⁴ *Ibidem*, p. 173. G. Panu, *Portrete și chipuri parlamentare*, București, 1892, p. 44-46.

actuala stradă Nicolae Bălcescu, nr. 40 din Bârlad (februarie 1859) și casele sale din același oraș (în 1859 și 1868).¹⁵

Începând din 1861, Epureanu a făcut din nou împrumuturi, cheltuind enorm pentru întreținerea la școlile din Germania și de la Viena a copiilor săi Catinca, Elena și Ioan. Ultimul împrumut de 29000 de galbeni l-a luat în 1866 de la logofătul Anastase Bașotă. Nedorind să-i rămână acestuia dator, Manolache a reușit să obțină achitarea aproape integrală de către stat a bonurilor lui Bașotă în valoare de 2000000 lei aur (pentru ȧiganii dezrobiți și pentru pământul expropriat). Mai mult, în 1868, la sugestia lui Epureanu, Bașotă s-a asociat cu bancherul Leiba Cahana, pentru a o salva de la faliment pe Ruxandra Rosetti- Roznovanu. Tot atunci, Manolache și Eudoxiu Hurmuzaki au susținut ideea logofătului Bașotă de a lăsa, prin testament, jumătate din avere unei școli românești din Pomârla. Totuși, după moartea logofătului, la deschiderea testamentului acestuia, Epureanu a aflat că nu e exclus dintre datornicii lui, deși îl considerase un bun prieten. Probabil că logofătul nu-l iertase pe Epureanu pentru faptul că a încercat să o ajute pe fiica renegată a acestuia (Elena Cantacuzino) în a obține toată averea de la tatăl ei.¹⁶

Manolache Costache Epureanu avea în casă una din cele mai mari biblioteci din Moldova, era pasionat de lectură și de muzica clasică, preferându-l pe Beethoven. Ca semn al rafinatei sale inteligențe, prefera să joace șah, iar în timpul unei călătorii la Londra a câștigat o partidă de șah jucată cu un ministru englez. Acesta a venit apoi până la Epureni pentru a-și lua revanșa, iar Epureanu l-a lăsat să câștige, de teamă să nu i se facă rău politicianului englez. Oricum Epureanu a rămas mereu o fire capricioasă și imprevizibilă, dar moderată și onestă, considerând că "extremele sunt periculoase și ostile țării"¹⁷

Însă, cea mai bună caracterizare a omului Manolache Costache Epureanu și a sensibilității firii sale a făcut-o concetățeanul său bârlădean N. G. Rădulescu, cel care l-a cunoscut îndeaproape și l-a descris astfel în 1885, la cinci ani de la moartea sa: *Pe lângă identitatea și spiritul pus totdeauna la locul lui, era de observat încă la Manolaki Kostaki o particularitate a inteligenței sale: intuițiunea. Îi era de ajuns să asculte adeseori numai câteva fraze ale unui discurs, pentru a-l pătrunde până la sfârșit. Când citea împreună cu cineva vreo carte, acesta rămânea surprins, uimit, văzând pe Epureanu că ghicea la citirea primelor pagini restul cărții aproape în întregime. Acest dar firesc surprinsese foarte mult și pe faimosul Crawley, care zise chiar fiului lui Epureanu: <<Tatăl Dvs. are numai un singur cusur... înțelege prea iute!>>. În privința activității era neobosit. Cu activitatea fizică, era în stare să meargă pe drum în puterea iernii pe gerul cel mai aspru, fără blană chiar, aproape douăsprezece ceasuri; și să doarmă nopți întregi, când împrejurarea cerea așa, numai pe un scaun; ori să petreacă citind, studiind până la lumina albă a zilei fără a resimți oboseala. Ca activitate intelectuală, a probat destul de mult în toată viața-i politică. Manolaki Kostaki era de o simplitate rară, căci fugea de alaiuri și parade pompoase,*

¹⁵ *Ibidem*, p. 159. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 32-33. Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 703.

¹⁶ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 33. Elena Monu, *op. cit.*, p. 159-160. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 405.

¹⁷ *Ibidem*, p. 90. Elena Monu, *op. cit.*, p. 173.

disprețuia luxul și tot ce de aproape sau de departe formează plăcerile omului materialist. Din contra, tot ce privea știința și arta, frumusețile naturii chiar, îl încântau, îl înduioșau până la lacrimi. Citirea unei tragedii de Shakespeare, ascultarea unei melodii de Beethoven, privirea unui tablou frumos, găseau în Manolaki Kostaki un admirator profund; și cât trăi, spiritul său nu pierdu niciodată focul tinereții pentru toate simțirile nobile și mărețe. Marele bărbat nu putea suferi și nu voia iarăși nimic să se petreacă în afară de patria lui care ar fi putut da altă față aspirărilor ei și poziției ce ocupa. Nu suferea ca străinii să înțeleagă într-alt fel de cum era țara și locuitorii săi, de orice clasă.”¹⁸

Cu toate acestea, Epureanu avea o fire copilăroasă. Astfel, dintr-o scrisoare din 8 martie 1847 a lui Alecu Cuza către cumnatul său Iordachi Lambrino, aflăm că *“pe Manolachi Epureanu l-am iertat și aceasta ca urmare a copilăriei sale, căci în ochii mei Manolachi ar trebui să fie încă pe băncile unui colegiu, supus pedepselor corporale și poziția sa prezentă i-o cred uzurpată, probă fiindu-mi purtarea sa în toate afacerile, purtare de copil îndărătnic.”* Totodată, Epureanu era bun prieten cu Al. I. Cuza, pe care-l ruga deseori să-i facă diferite comisioane și de la care se mai și împrumuta cu bani, dar și cu Vasile Alecsandri, Mihail Kogălniceanu, Alecu Russo, Costache Negri și Lascăr Rosetti.¹⁹ Mai mult, iată ce spunea scriitorul Nicu Gane despre Manolache Costache Epureanu: *“Manolaki Kostaki era un om bun, cinstit, dar fără mare statornicie și, ca toate naturile de artist, ușor se entuziasma și ușor se descuraja. La cea mai mică dificultate el se da înlături, părăsind situațiuni excelente, care ar fi putut să le păstreze.”²⁰*

Încă din februarie 1875, soția lui Epureanu - Maria - era bolnavă de cancer și, astfel, a fost internată într-un sanatoriu din Austria. La 27 septembrie 1875, în vârstă de numai 45 de ani, ea moare la Voslau (Austria) și este adusă în țară, unde este înmormântată la Biserica “Sf. Spiridon” din Bârlad ctitoria familiei bărlădene Sturdza. Osemintele ei de sub podeaua bisericii nu au fost găsite încă.²¹

Când și-a dat demisia din funcția de prim-ministru al guvernului liberal în iulie 1876, ca urmare a acuzării cabinetului foștilor săi colegi conservatori, Epureanu nu numai că a dat dovadă de onoare și cavalierism, dar atitudinea lui a fost una demnă, căci el a afirmat că își asumă responsabilitatea pentru perioada cât a fost ministru conservator al Justiției și că se va supune legilor dacă se vor găsi fapte care să-l incrimineze. Gestul său de solidaritate i-a mișcat chiar și pe adversari, I. C. Brătianu apreciindu-l prin cuvinte elogioase, iar deputatul Nicolae Flea (care propusese judecarea foștilor miniștri conservatori) și-a exprimat recunoștința față de poziția lui Epureanu: *„Noi vom considera totdeauna în Manolaki Kostaki acea personalitate francă și loială, care, când întinde mâna, e gata să răspundă la obligațiunile ce a luat. Poate că noi nu avem aceleași vederi politice ca D-sa, dar sperăm că ne vom reuni totdeauna pe același tărâm când va fi vorba de libertățile publice, iar atunci cu*

¹⁸ N. G. Rădulescu, *Manolachi Kostachi Epureanu*, Bârlad, Imprimeria George Cațafany, 1885, p. 17-19. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 441. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 86.

¹⁹ Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 379. N. G. Rădulescu, *op. cit.*, p. 20.

²⁰ *Ibidem*, vol. 2, p. 430. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 87. Elena Monu, *op. cit.*, p. 170.

²¹ Elena Monu, *op. cit.*, p. 166-167. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 436.

toții ne vom da mâna cu siguranță și vom face să domine sistemul constituțional în această țară."²²

Din aprilie 1880, când bolnav de tuberculoză, organismul i-a slăbit, Epureanu a fost nevoit să se retragă din viața publică și să întoarcă la moșia sa de la Epureni. De aici, a plecat la un sanatoriu din Viena, după care - la recomandarea medicilor - a trebuit să se interneze la un spital din Wiesbaden (Germania). Apoi, ultimile săptămâni le-a petrecut la Schlangenbad (lângă Nassau, acum în Germania), unde, "înving de boală și de timpurie bătrânețe, și-a dat obștescul sfârșit" în ziua de 7 septembrie 1880.²³

Deși inițial familia sa a dorit ca el să fie înmormântat în biserica de la Epureni (ctitoria neamului său), totuși peste 200 de frunzași bărlădeni i-au scris o scrisoare lui Alexandru Exarcu (ginerele urmaș care s-a ocupat de funeraliile lui Epureanu) și l-au rugat ca trupul marelui om politic să fie înhumat în Cimitirul "Eternitatea" din Bârlad. Din ordinul primului ministru Ion C. Brătianu, autoritățile i-au organizat lui Manolache Costache funeralii naționale, vagonul mortuar, intrat în țară pe la Ițcani, fiind însoțit până la Bârlad. La înmormântare au participat reprezentanții Casei Regale, ai Parlamentului, ai Guvernului, ai partidelor politice, ai armatei și ai autorităților locale. Toți cei care au susținut discursuri panegerice au evidențiat patriotismul lui Manolache Epureanu și enorma sa contribuție la crearea și modernizarea statului național român. De altfel, în presa vremii au apărut atunci ample comentarii despre remarcabila personalitate a acestui reputat om politic al epocii sale.²⁴

În fine, iată cum l-a schițat principesa Elena Alexandra Bibescu pe tatăl ei, Manolache Costache Epureanu, într-o notă destinată, probabil, *Marii Enciclopedii Franceze*: "Ceea ce l-a caracterizat cel mai mult, era simțul datoriei, a împins acest simțământ până la ideal. El a trecut prin lume cu inima și fruntea nepătate, urmărind fără preget acel înălțător scop al datoriei, atât în politică, cât și în viața publică și de familie. Elocvența sa limpede, naturală, curgătoare, puternică mergea până la entuziasmul vibrator atunci când vorbea de viitorul țării sale, de marile destine ce el le întvedea pentru țară. Arzătoarea lui dragoste pentru țară și devotamentul său pentru națiune și Tron au fost dominantele existenței sale. Nici un sacrificiu nu-i părea prea greu pentru progresul și gloria României."²⁵

²² Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 430. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 73-76. Elena Monu, *op. cit.*, p. 169-170.

²³ Elena Monu, *op. cit.*, p. 171. Mihai Eminescu, *Opere*, vol. XI - *Publicistică*, ediția critică Perpessicius, București, Editura Academiei, 1984, p. 327-328. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 437-438.

²⁴ Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 438. Ziarul "Telegraful Român", București, 12 septembrie 1880.

²⁵ *Ibidem*, vol. 2, p. 439. Ziarul "Telegraful Român", București, 12 septembrie 1880, p. 89. Elena Monu, *op. cit.*, p. 176.

2. Studiile și cariera sa profesională

De mic copil, alături de fratele său mai mare Grigore, Manolache Costache Epureanu a fost trimis la Heidelberg (Germania), unde și-a făcut studiile primare și secundare, pe care le-a continuat apoi la Berlin, Göttingen și Jena. În timpul șederii sale la Berlin, s-a remarcat ca reputat duelist, având un temperament exploziv (așa cum era și firea neamului său). Apoi, la Universitatea din Jena, foarte tânăr fiind, și-a luat titlul de doctor în drept *magna cum laudae* (la 26 octombrie 1839).²⁶ Între 1840-1843, el și-a continuat studiile la Paris, unde și-a desăvârșit educația și cultura, preluând, în același timp, ideile generoase ale Revoluției Franceze.

La întoarcerea sa în țară (1843), Manolache Costache Epureanu s-a stabilit la Iași, unde - ca jurist - a făcut un studiu amănunțit asupra vieții și moravurilor sociale din Moldova. După aceea, el a intrat în magistratură, devenind președinte al Tribunalului Tutova din Bârlad (1846-decembrie 1847). Într-o societate dominată de flagelul corupției, incoruptibilul și exigentul Manolache Costache nu a tolerat niciodată mita, influența și nedreptatea, declarând cu fermitate că "*Tribunalul nu se supune poruncilor, ci legii*".²⁷ În această perioadă de magistrat bârlădean, i-a cunoscut pe Iorgu Radu, Gheorghe Iamandi, Iordache Lambrino și pe prietenul acestuia din urmă - Alexandru Ioan Cuza, cel care venea deseori la Bârlad. Dintre rude, buni prieteni i-au fost Costache Negri (verișorul său) și surorile acestuia - Elena și Catinca (tatăl lor Petrache Negre fiind vărul primar al Catincăi Epureanu).²⁸

Mai târziu, între 1854-1856, Manolache Costache a fost numit de către domnitorul Grigore Alexandru Ghica ca președinte al Divanului de Întărituri de la Iași, unde - ca judecător - a știut de asemenea să dea dreptatea celui care o merita. A fost integru în această funcție, reușind să nu cedeze insistențelor politice.²⁹

Activitatea de publicist și jurnalist a lui Manolache Costache Epureanu s-a concretizat prin colaborarea cu numeroase articole, studii și interviuri la mai multe gazete din țară, printre care "*Steaua Dunării*", *Pressa*", "*Alegătorul liber*", ziarul "*Terra*" al junimiștilor, periodicul conservator "*Timpul*", ziarul conservator "*Ordinea*" etc., în afară de nenumăratele sale cuvântări, luări de cuvânt, interpelări sau expuneri din Adunarea legislativă sau de la Guvern, pentru care își merită cu prisosință calitatea de mare orator. Ma imult, el a contribuit la formularea unor programe și petițiuni ale revoluționarilor pașoptiști, a conceput și a redactat mai multe platforme-program politice, dar și programe guvernamentale. Însă, ceea ce este mai important este faptul că este autor unor lucrări interesante, dintre care amintim: "*Kvestia proprietății fonziere*" (Iași, 1859), "*Cvestia locuitorilor privită din punctul de vedere al Regulamentului Organic și al Convenției*" (Iași, Institutul "Albina", 1860) și "*Țăranul proprietar*" (Iași, 1864) - broșuri prin care Epureanu își expunea ideile sale legate de

²⁶ Emanoil Hagi-Mosco, *București. Amintirile unui oraș*, ediție îngrijită de Ștefan Pleșia, Dan Pleșia și Mihai Sorin Rădulescu, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995, p. 268. Elena Monu, *op. cit.*, p. 150.

²⁷ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 18. Ion Bulei, *op. cit.*, p. 21-23.

²⁸ Dumitru Ivănescu, Virginia Isac, *Alexandru Ioan Cuza. Acte și scrisori*, Iași, Editura Junimea, 1973, p. 74, 78, 81 și 83.

²⁹ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 23. Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 22-24.

starea proprietăților funciare și a țaranului român, dar și modalitățile concrete prin care țăranii să fie împroprietăriți, urmând ca moșierimea să fie despăgubită de stat. El a mai scris o broșură intitulată "*Dare de seamă*" (Iași, 1860) - în care erau expuse toate lucrările primului său guvern de la Iași, precum și lucrarea "*Despre pretinsa rescumpărare a căilor ferate*" (București, 1879) în care Manolache Costache se ridica împotriva intențiilor guvernului liberal al lui I. C. Brătianu de a răscumpăra căile ferate române de la cei cărora tocmai le concesionaseră în 1868.³⁰

Ca unul care-și iubea istoria țării și trecutul țării sale, Manolache Costache i-a încurajat pe toți cei care doreau să publice documente istorice și alte mărturii legate de trecutul neamului nostru, în special pe amicii săi M. Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri, Radu Rosetti, Eudoxiu Hurmuzaki etc. Astfel, după moartea sa, D. A. Sturza insista pe lângă Ion Bianu să includă pe coperta volumului I a colecțiilor de documente a lui Eudoxiu Hurmuzaki (1886) și numele lui Epureanu, cel care ani întregi a insistat pe lângă Hurmuzaki și, apoi, pe lângă familia acestuia să dea documentele spre publicare.³¹

3. Remarcabila sa activitate politică

Imediat după ce s-a întors în țară, stabilindu-se la Iași, Manolache Costache Epureanu s-a implicat în mișcarea de opoziție împotriva politicii domnitorului Mihail Sturdza, mișcare aflată la originile Revoluției de la 1848 din Moldova. A participat activ la evenimentele revoluționare din fața hotelului Sankt Petersburg din Iași (27-28 martie 1848) și a semnat "*Petițiunea-proclamație*", militând pentru Unirea Principatelor Române. În casa lui Alexandru Mavrocordat, unde aștepta răspunsul lui Mihail Sturdza la această petiție, el și alți tineri revoluționari au fost arestați, înțemnițați, urmând să fie trimiși către Galați și apoi exilați în Imperiul Otoman, sub escortă. După ce au trecut pe la conacul Catincăi Negre de la Pribești (azi comuna Codăiești, județul Vaslui), unde au fost ospătați, revoluționarii arestați au trecut prin Galați. Ajunși la Brăila, Epureanu și alți cinci revoluționari au reușit să evadeze.³² De acolo, cu sprijinul consulului englez, care i-a protejat și a refuzat să-i predea autorităților române, revoluționarii moldoveni s-au imbarcat la bordul vaporului Frantz și au plecat spre Giurgiu și Vârciorova.³³ Manolache Costache și Lascăr Rosetti au hotărât să ia legătura cu revoluționarii români din Banat, participând la *Adunarea Națională de la Blaj* (3-5 mai 1848), unde s-au întâlnit și cu ceilalți moldoveni: Vasile Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza, Alecu Russo, Costachi Negri etc. De aici, Manolache Costache a plecat la Brașov, unde apare printre cei care au redactat programul revoluționar "*Prințiipiile noastre pentru reformarea patriei*" (12 mai 1848).

³⁰ Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 434 și p. 442. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 112-115.

³¹ *Ibidem*, vol. 2, p. 438. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 118.

³² George Sion, *Suvenire contimporane*, vol. II, București, Editura Minerva, 1973, p. 14. *Anul 1848 în Principatele Române. Acte și documente*, vol. I, București, 1902, p. 239-241. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, București, Editura de Stat, 1950, doc. 47, p. 38; doc. 71, p. 53; doc. 78, p. 56.

³³ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, doc. 84, p. 62; doc. 93, p. 67; doc. 107, p. 75; doc. 108, p. 76.

Tot atunci, revoluționarii moldoveni au decis crearea unui Comitet și organizarea unei oștiri formată din transilvăneni, bucovineni și bănățeni care - la semnalul fraților moldoveni - urmau să intre în Moldova prin trei părți diferite.³⁴

În vederea realizării acestor acțiuni comune, Manolache Costache Epureanu și Lascăr Rosetti au participat la Adunarea Națională a românilor din Banat de la Lugoj, unde au fost foarte bine primiți, încât "*nici singur împăratul nu căpătase atâtea onoare*", după care Epureanu a plecat la Pesta de unde i-a trimis lui Eudoxiu Hurmuzaki (aflat la Viena) o scrisoare în care îi cere informații despre poziția Austriei față de Principatele Române. Tot la Pesta, Epureanu a intervenit pe lângă guvernul maghiar pentru eliberarea lui Alecu Russo, cel care fusese arestat la Dej și judecat la Cluj pentru propagandă românească în rândul revoluționarilor maghiari.³⁵

După aceea, ajuns la Cernăuți în iulie 1848, Manolache Costache a activat în cadrul Comitetului revoluționar numit Societatea română din Cernăuți (înființat la 26 iunie 1848 de către surghiuniții moldoveni). Aici s-a aprobat și programul politic intitulat *Dorințele partidei naționale din Moldova* (redactat de Mihail Kogălniceanu), petiționarii trimițând manifeste politice către românii din țară și ținând legătura cu revoluționarii de la Iași. În paralel, se strâneau fonduri necesare continuării mișcării revoluționare din Moldova și se făceau eforturi diplomatice pe lângă Poartă pentru a o convinge de fidelitatea românilor față de singurul stăpân recunoscut: Imperiul Otoman. Numai că din cauza epidemiei de holeră, surghiuniții de la Cernăuți s-au împrăștiat prin satele bucovinene, Epureanu și George Sion ajungând în casa primitoare de la Cernăuca a familiei Hurmuzaki.³⁶

În 6 octombrie 1848, Manolache Costache Epureanu a plecat la Viena, unde, împreună cu Vasile Ghica, a luat atitudine împotriva generalului Windieschgratz și a reacției guvernamentale austriece față de mișcarea revoluționarilor români. În decembrie a aceluiași an a plecat la Paris, acolo alăturându-se vechilor săi prieteni Vasile Alecsandri, Iancu Alecsandri, Lascăr Rosetti și Costache Negri. La sfârșitul lui ianuarie 1849 s-a întâlnit și cu Alexandru Ioan Cuza, sosit atunci la Paris, împreună cu soția sa. Această perioadă de exil a consolidat relațiile de prietenie dintre Manolache Costache și Al. I. Cuza, ei ajutându-se reciproc cu bani și trimițând scrisori către familiile lor.³⁷

* * *

³⁴ *Gândirea social-politică despre Unire (1859)*, volum îngrijit de Petre Constantinescu-Iași și Dan Berindei, București, Editura Politică, 1966, p. 39. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 383.

³⁵ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitate națională (1834-1849)*, București, Editura Academiei, 1967, p. 138-140. Teodor Balan, *Activitatea refugiaților moldoveni în Bucovina - 1848*, Sibiu, 1944, doc. 22, p. 73. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 384. Gheorghe Platon, *Moldova și începutul Revoluției de la 1848*, Iași, 1993, p. 16-19.

³⁶ Teodor Balan, *op. cit.*, doc. 19, p. 70 – unde e redat Procesul verbal al ședinței de constituire a Comitetului revoluționar din 6/18 iulie 1848, semnat și de „M. Costachi”. Dumitru Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, doc. 92 și 93, p. 152-153. George Sion, *op. cit.*, p. 148-149 și p. 155. Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 20-21.

³⁷ Dumitru Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, doc. 117, p. 193 și doc. 119, p. 198-199. George Sion, *op. cit.*, p. 164.

La 15 august 1849, Epureanu și ceilalți exilați moldoveni au revenit în țară, odată cu domnia lui Grigore Al. Ghica în Moldova.³⁸ Între 1854-1856, Manolache Costache a fost numit de către domnitorul Ghica ca președinte al Divanului de Întărituri de la Iași.³⁹

În contextul favorabil al înfrângerii Rusiei de către Turcia în cadrul Războiului Crimeei și al prevederilor Tratatului de pace de la Paris (18/30 martie 1856), patrioții moldoveni au înființat la 30 mai/11 iunie 1856 Comitetul Central al Unirii din Iași, în cadrul căruia și Manolache Costache a fost ales. Din partea ținutului Tutova, actul de înființare al Comitetului Unionist din Bârlad îi atestă ca membri și pe Epureanu, Constantin Sturza, Ioan Miclescu, aga Costin Emanoil etc. (134 persoane).⁴⁰

Teama unioniștilor moldoveni că noul caimacam Toderiță Balș va fi servil intereselor Porții otomane și că va comite ilegalități în desfășurarea alegerilor pentru Adunarea Ad-hoc a Moldovei s-a adevărit, iar următorul caimacam Nicolae Vogoride le-a falsificat. De altfel, multe din memoriile unioniștilor moldoveni către Turcia sau către comisarii europeni și care condamnau ilegalitățile pentru aceste alegeri au fost redactate și de Costache Epureanu, cel care - prin pamflete, articole de presă și broșuri - condamnă aceste abuzuri ale căimăcămiei din Moldova și ale fostei guvernări a lui Grigore Ghica. Tocmai de aceea, în urma alegerilor din septembrie 1857 și ca urmare a rolului său de unionist extrem de activ, Manolache a fost ales deputat de Tutova în Divanul Ad-hoc al Moldovei, la colegiul marilor proprietari (alături de Grigore Șuțu).⁴¹

Ca membru al Adunării ad-hoc din Moldova, Manolache Epureanu a contribuit la realizarea Regulamentului Divanului și a avut inițiative în domeniul legislativ, juridic și administrativ. De exemplu, alături de alți 17 deputați, a redactat actul care cuprindea "cele dintâi, cele mai mari, mai generale și mai naționale dorințe ale țării", prezentat în forma finală de Mihail Kogălniceanu în fața Adunării ad-hoc (octombrie 1857). Totodată, Epureanu a prezentat și un Raport care cuprindea probleme de organizare internă ale viitorului stat român, militând pentru o legislație comună a celor două Principate (realizabilă prin acord cu Adunarea ad-hoc din Muntenia). Mai mult decât atât, pentru a nu da prilejul așteptat statelor care nu doreau unirea și pentru a nu se deteriora raporturile Principatelor Române cu celelalte puteri garante, Epureanu - alături de M. Kogălniceanu și Costache Vârnab - au combătut propunerea riscantă a deputaților Brăiescu și Hurmuzaki de suspendare a lucrărilor Adunării ad-hoc din Moldova până la unirea cu celălalt Divan ad-hoc din Muntenia. În fine, ca membru în Divanul Ad-hoc al Moldovei, lui Manolache Costache i-a revenit sarcina de a întocmi un *Raport* cu cele 12 principii care au stat la baza viitoare

³⁸ *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, vol. I, doc. 612, p. 429-430.

³⁹ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 23. Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 22-24.

⁴⁰ *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. III, București, 1889, doc. 384, p. 531-532; doc. 422, p. 553-554. Dimitrie R. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor*, București, Editura Lito-Tipografiei "Populară", 1897, p. 171.

⁴¹ *Ibidem*, vol. IV, doc. 926, p. 166-170 și doc. 1133, p. 497-500; vol. V, doc. 1624, p. 311-313 și doc. 1776, p. 610. *Documente privind Unirea Principatelor*, București, Editura Academiei, 1959, p. 163. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 389.

Constituții a țării: îndreptarea hotarelor țării cu ajutorul unei comisii europene; desființarea jurisdicției consulare; libertatea relațiilor comerciale ale țării cu vecinii; organizarea unei armate și libertatea cultului religios; înființarea Senatului și egalitatea tuturor în fața legilor; drepturi politice pentru pământeni și inviolabilitatea domiciliului și a persoanei; separarea puterilor în stat și responsabilitatea ministerială; unirea Principatelor sub un domnitor străin. El a apărat și drepturile cetățenești, a militat pentru autonomia țării și a Bisericii, fiind adeptul monarhiei constituționale.⁴²

Ales ca membru în Adunarea Electivă a Moldovei care trebuia să aleagă viitorul domnitor al țării (decembrie 1858), Manolache Costache a votat împotriva validării prințului Grigore Sturza ca deputat și, apoi, candidat la domnie, dar a intervenit în favoarea amicului său Constantin Hurmuzaki. După aceea, Epureanu și alți prieteni ai lui Costache Negri (Vasile Alecsandri, Lascăr Rosetti și C. Rosetti-Tețcanu) au încheiat un legământ prin care donau o parte din moșiile lor lui C. Negri, pentru a-l ajuta pe acesta să ajungă domnitor al Moldovei, numai că Negri a ajuns deputat de Ismail și a respins oferta amicilor săi. Chiar dacă la 3 ianuarie 1859 a votat și a semnat hotărârea Partidei Naționale de a-l desemna pe colonelul Alexandru Ioan Cuza drept candidat la domnie, Epureanu s-a raliat propunerii lui M. Kogălniceanu de a declara, încă înainte de alegerea domnitorului de către Adunarea Electivă a Moldovei, că dorința națiunii rămâne Unirea Principatelor Române sub un prinț străin. De altfel, propunerea lui Kogălniceanu, însoțită și de amendamentul lui Manolache Costache, amintea deputaților la 5 ianuarie 1859 că această dorință cu prinț străin fusese exprimată și prin votul Adunării ad-hoc din 7 și 8 octombrie 1857. În altă ordine de idei, se zvonea că și Epureanu ar fi fost pe lista candidaților la domnie. În fine, întruniți încă din 2 ianuarie 1859 de către caimacamul Anastasie Panu în casa lui C. Rolla din Iași, reprezentanții de seamă ai Partidei Naționale din Moldova (printre care și Epureanu) au dorit ca viitorul domn să nu fie din rândul marii boierimi, așa încât burghezia orășenească și micii proprietari l-au ales la 5 ianuarie 1859 pe colonelul Al. I. Cuza ca domnitor al Moldovei⁴³

* * *

Imediat după Unirea de la 24 ianuarie 1859, în primul an al domniei lui Al. I. Cuza, Manolache Costache Epureanu a deținut timp de 32 de zile funcția de ministru al Justiției, apoi a fost ales la 14 martie 1859 ca membru al *Comisiei Centrale de la Focșani*. La 27 aprilie 1859, a devenit președintele Consiliului de Miniștri al Moldovei, cumulând în timp și funcția de ministru al Finanțelor și pe cea de ministru

⁴² *Documente privind Unirea Principatelor*, p. 256. *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VI/1, București, 1896, p. 68 și 85-86. Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 25-27. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 388 și p. 398-399.

⁴³ Mihai Cojocariu, *Partida națională și constituirea statului român (1856-1859)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1995, p. 212-213, 301, 316-317 și 341. Dumitru Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p. 383. *Aspecte ale luptei pentru unitate națională. Iași: 1600 – 1859 – 1918*, coord. Gh. Buzatu, A. Karețki și D. Vitcu, Iași, Editura Junimea, 1983, p. 117. *Acte și documente relative la istoria renașterii României*, vol. VIII, București, 1900, p. 306. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 402.

al Justiției. Ca urmare a solicitării lui Al. I. Cuza, primul-ministru Manolache Costache a demarat acțiunea de evaluare a bunurilor mănăstirești, cu toată opoziția mitropolitului Sofronie Miclescu. În toamna aceluiași an, Epureanu a stabilit contacte cu un grup de finanțiști și oameni politici francezi, în vederea obținerii unui împrumut care “să servească pentru creațiuni naționale și pentru lucrări de utilitate publică”⁴⁴ În calitate de premier al Moldovei (27 aprilie 1859 - 3 aprilie 1860), Manolache Costache Epureanu a condus două guverne (primul până în 10 noiembrie 1859, apoi celălalt). Din primul său guvern de la Iași mai făceau parte Lascăr Catargiu (ministru de interne), Vasile Alecsandri (ministru de externe), Sebastian Cănanău și Dimitrie Miclescu (miniștri de finanțe), Alexandru Teriachiu (ministrul cultelor), gen. Constantin Miclescu și col. Gh. Adrian (miniștri de război) și Panait Donici (ministrul lucrărilor publice), iar din al doilea guvern al său de la Iași făceau parte Constantin Rolla (ministru de interne), Grigore Balș și Al. Teriachiu (miniștri de externe), Dimitrie Miclescu și Gh. Apostoleanu (miniștri ai justiției), Al. Teriachiu (ministrul cultelor), col. Gheorghe Adrian (miniștri de război) și Panait Donici (ministrul lucrărilor publice).⁴⁵

Ca premier, Manolache Costache Epureanu a făcut primii pași către recensământul populației și înlăturarea privilegiilor fiscale, optând pentru o unitară fiscalitate asupra locuitorilor țării (inclusiv străinii). El a coordonat totodată și acțiunea de secularizare a averilor mănăstirilor neînchinat (chinovii), a încurajat crearea unei universități la Iași, a luat măsuri de modernizare a armatei (înființarea unui batalion de geniu) și a încercat înființarea unor instituții de credit (Banca Națională și Creditul Funciar). În al doilea guvern pe care l-a prezidat, Epureanu a ocupat și funcția de ministru de Interne (din 14 martie 1860).⁴⁶

Strategia lui Cuza de împlinire a Unirii și de apropiere a moldovenilor de munteni l-a adus pe Manolache Costache și în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri al Munteniei. Din guvernul Epureanu de la București (13 iulie 1860 - 17 aprilie 1861) mai făceau parte G. Costaforu (ministru de interne), Ion I. Filipescu (ministru de externe), Vasile Boerescu (ministru de justiție), gen. I. M. Florescu (ministrul de război) și gen. Barbu Vlădoianu (ministrul cultelor). Acest guvern a avut câteva realizări notabile, printre care amintim: unificarea caselor publice cu cea a ministerului de finanțe; generalizarea contribuțiilor fiscale (bărbații majori plăteau impozitul personal și taxa pentru drumuri); reorganizarea inginerilor hotarnici; elaborarea unui proiect de înființare a unei Bănci Naționale, cu capital majoritar privat, dar controlată de stat etc. În guvernul său, Epureanu a fost și ministru de Interne, ministru de Finanțe, ministru de Control și a deținut și alte funcții importante. Din păcate, în noiembrie 1860, premierul Manolache Costache a respins proiectul

⁴⁴ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 27-30. Claudiu Paradais, *Un cititor uitat: Scarlat Vârnav*, Iași, Editura Junimea, 1984, p. 39. Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României de la începuturi - 1859 până în zilele noastre - 1995*, București, Editura Machiavelli, 1995, p. 11-13. A.D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, Iași, 1903, p. 12-14.

⁴⁵ Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 15- 18. Elena Monu, *op. cit.*, p. 157-158. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 405-406.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 30-31. Elena Monu, *op. cit.*, p. 158. Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 15- 16. Ion Bulei, *op. cit.*, p. 27-28.

reformei învățământului al ministrului de resort Vasile Boerescu, considerându-l prea radical, deși a acceptat unificarea învățământului din Principate.⁴⁷

Totodată, Epureanu - care era prin origine și mentalitate un adevărat boier - și-a exprimat opinia și în problema agrară, arătând că orice inițiativă de îmbunătățire a situației țărănimii trebuia să țină cont de legislația prevăzută în Regulamentul Organic și în Convenția de la Paris (din anii 1832, 1851 și 1858). El propunea ca "proprietarul să rămână liber pe pământul său, iar țăranul să rămână liber pe munca sa", chiar dacă proprietarul era obligat să lase țăranului însemnate părți de moșie în folosință, contra unor redevențe.⁴⁸ În fine, conflictul cu Adunarea Legislativă munteană și apoi dizolvarea ei a făcut ca, la 14 aprilie 1861, guvernul Epureanu să primească un vot de blam din partea noii Adunări și să fie dat în judecată, printre altele, pentru presupuse nereguli în alegeri și pentru abuzuri în administrație. El a fost achitat de către Înalta Curte de Casație și Justiție abia la 18 septembrie 1862.⁴⁹

Cu toate aceste acuzații, Mihail Kogălniceanu făcea următoarea remarcă despre această guvernare a lui Epureanu: "*Nu am cunoscut un ministru mai onest în aplicarea regimului nostru constituțional decât reputatul Manolaki Kostaki.*"⁵⁰, în timp ce chiar fostul prim-ministru Epureanu își justifica astfel primul său ministeriat din București: "*Nu am fost slab, ...am fost moderat, iară moderațiunea guvernului nu e un semn de slăbiciune, ci de tărie! Violența numai este slăbiciune, în timp ce moderațiunea, când este bazată pe lege, dă putere, însuflă încredere tuturor cetățenilor că există un guvern care apără onoarea, familiile și averile cetățenilor.*"⁵¹

În 1862, când se poate vorbi de desăvârșirea Unirii Principatelor, Manolache Costache a fost reales, pentru a cincea oară, deputat al ținutului Tutova în Adunarea legislativă a României. În discursul său din 20 februarie a aceluiași an, el mulțumea bărlădenilor pentru alegerea sa și-și exprima recunoștința față de Adunarea care-l validase, declarându-și chiar disponibilitatea de a lucra cu guvernul Barbu Catargiu, "făcând abstracțiune de orice considerațiuni personale". Imediat după aceea, în 9 martie 1862, printr-o lege organică, a fost creat un Comitet Legislativ Provizoriu care să omogenizeze legislația și instituțiile juridice din cele două Principate Unite și să redacteze noile legi ale țării, iar din el făceau parte miniștri și deputații Lascăr Catargiu, Petre Mavrogheni, D. Ghica, N. Docan, Gr. M. Sturza, Ioan M. Florescu, Ioan Bălăceanu și, bineînțeles, Costache Epureanu - cel care era singurul competent,

⁴⁷ Elena Monu, *op. cit.*, p. 158. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 32-34. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 408. Ilie Popescu-Teiușani, *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucțiunii publice din 1864*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1963, p. 35. Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 17-19. A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 29-31.

⁴⁸ Manolache Costache Epureanu, *Chestia locuitorilor privită din punct de vedere al Regulamentului Organic și al Convenției*, Iași, 1860, p. 8 și 22. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 36-37. A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 32-34.

⁴⁹ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 32-33. A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 36-37. Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 21-22.

⁵⁰ *Istoria românilor, VII. Constituirea României moderne (1821-1878)*, coord. acad. Dan Berindei, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 531-532. A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 45.

⁵¹ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 34. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 392. Elena Monu, *op. cit.*, p. 159.

având doctorat în drept. Bucurându-se de o mare autoritate politică, în primăvara lui 1862, lui Epureanu i s-a propus de către Vasile Boerescu și G. Costaforu să constituie o grupare politică centristă, în care să includă personalități politice liberale și conservatoare, el fiind considerat adeptul ideilor liberale moderate și a celor conservatoare. A întâmpinat însă obstacole, căci conservatorii retrograzi nu aveau suficientă încredere în el, iar rivalitatea dintre D. Ghica și G. Costaforu era un impediment serios.⁵²

Cu toate ideile sale progresiste, Manolache Costache nu a îmbunătățit cu nimic situația țăranilor care lucrau pe moșia sa de la Epurenii, iar în vara anului 1863 au avut loc agitații pe mai multe moșii din Principatele Unite, printre care și Epurenii. De altfel, printr-o telegramă din 20 iunie 1863, ministrul de interne Nicolae Kretzulescu îl întreba pe directorul de poliție Nicu A. Catargi despre starea de spirit a țăranilor de la Epurenii, iar acesta din urmă i-a răspuns că deja spiritele s-au liniștit și s-au supus, fiind mai mult o exagerare a comandantului de jandarmenie. Totuși, chiar și în aceste condiții, Epureanu a acceptat colaborarea cu guvernul lui M. Kogălniceanu până în aprilie 1864, când Adunarea a dezbătut proiectul legii rurale, criticat de Manolache și caracterizat de el drept "socialist...", spoliator pentru că-i sărăcește pe moșieri și incendiar pentru că va provoca un război civil" De fapt, mai mulți conservatori (D. Ghica, V. Boerescu, G. Costaforu, Epureanu și alții) se opuneau acestui proiect de împrumut a țăranilor și l-au acuzat pe Kogălniceanu că vrea să devină "rege al țăranilor". După ce proiectul de lege a fost respins de Adunare la 13 aprilie 1864, domnitorul Cuza I-a însărcinat chiar pe Manolache Costache să realizeze acest deziderat național, dar printr-o lovitură de stat. Epureanu a refuzat, căci nu concepea violența în politică, fapt pentru care a fost apoi acuzat pe nedrept că e retrograd și că ar fi potrivnic cauzei țăranilor, deși el semnase Programul revoluționarilor pașoptiști de împrumut a țăranilor.⁵³

După cum observăm, dacă între anii 1859-1861 Manolache Costache Epureanu a fost principalul colaborator și sfătuitor al lui Alexandru Ioan Cuza, el s-a îndepărtat treptat și discret de acesta, apropiindu-se mai mult de conservatori. De altfel, Epureanu s-a distins în această perioadă ca lider al conservatorilor ieșeni. După lovitură de stat din 2 mai 1864 a lui Al. I. Cuza, Manolache Costache a trecut în mod clar în tabăra opoziției domnitorului. După ce a fost ales președinte al Adunării Elective, el l-a criticat pe Cuza pentru lovitură de stat și pentru regimul său autoritar, reproșându-i că prin aceste acțiuni a îndepărtat "oameni care au luptat timp de 20 de ani pentru drepturile țării" Totodată, Epureanu a atacat orice reformă a guvernului, mai ales *Legea Instrucțiunii Publice*, tolerând în mod nepermis discursurile nedrepte împotriva lui Cuza și a guvernului Kogălniceanu. Ca atare, guvernul și domnitorul -

⁵² *Ibidem*, p. 34-35. Elena Monu, *op. cit.*, p. 160. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 409.

⁵³ Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 410-411. C. D. Sturza-Șcheianu, *Acte și legiuri privitoare la chestia țărănească*, vol. I, București, 1907, p. 798-807. A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 38-39. Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 23-24.

uzând de prerogativele din Actul adițional - l-au înlăturat din postul de președinte al Adunării la 4 ianuarie 1865.⁵⁴

Tot în 1865, ministrul de finanțe Al. Cantacuzino a prezentat în Adunarea legislativă un proiect de lege pentru crearea unui institut de credit funciar (50 milioane de franci), prin care statul putea împrumuta pe marii proprietari, aceștia urmând să se organizeze într-o societate care să plătească anuitățile. Astfel, Comisia legislativă - din care au făcut parte M. Kogălniceanu, I. Ghica, I. Brătianu, Gr. M. Sturza, G. M. Ghica și Manolache Costache - a aprobat în unanimitate acest proiect de lege, considerat "o formulă ideală pentru proprietari". Întrucât marii proprietari de pământ duceau lipsă de forță de muncă în perioada producției agricole, premierul M. Kogălniceanu a elaborat legea tocmelilor agricole (1866), prin care moșierii puneau sub tutelă pe țărani, afectându-le drepturile civile și politice și contracarând astfel reforma agrară din 1864. Liberalii s-au opus acestei legi care încălca principiile economiei capitaliste, considerând-o concepută în spiritul vechiului Regulament Organic, țăranul fiind supus unei noi forme de robie și de interdicții, în timp ce moderatul Epureanu considera că interdicția civilă a țăranilor atrăgea după sine și pe cea politică, reprezentând de fapt o întoarcere în timp.⁵⁵

* * *

După abdicarea lui Al. I. Cuza (11 februarie 1866) și desemnarea lui Filip de Flandra ca principe al României, Adunarea Deputaților și premierul Ion Ghica i-au cerut lui Manolache Costache să conducă delegația care urma să plece la Istanbul, pentru a obține validarea acestui candidat la tron. Deoarece Filip de Flandra nu a acceptat oferta politicianilor români și ca urmare a plebiscitului din aprilie 1866, Adunarea Electivă a cărei președinte era Epureanu l-a ales pe Carol de Hohenzollern-Sigmaringen să ocupe tronul și, în consecință, din însărcinarea Adunării și a guvernului, Manolache, împreună cu Brătianu și Știrbei, i-au prezentat, la Dusseldorf, contelui Carol Anton de Hohenzollern actul constatator al votului deputaților din 1 mai. Astfel, la 10 mai 1866, Carol I a fost proclamat domnitor al României și a depus, după citirea textului de către Epureanu, jurământul de credință către Țară.⁵⁶

După transformarea Adunării în Adunare Constituantă, Manolache Costache a fost ales de majoritatea conservatoare drept președinte al acestui for, având un rol benefic în cadrul dezbaterilor aprinse legate de elaborarea primei *Constituții* interne a României. În discursul său - ținut în ziua promulgării noii legi fundamentale a țării de către principele Carol I (11 iulie 1866) - Epureanu sublinia importanța zilei de 10 mai,

⁵⁴ Dan Bogdan, Viorel Știrbu, *Pe urmele lui Alexandru Ioan Cuza*, București, Editura Sport-Turism, 1985, p. 183. *Istoria românilor*, VII. *Constituirea României moderne (1821-1878)* ..., p. 535. A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 40. Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 25. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 411-412.

⁵⁵ Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 412. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 40-41. N. G. Rădulescu, *op. cit.*, p. 14.

⁵⁶ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 41-42. Elena Monu, *op. cit.*, p. 161. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 413-414.

*“când Țara a văzut realizată cea mai vie și mai scumpă a sa dorință - monarhia cu principe străin, iar pentru România acest principe a devenit simbolul naționalității sale.”*⁵⁷

Devenind unul dintre principalii lideri ai conservatorilor, Manolache Costache s-a alăturat în vara anului 1866 lui Lascăr Catargiu, Alexandru Știrbei, Gh. Ghica, Constantin Brăiloiu și altora, în vederea unificării grupărilor conservatoare. Intenția lor s-a concretizat în apariția primului ziar conservator “Ordinea” (18 august 1866), în care acești lideri formulau în articolul-program un principiu fundamental al conservatorismului: progresul României prin reforme, dar fără perturbarea ordinei de stat! Din păcate, prima tentativă de creare a unui *Partid Conservator* s-a limitat doar la constituirea unui comitet electoral din reprezentanți ai grupării politice “Juna Dreaptă” și ai junimiștilor ieșeni, ei lansând un program politic chiar înaintea noilor alegeri legislative. Participând la aceste alegeri din decembrie 1867, Epureanu a câștigat lejer locul de senator conservator al județului Tutova.⁵⁸

Cu toată simpatia față de principele Carol I, Manolache Costache a luat atitudine și a protestat împotriva opiniilor nedrepte ale lui Carol Anton de Hohenzollern despre boierimea română și despre România - publicate în scrisoarea deschisă a acestuia către ziaristul Auerbach de la ziarul vienez “Neue Freie Presse” (24 aprilie 1868). Analist fin și bun cunoscător al istoriei noastre, Epureanu explică în scrisoarea sa de răspuns către același ziar vienez (trimisă la 1 mai 1868, de la Iași) evoluția dramatică a Țărilor Române sub dominația otomană, nefuncționarea unei economii cu adevărat moderne și lipsa unei clase de mijloc a întreprinzătorilor. El arăta că aceste lucruri au menținut la putere boierimea, dar că totuși instruirea fiilor de boieri români în Occident (cu mari sacrificii materiale) a reprezentat începutul reformării societății și a clasei politice din România, când boierimea a renunțat la titluri și privilegii în cadrul Adunărilor ad-hoc, practic autodesființându-se.⁵⁹

Aceste lucruri nu au afectat însă raporturile cordiale dintre Carol I și Manolache Costache, fapt pentru care domnitorul l-a numit pe Epureanu în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri. Noul guvern Epureanu - instalat la 20 aprilie/2 mai 1870 cuprindea mulți tineri miniștri conservatori: Alexandru Lahovary (ministrul Justiției), C. Grădișteanu (ministru de finanțe), G. Gr. Cantacuzino (ministrul lucrărilor publice), P. P. Carp (ministru de externe) și Vasile Pogor (ministrul Cultelor), fapt pentru care acest Executiv s-a mai numit “*Cloșca cu pui*” Titu Maiorescu - care se aștepta să fie numit în locul lui Pogor - s-a supărat pe premier și a devenit principalul său adversar. Încă de la început, guvernul Epureanu s-a confruntat cu *mișcările antievreiești* din țară și cu opoziția înverșunată a liberalilor “roșii” și a liberalilor fracționiști. Atitudinea premierului Epureanu - care deținea și funcția de ministru de Interne - de a-i apăra pe evreii deferiți Tribunalului din Iași (aprilie 1870) și de a le respecta inviolabilitatea persoanei, averile și cultul mozaic a

⁵⁷ Mihai Eminescu, *op. cit.*, vol. XI - *Publicistică*, p. 23. N. G. Rădulescu, *op. cit.*, p. 23.

⁵⁸ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 42-43. Elena Monu, *op. cit.*, p. 161-162. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 414.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 44-48 - unde E. Ioachimovici reproduce scrisoarea lui Carol Anton și pe cea a lui Epureanu.

fost apreciată de ministrul de justiție al Franței, Adolf Cremieux (de origine evreu). În condițiile declanșării *mișcării antidinastice*, dirijate de liberali, guvernul a trebuit să înăbușe *mișcarea "republicană" de la Ploiești* (august 1870), dar fără a putea opri dezastrul provocat de "*afacerea Strousberg*". De aceea, Camera Deputaților (rezultată din alegerile din mai 1870) și opoziția liberală care specula atașamentul premierului față de Carol I au respins proiectele financiare ale cabinetului. Mai mult, Epureanu era criticat de politicienii Vasile Boerescu și Dimitrie Ghica pentru faptul că nu acceptase o neutralitate activă a României în războiul franco-prusac, premierul dorind atunci ca statul român să nu se implice deloc, deși el oscila între simpatia sa și a românilor pentru Franța și sentimentele personale față de Carol I. De altfel, între principesa Elisabeta și Maria Costache Epureanu existau raporturi afectuoase, se vizitau la Viena, corespondau, inclusiv cu mama Elisabetei, principesa de Wied, iar la botezul fiicei Maria a lui Carol I lui Epureanu i s-a înmănat cel mai înalt ordin al Casei de Hohenzollern, dat de contele Carol Anton.⁶⁰

După deschiderea sesiunii parlamentare din noiembrie 1870, în Camera Deputaților au loc virulente atacuri contra Coroanei și împotriva Guvernului, Nicolae Blaremburg acuzându-l pe Epureanu că-l favorizează pe Carol I, nerespectând voința națiunii. Dorind să-și majoreze, prin noi alegeri legislative, majoritatea conservatoare, Epureanu a dizolvat Camera Deputaților, cu aprobarea lui Carol I. Deși premierul Manolache Costache a folosit administrația și armata contra liberalilor, totuși aceștia au câștigat alegerile, iar în țară s-au creat tulburări. Mai mult, la 16 decembrie 1870, Strousberg a anunțat că nu poate plăti cupoanele obligațiunilor Societății de Căi Ferate Române care-i fusese concesionată și că acest lucru revine statului român. Atunci noua Adunare legislativă i s-a adresat jignitor domnitorului și i-a acordat un vot de neîncredere guvernului Epureanu (care a demisionat la 23 decembrie 1870).⁶¹

Trecut în opoziție, Manolache Costache a rămas la București, cerând apropiatilor săi conservatori să aibă răbdare până se va sfârși criza internă - legată de rezolvarea afacerii Strousberg, iar în ianuarie și februarie 1871 a menținut legăturile cu Carol I și chiar s-a întâlnit cu von Radowitz, consulul german la București. Manifestația populară de protest din fața consulatului german din București, organizată de liberali în martie 1871, când nemții sărbătoreau victoria contra Franței și ziua de naștere a împăratului Wilhelm I, a dus la căderea guvernului Ion Ghica și la pregătirile conservatorilor de a prelua Executivul, lista noului cabinet fiind concepută chiar în acea zi în casa lui Epureanu, cel care-i promitea lui Carol I, prin mareșalul Palatului, că "în caz de nereușită, el își va lua răspunderea întregii situații". Așadar, Manolache Costache a contribuit decisiv la instalarea guvernului autoritar a lui Lascăr Catargiu.⁶²

⁶⁰ *Ibidem*, p. 50-54. Elena Monu, *op. cit.*, p. 162-163. *Memoriile regelui Carol I al României*, vol. I, ediția Stelian Neagoe, București, Editura „Scripta”, 1993, p. 115. Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 45-46. Ion Bulei, *op. cit.*, p. 29-30.

⁶¹ *Memoriile regelui Carol I ...*, vol. I, p. 115-117. Traian Nicola, *op. cit.*, p. 419-420. Elena Monu, *op. cit.*, p. 164.

⁶² Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 58-61. Elena Monu, *op. cit.*, p. 164-165. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 421.

După alegerile generale din mai 1871, Manolache Costache a devenit senator din partea Clubului Conservator din Iași (condus de el și de Grigore M. Sturza), participând la alegeri pe liste comune cu junimiștii ieșeni. De altfel, tot atunci, Epureanu a subscris, împreună cu alți parlamentari, la "*Petiția de la Iași*" un document elaborat de conservatorii și junimiștii moldoveni și care cuprindea modificări ce vizau restrângeri ale caracterului liberal al Constituției din 1866. Tot el s-a obligat să înainteze acest act către Parlament.⁶³ După aceea, Manolache a fost cooptat în guvernul Lascăr Catargiu în funcția de ministru al Justiției (28 octombrie 1872 - 31 martie 1873), venind în fața Legislativului cu un *proiect privind reformarea justiției*, propunerile sale fiind precedate de un raport personal asupra situației justiției din România. Ca membru în guvern, el a răspuns criticilor deputatului liberal Nicolae Ionescu referitoare la contractul cu societatea anonimă de căi ferate (votat de deputați la 24 decembrie 1871). Totodată, Epureanu s-a implicat și în dezbaterile *proiectului de lege privind înființarea Creditului Funciar Român* cu capital autohton (după modelul de constituire al creditului funciar din Prusia, la finele veacului al XVIII-lea), el venind cu propria sa variantă care prevedea contopirea mai multor asociații de credit funciar într-o singură instituție condusă de capitaliști autohtoni și nu de moșieri, dar cu aportul străinilor. Deoarece proiectele sale nu au fost agreate și nici votate de deputații conservatori, Manolache Costache a demisionat din guvern și a trecut în tabăra opoziției liberale.⁶⁴

Comportamental, Epureanu s-a asociat între anii 1873-1875 cu liberalii de toate nuanțele, deși doctrinar a rămas un conservator care a criticat viziunea liberală asupra modalității și ritmului de modernizare a societății românești. Prin instrucție și cultură, el nu era de acord cu liberalii de a copia modelul occidental de dezvoltare, fără măcar a-l adapta la specificul României. De altfel, în discursurile sale politice, Epureanu accentua ideea că moșierimea ar fi singura clasă socială capabilă să asigure progresul și prosperitatea țării, dacă s-ar afla la guvernare. Totodată, gândirea politică a lui Manolache Costache a oscilat între ideile conservatoare și cele liberale, căci el a evidențiat elementele liberale din conceptul și principiile conservatorismului. În fine, putem spune că Epureanu a fost părintele celor două mari partide politice: Partidul Liberal - prin rolul jucat de el în coaliția de la Mazar Pașa - și Partidul Conservator, prin rolul său de unificator și catalizator al grupărilor conservatoare.⁶⁵

Ca independent și apoi ca liberal, Epureanu a combătut proiectele de legi inițiate de conservatori. Spre exemplu, a criticat legea privind convertirea datoriei flotante de 27 milioane lei într-un împrumut, cu rentă, căci această datorie provenea din plățile anuităților către societățile de cale ferată contractate de Strousberg și Ofeinheim, dar și din datoriile făcute de guvernele anterioare. Argumentele sale au

⁶³ Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 422. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 62. Elena Monu, *op. cit.*, p. 165.

⁶⁴ V. Boerescu, *Discursuri politice (1859-1873)*, București, 1910, p. 583-585 și p. 611-612. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 63-64. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 422-424. Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 58. Ion Bulei, *op. cit.*, p. 32-35.

⁶⁵ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 66-68. Elena Monu, *op. cit.*, p. 167. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 426. V. Boerescu, *op. cit.*, p. 585-587. Ion Bulei, *op. cit.*, p. 38-43. P. P. Cărp, *Discursuri (1868-1888)*, vol. I, București, 1907, p. 153-158.

fost însă demontate de P. P. Carp și respinse de Legislativ. Nemulțumit de faptul că nu mai era în guvern, Manolache Costache era uneori nedrept sau chiar jignitor față de foștii săi colegi conservatori. Astfel, în februarie 1875, când s-a dezbătut în Parlament *concesiunea Ofeinheim*, el a atacat dur guvernul conservator și, mai ales, pe ministrul de finanțe Petre Mavrogheni, pe care l-a acuzat de luare de mită. Tot P. P. Carp i-a replicat, spunându-i că atunci când cei doi erau colegi în guvern, Epureanu a tăcut.⁶⁶

Odată cu înființarea Partidului Național Liberal (PNL) la 24 mai 1875, când toate formațiunile liberale și dizidenții conservatori, întruniți în casa maiorului Lakerman din București, au decis unificarea într-un singur partid, în urma organizării și moderării de către Epureanu a așa-zisei *coalitii de la Mazar Pașa*, Manolache Costache s-a înregimentat ca lider politic al PNL și la 4 iunie 1875 a fost ales chiar membru în Comitetul Executiv. În această postură, el combate la 27 iunie 1875 *Convenția comercială dintre România și Austro-Ungaria* în Parlament, optând pentru o politică protecționistă, deși până atunci pledase pentru liber-schimbism. Discursul său, deși recunoștea semnificația ca „act de autonomie” a acestei convenții comerciale și chiar ca simbol de independență a statului român față de puterea suzerană, evidenția efectele negative pe care le produce acordarea de avantaje evreilor austrieci în detrimentul comerțului românesc. Cu această ocazie, Epureanu a expus pe larg problema evreilor din România și chiar a cerut elaborarea unui proiect de lege care să rezolve această chestiune. Însă, după rezultatul votului favorabil Convenției comerciale din 29 iunie 1875, el a renunțat la postul de deputat, trecând definitiv de partea liberalilor și apoi plecând la Epureni, „ca să treiere grâu”⁶⁷

După ce în vara lui 1875, proaspătul creat Partid Liberal a declanșat vaste campanii de contestare a Convenției comerciale româno-austro-ungare, la începutul anului următor acest partid lansa manifeste către cetățeni, pregătindu-se în vederea alegerilor pentru Senat din martie 1876, desfășurate în timpul tumultoaselor certuri politice. În județul Tutova, la Colegiul I a ieșit învingător senatorul Manolache Costache, iar la Colegiul II a câștigat Iorgu Radu. Neavând puterea nici un politician de a conduce Partidul Liberal și nici de a se alege vreun președinte a lui, repartitia funcțiilor a constituit o problemă, dar în cele din urmă mitropolitul primat Calinic Miclescu a fost ales la 14 aprilie 1876 ca președinte al Senatului, iar Epureanu ca vicepreședinte, ca și G. Vernescu. După demisia guvernului conservator Lascăr Catargiu din 30 martie 1876, Carol I s-a consultat cu fruntașii liberali în vederea formării unui nou guvern și, după mai multe tentative, este instalat guvernul gen. Ion Emanuel Florescu.⁶⁸

Titu Maiorescu a considerat că liberalii radicali ai lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti au urmărit să-l înlăture pe principele Carol I și după încetarea mișcării dinastice, numai că realizarea Alianței celor Trei Împărați și începutul crizei orientale au zădărnicit acest plan al liberalilor, fapt pentru care coaliția de la Mazar Pașa l-a ales

⁶⁶ P. P. Carp, *op. cit.*, vol. 1, p. 45-46 și p. 159. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 424-425.

⁶⁷ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 66-70. Elena Monu, *op. cit.*, p. 168. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 426-427.

⁶⁸ Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 427-428. Publicația „Românul”, București, anul XX, nr. 29 din 30 martie 1876, p. 2-4.

drept șef pe Epureanu, ca o garanție a atitudinii schimbate față de dinastie și folosindu-se de apropierea lui Manolache față de Carol I pentru a putea intra la guvernare. Astfel, la 27 aprilie 1876 Epureanu a fost numit ca premier al noului guvern liberal „*al mazarinștilor*”, deținând și funcțiile de ministru al Comerțului și Industriei și de ministru al Lucrărilor Publice. Din guvern mai făceau parte M. Kogălniceanu (ministru de Externe), Ion C. Brătianu (ministru al Finanțelor), G. Vernescu (ministru de Interne), avocatul Mihai Ferechide (ministru de Justiție) și Gh. Chițu (ministru al Instrucțiunii Publice), iar locul lui Epureanu de vicepreședinte al Senatului era luat de Ion Ghica. Programul noului guvern viza următoarele măsuri: aplicarea strictă a Constituției, reorganizarea armatei, redresarea economiei și finanțelor țării, dezvoltarea și apărarea industriei și comerțului, grija sporită față de școală, justiție și Biserică, respectarea neutralității României și a tratatelor încheiate de aceasta. Deoarece guvernul nu avea majoritatea în Senat, Manolache Costache i-a cerut lui Carol I să-l dizolve, iar, după dizolvare, la alegerile din 3 mai 1876 au ieșit învingători liberalii, în frunte cu Ion Brătianu.⁶⁹

Pe plan extern, guvernul Epureanu a început în iunie 1876 o viguroasă campanie diplomatică, pentru a determina puterile garante să recunoască neutralitatea și inviolabilitatea teritoriului României, în condițiile în care exista pericolul unei noi invazii militare a țării, ca urmare a tratatelor dintre Rusia și Austro-Ungaria și datorită izbucnirii războiului Serbiei și Muntenegrului cu Turcia. De altfel, la 4 iunie 1876, cabinetul Epureanu a înaintat o notă diplomatică în care se afirma că „România nu face parte din Imperiul Otoman” și că, prin Tratatul de la Paris, „puterile europene nu au creat aici un stat puternic și complet independent”, în timp ce notele circulare ale ministrului de externe Mihail Kogălniceanu din 16 iunie și 20 iulie 1876 - adresate agenților diplomatici români - solicitau puterilor europene să recunoască independența țării înainte ca Rusia să înceapă războiul. În schimb, în problema răscumpărării creanțelor drumurilor românești de cale ferată, guvernul nu a adoptat o decizie coerentă.⁷⁰

Deși contribuise la căderea guvernului conservator a lui Lascăr Catargiu, fapt ce i-a determinat pe unii contemporani să-l compare cu personajul mitologic Saturn care-și devora copiii, Manolache Costache a dat dovadă de onoare și cavalerism, dezaproband gestul liberalilor din Camera Deputaților de punere sub acuzare a majorității miniștrilor fostului cabinet conservator. Atitudinea lui Epureanu în timpul discuțiilor pe această temă din Parlament, când Nicolae Flea și alți 75 de deputați liberali au susținut judecarea foștilor miniștri conservatori, a fost una demnă, căci el a afirmat că își asumă responsabilitatea pentru perioada cât a fost ministru conservator al Justiției și că se va supune legilor dacă se vor găsi fapte care să-l incrimineze. La 19 iulie 1876, deputatul Câmpineanu a propus printr-un amendament ca judecata foștilor

⁶⁹ Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. II, București, 1897, p. 15. Traian Nicola, vol. 2, p. 428-429. Elena Monu, *op. cit.*, p. 168. *Istoria românilor*, Iași, Editura „Cultura fără frontiere”, 1996, p. 222. Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 63-64.

⁷⁰ Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 432. Elena Monu, *op. cit.*, p. 169. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 72-73. *Istoria românilor...*, p. 223. *Memoriile regelui Carol I ...*, vol. III (1876-1877), București, Editura „Machiavelli”, 1994, p. 47-49.

miniștri să fie făcută de Înalta Curte de Justiție, căci funcționarea unei comisii a deputaților ar încălca principiul separării puterii judecătorești de cea legislativă. Alături de M. Kogălniceanu, Epureanu a pledat și el pentru acest amendament, deși în cele din urmă acesta a fost respins, fapt ce a provocat ruptura sa cu deputații și colegii liberali și, în consecință, demisia la 23 iulie 1876 a guvernului său, mai ales că refuzase decretul principelui Carol I de dizolvare a Parlamentului.⁷¹

În ceea ce privește problema independenței de stat a României, senatorul Manolache Costache Epureanu și-a nuanțat atitudinea. Astfel, în decembrie 1876, împreună cu Nicolae Blaremburg și Petre Grădișteanu, a criticat mișcarea de protest a Camerei față de Constituția turcă - în care România era considerată provincie otomană privilegiată, iar la dezbaterile din cadrul Consiliului de Coroană din 2 aprilie 1877 s-a declarat pentru neutralitatea țării în iminentul război ruso-turc. Alături de alți foști miniștri conservatori - chemați de Carol I la consultări pe această temă, Epureanu și-a exprimat acordul de principiu pentru trecerea trupelor rusești prin țară, dar fără cooperare militară, armata română urmând să se limiteze la rolul de protejare a populației față de eventualele excese ale armatei ruse. Deși pentru respingerea încheierii vreunei convenții militare româno-ruse s-au exprimat și P. P. Carp, D. A. Sturza, Vasile Boerescu și alții, totuși Senatul a aprobat-o cu 41 de voturi pentru și 10 voturi împotriva. De altfel, alegerile legislative au trebuit să fie devansate (9-13 aprilie 1877), din cauza precipitării evenimentelor politice, iar Epureanu a fost ales ca senator al județului Tutova. Și după semnarea la 17 aprilie 1877 a *Convenției militare româno-ruse*, Epureanu a atras atenția senatorilor asupra faptului că România nu a primit garanții din partea Rusiei că i se va recunoaște independența și i se va respecta neutralitatea, existând pericolul încălcării integrității sale teritoriale și a ocupării sudului Basarabiei. Cu toate acestea, după declanșarea agresiunii turcești asupra României la 30 aprilie 1877, Manolache Costache în calitate de președinte al Senatului - a trebuit să voteze pentru starea de război dintre România și Turcia, iar la 9 mai 1877 a votat *Proclamația de Independență a României*.⁷²

Între 1877-1879, Epureanu a avut numeroase intervenții în Senat, pledând pentru anularea restricțiilor religioase și solicitând acordarea drepturilor civile și politice ale evreilor din România, cerând astfel modificarea articolului 7 din Constituție și a legii electorale. Deși guvernul liberal la care era raliat acum dorea desființarea Colegiului I al marilor proprietari, Manolache Costache cerea menținerea acestuia. De altfel, încă din 1878, el a început să se apropie, din nou, de conservatorii ieșeni, semnând alături de aceștia „*Petiția de la Iași*”, prin care se cerea reforma Constituției din 1866. Reales ca senator al județului Tutova în aprilie 1879, Epureanu era extrem de activ în cadrul dezbaterilor parlamentare, exprimându-și ideile asupra mai multor probleme importante ale țării: datoria publică și bonurile de tezaur ale României; reorganizarea Ministerului de Externe; găsirea unui loc pentru sediul

⁷¹ Stelian Neagoe, *op. cit.*, p. 65-66. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 73-76. Elena Monu, *op. cit.*, p. 169-170. *Memoriile regelui Carol I ...*, vol. III, p. 53. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 430-431.

⁷² *Memoriile regelui Carol I ...*, vol. III, p. 108 și 128. Elena Monu, *op. cit.*, p. 170. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 432-433.

Academiei Române; răscumpărarea căilor ferate române; elaborarea legii drumurilor; anularea clauzei penale din Codul Civil; modificarea art. 7 din Constituție și acordarea de drepturi civile și politice evreilor din țară; elaborarea unei legi a băuturilor spirtoase; rezilierea contractului cu antreprenorii monopolului Regiei Tutunului etc. Deși începea să fie măcinat de tuberculoză, Manolache Costache a continuat să fie activ în Senat și în anul 1880, când a avut importante intervenții parlamentare legate de reorganizarea armatei și de statutul porturile franceze din Brăila, Galați, Sulina, Tulcea și Constanța, dar și de înființarea unei Fabrici de hârtie, iar ultimul discurs în Parlament l-a avut la 10 aprilie 1880.⁷³

Reapropierea lui Manolache Costache de conservatori a fost extrem de reușită, căci se bucura încă de suficientă autoritate în rândul lor, astfel că - la 3 februarie 1880 - el a devenit primul președinte al Partidului Conservator și autorul primului *Program politic* al acestuia, însă fără a apuca să-i dea partidului coeziunea organizatorică corespunzătoare, fiind destul de bolnav. Astfel, demarând în februarie 1880 procesul de unificare a grupărilor conservatoare și creând Partidul Conservator pe baza Clubului Conservator din București și pe baza grupării politice "Juna Dreaptă", Epureanu a elaborat *Programul* și *Statutul* acestei formațiuni politice. Noul partid era condus de un *Comitet Permanent* (alcătuit dintr-un președinte, un vicepreședinte și 5 membri) și de *Adunarea Generală* (formată din 88 de membri fondatori și permanenți ai Clubului Central și din președinții comitetelor județene de partid). În bugetul partidului care era proiectat de Comitetul Permanent și aprobat de Adunarea Generală - erau înscrise și cheltuielile de editare ale *ziarului "Timpul"* (fondat încă din martie 1876 și fiind oficiosul partidului și propagatorul ideilor sale politice). Partidul se baza pe susținerea marilor proprietari de pământ (marea moșierime), pe o parte din mica burghezie și pe unii intelectuali proeminenți.⁷⁴

Cu toate acestea, încă de la înființarea acestui partid, Epureanu a întâmpinat serioase dificultăți, cauzate de: ostilitatea fățișă a lui Titu Maiorescu (care nu trecea pe la sediul partidului); reticența lui Lascăr Catargiu (retras la moșia sa de la Golășei); inconsecvența lui P. P. Carp, Grigore Sturza, Gh. Gr. Cantacuzino și V. Boerescu (care și-au retractat apoi decizia de a-l recunoaște pe Epureanu ca șef al partidului); criticile lui Theodor Rosetti. Așadar, supus presiunii "lupilor cei tineri care-i ucid pe cei bătrâni", organismul firav a lui Epureanu a cedat în aprilie 1880, fiind atins de tuberculoză, fapt pentru care politicianul a fost nevoit să se retragă din viața publică și să se întoarcă la moșia sa de la Epureni.⁷⁵

După ce a încetat din viață la Schlangenbad (Germania), la 7 septembrie 1880, din ordinul telegrafic al primului ministru I. C. Brătianu, autoritățile i-au organizat lui Manolache Costache funeralii naționale. Astfel, el i-a transmis ministrului de interne

⁷³ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 83. Elena Monu, *op. cit.*, p. 170-171. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 433-434.

⁷⁴ Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, București, Editura Politică, 1987, p. 18-20. Idem, *Conservatori și conservatorism...*, p. 43-46. Ziarul "Timpul", nr. 37/16 februarie 1880, București, 1880 - *Statutele clubului conservatorilor și programul partidului*. Elena Monu, *op. cit.*, p. 171. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 435.

⁷⁵ Mihai Eminescu, *op. cit.*, vol. XI - *Publicistică*, p. 327. Elena Monu, *op. cit.*, p. 171. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 436.

A. Teriachiu următoarele: *"Domnule Ministru! Răposatului Manolaki Kostaki Epureanu, care de mai multe ori a fost Președinte al Camerei, Președinte al Constituantei, șef al Guvernului și, mai presus de toate, unul din cei dintâi care a deșteptat conștiința națională și a contribuit la constituirea statului român, a-i da toate onorurile cuvenite de la intrarea corpului în țară înseamnă a îndeplini dorința națiunii. Incumbă Domniei Tale, D-le Ministru, a lua toate dispozițiunile ca să se îplinească această sfântă datorie."*⁷⁶ După ce trenul cu trupul neînsuflețit a lui Epureanu a intrat în țară pe la granița Ițcani, oficialitățile militare și civile - în frunte cu ministrul de interne, A. Teriachiu - au însoțit cortegiul funerar până la Bârlad, iar la Pașcani, Bacău și Tecuci a fost întâmpinat cu onoruri militare. La înmormântarea de la Bârlad au participat reprezentanți ai Casei Regale (col. Greceanu, adjutant domnesc), Parlamentului (Petre Mavrogheni, Al. Zissu, V. Hiotu, Teodor Codrescu, Theodor Ioan, P. Teulescu etc.), Guvernului (A. Teriachiu), partidelor politice (Lascăr Catargiu și Theodor Rosetti), Armatei (gen. Zefcari) și ai autorităților centrale și locale, dar și mitropolitul Iosif al Moldovei. Toți cei care au susținut discursuri panegirice au evidențiat patriotismul lui Manolache Epureanu și enorma sa contribuție la crearea și modernizarea statului național român. De altfel, toți oamenii politici importanți și presa vremii au elogiat remarcabila personalitate a acestui reputat om politic al epocii sale - Manolache Costache Epureanu.⁷⁷

Spre exemplu, în drumul spre cimitirul "Eternitatea" din Bârlad, când carul mortuar al lui Epureanu a fost oprit la Biserica "Domneasca", unde s-a oficiat un amplu serviciu religios, au ținut discursuri panegirice I. Gane (primarul orașului) și senatorul Theodor Rosetti. Iată ce frumos portret i-a zugrăvit atunci Theodor Rosetti ilustrului om politic Manolache Costache Epureanu: *"Omul în jurul rămășițelor căruia o întristare comună ne-a adunat din toate unghiurile țării, Manolaki Kostaki, a fost unul din întemeietorii junelui stat român. Născut la 1820, el aparținea acelei generațiuni pe care o soartă ingrătă a destinat-o la munca grea și adeseori plină de decepțiuni de-a fonda o stare de lucruri nouă în o țară străveche, de-a deștepta la conștiința naționalității pe un popor care părea adormit sub greutatea nenorocirilor seculare ce trecuseră peste el. Epoca de regenerare a României, adaptarea ei la viața modernă a familiei popoarelor europene, e strâns unită cu numele bărbatului pe care-l plângem. Pe la jumătatea acestui secol, pe când domneau încă formele unei organizații vechi, care-și pierduseră de mult spiritul lor, odinioară dătător de viață, Manolaki Kostaki, împreună cu contemporanii săi, a formulat pentru întâia dată în Iași principiile acelea de regenerare națională, care de atunci și până acum s-au realizat neconținut. Cel dintâi act politic al său a fost participarea la acea mișcare ce, la 1848, cuprinsese și țara noastră și a cărei programă a fost însăși calea pe care am parcurs-o de atunci și până acum. Luptele din trecut și-au pierdut înțelesul lor și probleme cu totul noi răsar în calea statului român, la rezolvarea cărora e de dorit ca generația actuală și cele viitoare să lucreze cu aceeași dezinteresare, cu același*

⁷⁶ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 64. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 436. N. G. Rădulescu, *op. cit.*, p. 17-20.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 107-108. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 437-438. Elena Monu, *op. cit.*, p. 172-173. N. G. Rădulescu, *op. cit.*, p. 22-24. Ziarul "Timpul", București, 8 septembrie 1880.

nestrămutat patriotism de care răposatul Manolaki Kostaki ne-a dat un luminos exemplu Ducându-se din mijlocul nostru, rămâne între noi pentru totdeauna acel spirit generos și patriotic pe care Manolaki Kostaki îl avea împreună cu numele său, moștenire a secolelor trecute; căci dacă a reprezentat ideile unui timp nou, caracterul și simfîrea cu care a făcut-o au fost aceleași care formau tăria neînfrînată a vremilor vechi, pentru că el era reprezentantul firesc al poporului său, prin caracterul îngăduitor, prin cumințenia și bunul simț care deosebesc poporul nostru de altele. Reintrînd în pămîntul părintesc, țărîna patriei sale iubite îi va fi ușoară, pe cât timp vor mai răsuna peste mormîntul său accentele limbii noastre și se vor realiza aspirațiunile poporului nostru Numai menținînd vii în inimile noastre gândurile sale înțelepte, nobilele sale aspirațiuni și transmițîndu-le generațiilor viitoare, vom putea îndeplini datoria de recunoștință ce cu toții o avem către omul de bine Manolaki Kostaki, către acest adevărat patriot care totdeauna a pus interesul țării mai presus de interesele individualității sale"⁷⁸

Totodată, ziarul "Telegraful Român" din 12 septembrie 1880 scria despre controversatul om politic Epureanu (cărui pînă atunci îi fusese ostil) următoarele: "Vrem să-l judecăm cu nepărtinire și să-l ridicăm din confuziunea în care opiniunea publică îl pierde. Acest bărbat politic avea într-însul o patimă, aceea de a domina. Ea l-a târât în toate contrazicerile, în toate inconsecințele aparente, care fac din viața acestui inteligent om politic un lanț de verigi variate în culoare, în preț și în calitate. Manolaki Kostaki a fost liberal pînă în adîncul sufletului de cîte ori a putut face ceva pentru țara lui cu liberalii, dar și conservator pînă în adîncul patimei cînd era vorba de a face opozițiune unui guvern liberal, totul pentru a urca la cîrma guvernului sufletul său eminemente liberal L-am combătut pe Manolaki Kostaki, și foarte adeseori dur, pe această suprafață a luptelor, dar eram convinși de un fapt: că în inima lui nu era teremul pe care reacțiunea să prindă roade, căci nici o faptă a Epureanului, de cîte ori a fost el la putere, n-a atentat nici la libertatea, nici la neatîrnarea statului."⁷⁹

O frumoasă caracterizare a lui Manolache Costache Epureanu a făcut-o și ziarul "Răsboiul" (la cîteva zile de la moartea politicianului): "Credința sa fundamentală era aceea că un stat numai atunci poate înflori, cînd destinele sale sunt conduse de partea aceea a nației care e neatîrnată prin avere și cultură și că orice stat e osîndit la o retrogradare sigură, mai ales cînd încapă pe mîna oamenilor care își fac din politică o meserie de credință, un mijloc de îmbogățire ori de bun trai. Ca orator, Epureanu era strălucit, ore întregi fermeca auditoriul, îmbrăcînd adevărurile cele mai crude în forma nevinovată a unui umor atît de contagios, încît cei mai mari adversari politici ai săi, departe de a fi jigniți de acele valuri de fină ironie, de acele scînteieri ademenitoare ale unui spirit atît de cult, atît de elegant și de o amabilitate personală covârșitoare, îl ascultau cu o adîncă plăcere."⁸⁰

⁷⁸ Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 437-438. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 99-102. Ziarul "Timpul", 25 septembrie 1880.

⁷⁹ Ziarul "Telegraful Român", București, 12 septembrie 1880. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 86-87.

⁸⁰ Ziarul "Răsboiul", București, 12 septembrie 1880. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 439.

Dintre contemporani, cel mai bine l-a înțeles și l-a evocat poetul național Mihai Eminescu, cel care în vibrantul său articol de la ziarul "Timpul", făcut dintr-un admirabil sentiment de devoțiune, a sintetizat politicianul, militantul și patriotul care a fost Manolache Epureanu: " *Un stat - așa cum spunea Epureanu - poate înflori numai atunci când destinele sale sunt conduse de partea aceea a nației care e neatârnată prin avere și prin cultură. Epureanu era liberal și un liberal sincer. Admirator și cunoscător al instituțiilor liberale engleze, el recunoscuse adevărul că garanția duratei și trainiceii dezvoltări a unui stat cu instituțiunile lui cu tot e, de fapt, împăcarea formelor tradiționale de existență cu cuprinsul lor nou, cu dezvoltarea nouă... Astfel de om politic care a fost Manolachi Kostaki Epureanu, cel care avea simțul datoriei împins până la ideal, o amabilitate desăvârșită, un înalt spirit de onoare și cavalermism, o generozitate personificată la care nimeni nu a făcut apel zadarnic și, mai ales, un devotament aparte pentru națiune și pentru Tron, a înțeles pe deplin destinul acestei țări a noastre și, de aceea, cu atât mai mult astăzi îi simțim lipsa modelului său.*"⁸¹

4. Personalitate de seamă a Bârladului

Ca bârlădean, Manolache Costache Epureanu a fost foarte apropiat față de concitadinii săi și extrem de apreciat pentru inteligența și moralitatea sa. Se cunoștea bine cu Iorgu Radu, Gheorghe Iamandi, Iordache Lambrino și cu prietenul acestuia din urmă - Alexandru Ioan Cuza, cel care venea deseori la Bârlad. Făcea parte din elita bârlădeană și se bucura de un mare respect în rândul profesorilor de la Gimnaziul "Gh. Roșca Codreanu" din localitate. Dintre rude, buni prieteni i-au fost Costache Negri (verișorul său) și surorile acestuia - Elena și Catinca (tatăl lor Petrache Negre fiind vărul primar al Catincăi Epureanu).⁸²

După ce a intrat și mai mult în viața publică a Bârladului, ca magistrat, devenind președinte al Tribunalului Tutova din Bârlad (1846-decembrie 1847), incoruptibilul și exigentul Epureanu a dat dovadă de moralitate profesională și nu a tolerat niciodată mita, influența și nedreptatea, declarând cu fermitate că "*Tribunalul nu se supune poruncilor, ci legii*" Într-o societate bârlădeană dominată de flagelul corupției, el știa să împartă dreptatea celor nevoiași și chiar nu îngăduia nici un abuz al vechilor boieri sau al politicienilor față de târgoveții și țărani judecați. Încă de atunci, bârlădenii i-au admirat integritatea și moralitatea, cinstea și onoarea.⁸³

Mai apoi, reîntors în țară în august 1849, Manolache Costache a locuit alternativ la Bârlad și la Iași. De altfel, în Bârlad a cunoscut-o pe frumoasa Maria (fiica lui Alexandru Sturza și a Smarandei Sturza Bârlădeanul, născută Costandachi), de care s-a îndrăgostit și cu care s-a căsătorit în 1851. Căsnicia celor doi a fost una din cele mai fericite, noua familie locuind fie la Bârlad, fie în conacul de la Epureni

⁸¹ Mihai Eminescu, *op. cit.*, vol. XI - *Publicistică*, p. 328. Ziarul "Timpul", București, 10 septembrie 1880.

⁸² Dumitru Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p. 74, 78, 81 și 83. Elena Monu, *op. cit.*, p. 173-174.

⁸³ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 18. Ion Bulei, *op. cit.*, p. 21-23. Elena Monu, *op. cit.*, p. 175.
<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

(moșie care a trecut în proprietatea lui Manolache, după moartea unchiului său Iordache Costache).⁸⁴ Totuși, a trăit mai mereu încurcat în datorii, asta și pentru că socrii săi - Alecu Sturza Bârlădeanul și soția sa, Smaranda - nu i-au dat nimic și nici nu l-au lăsat să vină în casa lor. În aceste condiții, pentru a-și achita împrumuturile făcute în perioada exilului și cheltuielile necesare întreținerii familiei, Epureanu și-a vândut moșia Borosăști (1855), casele Catincăi Costache de pe actuala stradă Nicolae Bălcescu, nr. 40 din Bârlad (februarie 1859) și casele sale din același oraș (în 1859 și 1868).⁸⁵

În altă ordine de idei, după ce a fost ales ca membru de seamă al Comitetul Central al Unirii din Iași (30 mai 1856), Manolache Costache - alături de alți membri bârlădeni ai acestui comitet, cum ar fi Al. I. Cuza, Ion Codrescu, Ion Vârgolici, Constantin Dimake și Mihai Cerchez - au făcut din Bârlad al doilea mare centru unionist al Moldovei, contribuind la înființarea la 19 iulie 1856 a Comitetului Unionist din Bârlad (cu 134 de membri). Alături de unii profesori ai Gimnaziului "Gh. Roșca Codreanu" din Bârlad (Panait Chenciu, Ioan Popescu) și de boierii progresiști Iorgu Radu, Constantin Sturza, Ioan Miculescu, G. Giușcă, aga Costin Emanoil și alții, Epureanu a luptat pentru Unire, iar în casa sa ori în cea a lui Lupu Costachi din Bârlad se adunau membrii Comitetului Unionist al județului Tutova și al orașului Bârlad. La aceste întruniri participau deseori și fruntașii unioniști moldoveni Al. I. Cuza, Costachi Negri, Mihail Kogălniceanu, Anastasie Panu, Mihail Jora, Petrache Mavrogheni, Dumitru Sturza și Constantin Rolla.⁸⁶

Întrigați de mașinațiunile cârmuirii la alegerile locale din vara anului 1857, Manolache Costache și alți unioniști bârlădeni au trimis de la Bârlad o scrisoare consulului francez din Moldova, Victor Place (30 iulie 1857), prin care îl informau asupra abuzurilor administrației locale în cadrul acestor alegeri, ilegalitățile comise în întocmirea listelor electorale și neexercitarea corespunzătoare a dreptului de vot. Mai mult, Epureanu a vegheat și asupra corectitudinii întocmirii listelor electorale din județul Tutova pentru Divanul ad-hoc, cercetând în august 1857 ca fiecare candidat să fie înscris, în funcție de avere, în colegiul de care aparținea. Tocmai de aceea, prefectul Dia al districtului Tutova dorea să-l radieze de pe listele electorale pe Manolache Costache și l-a defăimat, printr-o scrisoare, în fața caimacamului Nicolae Vogoride. Cu toate acestea, la alegerile din septembrie 1857, el a fost ales ca deputat în districtul Tutova al Divanului Ad-hoc din Moldova cu 35 de voturi, din totalul de 41 de electori prezenți, făcând parte din colegiul marilor proprietari (alături de Grigore Șuțu). Printre bârlădenii care l-au ajutat pe Epureanu să câștige aceste alegeri erau colonelul Boteanu, P. Veissa, C. Costaki, dr. Costin, G. Giușcă, K. Ciucă, C. Alexis, G. Gane și mulți alții.⁸⁷

⁸⁴ Elena Monu, *op. cit.*, p. 153-154. Radu Rosetti, *Scrieri*, București, Editura Minerva, 1980, p. 703.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 159. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 32-33. Radu Rosetti, *op. cit.*, p. 703.

⁸⁶ Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 389. *Anul revoluționar 1848 în Moldova*, vol. I, doc. 612, p. 429-430. Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 23. Gheorghe Platon, *op. cit.*, p. 22-24. *Acte și documente relative la istoria...*, vol. III, doc. 422, p. 553-554.

⁸⁷ Publicația "Gazeta de Moldova", nr. 71, Iași, 9/21 septembrie 1857. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 396.

În 20 februarie 1862, după ce bârlădenii l-au reales a cincea oară ca deputat al ținutului Tutova în Adunarea legislativă a Principatelor Unite, Epureanu a susținut un discurs, prin care mulțumea bârlădenilor pentru alegerea sa și-și exprima recunoștința față de Adunarea care, în cele din urmă, l-a validat: *"Domnilor, suindu-mă pentru întâia oară la această tribună, care reprezintă astăzi tribuna Principatelor Unite, am o datorie foarte plăcută a îndeplini către Dv. și o datorie de recunoștință către Adunare, care a binevoit a valida alegerea mea impunându-mi astfel datoria de a-i mulțumi și în numele alegătorilor bârlădeni care mi-au făcut onoarea pentru a cincea oară a mă trimite în adunare ca reprezentant al lor; către Dv., căci - în iubirea de dreptate și imparțialitate - ați voit a le recunoaște dreptul de a alege o persoană care are onoare a se bucura de încrederea lor și care întrunește condițiunile admisibilității. Mulțumesc acum, în numele meu personal, acelor oratori care au binevoit, prin concursul elocinței d-lor, a înlătura obiecțiunile ce s-au ridicat în contra admiterii mele."*⁸⁸

Participând la alegerile legislative din 1867, Epureanu a câștigat lejer locul de senator conservator al județului Tutova, devansându-l cu 163 din 233 de voturi pe liberalul Scarlat Vârnăv.⁸⁹ Deasemenea, la alegerile pentru Senat din martie 1876, desfășurate în timpul tumultoaselor certuri politice, la Colegiul I din județul Tutova a ieșit învingător senatorul Manolache Costache, iar la Colegiul II a câștigat Iorgu Radu.⁹⁰ De altfel, putem spune că bârlădenii l-au ales pe Epureanu de fiecare dată când acesta a candidat la alegerile parlamentare. Chiar și când acestea au trebuit să fie devansate din cauza războiului ruso-turc și s-au desfășurat la 9-13 aprilie 1877, el a fost ales ca senator al județului Tutova.⁹¹ În fine, reales ca senator al județului Tutova în aprilie 1879, Epureanu era extrem de activ în cadrul dezbaterilor parlamentare, exprimându-și ideile asupra mai multor probleme importante ale țării, dar niciodată nu uita să mulțumească bârlădenilor pentru încrederea pe care aceștia i-o acordau.⁹²

La 27 septembrie 1875, când soția sa Maria, bolnavă de cancer, a murit, Epureanu a preferat s-o înmormânteze la Biserica "Sf. Spiridon" din Bârlad - ctitoria familiei bârlădene Sturdza, ca semn al prețurii sale față de bârlădeni.⁹³

Mai târziu, după moartea lui Manolache Costache la 7 septembrie 1880, la Schlagenbad (Germania), deși inițial familia sa a dorit ca el să fie înmormântat în biserica de la Epureni (ctitoria neamului său), totuși peste 200 de fruntași bârlădeni i-au adresat o scrisoare prefectului județului Tutova, C. Nanu, rugându-l să intervină pe lângă Alexandru Exarcu (ginerele urmaș care se ocupa de funeraliile lui Epureanu) ca să permită ca trupul marelui om politic să fie înhumat în Cimitirul "Eternitatea" din

⁸⁸ Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 409. Elena Monu, *op. cit.*, p. 160.

⁸⁹ Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 42-43. Elena Monu, *op. cit.*, p. 161-162. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 414.

⁹⁰ Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 427-428. Publicația „Românul”, București, anul XX, nr. 29 din 30 martie 1876, p. 2-4.

⁹¹ *Memoriile regelui Carol I ...*, vol. III, p. 108 și 128. Elena Monu, *op. cit.*, p. 170. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 432-433.

⁹² Emil Ioachimovici, *op. cit.*, p. 83. Elena Monu, *op. cit.*, p. 170-171. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 433-434.

⁹³ Elena Monu, *op. cit.*, p. 166-167. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 436.

Bârlad. Iată ce frumos scriau acești bârlădeni despre greaua pierdere a compatriotului lor Manolache Costache: *“Domnule Prefect, subsemnașii, pătruși de cel mai profund regret pentru pierderea distinsului nostru concețean și ilustru patriot, Manolaki Kostaki Epureanu, luând informațiuni că s-ar fi dispus ca trupul său să fie înmormântat la moșia sa de la Epurenii, ne grăbim cu tot respectul a vă ruga să binevoiți a interveni, din partea noastră, a tuturor cetățenilor bârlădeni, pe lângă familia defunctului, spre a se regula înmormântarea sa aici, în oraș. Cu stăruință vă rugăm a face să ni se satisfacă această dorință unanimă, căci după o pierdere așa de însemnată, să ne poată rămânea măcar mângâierea, că precum în viață ilustra persoană a lui Epureanu a fost între noi, nici după moarte el nu ne-a părăsit.”*⁹⁴

În aceste condiții, sosind în Bârlad, sicriul lui Epureanu a fost așezat pe un catafalc în sala mare a gării. A doua zi, la înmormântare, au participat foarte mulți bârlădeni, dar și reprezentanți ai autorităților centrale și locale, precum și iluștri oameni politici: A. Teriachiu (ministru de interne), Lascăr Catargiu, Petre Mavrogheni, Theodor Rosetti, Al. Zissu, V. Hiotu, P. Teulescu, col. Greceanu (adjutant domnesc, reprezentantul prințului Carol I), gen. Zefcari (reprezentantul Armatei). Din partea oficialităților locale au participat I. Gane - primarul orașului Bârlad, C. Nanu - prefectul județului Tutova, V. Costăchescu (directorul Prefecturii Tutova), avocatul Theodor Ioan (senator și șeful PNL-ui din județul Tutova), col. Bibescu și Teodor Codrescu (senatori conservatori din județul Tutova), Sandu Negri, G. Leca etc. Printre cei care au susținut discursuri panegerice, alături de senatorul Theodor Rosetti, au fost și primarul I. Gane și prefectul C. Nanu. Cei doi au evidențiat patriotismul lui Manolache Epureanu, iubirea pe care bârlădenii i-au purtat-o și o vor purta mereu, precum și enorma sa contribuție la crearea și modernizarea statului național român. De altfel, și în presa vremii au apărut atunci ample comentarii despre înmormântarea de la Bârlad a acestei remarcabile personalități politice a epocii sale.⁹⁵

* * *

Memoria și prețuirea bârlădenilor pentru această uriașă personalitate a urbei lor n-a conținut niciodată, semn că respectul pentru semenul lor a rămas viu și nepătat. Drept mărturie stau nenumăratele comemorări, aniversări și sărbători legate de numele lui Manolache Costache Epureanu, dar mai ales *monumentele statuare și votive* ridicate în cinstea sa. La acestea se adaugă și numeroasele studii, articole și lucrări care aprofundează această complexă personalitate a Bârladului, dintre care merită amintite cele ale lui N. G. Rădulescu, Emil Ioachimovici, Traian Nicola și, în special, Elena Monu.

Spre exemplu, în 1885, la cinci ani de la moartea lui Manolache Costache, un contemporan al său N. G. Rădulescu îl caracteriza astfel: *“Manolaki Kostaki Epureanu a străbătut lumea aceasta a deșertăciunilor, departe de orice deșertăciuni*

⁹⁴ *Ibidem*, p. 107-108. Ziarul “*Timpul*”, București, 12 septembrie 1880. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 436-437.

⁹⁵ *Ibidem*, p. 108. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 437. Ziarul “*Timpul*”, București, 12 septembrie 1880.

pentru sine, urmărind totdeauna scopuri mărețe, nefăcându-și decât datoria și iar datoria în politică, în viața sa publică și privată. Dragostea fierbinte ce-a avut pentru țară și devotamentul către națiunea sa i-au dominat întreaga existență, mergând până la jertfă, care nu-i părea niciodată mare, dacă printr-însa putea să contribuiască la propășirea României. Manolaki Kostaki Epureanu avea apoi o elocință firească, strălucită și de o mare putere de convingere, care se aprindea până la cel mai mare entuziasm când grăia de soarta cea mare ce întvedea pentru țara lui. Era un orator cu totul modern. Nu fraze mari și patetice ca un orator popular, ci spirit de convingere. Înapoia acestui farmec al graiului, însă, se ascundea o inimă rănită de starea tristă a țării lui, căci el, poate cel întâi, a fost care nu s-a lăsat orbit de frazeologia goală a politicianilor de industrie, nici de aparențele unei propășiri în formă, pe când în fond poporul da înapoi pe toate căile... În fine, bunătatea inimii lui Manolaki Kostaki Epureanu era nemărginită și nimenea n-a făcut vreodată apel zadarnic la generozitatea sa. Toată lumea care l-a cunoscut își amintește încă, desigur, blândețea sa, spiritul său pătrunzător și plin de farmec, adeseori mușcător, dar niciodată plin de patimă, cu care dezarma chiar și pe dușmanii săi.”⁹⁶

Totodată, trebuie amintit faptul că, după alegerile din toamna anului 1898, bărlădenii au propus să se aleagă un Comitet Central care să acționeze pentru ridicarea unei statui a lui Manolache Costache. Lista de subscriere - publicată la finele lui octombrie a aceluiași an - arăta că orașenii au subscris cu 100 de lei, iar Gheorghe Iamandi, dr. Alexandru Șabner-Tuduri și Theodor Iamandi au dat câte 40 de lei fiecare. Mai mult, în 1900, în semn de prețuire pentru compatriotul lor, bărlădenii au dat numele de Epureanu unui Gimnaziu real, care apoi s-a comasat cu Liceul “Gh. Roșca Codreanu”⁹⁷ După aceea, în 1902, când principesa Elena Bibescu (fiica lui Manolache Costache) a decedat și a fost înmormântată în cavoul familiei Epureanu din cimitirul “Eternitatea” din Bârlad, fiii principesei - Emanuel și Anton Bibescu - au ridicat deasupra mormântului un monument din marmură, în formă de piramidă, în interiorul căruia a fost amplasat în cinstea bunicului lor bustul lui Epureanu (realizat de sculptorul Ernest Dubois). Din păcate, acest bust a dispărut în 1985, în condiții necunoscute.⁹⁸

Cu aceleași sentimente de prețuire pentru compatriotul lor Manolache Costache - bărlădenii au insistat pe lângă Emanuel și Anton Bibescu și au ajutat financiar la realizarea unui monument votiv din marmură (realizat de Charles Jacquot), deasupra căruia era amplasat bustul din bronz a lui Epureanu, iar pe un soclu de piramidă retezată a fost fixat un medalion din bronz pe care erau sculptate, în tehnica basoreliefului, chipurile principesei Elena Bibescu și a fratelui ei, Ion. Deși inițial acest monument votiv a fost amplasat pe fostul bulevard Elisabeta, în fața Gării Bârlad, el a fost mutat în perioada interbelică în fața fostului Tribunal (devenit apoi

⁹⁶ N. G. Rădulescu, *op. cit.*, p. 17-19. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 441.

⁹⁷ Ziarul „Bârladul”, anul I, nr. 7 din 26 octombrie 1898, Bârlad, p. 1. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 438.

⁹⁸ Elena Monu, *op. cit.*, p. 176. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 438.

Prefectură și, actualmente, Teatrul "V. I. Popa"), iar în 1948 a fost demolat, pentru ca, în 1951, în condițiile proletcultismului, să dispară complet.⁹⁹

În orice caz, la solemnitatea de dezvelire a acestui frumos monument (9 iunie 1913) au participat locotenent-colonelul V. Costescu (adjutant regal și reprezentantul regelui Carol I), miniștrii M. G. Cantacuzino (reprezentantul Guvernului și al Clubului Conservator) și C. Arion (venit împreună cu soția sa), Emilian Constantinescu (directorul de cabinet al lui Cantacuzino) etc. Din partea autorităților locale au participat Ștefan Drăgănescu (prefectul județului Tutova), Ion Stănescu (primarul orașului), M. Vidrașcu (procuror la Curtea de Casație), protoiereul C. Dolinescu, I. Toneanu (procurorul general al orașului Iași), senatorul Theodor Ioan și deputații A. Ionescu și I. Ștefănescu, M. Cerchez, avocați, magistrați, doctori, profesori și alții, iar din partea familiei au participat Alexandru Exarcu (ginelele lui Epureanu), Lupu Kostaki și Emil Juvara. După conferința avocatului Emil Ioachimovici - ținută în sala "Curții cu jurați" a Tribunalului - participanții s-au deplasat spre Gară, unde a fost dezvelit monumentul în cauză, iar apoi s-a trecut la oficierea unei slujbe religioase de către un sobor de preoți (condus de protoiereul C. Dolinescu). Cu această ocazie, au luat cuvântul Alexandru Exarcu, Emil Ioachimovici, primarul I. Stănescu, protoiereul Dolinescu, senatorul Theodor Ioan și ministrul de justiție M. Cantacuzino - cel care și-a încheiat cuvântarea astfel: *"Fie ca față de greutățile din afară, adăpându-ne la izvorul generator al curățeniei de cuget și a căldurii și luminatului patriotism a marii generațiuni căreia a aparținut Manolaki Kostaki Epureanu, să uităm micile patimi ale momentului, să trecem peste efemeridele luptelor noastre politice, să ne ridicăm deasupra cadrului strâmt al trecătoarelor chestiuni de persoane, înălșându-ne îndeajuns spre a nu mai zări decât idealul care a încălzit o viață întreagă marea generațiune din epoca de renaștere a țării, adică Unirea tuturor românilor, spre înălșarea României."*¹⁰⁰

Mai târziu, deși regimul comunist a scos din istoria națională și locală pe Manolache Costache Epureanu, s-a păstrat undeva, oarecum, flacăra recunoștinței față de acest mare om al epocii sale, iar după 1990 s-au înmulțit semnele de prețuire ale bărlădenilor pentru această reprezentativă personalitate a urbei lor. Intelectuali de seamă ai Bârladului, animați de sentimentul datoriei niciodată împlinite, au redat numele lui Epureanu unui Bulevard (fosta stradă K. Marx), iar Școala nr. 9 din localitate îi poartă numele ilustrului om politic. Totodată, s-au organizat ample manifestări publice dedicate lui Epureanu, Societatea Culturală "Academia Bârlădeană" fiind promotoarea lor. Președinta acestui for, prof. dr. Elena Monu, a fost cea care a inițiat procedura de atribuire a numelui lui Epureanu școlii din satul Epureni, iar - alături de prof. univ. dr. C. D. Zeletin - ea a reușit în 2002 să atribuie numele principesei Elena Bibescu Școlii nr. 5 din Bârlad, precum și Căminului Cultural din Epureni (aflat pe locul vechiului han boieresc). În același spirit de *"restitutio memoriae"*, tot din 2002 se oficiază anual la monumentul funerar al

⁹⁹ *Ibidem*, p. 177. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 438.

¹⁰⁰ Ziarul "Conservatorul", Bârlad, 11 iunie 1913, p. 14. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 438.

familiei lui Manolache Costache din cimitirul bârlădean "Eternitatea" o slujbă de pomenire.¹⁰¹

Mai mult decât atât, Societatea Culturală "Academia Bârlădeană" a declarat anul 2005 drept "Anul Manolache Costache Epureanu" (când se împlineau 125 de ani de la moartea marelui om de stat), deschis la 29 iunie, în carul manifestării tradiționale "*Sărbătoarea Teiului*" din comuna Epureni. În acel context, iată ce declara prof. Elena Monu - președinta "Academiei Bârlădene" - despre ilustrul om politic: "*Manolache Costache Epureanu a fost unul dintre primii politicieni români care s-a aflat în prima linie a pașoptiștilor, a pregătit și a organizat Unirea Principatelor Unite de la 24 ianuarie 1859, fiind de trei ori prim-ministru – o dată al Moldovei și de două ori al României, în perioada 1860-1876. A fost organizator și moderator al Coaliției de la Mazar-Pașa, constituită din grupările liberale și conservatoare din România, care s-a finalizat prin crearea primului partid politic, PNL, la 24 mai 1875. A murit în Germania, în anul 1880, și a fost înmormântat la Bârlad.*"¹⁰²

În fine, în septembrie 2009, angajații Poliției Bârlad cu aprobarea consilierilor locali ai municipalității - au amplasat în fața sediului instituției bustul din bronz a lui Epureanu, pentru a cinsti memoria acestuia și pentru faptul că acesta a fost ministru de interne, judecător al ținutului Tutovei și primul doctor în drept din România.

* * *

Într-o societate românească a contrastelor, în care orologiile nu băteau, din păcate, la unison, timpul destinului lui **MANOLACHE COSTACHE EPUREANU** părea unicul tămăduitor pentru acțiunea politică a boierimii și a burghezimii în formare. De altfel, frământate de marile prefaceri înnoitoare ce se impuneau, Principatele Române aveau nevoie atunci de oameni de caracter și care să cunoască direcțiile de dezvoltare modernă ale societății. Un astfel de om politic al epocii a fost și Epureanu, cel care a înțeles că adevărata putere a românilor nu este dată doar de unitatea lor sau de întinderea pământului lor și nici de abundența resurselor, ci de munca, principiile morale și seriozitatea cu care poporul își poate croi propriul destin. Ca atare, într-o perioadă a înrâncenatei opoziții dintre conservatori și liberali, când țării părea să-i fie greu să înainteze pe drumul modernizării, el și-a asumat rolul de verigă de legătură între cele două lumi contrastante, îmbogățindu-le reciproc cu noi cunoștințe de ordin moral, juridic și politic și trezindu-le interesul și chiar nevoia de a se studia și de a se înțelege una pe alta. Lui **MANOLACHE COSTACHE EPUREANU** nu i-a fost ușor, dar simbioza dintre înțelepciunea rafinată, diversitatea și policromia sa orientală și cunoștințele enciclopedice de tip raționalist pe care le-a căpătat în Occident l-au impus între români ca pe primul mare formator român de opinie politică și ca pe un lider incontestabil de partide și guverne politice.

În același timp, trebuie spus faptul că niciunde vrednicia și măreția inimii sale nu pot fi mai nimerit prețuite, nici unui loc nu poate a-i urma o mai adevărată și

¹⁰¹ Elena Monu, *op. cit.*, p. 177. Traian Nicola, *op. cit.*, vol. 2, p. 438.

¹⁰² Ziarul "**Bârladul**", serie nouă, nr. 11, 4-10 iulie 2005.

veșnică glorie a faptelor și memoriei lui decât la Bârlad. Lucrarea sa săvârșită către bârlădeni de a le reînnoi societatea și de a-i reprezenta cu demnitate în Parlamentul României au adus aici cuvenita strălucire a numelui său. Din acest motiv, **MANOLACHE COSTACHE EPUREANU** reprezintă figura singulară a *celui mai important parlamentar al județului Tutova*, iar pentru bârlădeni el a rămas, dincolo de *marele justițiar al urbei*, o făptură stranie și pură, de o genială claritate în previziuni, de o neînțeleasă reținere în a persevera în intuiții salvatoare.

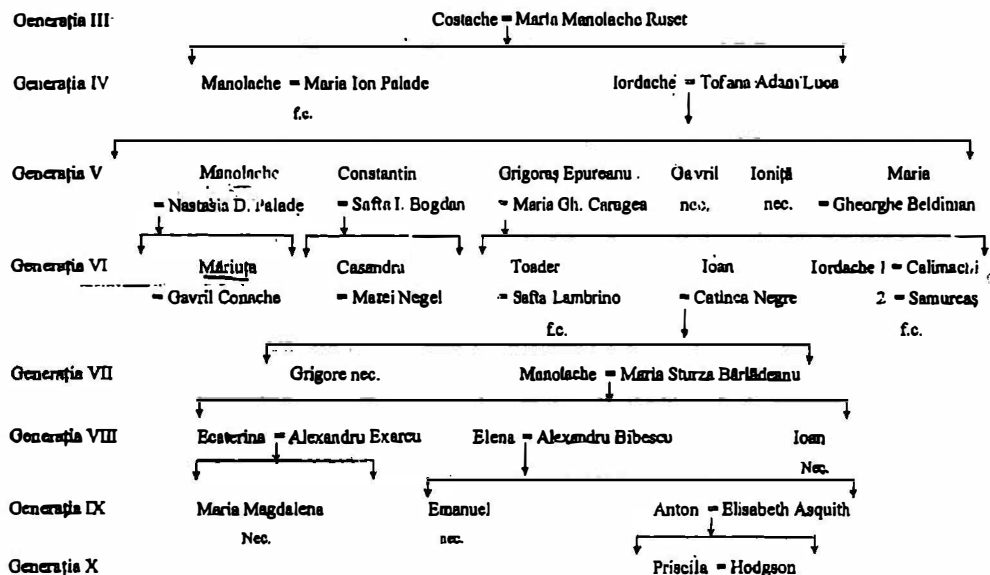
MANOLACHE COSTACHE EPUREANU nu a fost un copac fără rădăcini și nici n-a fost nevoit să-și întindă coroana sub un soare străin ca să rodească, ci a constituit sinteza totală și genială a culturii noastre politice, căci el cunoștea întregul program de preocupări al înaintașilor pașoptiști și l-a dus cu atâta mândrie în Europa, înnobilându-l cu frumusețea sa spirituală și cu extraordinara sa erudiție. Tocmai de aceea, formându-și cultura politică și juridică dinspre clasici către moderni și preluând modelul politic al deschiderii către lume și viață, el a fost *anticipație și sinteză a ideilor politice românești*.

Așadar, această succintă prezentare a marelui om politic și de stat **MANOLACHE COSTACHE EPUREANU** nu face decât să concretizeze o invitație la nivel de investigație istorică profundă, prin care el ne apare ca o figură sintetizată poate mozaical, umanizată complice și tandru. La urma urmei, numai prin astfel de abordări, vom putea înțelege de ce acest „*nobil al politicii românești*” a avut în epoca sa o prezență viguroasă, conștientă, eroică, având chiar viziune și un înalt simț al lucrurilor posibile. Doar așa a putut el determina crearea unei lumi românești noi pe care a învățat-o să respecte valorile modernității, să asculte muzica Europei, să fie întotdeauna alături de cei simpli, iar prin exemplul său personal a format caractere și a reușit să rămână pe veci în mintea și inima noastră, clasa politică românească de acum având posibilitatea să crească sub falnica umbră a exemplului strămoșului lor. În fond, dorind fericire și prosperitate patriei sale, **MANOLACHE COSTACHE EPUREANU** aspira s-o facă liberă și luminată, demnă de interesul și atenția oamenilor politici, dar mai ales a oamenilor de rând ai țării. A fost nevoie de ceva timp pentru ca aceste visuri ale sale să se realizeze, dar important este că a crezut în ele. Oricum, vasta sa activitate politică și ca om de stat se constituie și astăzi într-un model demn de urmat și care ar trebui revalorificat.

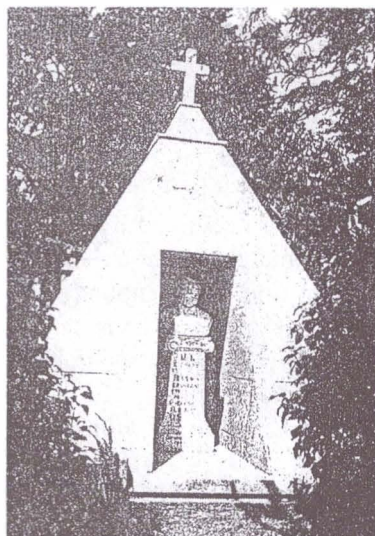
În fine, cu o noblețe și o onoare aparte, **MANOLACHE COSTACHE EPUREANU** poate fi considerat unul din cei mai mari politicieni români ai vremii sale care a avut puterea să străbată cu mintea ceața viitorului românimii, deși cea mai mare izbândă a geniului său va rămâne cea reușită de întoarcere a poporului lui cu fața către *cultura de tip politic* și către autentică elită a societății românești.

^x *Lucrarea a apărut cu sprijin financiar în cadrul proiectului POSDRU/88/1.5/S/47646, cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013. Sunt Doctorand la Universitatea "Al. I. Cuza" Iași, Facultatea de Istorie, Anul I(Școala Doctorală), anul 2009-2010.*

FAMILIA COSTACHE, RAMURA EPUREANU

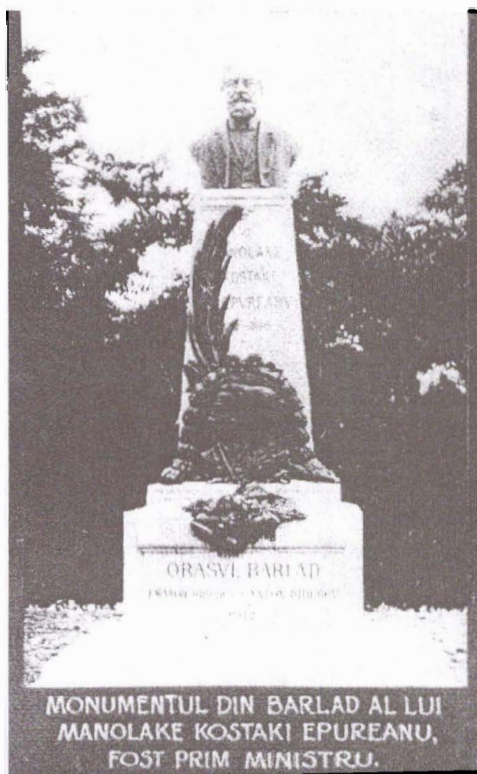
Manolache Costache Epureanu

Cavoul familiei Manolache Costache
sf. sec. XIX

Cavoul familiei Costache Epureanu - ansamblu și detaliu

DOAMNA ELENA CUZA

Oltea Rășcanu Gramaticu

Cuvinte cheie: Elena Cuza, Prima Doamnă a României, Solești, căsătorie cu Alexandru Ioan Cuza, palatul de la Ruginoasa, acțiuni caritabile.

Mots-clés: Elena Cuza, La Première Dame de la Roumanie, Solești, mariage avec Alexandru Ioan Cuza, Palais de Ruginoasa, charité.

Résumé

ELENA CUZA (1825-1909)

L'ouvrage présente des moments significatifs de la vie d'Elena Cuza. Après le mariage avec Alexandru Ioan Cuza, celui qui a réalisé l'union des Principautés Roumaines, elle s'est impliquée dans la vie sociale et culturelle surtout de la Moldavie. Parmi ses œuvres charitables, on doit mentionner la fondation d'un asile pour les orphelines, avec trois institutions scolaire: professionnelle, normale et de ménage. Elle s'est occupée aussi de la modernisation du palais de Ruginoasa, acheté par son mari de la famille Surdza en 1862 et devenu sa résidence d'été.

Les événements heureux et malheureux des époux Cuza sont présentés en ordre chronologique: le mariage (30 avril 1844 à Solești); la participation de Al.I.Cuza au mouvement révolutionnaire de Iassy (27-28 mai 1848); l'exil à Francfort, Vienne et Paris; sa double élection comme prince régnant par les Assemblées Électives des deux Principautés (5 et 24 janvier 1859); la relation de Cuza avec Maria Obrenovici; l'abdication forcée du prince régnant (11 février 1866), suivie par l'exil en Autriche, France, Italie, Allemagne; le décès d'Ecaterina Rosetti, mère d'Elena Cuza(1869); la mort d'Alexandru Ioan Cuza à Heidelberg(1873). À noter que les fonctionnaires de la mairie de Heidelberg ont corrigée l'erreur du certificate de décès concernant le lieu de naissance de Cuza, en remplaçant Bucarest par Bârlad.

Jusqu'à sa disparition, le 3 avril 1909, Elena Cuza est restée la même personne modeste, discrète, dévouée à ceux désavantagés par le destin et surtout à la mémoire son époux, qu'elle a soutenu de son mieux dans l'accomplissement de ses idéaux.

La 17 iunie 1825, la Iași, a văzut lumina zilei Elena, cea care mai târziu va aduce Prima Doamnă a României¹ Tatăl, postelnicul Iordache Rosetti, era fiul Marelui Vornic, cu același nume, de la care moștenise moșia Solești, în ținutul Vaslui, singura care-i mai rămăsese „din mai bine de douăzeci și nouă de moșii cât avusese”². Mama, Ecaterina, era fiica logofătului Dumitrache Sturdza, care în timpul revoluției de la 1821, împreună cu întreaga familie „lăsându-și odoarele casei și bucatele

¹ Lucia Borș, *Doamna Elena Cuza*, Editura Casei Școalelor, București, 1940, p.5

² *Ibidem*, p.6.

pământului pe mâna răsculaților și a turcilor”³ s-a refugiat la Cernăuți, unde a stat doi ani. În această perioadă, postelnicul Iordache Rosetti s-a căsătorit cu Ecaterina Sturdza de la care „luă puțină zestre”⁴

Ecaterina Rosetti „era aspră la înfățișare ca și tatăl ei logofătul. Avea o fire dreaptă, hotărâtă la fapte, chibzuită și foarte religioasă. Autoritară cu copii săi, nu le îngădui niciodată cea mai mică lipsă de bună cuviință față de cei ce-i înconjurau. Luând în mână aproape fără sprijinul soțului, treburile destul de încurcate ale moșiei, era cunoscută ca adevărata stăpână de către toți slujitorii curții, boierul fiind mai puțin energic și suferind de inimă. Se descurca singură cu zarafii de care avea nevoie, mai cu seamă în vremea când ridicase din temelie, casa nouă la Solești. Era însă bună și îndatoritoare cu acela care avea nevoie de sfatul și ajutorul ei”⁵

Elena își va petrece primii ani ai copilăriei la moșia Solești, alături de ceilalți patru frați, sub directa supraveghere a mamei sale, Ecaterina. Anii școlarității îi va face cu profesori particulari, la conacul unchiului său, Constantin Sturdza, de la Șcheea, împreună cu verii săi și apoi la bunicul Dumitrache Sturdza de la Miclăușeni, posesorul unei impresionante colecții de manuscrise și documente. La 15 ani revine la Iași, unde familia sa deținea o casă, și conform obiceiului vremii este prezentată în cercurile protipendadei capitalei Moldovei, din vremea domnitorului Mihail Sturdza. Tot ceea ce vedea în jurul său era cu totul neașteptat, pentru adolescența crescută atât de autoritar de părinți și care nu-și putuse dezvolta adevărata personalitate.

Curiozitatea și dorința de necunoscut o împingea înainte spre acest mediu cultural efervescent al Iașilor, anilor '40, dar firea temătoare o reținea în multe împrejurări, lăsând-o pradă visurilor romantice, adolescentine. „Tineretul făcea saloane literare, societăți muzicale, sub supravegherea maeștrilor aduși din Berlin sau Viena cu mari cheltuieli. La aceste întruniri cunosc Elena Rosetti pe Hermiona Asachi, căsătorită Moruzzi, care mânuia destul de îndemnatic condeiul și cânta și din harpă, instrument rar întâlnit pe acele vremuri”⁶ În saloanele rudei sale, Didița Mavrocordat, întâlnea „mai tot tineretul cult al Iașilor, fără deosebire de boierie. Se jucau acolo comedii tinerilor scriitori moldoveni: Costache Negruzzi, Vasile Alecsandri, Matei Milo”⁷

Deoarece părinții aveau treburi la moșia de la Solești, tânăra Elena a fost lăsată câțiva ani, la Iași, în grija mătușei sale Profira Cantacuzino. Se ivea acum prilejul de a face noi cunoștințe cu ocazia frecventării petrecerilor din saloanele marilor boieri Roznovanu, Costache Sturdza, Mavrocordat sau Cantacuzino.

Fără a fi o frumusețe, tânăra Elena se remarcă prin simplitate, corectitudine, naturalețe, timiditate. Avea ochi mari, negri, sprâncene pronunțate, fața ovală, iar părul bogat îl purta strâns în cozi, cu cărare la mijloc, după moda vremii. În această perioadă îl cunoaște pe Alexandru Cuza, posibil în casa Didiței Mavrocordat, al cărui soț fusese

³ *Ibidem*

⁴ *Ibidem*

⁵ *Ibidem*, p.7. Conacul din Solești a fost terminat la 1827, și avea două corpuri de clădiri, unite printr-un cerdac.

⁶ *Ibidem*, p. 21.

⁷ *Ibidem*.

pe vremuri colegul lui în Institutul Cuénim din Iași sau la balurile lui Nicolae Cantacuzino. Oricum, un prilej deosebit l-a constituit însoțirea nuntă a Pulheriei Rosetti-Cantacuzino cu Constantin Moruzzi și a Pulheriei Rosetti – Bălănescu cu Vasile Cantacuzino, petrecere la care a participat domnitorul Mihail Sturdza și toată „lumea bună” a capitalei Moldovei, despre care amintea cu entuziasm Elena Rosetti, într-o scrisoare mamei sale, din 6/18 februarie 1841⁸

„De statură mijlocie, cu înfățișarea plăcută, trăsături regulate, ochi albaștri și păr castaniu buclat, Alexandru Cuza plăcea tuturor de la prima vedere. Foarte inteligent, spiritual, cu purtări simple și familiale, era primit în toate saloanele și mai cu deosebire de către femei, care-l găseau curtenitor și vesel. Cuceritor când voia, prietenos cu cei de aproape, lua parte la mai toate petrecerile unele din ele destul de scandaloase pentru cei ce țineau la buna lor faimă... Îndată după venirea în țară, când slăbiciunile lui nu erau încă prea mult cunoscute, întâlni pe Elena Rosetti, care, deși nu era o fată bogată, făcea parte din protipendadă și avea întinse legături de rudenie cu cei care conduceau Moldova. Alexandru Cuza care nu era un om de interes, luându-se mai mult după îndemnul inimii decât al rațiunii, privi totuși pe această mică boieroică ca o partidă bună pentru începutul carierei sale funcționărești”⁹

Tânărul judecător solicita un concediu ministerului în vederea căsătoriei sale cu Elena Rosetti. Evenimentul a avut loc la 30 aprilie 1844, în biserica de pe domeniul postelnicului Iordache Rosetti din Solești, într-un cerc restrâns. Numeroasele obligații de serviciu, ce-i reveneau la judecătorie, îl determină pe Alexandru Cuza să părăsească în grabă Soleștii, pentru a se deplasa la Galați. Aici, tânăra pereche va locui în casele postelnicului Ioan Cuza. Deoarece pe foaie dotală a soției erau trecuți și țigani robi, Alexandru Ioan Cuza a hotărât să-i dezrobească, conformându-se hotărârii Adunării Obștești din 31 ianuarie/12 februarie 1844 privind emanciparea țăganilor de pe domeniile statului și mănăstirești.

Doamna Elena va înfrunta cu stoicism toate ingraturile provocate de un soț care și-a dovedit de multe ori, mai ales în tinerețe, slăbiciunile pentru sexul frumos. Datorită educației severe primită de la mama sa, Elena avea o fire cu totul opusă soțului ei, fiind domoală, timidă, lipsită de încredere în forțele proprii, cumpănită și retrasă, găsind consolare în citit și treburile casei, mai ales că socrii erau mereu plecați la Iași sau la moșia de la Bărboși, de lângă Huși, iar Alexandru era pasionat de treburile de la judecătorie. Vizitele celor de acasă erau o adevărată bucurie în această viață monotonă pe care o ducea tânăra soție. Din scrisoarea trimisă mamei sale, Ecaterina Rosetti, la 25 mai/5 iunie 1844, rezultă că aștepta cu nerăbdare sosirea fraților ei, Constantin, Dumitru și Teodor, ca și a tatălui ei, la Galați¹⁰

Solicitată deseori de mama sa de a-i comunica noutăți din orașul unde se stabilise, Elena răspundea cu prudență, ascunzându-și amărăciunea visurilor spulberate: „Nu pot să-ți dau noutăți de prin oraș, fiindcă ies foarte rar, deoarece nu

⁸ D. Ivănescu, Virginia Isac, *Alexandru Ioan Cuza, acte și scrisori*, Editura Junimea, Iași, 1973, p.26.

⁹ Lucia Borș, *op.cit.*, p.25.

¹⁰ D.Ivănescu, Virginia Isac, *Alexandru Ioan Cuza, acte și scrisori*, p.33-34.

găsesc plăcere decât în căminul meu”¹¹ Protipendada de la Galați „este de o monotonie fără asemănare”¹², se confesa cu altă ocazie Elena. Singura persoană a cărei companie o agrea era soția pârcălabului de Covurlui, Iorgu Ghica.

Aniversarea căsătoriei sale trecu aproape pe neobservate, ceea ce îi mări și mai mult starea de tristețe, la cei doar douăzeci de ani pe care-i avea. „Dragii mei părinți, - scria ea la Solești – vă reamintesc că azi este treizeci aprilie și că această zi mi-a adus cea mai mare fericire. Dar, dacă poți într-adevăr să fii fericit în această zi unică apoi poți s-o și numeri ca pe singura zi frumoasă din viață”¹³

Deseori vacanțele erau petrecute de boierii moldoveni pentru destindere sau îngrijirea sănătății pe litoralul Mării Negre la Odessa. Însemnări deosebite despre aceste locuri ne-au lăsat Dimitrie Asachi, Nicolae Șutu ș.a.¹⁴. Alexandru Ioan Cuza solicitase Marii Logofeții a Dreptății, la 10/22 iulie 1844 o lună de concediu spre a merge la feredeii (băi) la Odessa, „fiind jos iscălitului orânduie pentru starea sănătății sale, feredeile de mare, de către doctori”¹⁵. Cererea fiindu-i aprobată, Cuza și soția au plecat cu careta spre Odessa, în vara aceluiași an. Orașul cu palatele și bisericile sale impunătoare, cu Palais-Royal, copie a celui din Paris, cu grandiosul Teatru de Operă, cu bulevardele largi, parcurile și grădinile sale înmiresmate, plajele aurii, aerul cosmopolit al portului, au lăsat o bună impresie familiei Cuza. De asemenea, starea sănătății lui Cuza s-a îmbunătățit, după cum reiese dintr-o scrisoare trimisă la Solești, din partea Elenei, la înapoiere, în 18/30 octombrie 1844¹⁶

Un an mai târziu, Cuza adresa o nouă cerere, la 9/21 iulie 1845, către Logofeția Dreptății, prin care solicita pe lângă Secretariatul de Stat eliberarea pașaportului în vederea plecării la Odessa pentru tratament. Logofeția aprobând cererea făcea cunoscut Postelniciei motivul plecării „neapărata trebuință de a merge peste hotare, la Odessa, pentru facire de feredeii”¹⁷. Locul său la Judecătoria ținutului Covurlui, a fost ținut provizoriu de către prietenul său, Teodor Rășcanu, viitor secretar al „Asociației Patriotice” de la Vaslui. Formele o dată rezolvate, soții Cuza pornesc din nou cu trăsura spre Odessa, parcurgând un drum obositor și plin de praf, pe la Leova, Cimișlia, Tighina și Tiraspol. Drumul de întoarcere a provocat aceleași neplăceri. Într-o scrisoare către mama sa, din 5/17 noiembrie 1845 se arăta: „...Am fost tare supărată văzând că știrile care ți s-au dat despre călătoria mea te-au mâhnit”¹⁸

În toamna anului 1845, Cuza demisionează din funcția de președinte al Judecătoriei ținutului Covurlui, fiind preocupat de mișcările sociale care se conturau împotriva regimului despot al domnitorului Mihail Sturdza. Ca urmare a evenimentelor legate de acțiunile protestatare din Moldova meridională, soldate cu arestarea membrilor din conducerea „Asociației Patriotice” din care făcuseră parte

¹¹ Lucia Borș, *op.cit.*, p.29.

¹² D.Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p.41.

¹³ *Ibidem*, p. p.49-50.

¹⁴ Dimitrie Asachi, *Impresii de călătorie în țările Caucazului, prin Basarabia și Crimeea*, Iași, 1858.

¹⁵ Arh.St.Iași, Fond Ministerul de Justiție, tr.1756, op.IV-1994, dosar 215, f.275.

¹⁶ Alexandru Ioan Cuza, *acte și scrisori*, p.61-62.

¹⁷ Arh.St.Iași, colecția Documente, P.529/73.

¹⁸ D.Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p.63.

frații Sion, Dimitrie Miclescu, Tucidide Durmuz și Theodor Rășcanu (singurul care a reușit să se refugieze în Transilvania, și de acolo la Paris), Alexandru Ioan Cuza a fost nevoit să renunțe la proiectata călătorie la Odessa, în Grecia și Turcia, menită să amelioreze boala sa de astm, și să aline suferințele soției care-și pierduse de curând bunica și tatăl, Iordache Rosetti.

La Paris funcționa „Asociația Studenților Români”, în frunte cu Ion Ghica și C. A. Rosetti, care căutau sprijinul Franței pentru realizarea dezideratelor românești. Spre această Mecca a democrației se va îndrepta și Alexandru Ioan Cuza, care, la începutul verii anului 1846, împreună cu soția, va întreprinde o călătorie în Franța. Aici a putut asista la o serie de divergențe între conducătorii acestei asociații care dincolo de coloratura culturală urmăreau să definitiveze căile de pregătire a revoluției în vederea răsturnării vechilor structuri feudale.

În cursul lunii iulie 1846, familia Cuza revenea la Galați. Nu știm impresiile Elenei Cuza din acest voiaj, care o pune în contact cu civilizația europeană, dar nu puteau fi decât favorabile. Era încă prea mâhnită de pierderile familiale pentru se bucura în voie de tot ce-i putea oferi „orașul luminilor” O va face mai târziu, când va reveni de mai multe ori aici și timpul îi va permite acest lucru.

Contactele dintre revoluționarii moldoveni și munteni se realizau în țară, între anii 1846-1847, mai ales, la moșia lui Costache Negri de la Mânjina, cu toată prigoana dezlănțuită de autoritățile centrale. O puternică mișcare a boierimii liberale a avut loc cu ocazia noilor alegeri pentru Adunarea Obștească în vara anului 1847, principale centre fiind Bârlad, Bacău, Huși, Iași, Focșani, Roman, unde alegerile au fost falsificate din ordinul domnitorului, de pe listele de alegători fiind omis și Alexandru Ioan Cuza. Printre cei care vociferau vehement împotriva abuzurilor domniei lui Mihail Sturdza se număra prietenul și viitorul cumnat al lui Cuza, Iordachi (Gheorghe) Lambrino, clucerul Mihăiță Ștefănescu, Simion Bontaș, Iorgu Radu ș.a.¹⁹

Alexandru Ioan Cuza a participat activ la evenimentele revoluționare de la Iași din zilele de 27-28 martie 1848. Aflat în casa lui Alexandru Mavrocordat, cu alți revoluționari, în noaptea de 28 spre 29 martie, a încercat să opună rezistență forțelor represive trimise de Mihail Sturdza, fiind grav rănit la picior. Gheorghe Sion reproducea, într-o scrisoare către Gheorghe Barițiu, din 2 aprilie 1848, cuvintele înflăcărate ale lui Cuza, în tragicul eveniment al arestării: „Dar, fraților! Să murim! Dar să ne pregătim pentru ca să murim. Cu moartea noastră trebuie să deschidem un viitor nației noastre vrednic de mărimea trecutului strămoșilor noștri romani! Astăzi, toate națiile învie, trebuie să învie și a noastră!”²⁰.

Cuza figura pe lista celor 13 revoluționari arestați „foarte periculoși” ce au fost duși la Galați, imbarcați pe Dunăre și de la Măcin, urmau să fie preluați de turci spre Constantinopol. Șase din grup, printre care Alexandru Ioan Cuza și Manolache Costache Epureanu, reușesc, în urma intervenției energice a Elenei Cuza, care a cumpărat cu bani grei vigilența marinarilor, să evadeze în drumul pe Dunăre, spre

¹⁹ Arh.St.Iași, fond Isprăvnicia Fălciu, tr.1339,op.1521, dosar 99,f.98. *Ibidem*, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 1634, f.1; Gh.Ungureanu, *Frământări premergătoare mișcării de la 1848 în Moldova*, în “Studii”, nr.3/1958, f.70-71.

²⁰ *Anul 1848*, vol.I, București, 1902, p.225.

Măcin, și cu sprijinul consulului englez din Galați, Cuningham, să se refugieze la omologul său din Brăila. După câteva săptămâni, cu pașapoarte false, vor pleca cu vaporul „Frantz” pe Dunăre până la Pesta²¹. De aici Alexandru Ioan Cuza s-a îndreptat spre Transilvania unde a luat parte la marea adunarea de la Blaj²², care marca începutul revoluției românilor ardeleni. În a doua jumătate a lunii mai îl găsim pe Cuza la Viena, apoi la Cernăuți, integrat programului Comitetului Revoluționar Moldovean.

Din corespondența lui Alexandru Ioan Cuza cu prietenul său Iordachi Lambrino reiese că nu avea știri despre soția, rămasă la Galați. Elena Cuza reușește cu greu să facă rost de bani, și înfruntând pericole de ordin politic, periclitându-și sănătatea, în condițiile în care Moldova se confrunta și cu o gravă epidemie de holeră, căreia îi căzuse victimă la 17 iunie 1848, socrul său, postelnicul Ioan Cuza²³, ajunge la Cernăuți unde-și va întâlni soțul. Pentru scurt timp, deoarece Cuza pleacă în exil, iar Elena revine în țară.

Îngrijorarea față de situația soțul său se desprinde dintr-o scrisoare, din 12 august 1848, trimisă lui Lambrino, prietenul lui Cuza, care-și avea conacul în comuna Banca, aproape de Bârlad: „Iată 15 zile de când sunt departe de Alexandru... lipsa de bani m-a silit la aceasta fără voia mea. El a plecat la Viena și Dumnezeu știe dacă-l voi mai putea revedea în iarna aceasta”²⁴ Trei zile mai târziu scria bucuroasă: „Alexandru este nevătămat și se găsește în acest moment la Pesta”²⁵ În 3 octombrie 1848, Elena comunica, în scris, aceluiași Lambrino: „Alexandru a fost la Paris și acum se află la Viena”²⁶

Reușind să depășească situația materială precară²⁷, Doamna Elena revine la Cernăuți, unde sosise Alexandru și împreună pleacă la Viena, și apoi la Paris. În perioada exilului la Frankfurt, Viena, Paris, Cuza a menținut strânse legături cu ceilalți revoluționari români. Din lipsa accentuată a banilor, Elena este nevoită să plece spre țară, iar Alexandru la Constantinopol. La începutul lunii iunie 1849²⁸, Alexandru își revede soția și pe Iordachi Lambrino în capitala otomană, pregătindu-se pentru revenirea în țară. Noul domnitor, Grigore Alexandru Ghica, cu idei liberale, susținător al unirii, îi va încredința lui Cuza, în decurs de câțiva ani, o serie de posturi de răspundere: președinte al Judecătoriei Covurlui, director al Ministerului de Interne, pârcălab de Covurlui.

Căsătoria sorii mai mici a Elenei Cuza, Zoe, cu bunul prieten al lui Alexandru Ioan Cuza, Iordachi Lambrino, a fost un moment de respiro și de apropiere dintre cei doi soți, care de multe ori vara făceau un popas și la conacul de la Banca „unde se

²¹ Silviu Dragomir, *Studii și Documente*, vol.III, p.16.

²² George Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei. Pe două sute de ani în urmă*, vol.II, Sibiu, 1890, p.569.

²³ Arh.St. Iași, colecția „Starea civilă”, mitrici, Biserica Sf.Spiridon, din Iași, f.66-67.

²⁴ Biblioteca Academiei, S 7(9)/ LXXVI.

²⁵ *Ibidem*, S 7(1) / LXXVI.

²⁶ *Ibidem*, S 7 (10)/LXXVI.

²⁷ *Ibidem*, S 7(2)/LXXVI.

²⁸ Arh.St.Iași, fond Divanul ad-hoc, dosar 814, f.281.

întindeau mese pe sub umbrare, cu vin bun și lăutari vestiți din partea locului”²⁹ De multe ori, Elena sub diferite motive, se lipsea de petrecerile prelungite din anturajul soțului, preferând moșia părintească de la Solești sau a socrilor de la Bărboși „unde găsea o atmosferă prielnică pentru liniștirea nervilor săi încordați de uneltirile, șaptele și vorbele răutăcioase ale femeilor”³⁰

Dintr-o scrisoare trimisă către Ecaterina Rosetti, la 22 iunie 1852, aflăm că soții Cuza se aflau la Paris de unde urmau să plece la băi pentru tratament³¹ În anul următor, este menționată prezența Elenei Cuza și a Ecaterinei, soția lui Constantin Rolla, la tratament, la Ems, în Germania, pentru mai mult timp³² Conștiincioasă scria mamei sale: „Toată ziua sunt ocupată cu cura. Mă scol dimineața la ora șase și beau apele până la zece, apoi dejunez, apoi mă îmbrac, apoi mă culc și mă odihnesc, apoi dinez, îmi fac băile, mă plimb...Natura este atât de frumoasă, cerul atât de pur, aerul atât de blând, încât cred că un muribund ar reveni la viață”³³. În iunie 1854, cei doi soți se aflau în stațiunea Karlsbad (Germania), dar pentru scurt timp de astă dată, deoarece Cuza avea de rezolvat unele afaceri legate de comerțul cu cereale³⁴

Starea precară a sănătății, îi determină și în vara următoare, pe cei doi soți Cuza de a se deplasa în străinătate³⁵ Elena, deși plâpândă la trup, impresiona pe cei din jur cu seriozitatea și tenacitatea cu care ducea la bun sfârșit o problemă, deși la prima vedere părea s-o depășească. „Puterea vieții se strânsese în adâncime, lăsând la suprafață numai părerea unei slăbiciuni, care lupta cu destulă energie în clipele de primejdie și apărare”³⁶. O altă grea suferință o va încerca în curând, moartea Zoei Lambrino, sora sa, la nașterea celui de-al treilea copil, în prima parte a anului 1858.

Cu puțin înainte de tragicul eveniment, în fața îngrijorării ce și-o manifesta sora sa în legătură cu viitoarea naștere, Elena i-a răspuns plină de tristețea femeii care nu putea deveni mamă: „Dacă ar fi ceva să moară, ar trebui să fiu eu, fiindcă nu am de ce mai trăi, viața îmi este o adevărată povară”³⁷ Timp de trei luni, Elena a stat la conacul de la Banca îngrijind cu dragoste pe cei trei nepoți, cât și de treburile gospodărești. Această viață simplă în mijlocul familiei cumnatului ei, îi trezea sentimente materne deosebite de duioșenie, căldura căminului de care dânsa era lipsită în mare măsură. Dar destinul îi va oferi un alt rol, pentru care Elena nu era pregătită!

Evenimentele politice se derulau cu repeziciune, în problema realizării Unirii Principatelor, în care și Alexandru Ioan Cuza era antrenat. Mai întâi dimisia sa din funcția de pârcălab de Covurlui (3/ 15 septembrie 1856), înaintată noului caimacan antiunionist Theodor Balș, numit după încetarea domniei lui Grigore Alexandru Ghica, în conformitate cu Tratatul de la Paris (18/30 martie 1856); reconfirmarea sa în funcția de pârcălab (27 februarie / 11 martie 1857), de caimacamul Nicolae Vogoride

²⁹ Lucia Borș, *op. cit.*, p. 45.

³⁰ *Ibidem*, p.46-47.

³¹ Biblioteca Academiei, S 9(31), LXXVI

³² *Ibidem*, S9(36)/LXXVI.

³³ D.Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p.284-285.

³⁴ Biblioteca Academiei, S 13(37)/ LXXV.

³⁵ Arh.St.Iași, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 285, f.16.

³⁶ Lucia Borș, *op. cit.*, p.49.

³⁷ *Ibidem*, p.56-57.

și ridicarea rapidă în gradul de maior, în decurs de zece zile (martie 1857); cea de-a doua răsunătoare dimisie din postul de pârcălab (24 iunie / 6 iulie 1857), ca protest la falsificarea alegerilor pentru Adunarea ad-hoc din Moldova; participarea la lucrările Adunării ad-hoc de la Iași, în urma victoriei unioniștilor în noile alegeri; avansarea la gradul de colonel (20 august 1858) și numirea ajutor al hatmanului Miliției moldovene. A urmat marele final – dubla alegere ca domn al lui Alexandru Ioan Cuza la 5 și 24 ianuarie 1859 de către Adunările Elective a celor două Principate, ca un simbol al voinței naționale, deși se încălcau prevederile Convenției de la Paris din 7/19 august 1858.

În acest carusel amețitor, dincolo de așteptările soției, Alexandru Ioan Cuza a devenit primul domn al Principatelor Unite, iar Elena, Prima Doamnă a țării. Despre entuziasmul mulțimii, privind alegerea lui Cuza domn, își amintea peste decenii doamna Cuza: „Lumea se adună pe stradă și plângea de bucurie. Casa noastră era a tuturor...De dimineată până seara defilau cu miile și erau slăviți și preamăriți, căci Cuza era iubit în Iași și cunoscut ca un om bun, bun din cale afară”³⁸

Noile îndatoriri o obligă să-și urmeze soțul mai întâi la Iași și apoi în noua capitală a României moderne, București. „Viața oficială o supunea la diferite îndatoriri care erau prea adeseori aspre și împovărătoare. Dar Principesa se învoi fără împotrivire și ca să ușureze sarcina soțului mereu pe drumuri între București și Iași, îndeplinea cu multă bunăvoință, stăpânindu-și firea timidă, îndatoriri de Principesă Domnitoare în lipsa lui. Făcu zile de audiență în fiecare luni și dădu audiențe celor ce doreau să-i vorbească; se îngrijea de aproape de școalele din Moldova, luându-le sub patronajul ei și plănuind reeducarea populației sărace prin instituții de binefacere și cultură, urzindu-și în acest mod o activitate rodnică și folositoare pentru țară”³⁹

Elena, devenită Prima Doamnă a României, își va canaliza toate energiile pentru sprijinirea politicii reformiste, de modernizare a structurilor interne și de lărgire a autonomiei preconizate de noul șef al statului român. L-a secondat discret „din umbră”, pe domnitor, refuzând popularitatea ce i-o conferea noua sa postură. La diferitele sindrofii și recepții de la Palatul domnesc și-a făcut apariția frumoasa văduvă, principesa Maria Obrenovici, fiica cea mai mare a boierului antiunionist Costin Catargi. „Cu zece ani mai tânără decât Elena, ales îmbrăcată și strălucitoare ca spirit și inteligență, Maria Obrenovici atrăgea cu ușurință atenția tuturor, amenințând pe cei slabi. Cu o bogată cronică scandaloasă, nu se sfia să înconjure în plină societate, prin grații și favoruri, pe Principele Domnitor (...) Maria Obrenovici era grăbită să prindă un tron și nu voia să aștepte ca această hotărâre să vină cu voia victimei sale. Prin legătura ce o avea cu casa domnitoare din Serbia se simțea în drept să stea alături de Alexandru în locul Elenei, care după părerea sa, putea trăi modest alături de mama sa la Solești”⁴⁰

Măhnită de ingratitudea soțului, Elena petrecu cea mai mare parte a anului 1860 la Paris, având aproape pe fratele său Theodor care își termina studiile în metropola franceză, și pe cei doi nepoți Lambrino, care-i mai alungau depresiile și o

³⁸ „Adevărul” din 25 ianuarie 1909.

³⁹ Lucia Borș, *op. cit.*, p.70.

⁴⁰ *Ibidem*, p.71-72.

înviorau. Citea foarte mult, vizita muzee, expoziții, magazine, ținea legătura cu câțiva intelectuali stabiliți la Paris și se interesa de tot ce se petrecea în țară. „Principesa Cuza atât de retrasă și stângace de obicei, prinsese ceva din purtările și ușurința francezului să se simtă bine în mijlocul străzii zgomotoase și vesele; dar pe lângă acestea, își adânci spiritul și cultura, subțindu-și gustul și îmbogățindu-și mintea prin lectură și convorbirea oamenilor de seamă ai Franței din acea vreme, întrecea astfel prin întinderea ideilor sale pe multe dintâi compatrioatele care la începutul domniei o intimidase atât de mult”⁴¹

Reuși să fie primită într-o audiență intimă, chiar, de împăratul Napoleon al III-lea și împărăteasa Eugenia, care se arătau interesați de situația matrimonială a familiei princiare din România. În luna august 1861, Doamna Elena se deplasează cu nepoții și tatăl acestora, la băile de mare de la Tréport, necesare micului Alexandru care era mereu scuturat de friguri, apoi, o lună mai târziu, vizitează Italia, trecând prin Neapole, Veneția, Torino și Roma, aflată în plin proces de unificare sub „cămășile roșii” garibaldiiste. „Pribegind din loc în loc, fugărită de propriul său suflet rătăcit, negăsindu-și locul nicăieri departe de țară, călătoria o lasă rece”⁴² O atrage un timp frumusețile renaștentiste ale magnificei Florențe cu celebrele sculpturi ale lui Ghiberti, Brunelleschi, Cellini, Donatello și mai ales Michelangelo, ce-i „ocupă gândul și-i umplu sufletul gol cu întreaga lor frumusețe”

Tot în această perioadă, Elena Cuza a făcut cunoștință cu familia principelui Czartoryski și alți reprezentanți ai emigrației poloneze, cu care va rămâne în relații de prietenie. La scrisorile numeroase ale Elenei, principele Cuza răspundea oficial și rece, fiind împovărat de grijile domniei, dar și de avansurile sfidătoare ale Mariei Obrenovici, care-i cerea divorțul de principesă. Doamna Elena revine la Paris, de sărbătorile Crăciunului. De la ceilalți români, stabiliți aici, află despre recunoșteau deplinei uniri politico-administrative a României. La 3/15 decembrie 1861, în mesajul rostit la deschiderea Adunărilor legiuitoare, fără pomenească de conținutul firmanului, Principele Cuza anunță că „Înalta Poartă, precum și Puterile garante au aderat la Unirea Principatelor”⁴³ A urmat Proclamația către Țară din 11/23 decembrie 1861, formarea primului guvern unitar la 22 ianuarie 1862 și convocarea primei Adunări legiuitoare în capitala București.

Elena nu-și poate manifesta bucuria, evită cunoștințele cele mai apropiate cărora nu le suportă compasiunea, știind că nu a fost invitată să participe la evenimentele deosebite din țară. Cu sufletul plin de tristețe pleacă din nou în Italia unde clima era mai caldă, dar nici acum nu-și găsește odihna sufletească, căci acest lucru depindea numai de Principele Cuza.

De sărbătorile Paștelui 1862 este din nou semnalată prezența sa în capitala Franței, unde se vorbea tot mai insistent de divorțul princiar din România. „Fire mândră, cum era, nu-și putea împărtăși temerile nimănui dintre prieteni sau rudele cele mai apropiate. Fugea mai bine de toți, pentru a nu fi nevoită să dea explicații, sau să se

⁴¹ *Ibidem*, p.90-91.

⁴² *Ibidem*.p-94.

⁴³ Protocoalele Ședinței Adunării Legiuitoare, 1861-1862. Supl. la „Monitorul Oficial” nr.269, p.1-2.

expună la compătimiri umiltoare. Trăia atât de retrasă, încât puținele persoane pe care la mai vedea în trecut, mai mult ca să primească știri din țară, nu știau precis unde-i locuința”⁴⁴

Mutarea curții princiare la București, antrena în mod indirect, conform protocolului, prezența Doamnei Elena, la o serie de serbări oficiale. Pe de altă parte, pasiunea lui Alexandru Ioan Cuza față de Maria Obrenovici se potolise „fără însă a se stinge” Se punea insistent problema revenirii în țară a Doamnei Elena, mai ales că cercurile selecte ale capitalei românești, evitau să frecventeze Palatul domnesc din cauza prostului renume. Printre cei care încercase remedierea conflictului dintre soții Cuza s-a numărat și Vasile Alecsandri, care a întâlnit-o la Paris pe Doamna Elena. Aceasta a condiționat revenirea la București de plecarea definitivă a Mariei Obrenovici din țară. Cum pentru moment reconcilierea nu a avut loc, Prințesa Cuza pleacă să viziteze Londra și expoziția industrială din portul Kensington, de unde se duse în trecut și prin Scoția.

La întoarcerea la Paris a avut loc o nouă întrevedere cu frații Vasile și Iancu Alecsandri care îi propuse Elenei Cuza să vină în țară incognito, pentru că situația a scăpat de sub control și chiar tronul principelui este amenințat. În astfel de împrejurări, călcându-și peste suferințele personale, Elena își aminti de înaltele îndatoriri pe care le cere țara. Primirea din partea populației capitalei a fost caldă, la palat principele Cuza oferi o grandioasă recepție.

„Întreg orașul ca și Palatul, erau împodobite ca pentru o deosebită sărbătoare; populația strânsă în fața Palatului nu mai sfârșea să ceară să vadă pe Prințesă în balcon și s-o salute cu strigăte de bucurie și urale; Podul Mogoșoaiei era de nerecunoscut cu mulțimea de capete ce se frământau să-și găsească un loc și prin ilumiinațiile, covoarele și florile numeroase care o împodobeau. În rochia sa napolitană, cu un buchet de camelii albe la brâu, pieptănătura în stil Iosefinian, Prințesa Elena, stăpânindu-și timiditatea naturală, printr-un zâmbet binevoitor, primea omagiul adus de invitați, vorbind cu fiecare dintre ei, în limba sa moldovenească, chiar când cei aflați de față îi vorbeau în limbi străine”⁴⁵ De când venise din Franța, Prințesa Elena își uimea soțul și anturajul său prin felul de a se comporta binevoitoare și stăpână pe sine, îngăduitoare, mai cochetă, mai feminină, reușind să câștige și să împace spiritele vrășmașe și să adune pe lângă domnitor pe cei credincioși și cu respect pentru națiune.

„Din partea sa, Prințesa face minuni, scria Costache Negri din Constantinopol lui Iancu Alecsandri la Paris - primește pe toată lumea, face vizite și merge să vadă toate așezămintele publice, îndeplinind toate acestea cu modestia și delicatețea, care o fac în mod atât de general iubită de toți. Acest ajutor este foarte bine venit Principelui, ceea ce va aduce mult bine”⁴⁶

Printre numeroasele acte caritabile și de cultură, înfăptuite de prințesă, se evidențiază înființarea „Azilului Elena Doamna” pentru fete orfane, ce cuprindea trei instituții școlare: școala profesională, normală și de gospodărie. Tot pe parcursul

⁴⁴ Lucia Borș, *op. cit.*, p.97.

⁴⁵ *Ibidem*, p.102-104.

⁴⁶ *Ibidem*, p.104.

anului 1862, alături de doctorul Carol Davila, va inspecta aşezăminte de binefacere, din Iaşi şi Bucureşti, făcând importante donaţii.

Se va preocupa de modernizarea palatului de la Ruginoasa, achiziţionat de domnitor de la familia Sturdza, în 1862, aflat, atunci, într-o stare jalnică (atât palatul, biserica, cât şi grădina). Mobilierul a fost comandat la Paris, iar pentru amenajarea parcului au fost aduşi grădinari de la Viena. Alegându-şi reşedinţa de vară la Ruginoasa, în apropiere de Iaşi, Cuza încerca să demonstreze vechile simpatii faţă de moldoveni, chiar şi după mutarea capitalei la Bucureşti. Inaugurarea Palatului Ruginoasa, în primăvara anului 1864, s-a făcut cu un fast deosebit, printre prieteni numărându-se colonelul PISOŢCHI, ZIZIN Cantacuzino, BALIGOT de Beyne, IORDACHI Lambrino ş. a, care au adus buna dispoziţie înaintea loviturii de stat din 2/14 mai 1864⁴⁷. Aceste evenimente politice erau urmărite cu atenţie de Elena, care a rămas la Ruginoasa, până la toamna târziu, după întoarcerea domnului de la Constantinopol, şi recunoaşterea de către puterile garante a noii constituţii şi legii electorale.

Castelul de la Ruginoasa a devenit o adevărată oază de linişte pentru însingurata Doamnă, mai ales în timpul escapadelor soţului infidel, care în scurt timp reluate legătura amoroasă cu Maria Obrenovici. Suflet generos, tolerant, Doamna Elena Cuza, în semn de adâncă preţuire faţă de soţ, va accepta înfierea celor doi fii ai domnitorului Cuza cu prinţesa Maria Obrenovici, Alexandru şi Dimitrie. În Arhiva Cuza se păstrează numeroase scrisori şi telegrame expediate de la sau spre Ruginoasa, pe baza cărora se poate reconstitui atmosfera politico - socială a vremii, cât şi unele amănunte din viaţa familiei Cuza.

Anul 1865 este deosebit de tensionat, anunţând parcă lovitura finală din iarna anului următor. Grijile zilnice ale domniei, cu toate hărţuielile şi neplăcerile ei, rupturi de vechi prietenii, demisia guvernului Kogălniceanu, sfetnicul ce-l mai apropiat, pe un fundal de intrigi politice, fenomene de corupţie răsunătoare, înscenarea unei mişcări politico-sociale, ceea ce a determinat intervenţia armatei (3/15 august), când Al. I. Cuza era în străinătate, campania puternică de denigrare a domnitorului din partea „monstruoasei coaliţii”, mai ales după adoptarea celor doi fii naturali ai domnitorului, în interior, a Turciei şi Austriei, principalele puteri opoziţioniste, în exterior, îndepărtarea sprijinului oferit de Napoleon al III-lea. Se mai adaugă şi moartea mamei sale, Sultana Cuza, la Galaţi (20 mai 1865), înrăutăţirea stării de sănătate ceea ce a necesitat tratament prelungit la Ems. Toate aceste lovituri i-au zdruncinat echilibrul şi încrederea în forţele sale, determinându-l să-şi exprime intenţia de a abdica.

În mesajul din 5/17 decembrie 1865, la deschiderea sesiunii parlamentare, Cuza, demonstrând calităţi remarcabile de politician şi patriot, a făcut public că persoana sa „nu va fi o împiedecare la orice eveniment care ar putea permite de a consolida edificiul politic la a cărui aşezare a fost fericit a contribui”, că „în Alexandru Ioan I, Domn al României, românii vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza care primise coroana „ca expresie neîndoielnică şi statornică a voinţei naţionale pentru Unire – însă numai ca un depozit sacru”⁴⁸

⁴⁷ Boris Crăciun, *Ruginoasa*, Iaşi, 1969, p.38.

⁴⁸ C.C.Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza –Vodă*, Bucureşti, 1966, p.361.

Doamna Elena a continuat să-l susțină pe domnitor pe tot parcursul vieții, presărat cu urcușuri și coborâșuri. După abdicarea silită a domnitorului în urma loviturii de stat din 11 februarie 1866, Doamna Elena l-a însoțit în exil (în Austria, Franța, Italia, Germania), hotărâtă să împartă soarta cu soțul său, pe care „nu putea să-l lase să plece singur, bolnav și întristat cum era” Într-o scrisoare adresată mamei sale, în iarna anului 1866-1867, Elena Cuza amintea despre starea tihnită și calmă în care se află ea cu întreaga familie: „De la plecarea mea din Principate, duc o viață foarte calmă și dacă nu ar fi dorința de a te vedea, nu m-aș întoarce în țară, unde a-și găsi, fără îndoială aceleași can-can-uri și aceleași mizerii. Frumoasă țară, răi oameni!”⁴⁹

Doamna Elena revine pentru scurt timp în țară, prilej de a-și vedea mama la Solești, frații, puținii prieteni ce-i mai rămăsese, castelul Ruginoasa lăsat în paragină. La Paris, Alexandru era agitat de atacurile calomnioase din presa franceză. Nemaiputând să reziste acestei atmosfere încordate, în septembrie 1867, familia Cuza, părăsește capitala franceză și se refugiază în apropierea Vienei, la Ober Döbling, unde cumpărase o vilă. Doi ani mai târziu, o altă veste îndolie inima Elenei, moartea mamei sale, Ecaterina Rosetti, cea care fusese îndrumătoarea și confesoarea cea mai apropiată.

În această perioadă, Alexandru Ioan Cuza adresează o scrisoare Principelui Carol (1867) pentru revenirea în România în vederea rezolvării „unor interese particulare pe care precipitata sa plecare din țară le-a lăsat nerezolvate” Și preciza în continuare statutul său și al familiei: „Redevenit simplu cetățean în țara mea, familia mea, existența pacinică și rezervată care convine deprinderilor și pozițiunii mele”⁵⁰

Dorința sa nu a fost îndeplinită datorită unor fricțiuni interne, care nu permisese consolidarea autorității prințului străin, dar și a unor zvonuri după care Alexandru Ioan Cuza dorea să revină pe tron cu ajutor militar rusesc pus sub comanda lui Kotzebue. Că în țară exista un puternic curent în favoarea lui Cuza o demonstrează alegerea acestuia deputat (în lipsă) în colegiul al IV-lea, la alegerile parțiale din județul Mehedinți, la începutul anului 1870, și alegerea ca senator la colegiul al II-lea din partea severinenilor, în același an. Pe baza mandatului validat de Cameră, însuși Carol I l-a invitat pe Cuza în țară, dar nedorind să provoace vreo aventură politică, legată de venirea sa, acum fostul domnitor refuză, demonstrând încă o dată maturitatea politică: „Patriotismul meu, Principe este deopotrivă cu a mea demnitate, el îmi interzice un demers care ar putea crea, este loc de a se teme, serioase încurcături Alteței voastre și lealitatea mea mă osândește la surghiun. Nu pot da scumpei mele țări o dovadă mai reală a iubirii adânci ce am către ea și Alteței voastre o mărturisire mai curată a simpatiilor mele pentru fericirea și dănuirea ei”⁵¹

Starea sănătății lui Cuza înrăutățindu-se, se luă hotărârea, la sugestia medicilor, de deplasare în Italia, la Florența. Doamna Cuza își împărțea îndatoririle

⁴⁹ Lucia Borș, *op. cit.*, p. 206.

⁵⁰ A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza Vodă*, vol. II, Iași, 1903, p.479.

⁵¹ *Ibidem*, p. 250. Vezi și I. Dorneanu, *Domnitorul Cuza în exil ales deputat în țară*, în „Magazin istoric”, I, 1967, nr.2; D. Vitcu, *Cuza în exil. Puterea dragostei de țară*, în „Magazin istoric”, VII, nr.6, 1973; Idem, *Alexandru Ioan Cuza. Anii exilului, în Cuza – Vodă. In memoriam*, Editura Junimea, Iași, 1973; Virginia Isac, *Principele Alexandru Ioan Cuza. Scrisori din exil. 1866-1873*, Editura Junimea, Iași, 2007.

între soțul său exilat, și problemele administrației domeniului Ruginoasa din țară. Nici în această perioadă grea a exilului, spectrul Mariei Obrenovici nu dispăruse. Ispititoare „prietină” apărea în calea fostului domnitor în cele mai neașteptate locuri, otrăvind și bruma de înțelegere și respect care se statornicise în familia Cuza. Disperați, frații Elenei Cuza îi cereau, în repetate rânduri, divorțul, de soțul infidel, deși fiecare dintre dâșii se bucurase de onoruri din partea domnitorului. Dimitrie Rosetti a deținut interimatul Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică, în perioada 23 mai - 23 septembrie 1861, președinte de consiliu fiind Anastase Panu, iar Theodor Rosetti, viitorul prim - ministru de la 1888, a ocupat sub Cuza, postul de prefect de Vaslui, până la 11 septembrie 1864.

La început de mai 1873, Alexandru Ioan Cuza plecă din Florența spre Germania, prilej cu care contractă o puternică răceală care adăugată la bolile mai vechi de inimă și astm, îi provocă moartea bruscă, la 15 mai 1873, în Hotelul „Europa” din Heidelberg. Decesul a fost înregistrat la Primăria orașului Heidelberg de medicul curant al fostului domnitor, Gustav Dobelmann.

La cererea Elenei Cuza, oficialii Primăriei din Heidelberg au rectificat unele greșeli ce s-au strecurat în certificatul de deces în legătură cu locul nașterii domnitorului și anume în loc de București a fost trecut, corect, orașul **Bârlad**⁵². Trupul neînsuflețit al domnitorului a fost adus în țară de Doamna Elena Cuza și înhumat la Castelul Ruginoasa în fața unei impresionante mulțimi și unor apropiați colaboratori: Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Costache Negri, Petre Grădișteanu ș. a.

Telegrame de condoleanțe au fost trimise din partea ducelui Grammont, a regelui Victor Emmanuel al Italiei, al principelui Carol al României și a numeroase instituții publice și culturale, orașe, persoane particulare. În telegrama de răspuns la mesajul de condoleanțe a unei delegații de bărlădeni ce participase la funeraliile de la Ruginoasa, Doamna Elena Cuza mulțumea, amintind că **„sunt mai deosebit simțitoare pentru suvenirile orașului Bârlad, patria neuitată a iubitului meu soț”**⁵³. În deceniile care au urmat posteritatea domnitorului Al. I. Cuza a fost menținută prin acordarea numelui său unor localități, instituții social – culturale, bulevarde, străzi, ridicarea unor busturi și statui la Iași, Craiova, Mărășești, Galați, Huși, comuna Grivița, lângă Bârlad, și mai recent la București și Bârlad. Cel dintâi monument al lui Cuza a fost dezvelit la 17 octombrie 1904, în comuna Grivița, județul Tutova, din inițiativa lui Stroe Belloescu, cunoscut profesor și ctitor de lăcașuri culturale și religioase.

Avea dreptate Zoe Sturdza, când la 25 mai 1881, îi trimetea lui Baligot de Beyne, următoarele aprecieri: „Principele Cuza va avea întotdeauna o pagină strălucitoare în istoria țării sale. Căci dacă omul a avut slăbiciuni inerente sărmanei noastre naturi umane, suveranul a fost întotdeauna integru și pătruns de cel mai mare patriotism”⁵⁴.

⁵² BAR, Arhiva Cuza, mapa XLVI, doc.67.

⁵³ Telegrama Doamnei Elena Cuza ca răspuns la mesajul delegației de bărlădeni ce participase la funeraliile de la Ruginoasa, publicată în ziarul „Semănătorul”, nr.24 din 17 iunie 1873.

⁵⁴ BAR, Arhiva Cuza, mapa LII, f.322-323.

Femeia care provocase atât zbucium Elenei Cuza, fosta sa rivală, Maria Obrenovici, a murit trei ani mai târziu (1876), la Dresda, în vârstă de numai 41 de ani, corpul neînsuflețit fu adus în țară și înmormântat la Biserica Sf. Spiridon din Iași. Așa dispărea coșmarul care îi marcase Elenei tinerețea, căsnicia, sănătatea și se adăuga pe lista „umbrelor”...

Stabilită la Ruginoasa, împreună cu cei doi fii adoptivi, după terminarea studiilor acestora la Paris (1884), Doamna Elena s-a preocupat de refacerea palatului și a bisericii. Solitudinea în care se retrăsese i-a fost zdruncinată de două mari tragedii: sinuciderea lui Dimitrie Cuza (1888) și moartea, în urma unui infarct de inimă a lui Alexandru Cuza (cel de-al doilea fiu) în 1890, proaspăt căsătorit cu Maria Moruzzi. Cei doi fii vor fi îngropați la Ruginoasa alături de tatăl lor, la umbra unei sălcii pletoase.

Conform clauzelor testamentare, Palatul Ruginoasa va intra în posesia familiei Moruzzi. În urma unei aventuri între zidurile palatului Ruginoasa, dintre fosta noră a Elenei Cuza și tânărul inginer Ion I. C. Brătianu (fiul lui I. C. Brătianu, devenit mai târziu președinte al Partidului Național Liberal, prim - ministru, unul dintre făuritorii României Mari) s-a născut Gheorghe Brătianu, viitorul mare istoric. „Soleștii, Scheea, Ruginoasa, toate locuri scumpe, le părăsise pe rând, cu strângere de inimă, silită de oameni și împrejurări, ca să rămână mereu pribeagă, mereu fără cămin”⁵⁵ Doamna Elena, în vârstă de 70 de ani, a fost nevoită să părăsească Ruginoasa pentru a se stabili la Iași, ca infirmieră la Spitalul de copii „Caritas” Apoi din cauza bătrâneții și a bolii se va retrace la Piatra Neamț, unde va locui până la moarte, singură, într-o modestă locuință, primind rareori câte o rudă care –și mai amintea de vremurile trecute...

Acele de binefacere vor continua și în această perioadă a senectuții, de la îmbrăcăminte și materiale pentru copiii săraci, până la donații în bani (10.000 lei pentru construirea unei băi publice la Piatra Neamț, 25.000 lei anual pentru Spitalul „Caritas” din Iași ș. a.). Dispune refacerea bisericii din Ruginoasa (1907), sprijină inițiativa ridicării unui bust al lui Alexandru Ioan Cuza la Mărășești. Întrucât nu se luase nici o inițiativă de mutare a rămășițelor pământești ale domnitorului Cuza în capitala Moldovei, Doamna Elena, cu toată vârsta înaintată, a hotărât să-și dezgroape soful și să-i depună osemintele în cripta din biserica Ruginoasa, abia refăcută (1907). „După ce se sfârși slujba religioasă, Doamna Elena spălă cu mâinile sale, în curtea bisericii, sub ochii țăranilor, oasele găsite, pentru a le pune în cripta bisericii”⁵⁶

Rămâne până la moarte o ființă modestă, discretă, plină de devoțiune față de cei defavorizați de soartă, așa cum o descrie Nicolae Iorga, care o vizitase la 24 ianuarie 1909, cu ocazia aniversării a 50 de ani de la Unirea Principatelor în fruntea unei delegații a Ligii Culturale din Iași: „În acea odăiță neagră în care se deslușea în fundul unui fotoliu, dintr-o săracă rochie de doliu veșnic, sub un cauc de călugăriță

⁵⁵ Lucia Borș, *op.cit.*, p. 250-251.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 266. În 1944 cutia de argint cu osemintele domnitorului Cuza au fost strămutate din cauza frontului la Curtea de Argeș. Iar în 1946 depuse în Biserica Trei Ierarhi din Iași.

acoperit cu un văl simplu de lână, o figură mărunță săpată fin în fildeș palid”⁵⁷ După Semicentenarul Unirii, care-i umplu inima suferindă de bucurie și lacrimi în ochi, la 14 februarie 1909 se îmbolnăvi. O gripă se transformase în pneumonie și o ținui la pat, zguduită de o tuse seacă și o îndelungată agonie, ca și viața pe care a dusese.

La 3 aprilie 1909, în vârstă de 84 de ani, se stingea din viață Elena Cuza, în locuința sa din Piatra Neamț, ca o flacără ce arsese numai pentru binele semenilor. Conform dorințelor sale a fost înhumată alături de mama sa, la moșia de la Solești și nu la Ruginoasă, fără funerarii naționale.

A. D. Xenopol adresa un emoționant mesaj tuturor românilor de a veni la Solești să salute „mormântul în care se va odihni acea care a fost Doamna Elena Cuza”. „Să arătăm - sublinia ilustrul istoric care îi dedicase, în 1903, primul important studiu monografic domnitorului Alexandru Ioan Cuza - azi rămășițelor acestei sfinte, că în piepturile românești nu s-a sleit sângele recunoștinței. Să însoțim cu toții cu făclii de doliu pe aceea care Sfântă a fost Elena Cuza, sfântă prin înfrângerea durerilor omenеști, sfântă prin dragostea ei către săraci și nevoiași, sfântă prin viața de pustnic pe care a dus-o”⁵⁸

⁵⁷ Vezi N.Iorga, *Unirea Principatelor (1859 povestită Românilor cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la întemeierea statului român) și Scrisori și alte acte privitoare la Unirea Principatelor, tipărite în amintirea semicentenarului din 1909.*

⁵⁸ Lucia Borș, *op. cit.*, p.276.

CALEA VICTORIEI, ÎNTRE ORIENTAL ȘI OCCIDENTAL. STUDIU DE ANIMAȚIE CULTURALĂ

Marian Nencescu

Cuvinte cheie: Calea Victoriei, Orient, Occident, studiu de animație culturală, după regele Carol I până azi.

Mots-clés: Calea Victoriei, Orient, Occident, étude d'animation culturelle, depuis le roi Charles I-er jusqu'à aujourd'hui.

Résumé

Calea Victoriei, entre Orient et Occident. Étude d'animation culturelle

L'étude est un coup d'oeil des bibliothèques, des conférences publiques et des athénées populaires depuis le roi Charles I-er jusqu'à aujourd'hui.

1. Spațiul public și bibliotecile

Noțiunea de *spațiul public* imaginat ca o sferă (sfera publică) a fost definit și explicat de filosoful și sociologul german Jurgen Habermas în lucrarea „Sfera publică și transformarea ei culturală. Studiu asupra unei categorii a societății burgheze” (București, Ed. Comunicare. ro, 2005). În esență, Habermas definește spațiul public drept o „dimensiune constitutivă a societății burgheze”, sau „sfera persoanelor private reunite într-un spațiu public” (de unde și denumirea de „sferă burgheză”).

Aplicat la dimensiunile autohtone, spațiul public este constituit din acele zone de interes comun: piețe publice, biserici, monumente, inclusiv biblioteci, parcuri, grădini sau alte elemente de interes comun, unde individul, denumit generic *public* este nu doar spectator, asistent la spectacolul public, ci chiar participant activ. Ca filosof de inspirație marxistă, format la „Școala de la Frankfurt”, alături de Theodor Adorno și Max Horkheimer, Habermas utilizează termenul curent de „burghezie” similar celui de „cetățean”, respectiv persoană cu îndatoriri publice, contribuabil, reprezentant al unei clase în plină afirmare socială, având ca deviză „cei trei B”: *banul, binele și bunul public*. Epoca de afirmare a burgheziei în spațiul european, respectiv sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea a corespuns, inclusiv în plan cultural, unei expansiuni fără precedent a instituțiilor publice: muzee, școli, grădini și parcuri publice, biblioteci și cabinete de lectură (de stat sau private), unde, în mod tradițional clasa burgheză făcea schimb de informații sau mesaje cu caracter public. Este epoca când se înalță, cu bani publici dar și prin *subscriptions*, donații sau din inițiativă direct privată cele mai multe clădiri monumentale (inclusiv Biblioteci naționale sau locale), când iau avânt inițiativele culturale de tot felul: de la conferințe publice la atenee culturale, cluburi politice și de lectură, librării dotate inclusiv cu săli de lectură și de împrumut pe bază de abonament.

Așadar, în sfera publică se configurează *spațiul public* element ce reglementează raportul dintre timpul liber, destinat distracției, consumului, îngrijirii

sănătății și, respectiv, timpul de lucru. În funcție de acest raport se stabilesc și elementele esențiale ale diferențierii și integrării sociale. Cu alte cuvinte, persoanele cu bani pun mai mare accent pe cultura publică, iar gradul de civilizație se stabilește inclusiv în raport cu oferta culturală. Spațiul public burghez era așadar un spațiu *deschis*, cu acces liber și de cele mai multe ori gratuit unde burghezul (în speță, cetățeanul) avea acces nemijlocit la *instrucție* și *loisir*, componente fundamentale ale procesului de modernizare și democratizare a societății.

Pentru a ne referi strict la București, noțiunea de spațiu public, în accepțiunea modernă a termenului, apare în jurul anilor 1830, în perioada Regulamentului organic, lege fundamentală a țării adoptată în 1831 și care stipula alocarea de fonduri pentru „ținerea școalelor în principalele orașe ale Principatului, precum și „înființarea de tipografii și biblioteci” Un document similar adoptat în Moldova prevedea în mod expres înființarea unei „biblioteci publice” În fapt, prima instituție de acest gen constituită în baza acestei Constituții *sui-generis* care a fost Regulamentul organic, va fi inaugurată la Iași, în 1841, pe lângă Academia Mihăileană. La București, prima bibliotecă publică a fost aceea a Colegiului Sfântului Sava, înființată la 8 iunie 1838, considerată drept predecesoarea, *de drept*, a **Bibliotecii Metropolitane** actuale.

Revenind la ideea de spațiu public, vom semnală că însuși termenul de *public* (cu referire concretă la o acțiune de comunicare, de informare) apare relativ târziu în limba română, mai precis la începutul secolului al XX-lea, fiind consemnat ca un neologism, cu sensul de persoană care participă la o activitate de comunicare (așadar, cu sensul de public spectator). Un alt înțeles al termenului privește o activitate oficială, care interesează tot poporul. Așadar, o conferință, o manifestare culturală în genere, este publică atunci când atrage spectatori în mod *benevol*, fără a urmări un avantaj economic imediat. Ideea care se desprinde din această interpretare este că burghezul (respectiv entitatea care constituia publicul spectator) încetează, prin participarea sa la un act cultural benevol, liber consfințit, să mai fie supus al statului, ci devine *partener*, persoană direct interesată să participe conștient la o activitate ce ține de sfera publică. Același fenomen se aplică inclusiv atunci când vorbim de motivația frecventării bibliotecii (clubului de lectură).

În plan social, consecința acestei concepții este stimularea construcției și dotării de localuri cu destinație culturală. Aceste spații urbane destinate întâlnirii, distracției, dar și lecturii apar și se răspândesc frecvent în Bucureștii de acum un veac și jumătate, suprapunându-se, și adesea înlocuind vechiul târg, medieval și balcanic, caracterizat prin sute de biserici, ulițe întortocheate și haotic trasate. Locul lor este luat sistematic de construcții monumentale, înălțate după o concepție edilitară nouă, menită să ducă la modernizarea României. Sunt anii când sub ultimele domnii organice ale unor principii luminați, precum Gheorghe Bibescu (1842-1848), la București și, respectiv Mihail Sturza (1834-1849), la Iași se pun bazele primelor *promenade artificiale*. La București este amenajată, între 1832-1833, Colina Mitropoliei, urmată între 1848-1850 de amenajarea Șoselei Kiseleff, zonă ce avea ca puncte de atracție o groță și mai multe bazine artificiale.

Iată cum descrie istoricul George Potra evenimentele inaugurării noilor amenajări edilitare: „La 7 iunie 1843, generalul conte Kiseleff răspundea într-o epistolă trimisă de la St. Petersburg lui Vodă Bibescu: „Mulțumind pentru intenția

Obsteștei Adunări de a cinsti opera de organizare a Principatului vă cer ca suma votată să fie utilizată pentru lucrări de folos public în frumoasa urbe de pe Dâmbovița” Drept urmare, banii destinați ridicării unei statui a lui Kiseleff sunt folosiți pentru amenajarea Șoselei care îi poartă numele, „Aleua cea mare”, cum îi spuneau înaintașii noștri. Astfel, odată cu Aleea Kiseleff, locurile de petrecere ale bucureștenilor se diversifică, trecându-se de la conceptul de grădină plină de praf, primitivă și neamenajată, așa cum a fost „Grădina cu cai” (situată pe cursul Dâmboviței, unde este astăzi statuia lui Kogălniceanu) la șoseaua Kiseleff. În 1833 este sistematizat și redat public Dealul Mitropoliei, unde „pe înălțime se putea respira un aer mai curat și mai răcoros”

Doisprezece ani mai târziu, la 2 septembrie 1847, este vestită prin bubuituri de tun și jocuri de apă de 25 stânjani înălțime, inaugurarea Aleii Kiseleff, desfășurându-se între o zonă străjuită de fântâna lui Mavrogheni și o moară de vânt (azi, Școala Mavrogheni și Bufetul de la Șosea, operă a arhitectului Ion Mincu). Jurnaliștii bucureșteni, mucaliți și zeflemitori nu au scăpat prilejul să critice „locul de desfătare al cetelor boierești”, cum spune pamfletarul N.A. Orășanu, constatând că noua șosea este departe de oraș și, deci, nefolositoare. Arhitectul Karl Meyer, vestitul peisagist, nu a descurajat și a mai amenajat pentru bucureșteni, în următorii ani, Parcul Cișmigiu și domeniul Măgurele, vestit loc de reverie al lui Mihai Eminescu, azi o paragină tristă.

În acest context pitoresc și cosmopolit se naște, în prima jumătate a secolului al XIX-lea ceea ce mai târziu se va numi *fenomenul editorial și publicistic* autohton, punctul nodal de constituire a bibliotecilor publice. În esență, ideea consemnării, sub formă incipientă de depozit legal a tuturor aparițiilor editoriale nu a fost un fenomen specific Țărilor Române. Mai degrabă în Transilvania, sub dominația Imperiului Habsburgic și, prin extindere în Oltenia ocupată de habsburgi, statul controla sistematic și riguros aparițiile de carte și presă, înregistrând cu o rigurozitate birocratică toate fondurile de carte existente. Inițiativa se va dovedi benefică cel puțin în scopul reconstituirii aparițiilor bibliografice, și deci al istoriei bibliotecilor în România.

În Moldova și Valahia rolul de supraveghere a tipografilor (dar numai în cazul când acestea nu aparțineau direct domnitorului) revenea Bisericii, care prin vegherea vigilentă a înalților ierarhi exercita și rol de cenzură. Astfel de inițiative, consemnate de istoricul bibliolog Gheorghe Buluță în lucrarea „Civilizația bibliotecilor” (București, 1998, Editura Enciclopedică) prevăd că nimic nu se putea impune fără autorizarea statului, și implicit fără un control adecvat. Cu toate măsurile luate, inclusiv două „pitace” emise în 1784 de domnitorul Mihail Șuțu, la București continuau să apară diverse foi volante, publicații și broșuri efemere, unele cu conținut pamfletar, considerate „primejdioase” de către autorități. Acestor producții „locale se adăugau și gazeturile” și cărțile străine” care îi interesau pe localnici, dar îngrijorau oficialitățile. În scopul limitării tendinței de a se răspândi „sisteme și vederi” (respectiv opinii și idei) potrivnice stăpânirii, gazetele locale oarecum oficiale, așa cum era de pildă „Albina românească” a lui Gheorghe Asachi, aveau rubrici speciale de informații culese din periodicele rusești, franțuzești, austriece și prusace, cu „știri bune” Tot gazetele oficiale erau cele care monitorizau activitatea librăriilor, dar și

achizițiile de carte ale bibliotecilor publice, vechind ca titlurile „uvrajelor” comercializate să fie întocmai cu cele aprobate. Această cenzură cu totul strictă se extindea și asupra repertoriilor teatrale, controlate strict de Poliție și Departamentul din Lăuntru (Ministerul de Interne) care aveau dreptul „a încuviința” sau refuza orice fel de reprezentații, și în orice condiții”. Este *strașnic poprit* orice antreprenor a reprezenta vro piesă far de a fi autorizată de *șenzura teatrală*” se spunea în Regulamentul Teatral de la 1852-1853, sub rezerva că directorii de teatru ce ar fi nesocotit acest decret riscuau „straf”(amendă) și arest „pe 24 dă ceasuri”, semnalează Ionuț Niculescu în lucrarea „Directorii Teatrului Național din București”, 2002.

Acesta este și motivul pentru care burghezia și în special intelectualitatea bucureșteană introduce, ca un punct distinct al *Proclamației de la Izlaz* din 6 iunie 1848, cităm, „libertatea presei și a cuvântului”, respectiv abolirea cenzurii” „ca să se poată rosti și scrie *pe față* adevărul, ideile și cunoștințele”. Era o reacție directă, imediată la măsurile luate de Mihail Sturza care obliga pe librari și bibliotecari a da „tot felul de declarații și de cataloage” Iată, consemnată de cronicarii epocii o scurtă secvență de la Revoluție: La 9 iunie 1848 se declanșă Revoluția Heliade citi Proclamația de la Izlaz. Oastea și poporul se alăturară și jurară credință „dreptății celei noi” Bibescu Vodă ieși cu caleașca la plimbare, ca să înfrunte poporul, dar epoletul monarhiei îi fu găurit de gloanțe. Nu mai era de glumă. În locul atelajului domnesc venea câte un revoluționar într-o birja care striga: „Fraților”, iar oamenii se adunau ca un pământ în jurul lui... În urma lor sosiră și tipografii *cu uneltele lor, în căruțe*, răspândind în valuri manifeste cu chenare aurite, imprimate pe loc”.

În aceiași ani, vizitează Bucureștii și doi intelectuali transilvăneni (în 1836, după relatările din „Curierul românesc” al lui Heliade Rădulescu), Gheorghe Barițiu și Timotei Cipariu, veniți în Capitala spirituală a românilor în misionarism cultural. Opresc la vamă, la „Caravanserai”, de unde primesc „țidulă” de liberă trecere în oraș. Apoi poposesc la un han de pe lângă Biserica Sfântul Gheorghe și vizitează Lipscanii și pe librarul Romanov. Duminica, urmăresc liturghia la biserica Sărindar, apoi admiră la Mitropolie clopotul „vărsat” (turnat) de curând (în 1834) din bronzul tunurilor turcești cucerite la Silistra, apoi pornesc cu o trăsură tocmită un „fiancer” spre Herăstrău. La Șosea, sunt uimiți de numărul caleștilor și frumusețea damelor ivite la vedere”. În altă zi, tocnesc o trăsură și merg spre Târgul din Afară (pe actuala Șosea Colentina) spre a-l vizita pe Heliade, sau Iliad cum îi ziceau vecinii săi. Acesta avea pe un „șes prea descântat”, actualul Obor „trei case cu 36 de odăi” și ținea tipografie cu „vărsătorie” proprie, ceea ce tradus în limbaj contemporan ar fi o turnătorie pentru literele de plumb” Întrucât gazda nu era acasă vizitează și „palatul ghiulesc”, de vară (Ghica Tei).

Recapitulând, de la Podul Mogoșoaiei la Băneasa și de la Colentina la Ferăstrău „Minune e să se vadă Bucureștii îndeseară”, mai ales că „damele toate de n-au principii silitoare nu rabdă sahlere (vâl) pe obraz, și nu le pasă, numai să se vadă” Probabil că de atunci s-au născut refrenele „Fetițe dulci, ca-n București, în toată lumea nu găsești” și „Hai să-ți arăt Bucureștiul noaptea!”

2. Conferințele publice și Ateneele populare

Circumscrie așadar noțiunii de *spațiu public*, ideea amenajării, la nivel urban, de spații destinate educării populației a constituit una dintre marile cuceriri ale vieții comunitare spre care aspira societatea burgheză. Veacul romantic a asistat la organizarea de noi instituții de cultură puse la dispoziția cetățenilor. Lumea a început tot mai mult să citească, să meargă la teatru, să viziteze muzee, să participe la conferințe. După modelul francez, conferința și lectura publică au devenit principalele forme de comunicare ale societății românești. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în majoritatea orașelor țării, mari și mici, luau ființă *societățile de lectură*. În cazinouri, biblioteci, cluburi pretutindeni se citea și se organizau „prelecțiuni publice”. Unul dintre pionierii acestor reuniuni mondene a fost gazetarul francez Ulysse de Marssillac, unul dintre primii memorialiști străini care au zugerit Bucureștii, cel care între anii 1865-75 avea să țină un ciclu de conferințe, în limba franceză, cu mare priză la public. Mai târziu, Titu Maiorescu este inițiatorul „prelecțiunilor populare” din tradiția cărora va lua naștere Ateneul Român, instituție creată la Iași, în 1860, și avându-i ca membri fondatori pe M. Kogălniceanu, Ștefan Micle și V.A. Urechia. Aceștia susțineau cicluri de „comunicări, cursuri, conferințe, publicații și expoziții”

La București, primele conferințe publice, care atrăgeau sute de oameni ce luau loc pe bănci de lemn, se țineau în preajma Cișmigiului, în casele lui Costache Ghica. Publicația „Natura”, din 2 ianuarie 1865 chema publicul bucureștean la „cursuri de seară”, după modelul europeanesc. Succesul este imens, iar acest tip de „divertismente superioare” va atrage publicul în mod constant, până la mijlocul anilor '40, Ateneul Român devenind principalul nucleu cultural din triada Ateneu – Academie – Universitate. Multe dintre conferințele publice susținute, până în anul 1947 la Ateneul Român au devenit teme de cercetare universitară, în vreme ce concertele și expozițiile găzduite în acest lăcaș au constituit, după expresia unei cercetătoare a sociologiei culturii românești, doamna Sultana Craia (lucrarea „Comunicare și spațiu public la români”, 2005, Ed. Meronia, București), „apogeul romantismului românesc”

Alături de Teatrul Național și Biblioteca Academiei, Ateneul a constituit referențialul sentimental al publicului în așa zisa Belle Epoque, când educația la nivel popular își făcuse o datorie din a participa la toate marile probleme contemporane. Deduse din spiritul ateneian, se dezvoltă și o activă mișcare culturală populară. Analizând, de pildă, la nivelul anilor '20-'30, acțiunea culturală la nivelul Capitalei, constatăm, de pildă, că sub oblăduirea fostei Direcții pentru Asistență Culturală a Primăriei Capitalei, funcționau, în cartiere și în comunelor suburbane zeci de *atene culturale populare*. „Ateneul este coronamentul școalei și fără el cultura este incompletă”, era deviza acestei mișcări ce se manifesta prin: conferințe, lecturi publice, jocuri naționale, filme și serbări. La nivelul Primăriei Capitalei exista un birou de coordonare unică al cărui rol era nu să *ordone*, ci să servească drept agent de legătură între unitățile locale. Între obiectivele acestor atenee, pe lângă conferințe, cor, teatru și cinematograf, un rol special îl avea „lectura bine aleasă”, însoțită de „recomandarea cărților bune care se pot vinde sau citi în Ateneu” Anual, Primăria susținea cu sume considerabile (în anul 1928, de pildă, alocația bugetară depășea 1,1 milioane lei) bani cu care era încurajată lectura publică. Cercul cultural „Ia și citește”,

înființat în 1914 și susținut material la inițiativa unor preoți de cartier urmărirea realizării și editarea de broșuri cu tematică diversă, care să „lumineze poporul” Tirajul total al celor 28 de titluri apărute, a depășit 2 milioane de exemplare, dintre care o bună parte (peste 10 la sută) fiind distribuite gratuit în rândul personalului militar. Dacă socotim că cele peste 30 de asociații culturale funcționând pe lângă școli și parohii dispuneau fiecare de sală de spectacole, *bibliotecă* și orchestră proprie, putem ajunge la concluzia că ateneele populare au reprezentat, la nivelul acelor ani principalul avanpost al ofensivei culturale. Într-un bilanț al activității culturale de masă, făcut cu prilejul Congresului Uniunii Orașelor, desfășurat la Constanța, la 9 octombrie 1927, se consemna „În țară sunt 58 de atenee, iar un ateneu are anual vreo zece manifestări. Prin urmare sunt peste 500 de manifestări constructive, ascendente”. Pe cartiere, între ateneele cele mai active amintim pe cel de la *Obor*, funcționând pe lângă Școala de fete nr.33 care a organizat, gratuit, excursii în Ardeal pentru eleve sau Ateneul de la Societatea Comunală a Tramvaielor, care, a strâns de Anul Nou, 1928 o sumă semnificativă (aproape 7.000 lei) cu care au fost îmbrăcați copiii lucrătorilor nevoiași. De asemenea, profesorul Nicolae Iorga, a adunat Ateneului „Golescu”, 200 de cărți din biblioteca proprie. Concluzia acestui demers cultural este că politica n-ar mai trebui înțeleasă în sensul *peiorativ*, ca pe o însumare de promisiuni și amăgiri electorale, ci ca o formă de spiritualizare, de coagulare sufletească în jurul unor valori certe. Ofensiva culturală începută prin ateneele populare evidențiază progresul acumulat în scurt timp. De la primele manifestări, elitiste, la generalizarea comunicării culturale, diseminarea în medii cât mai comune, nu a trecut mai mult de un secol. O adevărată cultură de masă pleacă de la bază, iar ateneele populare au fost astfel de fundamente, de la care se aștepta trecerea la o viață culturală completă și armonioasă.

Din păcate, trecerea la regimul comunist, survenită în anii '50-'60 ai secolului trecut a produs, la nivel public, schimbări majore de identitate. Latinitatea a scăzut în interes, și odată cu ea cultura de tip clasic, occidental, locul ei fiind treptat erodat de modelul slav. Utopia comunismului a estompat modelul specificului național și odată cu el a tradiției culturale proprii. Abia, târziu, după două decenii, la sfârșitul anilor '70 și începutul '80 România revine la unele din valorile sale tradiționale, dar sub o coloratură politică cu totul nouă. Modelului cultural al „poporului unic muncitor” promovat sub Ceaușescu îi corespunde biblioteca de cartier, sau cel mult filiala sa din „Parcul de cultură și odihnă”. Apar noi forme de cultură în condițiile unei industrializări fără precedent. Locul tradiției rurale, specific naționale este luat de un peisaj psiho-social nediferențiat, uniform, neutru și cenușiu. Vechea Românie, paradisiacă, agrară și culturală este înlocuită cu un model social nivelator. Tot ce constituia stereotipul public oficial: românul este harnic, devotat, muncitor, omenos, este receptat în registru negativ. Această realitate dublă, exprimată ideatic prin modelul „limbii de lemn”, va lăsa semne adânci în mentalul colectiv, inclusiv după 1990, în epoca așa zisă de tranziție.

Cultural vorbind, am involuat. Serbările populare de pe stadioane, ateneele populare devenite Universități populare, Cenaclul Flacăra, proiecte culturale faraonice, toate neterminate au creat, cu timpul, o imagine publică dublă, o lume paralelă cu cea reală, România de după 1990 trăiește, sociologic vorbind, doar din proiectele *culturale reșapate*, suprapunând modelul propagandei comuniste peste o realitate interbelică

supradimensionată. Mesajele culturale autentice, adaptate timpului actual întârzie să apară, de aceea și instituțiile suferă de un puseu acut de credibilitate. Publicul s-a săturat de mesaje oportuniste, artificiale, copiate după modelele venite de aiurea și așteaptă încă mesajele autentice. Din această perspectivă sociologia, politologia și știința comunicării trebuie să reacționeze comun, iar bibliotecile, instituțiile culturale în general, pot fi principalul seismograf al schimbării.

3. Occident – Orient, o paradigmă a „inconștientului colectiv”

În 1941, marele logician român Anton Dimitriu scria o carte despre diferența dintre „Orient” și „Occident”, ca o bipolaritate menită să regleze structura esențială a spiritului. Pornind de la poziția fundamentală a plasării „Occidentului” într-un spațiu strict conceptual, concluzia filosofului este că mai degrabă „Orientul” este cel care potențează civilizația occidentală, chiar și prin contrast. Așadar, termenul de *occident / occidental*, greu de descris chiar și pentru un pasionat al paradoxurilor, nu poate fi definit decât în oglindă cu pandantul său, „orientul”. Cele două concepte reprezintă talerele balanței iar cel mai pătimăș critic, nu poate face diferența clară între „Europa” (occidentală) și „țările din Est”, respectiv civilizația din estul Europei. Acest aspect este relevat chiar și în observația fundamentală că o parte a intelectualității românești înclină spre Occident (fapt relativ, de altfel, dacă am lua ca punct de referință filosofia clasică românească, de pildă) în vreme ce „țărănul român”, sau, generalizând, masa populației „ortodoxă”, privește spre Bizanț. Generalizând, țările catolice sunt „occidentale”, iar cele de confesiune „ortodoxă” privesc către Est.

Acest gen de distincție, devenit clișeu, nu poate conduce decât spre un drum greșit. Impresia că, ceea ce nu este neapărat „occidental” este greșit, înapoiat, retrograd, că ne situăm în fața Occidentului, dezrădăcinați și devalorizați, este cu totul arbitrară, câtă vreme operăm conceptual cu acest sistem dualist. În esență, ar trebui să ne acceptăm trecutul și cultura așa cum sunt ele, mai ales că lecția „ortodoxă” a religiei este aceea a supraviețuirii și regenerării. Fenomenul nu este deloc specific, atât în istorie, cât și în cultură. Se știe că Africa neagră oricât de colonizată a fost, păstrează stratul adânc al culturii indigene, iar chinezii din Hong-Kong, odată eliberați de sub dominația engleză, au revenit la vechile tradiții milenare. Oricât am pune aceste manifestări pe seama „oportunistului colonial”, nu putem să uităm că principalul nostru atu este tocmai „orientalismul” metropolei valahe, chiar dacă, din orgoliu intelectual, refuzăm această variantă.

Despre modelul occidental al spațiului urban dâmbovițean, ne vom pronunța mai ales după rememorarea unor repere istorice. Arhitectul londonez (de origine română!) Șerban Cantacuzino precizează explicit: „Analizând amplasamentul inițial al principalelor drumuri ale urbei, și al câtorva dintre bisericile și mănăstirile sale, avem posibilitatea să identificăm moștenirea bizantină din structura orașului (Revista Secolului 20, nr. 4-6 (385-387), 1997). Mai mult chiar, analizând planificarea urbană și organizarea spațială a orașului, autorul menționat semnalează cu deosebire „lectura religioasă și sacră” a vetrei urbane. Mai mult chiar, insistă arhitectul Cantacuzino, „folosirea astronomiei și astrologiei așează orașul într-un cadru mai larg, cosmic”. Așadar, vechiul București avea o structură *concentrică* și *radială*, pornind de la un *axux mundi*, o linie imaginară ce traversa centrul orașului și care pornea de la actuala

Biserică Sfântul Gheorghe Vechi, până la Patriarhie. De aici pornesc, simbolic, șase raze ce întâlnesc colinele pe care înaintașii noștri, de la voievozii Radu Vodă la Mihai Vodă, și-au înălțat ctitoriile.

Acest concept de *spațiu sacru*, având ca motivație căutarea unei geometrii celeste în planificarea urbană a dispărut cu timpul, estompându-se definitiv către secolul al XIII-lea, susține cercetătorul Dana Harhoiu, într-un articol din Revista „Simetria” („București, un oraș între Orient și Occident”, 1997, București). Cu toate acestea, orașul actual păstrează în structura sa o moștenire bizantină, relevantă chiar de actul său oficial de naștere, *Hrisovul* de la 20 septembrie 1459, emis la șase ani de la căderea Constantinopolului. Este momentul când vechea cetate Dâmbovița, a lui Mircea cel Bătrân, rebotezată Cetatea Bucureștiului, este constituită și întărită spre a da piept cu oștile otomane de la Dunăre. Este meritul lui Vlad Țepeș, de trei ori domn al Țării Românești și proprietar al unor întinse moșii pe aceste meleaguri, de a ordona boierilor locali să-și întărească gospodăriile. Hrisovul său, scris „pe 20 septembrie în Cetatea Bucureștilor, la anul 1459” indică explicit intenția domnitorului de a se erija în ultimul moștenitor al Bizanțului și apărător al credinței ortodoxe în fața păgânilor.

Primele artere urbane ale orașului, stabilite încă de la 1589, erau „Ulița cea mare” sau Lipscanii, după numele negustorilor ce aduceau mărfuri de la Leipzig (Lipsca) și Podul Târgului din afară” (azi Calea Moșilor) ce ducea spre Obor. De altfel, pe actualul perimetru situat între străzile Lipscani, Șelari și Stavropoleos s-au aflat și cele mai multe hanuri, de obicei domnești sau mănăstirești, construite încă de la sfârșitul veacului al XVII-lea (1683-1686), multe dărmate odată cu ridicarea Poștei celei Mari (în anul 1900, arhitect Alexandru Săvulescu) și a CEC-ului (1896-1900, arhitect Paul Gottereau). Dintre ele, au mai rămas în picioare Hanul cu Tei (construit în 1833), Gabroveni și Hanul lui Manuc (de lângă Curtea veche). Au căzut sub buldozere Hanul Roșu, Hanul Zlătari sau Hanul Grecilor situat vis-a-vis de fostul Han al lui Șerban Vodă. Toate aceste construcții și căi de acces confereau orașului, după mărturia secretarului italian al domnitorului Constantin Brâncoveanu, Antonio del Chiaro (*Storia delle moderne rivoluzioni di Vallachia*, 1914, Ed. Viitorul românesc, Vălenii de Munte) imaginea unui cerc mult lărgit. Tot Brâncoveanu este cel care deschide actuala Cale a Victoriei (pe atunci Podul Mogoșoaiei) extinzând drumul dincolo de bariera de la „Puțul cu zale” (actualmente Biserica Krețulescu) până la reședința sa de la Mogoșoaia. La extremitatea nordică a Podului, domnitorul Nicolae Mavrogheni ridică în 1786 o fântână, ce i-a purtat numele și care va deschide Șoseaua Kiseleff. Altă fântână era la intersecția actualei Căi Victoriei cu strada Berthelot, zisă și Cișmeaua Roșie (construită la 1800), unde s-a aflat și primul teatru bucureștean, iar alta se afla în fața Bisericii Sărindari (pe actualul amplasament al Cercului Militar). Apa, curată, de izvor, fusese adusă „cu multă cheltuială” de Matei Basarab, de la surse de adâncime. Această abundență de ape și izvoare naturale, păstrate în nomenclatura actuală a străzilor ca niște mărturii de preț (strada Izvorul Tămăduirii, strada Izvor, strada Puțul cu Apă Rece sau Puțul cu Plopi, Puțul de Piatră, Fântânica etc., inclusiv, amintitul „Puț cu Zale”), toate la un loc indică interesul locuitorilor pentru sursele de apă.

Revenind la Podul Mogoșoaiei, pe care „se preumbla” Vodă Brâncoveanu în drum spre Mogoșoaia sau Potlogi vom semna și mărturia cronicarului său de casă, Radu Greceanu, cel care nu uită a aminti strălucitul alai: în frunte se afla *postelnicul*

cu toiagul de argint, apoi *spătarul* cu armele voievodale și înșiruiți după ranguri: *paharnici, stolnici, călăreți* și pedestri, *paiaci* mergând pe jos, apoi calul domnului, înconjurat de *comișei*, totul alcătuind o „sărbătoare a ochilor și o bucurie a mulțimii” Așadar apa Dâmboviței, sau „fluvium Dâmboviche” cum îl numesc cronicarii, a văzut multe, când în scurgerea lui leneșă, când sub furia potopului ce inunda străzile.

Ce este așadar Bucureștiul, cu punctul său de referință, Calea Victoriei ? Ne explică Paul Morand, de la Academia Franceză, într-o lucrare tipărită în 1938 la Editura Plon, din Paris și reeditată la noi în 1996 „Bucureștiul este un loc de întâlnire. Este un oraș unde îți golești punga și te umpli de apucături occidentale... Lecția pe care o oferă Bucureștiul este una de viață: te învață cum să te adaptezi, chiar și la imposibil. Pe parcursul destinului său sinuos și pitoresc, Bucureștiul a rămas un oraș vesel”

Revenim astfel la întrebarea inițială: este Bucureștiul un oraș „occidental” sau cel puțin are vocație occidentală ? Judecând după „matricea stilistică” a Căii Victoriei, Bucureștiul este un oraș „în curs de occidentalizare”, fenomen ce presupune adaptarea spațiului „oriental” la logica amplasării de tip occidental. Așa se face într-un perimetru restrâns coabitează stiluri urbanistice și chiar mentalități diferite, că oricâte planuri urbanistice am trasa, ne întoarcem la modelul bizantin, dacă nu prin arhitectură, cel puțin prin obiceiuri și comportament.

Cu aproape 130 de ani în urmă, călătorul și istoricul francez Ulisse de Marsillac, stabilit definitiv la București, încerca, în „Journal de Bucharest” din 1873, publicație pe care însuși a creat-o și condus-o între 1870-86, să-și imagineze viitorul capitalei noastre. Verva sa atingea utopia, fiind o replică la *Cetatea Soarelui* de Tomaso Campanella. Iată textul său premonitor: în locul Mănăstirii Văcărești, Universitatea și campusul aferent, pe Dealul Spirii, Palatul Guvernamental, în locul bălții de la Cișmigiul, o grădină Botanică, la intrare, Muzeul Național și Biblioteca, iar între ele, în piețe, bogat ornamentate cu statui și basorelieful, fântâni monumentale purtând numele unor eroi ai neamului” Să acceptăm că francezul avea imaginație! Și să mai acceptăm că Bucureștiul are multe zone, încă nevalorificate. Cât mai știm astăzi despre istoria Casei Capșa, local de referință al Căii Victoriei, înființată în 1868 și remarcată de Paul Morand în evocările sale, în fața căreia cuconițele Bucureștiului se înșirau „la coada calului” (statuia lui Mihai Viteazul) ca să cumpere înghețată, în vreme ce cavalerii, curtenitori, în civil sau militari, le așteptau în atelaje luxoase ? Sau cine mai știe că „pe vremea rușilor”, în 1877 localurile erau pline ochi, iar la „Union-Suisse” (vis-a-vis de Capșa), cupletistul Ion D. Ionescu (transilvănean de origine) distra seară de seară peste 200-300 de clienți cu celebrele „hituri”: Colo-n grădină / Văz o botină / De cea mai fină / Și un picior / Foarte ușor” Când, în sfârșit, în octombrie 1877 a căzut Plevna, I. D. Ionescu a apărut pe scenă călare, în rolul lui Osman Pașa, într-o apoteoză de aplauze. Era o epocă frivolă și veselă, când tropotul cailor de birjă (adică trăsură cu chirie, spre deosebire de landourile de casă) răsunau pe bărnele de lemn ale Mogoșoaiei. Pe la 1839, locul de stație al birjelor era la *Caraula ce mare*, pe actualul amplasament al Palatului Telefoanelor, și de aici se închiriau trăsurile pentru drumuri în afara orașului, la Herăstrău sau mai departe, la mănăstiri.

Mai târziu, acum un veac, locul birjei este luat de tramvaiul cu doi cai ce pornea de la Gara de Nord, cobora pe Grivița până la Catedrala Sfântul Iosif, apoi se opinea spre Câmpineanu, după ce birjarul mai adăuga un cal la atelaj ca să urce

„rampa”, pe Calea Victoriei. Odată ajuns la Teatrul Național, tramvaiul pornea fie spre Bariera Oborului fie spre ce a Vergului. Dar să mai dăm cuvântul unui călător străin, A.I. Veltman, care a vizitat Bucureștii pe la 1828-29: „Fost-ați dumneavoastră la București ? Nu! Îmi pare foarte rău. Ce oraș, și ce femei sunt la București De veți intra în București pe la Herăstrău, pe ulița Mogoșoaiei, seara, la 8-a ceasuri o să vă umple de mirare șirul caleștilor, cu hamurile strălucite, cu arnăuți la scară și cu cucoanele împopoțonate ca la Paris” Așadar, belșug, lux și culoare, într-un oraș care se aude zilnic îndemnul: „La bulvard, birjar!!

Concluzia: Bucureștiul e un oraș diferit de altele, un puzzle pestriț și eclectic, un amestec de balcanism, verdeață și picanterii bizantine, crescut pe o generoasă porțiune neoclasică și eclectică, ivit pe un trunchi mitologic din care emană, discret, o aromă înalt metafizică.

4. De la biblioteca lui Carol I la ... „Bucureștiul răsfoit”. Noile paradigme ale animației

Când arhitectul Paul Gottereau a proiectat primul Palat Regal modern de pe Calea Victoriei, se spune că Regele Carol I a avut trei preferințe: să dețină o sală a tronului majestoasă, să încorporeze vechile case ale lui Dinicu Golescu și să amenajeze în noul local o bibliotecă. Personal, regele a lucrat la decorarea acestui spațiu ca ebenist și forjor, întârziind chiar inaugurarea ansamblului până când biblioteca a fost gata. Rezultatul: în 1910 biblioteca regală deținea peste 60.000 de cărți albume, fotografii și cărți poștale, majoritatea legate în condiții excepționale de meșteri aduși din Franța și Imperiul Habsburgic. Chiar și azi mai găsești, la câte un anticar cu pretenții, cărți din Biblioteca regală, oferite pe sub mână la prețuri exorbitante!

Bibliotecarul regal, elvețianul Louis Bachelin s-a ocupat în egală măsură și de biblioteca de la Peleş, naturalizându-se pe aceste meleaguri și făcând din îngrijirea cărților un crez de viață. Din păcate, Biblioteca regală s-a mistuit în bună parte în flăcări, într-un incendiu din 1926 iar ceea ce a mai rămas a fost în bună parte prăduit după război. Ce reprezintă acest remember? Faptul că în repetate rânduri biblioteci importante ale Bucureștiului au fost arse, devastate sau risipite. Este și cazul localului Bibliotecii Universitare, distrusă parțial la Revoluția din 1989 și renăscută miraculos prin grija gazdelor noastre de azi. Cât mai știu tinerii de azi și chiar persoanele de vârstă medie despre vechile biblioteci ale Capitalei dar mai ales care este compoziția publicului actual și în ce măsură sunt predictibile tendințele sale de apetit cultural este o întrebare de interes general al cărui răspuns poate determina în bună măsură actuala politică culturală a României.

Sociologii disting de obicei între publicul foarte tânăr, tânăr și cel adult, insistând de regulă asupra interesului de lectură al adulților, fie că acești alcătuiesc elita, clasa de condiție medie sau non-publicul. La polul opus se află cei care consideră că *animația* de bibliotecă, respectiv procesele prin care biblioteca se angrenează în viața culturală a comunității (doamna Anca Sârghie utilizează chiar termenul de „centru al vieții culturale” în lucrarea sa „Biblioteca și publicul”, 2008, Ed. Alma Mater, Sibiu) se adresează cu prioritate copiilor sau cel mult tinerilor, fapt ce ar transforma bibliotecile în „ludoteci”, respectiv locuri unde jocul și destinderea veselă

ar putea orienta interesul către carte. Fără a nega dictonul după care „Ludoteca este antecamera lecturii”, apreciez că centrul de greutate al educației pentru lectură îl constituie la ora actuală publicul adolescent. Argumentele țin în egală măsură de carențele acestui tip de public (interes intelectual precar, aspirații către consumism și efemer, lipsa unor repere și criterii culturale temeinice), cât mai ales de potențialul enorm ce îl reprezintă acest eșantion de public, ce, odată devenit adult, poate fi câștigat către lectură.

Din rândul adolescenților se vor distinge atât cititori *reali*, cât și cei *potențiali* ai bibliotecii de mâine, cu condiția să ne adaptăm strategia și obiectivele către instrucția și educația acestora, să reanalizăm periodic oferta culturală, adaptând-o și orientând-o spre noile tendințe, și mai ale să recunoaștem franc, fără ocolișuri, unde ne aflăm față de sistemul de valori adoptat de această generație efervescentă și vulnerabilă. Câteva direcții de urmat privind atragerea publicului tânăr se dovedesc la ora actuală fertile: *etalarea* colecțiilor de documente, atent selectate și inteligent oferite ca o alternativă la informația de tip electronic, accentul pe informațiile de interes *comunitar*, angrenarea în acțiuni de tip *non-convențional*. În acest fel membrii tineri și nu numai ei, ai comunității, pot deveni principalii beneficiari ai *animației de bibliotecă*, transformându-se din parteneri potențiali, în colaboratori *reali*, consecvenți și participativi ai bibliotecii la activitățile de tip cultural. În esență, pe această cale, putem contribui, în spiritul *Declarației de la Glasgow privind bibliotecile*, la „dezvoltarea libertății intelectuale și prezervarea drepturilor democratice ale utilizatorilor”

Concret, în cursul ultimelor luni B.M.B., prin Serviciul Patrimoniu Cultural și Memorie Comunitară a inițiat și derulat o serie de proiecte culturale non-convenționale, sub genericul „București memoria documentelor” Astfel, la ediția a IV-a a manifestării „Delivery street”, în cursul lunii iunie a.c., desfășurată în perimetrul străzilor Pictor Verona, Grădina Icoanei, Școala Centrală, B.M.B. a prezentat conceptul „Bucureștiul răsfoit”, oferind publicului o selecție de albume ilustrate de spre București, lucrări de antropologie culturală, dar și din sfera teoriei sociale, ecologiei, dezvoltării durabile a comunităților și a stilurilor de viață. Într-o ambianță destinsă, colocvială, cărțile au putut fi consultate, citite sau doar admirate. Ideea fundamentală a acestui concept este că „Informația este valoroasă atât timp cât circulă” Desfășurat în imediata apropiere a unui târg de schimb, unde tinerii puteau schimba de voie discuri, cărți sau suveniruri, Biblioteca s-a aflat într-un veritabil *spațiu deschis* accentuat și de dialogul de același tip (practicat cu acest prilej) menit să faciliteze schimbul de opinii. Provocați de întrebări de genul: ce știți despre tema/subiectul respectiv ? Vreți să descoperim împreună noi elemente ? Doriți să consultăm și baza de date?... cei peste 60 de vizitatori ce au frecventat zilnic standul au descoperit pe viu conceptul de „bibliotecă alternativă”. Dintre aceștia, cel puțin 10-15% aveau permis de acces în bibliotecă, iar mai mult de jumătate aparțineau segmentului mediu de vârstă (30-50 ani).

Concluzia este că puțini cititori știu cu exactitate adresa vreunui sediu de bibliotecă/filială, iar numărul celor interesați de acest gen de servicii este în scădere. Totuși, biblioteca alternativă rămâne o modalitate de a atrage cititorii, fie și printr-o ofertă neconvențională, dacă nu printr-o atracție de durată.

Un alt proiect ce s-a bucurat inclusiv de aprecierea primarului general al Capitalei, dl. Sorin Oprescu, după cum programul „Bucureștiul răsfoit” a fost vizionat de ministrul culturii, dl. Tudor Paleologu, s-a intitulat „Bucureștiul dispărut... Bucureștiul redescoperit”, derulat în luna iulie, în Parcul Cișmigiu, în zona numită „La Cetate”. Manifestarea a reunit mai multe organizații și fundații, între care „Fabrica de peisaj”, „Free reader” sau atelierul „Bucureștiul cu ... legendă”, organizat de „Fundația Ion Rațiu”. Oferta culturală și educațională a fost diversă, desfășurându-se pe ateliere, interactiv, prin colaborarea directă între expozanți și public. Expansivi și inventivi, tinerii au redecorat aleile cu oi alcătuite din pet-uri reciclate, au pus pe alei fotografii cu monumente și clădiri dispărute și au identificat zone degradate ce necesită o reabilitare ecologică. O agenție de publicitate, „Fabrica de peisaj”, a creat pe parcursul unei zile mai multe momente de happening cultural, la care a participat inclusiv primarul general al Capitalei.

Prezența B.M.B. în acest context a adus un plus de valoare și stabilitate actului cultural. Ceea ce trebuie, în plus să mai facem este *continuitate* și *consecvență*. Bibliotecile, iar B.M.B. nu face excepție, nu pot susține pe termen lung astfel de programe, decât cu condiția atragerii de *voluntari*. Parteneriatul cu unele asociații și fundații prezintă avantaje atât în sensul diminuării costurilor, cât și al concentrării resursei umane. Singur, personalul bibliotecii, oricât de calificat și disponibil ar fi, nu ar putea derula astfel de proiecte fără o participare în parteneriat. Un alt exemplu de acțiune cu ecou public îl constituie proiectul „Școala europeană – o școală a creativității”, care a reunit, la sediul nostru din strada Viitorului (într-un spațiu multifuncțional ideal proiectat pentru a găzdui astfel de manifestări) copii de la două școli din cartierul Ferentari. De data aceasta partener ne-a fost Fundația „Komunitas”, având ca obiectiv facilitarea accesului la cultură al copiilor din cartierele defavorizate economic sau provenind din comunități etnic minoritare. Acești copii cu risc de excludere socială au fost călăuziți de voluntari ai Fundației către deprinderea unor meșteșuguri artisanale, abilități culturale și exerciții sportive, oferindu-le odată cu experiența lucrului în comun și dreptul la auto-reprezentare publică. Biblioteca și Muzeul Național al Pompierilor au oferit acestor copii nu doar un spațiu de manifestare, ci mai ales o recunoaștere a efortului. În fond, ei toți au absolvit „Școala europeană a creativității”, după cum susțin inițiatorii programului, dovedind prin obiectele artisanale, picturile și fotografiile rezultate că au nu doar talent, dar și har.

Acestea reprezintă doar o parte din manifestările culturale de tip non-convențional promovate de noi. Fără a intra în amănunte suplimentare, mai amintesc „Ziua bloggerilor bucureșteni”, ediția I, spectacol interactiv muzical literar „Florile primăverii” sau concertul de muzică clasică susținut la Complexul „Cazinou” din Sinaia. Acestea sunt o dovadă că în prezent bibliotecile nu mai pot funcționa decât ca *centre de promovare culturală*. Este și aceasta o formă de a atrage noi servicii și utilizatori, este până la urmă o dovadă de adaptare. Până când vom fi înlăturați de rețeaua digitală mai avem timp să menținem dialogul cu cititorii. În ultimă instanță, nu tehnica ci publicul va decide rămânerea noastră în competiția valorilor.

MEDALII REFERITOARE LA UNIREA PRINCIPATELOR DIN COLECTIA MUZEULUI JUDETEAN DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE PRAHOVA

**Elisabeta Savu
Tatiana Ristea**

Cuvinte cheie: medalii, Unirea Principatelor, Muzeul de istorie și arheologie din Prahova.

Keywords: medals, Union of the Princedoms, The Archaeology and History Museum in Prahova.

Abstract:

Principalities Unification Medals from the collection of the Archaeology and History Museum in Prahova

The Archaeology and History Museum in Prahova owns in his patrimony a valuable and large number of pieces from the age of the Principalities Unification, which represents a synthesis of the main stages regarding this important event of our national history: establishment of the ad-hoc divans, "caimacamie"'s institution, the achieving Union through the decision of the Elective Assembly in Bucharest on 24 January 1859, the prominent political figures having a very important role in the implementation of the reforms, during the reign of Alexandru Ioan Cuza.

In this paperwork, there are emphasized twenty-two pieces having an enormous historical and documentary value related to the 1859 Union. Their rarity is distinguished by the following pieces: Badge of member of the ad-hoc divan of Moldavia (1857) and homage medals for Costache Negri, Mihail Kogalniceanu and Nicolae Kretulescu from Ramnicu-Sarat, Turnu Magurele and Bucharest.

Medaliile au constituit încă de la apariția lor – epoca antică – izvoare istorice cu un pronunțat caracter politic și ideologic.

Condițiile istorice din țările române în epoca medievală, n-au permis apariția domeniului medalisticii autohtone, cauza majoră fiind statutul de dependență al acestora față de Imperiul otoman. Este cunoscut faptul că, statele care se aflau sub suzeranitatea altor puteri politice, conform uzanțelor specifice epocii, nu dispuneau de dreptul de a emite monede, medalii sau decorații.

Transformările structurale politice, economice, sociale și culturale din țările române în secolul al XIX-lea au creat condiții favorabile emiterii unui număr însemnat de medalii, putându-se constata, din această perioadă, o identitate între istoria României moderne și istoria medalisticii românești însăși. O astfel de identitate este remarcată mai ales în privința emisiunilor medalistice din perioada Unirii Principatelor, când eludând statutul lor de dependență față de Imperiul otoman, țările române vor emite un număr considerabil de tipuri de medalii, relevante în reflectarea principalelor etape ale acestui important eveniment al istoriei României moderne.

Diversitatea tematică cât și succesiunea emisiunilor conduc la concluzia că domnitorul Unirii, Alexandru Ioan Cuza, poate fi considerat drept întemeietor al medalisticii românești, aspect ce trebuie corelat cu întreaga politică de consolidare a autonomiei interne pe care acesta a manifestat-o în raporturile cu Poarta.

Majoritatea emisiunilor medalistice în această perioadă sunt realizate în străinătate, la Paris sau Viena, situație determinată de inexistența în Principate a unor gravori autohtoni.

Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova deține în patrimoniul său un valoros și numeros lot de piese din epoca Unirii Principatelor, al căror conținut reprezintă o sinteză a principalelor etape privind acest important eveniment al istoriei naționale: constituirea divanurilor Ad-hoc, instituția caimacamiei, realizarea Unirii prin hotărârea Adunării Elective din București la 24 ianuarie 1859, personalitățile politice cu rol marcant în înfăptuirea reformelor din timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Aceste piese sunt expuse în cabinetul de medalistică și decorații al instituției noastre realizat în 1996, a cărui tematică este axată pe reflectarea istoriei naționale prin documente medalistice. Pentru o abordare cât mai completă a evenimentelor istorice prezentate, s-a recurs la interferența pieselor de epocă cu cele comemorative.

Din studierea acestor piese se desprind o serie de teme distinctive. O primă temă omagiază personalitățile politice implicate direct în reformele care vor imprima o nouă evoluție statului român: secularizarea averilor mănăstirești, împrumutarea țăranilor, dizolvarea Adunării electivă la 2-14 mai 1864; aceste subiecte sunt reflectate atât de medaliile de epocă dedicate lui Al. Ioan Cuza, Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Nicolae Krețulescu, cât și cele comemorative: jubileele de 40 sau 50 de ani de la Unirea Principatelor.

O altă categorie de medalii se referă la acțiunile de modernizare și dotare a armatei (Medalia Manufacturii de arme) cât și la activitățile de asistență socială (Medalia Azilului „Elena Doamna”).

Un lot aparte de medalii îl constituie cele cu tematică economică emise cu ocazia unor concursuri pentru susținerea și încurajarea agriculturii și

industriei, acțiuni inițiate de Al. Ioan Cuza, începând cu anul 1860. Este cunoscut faptul că, domnitorul Unirii era adeptul modernizării acestei importante ramuri economice, fiind printre primii proprietari care vor utiliza mașinile agricole pe moșia sa de la Ruginoasa.

Organizarea concursurilor agricole cât și premiile care se acordau erau susținute prin sume alocate din bugetul statului. Aceste acțiuni, organizate fie în București fie în alte orașe din țară, se vor perpetua în România până spre finele secolului al XIX-lea, medaliile emise cu aceste prilejuri deosebindu-se de cele din timpul lui Al. I. Cuza doar prin efigie și datare.

Cele trei piese care prezintă în compoziția lor elemente heraldice, respectiv Medalia de deputat în Prima cameră a deputaților români, Medalia Azilului „Elena Doamna” și Medalia Manufacturii de arme, sunt realizate în conformitate cu evoluția tipologică a stemei statului român din perioada 1859-1863. Valoarea istorică a acestor piese este deosebită, rolul lor de mijloace de propagandă favorabilă actului de la 24 Ianuarie 1859, fiind clar exprimat.

Menționăm în acest context valoarea de excepție, datorită rarității ei a Medaliei de deputat, emisă pentru calitatea de membru în Prima cameră a deputaților români. Foarte apreciate pentru aceeași caracteristică, au fost în epocă și alte emisiuni referitoare la Unirea din 1859, piese cu valoare istorică și documentară deosebită, fiind astfel realizate emisiuni ulterioare celor originale, cu caracteristici tehnice diferite (material și dimensiuni): Insigna de deputat în Divanul ad-hoc al Moldovei 1857, Medalia omagială din partea orașului Râmnicu-Sărat pentru Costache Negri, Medalia omagială din partea comercianților capitalei pentru Costache Negri, Medaliile omagiale din partea orașului Turnu-Măgurele pentru Mihail Kogălniceanu și Nicolae Kretzulescu.

CATALOGUL PIESELOR

1. INSIGNA DE DEPUTAT ÎN DIVANUL AD-HOC AL MOLDOVEI Fig.1

AV:DIVANUL AD HOC (deasupra, semicircular). Dedesubt, cu caractere gotice, pe o eșarfă, inscripția: DE DEPUTAT, având deasupra anul 1857. Central scut cu stema Moldovei timbrat de coroana princiară susținut de doi delfini afrontați.

Pe verso, fragmente de la modul de prindere.

Ø=34 mm, argint 900%, slabe urme de aurire.

Piesa este o emisiune ulterioară, deosebindu-se de exemplarele originale printr-un diametru mai mare (cele originale aveau un diametru de 30 mm-cf. BSNR,III, 1906, p.19).

2.MEDALIA CAIMACAMILOR B.STURDZA ȘI

A. PANU, 1859 Fig.2-3

AV: UNIUNE-RUMANA, marginal, stânga-dreapta. În câmp, alegoria unirii Țării Românești cu Moldova: două personaje feminine, așezate pe același tron cu spătar înalt, semidrapate, ținându-se de mână. În spatele lor, un steag cu flamura desfășurată având în terminația hampei stemele Țării Românești și Moldovei acvila crucigeră și bourul. În exergă, numele gravorului: A. FARACHON SCULP.

RV: CAMERA ELECTIVĂ/ A MOLDOVEI/ D-LOR/ B.STURDZA ȘI A. PANU/ CAIMACAMI DE LA 20.OCT./1858. PINA LA 5.IAN:1859./PENTRU APARAREA/ AUTONOMIEI ȘI DIGNITA./TEI NATIONALE.

Ø=51 mm; aramă; gravor A. Farachon, Paris

3.MEDALIA DE DEPUTAT ÎN PRIMA CAMERĂ A DEPUTAȚILOR ROMÂNI Fig.4-5

AV: XXIV.IANU R IU. DCCCLIX (pe marginea inferioară). În câmp, scuturile acolate ale Țării Românești și Moldovei, timbrate de coroana princiară, încadrate de două ramuri de laur.

RV: DEPUTATUL/ ESTE/ INVIOLABILU/ ARTICOLUL XX ALU/ CONVENTII.

Ø=51 mm; argint 950%.

4.MEDALIA AZILULUI „ELENA DOAMNA” DIN BUCUREȘTI, 1862. Fig.6-7

AV: ASILUL/ ELENA-DOAMNA/ (deasupra,semicircular). Central, fațada așezământului de ocrotire socială, construit de soția lui Al. I. Cuza, prin contribuție personală și subscripție. În exergă, inscripția: PENTRU/ COPII GASITI/ SI/ ORPHANI. Sub platforma pe care este amplasat edificiul, numele gravorului: CAQUE GRAV.DE L'EMPEREUR.

RV: FONDAT/ LA ANUL 1862 IULIE 29/ DE/ M.S. DOMNA ELENA/ SOCIA/ DOMNITORULUI ROMANIEI/ ALESSANDRU ION ÎP-FIIND MINISTRU DE INTERNE/ D. NICOLAE CREȚULESCU. Legenda este întreruptă în partea inferioară de un scut cu stema țării.

Ø=51 mm; aramă aurită; gravor Armand Caque, Paris.

5. MEDALIA MANUFACTURII DE ARME, 1863. Fig.8-9

AV: MANUFACTURA/ DE / ARME (deasupra, semicircular). Central, fațada clădirii arsenalului. Dedesubt, scut cu stema țării.

RV: MANUFACTURA DE ARME/ A/ ROMANIEI/ FONDATA IN
TIMPUL DOMNIEI/ LUI/ ALESSANDRU IOAN IOAN I^o/ FIIND
MINISTRU DE RESBEL/ GENERALUL JOAN: EMAN: FLORESCU/
ANUL 1863 LUNA IUNIE.

Ø=51 mm; bronz aurit; gravor Armand Caque, Paris

6-7. MEDALIA „OMAGIUL ORAȘULUI RÂMNICU SĂRAT LUI COSTACHE NEGRI”. Fig.10-11

AV: Capul lui Costache Negri, purtând barba scurtă, spre stânga;
dedesubt numele gravorului și orașului: STERN A PARIS.

RV: URBA/ RIMNICUL SARAT/ RECUNOSCATOARE/
DOMNULUI C. NEGRI/ PENTRU RECUPERAREA BUNURILOR/ DISE
INCHINATE/ 1863.

Ø=35 mm; argint 800%, fără semn de control.

Ø=35 mm; aramă; fără semn de control.

Ambele exemplare sunt emisii ulterioare, realizate la solicitarea
colecționarilor, deosebindu-se de originale prin dimensiuni și lipsa ștanțelor cu
denumirea metalelor de pe muchie.

8. MEDALIA „OMAGIUL ORAȘULUI TURNU-MĂGURELE LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU”. Fig. 12-13

AV: CETATENI/ COMUNEI/TURNU-MAGURELE/ D. MIHAIL
COGALNICEANU.

RV: PENTRU/ MARETUL FAPTU/ DIN/ 14 MAIU/ 1864.

Ø=47 mm; bronz aurit; 2 exemplare; piesele deținute de instituția
noastră sunt emisii ulterioare, realizate la solicitarea colecționarilor; inițial s-a
emis o singură piesă, din aur.

9. MEDALIA „OMAGIUL JUDEȚULUI DÂMBOVIȚA LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU” 1864. Fig.14-15

AV: JUDETUL DIMBOVITA/ DOMNULUI/ MIHAIL
COGALNICEANU/ MINISTRU DE INTERNE/ AL ROMANIEI. Marginal,
cunună din elemente vegetale, stilizate.

RV: MERIT/ PENTRU AGERA/ESSECUTARE/ MARETELOR
CUGETARI/ PRINTULUI DOMNITOR/ ALESSANDRU IOAN I./ DE LA 2.
MAIU./ 1864. Marginal, cunună din elemente vegetale, stilizate.

Ø=58 mm; aramă.

10. MEDALIA „OMAGIUL ORAȘULUI TURNU-MĂGURELE PENTRU DR. NICOLAE KRETZULESCU”. Fig.16-17

AV: CETATENII/ COMUNEI TURNU-MAGURELE/ D. N. CREȚULESCU.

RV: INCEPATORUL/ MAREȚELOR FAPTE/ DIN 2/ 14 MAI 1864/ SI EMANCIPATORUL/ MOSIILOR MANAST:DISE INCHINATE.

Ø= 47 mm; bronz; emisiune ulterioară.

11. MEDALIA „ EXPOZIȚIA REGIONALĂ DIN BUCUREȘTI” 1864. Fig.18-19

AV: ALECSANDRU IOAN I. PRINCIPELE ROMANII 1864. Bustul domnitorului, în costum militar, spre stânga; sub umărul stâng, numele gravorului: A. PITTNER F.

RV: Central, ONORE/ SI INCURAGIARE/ AGRICULTUREI/ SI INDUSTRII/ 1864; în jur, între două cercuri continue: EXPOZITIUNE REGIONALA IN BUCURESTI. Totul încadrat de o cunună din ramuri de lauri, stejar și viță de vie, întreruptă de trei medalioane dispuse simetric, cu motive zoomorfe. Dedesubt, grupaj de snopi din spice de grâu și un plug.

Ø= 60 mm; bronz; gravor A. Pittner, Viena.

12. MEDALIA „EXPOZIȚIA DE HORTICULTURĂ ȘI APICULTURĂ IN BUCUREȘTI, 1864. Fig. 20-21

AV: Similar cu nr.11.

RV: Central, ONORE/ SI/ INCURAGIALE/ AGRICULTUREI/ SI/ INDUSTRII/ 1864. În jur, între două cercuri continue, EXPOZIȚIUNE DE ORTICULTURA SI APICULTURA IN BUCURESTI. Totul încadrat într-o cunună de ramuri de stejar, lauri și viță de vie întreruptă de patru medalioane, dispuse simetric, cuprinzând motive florale, vegetale (flori, fructe, struguri) și un stup.

Ø=60 mm; bronz; gravor A. Pittner, Viena.

13. MEDALIA „EXPOZIȚIA REGIONALĂ DIN FĂLTICENI” 1864. Fig.22-23

AV: Bustul domnitorului Al. I. Cuza, purtând uniformă militară, în profil spre stânga.

RV: Central, ONORE/ SI/ INCURAGIARE/ AGRICULTURII/ SI/ INDUSTRII/ 1864. În jur, între două cercuri continue: EXPOZIȚIUNE REGIONALA LA TIRGUL FILTICENI. Totul încadrat de o cunună din ramuri de lauri, stejar și viță de vie, întreruptă simetric de trei medalioane cuprinzând motive zoomorfe; dedesubt, grupaj din snopi de spice de grâu și un plug.

Ø=50 mm; bronz.

14. MEDALIA „EXPOZIȚIA REGIONALĂ DIN BUCUREȘTI” 1865. Fig.24-25

AV: Similar cu nr. 11.

RV: Similar cu nr. 11 anul 1865.

Ø=60mm; bronz; gravor A.Pittner.

15. MEDALIA „EXPOZIȚIEI DE HORTICULTURĂ DIN BUCUREȘTI” 1866. Fig. 26-27

AV: PRINCIPATELE UNITE ROMANE. În câmp, alegoria Libertății: România, reprezentată printr-un personaj feminin, în picioare spre stânga, ținând în mâna dreaptă un drapel a cărui flamură îi înconjoară corpul; în mâna stângă, ridicată, ține un ram de măslin. La picioarele personajului, o pușcă, o sabie, lanțuri rupte; piciorul stâng calcă pe o carte deschisă cu un fragment de inscripție: ENTU (de la REGULAMENTUL ORGANIC). În exergă, 11 FEBRUARIE. (compoziția de pe avers inspirată din lucrarea pictorului pașoptist Constantin Daniel Rosenthal, intitulată „România rupându-și cătușele pe Câmpia Libertății”).

RV: Central, ONORE/SI/ INCURAGIARE/AGRICULTUREI/ SI/ INDUSTRII/ 1866; în jur, între două cercuri continue, EXPOZITIUNE DE ORTICULTURĂ IN BUCURESTI: Totul încadrat de o cunună din ramuri de stejar, lauri, viță de vie, întreruptă de patru medalioane dispuse simetric, conținând fructe, flori, struguri și un stup.

Ø=60 mm; bronz; emisiune a Locotenenței domnești între 11.02.1866-10.05.1866.

16. MEDALIA COMEMORATIVĂ EMISĂ LA MOARTEA LUI AL.I.CUZA DE FAMILIA SA, 1873. Fig. 28-29

AV: ALECSANDRU ION-DOMN.ROMAILOR: Bustul domnitorului, în costum militar, spre dreapta.

RV: CUSA VODA/ 1859-1866/ 1873. Inscripția este încadrată de o cunună din lauri.

Ø=23 mm; arama aurită; cu toartă.

17. MEDALIE PENTRU PARASTASUL DE UN AN DE LA MOARTEA LUI AL.I.CUZA, 1874. Fig.30-31

AV: ALECSANDRU ION-DOMN ROMANILOR. Bustul domnitorului, în costum militar, spre dreapta.

RV: CUSA VODA/SPRE/ POMENIRE/ 1874. Inscripția este încadrată de o cunună de lauri.

Ø=23 mm; aramă; cu toartă.

18. MEDALIA COMEMORARII A 40 DE ANI DE LA ABDICAREA LUI AL. I. CUZA, 1906. Fig. 32-33

AV: ALECSANDRU IOAN I-CUZA-VODA x 1820+1873. Bustul domnitorului în costum militar, în profil spre stânga. Sub umărul stâng, numele gravorului: F. SARAGA.

RV: 1866-11 FEBRUARIE-1906 (deasupra, semicircular). În câmp: 40 DE ANI/ DE LA ABDICAREA DOMNITORULUI/ IN FAVOAREA UNEI DINASTII STREINE/ SUB A SA MAREATA DOMNIE/ S'AU SAVARSIT/ UNIREA PRINCIPATELOR 1859/ SECULARIZAREA AVERILOR/ MANASTIRESTI 1863/ IMPROPRIETARIREA/ TARANILOR/ 1864.

Ø=38 mm; bronz; gravor F. Șaraga, Iași.

19. MEDALIA ANIVERSARII A 50 DE ANI DE LA UNIREA PRINCIPATELOR, 1909. Fig. 34-35

AV: CUZA VODA/ 1820+1873, marginal stânga. Bustul domnitorului Al.I. Cuza, în costum militar, în profil spre stânga. Dedesubt, un ram de laur, dispus semicircular.

RV: IN AMINTIREA A 50 A ANIVERSARI DE LA UNIREA PRINCIPATELOR (deasupra, semicircular). În câmp, alegoria Unirii Principatelor: Moldova și Muntenia, reprezentate de doua personaje feminine, în costume populare, așezate pe un postament, dându-și mâinile; fiecare personaj ține câte un scut cu stema Tarii Românești și Moldovei. În stânga lor, un alt personaj feminin – Victoria – întinzând o cunună de lauri spre cele două personaje. În fundal, soarele răsărind, pe razele căruia se găsește inscripția: IUBIRE PACE SI UNIRE. În exergă: 1859.5.24. IANUARIE 1909.

Ø=40 mm; bronz aurit; cu toartă.

20. MEDALIA ANIVERSARII SEMICENTENARULUI UNIRII PRINCIPATELOR, 1909. Fig. 36-37

AV: 24 JANVARIE - 1909 (deasupra, semicircular). În câmp, medalion cu bustul regelui Carol I suprapus pe șase steaguri încrucișate (3/3), surmontat de o coroană închisă, pe un fascicul de raze. Sub bustul regelui, stema României, într-un scut oval, încadrat de un ram de laur și stejar.

RV: Central, scenă din timpul ședinței Adunării Elective din Țara Românească, de la 24 Ianuarie 1859, realizată după lucrarea cu o temă identică a pictorului Theodor Aman. Deasupra, efigia domnitorului Al.I Cuza, în medalion circular, având la bază două scuturi accolte cu stemele Tarii Românești și Moldovei, încadrate de un ram de măsline și laur. În exergă, inscripția: 24. IANUARIE 1859. Pe cerc, emitentul: SOCIETATEA

NUMISMATICĂ ROMÂNĂ. În câmp, marginal, siglele gravorilor și orașul: M&W ST. Pe muchie, ștanțe cu următoarele inscripții și însemne: 1000 SILVER, doi delfini afrontați, sigla A.

Ø=70 mm; argint 900%,; gravori: Wilhelm Mayer și Frantz Wilhelm din Stuttgart.

21. PLACHETA JUBILEULUI SEMICENTENARULUI UNIRII PRINCIPATELOR, 1909. Fig. 38-39

AV: Scenă alegorică-în stânga, personaj feminin, drapat, așezat pe un tron, având în mâini o placă cuprinzând inscripția: NIHIL/ SINE/ DEO. În dreapta, alt personaj feminin, în picioare, drapat, încoronat, ținând un ram de laur deasupra unui medalion circular cu efigia regelui Carol I. Jumătatea inferioară a piesei, ornamentată cu motive vegetale stilizate. Marginal dreapta, numele gravorului: T.SZIRMAI. În exergă, inscripția: IN MEMORIAM/ GLORIOSISSIMAN.

RV: ANIVERSAREA/ PRINCIPATELOR UNITE/
MOLDOVA.VALACHIA/ 24. IANUARIE/ 1859-1909 (în jumătatea superioară a piesei, încadrată de un ram de laur și stejar). În câmp, scenă alegorică: în dreapta un personaj feminin, așezat, semidrapat, ținând pe genunchi o carte deschisă cu inscripția: AD GLORIAM/ POR/ MEMORIAM. Piciorul drept al personajului menționat se sprijină pe două volume iar în mâna dreaptă, întinsă, ține un ram de laur. În stânga, un heruvim, nud, în picioare, având în mâna dreaptă spada iar cu stânga se sprijină pe un scut cu stema regatului României. Marginal, dreapta, o estradă cu inscripția: PAX LABOR. Dedesubt, numele gravorului: T. SZIRMAI.

D: 74/53 mm (partea superioară, semicirculară); bronz argintat.

22. MEDALIA INAUGURĂRII STATUIILOR LUI AL.I.CUZA ȘI M.KOGĂLNICEANU ÎN IAȘI, 1911. Fig. 40-41

AV: CUZA-VODA x1820. + 1873. MIHAIL KOGALNICEANU x 1817 + 1891. Busturile alăturate ale domnitorului Al. I. Cuza și primului său ministru, Mihail Kogălniceanu, în profil, spre stânga.

RV: IN AMINTIREA RIDICĂRII STATUIILOR LOR ÎN IAȘI 1911 (deasupra, semicircular). Central, în rotulus inscripția: POPOARELE SE/ ONOREAZĂ PE ELE/ ÎNSĂȘI CÂND PĂSTREA/ZĂ ȘI INCONJOARĂ/ CU DRAGOSTE MEMORIA/ MARILOR LOR PATRIOȚI/ CAROL. Dedesubt, ramură de laur.

Ø=63 mm; argint 900%.

Bibliografie:

1. B.S.N.R.III, 1906
2. Buzdugan George, Niculiță Gheorghe „Medalii și plachete românești” București, 1971
3. Cernovodeanu Dan „Știință și artă heraldică în România”, București, 1977
4. Dogaru Maria „Aspirația poporului român spre unitate și independență în simbol. Album heraldic” București, 1981
5. Giurescu C. Constantin „Viața și opera lui Cuza-vodă” București, 1970
6. Grigorescu Dan „Trei pictori de la 1848”, București, 1973
7. Ievreinov Alexandru, Octavian Iliescu, Nicolae Curdov, Marin Duțu „Medalii privitoare la istoria românilor, repertoriu cronologic”, București, 1999, pp. 59-61, 64-66, 77, 157, 179, 180, 188.

Fig.1

Fig.2

Fig.3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

Fig. 23

Fig. 24

Fig. 25

Fig. 26

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29

Fig. 30

Fig. 31

Fig. 32

Fig. 33

Fig. 34

Fig. 35

Fig. 36

Fig. 37

Fig. 38

Fig. 39

Fig. 40

Fig. 41

MIHAI EMINESCU - REVIZOR ȘCOLAR ÎN JUDEȚELE VASLUI ȘI IAȘI (partea a II - a)¹

Maria Martinescu

Cuvinte cheie: Mihai Eminescu; inspector școlar; județele Iași și Vaslui; secolul al IX-lea

Keywords: Mihai Eminescu; School inspector; Iassy and Vaslui counties; the XIXth century

Abstract

Between the first of July eighteen seventy-five-fourth of June eighteen seventy-six Mihai Eminescu has occupied the inspector position for Vaslui and Iassy counties. In this quality he was in charge of the primary education in the two counties, then he inspected the schools in the rural and urban environment, then he informed the Educational Ministry, and the local official characters. The instructor activity appears like a firm struggle against the existent situation from Romanian education at the moment.

Între 1 iulie 1875 și 4 iunie 1876, Mihail Eminescu, pe atunci tânăr de 25-26 ani, a ocupat postul de revizor școlar al județelor Iași și Vaslui. Această perioadă din viața poetului nu a fost apreciată și valorificată în mod just și complet nici de istoricii literaturii, nici de istoricii pedagogiei. Iacob Negruzzi, în *Amintiri din Junimea*, a recunoscut faptul că Eminescu, în timpul cât a fost revizor școlar „se întări tot mai mult în dragostea sa pentru poporul de jos”. Această observație este pe deplin adevărată. Trebuie adăugat și faptul că o serie de articole bogate în idei pedagogice, pe care Eminescu le-a publicat în *Curierul de Iași* și în *Timpul* a ajutat pe cercetători să înțeleagă mai bine sensul activității pe care a desfășurat-o, ca revizor școlar în cele două județe din Moldova. Multe însemnări din perioada cât a fost revizor școlar sunt scrise pe aceleași caiete pe care erau scrise și versurile.

Activitatea de revizor școlar a lui Mihai Eminescu este extrem de vastă. Documentele vremii ni-l prezintă pe tânărul revizor școlar colindând sub arșița lui august prin cinci-șase sate din județul Vaslui, într-o singură zi sau străbătând, sub ploile lui noiembrie, drumul până la Andrieșeni, urcând dealurile pentru a ajunge la Șipote și întorcându-se prin glodurile Jijiei, în aceeași zi, la Andrieșeni. Mărturii vechi, ca cele ale învățătorului Mihai Lazăr ni-l arată pornind în miezul iernii, cu o sanie de împrumut, de la Cîrnăceni spre Perieni și rostogolindu-se cu sania din cauza viscolului și a zăpezii. El a îmbrățișat cu entuziasm cele mai variate probleme din învățământul ieșean și vasluian, cum ar fi rezolvarea de adrese, organizarea de concursuri pentru ocuparea posturilor vacante, trimiterea de misive prefecților, alcătuirea rapoartelor pedagogice, ținerea de conferințe, participarea la ședințele Bibliotecii Centrale a Universității din Iași. Alături de Ion Creangă, cu care se împrietenește, Mihai

¹ prima parte a articolului a fost publicată în *Mousaios*, nr. VII, Buletinul științific al Muzeului Județean Buzău, Editura Alpha, Buzău, 2001, p.177-187

Eminescu ca revizor școlar, luptă pentru răspândirea celor mai progresiste idei pedagogice ale timpului. Pentru a înțelege importanța activității depuse de Mihai Eminescu ca revizor școlar, trebuie să analizăm condițiile în care se dezvoltă școala românească în timpul când Eminescu era revizor școlar în județele Vaslui și Iași. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, capitalismul începe să se dezvolte foarte mult și pătrunde în toate domeniile vieții sociale și duce la creșterea puterii economice a burgheziei, dar cu toate acestea s-au păstrat resturi feudale puternice pe plan politic și economic. Clasele dominante aliate frâneau nu numai dezvoltarea economico-socială, dar și pe cea culturală și urmăreau să împiedice pătrunderea științei și progresului în rândul poporului. Astfel, dezvoltarea învățământului a fost frânată prin refuzul de a crea condițiile materiale pentru răspândirea și buna funcționare a școlilor, ce au impus metode de predare și educație moral-religioasă, prin care să împiedice pătrunderea ideilor noi. *Legea instrucțiunii publice* din 1864 a proclamat în mod demagogic obligativitatea și gratuitatea învățământului elementar, întrucât nu s-au luat măsuri pentru realizarea acestei prevederi imediat după 1864. Cât de iluzorie era obligativitatea învățământului se poate vedea din faptul că legea își mărginea cerințele la înființarea unei singure școli în fiecare comună (comuna cuprindea 10-12 sate). Au rămas fără școli sate, dar și comune, iar pentru 80% dintre copii învățământul era inaccesibil. În documentele lui Mihai Eminescu întâlnim observația că “obligativitatea învățământului primar e curată iluzie”. Statisticile din județul Iași privind situația învățământului în 1877 arată următoarele: erau 41 de școli pentru 271 de sate, nici măcar o școală la 7 sate. Din toate aceste școli, în 1878 au ieșit 43 de absolvenți, deci 1 absolvent de școală. Multe școli nu funcționau din lipsă de local, mobilier, combustibil. Eminescu a trimis Ministerului Instrucțiunii următoarea situație a examenelor din județul Iași: în vara lui 1875 au promovat 133 elevi, iar repetenți au fost 196. La o clasă I a unei școli din Iași, din 48 de eleve înscrise s-au prezentat la examen 38, dintre care au promovat 10, iar rezultatele sunt considerate “foarte satisfăcătoare”.

Numeroase documente aflate în arhive vorbesc despre situația grea a școlilor din acele timpuri. În arhiva veche a școlii din Șipote se găsește vechea corespondență prin care învățătorul arată că școala nu are nici un fel de mobilier și a adus câteva scânduri pe care le folosește ca mobilier - bănci. În arhiva școlii din Andrieșeni se găsește descrierea pe care un revizor școlar a făcut-o localului școlii “o casă de țară închiriată, cu o cameră de clasă mică, întunecoasă, pe jos cu lut, mobilier foarte vechi și rău”. Un învățător îi scria lui Eminescu: “localul e cu totul descoperit și plouă în el, ferestrele și băncile sunt stricate, tablă școala nu are de loc, lemne pentru încălzitul școlii nu sunt, servitor nu, reparația școlii nu, întreținerea școlii nu, nici salariul de învățător nu: cu un cuvânt absolut nimica”. Nici un răspuns nu a primit, Eminescu, la adresele făcute primăriei, revizoratului și ministerului. Aceiași situație era și la școlile de la oraș. În 1870, învățătorul Ion Creangă de la școala Sărărie, din Iași, îi scria primarului că sobele sunt stricate, că acoperișul e spart, gardul a căzut, toate acestea vor afecta pe cei care vor frecventa cursurile „școala va suferi, fiind pusă în imposibilitatea de a putea fi frecventată”. Viața învățătorului era deosebit de grea în acele timpuri. Primarul avea în mod oficial puteri mari asupra învățătorului. Instrucțiunile din 7 martie 1866 recomandau primarului următoarele: „învățătorul să se

țină de școală, să-și dea toata silința, iar când îl vede abătut să scrie prefectului, ca să pună altul mai bun”. Instrucțiunile îl asigurau pe primar că în mâinile lui “stă și pâinea și cuțitul învățătorului” Arhiva fostului Minister al Instrucțiunii cuprinde sute de documente care ne vorbesc despre învățători destituiți din cauza atitudinii lor progresiste sau pur și simplu înlocuiți cu favoriții celor la putere.

De multe ori revizorii școlari ôprimeau pe învățătorii corecți și cinstiți. Revizorii școlari se recrutau pe atunci din rândul clientelei politice, a partidului aflat la putere. Postul era considerat o afacere ca oricare alta, din care căutau să scoată cât mai mult profit. Ei luau mită pentru numirea învățătorilor, impuneau acestora cumpărarea cu prețuri mari a unor broșuri fără valoare sau stabileau un fel de impozit de la fiecare învățător, cum ar fi un galben. Revizorii erau mână în mână cu prefecții și primarii. Revista *Contemporanul* scria „că învățători destituiți și persecutați de revizori s-au văzut cu carul” Cum se făcea inspecția în școli de către revizorul școlar întâlnim tot în paginile revistei *Contemporanul*: „erau criticați cei care susțineau învățământul dogmatic, corupția, bătaia, cei care se duceau o dată pe an la școală și constatau că domnii institutori erau la posturi și că școala are atâți elevi [...]” Concluzia revistei este: „cu astfel de revizori neinteresarea, neștiința, reaua predare puteau domni la voia cea bună” Mulți pedagogi au criticat incompetența și nepăsarea revizorilor școlari. În 1888, învățătorul progresist Ștefan Mihăiescu în lucrarea *Încercări critice asupra învățământului nostru primar* arată că revizorii școlari n-au nici o pregătire la bază, că sistema revizorială este negativă și sterilă, că inspecția se limitează la a privi în fugă prin școală și la trecerea în condică a tradiționalei formule de „vizitare” O sursă de nemulțumire pentru învățători o constituia și salariile extrem de mici, care în 1872 suferiseră o nouă reducere, de multe ori învățătorii primeau 27 de lei pe luna și trăiau într-o cumplită mizerie. Salarizarea învățătorilor era lăsată pe seama comunelor și făcea ca plata regulată a salariului să depindă de bunăvoința moșierului sau a primarului. Învățătorul care nu voia să facă jocul autorităților locale risca să rămână cu salariul neplătit vreme îndelungată. În acest sens Mihai Eminescu, trecând prin satul Prisăcani notează în caietul său: „învățătorul nu și-a primit de 10 luni salariu, pe care îl ia de la comună”

O altă problemă destul de gravă a învățământului era nivelul scăzut al pregătirii învățătorilor. De multe ori această pregătire se reducea la patru clase primare, uneori chiar și mai puțin. Cauza era lipsa de școli pedagogice pentru pregătirea învățătorilor. Nivelul scăzut al învățământului se datora lipsei lucrărilor pedagogice, a metodicei, a manualelor, a revistelor. Învățământul avea în acea perioadă un caracter antiștiințific și folosea din plin metodele feudale, dogmatice. În rapoartele sale, Eminescu prezintă pe larg această situație și referindu-se la manualele vremii el arată că „elevii trebuie să fi învățând ca în somnambulism, că nu știu ce scriu, nici ce citesc”, și că ei memorează lucruri neînțelese, pe care Eminescu le numește „dresură” Pe baza materialului adunat, revizorul școlar a tras concluzia justă că „sistemul instrucției noastre nu se întemeiază pe priceperea obiectelor predate, ci pe memorarea de reguli abstracte și de cuvinte. Revizorul prezintă școala din perioada sa ca pe „o magazie de cunoștințe streine”, iar pe școlar ca pe „un hamal care-și încarcă memoria cu saci de coji ale unor cunoștințe străine, sub care geme”.

Odată cu dezvoltarea capitalismului, menținerea metodelor vechi de predare nu mai era posibilă și încep să pătrundă și la noi metode din centrul și apusul Europei, cum ar fi cele retrograde ale lui Fr. Herbart, exponentul tipic al prusacismului reacționar. După Herbart, copilul trebuia educat în așa fel încât să nu manifeste niciodată „o voință potrivnică statului burghezo-feudal” Herbart spune că trebuie să-i creștem pe copii în spiritual supunerii oarbe și să se înăbușe obrăznicia copilului prin înfometare, prin carceră, bătaie și prin spionarea fără încetare a copiilor. La răspândirea ideilor lui Herbart în țara noastră a contribuit în mare măsură și Titu Maiorescu, ministru al Instrucțiunii. El a sprijinit o serie de pedagogi reprezentanți ai ideilor lui Herbart în țara noastră. În perioada cât a fost Eminescu revizor școlar, Titu Maiorescu ocupa pentru prima dată funcția de ministru al Instrucțiunii și era reprezentant al Partidului Conservator, nefiind interesat de nici un plan în dezvoltarea învățământului. Măsurile de reorganizare a învățământului, din programul lui Titu Maiorescu au fost făcute în raport cu „nevoia de școli”. De exemplu, pentru cele 271 de sate ale județului Iași, Maiorescu propunea mărirea numărului de școli de la 41 la 45 și în calitate sa de conducător al aparatului de stat în domeniul învățământului, a lovit des în cadrele didactice progresiste. În discursul său din 1891, socotea că în viața spirituală a școlii trebuie să domine religia, iar preotul este cel mai bun învățător. Cea mai mare parte a învățătorilor nu au urmat această cale și au militat pentru democratizarea învățământului. Ei militau pentru învățământ științific, predat în limba română, tradiție inițiată de Gheorghe Lazăr și Gheorghe Asachi. Este vorba de tradiția luptei pentru luminarea maselor și încă mai stăruia ecoul chemării lui Nicolae Bălcescu: „să luminăm dar poporul dacă vrem să fim liberi” Pe această linie au loc numeroase manifestări: în 1864 se deschide la Trei Ierarhi, unde exista o veche tradiție a învățământului pedagogic, acea “preparandia”, cea care va scoate mulți învățători luminați. În 1866 se înființează *Societatea pentru învățătura poporului român* cu scopul ca instrucțiunea generală, gratuită și obligatorie să devină o realitate. Printre fruntașii acestei societăți îi întâlnim pe Petre Poenaru (gramaticul lui T.Vladimirescu și elevul lui Gheorghe Lazăr). Această societate a militat împotriva reducerii bugetului învățământului, a numărului de școlii, a salariilor învățătorilor. Încep să se ridice pedagogi de valoare: Barbu Constantinescu, Ștefan Mihăilescu și alții. La Iași, Ion Creangă împreună cu alți învățători alcătuiesc cel mai bun abecedar al vremii și luptă pentru răspândirea metodei fonetice de predare a citit-scrisului. Crește, spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, numărul celor care luptau împotriva ideologiei feudale în domeniul învățământului. I. L. Caragiale, căruia practica de revizor școlar și profesor i-a oferit o cunoaștere mai profundă a problemelor școlii și a creat figura lui Mariu Chicos Rostogan, în care a întruchipat toate racilele învățământului burghezo-moșieresc, îi amintește și pe dascălii cinstiți, care în condiții grele se străduiau să aducă lumina în cultura școlarilor: Alexandru Vlahuță în schițele și articolele, Barbu Ștefănescu Delavrancea, în nuvelele și cuvântările, Ion Slavici, în lucrările cu caracter pedagogic, au arătat situația grea a școlilor, caracterul antidemocratic al învățământului și au căutat soluții pentru a ieși din această situație. Mulți oameni de cultură au venit în ajutorul școlii prin analiza profundă a manualelor școlare și prin elaborarea de noi manuale. Această acțiune a oamenilor de cultură nu a avut un caracter organizat, multe fiind acțiuni izolate. Cei

mai mulți cărturari ai timpului au fost siliți să lucreze în administrația vremii, dar cu toate acestea influențele ideologice reacționare ale vremii sunt slabe în cultură. În această privință o mare însemnătate a avut revista *Contemporanul* apărută în 1881, care a prezentat lupta dintre ideologia clasei muncitoare și ideologia claselor reacționare. Revista *Contemporanul* a făcut școlii regimului burghezo-moșieresc cel mai aspru rechizitoriu de până atunci.

În perioada 1875-1876, revizorul școlar Mihai Eminescu, era adeptul ideilor democratice, înaintate, iar activitatea sa ca revizor școlar nu poate fi înțeleasă și apreciată just decât în funcție de problemele sociale și de situația învățământului românesc din acel timp. La 1 iulie 1875, Mihai Eminescu a fost scos din postul de director al Bibliotecii Centrale din Iași și numit revizor școlar în județele Iași și Vaslui. El trebuia să se ocupe de organizarea administrativă pe întreg teritoriul revizoratului școlar. Aceasta însemna controlul continuu al școlilor și îndrumarea învățătorilor. Legea prevedea numirea pe lângă revizor și a unui sau chiar a mai multor subrevizori, după trebuință, însă în cazul lui Eminescu nu s-a pus problema numirii unui subrevizor. Referindu-se la activitatea pe care trebuia s-o depună un revizor școlar, Mihai Eminescu a arătat că „împreunează toate activitățile unei cancelarii într-o singură persoană, fiind curier, copist, registrator, administrator etc.” și că „trebuia să fie cu toate acestea și vecinic în revizie” În ceea ce privește „lucrarea administrativă și de cancelarie” ea consta „în 500-600 hârtii intrate (pe an), o mulțime de plângeri verbale” și toate acestea trebuiau rezolvate. Mihai Eminescu a rezolvat „lucrarea administrativă și de cancelarie” lucru care l-a ajutat, în multe cazuri, să-și atingă obiectivele urmărite. După cum a afirmat chiar Mihai Eminescu, predecesorul său i-a lăsat arhiva nu în bună regulă și ea se reducea la un maldăr de hârtii răvășite care nu se puteau numi arhivă. O serie de atribuții ale revizorului erau neglijate. Nu exista nici o formă de evidență, iar lucrările curente erau de mult ori neefectuate, nu se pomenea de nivelul de pregătire al învățătorilor și nici nu se dădeau indicații. În fața acestei situații Mihai Eminescu nu a arătat nepăsare și neglijență „poetică” așa cum a fost acuzat de biografii burghezi ai timpului, ci a dat dovadă de spirit de organizare. Eminescu a depus o muncă migăloasă, conștiincioasă și e de la sine înțeles că nici o muncă nu se poate desfășura bine fără o evidență precisă. Eminescu ca revizor școlar era foarte ordonat și în scurt timp pune ordine în haosul de cereri și adrese din revizoratul său. Slavici scrie în amintirile sale că Eminescu „era de o rară disciplină intelectuală” și că el a citit cu atenție fiecare cerere și adresă veche, la fel și pe cele noi și nu a rămas nerezolvată nici una, făcând pe fiecare adresă diverse adnotări și însemnări.

A grupat materialele din arhivă în mape, pe categorii: 1) cataloagele cu rezultatele examenelor; 2) statele de prezență pe trimestrul al III-lea; 3) cataloagele examenelor din 1875, grupate pe localități; 4) statele de salarii; 5) cererile învățătorilor; 6) cererile cu problemele pe care trebuia să le rezolve prefectura de Iași sau cea de Vaslui, toate puse în mape speciale pe care scria „oficiul prefecturii Iași (respectiv Vaslui)” Toate hârtiile aveau numere de intrare și rezoluții și erau puse în dosare cusute și numerotate. La părăsirea postului de revizor școlar, Mihai Eminescu a predat înlocuitorului său o arhivă „în bună regulă”, în care orice document putea fi găsit cu ușurință și nici o problemă nu a rămas fără răspuns.

La Iași, în Arhivele statului, s-au păstrat câteva documente din vechea arhivă a revizoratului care ne arată cât de conștiincioasă a fost munca depusă de Eminescu. După cum singur spune, el a fost în timpul revizoratului, atât copist cât și curier. El copia toate dosarele cu mâna lui în numărul necesar de exemplare și numai o singură circulară a dat la tipărit. Toate exemplarele găsite poartă semnătura lui, iar când a socotit că e cazul a mutat școala din comuna Herlești în Litcanii-Noi și a anexat la adresa pe care a trimis-o Ministerului un raport detaliat al primăriei din Cucuteni, copiat în întregime de el. În caietele sale speciale de inspecție, copia și procesele-verbale din condica de inspecție a școlii. Organizând o evidență din ce în ce mai precisă, Eminescu obișnuia să noteze pe fiecare cerere sau adresă primită numărul celor pe care le rezolva. Un model de conștiinciozitate în munca administrativă a revizorului îl constituie diferitele tablouri ale școlilor și învățătorilor pe care Mihai Eminescu le făcea atât la cererea Ministerului, cât și pentru a avea o evidență superioară a muncii, necesară îndrumării și controlului. Așa este tabloul de organizare al școlilor din județul Iași alcătuit pe baza materialului statistic primit de la învățători și primari, pe baza vechiului material de la revizorat, a vechilor tablouri, a statelor de prezență. Examinând această lucrare a lui Mihai Eminescu se poate observa că în comparație cu alte tablouri făcute de alți revizori, tabloul său este astfel alcătuit încât să rezulte de la prima vedere numărul mare de sate care nu au școli, iar observațiile importante sunt făcute cu roșu, pentru a ieși în evidență. După ce a verificat majoritatea școlilor din județul Iași, Mihai Eminescu comunică Ministerului rectificările făcute pentru tabloul general al școlilor și salarizarea învățătorilor. În arhive s-au mai păstrat materialele care vorbesc despre lucrări administrative făcute de Mihai Eminescu, care a întreținut și o corespondență continuă cu cadrele didactice pentru a strânge materialul statistic. În adrese revizorul cerea învățătorilor să respecte ortografia, iar el scria cât se putea de îngrijit, citeț, clar, ca să poată fi înțeles. Mihai Eminescu era exigent și în ceea ce privește punctualitatea și precizia răspunsurilor celor cu care corespunda. Revoltat de nepăsarea administrației locale față de problemele școlii, el nota într-un raport: „soarta tuturor hârtiilor care nu ating percepția, muncile agricole sau prestațiile în natură este de a fi puse ad acta cu obicinuita rezoluție *se va urma întocmai* și neurmându-se la fel” Pentru a ține o evidență a situației școlilor, elevilor și învățătorilor, Mihai Eminescu și-a făcut un catalog alfabetic pentru fiecare școală, unde nota măsurile care trebuiau luate pentru fiecare școală. Problemele urgente erau notate cu roșu. De exemplu, să se trimită hărți ale Europei unor școli, măsuri pentru unificarea unor școli pentru ca în schimb să se poată înființa școli noi în alte sate, sau că trebuie să trimită o telegramă către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii, pentru a grăbi plata salariilor învățătorilor.

O sarcină specială a revizorului școlar o constituia organizarea concursurilor pentru ocuparea posturilor vacante în învățământul primar. Primul concurs organizat de Mihai Eminescu a fost în luna iulie 1875 și din comisie făceau parte I. A. Darzeu și T. Săvescu, institutorii cei mai vârstnici din Iași. O altă sarcină a revizorului școlar era și cea de a organiza conferințele anuale ale învățătorilor, la care trebuia să se țină un mic curs de pedagogie și didactică. Conferințele se țineau 20 de zile atât la Iași cât și la Vaslui. La conferințe, revizorul a notat ce greutăți întâmpinau învățătorii în școlile

din sate. Raportul conferințelor desfășurate în județul Iași este unul dintre cele mai importante documente rămase din perioada cât a fost revizor școlar.

O altă greutate întâmpinată de revizorul școlar era lipsa unui local. Până acum dosarele erau păstrate la domiciliul revizorului, localul școlii sau sediul prefecturii Iași, lucru care a dus la risipirea unei părți din arhivă. Noul revizor a căutat un local potrivit pentru arhivă și a fost găsit la Trei Ierarhi. În clădirile vechi s-au găsit două camere și arhiva revizoratului a stat la Trei Ierarhi până la destituirea lui Eminescu, când începe lupta pentru cele două camere, care în cele din urmă vor fi câștigate de biserică, iar Revizoratul a rămas fără sediu. O dată mutată arhiva într-un nou local, se pune problema mobilierului necesar și de unde putea fi procurat. Mihai Eminescu a găsit o soluție. El conducea încă Biblioteca Centrală din Iași, suplinindu-l, fără plată pe Petrino, plecat în concediu timp de două luni de zile. De la sediul Bibliotecii Centrale, Mihai Eminescu a luat două dulapuri care nu erau folosite și le-a transportat la sediul Revizoratului pentru păstrarea arhivei, necerând aprobarea Ministerului. Când a fost destituit a restituit dulapurile Bibliotecii. Este cunoscut faptul că după destituire i s-a intentat un proces în legătură cu o așa zisă sustragere de mobilier, cu scopul de a-l compromite. Desfășurarea procesului a dovedit adevărul spuselor lui Mihai Eminescu „cauza pentru care am luat dulapurile este că bibliotecii nu-i erau trebuincioase și eu, fiind revizor școlar, n-aveam unde conserva arhiva” Din cele prezentate, Mihai Eminescu apare ca un bun organizator al muncii administrative, el pornea în munca sa de la problemele reale ale vieții, de la problemele școlii și ale învățătorilor. Toate acestea au făcut ca munca sa administrativă să fie valoroasă cu adevărat. Unul din principalele obiective pentru care trebuia să lupte tânărul revizor școlar era de a asigura cât mai multor copii posibilitatea de a frecventa școala, iar mijloacele în această direcție erau reduse. Prima piedică care i s-a pus în cale a fost la proiectul de reorganizare a învățământului, pe care tocmai îl pune în practică Titu Maiorescu. Proiectul convenea celor din conducere, căci continua să țină poporul în beznă inculturii. Pe baza acestui proiect revizorii școlari au primit instrucțiuni să reorganizeze tabloul învățământului în limitele unui număr restrâns de școli, pe care Ministerul Instrucțiunii îl fixase pentru fiecare județ. În județul Iași se aflau 230 de sate fără școli și prin aplicarea proiectului lui Titu Maiorescu, numai 4 sate urmau să aibă școli în acel an. Pentru județul Iași tabloul de reorganizare, cerut de urgență, a fost alcătuit de Eminescu pe baza materialului documentar strâns, fără a avea timp să studieze situația de pe teren. Tabloul a fost alcătuit și trimis spre avizare, aprobare Ministerului, care la rândul lui l-a trimis pentru avizare prefectului de Iași. Prefectul a făcut o serie de modificări în funcție de interesele moșierilor locali și ai protejaților lor. Titu Maiorescu a aprobat tabloul cu modificările făcute de prefect, lucru care l-a supărat pe Eminescu, ce ulterior a protestat împotriva acestui fapt.

Neavând material suficient pentru tabloul de reorganizare a școlilor din cele două județe, Iași și Vaslui, Mihai Eminescu intenționa să-l strângă cu ocazia călătoriei pe care trebuia s-o facă în vederea organizării conferințelor cu învățătorii. În adrese el nota observații critice la adresa moșierilor și primarilor, iar în legătură cu învățătorii nota „om bețiv, în prezent preceptor” sau „băiat foarte deștept, cam zeflemist” Eminescu a cercetat condițiile concrete din fiecare comună pentru a găsi satele cele mai potrivite ca centre școlare, însă acțiunea pentru repartizarea justă a școlilor nu se

desfășura ușor, ea lovea în interesele notabilităților județului. Aceeași situație se întâlnea și în cadrul împărțirii administrative de atunci care era următoarea: interesele moșierului local făceau ca satul reședință al comunei să fie nu cel mai central, mai mare și mai apropiat de căile de comunicație, ci câte un sătuc depărtat. Școala era în satul reședință și ea nu putea servi decât pe cei câțiva copii de acolo, ceilalți neputând să o frecventeze din cauza distanței mari. Mihai Eminescu nota în caietele sale că școala reședință este aleasă în urma unor stăruințe private. El a primit o adresă din partea prefecturii unui județ de care răspundea ca revizor școlar prin care era anunțat că la cererea primăriei, școala din satul Ipatele a fost mutată la Borăști. În tabloul de reorganizare a școlilor el trecuse câte o școală atât la Ipatele, cit și la Borăști și nu era vorba de o mutare, ci de desființarea unei școli. Revizorul trimite o scrisoare prefectului prin care argumenta ilegalitatea acestui act și interzicea așa-numită „mutare” a școlii. Revizorul primește o nouă adresă și din partea prefectului de Iași în care i se comunica mutarea școlii din Mogoșești la Budești. Această adresă s-a păstrat cu următoarea rezoluție trecută de revizorul școlar: „se va raporta Ministerului acest caz, dimpreună cu altele analoage. M. Eminescu” El prezenta mai multe cazuri de abuzuri de acest fel ale prefectului și cere sprijin în lupta împotriva fărădelegilor prefectului. La rândul lui prefectul de Iași cere ministrului printr-o telegramă să-l pună la punct pe Eminescu. Ministrul ține cont de cererea prefectului și trimite o notă telegrafică revizorului, în care i se ordona ca în privința mutărilor de școli, a aprovizionării cu lemne și a celorlalte probleme de ordin administrative să nu se mai adreseze Ministerului, ci prefectilor. Se trece de la micile ciocniri cu primarii la război declarat cu autoritățile administrative superioare. Curând se petrece un nou abuz. În timpul reviziei din august 1875, interzice primarului să mute școala din Șcheia la Drăgușeni, deoarece în tabloul de reorganizare a învățământului școala era trecută la Șcheia, dar prefectul hotărâ această mutare. Revizorul ordona învățătorului să nu respecte ordinul prefectului și să nu mute școala din Șcheia, iar dacă e nevoie de o școală la Drăgușeni să deschidă și acolo o școală. În final școala a rămas la Șcheia.

Paralel cu lupta dusă pentru a asigura stabilitatea școlilor, Mihai Eminescu a folosit orice prilej pentru înființarea unor noi școli peste planul prevăzut de Minister. S-au găsit documente în arhive care prezintă activitatea lui Eminescu pentru înființarea de noi școli, finanțate de stat sau de comună (la Rădeni, Lițcanii-Noi etc.). O altă piedică în calea învățământului era lipsa de localuri și starea proastă a celor existente, lipsa aproape completă a mobilierului, a materialului didactic, a combustibilului pe timp de iarnă. Sunt plângeri ale învățătorilor în care se arată că primarul refuză să repare școala, să trimită lemne, să procure mobilier. În satul Mironeasa, învățătorul care a preluat școala a găsit localul școlii în ruină și era format dintr-o odaie în care locuia și proprietarul. Mai târziu, Eminescu a avut ocazia să noteze în caietele sale și despre alte școli următoarele: că au local insuficient, umed, în ruină. El a tras concluzia că administrația comunală „e neîngrijitoare cu școala” și a căutat soluții pentru îmbunătățirea situației și de cele mai multe ori a trecut la luptă fățișă cu autoritățile, Mihai Eminescu încearcă să impună autorităților comunale sau județene repararea localurilor de școală, asigurarea mobilierului, a combustibilului și rareori izbutește să realizeze ce și-a propus. Un episod al acestei acțiuni este cel din 24 august 1875 din satul Tansa, unde poposește revizorul școlar și face următoarele

constatări: frecvența este mică, cauza fiind nepăsarea administrației locale, care privește școala ca un lucru de prisos, localul este insuficient, descoperit, nu sunt cărți și material didactic, bugetul școlii este a treia parte din leafa primarului. După plecarea revizorului situația nu s-a schimbat, lucru dovedit de condica de procese-verbale. Întâmplări ca cea din Tansa sunt multe în cele două județe. Într-unul din caietele sale, Mihai Eminescu nota următoarele: la Șipote a găsit un local de școală bun, având două încăperi și o tindă. O încăpere și tinda serveau drept locuință pentru notar, școlii îi rămăsese doar o cameră, pentru care se spărsese o intrare de-a dreptul de afară. Dar nici în această încăpere nu funcționa școala, motivul lipsa lemnelor, iar notarul își păstra aici peste iarnă varza și nutrețul pentru animale. Revizorul face apel la instituția prefectului pentru a rezolva acest caz și cere tot de la prefectură să asigure buget mai mare pentru școli. Ministerul nu a luat nici o măsură la cererile revizorului, lucru care a înrăutățit și mai mult relațiile acestuia cu administrația locală.

În școlile inspectate, revizorul s-a lovit de frecvența scăzută a elevilor. *Legea instrucțiunii* din 1864, prevedea obligativitatea învățământului și ca măsură în acest sens fixase amenzi pentru cei care nu frecventau școala: „20 parale la orașe și 10 parale la sate, pentru fiecare zi lipsă” Amenda se va plăti în bani sau în lucru pentru sate, în caz de recidivă ea va fi îndoită. Învățătorul din Polieni i-a scris revizorului că primarul satului confisca de la țărani topoare, lăicere, ceaune etc., drept amendă școlară și învățătorul a fost amenințat că va fi dat afară din sat. Amenzile aplicate erau un izvor de venituri pentru autoritățile din fruntea satului. Revizorul face însemnări sau trece observații în procesele-verbale în legătură cu nivelul scăzut al frecvenței: la Reditu Mitropoliei găsește 9 elevi prezenți din 52 înscriși, la Ecușeni 6 elevi prezenți din 30 înscriși, un caz mai fericit a fost la Sculeni, 11 prezenți din 24 înscriși. De multe ori Mihai Eminescu ia măsuri menite să-i stimuleze pe învățători să lupte pentru atragerea copiilor la școală, a apreciat în acest sens efortul învățătorilor din Stânca de a „popula școala”, din Gropnița și altele. El și-a dat seama că aceste soluții nu pot rezolva pe scară largă problemele învățământului și că piedicile puse învățământului primar își găsesc răspunsul în situația grea în care se zbat oamenii satelor și și-a dat seama că obligativitatea învățământului este irealizabilă. Cât timp a fost revizor școlar, Mihai Eminescu, a luptat pentru apărarea drepturilor învățătorilor. Prima acțiune în acest sens a fost numirea în posturi pe anul școlar 1875-1876. La încadrarea învățătorilor se petreceau abuzuri revoltătoare. Biletele de recomandare aveau în perioada încadrărilor cea mai largă circulație. Nu i-a fost ușor să impună în posturi cu un grad de salarizare mai ridicat cei mai buni învățători, în special absolvenți de școli pedagogice. Cu această ocazie a reîncadrat pe unii învățători, scoși fără temeiuri legale, abuziv. În legătură cu pregătirea învățătorului, Eminescu nota în caiete următoarele: „un normalist bun are mai multă cultură și mai mult simțământ de demnitate decât mulți din scribii, care umplu cancelariile comunale [...]”

În adresele trimise Ministerului cerea organizarea de concurs pentru posturile vacante. Concursurile erau, și atunci o simplă formalitate și Eminescu a căutat să facă ordine la concursuri, dar trebuia să lupte cu favoritismul. Avem exemplul unui primar dintr-un sat care era de acord să asigure local pentru școală și salariu pentru învățător, dar nu pentru orice învățător, numai pentru preot. Preotul care se vedea titular și cum școala era prea departe de locuința sa, el propunea un suplinitor, un nepot al său în

vârstă de 12 ani, iar salariul revenea preotului. În legătură cu acest caz Eminescu spune următoarele: „certificatul primăriei care atribuie unui copil energie în exercițiul funcției de monitor, e de-a dreptul ridicul” În nenumărate cazuri Mihai Eminescu s-a opus numirii învățătorilor atât de prefecți și primari, cât și celor numiți de Minister. Avem exemplul numirea învățătorului Hasnas, lipsit de pregătire și metodă și propune în loc un tânăr bine pregătit. Eminescu s-a împotrivit când cei de la Minister au vrut s-o scoată din învățământ în mod samavolnic pe directoarea școlii de fete din Roman. Revizorul se opune și mutării unor cadre didactice și hotărăște ca mai întâi trebuie analizate și după aceea făcute. Este cazul învățătorului de la Bârzești, mutat la Țibănești, al învățătorului din Tomești, mutat la Dumești. De cele mai multe ori învățătorii erau persecutați de primării și urmăreau mutarea lor în alte sate. Revizorul lua apărarea învățătorilor și spunea că interesul pentru școală de către actualul primar și foștii primari era masca unui interes privat. Multe hârtii îngălbenite de vreme ne vorbesc despre lupta dusa de Mihai Eminescu pentru apărarea drepturilor învățătorilor. Adresa nr. 298/1875 prin care se arată că prefectul de Iași cere revizorului să-l înlocuiască pe învățătorul din Carpiti, fiindcă e bolnav și nu poate să-și facă datoria. Cercetând cazul Eminescu reușește să-l salveze pe învățătorul pe care prefectul vroia să-l înlocuiască. Grijă revizorului față de cadrele didactice se reflectă și în atitudinea lui în legătură cu concediile învățătorilor. Se acordau ușor favoriților și foarte greu celor care aveau motive întemeiate. A depus eforturi mari pentru a ajuta învățătorii bolnavi să obțină concediu, așa cum este cazul învățătorului bolnav din Iași și al celui din Cotnari.

Mihai Eminescu ca revizor școlar s-a ocupat și de îmbunătățirea situației materiale a învățătorilor. El a citit cererea pe care i-o adresa un învățător și care spunea că inițial a avut 74 lei pe lună, dar apoi a rămas în urma reducerii salariilor cu 50 de lei pe lună, în timp ce alții aveau 30 de lei pe lună și primeau în mână 27 lei. Salariile erau suportate o parte din bugetul satului și o parte din bugetul statului. A încercat să obțină un ajutor din partea Ministerului Instrucțiunii ca învățătorii buni să fie trecuți de la gradul II la gradul I de salarizare. Cum a reacționat Titu Maiorescu se poate vedea din rezoluția trecută pe raportul lui Mihai Eminescu: „se va răspunde că din cauze bugetare nu s-a aprobat”. Cum de la Minister nu era speranță pentru mărirea salariilor învățătorilor, Eminescu își îndreaptă atenția spre alocațiile comunale pentru învățători. Bugetul comunei depindea de prefect și el cerea acestora să treacă în noile bugete o alocație sporită pentru învățători. Revizorul arată că învățătorul are o leafă „egală cu a unui vătăjel” și cheltuielile pentru școlile din Podu Iloaiei, Șipote se prezentau în modul următor: leafa primarului era de doua ori cât bugetul ambelor școli și de cinci ori cât leafa învățătorului, revizorul arată din nou că este necesar să mărească alocațiile pentru școli și învățători din bugetele comunale. În inspecțiile făcute Mihai Eminescu a întâlnit și învățători care neglijau școala, o jefuiau, slujeau ca agenți electorali. Exemple sunt cazurile din satele Andrieșeni și Șipote, care pe perioada iernii nu au fost deschise, motivul fiind lipsa lemnelor. Localul școlii din Șipote era folosit ca locuință pentru notar. Copii din cele două școli nu aveau nici o pregătire școlară, iar învățătorii aveau salariul plătit la zi. Prin adresele nr. 300/1875, 301/1875 și 302/1875, Mihai Eminescu a dat delegație unui grup de învățători să formeze comisia care să cerceteze „atitudinea și zelul d-lor învățători din Șipote și

Andrieșeni” El se adresează și prefectului să oprească salariile celor doi învățători pe perioada anchetei. Când a primit rezoluția comisiei de învățători care coincidea cu ceea ce găsisese și el în urma controlului făcut la cele două școli, trimite un raport amănunțit Ministerului în care sublinia că vinovați sunt primarii că au acceptat ca școlile să stea închise. După multă străduință revizorul a reușit să impună măsuri pentru vinovați, la Șipote învățătorul și primarul au fost chemați în judecată, iar învățătorul din Andrieșeni a fost pedepsit pe cale disciplinară, cu avertizare, cu mutarea la o școală de gradul al II-lea.

În lupta sa cu Ministerul, prefectura, primarii și unii învățători, Mihai Eminescu nu a fost singur, a avut alături mulți învățători. Unul dintre ei a fost Ion Creangă, învățător la școala din Păcurari, un învățător cu idei democratice, luminate. Paralel cu măsurile luate pentru asigurarea bunei funcționări a școlilor (fixarea școlilor pe localități, dotarea lor, numirea învățătorilor), Mihai Eminescu s-a ocupat și de ridicarea calității învățământului cu toate că mijloacele de care dispunea erau limitate, ajutorul avea să vină din partea învățătorilor cu idei înaintate. Un prim mijloc pentru ajutarea învățătorilor în munca didactică au fost conferințele organizate la Iași între 20 iulie și 10 august și la Vaslui între 10 și 30 august. Conferințele au fost organizate cu seriozitate, Eminescu a ales învățători recunoscuți care au ținut cursuri de metodică. Pentru predarea „modului de a învăța pe copii scrierea și cititul” a fost ales cel mai bun învățător din mahalaua Păcurarilor, Ion Creangă – care după câteva luni avea să tipărească un *Povățuitoriu la citire prin scriere după sistemul fonetică*. Mijlocul principal de care dispunea revizorul școlar pentru ridicarea nivelului învățământului era inspecția. În marea majoritate a cazurilor, inspecțiile se reduceau, așa cum a arătat chiar Eminescu – la un „control formal... nesuficient, dacă nu periculos”. „Rareori găsești câte un proces-verbal în care să se zică și ceva asupra metodelor de predare, despre interesul dascălilor pentru îndeplinirea datoriilor”. Numai în vechea condică de inspecție a școlii de fete din Tătărași găsim procese-verbale de acest gen. La fiecare inspecție, revizorul școlar cerceta cu atenție nivelul muncii instructiv-educative din școală pe baza examinării serioase a elevilor și cercetarea documentelor școlare.

Mihai Eminescu a orientat școala spre ideile noi apărute în metodică învățământului, a văzut ce era nou în munca multor cadre didactice, a sprijinit pe adepții noului. În acest scop i-a remarcat pe învățătorii din Borșa, Podu Iloaiei, Bivolari și Gropnița. Pe teren Mihai Eminescu a constatat că învățământul se afla la un nivel scăzut. Cele mai mari critici le făcea la metodele dogmatice care erau foarte răspândite în rândul învățătorilor care dau „instrucție proastă” întâlniți atât la sate, cât și la orașe. Despre directoarea Școlii de fete nr. 1 din Roman el scria că întrebuințează cuvinte al căror înțeles nu-l cunoaște și are un vocabular sărac. Eminescu susține că va crește calitatea învățământului prin eliminarea metodelor învechite ca acelea prin care elevii dau răspunsuri mecanice, însușesc definiții mecanice și „vorbe moarte” și nu percep realitatea vie. El susține că dogmatismul împiedică pe elevi să perceapă știința cum trebuie și că slaba pregătire a elevilor se datorează nivelului scăzut al învățământului mediu și superior datorită lipsei lucrărilor pedagogice, științifice și acuză Ministerul de aceste lipsuri având drept scop de a menține populația în ignoranță, de a împiedica pătrunderea științei în rândul poporului. Mihai Eminescu pune accent pe principiile didactice progresiste și este convins că cunoașterea trebuie

să pornească de la practică, de la concret spre abstract. Eminescu era adeptul învățământului conștient. O altă cerință didactică pe care o susținea era cea a trăinicieii cunoștințelor însușite pentru formarea deprinderilor gramaticale, gândire logică, înțelegând legătura dintre gândire și limbaj și ele trebuie să reflecte realitatea înconjurătoare. Limbajul este expresia gândirii și folosirea unui limbaj corespunzător duce la eliminarea acelor cunoștințe care împovără mintea elevului. Indicațiile didactice date de Eminescu privind însușirea conștientă a cunoștințelor de către elevi, constituie o moștenire pedagogică utilă și în zilele noastre. Ca revizor școlar s-a ocupat și de metodele de predare a unor obiecte, a pus accent pe predarea limbii române în școlii. Spunea că „maturitatea culturii publice a spiritului popular se manifestă în limbă” Tot în acea perioadă în care Eminescu activa ca revizor școlar, Creangă scria în *Povățuitoriu la cetire prin scriere după sistema fonetică*: „ș-apoi scopul școlii este și acela – de a învăța și de a păstra cu cea mai mare sfințenie limba națională de care se leagă tot trecutul unui popor, cu datinile străbune, jocurile, cimiliturile, proverbele, legendele și cântecele populare cele pline de dulceață” Ca revizor școlar, colindând satele, Eminescu a avut ocazia să se apropie mai mult de graiul poporului și de literatura populară. Iacob Negruzzi scrie în *Amintiri din Junimea*, că de pe atunci datează începuturile sale în poezia populară. În caietele de inspecție ale lui Eminescu s-au găsit notate și poezii populare. Acest lucru dovedește că a iubit limba poporului, a studiat-o serios și a cunoscut-o profund. Avându-l alături pe Ion Creangă, Eminescu îi îndruma pe învățători să folosească metoda fonetică de învățare, citire și scriere, ea fiind o adevărată revoluție în predarea „scris-cititului” Rol important în răspândirea acestei metode a avut Ion Creangă și abecedarul lui tipărit în 1862 de ardeleanul Zaharia Boiu. Abecedarul, așa cum susține Creangă „înlesnește copiilor calea de a putea desface cu ușurință cuvintele în sunete și de a ceti fără greutate” În septembrie 1875, Titu Maiorescu trimite telegrafic revizorilor școlari lista de cărți aprobate, în fruntea listei era abecedarul lui Barbu Constantinescu. Pe telegrama primită Eminescu scrie rezoluția: „s-au comunicat prin circulară învățătorilor din orașul Iași” Pe textul circularei, în fruntea listei cu cărți aprobate pe care o trimitea învățătorilor, el a trecut abecedarul lui Creangă adăugând la sfârșit „se poate admite și abecedarul lui Constantinescu” Abecedarul lui Ion Creangă este recomandat de Eminescu și la inspecțiile școlare făcute, lucru întâlnit în procesele-verbale de inspecție de la Gropnița, Ierbiceni, Ecușeni și alte sate. Într-un raport el scrie că este „până acum cel mai bun abecedar românesc”, fiind el însuși, un partizan al „sistemei fonetice”, pe care o recomanda neîncetat învățătorilor. Acolo unde constată că ea nu este folosită (Reditu-Mitropoliei, Țicău) el cere introducerea ei. Pentru folosirea metodei fonetice, Eminescu recomandă „insonarea” - adică exerciții de pronunțare a sunetelor după valoarea lor fonetică (b nu be). Mulți învățători nu știau să folosească abecedarul lui Creangă cu toate că îl aveau. Pentru a-i ajuta pe învățători, Ion Creangă alcătuiește împreună cu Gheorghe Ienăchescu un *Povățuitoriu la cetire prin scriere după sistema fonetică*. Metoda fonetică pentru care au luptat Mihai Eminescu și Ion Creangă a fost înlocuită în anii următori de guvernele următoare.

Ca revizor școlar, Eminescu a urmărit la inspecțiile făcute modul cum au fost însușite de elevi deprinderile de scris și citit, în procesele-verbale găsim aprecieri

pozitive sau negative în legătură cu felul cum citesc elevii și dă îndrumări cum trebuie să citească elevul: 1) citirea să fie curentă și curgătoare; 2) să fie conștientă, el lupta împotriva citirii mecanice (exemplu inspecțiile de la școlile din Andrieșeni și Țicău). În manuscrisele eminesciene întâlnim îndrumări: „trebuie făcută mai multă lectură”, la școala din Tătărași „recomandă d-nei institutrice de clasa I și a II-a de a deprinde copilele la citirea cu glas tare și respicat” și precizează că citirea trebuie făcută numai pe cărți de citire. De asemenea, susține că un rol important în predarea limbii române trebuie acordat gramaticii care la multe școli era predată formal, iar elevii învățau pe dinafară câteva definiții. Cauza era lipsa de cunoaștere a regulilor gramaticale. La școala din Rădăuți-Mitropoliei, Eminescu îi îndeamnă pe învățători să facă mai multe exerciții gramaticale și că „gramatica se învață nu pe de rost, ci prin dese exerciții orale și în scris”, iar la școala din Sărăriu elevii știau unele definiții gramaticale, dar nu puteau „sorta” cuvintele după împărțirea gramaticală. Îi îndemna pe învățători să predea gramatica pornind de la contactul nemijlocit cu limba vie. Pe lângă îndrumările legate de metodică predării limbii române a lăsat o serie de observații cu privire la predarea metodicii la aritmetică, geografie, istorie și științele naturii. În materialul rămas de la Mihai Eminescu din perioada când era revizor școlar, sunt multe probleme legate de școală, puse de revizor. O problemă importantă este cea a manualelor școlare, Eminescu s-a situat printre cei care au luptat pentru manuale cu conținut științific și pedagogic și a acordat o mare atenție manualelor de citire care aveau drept scop educația națiunii, care se bazau pe graiul viu al poporului și erau scrise „în graiul limpede și curgător”

Mihai Eminescu s-a ocupat și de învățământul mediu și superior, nu numai de cel elementar, dă sfaturi studenților pe care îi vede ca pe viitori profesori și le recomandă să facă o muncă științifică „că numai prin efort poți ajunge la rezultate bune” O ultimă problemă pedagogică abordată de revizorul școlar este cea a rolului învățătorului în însușirea cunoștințelor de către copii în funcție de vârsta fiecăruia. Activitatea lui Mihai Eminescu a fost o adevărată luptă pentru democratizarea învățământului. La 11 decembrie 1875, întorcându-se din revizia făcută în județul Iași, el scria din nou Ministerului: „mai pretutindeni am constatat cu părere de rău, că administrația comunală e neîngrijitoare față de școli, că reparațiile localurilor sau nu se fac la vreme sau de fel, că lefii învățătorilor (de la comună) se plătesc la trîlnie, că lemnele pentru școală se dau târziu...” Cu cât pătrundea mai adânc în inima realităților, lupta cu autoritățile se intensifica. Titu Maiorescu, un timp s-a prefăcut că-l sprijină pe Eminescu și nu-l putea destitui și considera că nu era o acțiune dibace să-l îndepărteze de gruparea conservatorilor. Titu Maiorescu se mulțumește să paralizeze acțiunile revizorului, avertizându-l că trebuie să se supună prefectilor, sperând că mai târziu se va ajunge la un conflict între ministru și revizor. Trebuia găsit un pretext pentru destituirea lui Eminescu, lucru greu de realizat având în vedere conștiinciozitatea în muncă și cinstea ireproșabilă. Scormonind prin registrele vechi, înalții funcționari au găsit că pe vremea când studia la Berlin, Mihai Eminescu primise din partea Ministerului o bursă de 100 de galbeni. Ministru era atunci tot Maiorescu și ia spus că va trebui să-i înapoieze când va obține un loc de muncă. Noul ministru, Gheorghe Chițu trimite lui Eminescu o adresă prin care îi cere să dea înapoi banii primiți pentru studii în străinătate. În adresa de răspuns Mihai Eminescu arată că nu

avea cunoștință că trebuia să restituie banii și neavând averi propune să i se rețină a treia parte din salariu. Față de acest răspuns neașteptat Ministerul a căutat alt pretext, pe care l-a găsit într-o adresă din toamna anului 1876 a prefectului de Iași către ministru prin care anunță că revizorul n-a inspectat timp de 15 zile nici o școală și era cel mai simplu mijloc de răzbunare împotriva revizorului. Asemenea rapoarte soseau de la toți prefectii din țară în legătură cu revizorii școlari. S-a ținut o ședință a „consiliului permanent al ministerului” după care s-a trimis o adresă lui Eminescu prin care i se aducea la cunoștință că începând cu data de 4 iunie este pus în disponibilitate prin decret domnesc. La sfârșitul lunii mai toate actele pentru destituire erau făcute și semnate de ministrul Gheorghe Chițu, având și semnătura regelui. După 4 iunie Eminescu este invitat să predea arhiva revizoratului. Din punct de vedere material situația lui Mihai Eminescu s-a înrăutățit după destituire și a căutat un post de pedagog „pentru a avea din nou un culcuș și o bucată de pâine, pe care o doresc de două zile și n-am cu ce s-o cumpăr” Din fericire Mihai Eminescu avea un bun prieten Ion Creangă, învățător în Păcurari, iar casa lui Creangă, bojdeuca, avea două odăi, camere. Într-una a fost găzduit Eminescu împreună cu lada cu cărți și manuscrise. Activitatea de revizor școlar dusă de Mihai Eminescu este și astăzi un stimulent pentru învățători, iar rapoartele, procesele-verbale de inspecție, articolele pedagogice sunt și astăzi documente importante pentru istoria învățământului.

Bibliografie:

- Arhivele Statului Iași.
- Arhivele Naționale București.
- Academia Română.
- G. Călinescu, *Viața lui Mihai Eminescu*, București, 1983, Editura Minerva.
- Iacob Negruzzi, *Amintiri de la Junimea*, București, 1938.
- Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX, publicistică 1870-1877, București, 1980, Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Mihai Eminescu, *Opere*, vol. VI, literatura populară, București 1963, Editura Academiei Republicii Populare Române.
- C. Lascăr și I. Bibiri, *Colecțiunea legilor, regulamentare, programelor și diferitelor deciziuni și dispozitii generale ale Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor*, vol. I, București, 1901.
- “Cuget clar”, din 4 noiembrie 1938

DOCUMENTE

I

1875, 1 iulie

D-lui M. Eminescu, la Iași

Prin trecerea d-lui D. Agura într-o altă funcțiune, devenind vacant postul de revizor școlar al județelor Iași și Vaslui, subsemnatul are onoare a vă face cunoscut că vă însărcinează pe dv. cu revizoratul acestor județe de la 1 iulie viitor, pentru care veți avea să primiți salariul prevăzut în buget.

În locul d-voastre am numit pe dl. Dimitrie Petrino, căruia îi veți preda biblioteca după cataloagele și inventariile în ființă, iar arhiva și cancelaria revizoratului o veți primi cu inventar în regulă de la d-l Agura.

(Arhiva Istorică Centrală a Statului, fondul *Ministerului Instrucțiunii*, dosar 2790/1875, f. 116)

II

27 iulie, 1875

TELEGRAMĂ

D-lui ministru al Instrucțiunii Publice,

București

Răspund la circulara telegrafică a dv. nr. 6055 că în dosarul corespondenței anului 1871 nu găsesc ordinal circular no. 6731.

Rog deci a-mi detalia dispozițiile aceluși ordin. Convocarea se va face prin organele administrative. Timpul material de cinci zile nu ajunge pentru ca învățătorii rurali să primească la timp convocarea.

Revizor:

M. Eminescu

(Arhiva Istorică Centrală a Statului, fondul *Ministerului Instrucțiunii*, dosar 2825/1875, f. 9)

III

Către prefectul de Iași

Cu toate că prin adresa mea no. 260 v-am rugat a ordona primarului din comuna Tomești ca să achite restul de salar ce are a-l primi de la comună înv. Ioan Lateș, pentru ca acesta să se poată permuta la școala din Dumești (jud. Vaslui) - totuși

și acum d-l primar de acolo refușă pe motive zădarnica să-l achite salarul, ba-i ține încă și lucrurile sub un fel de sechestru, care nu are nici un temei legal.

Vă rog deci să binevoiți să-l faceți pe primar să înțeleagă că puterea sa în comună are oarecare margini, că trebuie să achite retribuția votată de comună învățătorului, și că nu poate sechestra fără-un motiv binecuvântat averea unui om, care nu dătoarește nimic nici fiscoșului, nici e urmărit pentru vreo datorie.

(Mihai Eminescu, *Scrisori politice și literare*, București, 1905, p. 265)

DIN ALTE MANUSCRISE RĂMASE DE LA MIHAI EMINESCU

III

Părerea mea individuală, în care nu oblig pe nimeni de a crede, e că politic ace se face azi în România și dintr-o parte și dintr-alta e o politică necoaptă, căci pentru adevărata și deplină înțelegere a instituțiilor noastre de azi ni trebuie o generațiune ce avem de-a crește de-acu'nainte. Eu las lumea ce merge deja ca să meargă cum îi place dumisale – misiunea oamenilor ce vor din adâncul lor binele țării, e creșterea morală a generațiunii tinere și a generațiunii ce va veni. Nu caut adepți la ideea cea dintâi, dar la cea de-a doua sufletul meu ține cum ține la el însuși.

(Academia Română, mss. 2257, f. 69)

IV

1875, septembrie în 18

Inspectând școala din Sărărie no. II, instrucțiunea nu mi-a părut suficientă. Copiii din clasa a II-a ieșiți de sub d-l Palade nu știu a citi current, pe când misiunea clasei I e citirea mecanică curentă. Copiii din clasa a III-a știu unele definiții gramaticale, în faptă însă nu pot sorta cuvintele după împărțirea gramaticală. Se recomandă d-lui director ca exercițiile practice asupra materiilor predate să prevaleze cu mult învățarea pe de rost a teoriilor generale. Frecvența e relativ mică.

(Arhivele Statului Iași, mss. 1506)

FAMILII BOIEREȘTI DIN ORAȘUL FOCȘANI ÎN EPOCA MODERNĂ FAMILIA APOSTOLEANU

Nicoleta Șerban

Cuvinte cheie: Familii boierești, Focșani, Epoca modernă, Familia Apostoleanu.

Keywords: Boyar families, Focșani, The Modern Epoch, Apostoleanu Family.

Abstract

There is little that we usually know about the gentry families that are connected to the historical act of unifying Moldavia and Valachia. The same thing happens to the Apostoleanu family, one of the oldest families in modern history in Focșani. Gheorghe Apostoleanu is an important figure of that time, he was a professor at The "Academia Mihăileană", and also one of the best jourists in those days. He was also the first professor of Political Economy at the Univesity, president of the Court Room in Iași and Focșani, member at the Central Comitee of the Union in Focșani. He was even a mayor of the town in 1888. Smaranda Apostolenau, his wife, was very much implied in many important activities such as that of President of the Red Cross, president of Vocational School and also president of the Orthodox Society of Romanian Women of the town. The house that was a property of the Apostoleanu Family, built in 1873 is the place where The Armistice from 1917 was signed. Gheorghe Apostoleanu remains an important character in Modern History as the man who contributed to the foundation of the new created state.

Orașul Focșani rămâne cunoscut în istorie ca simbol al unirii ca fiind locul de care se leagă evenimentele petrecute după anul 1859 care au dus la desăvârșirea Unirii tuturor Românilor. Astfel că aici s-a făcut în mod efectiv Unirea Principatelor, prin desființarea pe vecie a vechiului hotar între Moldova și Muntenia care despărțea orașul în două. Aici a lucrat Comisiunea Centrală pentru unificarea legală a celor două țări, aici s-a ales divanul Ad-hoc și tot în apropierea orașului Focșani și județul Putna s-a desfășurat în anul 1917 lupte crâncene.

Despre familiile aristocratice care s-au implicat întru totul în favoarea acestor evenimente se cunoaște însă destul de puțin, mai ales despre familie locale care deși sunt menționate sporadic în istoriografie au adus o contribuție însemnată. Aceste familii aparțin protipendadei vremii, de multe ori cu o educație occidentală iar contribuția lor se traduce prin faptul că au înțeles să sprijine construirea unei noi lumi, în spiritul epocii. Acesta este și cazul familiei Apostoleanu, astăzi destul de puțin cunoscută însă faimoasă în epocă. Generația al cărei nume se leagă de construcția Unirii este cea a lui Gheorghe Apostoleanu, fost secretar de stat în timpul lui Cuza și desigur a soției sale care a fost implicată în mai multe acțiuni în sprijinul societății. Gheorghe Apostoleanu a făcut parte din rândul focșănenilor care au militat pentru Unirea Principatelor din 1859. În această direcție nu putem să nu menționăm casa în care aceștia au locuit, casă ce este cunoscută astăzi sub denumirea de Casa Apostoleanu, de pe strada Cuza Vodă colț cu strada Alecu Sihleanu. Calea națională

Cuza Vodă cu direcția de la sud la nord este strada pe care se făceau defilările trupelor în zilele de sărbători naționale. Familia Apostoleanu este una din cele mai vechi, din istoria modernă a orașului Focșani de Moldova, după unirea din 1859, alături de cea a Dăscăleștilor și a Stamateștilor. Era o practică des întâlnită ca locuințele multor boieri implicați în viața politică să devină adesea, centre de activitate, negocieri sau intrigi.

La sfârșitul secolului XIX, familia dispunea de două imobile, construite în același stil european cu influențe târziu ale stilului romantic. Această casă, cea mai frumoasă din oraș la acea dată, a fost gazda multor personalități ale vremii, printre care s-au numărat și membrii familiei regale. Tot aici s-au născut principalele societăți culturale ale vremii, iar vreme de mai bine de 20 ani, au avut loc serate muzicale, cene literare la care au participat Duiliu Zamfirescu, Ion Mincu etc... Ca să înțelegem importanța familiei Apostoleanu în orașul acelor vremi, istoria consemnează că Regele Carol I a venit la Focșani împreună cu regina Elizabeta și principele Ferdinand în 1888 și au fost găzduiți pentru două zile în casa Apostoleanu, care există și astăzi. În anul 1889, regele revine la Focșani pentru a inspecta fortificațiile Focșani-Namoloasa-Galați și a participat la manevrele regale fiind găzduit în aceeași casă. Drumul prin satele județului l-a făcut într-un faiton al familiei Apostoleanu la care erau înhămați patru cai. În toamna anului 1889, fiind manevre regale în jurul Focșanilor în apropierea forturilor, regele Carol I a trecut din nou prin oraș și a vizitat iarăși familiile Apostoleanu, Prodan și Tufelciță. Tot în acest imobil s-a semnat Armistițiul de la Focșani¹ din decembrie 1917 între delegatii Armatei Române, reprezentată prin d-l general Al Lupescu subșeful Marelui Cartier General, un fiu al Focșanilor și între generalul Von Morgen, delegat al Armatei Puterilor Centrale. Se pare că delegatul Armatei Române era familiar cu spațiul semnării armistițiului deoarece acesta petrecuse ca tânăr ofițer de artilerie în această garnizoană la diferite serate, baluri și prinzuri date în scop de binefacere de d-na Smaranda Apostoleanu. Data ctitoririi clădirii este la anul 1873, la numele ctitorului figurând acela al lui Gheorghe Apostoleanu. Inițial casa a fost proiectată ca o casă boierească spațioasă cu camere pentru slujitori și grajduri anexe. Decorația exterioară însă este puțin pretențioasă, fără a spori interesul arhitectural deși frontonul este de o deosebită eleganță. După anul 1945 casa este nationalizată, găzduind un timp cartierul general al trupelor sovietice din zonă, iar după 1958 devine spital cu secțiile de chirurgie și stomatologie. Cu acest prilej, din necesități funcționale planul a fost modificat pentru a putea asigura funcționarea spitalului, adăugându-se uși, străpungeri sau ziduri despărțitoare. La momentul actual clădirea, aflată într-o stare destul de degradată adăpostește Secția de Reumatologie a Spitalului de Urgență "Sfântul Pantelimon. Palatul Apostoleanu este considerat o bijuterie a arhitecturii din secolul al XIX-lea. a fost una din clădirile care a adăpostit cele mai importante reuniuni din perioada care a urmat unirii.

Prin casa boierului Apostoleanu au trecut toate gloriile culturii române din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din prima jumătate a secolului trecut. Aici s-au

¹ I.M.Dimitrescu, *Insemnări la orașul Focșani*, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1931, p.13

întâlnit în 1909, delegații la Congresul "Asociației Naționale pentru Înaintarea și Răspândirea Științelor", pentru a sărbători jumătate de secol de la actul Unirii.

Gheorghe Apostoleanu s-a născut în Focșani în Aprilie 1832. A fost fiul lui Apostol Abageru² despre care se știe că era de origine armenească, venit din Nordul Moldovei în timpul lui Alexandru cel Bun. Se pare că aceasta era una din marile familii de negustori armeni creștini foarte active, care prin ctitoriile de lăcașuri din oraș și nu numai, au avut o importantă contribuție la viața urbei. În ceea ce privește etimologia cuvântului „abager” acesta se referă la persoana care se ocupa cu fabricarea abalei, aba fiind o țesătură din lână ce servea la confecționarea hainelor. Este foarte posibil așadar ca Apostol Abageru să fi fost un negustor de țesături.

Gh. Apostoleanu fost elev al Academiei Mihăilene din Iași și-a trecut doctoratul în Drept la Berlin la 1854. La 1840-41 Gheorghe Apostoleanu se afla la Școala Mihăileană din Iași ca bursier. În catalogul acelei școli în comitetul academic între alți elevi a dat nota caracteristică lui Gh. Apostoleanu de 12 ani – „sânguință și talent, caracter blând”, de altfel singurele informații pe care le avem cu privire la copilăria sa. Se pare că aceste caracteristici Gh. Apostoleanu le-a păstrat tot restul vieții, căci într-adevăr, remarca Caian, era un caracter foarte blând prin talentul și sânguința sa a ieșit printre cei dintâi, și după ce a luat doctoratul în drept la Berlin, a fost succesiv profesor la universitatea din Iași, membru al Consiliului de Stat sub Cuza Vodă, distins avocat, deputat și senator, în mai multe rânduri, eminent orator. În Actul de Studii de la Berlin se precizează că tânărul absolvent a demonstrat o conduită exemplară iar în final la cel din urmă examen a dat proba de perfecțiunea sa în studiile academice și a căpătat notițele cele mai bune de limbile Româna, Latina, Franceza, Germana cum și de Științele Filosofia, Religionea, Istoria, Geografia, Matematica, Fizica și Istorie naturală, așadar o educație completă. În timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza a fost prieten și consilier apropiat al domnului în probleme juridice. Gheorghe Apostoleanu, devenit prin funcțiile sale una dintre personalitățile focșănene marcante ale vieții politice românești între 1859-1866, fusese coleg de studii, la Berlin, cu Mihail Kogălniceanu; a fost de asemenea profesor al Academiei Mihăilene și totodată unul dintre juriștii cei mai apreciați de Domnitorul A.I. Cuza. Sfetnicul juridic al lui Cuza Vodă a fost autorul primului proiect de constituție al Principatelor Unite și al primului Cod Civil. Inițial primul proiect de constituție nu a fost acceptat de domnitorul Cuza, considerată ca fiind potrivnică Convenției de la Paris. Un alt proiect de constituție a fost redactat apoi de către juristul focșănean Gheorghe Apostoleanu, proiect acceptat de Cuza. Documentele anului 1888 ne descoperă faptul că acesta era membru al consiliului „comunei Focșani” conform Decretului Regal dat de ministrul L. Caragiale, și tot în 1888, după cum reiese din Jurământul din 9 Aprilie³, va ocupa funcția de primar, scaun care va fi ocupat o perioadă destul de scurtă însă, fiind vorba mai degrabă de un interimat din câte se pare. Documentul de la 6 ianuarie 1891 cu privire la Sfințirea bisericii Sf. Ioan, ceremonie la care au luat parte

² Ibidem, p. 15

³ Arhivele Naționale Direcția Județeană Vrancea, Fond Primăria Județului Putna, 12/ 1888, Numiri, revocări și demisionări de primari, ajutoiri de primari și funcționari, dizolvări și alegeri de Comisii Comunale, din comunele urbane Panciu, Odobești și Focșani, Fila 9

toate personalitățile locale, autoritățile civile și militare ni-l arată pe Gh. Apostoleanu ca făcând parte din cei prezenți la ceremonie ca Deputat⁴

A fost primul profesor de economie politică la Universitatea din Iași, Președinte al Curții de Apel din Iași și Focșani, secretar general al ministerului Manolache Costache Epureanu, membru al Comitetului Central al Unirii din Iași, al Comitetului Unionist din Focșani și al Comisiei Centrale. De asemenea numele lui se leagă de Codul Civil și de al legislației Statului roman modern, fiind un avocat cu mare vocație, deputat și senator în mai multe rânduri. I.M.Dimitrescu arăta că „ar fi fost și ministru de Justiție sub Lascăr Catargiu dacă sănătatea lui șubredă i-ar fi îngăduit”⁵, ceea ce înseamnă ca acesta l-a cunoscut personal sau destul de îndepărate ca să poată face asemenea remarci la adresa sănătății sale. Evocând personalitatea lui Apostoleanu, avocatul Șt. Grecu evidențiază sprijinul său din punct de vedere juridic într-o epocă în care era mai mult decât binevenit, o epocă în care se nășteau noi instituții a elaborat o mare parte din legile noastre, în momentul când țara trecea de la starea medievală în aceea de stat modern.

Figura lui Gheorghe Apostoleanu însă nu se face remarcată doar pe plan politic și respectiv juridic, ci apare implicat și în viața culturală a orașului, contribuind și în acest sens la punerea bazelor uneia dintre primele școli atât de necesare orașului. Când în ziua de 8 ianuarie 1866 se înființa Gimnaziul „Alexandru Ioan Cuza” cel care a ținut discursul de deschidere al acestui viitor templu de lumină, cum îl numește I.M.Dumitrescu, va fi eminentul fiu al Focșanilor, fost elev al Academiei Mihăilene, ulterior doctor în drept la Berlin, Gheorghe Apostoleanu, la acea dată Prim Președinte al Curții de Apel din localitate. În 1887 orașul a pierdut această instituție de înaltă justiție prin mutarea ei definitivă la Galați. De asemenea, după cum este menționat mai sus, pe lângă primiri oficiale făcute regelui Carol și apoi regelui Ferdinand la venirea lor în oraș, familia Apostoleanu întreținea relații cu toată elita focșăneană, la casa lor din strada Cuza Vodă fiind organizate frecvent petreceri, baluri, evenimente mondene la care era foarte implicată soția lui Gh. Apostoleanu, Smaranda Apostoleanu.

Gh. Apostoleanu închide ochii pe vecie în 1895 și este înmormântat în cimitirul Nordic, unde a avut un frumos monument funerar. După cutremurul din 1977 mormântul familiei Apostoleanu a fost vândut iar osemintele strămutate în alte morminte, în 2005 mormântul monument istoric din cimitirul Nordic fiind declarat.

Din inițiativa fostului prefect de Putna, Teodor Ienibace, putnenii au ridicat în grădina publică un monument frumos, în semn de admirare și recunoștință a celui care a fost Gh. Apostoleanu. Așadar la data de 28 aprilie 1912 în grădina publică, în prezența unui numeros public are loc dezvelirea bustului lui Gh. Apostoleanu ridicat din contribuția prietenilor și a unui comitet spre a venera unul din cei mai de seamă fruntași ai orașului nostrum, după cum a spus prefectul județului Ienibace, care a prezidat adunarea.

⁴ Ibidem, 1891/9, Sărbători Oficiale, naționale, religioase și dinastice, diverse solemnități, Fila

⁵ Idem 1, p. 41

Familia Apostoleanu este una din marile familii aristocratice a vechiului județ Putna. Prin căsătoria Smarandei Gâță cu Gheorghe Apostoleanu, cu care a avut cinci copii, averile celor două familii au făcut ca Gheorghe Apostoleanu să devină unul din cei mai mari proprietari din județul Putna, cu averi care se întindeau dincolo de limitele județului, spre Bacău și Galați. În acest sens, se pare că legenda înființării satului Colonești din județul Bacău se leagă de numele acestei familii, datorită „coloniștilor” aduși pe moșia boierilor Gheorghe și Smaranda Apostoleanu, ulterior împroprietăriți cu pământ din vechea proprietate a Apostolenilor. Fiind deținătorul unei averi fabuloase, Apostoleanu a ocupat un loc de frunte în prima administrație sub Alexandru Ioan Cuza.

În Palatul familiei Apostoleanu aveau loc paradele lumii "bune" a Târgului Focșanilor, la seratele pe care familia le organiza periodic. Toate personalitățile vremii, în trecere pe la Focșani, păseau și pragul Palatului Apostolenilor. În scrisoarea adresată în iunie 1880 lui Al. Macedonski Duiliu Zamfirescu ne prezintă o altă fațetă a vieții mondene de odinioară din Focșani „Îți scriu din Focșani, dintr-un oraș tip de provincie (...) Lumea, cu excepțiunea câtorva familii, lume de provincie, caraghioasă, pretențioasă(...) am putut să îmi dau seama în treacăt că acolo se afla o aristocrație de naștere și de ban ce se lepădase de eresurile trecutului și palpita la adierea tuturor curentelor din Apus(...)” Argetoianu, cu simțul său critic foarte ascuțit și desigur cu o mare doză de subiectivism remarca „am aflat că și Focșaniul putea fi clasat în cele trei centre ale redeșteptării românești(...). În afară de doamna Stamatini mai ținea salon cu ifos în Focșani și doamna Apostoleanu, născută Gâță. Apostoleanu, avocat de mare talent, ajutat de soția lui, o femeie de mână întâi și cu stare bună de la părinți a adunat o avere considerabilă și a ridicat cea mai frumoasă casă din oraș. Energică și autoritară, doamna Apostoleanu a făcut multă vreme „la pluie et la beau temps” în Focșani. Sala ei de bal, cu oglinzi mari, cu mobile de mătasă și cu terasă pe grădină a fost celebră până la București. În acel salon ne-a ospătat generalul von Morgen, pe Averescu și pe mine în drum spre Bufta în ianuarie 1918(...)”⁶ A fi invitat la bal de către doamna Apostoleanu, figură proeminentă a lumii boierești din orașul de pe Milcov era lucru mare, fiind considerat ca o mărturie a statutului social; însemna să fii bine văzut în cercurile aristocratice ale vremii. Despre familia Gâță tot Argetoianu ne informează că „era o familie bună din Panciu, dar care nu a ajuns la notorietate decât în persoana doamnei Apostoleanu și a celor doi frați ai ei”⁷ Cert este că familia Gâță era foarte cunoscută în Panciu și că deținea proprietăți însemnate în zonă. Smaranda Apostoleanu era fiica lui Constantin Gîță, ulterior mamă a lui Vasile Apostoleanu și bunică a lui Gheorghe și Alexe Apostoleanu.

Activitățile doamnei Apostoleanu nu se rezumau însă doar la cele mondene, respectiv la organizarea de baluri caritabile. Astfel că ea apare ca sprijinitoare a ctitoriilor bisericesti din Panciu, la 1888 învelind cu șindrila biserica Cuvioasa Parascheva care în iunie 1904 se va închide din cauza vechimii. Smaranda

⁶ Argetoianu C-tin, *Amintiri din vremea celor de ieri: 1888-1898, 1913-1916*, București, Albatros, 1991, p.50

⁷ Ibidem, p. 51

Apostoleanu desface biserica cea veche, scoate din pereți minunatele bârne de stejar uscat care dăinuiau de la clădirea ei dintâi și, cu ajutorul arhitectului Culuri și a pictorului Oreste Cantini, ridică o biserică nouă și frumoasă, cu catapeteasmă și strane sculptate în stejar, pe care o sfințește P.S. Teodosie al României la 3 noiembrie 1913. Alături de biserică, tot Smaranda Apostoleanu clădește și locuința parohului, preot G. Facaou, din inițiativă și din finanțe personale.

În 1877-1878 în Focșani domnește însuflețirea că din lupta „oștilor care stau față în față în câmpul de războiu se va dobândi biruința armatelor creștine” Printre doamnele care alcătuiesc Societatea Crucea Roșie se află și Smaranda Apostoleanu. Este momentul în care multă lume din Focșani activa pentru Societate. I.M.Dumitrescu o numește pe Smaranda Apostoleanu „o doamnă de mare distincție și energie”, ceea ce însemna respect și admirație din partea comunității. Activitatea sa însă nu se reduce la atât, ea va fi de asemenea prezidentă a Crucii Roșii. Ulterior ea a fost președintă a Comitetului Școalei Profesionale și respectiv a Societății Ortodoxe a femeilor Române din localitate. Moare la 1925, la 30 de ani după moartea soțului său.

Într-o perioadă în care se naște o nouă ordine a lumii, o perioadă de mari înfăptuiri în toate domeniile, e vital ca oamenii locului și desigur ai timpului lor să înțeleagă să înceapă opera de construcție și de civilizare. Într-o epocă în care se nasc noi instituții, care aveau nevoie de oameni pregătiți în Apus care să susțină schimbarea, personaje precum Gheorghe Apostoleanu, care avea studii temeinice de Drept la Berlin și se formase în spiritul valorilor Occidentale, împreună cu familia sa, sunt mai mult decât necesare. Este vorba de oameni care deși nu au fost printre protagoniștii evenimentelor, și respectiv despre care se cunoaște destul de puțin au adus o contribuție destul de importantă în contextual dat.

Bibliografie:

Argetoianu Constantin, *Amintiri din vremea celor de ieri: 1888-1898, 1913-1916* București; Albatros, 1991

Caian Dimitrie F., *Istoricul orașului Focșani: scris cu prilejul Jubileului de 40 ani de domnie a Majestății Sale Regelui Carol I*, Focșani; Tipografia, Legătoria de cărți și Steriotipia Gh. A. Diaconescu, 1906

Cezar Cherciu, *Vrancea și Ținutul Putnei, Un secol de istorie, 1820-1920*, Focșani, Editura Neuron, 1995

Dimitrescu I.M., *Insemnări la orașul Focșani*, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1931

Fișa de Monument, Arhiva INMI

Giurescu Constantin C. *Viața și opera lui Cuza-Vodă*, București; Curtea Veche, 2000

Vrancea, *Monografie*, Editura Sport-Turism, București, 1981

Anexe

Gh. Apostoleanu în timpul studiilor la Berlin

RAMA 258

Prefect Putna
N. 1644 Focșani

Decretul No. 49 de azi
sa desolve corbului comunei, pe care
in comisiunea intrunimata sunt membrii
membrii Sra. Gh. Apostoleanu, K. Voronov,
M. Paclanu, K. Popescu, T. Margareteasa
Alte Murad si Constantin Vasilescu
rog dispunete chemarea lor in functie

J. Minich L. Coltoche

P. conform Jn

2000. No. 2

Gh. Apostoleanu membru al Comisiei Interimare, ANDJVN,
Fond Primăria Județului Putna, 12/ 1888

11 9

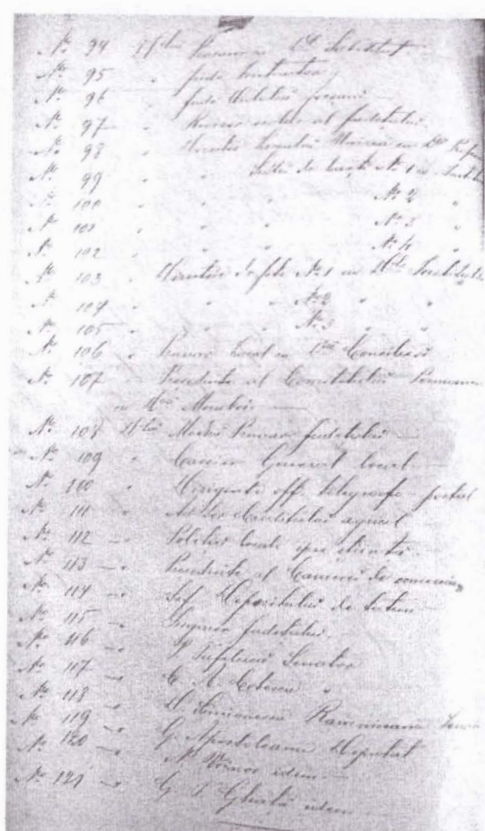
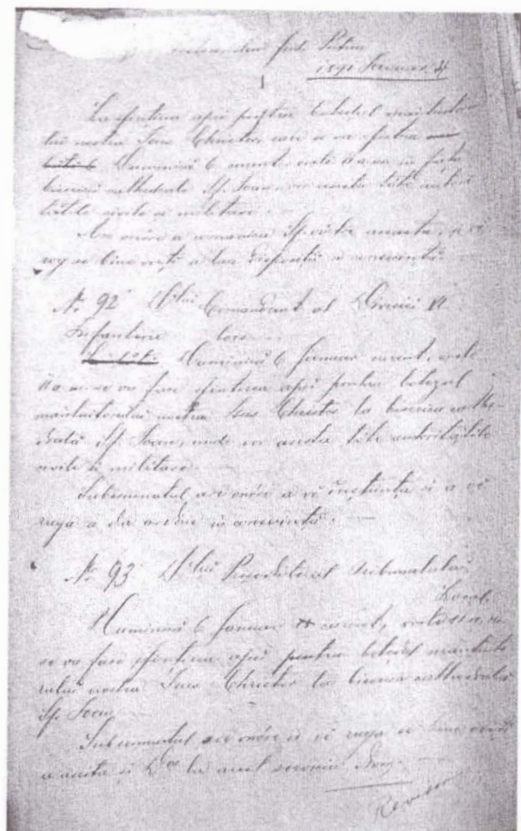
Joc de juramint

Jur credința Regelui, Supunere cons-
tituției și legilor țării mele, jur sprijin inte-
reselor comune.

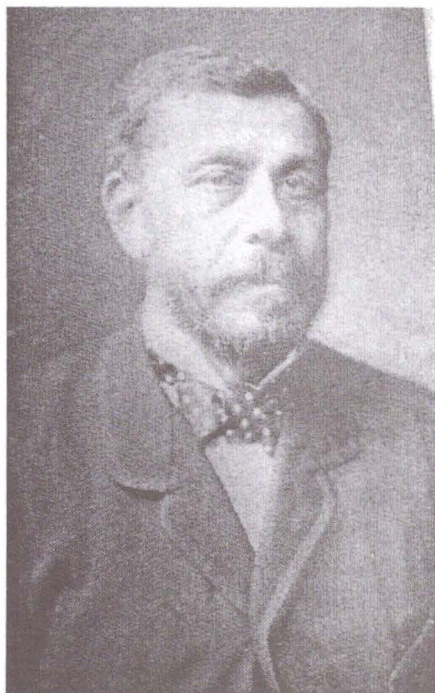
Gh. Apostoliciu

Acest juramint sau prestat în prezența
noastră 1888 April 19

Prefect. *[Signature]*

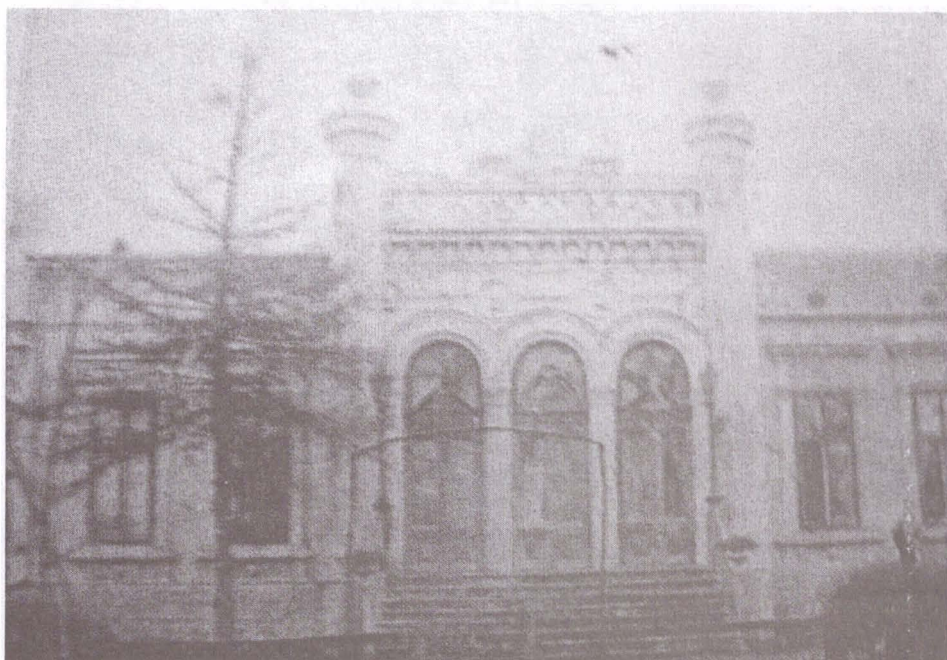
G. Apostoleanu e menționat ca Deputat în timpul unei ceremonii de sfințire a Bisericii Sf. Ioan din Focșani, ANDJVN, Fond Primăria Județului Putna, 1891/9

Gheorghe Apostoleanu

Smaranda Apostoleanu, născută Gâță

Casa Apostoleanu în anii '30, fațada principală

<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

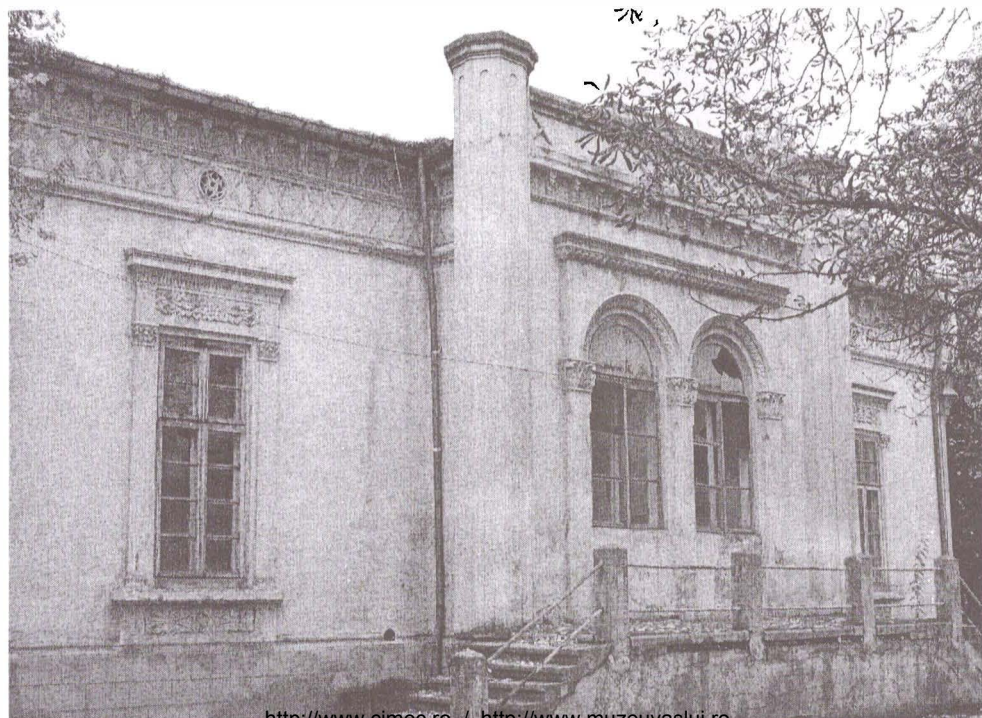
Ceremonia de inaugurare a soclului lui Gh. Apostoleanu din 28 aprilie 1912

Detaliu soclu, astăzi numai există

Fațade ale casei la momentul actual

MONUMENTELE EROILOR DIN COMUNA MUNTENII DE SUS, JUDEȚUL VASLUI

Gianina-Cristina Chirilă, Ecaterina Vicol

Cuvinte Cheie: monument, eroi, Muntenii de sus

Keywords: monument, heroes, Muntenii de Sus

Abstract

Heroes' monuments from Muntenii de Sus village, Vaslui Country

Muntenii de Sus village, is situate to the north-east of the town of Vaslui, where there are three heroes' monuments, representing a tribute to the sacrifice the people who fought for freedom of the country's war of Independence (1877-1878), in the First World War (1916-1918) and the Second World War (1940-1945).

1. Hero's monument from Muntenii de Sus village

The construction is located in the center of village and was built in 1960 with support from Local Council from Muntenii de Sus. An aluminum plate is inscription with the names of heroes of World War II.

2. Hero's monument to "School with classes I – IV" from Satu Nou

Located front of School with cl. I-IV from Satu-Nou, construction was built in 1996 to support "Clohars-Carnoet Friendship Association from France." The monument commemorate all heroes from Muntenii de Sus witch is engraved on two inscriptions.

3. Hero's monument at Church "St. Peter and Paul", Satu Nou

Near church "St. Peter and Paul", Satu Nou was built in July 2006, a monument dedicated to the heroes from Muntenii de Sus. The monument includes a cross of black marble which there are four marble inscriptions engraved with the names of heroes from Muntenii de Sus common with were sacrificed in the First World War (1816-1918) and the Second World War (1940-1945).

Heroes' monuments there are included in local interest groups, teachers and pupils from Muntenii de Sus, developing various activities to commemorate historical events (January 24, May 9, Veterans Day, National Day etc). General situation of conservation of memorial monuments from Muntenii de Sus is satisfactory, requiring some intervention to restore.

Muntenii de Sus, localitate aflată în partea de Nord-Est a municipiului Vaslui, redevine comună de sine stătătoare (din fosta comună Tanacu) prin legea 84 din anul 2004, Satu-Nou făcând parte componentă din organizarea sa teritorial-administrativă.

Pe teritoriul comunei se află trei monumente comemorative, reprezentând un omagiu adus jertfei locuitorilor care au luptat pentru neatârarea patriei în războiul de independență din 1877, în războiul pentru reîntregirea națională din 1916-1918 și în cel de-al Doilea Război Mondial (1940-1945).

1. Monumentul eroilor din Muntenii de Sus

Aflat în vatra satului, în incinta curții Dispensarului și a Bibliotecii comunale (parcele 77/1), monumentul a fost ridicat în anul 1960, cu sprijinul Consiliului local din Muntenii de Sus, în administrația căruia se și află.

Monumentul cuprinde o construcție din beton de formă trapezoidală pe o fundație și o zidărie din beton. O placă de aluminiu este așezată în mijlocul monumentului fiind inscripționată cu următorul text:

„GLORIE ETERNĂ EROILOR ROMÂNI DIN COMUNA MUNTENII DE SUS CĂZUȚI ÎN LUPTA ÎMPOTRIVA FASCISMULUI PENTRU LIBERTATEA ȘI INDEPENDENȚA PATRIEI NOASTRE”.

Numele eroilor:

LCT. ROTARU GHEORGHE	1945
SG. MAJOR FLOREA VASILE	-II-
CAP. MORARU G. VASILE	-II-
SOLD. NEACȘU N. ALEXANDRU	-II-
SOLD. PROFIRE R. VASILE	-II-
SOLD. MAXIM A. LAZĂR	-II-
SOLD. MANOLACHE PAVEL	-II-
SOLD. DULUMAN DUMITRU	-II-
SOLD. ARCĂLEANU VASILE	-II-
SOLD. IGNAT IANCU	-II-

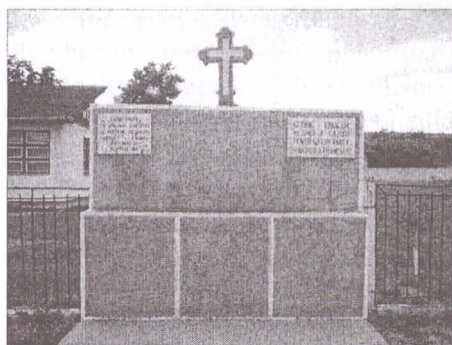

Monumentul eroilor din Muntenii de Sus, județul Vaslui

Starea generală de conservare a construcției este satisfăcătoare, necesitând unele intervenții în vederea restaurării.

Monumentul se încadrează în grupa valorică de interes local, Școala cu cl. I-VIII “Ioan Agarici” din Muntenii de Sus, desfășurând diverse activități de comemorare, coordonate de profesorul de istorie Gianina Chirilă, cu ocazia evenimentelor istorice marcante (24 ianuarie, 9 mai, Ziua Eroilor, Ziua Veteranilor, Ziua Națională ș.a.).

2. Monumentul eroilor de la Școala cu clasele I-IV din Satu-Nou

Monumentul eroilor de la Școala cu clasele I-IV din Satu-Nou

Aflându-se în fața Școlii cu cl. I-IV din Satu-Nou (parcele 82/1) din strada Safir, monumentul se află în administrația Consiliului local al comunei Muntenii de Sus.

Construcția a fost ridicată în anul 1996 cu sprijinul „Asociației de prietenie Clohars-Carnoet din Franța” fiind așezat pe o fundație din beton armat, cuprinzând o placă de bază din beton mărginită de două inscripții de marmură gravate cu textele:

1. „Construit cu sprijinul Asociației de prietenie Clohars Carnoet-Franța, Muntenii de Sus, România, 1996”.

2. „Glorie eroilor neamului căzuți pentru eliberarea pământului strămoșesc”.

Deasupra construcției se află o cruce din beton și marmură.

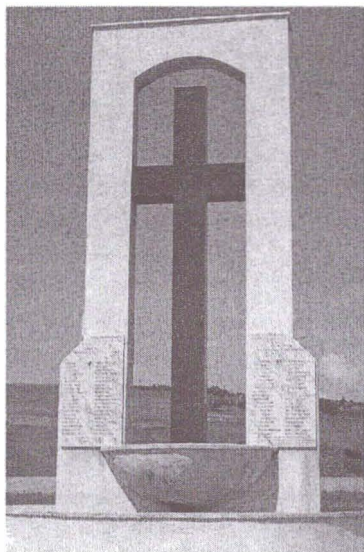
Starea generală a monumentului este bună dar necesită unele intervenții în vederea restaurării din partea administrației locale.

Monumentul se încadrează în grupa valorică de interes local, Școala cu cl. I-IV Satu-Nou, desfășurând diverse activități de comemorare, cu ocazia evenimentelor istorice marcante, coordonate de învățătorul Gheorghe Andone (24 ianuarie, 9 mai, Ziua Eroilor, Ziua Națională ș.a.).

1. Monumentul eroilor de la Biserica “Sfinții Petru și Pavel” din Satu-Nou

Biserica Sfinții Petru și Pavel” din Satu-Nou a fost ridicată datorită inițiativei și stăruinței preotului iconom Vasile Buruiiană în perioada 2001-2006. Lângă acest așezământ a fost înălțat în iulie 2006, un monument închinat eroilor comunei Muntenii de Sus, care și-au vărsat sângele pentru neamul românesc în războaiele din 1877, 1916-1918 și 1940-1945, cum specifică inscripția aflată deasupra construcției.

Așezat pe o fundație din beton, monumentul cuprinde o cruce din marmură neagră încadrată de o placă din marmură albă, dreptunghiulară, la baza căreia se află de o parte și de alta patru inscripții din marmură gravate cu textele:

Monumentul eroilor de la Biserica “Sfinții Petru și Pavel” din Satu-Nou

1. GLORIE EROILOR NEAMULUI DIN COMUNA MUNTENII DE SUS (SATU VECHI ȘI SATU-NOU) CĂZUȚI PE CAMPUL DE LUPȚĂ IN CEL DE-AL DOILEA RAZBOI MONDIAL 1940-1945:

ADOCHITEI C GHEORGHE

AIRINEI C. GHEORGHE

AIRINEI G. STEFAN

APETROAIEI I. VASILE

APETROAEI ION

ARCALEANU T. ION

ARCALEANU T. VASILE

ATOMOAI E I. VASILE

BORDEI N. NECULAI

BULBUC C. PAVEL

BURUIANA C. ADAM

BURUIANA C. ALEXANDRU

CIOANCA G. GHEORGHE

CIORANU I. DUMITRU

CIULEI V ADAM

CRETU I. ION

CREȚU V. SIMION

DAMIAN I. NITA

DULUMAN GHEORGHE

DULUMAN I. DUMITRU

DULUMAN I. GHEORGHE

DULUMAN I. PAVEL

DULUMAN N. NECULAI

DULUMAN NECULAI

BURUIANA C. CONSTANTIN
 BURUIANA I. ADAM
 BURUIANA I. DUMITRU
 BURUIANA N. NECULAI
 BURUIANA VASILE
 CACAREAZA I. VASILE
 CICAREAZA I. ALEXANDRU

DULUMAN V. VASILE
 DULUMAN VASILE
 IGNAT D. DUMITRU
 IGNAT G. IANCU
 LAZAREANU V. VASILE
 MAXIM G. VASILE

**2. GLORIE EROILOR NEAMULUI DIN COMUNA MUNTENII DE
 SUS (SATU VECHI ȘI SATU-NOU) CĂZUTI PE CAMPUL DE LUPTA
 IN CEL DE-AL DOILEA RAZBOI MONDIAL 1940-1945:**

MAFTEI I. ION
 MANOLACHE I PAVEL
 MANOLACHE I. GHITA
 MANOLACHE I. ION
 MAXIM A. LAZAR
 MAXIM V. VASILE
 MOCANASU V. GHEORGHE
 MODODANU NECULAI
 MORARU A. VASILE
 MORARU G. GHITA
 MORARU GR. GHITA
 MORARU GR. VASILE
 NEACSU C. VASILE
 NEACSU I. ADAM
 NEACSU I. DUMITRU
 NEACSU N. ALEXANDRU
 NEACSU PETRU
 NICHITUS G. GHEORGHE

NICHITUS T. TOADER
 NITA I. ADAM
 NITANU G. DUMITRU
 PIRCALABU VASILE
 PONEA I. NECULAI
 PONEA V. ION
 PONEA V. VASILE
 PROFIR R. ION
 PROFIR R. VASILE
 RACHITA G. GHEORGHE
 RACHITA G. ION
 ROMETE G. VASILE
 ROTARU D. JORJU
 SCORTUS G. ION
 SITARU S. NECULAI
 SITARU S. VASILE
 VARTOLOMEI I. VASILE
 VODUT N. ION

- IULIE 2006 -

**3. GLORIE EROILOR NEAMULUI DIN COMUNA MUNTENII DE
 SUS (SATU VECHI ȘI SATU-NOU) CĂZUTI PE CAMPUL DE LUPTA IN
 RAZBOIUL PENTRU REINTREGIREA NEAMULUI 1916-1918:**

ADAM DUMITRU
 ADAM VASILE
 ARCALIANU ANDREI
 ARCALIANU NECULAI
 ARCALIANU PAVEL
 ARCALIANU TRIFAN
 ARCALIANU TRIFAN
 ARCALIANU VASILE

BURUIANA VASILE
 CACAREAZA ION
 CHIRIAC ION
 CIOANCA CONSTANTIN
 CIOANCA DUMITRU
 CIOBANU IORGU
 CIOBANU ȘTEFAN
 CIOCANU VASILE

BALU VASILE
BORDEIANU ION
BUCATARU ION
BULBUC COSTACHI
BURLACU GRIGORE
BURLACU PETREA
BURUIANA ADAM
BURUIANA COSTACHE
BURUIANA ION
BURUIANA MARDARE ION
BURUIANA VASILE

CIULEI ADAM
COJOCARU ALEXANDRU
CRETU COSTACHE
CRETU ION
ASCALU ION
DULUMAN C. VASILE
DULUMAN GHEORGHE
HARBUZ GHEORGHE
IGNAT NECULAI
IGNAT VASILE (CARJU)
ILOAIE GHEORGHE

Cu cheltuiala văduvelor de război, rudelor și părinților.

(Pomelnicul eroilor din Muntenii de Sus s-a luat după listele existente la Biserica Parohială din Satul Vechi, ordonat cu cheltuiala lui Eugen Iacob și preotului Vasile Buruiană).

4. GLORIE EROILOR NEAMULUI DIN COMUNA MUNTENII DE SUS (SATU VECHI ȘI SATU-NOU) CĂZUTI PE CAMPUL DE LUPȚĂ ÎN RĂZBOIUL PENTRU REINTREGIREA NEAMULUI 1916-1918:

ILOAIE ION
LEFTRE ION
LUPANEL ION
MANEA GHEORGHE
MANEA MIHAI
MANOLACHE COSTACHE
MITITELU VASILE
MOCANASU ION
MOROSANU GHEORGHE
MUNTEANU GHEORGHE
NEACSU ADAM
NEACSU ADAM
NEACSU GHEORGHE
NEACSU PETREA
NITA V. I. NITA
NITA VASILE
PETROAIEI A. ION
PINTILII GHEORGHE
PONEA V. VASILE
PROFIR DUMITRU

PROFIR GHEORGHE
PRUSU VASILE
PUF GHEORGHE
RACHITA GH. VASILE
RACHITA IANCU
RACHITA VASILE
RADU ION
SASU COSTACHE
SCORTUS ION
STANCIU VASILE
TARNOVEANU GHEORGHE
TARNOVEANU IFTEMI
TODICA GRIGORE
TURCANU IOSUB
UNCROP COSTACHE
UNCROP ION
VODUTA ALEXANDRU
VODUTA ION
VODUTA STEFAN
VODUTA V. NECULAI

- IN MEMORIAM -

Starea generală a monumentului este bună dar necesită unele intervenții în vederea restaurării (o parte din inscripțiile de pe plăcile de marmură sunt indescifrabile).

Monumentul se încadrează în grupa valorică de interes local, cadrele didactice ale școlii cu cl. I-IV Satu-Nou, desfășurând diverse activități de comemorare, cu ocazia evenimentelor istorice marcante (24 ianuarie, 9 mai, Ziua Eroilor, Ziua Națională ș.a.).

Jertfa eroilor trebuie să rămână veșnic vie în memoria generațiilor viitoare, monumentele comemorative fiind dovezi ale eroismului locuitorilor comunei Muntenii de Sus, care și-au adus contribuția la războaiele pentru neatâmarea neamului românesc.

DE LA NECESITATE LA FAPTĂ: STUDIILE INGINERULUI W. LINDLEY DE ALIMENTARE A ORAȘULUI IAȘI CU APĂ DE LA TIMIȘEȘTI (1897-1907)

drd. Vlad Hogaș

Cuvinte cheie: legea comunală, alimentare cu apă, orașul Iași, localitatea Timișești, proiectul de aducțiune cu apă, inginerul W. Lindley, 1907.

Keywords: the communal law, the water provisioning, the city of Iași, Timișești locality, the project of water adduction, the engineer W. Lindley, 1907.

Abstract

To Iași, after the communal law came into effect (1864), The Town Hall and the Communal County gave an impulse to the modernization process of the town. A stringent problem with which had to deal the City Hall from Iași was that of the drinkable water. Besides holding the existing captations, the local administration searched other viable solutions. In this way on 30 November 1904, The Communal Council of Iași is giving to the engineer W. H. Lindley, the duty to elaborate the final project and the control of the provisioning works of the city of Iași with water from underground from Timișești and filtered to Prut. After several chemical-bacteriological analyses, the water from Moldova River which is passing on to Timișești, was preferred because of its qualities at the same time as drinkable water and also as water for house and industrial use. The works were started in 1907 and were being made after them plan of the chief-engineer A. Savul, which proposed the naming of the pipe, undertaking almost all the studies and the project of the engineer W. Lindley.

Promulgată de domnitorul Al. I. Cuza la 1 aprilie 1864, legea comunală¹ se numără printre legile care au reformat în adâncime societatea românească, având un impact deosebit în sectorul administrativ. Această lege, prin care au fost introduse entități administrative, definiții și funcții precum comună, sat, primar și primărie, valabile până în zilele noastre, a contribuit la modernizarea administrației publice locale românești, dându-i atribuții pe linia dezvoltării vieții sociale.

La Iași, după intrarea în vigoare a acestei legi, noile organe administrative – Primăria și Consiliul Comunal – au dat un impuls procesului de modernizare a orașului. A problemă stringentă, față de care administrația orașului s-a confruntat de-a lungul timpului, a fost chestiunea alimentării cu apă potabilă. Legea comunală a creat cadrul pentru abordarea eficientă a acestei chestiuni.

Pe lângă întreținerea captațiilor existente, administrațiile locale au căutat alte soluții viabile. De la Legea Comunală și până la finalizarea proiectului de aducțiune a apei de la Timișești și demararea lucrărilor (1907), Primăria Municipiului Iași a

¹ Vezi Gheorghe Calcan, *The Chamber Law from April First 1864*, în „Buletinul Universității Petrol-Gaze din Ploiești”, vol. LVIII, No. 1/2006, pp. 69-76.

cheltuit sume mari de bani și a consumat energii considerabile pentru realizarea unui sistem corespunzător de alimentare cu apă a orașului.

Până la începutul anului 1897, au fost efectuate numeroase studii de specialiști precum Monnier, Burkley, Daste, Țonea, Boguș, Vârnăv, chimiștii P. Poni, Konya, Șumuleanu, geologii Cobălcescu și Sevastos, bacteriologul Lebel etc², urmărindu-se prin acestea realizarea unui caiet de sarcini, pentru lucrările de aducțiune a apei în oraș, dar fără a se bucura de un rezultat palpabil. Ziarul „Evenimentul” aprecia la acel moment că problema alimentării cu apă era „cea mai mare și mai simțită chestiune pentru orașul Iași”³, devenind miză electorală pentru candidații la fotoliul de primar.

După un studiu comandat inginerului Nicolae Paianu în 1896, primarul liberal Nicolae Gane a considerat că acesta nu poate ajunge la rezultatul scontat⁴, orientându-și atenția către un inginer cu renume în Europa aceluși timp, William Heerley Lindley⁵, care să demareze studii de specialitate pentru lucrări de alimentare cu o cantitate suficientă de apă locuitorilor Iașului.

Astfel, în data de 3 mai 1897, primarul N. Gane a încheiat o convenție cu W. H. Lindley în vederea realizării unui studiu privind alimentarea Iașului cu apă de izvor sau din subsol în cantitate de aproximativ 10 000 mc/zi⁶. În baza acestei convenții, fără a rezilia contractul cu N. Paianu, Consiliul Comunal a votat la 30 iunie 1897 un contract cu Lindley, pentru a face studii pentru lucrări de alimentare a Iașului cu apă⁷. Documentul în cauză prevedea ca specialistul să facă studii pentru aducerea unei cantități de 10 000 de mc de apă de izvor/zi și, în cazul în care aceste izvoare nu erau identificate, studiile trebuiau să aibă ca obiect apa de râu.

Opozanții politici ai lui Nicolae Gane au contestat contractul cu inginerul britanic⁸, deoarece suma care trebuia plătită era prea mare (circa 250 000 de lei, reprezentând onorariul lui Lindley, plus salariul lunar al unor ingineri, secretari, supraveghetori, muncitori și cheltuieli cu depalsarea personalului), iar inginerul, în ciuda faptului că își asuma drept termen de înaintare a unui rezultat provizoriu în 4 luni de la încheierea contractului, nu se obliga în scris, lăsându-și chiar dreptul de a

² „Ecoul Moldovei”, nr. 1/11 iulie 1896, p. 1.

³ „Consilii peste consilii comunale s-au succedat în aceste nefericit oraș și niciunul nu a fost în stare să aducă la bun sfârșit discuțiile urmate asupra acestei chestiuni și să-i dea soluția definitivă.” („Evenimentul”, nr. 1162/5 februarie 1897, p. 1).

⁴ „Ecoul Moldovei”, nr. 4/31 iulie 1897, p. 1.

⁵ Anterior acestei solicitări, Lindley mai realizase un studiu privind posibilitatea alimentării cu apă filtrată din Prut, nepus în practică („Evenimentul”, nr. 1238/9 mai 1897, p. 1). Născut la 30 ianuarie 1853, a moștenit de la tatăl său preocupările din domeniul studiilor și lucrărilor de alimentare cu apă a orașelor, devenind un inginer cu notorietate. A proiectat sistemele de alimentare cu apă ale orașelor Elbefeld, Varșovia, Hamburg, Manheim, Samara; în România, a realizat lucrările de același profil de la București, Craiova, Ploiești și Pitești.

⁶ Nicolae Peiu, Dionisie Simionescu, *Lungul drum al apei pentru Iași*, Ed. Gama, Iași, 1996, p. 81.

⁷ „Evenimentul”, 3 iunie 1897, p. 3. În situația în care Lindley era solicitat să conducă lucrările după proiectul realizat de el însuși, Consiliul Comunal urma să i se plătească 5% din costul total al lucrărilor, dacă aceste erau de maxim 3 milioane de lei și 2% pentru fiecare milion peste 3 milioane.

⁸ „Evenimentul”, nr. 1257/5 iunie 1897, p. 1.

prelungi durata studiilor cât considera el necesar. În ciuda luptelor politice, în ședința Consiliului din 16 iulie 1897, în prezența lui Lindley, contractul era ratificat, impunându-i-se inginerului, în ciuda împotrivirii sale, un termen de 18 luni pentru prezentarea unui rezultat fezabil⁹

La mai puțin de un an de la ratificarea contractului, pe 31 martie 1898, specialistul britanic înainta un „Raport provizoriu relativ la studiul alimentării orașului cu apă”, în textul căruia erau precizate cercetările întreprinse: studii geologice, examinarea locurilor din apropierea orașului, pentru identificarea unor izvoare care să fie luate în considerare, studii de constatare a traseelor apelor subterane, observații și măsurători asupra debitelor și calității izvoarelor și apelor din puțurile executate¹⁰. Concluziile studiului stabileau că izvoarele de pe dealurile din apropierea orașului nu puteau asigura cantitatea de apă necesară, propunând, în aceste condiții, orientarea interesului asupra apei din râurile Moldova, Siret și Prut.

Ulterior, s-a demonstrat că apa subterană din bazinul Siretului nu era proprie consumului, datorită straturilor impermeabile, care nu permiteau filtrarea naturală, rămânând în discuție apa de izvor din Moldova și cea filtrată ori din subsol de la Prut. Apa de subsol din zona Prutului conținea mult clor și oxid de fier, ceea ce obliga la o operațiune de deferizare ceea ce presupunea cheltuieli suplimentare, fapt care a dus la abandonarea acestei piste. În vederea unei potențiale aducțiuni din cursul Prutului, au fost identificate trei puncte de unde s-ar fi putut construi conducta: între Zaboloteni și Movileni, mai sus de Sculeni ori în amonte de Ungheni¹¹.

Lindley a acordat o atenție mărită asupra posibilității de aducere a apei din râul Moldova. Studiile efectuate de acesta au demonstrat că apa era de o calitate ridicată, cu atât mai mult cu cât stratul de sedimente acționa ca un veritabil filtru pentru apa venită din Carpați. Apa limpede, bună și rece era comparată cu izvoare care alimentează Viena, Frankfurt și Munchen¹², renumite pentru puritatea lor. Lindley aprecia că lașul ar putea beneficia de apă potabilă în cantitate de 15 000 – 30 000 mc/zi, costul estimativ ridicându-se la suma de 10,5 milioane de lei. Punctul stabilit pentru eventuala priza se afla în apropierea zonei de vărsare a râului Neamț/Ozana în Moldova, la Timișești. Deși conducta trebuia să se întindă pe o distanță de peste 90 de km, ceea ce comporta cheltuieli mari pentru fondurile Comunei, inginerul britanic miza pe acest proiect, argumentând prin calitatea excelentă a apei, simplitatea aducțiunii în pantă naturală și posibilitatea de a alimenta orașele din apropierea conductei (care ar fi redus din costuri).

În paralel, administrația locală a căutat și alte soluții, avizând demararea mai multor studii și cercetări în vederea asigurării apei trebuincioase orașului Iași, multe

⁹ „Ați cheltuit milioane atâția amari de ani și n-ați făcut nimic, acum vreți deodată apa în palmă! Eu v-am spus, nu sunt antreprenor și nici nu umblu după concesiuni, sunt inginer și fac studii. [...] Cunoscând moravurile dumneavoastră și posibilitatea ca până într-un an și jumătate să mă confrunt cu trei administrații comunale, nu vreau ca la urmă să mi se zică că nu mi-am îndeplinit misiunea. [...] Încă o dată, consimt să avem în vedere 18 luni; dar dacă fixați termenul, nu primesc.” („Evenimentul”, nr. 1292/17 iulie 1897, p. 3).

¹⁰ Nicolae Peiu, Dionisie Simionescu, *op. cit.*, p. 81.

¹¹ *Ibidem*, p. 83.

¹² *Ibidem*, p. 84.

din ele fiind sortite eșecului. Inginerul N. Paianu și-a continuat studiile, propunând alimentarea orașului cu apă provenind de la izvoarele din apropierea Iașului. În contextul desfacerii contractului dintre municipalitate și inginerul N. I. Paianu¹³, administrația orașului îi solicita lui Lindley expertiza în privința rezultatelor inginerului român. La 2/14 aprilie 1898, primar Nicolae Gane primea de la Lindley o scrisoare, prin intermediul căreia clarifica o serie de chestiuni. Astfel, referitor la posibilitatea de a capta apă de izvor din zona Ruseni (Popricani) în cantitate de minimum 5 000 mc/24 ore, parte a proiectului lui N. Paianu, inginerul britanic răspundea negativ, cu atât mai mult cu cât făcuse anterior studii în zonă. El arăta că solul din zonă era impermeabil, debitul izvorului – neînsemnat și variabil, criticând astfel ideea de alimentare a orașului cu apă de izvor¹⁴.

În periodicele conservatoare de la Iași („Evenimentul”, „Ecoul Moldovei”) erau lansate atacuri frecvente asupra studiilor lui Lindley, datorită sumelor mari plătite sub administrații liberale¹⁵. Se aducea în discuție adesea faptul că, deși studiile lui Paianu erau în desfășurare, executând măsurători fără a solicita bani din fondurile Consiliului Comunal, primarul N. Gane a apelat la Lindley, comandând un nou studiu, pe cheltuiala primăriei (aproximată în 1899 la peste 200 000 de lei)¹⁶. Cei de la „Evenimentul” se îndoiau și de calitatea apei de la Timișești (chestiune care nu s-a verificat în urma studiilor întreprinse), atrăgând atenția că, în amonte de confluența Nemțișorului cu Moldova, calitatea apei era afectată de diferite stabilimente industriale – „fabrica de scrobeală, o dublărie, 12 mori”¹⁷, dar și că o cantitate suficientă de apă ar putea fi captată de la 50 de km de Iași, din Siret, și nu de la 100, reducându-se astfel cheltuielile la jumătate¹⁸.

N. Paianu, prin intermediul „Evenimentului”, a lansat atacuri asupra lui Lindley, declarând că acesta era direct interesat ca proiectul său să pice, pentru a se bucura de cei 325 000 de lei, prevăzuți la articolul 13 din contractul cu primăria¹⁹. Într-un articol publicat în „Ecoul Moldovei” pe 11 iulie 1899²⁰, fostul primar al orașului Scarlat Pastia critica proiectele lui Lindley, întrucât „cu alte cuvinte, conductele să treacă pe sub două ape și pe sub două dealuri mari”, iar din valea Bahluului să ajungă în rezervoarele din dealul Copoului”.

Lipsa fondurilor necesare unei lucrări de asemenea anvergură au făcut ca edilii să evite luarea unei decizii și să cântărească posibilitatea asigurării necesarului de apă prin cheltuirea unor sume mai mici. „Monitorul Comunei Iași” din 23 aprilie 1898

¹³ În ședința din 2 aprilie 1898, Consiliul Comunal Iași decidea, în urma unei dezbateri, desfacerea contractului în cauză. (Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale – în continuare DJIAN, *Fond Primăria Iași*, Dosar nr. 538/1898, vol. II, f. 322).

¹⁴ *Ibidem*, ff. 335-336.

¹⁵ „Evenimentul”, nr. 1512/23 aprilie 1898, pp. 1, 3.

¹⁶ „Evenimentul”, nr. 1918/21 septembrie 1899, p. 1.

¹⁷ „Evenimentul”, nr. 1919/22 septembrie 1899, p. 1.

¹⁸ „Evenimentul”, nr. 1920/23 septembrie 1899, p. 1. G. A. Scorțescu scria că „un bun administrator e dator, înainte de a începe o lucrare de edilitate a măsura strict resursele de care dispune orașul” – *Evenimentul*, nr. 1934/9 octombrie 1899, p. 1.

¹⁹ „Evenimentul”, nr. 1949/2 noiembrie 1899, p. 1.

²⁰ „Ecoul Moldovei”, nr. 2/11 iulie 1899, pp. 1-2.

prezintă discuțiile din Consiliul Comunal referitor la cheștiunea apei²¹ Pe fondul unei crize bugetare, primarul orașului, N. Gane, a precizat cu această ocazie că existau trei posibilități de a asigura apa necesară: din Siret, din Prut ori din izvoarele din jurul Iașului. Opinia generală era că, din considerente de ordin igienic, apa de Prut nu este acceptabilă, iar apa de Siret implică niște cheltuieli pe care orașul nu le putea susține. Deși prim -adjunctul primarului, Gh. Tacu, atrăgea atenția că orașului îi este necesară mai multă apă decât poate oferi izvoarele din jur, s-a votat în unanimitate alimentarea orașului cu apă de izvor, cu mențiunea că, dacă studiile întreprinse vor demonstra că apa de izvor nu va fi suficientă, se va aviza aducerea apei din bazinul Siretului²².

După ce administrația liberală a căzut (22 aprilie 1899), cheștiunea apei a fost lăsată în plan secundar de către administrația succesoare (primarul conservator Alexandru Bădărău), fiind readusă sporadic în discuție ori la intervențiile lui Lindley, ori ca urmare a unor alte propuneri de studii ale diverșilor interesați. Însuși Al. Bădărău a caracterizat ca fiind excelente studiile făcute de Lindley în timpul administrației Gane, dar realizarea proiectului era prea costisitoare pentru fondurile orașului, primarul luând decizia de a comanda alte studii, ori lui Lindley, ori unor ingineri români²³.

Lindley a continuat cercetările sale, elaborând la Frankfurt, în data de 13/25 septembrie 1899, „Raportul definitiv asupra studiului pentru aducerea apei potabile în Iași”²⁴ Documentul demonstrează rigoarea cu care inginerul străin a realizat studiile sale. Măsurătorile pluviometrice efectuate în perioada 1895-1899 arătau că precipitațiile contribuiau la alimentarea apei de subsol, iar sensul de deplasarea a acestei pânze era înspre aval, semn că apa subterană venea dinspre munți, fiind o garanție pentru captarea unei ape curate. Totodată, deși nivelul apei râului Moldova varia, stratul acvifer din subteran avea un debit constant, putând asigura 15 000 mc/zi pentru alimentarea Iașului și existând chiar posibilitatea de a majora cantitatea furnizată până la 30 000 mc/zi.

Referitor la punctul de captație, Lindley a studiat două posibilități: la mal și în apropierea cursului. Întrucât prima necesita cheltuieli mari de întreținere, el a preferat-o pe cea de-a doua, optând pentru o galerie colectoare cu derivare naturală, întrucât avea și avantajul simplității: se construia o construcție colectoare din zidărie, amplasată la adâncime, care nu necesita consturi de întreținere și exploatare. Apa, captată în galeria proiectată în lungime de 1630 de metri, curgea în mod natural, după principiul gravitației, într-un bazin colector principal și de acolo, prin derivație, în conducta spre Iași, nefiind astfel nevoie de mașini de producere a vacuumului.

Apa astfel captată urma să fie transportată spre Iași, conform raportului, printr-o conductă de 100 km, cu două tronsoane: de presiune joasă, de la punctul de captare și până înre Siret și Bahlui, iar din acel punct și până la Iași – una de presiune înaltă. Lindley a stabilit că traseul cel mai bun pentru conductă să fie următorul: de la puțul colector, conducta mergea în linie paralelă cu râul Moldovei până la Păstrăveni, de

²¹ DJIAN, *Fond Primăria Municipiului Iași*, Dosar nr. 538/1898, vol. II, f. 459.

²² *Ibidem*, f. 460.

²³ „Ecoul Moldovei”, nr. 42/24 februarie 1900, p. 2

²⁴ Nicolae Peiu, Dionisie Simionescu, *op. cit.*, p. 85.

unde traversa, în apropierea localității Soci râul, trecea pe lângă Miroslavești, Barticești și Iugani spre Mirecești. De la Mircești, conducta urma să se construiască spre podul peste Siret de la Șcheia, urmărind apoi șoseaua Roman – Târgu-Frumos – Iași.

Pentru distribuția apei în Iași, orașul a fost împărțit în zone de presiune: o zonă inferioară (până la altitudinea de 75 m), o zona de mijloc (cu altitudini de până la 105 m) și una superioară (cu altitudini de peste 105 m). Întrucât apa de la Timișești era proiectată a se deversa în rezervorul care asigura alimentarea zonei mediane, această zonă, precum și cea inferioară, urmau a fi aprovizionate gravitațional cu apă. Pentru zona superioară era prevăzută o stație de pompare, care să ridice apa din zona mijlocie, specialistul proiectând un sistem care să asigure energia electrică necesară pomparei apei în zona superioară. Capacitatea totală a rezervoarelor era de 40 000 mc, Lindley neocupându-se și de canalizarea orașului. Costul total estimativ al lucrărilor după acest proiect au fost stabilite la 12,5 milioane de lei.

În baza acestui raport a fost realizat proiectul după care s-au desfășurat lucrările de aducțiune a apei de la Timișești în perioada 1907-1911. Modificările aduse proiectului lui Lindley, în special schimbarea prățială a traseului conductei, s-au dovedit nefericite și, după ani, odată cu extinderea alimentării cu apă de la Timișești, proiectanții s-au văzut nevoiți să apeleze, finalmente, la traseul stabilit la sfârșitul secolului al XIX-lea de către W. H. Lindley²⁵

În ședința Consiliului Comunal din 30 martie 1900 a fost aprobat proiectul lui Lindley pentru lucrările de alimentare a orașului cu apă de la Timișești²⁶, vizând aprovizionarea cu 15 000 mc de apă/zi și canalizarea unui număr de străzi, dar această aprobare nu a conincis cu punerea sa în aplicare.

Polemicile pe marginea „chestiunii apei” au continuat, fiind reînviat proiectul de aducere de apă din Prut și posibilitatea filtrării/sterilizării cu ozon a acesteia, promovat de inginerul-șef al orașului, Chaigneau, adus de conservatori în 1895 pentru construcția Abatorului. În argumentarea sa, Chaigneau spunea că ar fi nevoie de o medie de 10 litri de apă/ieșean, aspect pe care astăzi îl putem considera nerealist. În 1900, captațiile totale de apă la Iași erau de 600 mc/zi, la care se adăuga o captație la spitalul Sf. Spiridon, de 50 mc/zi. Totalul de 650 mc/zi asigura aproape 9 litri zilnic pentru fiecare din cei 75 000 de locuitori ai Iașului în 1900²⁷. Conform inginerului-șef al orașului, în condițiile în care captațiile ar fi fost mărite la 1000 mc/zi, apa potabilă era suficientă, fiind nevoie de asigurat apa pentru spălatul străzilor, udatul grădinilor, stingerea incendiilor și alte probleme igienice. Astfel, el venea cu ideea alimentării duble: apă potabilă din captațiile existente (și mărirea acestora) și apă pentru salubritate de la Prut (întrucât nu corespundea cerințelor pentru a fi consumată), care, în final, nu a fost îmbrățișată.

Pe lângă proiectele lui Lindley și Chaigneau, inginerii Gr. Bejan și I. A. Cristodolu au propus realizarea unui baraj și a unui lac artificial în zona Ciric-Șorogari, plecând de la considerentul că multe orașe occidentale se alimentează

²⁵ Nicolae Peiu, Dionisie Simionescu, *op. cit.*, p. 88.

²⁶ „Liberalul”, nr. 38/16 aprilie 1900, p. 1.

²⁷ „Evenimentul”, nr. 108/7 iunie 1900, p. 1.

astfel²⁸, având avantajul unor cheltuieli reduse²⁹, înscriindu-se în lungul șir alt proiectelor neaplicate în istoria alimentării cu apă a Iașului.

Până în 1904, Iașul s-a ales cu patru proiecte serioase pentru alimentarea cu apă³⁰: Lindley – apă de la Timișești (15 000 mc/zi, costant 13,5 milioane lei), Lindley – apă de la Prut (punctul Sculeni, 15 000 mc/zi, cost: 4 milioane lei), Chaigneau – apă din Prut (punctul Ungheni, 6 000 mc/zi, 3,5 milioane lei) și A. S. Savul (apă de izvor de la Gherăiești, 6 000 mc/zi, cost: 5 milioane lei).

În final, municipalitatea se întoarce la expertiza lui Lindley și, spre sfârșitul mandatului de primar al lui Constantin Penescu, prin decizia nr. 327/23 octombrie 1904³¹, Consiliul Comunal Iași adoptă în unanimitate de voturi o convenția între Primărie și W. H. Lindley, prin care se comandă „elaborarea proiectului definitiv și direcțiunea generală, precum și controlul de executare a lucrărilor pentru alimentarea orașului Iași cu apă” Concret, în baza proiectului deja elaborat de Lindley privind aducțiunea de apă de la Timișești, dar și din datele puse la dispoziție de municipalitate, din studii efectuate anterior, inginerul britanic trebuia să elaboreze două proiecte: unul de alimentare cu apă de la Timișești și un altul care viza apa filtrată de la Prut. Dacă primul proiect trebuia să asigure între 9 000 și 12 000 mc/24 h, cel de-al doilea avea drept criteriu de la 6 000 la 12 000 de mc/zi. Totodată, Lindley urma să se îngrijească și de un proiect de distribuție a apei în oraș. Proiectele generale trebuiau să fie însoțite de devizul cu prețurile pe care le implică lucrările și cu cheltuielile de exploatare. Conform deciziei, în grija lui Lindley se afla și întocmirea caietelor de sarcini și controlul ofertelor furnizorilor și antreprenorilor, în vederea adjudecării celor mai avantajoase. După finalizarea lucrărilor, inginerul urma să le examineze și să raporteze administrației orașului dacă furnizorii și antreprenorii și-au îndeplinit îndatoririle. În consecință, lui Lindley i se oferea funcția de „inginer șef diriguitor și controlor al lucrărilor”³², punând la dispoziție birouri cu ingineri care să se ocupe de lucrări.

Faptul că ar fi putut fi tras la răspundere pentru eventualele întârzieri neimputabile la termenele impuse, cauzând oprirea unor garanții, îl face pe Lindley să îi trimită o scrisoare primarului Penescu, ajunsă la Iași la 1/14 noiembrie 1904, prin intermediul căreia se atrăgea atenția asupra unor modificări regăsite în contractul emis de Consiliul Comunal³³. Prin scrisoarea în cauză, se amintește de o întâlnire dintre Lindley și Penescu, în cadrul căreia s-a adus la cunoștință că suma aproximativă necesară pentru aducțiunea de la Timișești este de 9,5 milioane de lei pentru 12 000 mc, respectiv 8 milioane pentru 9 000 mc.

În ședința din 30 noiembrie 1904, Consiliul Comunal ia o nouă hotărâre³⁴, prin care i se încredințează lui W. H. Lindley elaborarea proiectului definitiv și

²⁸ ***, *Alimentarea cu apă potabilă a orașului Iași. Studiu relativ la crearea unui lac artificial*, Iași, Tipografia H. Goldner, 1900

²⁹ Evenimentul, nr. 122/23 iunie 1900.

³⁰ N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată*, ed. a II-a, Ed. Tehnopress, Iași, 2004, p. 391.

³¹ DJIAN, Fond Primăria Municipiului Iași, Dosar nr. 365/1903, vol. I, ff. 208-217.

³² *Ibidem*, f. 212.

³³ *Ibidem*, ff. 251-256.

³⁴ Decizia nr. 374/30 noiembrie 1904 (*Ibidem*, ff. 329-333).

controlul lucrărilor de alimentare a orașului Iași cu apă din subsol de la Timișești și filtrată din Prut, textul luând în considerare observațiile renumitului inginer.

Apa din râul Moldova a fost preferată, datorită calității sale, astfel că, în vederea unei decizii definitive în „chestiunea apei”, la 2 Septembrie 1905, Institutul de Chimie din Iași, aflat sub jurisdicția Ministerului de Interne, a comunicat edilității, printr-o adresă, rezultatele analizei probelor de apă luate de la Timișești în data de 25 august 1905. Concluzia șefului Institutului, dr. Șumuleanu, arăta că „apa din izvoarele de la Timișești este eminamente proprie a servi atât ca apă potabilă, cât și ca apă pentru uzul casnic și industrial”³⁵ Pentru siguranță, au fost comandate mai multe analize ale apei – dr. Răteanu, dr. Pușcariu, dr. S. Konya - toate evidențiind calitățile excelente ale apei de la Timișești³⁶ Ulterior unei alte solicitări, Consiliul Sanitar Superior de la București a aprobat proiectul de alimentare a orașului Iași cu apă de la Timișești³⁷

În ședința din 16 septembrie 1905, municipalitatea a votat proiectul de alimentare a orașului cu apă de la Timișești, în cantitate de 15 000 mc/zi, redactat de inginerul W. H. Lindley, preconizându-se un preț de 9, 5 milioane de lei³⁸ Studiile efectuate de acesta au stabilit un traseu al conductei care economisea 3 milioane de lei din costul estimat inițial.

Pentru sensibilizarea autorităților centrale, dar probabil și din respect pentru suveran, Consiliul Comunal din Iași a decis la data de 10 ianuarie 1906³⁹ ca principala conductă prin care urma să se aducă apă de la Timișești să poarte numele „Regele Carol I”, stabilindu-se ca dată de inaugurare a lucrărilor 10 mai 1906, la jubileul de 40 de ani de domnie a regelui. Lucrările urmau să fie făcute după planul inginerului-șef A. Savul⁴⁰, care a și propus denumirea conductei, preluând aproape în totalitate proiectul lui Lindley.

În vederea asigurării unui sprijin financiar orașului, parlamentul României a hotărât la 19 februarie 1906 să plătească orașului Iași 300 000 de lei anual, timp de 50 de ani, în schimbul apei furnizate instituțiilor din Iași⁴¹ (chestiune neonorată, evident, în totalitate), iar pe 18 mai 1906 aceeași instituție a votat acordarea unui împrumut de 13,5 milioane de lei pentru realizarea lucrărilor de aducțiune a apei de la Timișești⁴²

În scopul realizării licitației, Primăria Iași a editat o broșură⁴³, cuprinzând condițiile de licitație, caietul de sarcini pentru tuburi și robinete, lucrări de canalizare, respectiv de alimentare cu apă. Au fost organizate trei licitații, ultima, din data de 27 ianuarie/9 februarie 1907, desemnând drept câștigător societatea austriacă Union

³⁵ *Ibidem*, f. 385.

³⁶ *Ibidem*, f. 414.

³⁷ *Ibidem*, f. 445.

³⁸ *Ibidem*, f. 416.

³⁹ *Ibidem*, f. 563.

⁴⁰ „Evenimentul”, nr. 355/3 ianuarie 1906, p. 2.

⁴¹ „Evenimentul”, nr. 7/21 februarie 1906, p. 1.

⁴² „Evenimentul”, nr. 77/19 mai 1906, p. 1.

⁴³ Primăria Comunei Iași, *Alimentarea cu apă de la Timișești și canalizarea «tot la canal»*, Tipografia Națională, Iași, 1906.

Baugesellschaft, care a oferit 1% sub deviz pentru execuția lucrării de alimentare cu apă și 2,5% sub deviz pentru lucrările de canalizare⁴⁴

Lucrările au început efectiv în data de 6 aprilie 1907 și au fost finalizate 1 mai 1911, când a început alimentarea regulată a Iașului cu apă de la Timișești. Se punea capăt astfel unei perioade nedemne pentru pretențiile „celei de-a doua capitale”, contribuția inginerului W. H. Lindley fiind hotărâtoare și dăinuind până în prezent.

⁴⁴ Nicolae Peiu, Dionisie Simionescu, *op. cit.*, p. 94-95.

NOUA BELGICA

RACOVITĂ - DE GERLACHE: CONEXIUNEA ROMÂNŌ - BELGIANĂ

Patrick Van den Nieuwenhof și Oana Rusu¹

Cuvinte cheie: Noua Belgica, Emil Racoviță, De Gerlache, conexiunea Româno-Belgiană, Expediția în Antarctica cu nava „Belgica”, Organizația „Noua Belgica”, Societatea „Belgica”

Keywords: the New Belgica, Emil Racoviță, De Gerlache, the Romanian-Belgian link, The Antarctic Expedition with the “Belgica” ship, The “New Belgica” Organization, The “Belgica” Society.

Background

The New Belgica

Racoviță - de Gerlache: a Romanian - Belgian link

On 16 August 1897, a Belgian navy captain Adrien de Gerlache left Antwerp for the Antarctic with an international crew on a robust three-master, the “Belgica”. The expedition was the first Antarctic expedition of a purely scientific nature. It was also the first to spend a winter in the austral polar night, and to make extensive use of photography.

On 3 March 1898, and for twelve months, the Belgica was imprisoned in the ice. The ice-bound ship drifted over 3.200 kilometers and was finally released on 14 February 1899 after much effort.

The expedition returned with an important scientific harvest and a complete annual cycle of observations, which are still relevant for scientific comparisons today.

The scientific data covered many fields: bathymetrical and hydrological soundings, numerous botanical and zoological samples, a large amount of oceanographical, meteorological, geomagnetic, glaciological and geological observation data.

Beside nine Belgians, the crew consisted of six Norwegians (incl. Roald Amundsen), two Poles (incl. the scientist Henryk Arctowski), **one Romanian (the scientist Emil Racoviță)** and an American (Dr. Frederick Cook, explorer of the North Pole).

¹ **Patrick Van den Nieuwenhof** - coordonatorul lucrărilor asupra valorificării și evidențierii moștenirii istorice în cadrul proiectului “New Belgica”, Boom, Belgia, <http://www.newbelgica.org>, și **Oana Rusu** - muzeograf la Muzeul Județean Ștefan cel Mare, Vaslui, România, <http://www.muzeuvaslui.ro/>. Împreună am colaborat și organizat Expoziția româno-belgiană cu numele: „*Emil Racoviță – Belgica. Conexiunea Româno-Belgiană*” în Sala „Arta” a Muzeului Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui, care a fost deschisă pe 27 iulie 2010, în prezența Ambasadorului Belgiei în România, Excelența Sa, Domnul Leo D’Aes.

Interest in the expedition has been significantly rekindled since Norwegian divers discovered, in 1990, the wreck of the *Belgica* near Harstad, Norway.

A **Belgica Society** was created in Ostend in 2006, with the aim of trying to salvage the wreck, or at least significant parts of it, for display in an exhibition area in the vicinity of Antwerp, the city from where the *Belgica* left on its epic journey.

In connection with the rescue initiative, the **New Belgica vzw** was established in August 2007 - exactly 110 years after the departure of the *Belgica* from Antwerp. A project was initiated to build a replica of the *Belgica* at the workshops of De Steenschuit, which are specialized in traditional shipbuilding, in Boom, Belgium.

The construction is scheduled to start in 2010 and will take approximately between 5 to 7 years. It was officially launched on Sunday, 9 September 2007, at a wharf in Noeveren, Boom, with the unveiling ceremony of the keel and a section of the hull by the Minister – President of Flanders, the Honourable Kris Peeters.

The project enjoys the patronage of Her Majesty Queen Paola of Belgium and the Governor of the Province of Antwerp. The Ministry of Defence, the Flemish Regional Government and a number of important private companies and banks are among the sponsors.

The Universities of Ghent and Liège provide expertise in the planning and construction stages, along with several technical firms.

The reborn three-master *Belgica* would become an ambassador-ship to stimulate public awareness regarding climate change worldwide and offer a platform for renewed expeditions to the polar regions.

Emil Racoviță

- Born in Iași on November 15, 1868.
- Attended the Faculty of Science in Sorbonne (zoology), graduated in 1891.
- He was selected to participate as a biologist on board of the *Belgica* on the Belgium Antarctic Expedition (1897-1899), and became the first Romanian in Antarctica. He returned from the expedition with a collection of 1.600 botanical and zoological specimens.
- On November 1st, 1900 appointed assistant-director of the oceanographic laboratory Arago.
- In 1907 publication of 'Essai sur les problemes biospeologiques', considered to be the birth of biospeleology as an independent science.
- 1920 Establishment of the first Institute of Speleology in the world.
- Died on November 19, 1947.

Introducere

Pe 16 august 1897, un căpitan de vas al marinei belgiene pe numele de Adrien de Gerlache, împreună cu Emil Racoviță și cu alți oameni de știință, a ridicat ancora în Antwerp pentru a pleca în Antarctica, la bordul unui robust vas cu trei catarge: „Belgica”. Călătoria lor avea să devină prima expediție de natură pur științifică care a studiat Antarctica. Era de asemenea și prima expediție care urma să ierneze în noaptea polară din emisfera sudică și să utilizeze pe scară largă fotografia. Începând cu ziua de 3 martie 1898, Belgica a fost încâtușată în ghețuri timp de doisprezece luni. Blocat în banchiză, vasul s-a deplasat în derivă peste 3.200 kilometri și a fost eliberat, după mari eforturi, la 14 februarie 1899. Expediția s-a întors cu importante descoperiri științifice și cu un ciclu de observații efectuate pe parcursul unui întreg an, observații care constituie, din punct de vedere științific, un punct de referință rămas relevant până în ziua de astăzi. Presentul articol oferă, în mod succint, o perspectivă asupra expediției Belgica, asupra vasului Belgica, asupra rolului lui Emil Racoviță și asupra proiectului „Noua Belgica” și Societății „Belgica”

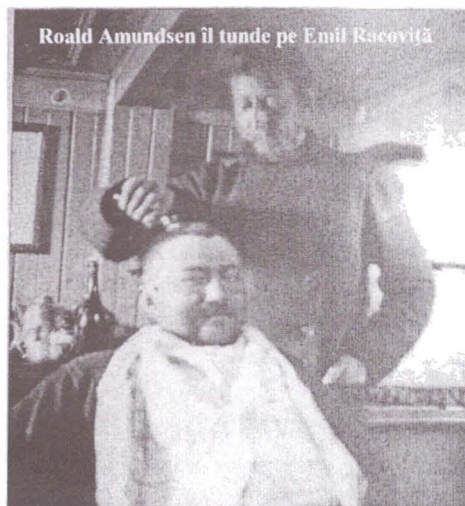
Expediția Belgica²

Cel de-al șaselea Congres Internațional de Geografie, care a avut loc la Londra, în iulie 1895, a încurajat țările participante să trimită oameni de știință pe misteriosul continent înghețat de la Polul Sud. Dar, Adrien Victor Joseph, baron de Gerlache de Gomery, un locotenent de douăzeci și nouă de ani al marinei belgiene, avea în plan, încă din 1894, să plece într-o expediție la Polul Sud, în vara anului 1896. Cu intenția de a organiza și întreprinde propria sa expediție, a început căutările de a asigura finanțarea acestei aventuri. După ce, timp de doi ani, a încercat să atragă diverși investitori, de Gerlache a obținut finanțarea prin intermediul Societății Geografice din Bruxelles și a achiziționat în iulie 1896 „Patria” o balenieră norvegiană, dotată cu trei catarge și o elice acționată de un motor cu aburi. În Antwerp, în Belgia, vasul Patria a fost rebotezat cu numele „Belgica”. După renovarea navei, de Gerlache a pornit într-o călătorie ce avea să devină legendară. Printre îmbunătățirile aduse cu ocazia renovării s-au numărat echiparea vasului cu instrumente științifice, ranforsarea cu fâșii metalice a tuturor părților de lemn ale cocii care urmau să fie expuse acțiunii gheții și aprovizionarea cu 40 de tone de alimente, ambalate în 10.000 de cutii de tablă. Astfel echipată, în dimineața zilei de 16 august 1897, Belgica a părăsit portul Antwerp, sub drapel belgian și sub comanda lui de Gerlache, având o echipă internațională de cercetători la bord. Plecarea s-a dovedit a fi un fals-start. În scurt timp, nava supraîncărcată – se spune că puntea abia depășea oglinda apei cu 50 de centimetri – a suferit o avarie în Marea Nordului, și de Gerlache s-a văzut obligat să o întoarcă spre Ostend. Reparațiile au fost executate rapid și Belgica a plecat din nou pe data de 23 august 1897, traversând de această dată Atlanticul, ca primă etapă a călătoriei. Traversarea Atlanticului a durat două luni, la 6 Octombrie 1897 nava ajungând la Rio de Janeiro, unde expediției i s-a alăturat dr. Frederick Cook. Doctorul Cook, un newyorkez de 32 de ani, își câștigase deja faima

² 1897 - 1899: Belgica explorează Antarctica, <http://www.exmaroffshore.com/Belgica.htm>

de explorator, fiind unul din membrii primei expediții spre Polul Nord sub comanda lui Peary. Cook a preluat sarcinile de medic de bord, de fotograf și de reporter al expediției.

În timp ce Belgica era acostată la Rio, bucătarul navei a fost depus pe țărm din

Roald Amundsen cuts the hair of Emil Racoviță.

motive disciplinare, iar când nava a ajuns la Punta Arenas, pe 1 decembrie 1897, alți patru oameni au fost concediați, tot din motive disciplinare, ceea ce a redus echipajul la 19 persoane. Prin urmare, persoanele care au plecat spre Antarctica erau: Adrien Victor Joseph, baron de Gerlache de Gomery (Belgia), George Lecointe (Belgia), Henryk Arctowski (Polonia), Frederick Cook (Statele Unite), Emile Danco (Belgia), **Emil Racoviță (România)**, Roald Amundsen (Norvegia), Jules Melaerts (Belgia), Antoni Dobrowolski (Polonia), Henri Somers (Franța), Max Van Rysselberghe (Belgia), Louis Michotte (Belgia), Adam Tollefsen (Norvegia), Ludvig-Hjalmar Johansen

(Norvegia), Engelret Knudsen (Norvegia), Gustave-Gaston Dufour (Belgia), Jean Van Mirlo (Belgia), Auguste-Karl Wiencke (Norvegia), și Johan Koren (Norvegia).

După ce oamenii de știință au efectuat cercetări în Țara de Foc, Belgica a plecat spre Sud la 14 decembrie 1897. Belgica a ajuns în apele Antarcticii pe 20 ianuarie 1898 și în Golful Hughes la 22 ianuarie 1898. În acel moment s-a declanșat, fără avertisment, o puternică furtună; Auguste-Karl Wiencke a căzut peste bord și a pierit. A doua zi, furtuna s-a domolit și expediția a ajuns la coastele Ținutului Graham, care nu mai fusese vizitat de 60 de ani. După golf, Belgica a explorat strâmtoarea dintre Ținutul Graham (aflat la est) și un șirag de insule (aflate la vest) din care cea mai mare este numită azi Insula Antwerpen (Antwerp sau Anvers). De Gerlache a dat strâmtoarii numele de Belgica, care, mai târziu a fost rebotezată, în cinstea sa, Strâmtoarea de Gerlache.

În ziua de 30 ianuarie 1898, prima echipă a debarcat pe coastele Ținutului Graham. De Gerlache, Cook, Racoviță și Arctowski, echipați cu sănii și alimente pentru 15 zile, au explorat o insulă, unde au efectuat observații meteorologice întorcându-se apoi la bordul navei. Belgica a navigat spre vest, până în Golful Andword, unde au fost cercetate fauna, flora și geologia locului, prelevându-se mostre. Echipa de cercetători a studiat de asemenea aisbergurile și a instalat câteva puncte de măsurători magnetice. La data de 8 februarie 1898, de Gerlache a întors nava spre est și astfel a descoperit Golful Flandrei și Insula Moureau. Între 23 ianuarie și 12 februarie 1898, Expediția Antarctică Belgiană a efectuat douăzeci de debarcări distincte pe insule, de-a lungul strâmtoarii. Deși sezonul propice navigației era deja aproape trecut și Belgica se afla în apropierea barierei de gheață descoperită de către Bellingshausen, de Gerlache a hotărât să navigheze spre sud, în speranța de a traversa ape încă neexplorate. După ce a circumnavigat extremitatea sudică a Insulei Antwerp,

Belgica a trecut Cercul Polar de Sud la data de 13 februarie 1898. Apoi, în ziua de 18 februarie, expediția a descoperit o mare spărtură în ghețurile marine, orientată spre sud, pe care de Gerlache a hotărât s-o exploreze. La 23 februarie, Belgica a ajuns la Insula Alexander, ultima insulă înaintea barierei de gheață. Deoarece exista o trecere strâmtă, printr-o regiune cu ghețuri dislocate, Belgica și-a continuat drumul.

La 28 februarie 1898, Belgica a intrat în banchiză, adică în regiunea de gheață compactă, la $70^{\circ}20'S$ și $85^{\circ}V$. După străbaterea a încă unui grad la sud, mai precis la $71^{\circ}30'S$, $85^{\circ}16'V$, vasul s-a înțepenit în gheață. Deși s-au făcut mari eforturi pentru a elibera Belgica, vasul a rămas prizonier în banchiză. La 3 martie 1898, echipajul a realizat că este blocat pentru toată iarna. Deoarece Belgica nu fusese echipată pentru a oferi protecție în timpul iernii antarctice, oamenii au început să o transforme într-un adăpost corespunzător. Au construit o rampă de zăpadă până la nivelul covertei. Pentru a acoperi o parte din covertă, au construit un acoperiș - astfel aceasta a fost transformată într-un fel de hangar, în care au fost instalate o fierărie și o distilerie. Acoperișul servea de asemenea ca magazie pentru schiuri și rachete de zăpadă. Cutiile cu alimente au fost mutate la tribord. În gheața din jurul navei au fost făcute copci, pentru a-i verifica grosimea și pentru a pescui. Aceste copci aveau în plus rolul de a ușura presiunea carapacei de gheață, care amenința să strivească nava. În ziua de 26 martie, rezervele de combustibil ajungând la minim, cazanul a fost stins.

Deși echipajul dispunea de alimente, acestea nu erau suficiente pentru supraviețuire. Carnea proaspătă provenea de la pinguini și foci - pentru a diversifica acest meniu se vânau și alte specii. De Gerlache le dădea oamenilor săi sarcini a căror îndeplinire le lua opt ore pe zi. Astfel, echipajul se îndeletnicea cu igiena personală și curățenia navei, cu menținerea acesteia în bună stare, cu supravegherea pompelor de apă și a procesului de distilare ce avea loc în butoaie de lemn, cu măsurători și observații, cu vânătoarea și tranșarea animalelor. În plus, erau continuate cercetările și observațiile științifice, având ca obiect curenții de aer și cei marini, analizele compoziției chimice și a temperaturii apei, măsurarea adâncimii acesteia; se practica pescuitul pentru a cataloga formele de viață marine, se studia meteorologia, magnetismul și structura barierei de gheață. Toți membrii echipajului schiau în mod regulat. Înțepenită, nava se deplasa împreună cu banchiza. Spre mijlocul lunii mai, nava ajunsese la $71^{\circ}36'S$. La 15 mai 1898 a început noaptea polară. În curând, lipsiți de lumina soarelui, oamenii au devenit irascibili și deprimați. Membrii echipajului, proveniți din diverse țări și care, de multe ori, nu se puteau înțelege în aceeași limbă, îl vorbeau de rău pe de Gerlache, susținând că acesta i-ar fi făcut în mod intenționat prizonieri ai ghețurilor și că nu mai aveau scăpare. Deși se îngrămădeau unii în alții pentru a se încălzi, erau perpetuu înfrigurați și uzi. Prin luna mai alimentele erau pe terminate. Echipa suferea de spasme musculare, scorbut, anemie și alte stări proaste, atât ale sănătății fizice cât și ale celei mintale. La data de 5 iunie 1898, locotenentul Emile Danco a murit de hipotermie și insuficiență cardiacă. Prima rază de lumină a reapărut la 23 iulie 1898, dar temperatura era de $-37^{\circ}C$ și stratul de gheață avea grosimea de doi metri. Cook, Amundsen și Lecointe s-au aventurat în afara navei și au confirmat faptul că aceasta nu avea șanse de a se elibera din ghețuri și ajunge la ape navigabile. Cu toate acestea, la revenirea luminii au fost reluate observațiile și cercetările. Au fost efectuate sondări ale gheții și observații astronomice. Rezervele de

cărbune și de ulei pentru lămpi au început însă să se epuizeze și echipajul a început să se teamă de perspectiva unei noi ierni petrecute pe gheață.

În august și septembrie 1898, Belgica, fiind în continuare încastrată în gheață, a derivat spre vest. În octombrie echipajul a zărit ochiuri de apă în depărtare, dar nu a reușit să elibereze Belgica pentru a ajunge la ele. În noiembrie gheața cuprinsese din nou vasul. Membrii echipajului au căzut pradă deznădejdii. Câțiva dintre ei au fost tratați de către dr. Cook, fiind în pragul nebuniei. Cu toții erau siguri că vor muri. Crăciunul anului 1898 a fost „sărbătorit” la bordul navei. În ajunul Anului Nou 1899 a apărut o porțiune de apă liberă. În a doua săptămână a lui ianuarie 1899, o echipă s-a deplasat cu săniile până la malul lacului, unde a măsurat grosimea gheții. Lucrând zi și noapte, exploratorii au cioplit și au tăiat un culoar prin gheață, înspre navă. La sfârșitul lui ianuarie ajunseseră la 30 de metri de Belgica. În acel moment vântul și-a schimbat direcția și gheața s-a deplasat, închizând culoarul săpat cu atât efort. Inutil de spus - oamenii erau disperați: februarie era ultima lună de vară antarctică, deci ultima lor șansă de scăpare. La 15 februarie 1899, la ora 2 dimineața, un marinar care era de gardă l-a trezit pe de Gerlache. Culoarul săpat se redeschisese! Motorul a fost pornit. Belgica se deplasa cu propriile-i puteri pentru prima dată de la 2 martie 1898. Vasul înainta, metru cu metru, tras de echipajul care se afla pe banchiză. Mai rămăseseră 10 km de ghețuri între navă și mare. Oamenii au săpat un nou culoar prin gheață. Munca a durat o lună, dar la 14 februarie 1898, după eforturi disperate, după 12 luni de încarcerare și o deplasare în derivă de 1.700 de mile (ceea ce corespunde la 17 grade longitudine), echipajul vasului Belgica a reușit să parcurgă kilometri întregi de gheață și să plece spre casă. Ulterior, mica ambarcațiune de lemn reușise să treacă atât prin banchiză cât și prin apele antarctice. La 14 aprilie 1899, după ce a înfruntat dificultăți serioase în strămtorea de lângă insula Cockburn, Belgica a aruncat ancora la Punta Arenas. Ajunși acolo, Roald Amundsen și doi dintre compatrioții săi au părăsit Belgica și au plecat spre casă cu un vapor poștal norvegian. Belgica a fost reparată pentru a putea traversa Oceanul Atlantic. La 14 august 1899, la trei ani după ce a ridicat ancora la Anvers, Belgica a pornit spre casă din portul Buenos Aires. La 30 octombrie 1899 vasul era la Boulogne sur Mer iar la 5 noiembrie 1899 a ajuns în Antwerp, declanșând o mare sărbătoare în întreaga Belgie. Adrien de Gerlache și ceilalți membri ai echipajului au fost decorați cu medalii de către regele Léopold al II-lea și au început să istorisească aventurile lor societăților științifice și publicului larg. *Expediția imbarcată pe vasul Belgica nu a făcut doar numeroase observații în premieră, ci a stabilit și două recorduri. A fost prima expediție exclusiv științifică și, în același timp, a fost prima expediție care a iernat în Antarctica. De fapt, a fost prima expediție care a petrecut mai mult de un an în Antarctica.*

Vasul Belgica³

Vasul *Belgica*, numit inițial *Patria*, era o balenieră construită în 1884 la Svelvik, în Norvegia, vândută mai apoi lui Adrien de Gerlache pentru a-i servi la călătoria sa în Antarctica, în 1897. În anii ce au urmat expediției, guvernul belgian nu

³ *Destination Harstad? The wreck of the Belgica discovered on the bottom of a Norwegian bay* (document pdf.), www.vliz.be/imisdocs/publications/136143.pdf
<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

a părut a fi interesat de acest extraordinar monument al tradițiilor maritime: Belgica s-a deteriorat treptat în portul Ostend. Vasul a fost utilizat din nou pentru o expediție în Arctica și pentru vânatoarea de balene abia în 1901. Între 1905 și 1909, Belgica a mai efectuat trei expediții în Arctica, sub comanda lui de Gerlache și a Ducelui Philippe de Orleans. Belgica a revenit în Norvegia în 1916. Vasul a fost rebotezat „Isfjord” și a fost re-echipat pentru a transporta, cărbune și pasageri între Spitbergen și nordul Norvegiei. Această perioadă de transport a cărbunelui s-a încheiat în octombrie 1916. Vasul a fost cumpărat de Kristian Holst, în 1918 și redenumit „Belgica”. A ajuns să fie folosit ca fabrică de prelucrat pește în Harstad, în Norvegia și a sfârșit ca depozit de muniții pentru armata britanică, la începutul Celui De-al Doilea Război Mondial. A fost scufundat, încărcat cu muniție, lângă Harstad, în 1940.

Emil Racoviță⁴ (15 noiembrie 1868 – 19 noiembrie 1947)

Emil Racoviță s-a născut la Iași, a studiat Dreptul și Științele Naturii la Sorbona, iar în 1896 și-a prezentat teza de doctorat intitulată „Le lobe céphalique et l'encéphale des annélides polychètes” („Lobul cefalic și encefalul anelidelor polichete”). A fost invitat să ia parte la expediția Belgica de către Arctowski, un om de știință polonez și, având recomandări favorabile, a fost acceptat de către de Gerlache în 1896. Rezultatele cercetărilor sale au fost publicate în 1900, sub titlul „La vie des animaux et des plantes dans l'Antarctique” („Viața animalelor și a plantelor în Antarctica”). Un an după întoarcerea sa, Racoviță devine director-adjunct al Laboratorului Oceanologic „Arago” din Banyuls-sur-Mer și redactor al revistei „Archives de zoologie expérimentale et générale” („Arhive de zoologie generală și experimentală”). A studiat peste 1.400 de peșteri în Franța, Spania, Algeria, Italia și Slovenia și este considerat fondatorul bio-speologiei. În 1919, Racoviță devine decan al Secției de Biologie a Universității din Cluj. În cadrul acestei instituții a înființat primul Institut de Speologie din lume. În 1920 devine membru al Academiei Române; până în 1947 – anul morții sale – rămâne principalul promotor al bio-speologiei în România.

Proiectul Noua Belgica

După cum am menționat, la 19 mai 1940 Belgica a fost scufundată lângă Harstad.

Interesul pentru expediție a fost reaprins în 1990, când, scafandrii norvegieni, au descoperit epava navei „Belgica” lângă Harstad, în Norvegia.

Societatea Belgica⁵ a fost creată la Ostend (Belgia) în anul 2006, cu scopul de a încerca să recupereze epava sau cel puțin părți importante din aceasta.

În legătură cu acest proiect de recuperare, în luna august a anului 2007, exact la 110 ani după plecarea vasului Belgica din Antwerp, a fost înființată Organizația

⁴ <http://www.exmaroffshore.com/Belgica.htm>

⁵ <http://www.newbelgica.org>

non-profit *New Belgica*⁶ (Noua Belgica) în Boom, Belgia. A fost inițiat un proiect având ca scop construcția unei replici a navei Belgica la șantierele De Steenschuit (în Boom, Belgia), care se specializează în construcții navale tradiționale.

Lucrările de construcție sunt planificate să înceapă din 2010 și să dureze între 5 și 7 ani. Lansarea oficială a avut loc duminică, 9 septembrie 2007, pe un debarcader în Noeveren, Boom, împreună cu ceremonia de dezvelire a chilei și a unei secțiuni din cocă, de către Prim-ministrul Flandrei, Kris Peeters.

Proiectul se desfășoară sub înaltul patronat al Majestății sale, Regina Paola a Belgiei și a Guvernatorului Provinciei Antwerp. Printre sponsori se numără Ministerul Apărării, Guvernul Regional Flamand, mai multe firme private importante și bănci.

Vasul cu trei catarge „Belgica” va deveni o navă-ambasador, care urmează să sensibilizeze publicul larg asupra schimbărilor de climat globale și să ofere o platformă de cercetare pentru noi expediții în regiunile polare.

Bibliografie:

<http://www.newbelgica.org>

1897 - 1899: Belgica explorează Antarctica,

<http://www.exmaroffshore.com/Belgica.htm>

Recuperarea epavei vasului Belgica,

http://www.belgicagenootschap.be/docs/Raising_the_Belgica.pdf

- *Destination Harstad? The wreck of the Belgica discovered on the bottom of a Norwegian bay* (document pdf.),

www.vliz.be/imisdocs/publications/136143.pdf

Dicționar Enciclopedic, vol. VI (R-Ș), Editura Enciclopedică, București, 2006.

MARINESCU, A. - Belgica (1897-1899). „Emil Racovitza, le naturaliste de l'expédition antarctique Belgica”

(MARINESCU, A. - Emil Racoviță, naturalist la bordul vasului Belgica: manuscrise nepublicate, în: *The Belgica Expedition Centennial. Proceedings of the Belgica Centennial Symposium*, Bruxelles, 14-16 mai 1998, paginile 143-152).

⁶ <http://www.belgicagenootschap.be/>

DESPRE FLORICA BAGDASAR

Oana Rusu¹

Cuvinte cheie: Florica Bagdasar, comuna Bitolia - Monastiu, Macedonia, Facultatea de Medicină, medic intern și extern, membră a Partidul Comunist, Ministru al Sănătății, 1946, neuropsihiatrie și pedagogie medicală, vicepreședinte al organizației „Crucea Roșie” din România, 1956.

Keywords: Florica Bagdasar, Bitolia - Monastiu Commune, Macedonia, The Medicine Faculty, intern and extern doctor at the Brâncoveanu Endowments, member of the Communist Party, Minister of Health, 1946, neuropsychiatric and medical teaching, vice-president of the “Red Cross” organization from Romania, 1956.

Abstract:

About **Florica Bagdasar** is a study in which I have tried to bring some aspects regarding the life and the activity of Florica Bagdasar.

Florica Bagdasar was born in 1901 in Bitolia - Monastiu Commune from Macedonia, and her father was the Romanian-Macedonian engineer Sterie Ciumetti. Florica Bagdasar graduated the Medicine Faculty from Bucharest in 1925 and she worked as an intern and extern doctor to the Brâncoveanu's Endowments. She contributed to sanitary organizing the country. After her marriage with the famous neurosurgeon Dumitru Bagdasar in 1927, together with him left for Boston for their professional specialization in America.

In 1946 she was named the first woman Health Minister from Romania. In 1948 she was decorated with the “Star of the Romanian Popular Republic” Order.

In 1949 she was named lecturer to the Chair of the Normal and Pathologic Child Psychology from the Medical - Pharmaceutical Institute.

In 1956 she was named vice-president of the Red Cross organization from Romania.

She died in Bucharest on 19 of December 1978.

Florica Bagdasar², născută în anul 1901, în comuna Bitolia-Monastiu din Macedonia, a fost fiica inginerul Sterie Ciumetti de origine macedo - român. Florica Bagdasar a absolvit Facultatea de Medicină din București în 1921 și a lucrat ca medic intern și extern la Așezămintele Brâncovenești. După căsătoria cu Dumitru Bagdasar în 1927, pleacă împreună la specializare profesională în America.

După 23 august 1944, a devenit membră a Partidului Comunist Român. În 1944-1948 a activat în diferite organizații de masă cu sarcini de răspundere date de partid. A activat în apărarea patriotică, Uniunea Patrioților, în UFDR; din 1946-1951 a fost deputat în Marea Adunare Națională. În 1946, a fost numită Ministru al Sănătății și a deținut această funcție până în 1948 fiind prima femeie ministru în România. În

¹ Muzeograf la Muzeul Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui.

² http://ro.wikipedia.org/wiki/Florica_Bagdasar.

1948 a fost decorată cu Ordinul „Steaua Republicii Populare Române”³. În 1949³, a fost numită conferențiar la Catedra de Psihologie a Copilului Normal și Patologic din Institutul Medico-Farmaceutic. În 1956 a fost numită vicepreședinte al organizației „Crucea Roșie” din România.

Florica Bagdasar, ca medic psihiatru⁴, a realizat studii în neuropsihiatrie și pedagogie medicală privind reeducarea copiilor cu tulburări intelectuale și comportamentale, contribuind la organizarea sanitară a țării. Împreună cu soțul acesteia, Dimitrie Bagdasar⁵, născut pe 17 decembrie 1893 la Roșiești, județul Vaslui, a fost cel care a pus bazele scolii românești de Neurochirurgie din România, a adus contribuții importante medicinei românești. Soții Bagdasar au avut o fiică, pe Alexandra Bagdasar.

Alexandra Bagdasar⁶ este un matematician de renume, care a adus contribuții importante în domeniul teoriei ergodice, probabilității și analizei. S-a născut în București, pe 30 august 1935. A urmat Facultatea de Matematică la Universitatea de București absolvind în 1957, unde l-a cunoscut pe primul ei soț pe Cassius Ionescu Tulcea. A venit în Statele Unite în 1957, unde și-a luat doctoratul în filosofie la Yale, în 1959, sub îndrumarea lui Shizuo Kakutani. După primirea acestui calificativ, a lucrat ca cercetător asociat al Yale din 1959 până în 1961, și ca profesor asistent la Universitatea Pennsylvania din 1962 până în 1964. Din 1964 până în 1967 a fost profesor asociat la Universitatea Illinois. În 1967 s-a mutat la Universitatea Northwestern ca profesor de matematică. A rămas la Northwestern până la pensionarea acesteia în 1996, când a devenit Profesor Emerit.

În timpul căsătoriei acesteia cu Ionescu Tulcea (1956–1969) ea și soțul acesteia au scris un număr de lucrări împreună. S-a recăsătorit în 1974 cu faimosul scriitor care a luat Premiul Nobel (1976), această a doua căsătorie a durat până în 1985. Decada anilor 90 au fost pentru Alexandra o perioadă de împliniri personale și profesionale, căsătorindu-se în 1989, cu faimosul matematician Alberto P. Calderón.

Alexandra Bagdasar îi descrie pe părinții acesteia astfel: „Părinții⁷ mei au fost Florica și Dumitru Bagdasar. Tatăl meu a fost neurochirurg, mama doctor cu specialitatea psihiatrie infantilă. Tata era originar din Moldova, s-a născut într-o familie de țărani cu mulți copii. Mama sa a murit de timpuriu, lăsând în urmă copiii încă mici, iar familia, prosperă până în acel moment, a început să aibă greutăți. Tatăl meu, fiind cel mai mare dintre băieți, a considerat că este de datoria lui să aibă grijă de frați și surori, preocupare care l-a urmărit toată viața. Mama venea din clasa de mijloc a comunității de aromâni. Și mama ei a murit când copiii erau încă mici, iar mama mea, fiind mai mare decât ceilalți, a preluat gospodăria și, împreună cu tatăl ei, a ajutat

³ <http://www.jurnalul.ro/stire-martorii/uniti-intru-iubirea-si-sanatatea-semenilor-31816.html>.

⁴ Dicționar Enciclopedic, vol. I (A - C), Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 163.

⁵ <http://www.medicalstudent.ro/personalitati/dimitrie-bagdasar-si-dragostea-pentru-neurochirurgie.html>.

⁶ Sursa: http://en.wikipedia.org/wiki/Alexandra_Bellow.

⁷ <http://www.revista22.ro/asclepios-versus-hades-in-romania-i-1098.html>.

la creșterea fraților. Atât tata, cât și mama au fost astfel puși în situația să învețe, la propriu, ce înseamnă *in loco parentis*, fapt care le-a dat o incontestabilă autoritate morală în familie. Părinții mei au avut un puternic simț al familiei și comunității. Viata tatălui meu a fost o permanentă luptă. Nimic nu i-a venit „de-a gata”. În copilărie și tinerețe, el a trăit mereu la marginea sărăciei. Când a crezut că „problema banilor” s-a rezolvat, în sfârșit, prin intrarea sa la Institutul Medico-Militar pentru a-și încheia studiile în medicină, a izbucnit Primul Război Mondial și a fost trimis pe front, ca medic militar; aici s-a îmbolnăvit de tifos și a supraviețuit cu greu. Setea de învățătură și forța de muncă prodigioasă cu care a fost înzestrat au fost alimentate într-o mare măsură și de dorința sa arzătoare să contribuie la depășirea mizeriei și suferinței umane pe care din tinerețe le-a văzut și le-a trăit pe viu. Cât despre mama mea, doi bărbați au jucat un rol hotărâtor în viața ei: tatăl și soțul. Bunicul meu matern, Sterie Ciumetti, a fost inginer, a construit șosele și poduri, de asemenea a predat matematica în liceu. (...) Mama ar fi dorit să calce pe urmele tatălui ei și să devină inginer constructor, însă la vremea aceea, după Primul Război Mondial, femeile nu erau primite la Institutul Politehnic”

Tot de la fiica acesteia Alexandra Bagdasar aflăm despre curajul și caracterul mamei sale - Florica Bagdasar dar și a tatălui acesteia Dumitru Bagdasar – „Alături de alte tinere, mama a făcut petiție la Ministerul Învățământului, cerând ca ușile Institutului Politehnic să fie deschise și pentru femei. Cum Ministerul n-a dat nici un răspuns, în toamna aceluia an ea a intrat la Facultatea de Medicină (alternativă la care se gândise). Dar o compensație a existat: dacă nu intra la Facultatea de Medicină, probabil că nu l-ar fi cunoscut pe tatăl meu. Părinții mei s-au întâlnit ca studenți mediciniști și au descoperit curând că se află pe aceeași lungime de undă: mama era în anul I, tata în ultimul an. Prilejul a fost o nuntă de elită, unde mama nu a putut să nu observe pe tânărul neobișnuit, care se prăpădea de râs (motivul era faptul că purta cu acest prilej un costum de împrumut extrem de simandicos, care-l făcea să nu se simtă în pielea lui!). Mama nu mai întâlnise niciodată un astfel de om. Nu-l interesau banii. El visa să introducă în România o ramură nouă, revoluționară a medicinei: neurochirurgia. Dorea să deschidă pe lângă Spitalul Militar o clinică „gratuită”, unde doctorii să doneze pe rând câteva ore pe săptămâna pentru a examina pacienți care nu au condiția materială să plătească. În acest sens, a adresat administrației spitalului un memorandum; inițiativa nu l-a făcut prea popular printre ceilalți doctori. (...) Părinții mei au fost înainte de toate doctori. Doctori cu vocație. Au fost în același timp și parteneri într-o căsnicie minunată, invidiată de cei care i-au cunoscut: s-au iubit, s-au respectat și s-au susținut unul pe celalalt. (...) În fazele timpurii, când tatăl meu lupta să întemeieze neurochirurgia în România, mama a lucrat împreună cu el, secundându-l în sala de operație și colaborând cu el la numeroase lucrări științifice. L-a asistat ani de zile la operații, până când el a reușit să-și formeze „echipa de neurochirurgie” (...) La vremea când m-am născut eu, tata era un neurochirurg recunoscut. Bogați nu am fost niciodată, însă aveam o condiție materială suficient de confortabilă, încât să angajăm personalul care să se ocupe de gospodărie. Părinții mei nu erau însă interesați de

extravagantele modei, de haine elegante sau de locuințe luxoase și nu și-au schimbat niciodată stilul lor simplu de viață”⁸

Despre extraordinara pregătire științifică în domeniul medicinei a soților Bagdasar aflăm tot de la fiica acestora, Alexandra: „Anul 1927”⁹ Părinții mei, proaspăt căsătoriți, seseau la Boston. Mama absolvise Facultatea de Medicină la București în 1925. Trecuse de asemenea prin toată filiera de examene și concursuri, ca externă, internă, medic higienist, medic de spitale mixte. Intenționa să studieze Sănătatea Publică la Universitatea Harvard. Tatăl meu acumulase vaste cunoștințe de neurologie în clinicile vestite ale prof. Gh. Marinescu și dr. D. Noica, iar tehnicile fundamentale ale chirurgiei generale în clinica prof. M. Butoianu de la Institutul Medico-Militar. Era gata acum de a fi inițiat în tainele neurochirurgiei la Spitalul Peter Bent Brigham, clinica dr. Harvey Cushing. Profesorul Cushing - o adevărată legendă încă în timpul vieții sale - a fost pionierul mondial al neurochirurgiei și maestrul universal recunoscut în domeniu. (...) Bursa primită de la Ministerul Sănătății din România era mică (părinții mei au trebuit să împrumute bani de la bunicul matern), condițiile de trai erau foarte modeste, orele de muncă autoimpuse erau lungi și intense. Până la urmă, amândoi s-au îmbolnăvit, întâi mama a făcut tuberculoză, apoi tata, pneumonie. Profesorul Cushing s-a purtat excepțional. A făcut posibilă internarea lor practic gratuită la Sanatoriul Trudeau din nordul statului New York și se ocupa de ei cu regularitate. Scrisorile lui către tata erau pline de solitudine și afecțiune¹⁰

Florica Bagdasar împreună cu soțul acesteia se distingeau nu numai prin pregătirea extraordinară în domeniul medicinei dar în același timp îi caracteriza o modestie și un simț patriotic mai rar întâlnite în timpurile noastre: „Poate să pară surprinzător, însă, urmare a sugestiei dr. Cushing și a unei elogioase scrisori de recomandare din partea Ministerului Sănătății român, mama a fost aceea care, în perioada șederii la Boston, a primit o bursă Rockefeller în anul 1928. În Statele Unite existau oportunități extraordinare, părinții mei ar fi putut face cariere strălucite dacă ar fi rămas. „Ar fi putut avea un apartament terasat în Park Avenue” (la New York) - cum mi-a spus un prieten american. Dar părinții mei au avut un puternic „sentiment față de țară”: au considerat că este de datoria lor morală să se întoarcă în România și să pună în practică experiența și cunoașterea dobândite în străinătate. Un vis împlinit: prima clinică de neurochirurgie și marea prietenie cu doctorii Ion T. și Maria Niculescu. Părinții mei s-au întors la București în 1933. Un mic grup de doctori, prieteni devotați, au insistat pe lângă Ministerul Sănătății în favoarea dezvoltării neurochirurgiei: ramură medicală nouă și revoluționară, care merita să aibă o clinică proprie¹¹”

Zbuciumul soților Bagdasar de a îmbunătăți sistemul medical românesc și de a dezvolta o ramură extrem de importantă a medicinei și anume neurochirurgia a fost unul destul de îndelungat: „(...) De ani de zile, tata fusese silit să trăiască, în sens medical, ca un nomad cu cortul: a trebuit să opereze pe sistem nervos în diverse

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

spitale, în condiții improvizate, aducându-și propriile instrumente. Cât despre personalul din sala de operație, dacă a putut conta pe cineva, aceea a fost întotdeauna mama. Mai târziu, la București, s-a putut baza și pe dr. Maria Niculescu, soția devotatului prieten Ion T. Niculescu. (...) evoca „operațiile frumoase, efectuate însă pe o masă de lemn improvizată, cu aspiratorul din casa adaptat pentru intervenție și instrumentar în mare parte cumpărat sau confecționat după indicațiile lui Bagdasar, urmând astfel exemplul lui Cushing, dar fără resurse materiale comparabile” (...) De la o vreme, mama nu l-a mai asistat pe tata în sala de operație. Între timp m-am născut eu, iar mama, potrivit principiilor ei pedagogice, a ținut să se ocupe cât mai mult de mine, mai ales în primii ani, formativi. În plus, ea avea propriile ei interese profesionale, a inițiat primele consultații de igienă mintală, ore speciale pentru deficienți mintali. (...) În scurtă sa viață, tata a avut două mari iubiri: mama și neurochirurgia. Nu este o exagerare a spune că a doua lui casa a fost Clinica”¹²

Aflăm de la Alexandra Bagdasar adevărate pagini de istorie despre acești doi oameni impresionanți, care au impresionat atât prin viața lor personală cât și prin viața lor profesională, doi oameni datorită cărora medicina românească a avansat excepțional: „Părinții mei au fost împotriva războiului. Tata considera războiul de agresiune al lui Hitler o culme a barbariei, iar Uniunea Sovietică țara eroică. (...) Tata a salutat armata sovietică „eliberatoare” cu flori și a primit cu entuziasm să fie ministrul Sănătății în guvernul Groza din martie 1945, crezând că aceștia erau zorii unei ere noi pentru țară, o eră de autentică democrație și prosperitate. Un an mai târziu, a fost numit ambasadorul României la Washington: momentul restabilirii depline a relațiilor diplomatice cu Statele Unite. Nu a mai reușit să ajungă la Washington, fiindcă s-a îmbolnăvit și în locul lui a fost numit M. Ralea. Între timp, a continuat să se ducă la îndrăgita lui clinică și să opereze. Ziua când și-a dat seama că nu mai poate ține bisturiul în mână a fost ziua cea mai tristă din viața lui. A murit în iulie 1946. Moartea tatălui meu a lăsat-o pe mama copleșită de durere și neliniște, în plină derută. Guvernul dorea să câștige capital politic de pe urma numelui Bagdasar, care avea rezonanță în elita clasei de mijloc și a convins-o pe mama prin abile insistențe - să ia locul tatălui meu. A fost trimisă la Paris, unde a fost singura femeie din delegația oficială a României la Conferința de Pace în august-septembrie 1946. Apoi au numit-o ministru al Sănătății, prima femeie care a făcut parte dintr-un cabinet al României. A deținut această poziție timp de aproape doi ani, de la sfârșitul lui septembrie 1946 până la sfârșitul lui august 1948. A fost de asemenea deputată a județului Tulcea, a candidat pe platforma PNP (Partidul Național Popular) la „alegerile” din noiembrie 1946. În Camera Deputaților, îmi amintesc, stătea alături de G. Călinescu. În timpul mandatului ei, a organizat în județul Tulcea campania pilot contra malariei și o acțiune de asistență pentru copii, regiunea fiind crunt lovită de secetă și foamete. Din afară, totul părea că se petrece lin. Văzut dinăuntru, tabloul a fost mult mai amestecat și mai neliniștitor”¹³

¹² Ibidem.

¹³ <http://www.revista22.ro/articol-1115.html>.

Componența guvernului Dr. Petru Groza (30.12.1947-13.04.1948)¹⁴, din care a făcut parte și Florica Bagdasar, fiind numită Ministru al Sănătății era următoarea: Președintele Consiliului de Miniștri Petru Groza; Ministrul Afacerilor Interne Teohari Georgescu; Ministrul Afacerilor Străine - Ana Pauker; Ministrul Finanțelor - Vasile Luca; Ministrul Justiției Lucrețiu Pătrășcanu (30 decembrie 1947 - 23 februarie 1948), Avram Bunaciu (25 februarie - 13 aprilie 1948); Ministrul Educației Naționale ad-interim - Lothar Rădăceanu; Ministrul Informațiilor - Octav Livezeanu; Ministrul Artelor - Ion Pas; Ministrul Cultelor - Stanciu Stoian; Ministrul Apărării Naționale - Emil Bodnăraș; Ministrul Agriculturii și Domeniilor - Traian Săvulescu; Ministrul Industriei și Comerțului - Gheorghe Gheorghiu-Dej; Ministrul Minelor și Petrolului Tudor Ionescu; Ministrul Lucrărilor Publice Theodor Iordăchescu; Ministrul Comunicațiilor - Nicolae Profiri; Ministrul Muncii Asistenței și Asigurărilor Sociale - Lothar Rădăceanu; **Ministrul Sănătății - Florica Bagdasar**; Ministrul Cooperației - Romulus Zăroni; Subsecretar de Stat Președinția Consiliului de Miniștri pentru Minorități - Ludovic Takacs; Subsecretar de Stat Președinția Consiliului de Miniștri pentru Aplicarea Tratatului de Pace Simion Oeriu; Subsecretar de Stat Președinția Consiliului de Miniștri - Avram Bunaciu (4 ianuarie - 25 februarie 1948); Subsecretar de Stat la Ministerul Afacerilor Interne - Grigore Geamănu; Subsecretar de Stat la Ministerul Afacerilor Interne Ioan Popescu; Subsecretar de Stat la Ministerul Industriei și Comerțului Ion Gheorghe Maurer; Subsecretar de Stat la Ministerul Industriei și Comerțului - Bucur Șchiopu; Subsecretar de Stat la Ministerul Educației Naționale - Gheorghe Vasilichi; Subsecretar de Stat la Ministerul Educației Naționale Miron Nicolescu; Subsecretar de Stat la Ministerul Agriculturii și Domeniilor - Constantin Agiu; Subsecretar de Stat pentru Aprovizionare - Constantin Daicoviciu; Subsecretar de Stat la Ministerul Cooperației Mihail Macavescu; Subsecretar de Stat la Ministerul Finanțelor - Vasile Modoran.

Deși, moartea soțului acesteia, a însemnat pentru Florica Bagdasar o adevărată lovitură, aceasta a continuat să lupte mai departe pentru îmbunătățirea sistemului sanitar românesc. Astfel, aflăm că aceasta a dus eforturi remarcabile pentru a scăpa populația de foamete: „La sfârșitul războiului, țara a fost lovită de o epidemie de tifos cumplită și o foamete la fel de amenințătoare. Doi ani consecutivi de secetă au agravat problema considerabil. Prioritățile de vârf ale părinților mei la Ministerul Sănătății erau clare, însă, având resursele limitate și personalul medico-sanitar decimat de război, erau confrunțați cu enorme greutăți. (...) De la Paris, după Conferința de Pace din septembrie 1946, mama s-a dus oficial la Stockholm, ca să susțină cauza României și să ceară sprijin. Suedezii au răspuns cu generozitate, la fel și alte câteva țări vest-europene. Crucea Roșie suedeză și Rădda Barnen (ramura suedeză a Organizației „Salvați copiii”) au fost o prezență puternică pe teritoriul României timp de aproape doi ani, au hrănit copii nevoiași în acele îndrăgite „cantine suedeze”, au făcut și alte eforturi umanitare, de multe ori în condiții vitrege. (...) Ani mai târziu (1968), acad. Mihai Ciucă, epidemiologul de vârf al țării, a declarat, într-o minunată prezentare:

¹⁴ <http://documentare.rompres.ro/guverne.php?i=15>.

„Astăzi, sunt trei ani de când s-a realizat eradicarea malariei, pe care o datorăm înaltului spirit de înțelegere și organizare al doctoriței Florica Bagdasar”¹⁵

Cu totul extraordinar este modul în care Florica Bagdasar a depus eforturi impresionante, având în vedere situația politică din țară, la cea vreme, pentru a obține sprijin din partea americanilor pentru a salva populația Moldovei de foamete: „Mai este un episod care trebuie povestit. În iarna lui 1946-1947, foametea din Moldova a atins proporții catastrofale. Rezervele de alimente erau epuizate, iar mama era disperată. Cum să lupți împotriva tifosului și a altor boli, când oamenii mor de foame? Ea s-a dus la autorități și a cerut aprobarea de a solicita oficial sprijinul americanilor. I s-a spus: „Marii noștri prieteni sovietici sunt devastați de război, ei nu ne pot da ajutor și în fața americanilor nu ne vom umili. Renunță la idee” Mama nu s-a dat bătută, ci a insistat: „E vorba de o jumătate de milion de oameni pe punctul de a muri de foame, se hrănesc cu scoarță de copac și iarbă, mor copii în fiecare zi!” În cele din urmă, poate doar ca să scape de ea, cei din guvern au acceptat, fără nici un entuziasm. Mama mi-a povestit scena aceasta de multe ori, pentru că a fost unul din cele mai dramatice momente ale perioadei ei ministeriale. Ea s-a întâlnit apoi cu Burton Berry, liderul diplomatic american în România, miercuri, 12 februarie 1947, după cum am aflat cercetând Colecția de Manuscrise Speciale de la biblioteca Universității Indiana, în Bloomington. În aceeași zi, el notează în jurnalul său: „Pe lângă considerațiile politice și economice, există și o foamete înspăimântătoare, cu un înalt grad de mortalitate, care face ravagii în Moldova” și „în deplin acord cu generalul Schuyler” (șeful reprezentanței militare americane în cadrul Comisiei Aliate de Control) el îndeamnă „guvernul SUA să facă pe loc o donație de alimente către România. Se impune regim de urgență” Am și acum vie în minte euforia mamei mele când, după o săptămână, a aflat de la Burton Berry că președintele Truman a ordonat uneia dintre „Navele Americane ale Libertății”, Andrew Stevenson, care transporta 4.500 tone de rații și 2.500 tone de fasole - destinate în mod normal armatelor americane din Mediterana - să ducă aceste provizii în portul Constanța, ca donație pentru populația înfometată din Moldova. Era stipulat ca aceste alimente să fie mânuite și distribuite de Crucea Roșie română, sub supravegherea Crucii Roșii americane, fără întârziere și fără discriminări politice, rasiale, sociale ori religioase”¹⁶

Acțiunea Crucii Roșii românești și americană a fost considerată un adevărat succes, datorită colaborării deosebite din ambele părți: „Cum se explica acest gest umanitar atât de prompt și generos? Cred că au fost mai multe motive convergente. A fost publicitatea creată de Fred Sigerist, șeful echipei trimise de Crucea Roșie americană în România, ca și de Mihail Ralea, ambasadorul României la Washington. Au fost concertele marelui compozitor George Enescu în Statele Unite, în scopul de a face colecta de bani pentru sprijinul „înfometaților din iubita sa Moldovă”. (...) O notă diplomatică din partea Ministerului de Externe român mulțumea Statelor Unite pentru acest gest și asigura Misiunea SUA că au fost luate toate măsurile necesare, Crucea Roșie americană, Crucea Roșie română și Ministerul Sănătății (adică, mama) au căzut de acord asupra unui plan de acțiune „astfel încât ajutoarele americane să poată fi

¹⁵ <http://www.revista22.ro/articol-1115.html>.

¹⁶ Ibidem.

distribuite în perfecte condițiuni” Cantitățile erau limitate, a fost nevoie de liste prealabile cu cei aflați în situație critică, întocmite pentru fiecare sat. Raportul generalului Schuyler din 19 martie consemnează că distribuția proviziilor umanitare americane „s-a efectuat practic în curs de 12 zile de la sosirea acestora în România. Rapiditatea distribuției, rigoarea supravegherii americane și colaborarea tuturor persoanelor interesate au făcut posibil un record local pentru acest tip de acțiune. Temerile multor români de aici și din străinătate s-au dovedit neîntemeiate” A fost unul dintre cele mai mari succese ale Crucii Roșii, atât cea americană, cât și cea română. Prințesa Ileana, care a jucat un rol central în campania de distribuție, are, în cartea ei, o relatare emoționantă a acestui moment, găsind că a fost „extraordinar ca guvernul comunist să accepte aceasta, cu anumite restricții și să dea dispoziție căilor ferate de a transporta proviziile”. Nu avea de unde să știe că mama și-a pus reputația în joc, pentru a asigura desfășurarea fără incidente a operațiunilor¹⁷

Însă din anul 1948, începe o perioadă destul de dificilă pentru Florica Bagdasar: „La sfârșitul lui august 1948, mama se afla într-o călătorie de inspecție în Dobrogea. Așa cum se întâmplase de atâtea ori, se pregătea de întâlnirea cu personalul medico-sanitar - când șeful de cabinet a venit să-i spună că la radio tocmai fusese anunțată încetarea ei din funcția de ministru al Sănătății. Mama s-a întors atunci cu normă întreagă la Centrul de Igienă Mintală, pe care îl întemeiasse în 1946 și unde, alături de personalul ei medical și pedagogic, trata copii retardați, deficienți într-un fel sau altul sau cu probleme de comportament. Era deosebit de mândră când reușea să recupereze copii care fuseseră catalogați drept „anormali” (...) Între timp, mama era marginalizată și se pornise, treptat, o campanie împotriva ei”¹⁸.

Momentul cel mai greu din viața acesteia și a fiicei Alexandra a fost: „Duminică, 18 ianuarie 1953 - cu mai puțin de două luni înaintea morții lui Stalin, campania împotriva mamei mele a atins apogeul, printr-un amplu articol de fond în Scânteia, intitulat *Pentru lichidarea deformărilor antiștiințifice în domeniul pedagogiei*. (...) O zi sau două după publicarea articolului din Scânteia, la Centrul de Igienă Mintală a apărut o delegație oficială: mama se trezea „eliberată” din funcție și trebuia să predea pe loc dosarele și cheile Institutului. A fost atât de șocată, încât, coborând, a căzut pe scară și s-a lovit la plămânul cel „bun” (celălalt plămân nu mai funcționa în urma unui pneumothorax care avusese loc cu 25 de ani înainte, la Trudeau). Între timp circulau zvonuri groaznice: că mama urma să fie arestată, judecată în „stilul demascărilor” (...) A fost o ironie a soartei faptul că ea s-a îmbolnăvit grav în acel ianuarie și a trebuit să fie internată. A stat la Spitalul Filaret multă vreme: abcesul din plămânul cel bun treptat o ucidea. Doctorii nu prea mai aveau speranță. Partidul a încetat s-o urmărească, ea urma oricum să moară. Dr. Cărpinișanu, strălucitul chirurg de plămâni, un bărbat uriaș, a fost în permanență foarte amabil și blând cu noi, dar a trebuit să-i spună mamei adevărul: fără operație, avea să moară, cu operație, șansele erau foarte slabe, 4 la 1.000. „De ce n-aș fi eu una din patru?”, s-a întrebat mama și a decis să se opereze. Parcă vad și acum fața dr. Cărpinișanu la ieșirea din sala de operație, cu lacrimi în ochi: „Eu am făcut tot ce-a

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

stat în puterea mea, restul e în mâinile lui Dumnezeu. În mod miraculos, după operație mama a început să-și revină. Boala și recuperarea au durat câțiva ani dificili”

Pentru Florica Bagdasar și fiica acesteia Alexandra, lucrurile încep să se îndrepte abia după anul 1956: „La sfârșitul anului 1956, valul de teroare trecuse pentru noi; Hrusciiov începuse programul de „destalinizare”, a început și „reabilitarea” mamei. Ea nu a intrat din nou în Partid, deși a fost invitată. Ca o compensare pentru ceea ce a avut de suferit, a fost solicitată să devină vicepreședinta Crucii Roșii - ceea ce a acceptat, din octombrie 1957, păstrând această poziție pentru câțiva ani - dar, mai important, a avut permisiunea să călătorească în străinătate. Eu am plecat din România în octombrie 1957, împreună cu șotul meu, hotărâtă să nu mă mai uit în urmă. Mama a trăit în România până la sfârșitul vieții”¹⁹

Dr. Florica Bagdasar s-a stins din viață la 19 decembrie 1978 în vârstă de 77 de ani, știința medicală pierzând o militantă pe tărâm politico-social, organizatoare a neuropsihiatriei infantile pe plan național, distins medic și om de știință. Florica și Dumitru Bagdasar rămân în istoria medicinei ca medici de o deosebită pregătire profesională, *uniți întru iubirea și sănătatea semenilor*²⁰

Legătura dintre soții Bagdasar a fost una foarte strânsă, bazată pe foarte mult respect. În acest sens rămâne memorabil momentul, în care, Florica Ciumetti, l-a cunoscut pe viitorul ei soț, pe Dumitru Bagdasar: *„Doctorul Dumitru Bagdasar mi-a fost bun prieten și soț, îndrumător în profesia mea medicală și călăuză în activitatea mea socială. Ne-am cunoscut din primii mei ani de facultate cu ocazia căsătoririi unei colege de ale mele cu un coleg de al lui. Înainte de a-i fi prezentată, m-a atras felul cum râdea la ceea ce-i spunea în surdină un sublocotenent de la Institutul medico-militar. Râsul lui cristalin și ochii umeziți de lacrimile care se prelingeau pe față, și pe care le ștergea cu batista, m-au făcut să mă uit mai atent la el. Fruntea înaltă ochii vioi și jucăuși când râdea, gura mare încadrată de buze roșii, o dantură albă, frumoasă îi dădea un aer deosebit de al celorlalți colegi. Purta o vestă de atlas albastru cu flori multicolore pe fond albastru, o cravată neagră, papillon și un costum de stofă neagră care semăna a redingotă, ținută de rigoare pe acele timpuri. Continua să râdă cu poftă, cu mici întreruperi ca să-și șteargă obrajii umeziți de lacrimi, și râsul lui era contagios. Când m-am uitat mai atent la el, privirea ni s-a încrucișat și și-a reținut râsul pentru câteva clipe. Apoi a explodat din nou într-un hohot de râs zgomotos, care a antrenat pe cele câteva persoane din jurul său. În apartamentul în care ne adunasem, între cei prezenți în majoritate erau studenți în medicină. Am întrebat pe unul din cei cunoscuți dacă știu cum îl cheamă și cine e tânărul care râdea cu atâta poftă. Fără să-mi răspundă la întrebare, interlocutorul meu s-a îndepărtat și peste câteva momente m-am pomenit că vine, ținând de braț și prezentându-mi-l: Mitică Bagdasar, strălucit student al Facultății de medicină și al Institutului medico-militar din București. Apoi, adresându-i-se lui, a adăugat câteva cuvinte măgulitoare la adresa mea. Muzica începuse să cânte un vals de Strauss. Bagdasar s-a scuzat politicos, spunându-mi că dacă ar fi știut să danseze m-ar fi invitat să facem un tur. I-am spus că prefer să stăm puțin de vorbă. Câteva momente după aceea se înfiripase o*

¹⁹ Ibidem.

²⁰ <http://www.jurnalul.ro/stire-martorii/uniti-intru-iubirea-si-sanatatea-semenilor-31816.html>.
<http://www.cimec.ro> / <http://www.muzeuvaslui.ro>

discuție amuzantă între noi ca și cum ne-am fi cunoscut de mult. L-am întrebat de ce a râs cu atâta poftă cu câțva timp înainte și mi-a relatat, cu mult umor, motivul. Câțiva dintre prietenii și colegii lui de la facultate proveneau din familii avute și aveau în garderoba lor diferite costume de haine adecvate ocaziilor. Cum hotărâseră ca și cei de la Institutul medico-militar, care dispuneau doar de uniforme militare, să vină în haine civile, s-a pus problema să li se găsească haine pe măsură. Râzând spunea cum încercase câteva perechi de pantaloni, de frac și smocking, pentru ca în cele din urmă să-l convingă colegii să îmbrace ținuta pe care o avea. Pentru prima oară purta o vestă atât de fistichie și o haină cu pulpane lungi. I se părea că se vedea de la o poștă că nu sunt hainele lui. Dar colegii îl obligaseră să fie în mare ținută. I-am spus că hainele îi vin foarte bine, de parcă ar fi fost croite pe măsura lui. Ne-am amuzat copios uitându-ne încă la câțiva din colegii lui militari, care dansau stângaci în haine de împrumut, apoi am schimbat diferite impresii în legătură cu spectacolul la care asistam văzând perechile care dansau²¹”.

Bibliografie:

Dicționar Enciclopedic, vol. I (A - C), Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 163.

Dumitru Bagdasar Munca și caracter. Mărturii. (Scrisori – jurnal – portrete – discursuri – evocări), Introducere, selecție, prezentare și aparat critic de Ștefan I. Niculescu, 1987, Editura Eminescu, București, Piața Scânteii, p. 367.

<http://documentare.rompres.ro/guverne.php?i=15>.

<http://www.jurnalul.ro/stire-martorii/uniti-intru-iubirea-si-sanatatea-semenilor-31816.html>.

<http://www.medicalstudent.ro/personalitati/dimitrie-bagdasar-si-dragostea-pentru-neurochirurgie.html>.

<http://www.revista22.ro/articol-1115.html>.

http://en.wikipedia.org/wiki/Alexandra_Bellow.<http://www.revista22.ro/asclepios-versus-hades-in-romania-i-1098.html>.

http://ro.wikipedia.org/wiki/Florica_Bagdasar.

²¹ **Dumitru Bagdasar Munca și caracter. Mărturii. (Scrisori – jurnal – portrete – discursuri – evocări)**, Introducere, selecție, prezentare și aparat critic de Ștefan I. Niculescu, 1987, Editura Eminescu, București, Piața Scânteii, p. 367.

INCURSIUNI ÎN PRESA CATOLICĂ BUCUREȘTEANĂ

Julian Ghercă Munteanu

Cuvinte-cheie: revista „Buletin parohial”, diecezele Iași și București, presa catolică, Biserica Romano-Catolică din România, rol cultural, raporturi confesionale.

Keywords: the “Buletin parohial” review, the dioceses from Iași and Bucharest, the catholic press, The Roman Catholic Church from Romania, the cultural role, religious relations.

Abstract:

The „Buletin parohial” review is integrated in a more complete stage named **The Roman Catholic Publications from Iași and Bucharest** that represent a part of the research which is having as theme the Roman Catholic press from the dioceses of Iași and Bucharest. The presentation of these reviews is not a symmetrical one but a “dictated” one by the existing sources and by the importance of that publication, in other words different. This general presentation of the main Catholic publications from Bucharest and Iași, being differentiated by their importance, it is a starting point in the detection and shaping some ideas about the Catholic press from Romania, about its context and goal, the existing amplitude, the cultural role had in the Romanian society, but – especially – the setting of a correct relation of the Roman Catholic Church with the Romanian State and The Orthodox Church from Romania.

Introducere

În rândurile următoare vom prezenta, pe scurt, revista „Buletin parohial” Acest material este integrat într-un studiu mai complet intitulat *Publicațiile romano-catolice din Iași și București*, ce constituie o parte a cercetării care are ca temă presa romano-catolică din diecezele Iași și București.

Fiind un subiect inclus în spectrul „istoriei presei”, ba mai mult am îndrăzni, unul interdisciplinar, cu întindere în domeniul istoriei, în primul rând, dar și al jurnalismului, nu există o metodologie consacrată sau unanim acceptată de abordare. De aceea vom încerca să facem o prezentare cât mai complexă a publicațiilor alese¹, în funcție de sursele existente, urmărind pe lângă detaliile tehnice (locul și perioada apariției, redactorii și colaboratorii, limba de redactare, structura, tematica, prețul, scopul apariției, publicul vizat etc.) și informații menite să ofere explicații privitoare la locul și rolul presei în cadrul Bisericii Romano-Catolice, specificul publicațiilor catolice din România, amploarea acestor publicații, publicul vizat, rolul cultural avut

¹ Am ales să analizăm unsprezece publicații, consideram cele mai importante și reprezentative, șase din dieceza de Iași: „Lumina creștinului”, „Sentinela catolică”, „Almanahul Presa Bună”, „Viața”, „Aurora franciscană”, „Curierul parohiei catolice din Galați”; și cinci din cea de București: „Revista catolică”, „Farul nou”, „Buletin parohial”, „Bukarester Katholisches Sonntagsblatt”, „Jugendfreund”

și multe alte aspecte ce urmăresc „analiza presei catolice din România” Din această cauză prezentarea acestor reviste nu va fi una simetrică, ci una „dictată” de sursele existente² și importanța respectivei publicații, adică diferită³

Această prezentare generală a principalelor publicații, diferențiat în funcție de importanța lor, este un punct de plecare pentru depistarea și conturarea unor idei generale (ca metodă de analiză plecarea de la particular spre general) despre presă, analiza cauzelor apariției presei catolice în România, contextul și scopul, aploarea existentă, rolul avut în societatea românească, mai ales cultural, stabilirea unui raport între Biserica Romano-Catolică-Stat-Biserica Ortodoxă în România, observarea particularităților publicațiilor din țară față de cele din occident, deslușirea mesajului transmis, a mijloacelor folosite etc.

Buletin Parohial

„Buletinul Parohial” este o publicație catolică ce se încadrează în tipologia presei religioase și mai exact a presei parohiale, foarte bine dezvoltate în occident⁴ Precursorul acestei publicații este „Buletin Paroissial”⁵, apărut în anul 1916 în București în limba franceză ce a apăsut Catdrale „Sf. Iosif” din același oraș.

Primul număr al revistei „Buletin Parohial” a apărut în luna decembrie a anului 1933. În articolul program se enunța scopul apariției acestei publicații, motivele care au dus la publicarea ei, structura și conținutul revistei. Acest articol a fost semnat de arhiepiscopul de București Alexandru Teodor Cisar.

În primul rând prin acest gen de publicație religioasă se dorea răspândirea și popularizarea programului liturgic, precizarea felului liturghiilor dar și locul unde se desfășurau în capitală (chiar și limba în care erau oficiate).

Toate aceste informații erau oferite datorită convingerii colectivului de redacție că participarea la slujbele religioase și serviciile divine avea să fie mai numeroasă și mai activă dacă programul acestor activități era răspândit și printr-o revistă ce se distribuia în parohie. Așadar, „Buletin Parohial” avea menirea în primul rând de a orienta exact credincioșii pentru participarea la diferite funcțiuni religioase, iar apoi „va încerca să expună ocazional, pe scurt și pe înțelesul tuturor sfintele ceremonii și însemnătatea celor prăznuite”⁶

Deși tipologia publicațiilor parohiale impune un spectru restâns al temelor și articolelor ce se publică într-o astfel de revistă, printre subiectele amintite ca apărute în „Buletinul Parohial”, acesta mai cuprindea materiale ce aveau rolul de a „arăta

² La majoritatea sursa cea mai importantă este publicația în sine, întregită cu documente de arhivă și diverse studii precum: Daniel Banner, *Presa parohială: „Bukarester Katholisches Sonntagsblatt”*, în Dănuț Doboș-Eugen Bortos (editori), *Parohia catedralei „Sf. Iosif” din București*, Dănuț Doboș, *Contribuții la istoriografia românească*, Colaborarea episcopului Anton Durcovicila la revista *Jugendfreund*, în „Pro Memoria”, nr. 3, 2004, Dănuț Doboș, *Personalități catolice: canonicul Carol Auner*, în „Pro Memoria”, nr. 2, 2003 etc.

³ O prezentare bazată pe consistența surselor existente și importanța publicațiilor apărute implică o anumită subiectivitate, care nu întotdeauna este negativă, ba din contră, căci oferă o particularitate cercetării și responsabilizează foarte mult cercetătorul.

⁴ Mai ales în Italia, Franța, Germania.

⁵ „Buletin paroissial”, anul III, ianuarie 1925, p. I.

⁶ „Buletin Parohial”, anul I, decembrie 1933, p. I.

diferitele ramuri ale vieții spirituale catolice, va prezenta știri cu privire la viața catolică din eparhie și va da lămuriri asupra concepțiilor eronate ce deseori se furîșează printre știrile aduse de tipar sau care circulă, greu de controlat chiar și printre enoriașii catolici”⁷. Pentru că un alt motiv al apariției revistei „Buletin Parohial” a fost „dorința de a fi un prieten al familiilor catolice ca să dea deslușirile necesare pentru o viață creștinească cât mai dezvoltată și conformă cu îndrumările Sfintei Biserici”⁸, această publicație își propunea încă de la început să prezinte în paginile sale „orice manifestare a vieții sociale catolice parohiale, a tinertului și a celor adulți, să expună activitatea organizațiilor catolice, să-i punteze exemplele „înălțătoare din toate părțile lumii catolice pentru a arăta puterea de muncă a Sfintei Biserici, binefacerile ei și influnța ei culturală și moralizatoare de pretutindeni, spulberând astfel prejucii, neadevăruri, insinuări răutăcioase, acuze nemeritate sau chiar învinuiri sau calomnii copiate stereotip în unele manuale didactice și în anumite presă”⁹.

Mai observăm din înșiruirea de motive ale apariției faptul că „Buletinul Parohial” se încadrează în tipologia clasică a presei parohiale, destinată membrilor unei parohii și care cuprinde în primul rând informații despre evenimente și activități din parohia respectivă, în cazul de față din parohia „Sf. Iosif” din București, dar și alte informații generale despre viața catolică din dieceză și din țară ba chiar din întreaga lume catolică (într-o proporție foarte mică și cu valoare de exemplu cu aspect moralizator). Această revistă are însă și rolul, cel puțin enunțat de a combate atacurile venite din orice direcție și pe orice cale la adresa Bisericii Catolice și a învățăturii sale și de a prezenta viziunea acesteia în privința evoluției societății sub toate aspectele ei. „Iată ce urmărește „Buletinul Parohial”, pe care îl recomandăm tuturor eparhiilor noștri fiind convinși că va aduce reale foloase, fără a cauza cuiva neplăceri, deoarece este organ absolut bisericesc în serviciul direct al cauzei religioase și al culturii sufletului.....”¹⁰.

Cum am menționat deja, primul număr al „Buletinului Parohial” a apărut în decembrie 1933. Este o publicație cu o frecvență asemănătoare tuturor publicațiilor catolice, mai exact apăsarea lunar. Prețul unui exemplar era de 1 leu, iar prețul unui abonament era diferit, adică în țară costa 40 de lei/ an, iar în strainătate 120 lei/ an.

Redacția și administrația revistei se aflau la adresa București, str. G-ral Berthelot, nr. 19¹¹. Responsabilul sau redactorul acestei reviste era Jhoseph Schubert, parohul Catedralei „Sf. Iosif” din București.

Referitor la structura „Buletinului Parohial” putem spune că acesta avea opt-zece pagini și cuprindea unele rubrici constante, iar altele care apăreau periodic sau doar o singură dată. În primul număr pe prima pagină erau enumerate toate bisericile unde se celebrau liturghiile din București, astfel aflăm că existau nu mai puțin de zece locuri unde se celebrau liturghiile, patru biserci și șase capele.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*.

În fiecare număr pe pagina a doua era prezentat calendarul din luna respectivă unde se indicau slujbele și activitatea Asociațiilor din București desfășurate atât în zilele de duminică cât și în zilele de lucru. Tot ca o rubrică constantă și de interes era cea intitulată *Funcții parohiale* unde se prezenta situația de la parohiile din București din luna respectiv, referitoare la numărul de botezuri, cununii și înmormântări. Tot la rubrici constante putem să menționăm și *Din viața catolică de pretutindeni* cu subrubricile *Din arhieceză* și *Din lumea întreagă* unde sunt oferite tot felul de informații despre activități și evenimente desfășurate în arhieceză, în țară dar și în străinătate. Nu intrăm în prezentarea pe larg a acestor informații.

Găsim și o rubrică „Mica publicitate” unde apar diverse anunțuri. În fiecare număr al „Buletinului Parohial” există un editorial care prezintă o anumită temă reprezentativă pentru respectiva lună, în funcție de evenimentele religioase care se comemorează: Adventul, Craciunul, Timpul Pascal etc.

Deși ar mai fi foarte multe de spus despre structura și tematica acestei publicații nu vom intra în profunzime în această prezentare generală și de suprafață (dar necesară), ci vom realiza aceste lucruri în studii ulterioare referitoare la rolul presei în cadrul Bisericii Romano-Catolice și principala tematică abordată în presa catolică din România.

Referitor la evoluția și schimbările ce apar în timp referitoare la „Buletinul Parohial”, nu putem spune că există o schimbare a tematicii, a stilului, a structurii, ea continuă să apară pe linia trasată încă de la început fără modificări semnificative.

Sfârșitul acestei reviste a venit pe fondul general al dispariției presei catolice din România o dată cu instaurarea regimului comunist, când toate publicațiile catolice au încetat să apară.

Concluzii

Contribuția revistelor catolice la propășirea culturală a populației catolice nu trebuie exagerată însă nici negată. Conștientizând rolul presei în transmiterea învățăturilor creștine, dar și al informării credincioșilor despre problemele trecute și actuale întâmpinate în munca de răspândire a mesajului creștin, Biserica Catolică a sprijinit și încurajat apostolatul în presă. Acest lucru s-a concretizat în apariția mai multor reviste catolice în România. Aceste publicații constituie o sursă importantă de informare pentru cercetarea și înțelegerea evoluției catolicismului în România.

CONSOLIDARE, RESTAURARE ȘI AMENAJARE LA MUZEUL UNIRII IAȘI

dr. Adrian Pușoru

Cuvinte cheie: Muzeul Unirii, Iași, consolidare, restaurare, amenajare.

Keywords: The Union Museum, Iași, consolidation, restoration, decoration.

Abstract:

CONSOLIDATION, RESTORATION AND PRESENTATION AT THE MUSEUM OF THE UNION IN IAȘI

The edifice was built in neoclassic style during the first years of the 19th century and is included in the plan of the city, but unfortunately neither the architect nor the first owner is known.

During the period of World War I, while Bucharest was occupied, the capital city was moved to Iași, the edifice on Lăpușneanu Street served as the royal quarters and residence between 26 December 1916 until 23 April 1919. The idea of the foundation of a Union Museum in Iași came from historian Nicolae Iorga.

The restoration-consolidation works started in November 1996 (repairing of the pipes), and were then interrupted until August 1997 when there started the removal of the plastering from the walls. Works were complete in 2009.

The technical expertise was undertaken when the museum was still operational, and contained heritage items, and as such it was impossible at that moment to undertake complete investigations.

The following interventions were carried out:

plastering of the walls, consolidation with small pillars and belts of reinforced concrete;

- local consolidation of certain walls;

- injection of cement paste of the existing masonry;

insuring the cover layer of the reinforcements in the lower part of the floorings and existing beams by guniting;

- lintels of reinforced concrete on the existing walls.

walking alleys of decorative gravel infrastructure, mounting of thin borders, spreading of decorative gravel;

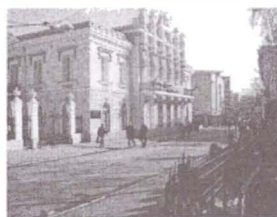
- plating with stone slabs on sans layer in the ruins area;

- socle base with rolls on before hand prepared land;

- providing and planting of dendrologic material.

Casa a fost construită în stil neoclasic în primii ani ai secolului al XIX-lea și apare în planul orașului, dar din păcate nu se cunoaște arhitectul și nici primul proprietar.

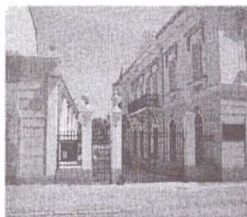
În perioada primului război mondial, atâta timp cât Bucureștiul a fost ocupat și capitala s-a mutat la Iași, casa din strada Lăpușneanu a devenit sediu al cartierului regal și locuință regală de la 26 decembrie 1916 până la 23 aprilie 1919. Primul care a propus înființarea la Iași a unui Muzeu al Unirii a fost Nicolae Iorga.

Fațada din strada Lăpușneanu

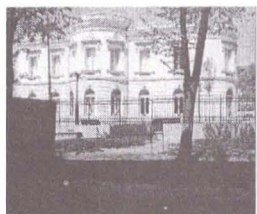
Intrare principală

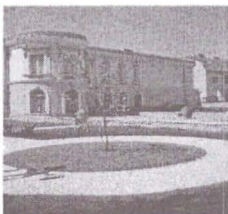
Intrare spre parc

Lucrările au început în noiembrie 1996 (lucrări de tinichigerie), apoi s-au sistat până în august 1997 când s-au reluat cu decopertarea tencuielilor pereților.

Expertiza tehnică s-a făcut când muzeul funcționa, existând obiecte de patrimoniu și nefiind posibil să se efectueze investigații complete.

Fațada posterioară

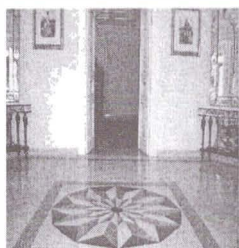

Parc

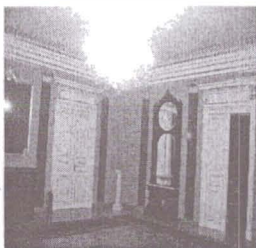

Parc

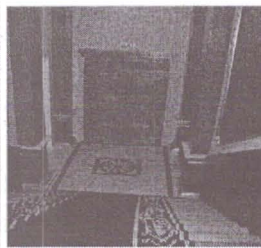
S-a constatat că pereții exteriori erau realizați din trei straturi, cu un strat de aer la mijloc, zidurile având materiale și calități diferite, zone cu zidărie din cărămizi de diferite calități, zone cu zidărie din piatră și beton, închiderea unor goluri făcându-se cu zidărie fără legătură cu cea existentă, material lemnos înglobat în rosturile dintre cărămizi, șliuri verticale în zidărie pentru înglobarea diferitelor conducte, goluri pentru coșuri de fum în grosimea zidurilor, existența unor buiandrugii din beton armat fără rezemare asigurată, armătura de la unele planșee neavând asigurată acoperirea etc.

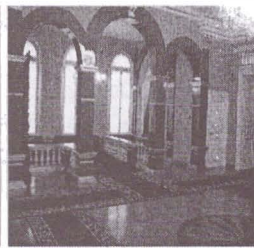
Hol intrare

Sală de conferințe

Scară monumentală

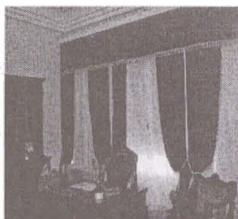
Hol etaj

S-au făcut următoarele intervenții:

- refacerea zidăriei unor pereți, rigidizarea cu stâlpișori și centuri din beton armat;
- rezidirea locală a unor pereți;
- injectarea cu pastă de ciment în masă a zidăriei existente;
- asigurarea stratului de acoperire a armăturilor de la partea inferioară a planșelor și grinzilor existente prin torcretare;
- realizarea de buiandrugii din beton armat la zidurile existente.

Lucrările de arhitectură s-au realizat astfel încât acestui obiectiv să i se redea o atmosferă de reședință domnească. Astfel s-au realizat zugrăveli speciale, stuc-marmură, acoperirea cu slack-metal a unor profile din cadrul tâmplăriei și a elementelor decorative ale plafonului.

Întreaga tâmplărie interioară utilizată este cea de epocă, restaurată sau realizată nouă după modelul celei de epocă. Pentru completarea atmosferei de epocă s-au reconstituit grilajele la ferestre, după desene de epocă și desene ale balustradei de la balconul din fațada principală, balustrada păstrată în forma originală și care a trebuit restaurată.

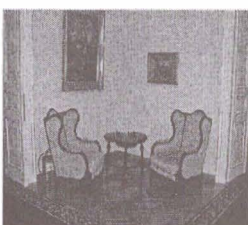
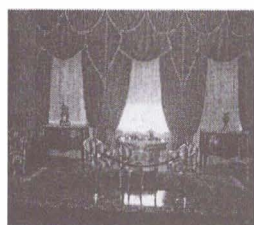
Statuia domnitorului
Al. I. Cuza în mărime
naturală

Biroul de lucru al
doamnei Elena Cuza

Biroul de lucru
al domnitorului

Sufrageria

Pentru completarea întregului set de feronerie s-au luat modele după cel de epocă găsit și s-a realizat feronerie necesară pentru toate ușile și ferestrele.

Salon

Salon relaxare domnitor

Dormitor

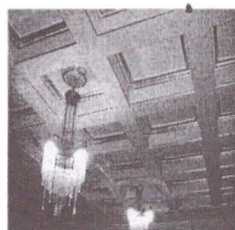
Salonaș Elena Cuza

Ferestrele exterioare au fost refăcute întrucât cele existente erau putrezite. Ferestrele de la parter sunt dotate cu gratii la partea exterioară. Accesul de la parter la etajul I se realizează printr-o scară monumentală.

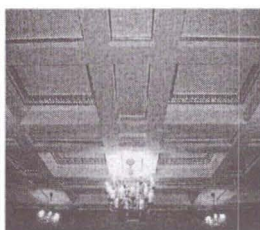
Scara are treptele din lemn masiv de stejar, contratreptele și plintele marginale din lemn de stejar, continuate pe zonele marginale cu un lambriu decorativ. Lambriurile laterale sunt alcătuite din tăblii suprapuse din lemn, baghete și rozete. Mâna curentă este un profil complex. Lambriurile laterale și scările s-au reconstituit după fotografii de epocă.

Pardoseala și plinta din holul de la parter sunt din granit negru, pereții în culoarea ocru deschis, plafonul alb, bordat cu profile din ipsos vopsite în culoarea alb.

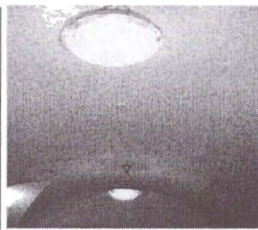
Pe plafoane sunt amplasate candelabre, ce au ca bază rozete mici cu decor floral, vopsite în crem și elemente din slack-metal. Tâmplăria interioară este restaurată. Pardoseala este din parchet din lemn de stejar, cu frizuri și plintă pe contur. Clanțele ușilor sunt din bronz alămit. Ferestrele exterioare au fost refăcute după modelul celor de epocă, la fel și cremoanele. La parter s-au executat balamale noi și gratii.

Plafon casetat

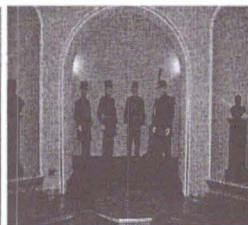
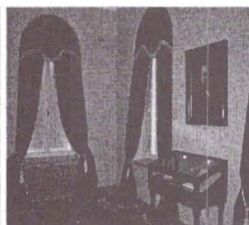
Detalii plafon salon

Plafon boltit
- element original

Lucrările de amenajări exterioare au constat din:

- refacerea împrejuririi de epocă pe conturul terenului;
- realizarea de alei pietonale cu dalaj din gresie și cu mărgăritar;
- punerea în evidență a ruinelor corpului anexă, corp ce a fost demolat în anul 1947;
- realizarea sistematizării verticale a terenului cu pante inverse față de clădirea muzeului pentru îndepărtarea apelor fluviale;

Sala dublei alegeri Sala „Diplomației Unirii”

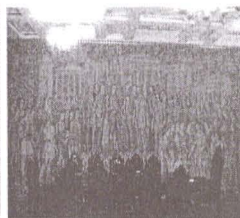
Sala reformelor

- realizarea de aranjamente decorative cu vase decorative, aranjamente florale, arbori și arbuști decorativi;
- implantarea ca element decorativ în acest parc a unei fântâni de epocă, realizată după desenul original;
- realizarea iluminatului parcului creat în incintă cu corpuri de iluminat reproduse după imaginile foto de arhivă păstrate;

refacerea iluminatului pe timp de noapte iluminat decorativ pentru punerea în valoare a muzeului, corpului de gardă și ruinelor corpului extins;
- s-au realizat instalații de dejivrare la burlane și jgheaburi pentru muzeu și corpul de gardă.

Copie rochie Elena Cuza
Cuza și costum original
Al.I.Cuza

Tapiserie „Dubla
alegere”(1983-1987)
soții Grigoraș

Vizită la sultan,
ulei pe pânză -
Vedenivski

Divanul ad-hoc
al Moldovei, ulei
pe pânză
DanHatmanu

Pentru parc și împrejmuire s-a urmărit crearea ambientului specific începutului de secol XIX, astfel:

- împrejmuirea de epocă este realizată din fier forjat cu elemente decorative geometrice;

- stâlpii de susținere sunt din 2 în 2 m, realizați din fier forjat.

Pentru parc s-au prevăzut două tipuri de alei:

- alei cu placaj din gresie naturală pozată după un element regulat, geometric;

alei cu fundament de pământ compactat și strat de calcare, pietriș de marmură (mărgăritar);

- alei cu lățimea de 1 m bordate de borduri decorative cu fața văzută rotunjită;

- borduri mozaicate, realizate din tronsoane prefabricate.

În zona intrării este o platformă dalată din piatră de gresie naturală. În această zonă sunt amplasate vase mici decorative cu aranjamente florale și zone cu spații verzi în care s-au realizat de asemeni aranjamente florale.

Corpul de clădire aflat în ruină a fost refăcut până la înălțimea de 40 - 50 cm față de terenul amenajat. În zonele de alei s-au amplasat bănci.

Pentru întreg parcul s-a căutat realizarea unui "decor neoclasic" în stilul muzeului. Stilul peisajului plantat amintește de grădinile neoclasicului francez sau vinez. Astfel plantațiile cu flori au desene geometrice subliniind aleile cu pietriș mărgăritar. Arbuștii sunt de tipul tuia, tuns globular. Pe clădirea muzeului s-au montat corpuri de iluminat decorativ pentru iluminatul statuilor și cornișei.

În vederea amenajării parcului s-au executat următoarele lucrări:

-lucrări de pregătire a terenului-frezare, nivelare, curățare de resturi materiale de construcții și piatră;

-lucrări de realizare alei pietonale din pietriș decorativ-realizare infrastructură, montare borduri subțiri,întindere pietriș decorativ;

-lucrări de placare cu lespezi de piatră pe pat de nisip în zona ruine;

-lucrări de curățare și vopsire lemn bănci;

-lucrări de gazonare rulouri pe teren pregătit în prealabil;

-lucrări de furnizare și plantare material dendrologic.

Lucrările de consolidare, restaurare și amenajare s-au executat în perioada 1996 – 2009.

Bibliografie:

Valeriu Stan, Alexandru Ioan Cuza, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984

Dan Bogdan, Viorel Știrbu, Pe urmele lui Alexandru Ioan Cuza, București, Editura Sport-Turism, 1985

Turcă Florian, Ucrain Constantin, Locuri și monumente pașoptiste, București, Editura Sport-Turism, 1988

- *Dumitru Ivănescu, Alexandru Ioan Cuza în conștiința posterității, Iași, Editura Junimea, 2001*

- *Ion Mitican, Vechi locuri și ziduri ieșene, Editura Tehnopress, Iași, 2007*

- *Aurora Fechei, Iașii – Arhitectură și legendă, Editura Sedcom Libris, Iași, 2003*

MAREȘALUL ION ANTONESCU, CTITOR AL BISERICII “CUVIOASA PARASCHEVA” DIN VASLUI

Constantin Focșa

Motto: “Viața unui neam se îndrumează
prin forța culturii și prin disciplina muncii”
(Ion Antonescu, 9 mai 1941)

Cuvinte cheie: Biserica “Cuvioasa Parascheva” din Vaslui; mareșalul Ion Antonescu; generalul de divizie Ion Rășcanu; parohie; enoriași; 1937-1943; condiții de război; ctitorirea lăcașului de cult.

Keywords: The “Pious Parascheva” Church from Vaslui; the Marshal Ion Antonescu, the General of Division Ion Rășcanu; the parish; the parishioners; 1937-1943; war conditions; building up the church.

Abstract:

The “Pious Parascheva” Church from Vaslui is an important historical monument in the town, founded in a time of tribulation for the Romanian people by two great military personalities from Romania: Marshal Ion Antonescu, the Romanian head of state and General of Division Ion Rășcanu, former minister of war, Mayor of Bucharest, mayor of Vaslui (1938-1942) and prefect of Vaslui (1943). Because of the fierce conditions of war and financial burdens of the town, the construction of the church was possible in the period 1937-1943, due to the generosity of the two personalities mentioned above.

By the struggle of the parishioners, the church was built from pressed brick on a reinforced concrete foundation, with belts and reinforced concrete pillars having an inscribed Greek cross plan. The church has three towers from galvanized tinsplate and is plastered externally with stone dust and inside, especially on the threshold is painted in the fresco technique by the painter C. Nițulescu from Bucharest.

Deși nu constituia o putere în Stat, Biserica a exercitat o influență considerabilă asupra românilor, fiind o instituție la care aproape fiecare locuitor - indiferent de sex, vârstă, naționalitate - apela. Nașterea, botezul, căsătoria și moartea erau evenimente în care Biserica - indiferent de confesiune sau de rit - eram profund implicată. Foarte importante erau slujbele religioase (zilnice sau săptămânale), dar și sfaturile pe care preoții le dădeau enoriașilor.¹

Procurarea documentelor din deceniul 5 al secolului al XX-lea referitoare la istoricul Bisericii “Cuvioasa Parascheva” din municipiul Vaslui ne oferă posibilitatea ca - din noianul de probleme care erau în atenția factorilor decizionali ai vremii - să desprindem pe cele referitoare la actele cultural-religioase la care au reacționat pozitiv

¹ **Istoria Românilor**, vol. VIII – *România Întregită (1918-1940)*, Academia Română, coord: Ioan Scurtu, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 208.

conducătorii de atunci. Astfel, facilitând promovarea unor inițiative de sprijinire a actelor cultural-religioase, conducătorii de atunci au înțeles, în condițiile în care toate resursele țării erau folosite în scopuri militare, să înscrie România pe drumul care să-i asigure completarea patrimoniului cultural național.

În acest larg context, vom înțelege imperativele acelor ani de maximă solicitare a tuturor energiilor țării pentru a depăși marile dificultăți provocate în timpul celui de al doilea război mondial, dar mai ales provocate de rapturile teritoriale românești din 1940. De altfel, sunt concludente cuvintele mareșalului Ion Antonescu de chemare imperativă a populației românești la actul de educație patriotică, rostite cu ocazia vizitării Școlii "Spiru Haret" din Cernăuți (la 17 aprilie 1942): *"Dorim nu numai oameni cu carte, ci și cu sufletul plin de simțăminte românești sănătoase. În primul rând, trebuie făcută educația patriotică, iar instrucțiunea pe planul doi."*²

Situat în partea de est a României, la granița Uniunii Europene cu Republica Moldova, județul Vaslui trebuie să-și pună în valoare potențialul său cultural-istoric, deloc de neglijat pentru istoria și autenticitatea sa culturală, mai ales în cadrul schimburilor de valori patrimoniale de astăzi.³

Biserica cu hramul "Sfânta Cuvioasa Parascheva" din orașul Vaslui, strada Uzinei, nr. 13, comuna Vaslui, raionul Vaslui, Regiunea Iași (așa cum apare ea menționată după reforma administrativ-teritorială din 1952) a fost construită între 22 august 1937 și 12 septembrie 1943, când a și fost sfințită de episcopul Grigore Leu al Hușilor. Terenul fusese donat de către comuna orașului Vaslui, prin *Actul* nr. 645 din 25 iunie 1937, iar Ministerul Cultelor a acceptat donația (publicată în **Monitorul Oficial**, nr. 268/19 noiembrie 1937, p. 9030).⁴

Deși a fost construită în vreme de restriște pentru poporul român, biserica s-a bucurat de generozitatea a două mari personalități militare ale României: **mareșalul Ion Antonescu** și **generalul de divizie Ion Rășcanu**, fost ministru de război, primar general al Bucureștiului, primar al Vasluiului (1938-1942) și prefect de Vaslui (1943). Cei doi sunt considerați ctitorii principali, iar Ion Rășcanu a devenit chiar președintele Comitetului de construcție al bisericii.

Prin străduința enoriașilor parohiei, biserica "Sfânta Cuvioasa Parascheva" din Vaslui a fost zidită din cărămidă presată, pe o fundație de beton armat, cu centuri și pilaștri tot din beton armat, având un plan în formă de cruce greacă înscrisă. Lăcașul are trei turlă din tablă albă galvanizată, o instalație de paratonier și este tencuit în

² Vergiliu Z. Teodorescu, *Actul de cultură în viziunea lui Antonescu*, în vol. **Trecutul la judecata istoriei – Mareșalul Antonescu. Pro și contra**, coord. Gheorghe Buzatu, București, Editura Mica Valahie, 2006, pp. 183-206.

³ Maria Popa, **Monumente istorice din județul Vaslui. Biserici și mănăstiri din Eparhia Hușilor**, Iași, Editura Kolos, 2008, p. 5.

⁴ Menționăm faptul că data sfințirii bisericii a fost întârziată, inițial dorindu-se sfințirea în data de 22 august 1943 (când s-ar fi împlinit 6 ani de la începerea construcției) – conform *Adresei* nr. 37 din iunie 1943 a Comitetului de Construcție al Bisericii către prof. Constantin Capră, primarul orașului. O a doua dată stabilită pentru sfințire - 5 septembrie 1943 - a fost propusă de Ion Rășcanu (general de corp de armată și președintele Comitetului de Construcție al bisericii), numai că ea ar fi fost prea apropiată de data de 8 septembrie 1943, când era deja programată sfințirea Bisericii „Sf. Nicolae” tot din Vaslui.

exterior cu praf din piatră, iar în interior și, mai ales, în pridvor este pictat în tehnica frescei de către pictorul bucureștean C. Nițulescu. Pardoseala are la bază un strat de beton, peste care s-a aplicat un parchet din stejar, în timp ce catapeteasma este sculptată din stejar masiv. De asemenea, stranele arhieriești și cele pentru credincioși, precum și policandru sunt sculptate tot din stejar masiv, iar instalația de iluminat este electrică.

Această biserică descrisă mai sus deservea, la început, o parohie alcătuită din 392 de familii ortodoxe, fiind păstorită mult timp de **preotul econom Ioan Gh. Ene** (1937-1970). Lui i-a succedat **părintele paroh Ioan Rotaru** (1970-2001), iar în prezent, pe fondul creșterii masive a numărului de enoriași ai parohiei, păstoresc destinele bisericii preoții **Neculai Bădărau** (devenit din 1995 paroh al parohiei "Sfânta Cuvioasa Parascheva II") și **Ionel Darie** (devenit din 2001 paroh al parohiei "Sfânta Cuvioasa Parascheva I"). Actualmente, biserica se află pe strada Toma Catargiu, nr. 9 și are mii de familii de enoriași.⁵

Pentru redactarea acestui articol, informațiile și bibliografia nu sunt prea generoase, însă de un real folos ne-au fost datele primare inscripționate pe pisania bisericii și cele de pe placa aniversară amplasată în altar. Redăm în continuare textul pisaniei:

<Cu vrerea Domnului, întemeiatu-s-a acest sfânt locaș de închinare cu hramul "Cuvioasa Parascheva" din orașul Vaslui în anul mântuirii de la Hristos 1937, Luna august 2., sub arhipăstoria P. Sf. Nicolau Criveanu și s-a sfințit la 12 septembrie 1943, în zilele de glorioasă biruință a armatelor române în "Războiul Sfânt" sub domnia M.S. Regelui Mihai I al României. Cu ajutorul conducătorului statului, Mareșalul Ion Antonescu și al Generalului de corp de armată Ion Rășcanu, președintele Comitetului de Construcție și al dreptcredincioșilor creștini vasluieni, episcopi al Hușilor fiind P. Sf. Grigore Leu, prefect al județului gen Rășcanu, primar al orașului prof. Constantin Capră, Paroh și vicepreședinte al Comitetului de Construcție, Preot Protoiereu Econom Ion Gh. Ene, secretar-casier Constantin Neștian, ing. I. Iulian, Pictor C. Nițulescu, sculptor P. Cheleş, instalator C. Budeanu.

Lăuda-vom pre Domnul în veac!

12 septembrie 1943>

Intenția noastră se vrea a fi o îmbogățire și o completare a informațiilor despre istoricul bisericii în discuție – publicate succint, pe aproape o jumătate de pagină, în volumul **Cronica Vasluiului**, de altfel o lucrare perfectibilă ca orice operă omenească. Astfel, în această recentă monografie a Vasluiului la care ne-am referit, autorii ei conchid despre Biserica "Cuvioasa Parascheva" din Vaslui următoarele: "*Ctitorii bisericii au fost două mari personalități militare: mareșalul Ion Antonescu, prieten cu Constantin Prezan și generalul Ion Rășcanu, fost ministru de război, primar general al Capitalei, primar al orașului Vaslui (1938-1942) și prefect de Vaslui (1943). Așa cum reiese din pisanie, biserica a fost sfințită de P. Sf. Grigore Leu, episcop al*

⁵ Preot Econom Ion Gh. Ene, paroh în Eparhia Romanului și Hușilor, **Parohia Bisericii "Cuvioasa Parascheva" din Vaslui**, însemnare dactilografată, 10 septembrie 1966. Date oferite de actualii preoți parohi ai bisericii "Cuvioasa Parascheva" pe **site-ul Protopopiatului Vaslui**.

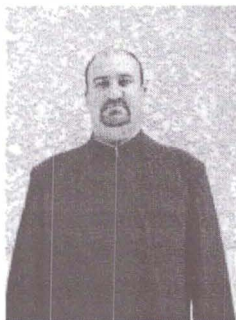
*Hușilor, în anul 1943. Soarta a făcut ca cei trei să aibă un sfârșit tragic, în condițiile dictaturii comuniste.*⁶

Informațiile puține și lacunare oferite de textul pisaniei, al plăcii aniversare, precum și cele din istoricul bisericii întocmit de preotul Ion Ene (protoiereu și preot al Parohiei "Cuvioasa Parascheva") au fost completate, în mod fericit, cu cele culese de noi din câteva documente din 1943 ale Primăriei Vaslui. Ele fac referire la:

- **Adresa Primăriei Municipiului București din 12 februarie 1943**, prin care generalul Ion Rășcanu (președintele Comitetului de Construcție al bisericii în discuție și primar general al Capitalei) cerea Ministerului Culturii Naționale și Cultelor să subvenționeze cu câte 2 milioane de lei fiecare finalizarea construcției celor două biserici din Vaslui ("Cuvioasa Parascheva" și "Sf. Nicolae"), cu posibilitatea sfințirii lor chiar în acel an.

Adresa Protoiereului și preotului paroh Ion Ene din 22 martie 1943, prin care acesta (în calitatea sa de vicepreședinte al Comitetului de Construcție al bisericii) cerea primarului Vasluiului (prof. Constantin Capră), primarului general Ion Rășcanu al Capitalei și Ministerului Afacerilor Interne să aprobe mai repede dosarul cu proiectele legate de exproprierea unor imobile, în vederea amenajării Pieței "Sf. Parascheva" din Vaslui lângă biserica respectivă, în condițiile apropierii datei de sfințire a lăcașului. Conform acestor proiecte ale arhitecților bucureșteni Cioceanu, Popovici și Gheorgheu, planul de sistematizare al orașului Vaslui urma să se modifice, iar în fața Bisericii "Cuvioasa Parascheva" urma să se creeze un nod important de circulație, prin: 1) alinierea și continuarea străzii Petru Rareș; 2) construirea unei cantine parohiale și 3) ridicarea clopotniței bisericii.⁷

În încheierea scurtului nostru articol, găsim cu cale să amintim celor ce încă se mai îndoiesc de veridicitatea acestor informații, cunoscutele cuvinte ale cronicarului Ion Neculce, cel care scria acum mai bine de trei secole următoarele: *"Deci cine va ceti și le va crede, bine va fi, iar cine nu le va crede iară va fi bine; cine precum îi va fi voia așa va face."*

⁶ Mihai Ciobanu, Alexandru Andronic, Petru Necula, **Cronica Vasluiului**, București, Editura Publirom, 1999, p. 281.

⁷ **Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Vaslui**, Fond **Primăria Vaslui**, dosar 22/1943, fila 264

PASIUNI ȘI HOBBY-URI ALE REGELUI CAROL AL II-LEA

dr. Ștefania Ciubotaru

Cuvinte cheie: Regele Carol al II-lea, pasiuni, hobby-uri, filatelie, filme, vânatoare, uniforme, personalul de rang superior și inferior, Restaurarea.

Keywords: King Carol II, passions, hobbies, philately, films, hunting, uniforms, high and low rank personnel, the Restoration.

Abstract:

During his life, King Carol II had numerous passions and hobbies, which he practiced in his time away from office: his stamp collection, cars, hunting, cinema, military uniforms, and not least poker and Elena Lupescu. He turned into a „connaissanceur“ of different kinds of stamps, and also cars, being especially fond of race cars. The King was also a true devourer of films, interested both in the plot and in the actors' play, and his daily notes gave out a subtle critique. Undoubtedly, the King's biggest hobby was hunting, which he called „a source of health and energy“.

Regele Carol al II-lea a avut de-a lungul vieții, mai multe pasiuni și hobby-uri, pe care le practica în timpul liber și anume: filatelia, automobilele, vânatoarea, cinematograful, uniforme militare și nu în ultimul rând jocul de poker și Elena Lupescu. A devenit astfel, un avizat cunoscător al diferitelor tipuri de timbre, de automobile, fiind interesat în special de automobilele de curse. A fost un „degustător“ exigent al creațiilor cinematografice, urmărind totodată și jocul actorilor, notele sale zilnice dezvăluind un criticist cu un fin simț al observației. Dar cel mai mare hobby a regelui Carol al II-lea a fost fără îndoială vânatoarea, despre care spunea că „este un izvor de sănătate și de energie“.¹

Pasiunea pentru Elena Lupescu

Elena Lupescu s-a născut (potrivit celor doi biografi ai regelui, Paul D. Quinlan și Lilly Marcou) la 2 septembrie 1899 la Iași din părinți evrei. Tatăl ei pe nume Grünberg originar din același oraș, s-ar fi convertit la ortodoxism ca să poată obține cetățenia română și să intre în afaceri.

Despre momentul întâlnirii lui Carol cu Elena Lupescu există mai multe variante. Biografia regelui Carol al II-lea (ca și principele Nicolae în memoriile sale) îl numesc pe Posmantir (cel care gestiona Serviciul Cinematografic al Casei Regale) prin intermediul căruia Carol a cunoscut-o pe Elena Lupescu. De asemenea, Pamfil Șeicaru în lucrarea sa dedicată Elenei Lupescu, îl numea pe același Posmantir și anume: „într-o seară din vara anului 1924, familia regală a mers la Fundația Culturală

¹ Carol al II-lea, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice, vol. I, (1904-1939)*, Ediție de Marcel Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, București, Edit. Silex, 1995, p. 156.

Principele Carol, pentru proiecția filmului «Nibelungii». Privirea viitorului Carol al II-lea a fost atrasă de o femeie roșcată. Avea un mers provocator, o piele albă ca laptele, ochii de un verde izbitor și un păr de un roșu Tițian. Era tipul de femeie sigură pe sine și dominatoare. Prințul Carol avea să o găsească irezistibilă, mai ales că îi amintea de Zizi Lambrino, prima lui soție, și chiar de propria lui mamă, regina Maria. Prezența ei nu era un accident. O adusese un prieten Posmantir, proiecționist la Fundație. După proiecție i-a prezentat-o lui Carol. Tot el a mai aranjat apoi una sau două întâlniri între cei doi. Se pare că a fost pentru Carol o dragoste la prima vedere. Din acel moment au devenit inseparabili”.²

Cu toate discuțiile apărute pe marginea relației dintre rege și Dudaia, este cert că regele făcuse o pasiune pentru această femeie. Oricâtă putere ar fi avut, el știa că nu-și putea asuma riscul de a se căsători cu ea, însă soție legitimă sau nu, în particular, Elena Lupescu era bucuria vieții lui. Spre dezamăgirea regelui, Elena Lupescu nu putea să asiste la ceremonii oficiale în România, și legat de acest lucru, Mihail Manoilescu își amintea că: „ziua de 10 mai 1932, fusese searbădă și rece. Ba chiar, un incident penibil venise să o marcheze. În clipa când regele călare, alături de voievod, trecea de la Palat la Șosea, prin dreptul hotelului «Splendid», și-a îndreptat ochii spre o fereastră a hotelului de unde privea doamna Lupescu, înconjurată de «Curtea ei»: soția lui Puiu Dumitrescu cu fetița, mama lui Puiu Dumitrescu și soția lui Malaxa. Regele a salutat-o zâmbind pe doamna Lupescu, cu bastonul său de mareșal și apoi i-a arătat și voievodului fereastra, probabil ca să vadă pe prietena lui de joc, fetița lui Puiu. Culmea este că și câțiva din generalii care îl urmau și-au depus omagiile lor, salutând spre înalta lojă a regalei metrese! Bineînțeles că timp de câteva zile Bucureștii n-au avut de comentat decât această scenă! Ziariștii americani erau cei mai încântați, căci puteau transmite acum o știre senzațională și în adevăr pe gustul american!”.³

La 19 iunie 1938, cu ocazia unei vizite a regelui în Turcia, acesta își exprima în jurnal bucuria că doamna Lupescu a fost printre invitații la dineul oferit de el primului ministru al Turciei: „seara, la masă, președintele Consiliului Rüstü Aras. Și Dudaia este la masă, prima dată cu lumea simandicoasă, lucru care pe mine mă face nespus de fericit, este încă un pas înainte”.⁴ De asemenea, la 2 iunie 1939, regele nota din nou că: „Dudaia a fost azi dimineață la un garden-party, dat de Ambasada Franței, a fost centrul de atracțiune și pare mulțumită de considerațiunea ce i s-a dat”.⁵

Într-un cuvânt, Carol era vrăjit de iubita sa, lucru care reiese și din jurnalul, pe care a reînceput să-l țină din 1937. Iată ce scria regele cu prilejul aniversării Dudaiei la 2 septembrie 1937: „ziua Dudaiei, toate, toate urările mele cele mai bune, de fericire și de mulțumire. Simt absolut nevoia ei, face parte integrantă din chiar ființa mea. Să trăiești, iubita mea, și să fii fericită și sănătoasă”.⁶ La 2 septembrie 1939 scria: „ziua Dudaiei. Să-mi

² Pamfil Șeicaru, *Vulpea roșcată*, București, Edit. Jurnalul Literar, 1996, p. 212.

³ Mihail Manoilescu, *Memorii*, vol. II, București, Edit. Enciclopedică, 1993, p. 319.

⁴ Carol al II-lea, op. cit., p. 263.

⁵ *Ibidem*, p. 359.

⁶ *Ibidem*, p. 216.

trăiască, să fie mulțumită și, ceea ce rog pe Dumnezeu să-i dea înaintea de toate, e sănătate“⁷

Un prilej de sărbătoare pentru regele Carol al II-lea era și ziua de 14 februarie, când s-a întâlnit pentru prima dată cu Elena Lupescu. Cu mare precizie, regele consemna în jurnal această zi, cum s-a întâmplat și la 14 septembrie 1937: „14 deci, zi de sărbătoare pentru Duduia și pentru mine. Trece vremea, sunt 12 ani și 7 luni de când suntem împreună, acest lucru începe să conteze și, cum spune Duduia, anii de la Paris contează dublu. Anii asta contează, și atât de tare ne-am legat în acești ani, dragostea a devenit așa de puternică și de serioasă, încât face parte chiar din ființa noastră, nu poate fi altfel“.⁸

Din septembrie 1937, Duduia a început să călătorească singură în străinătate, în timp ce Carol aștepta cu nerăbdare telefoanele ei. Iată ce nota regele în jurnal la 18 septembrie 1937: „la 6 1/2, pleacă Duduia de la mine și cam pe la 8 de la ea, în prima ei mare călătorie cu automobilul. A pus o grijă exagerată ca să ție secretă plecarea. În tot cazul, cele mai fierbinți și pline de dragoste urări te întovărășesc iubita mea, în calea ta. Vei vedea lucruri frumoase și îți fac toate urările de bună petrecere. Singurul lucru care mă doare este că nu sunt eu tine. Nici n-ai plecat bine și mi-e dor, mi-e dor de tine“.⁹ În zilele care au urmat, regele a urmărit itinerariul iubitei sale, consemnând unde se afla Duduia în fiecare zi. Astfel, a doua zi, 19 septembrie nota: „azi noapte am așteptat până la ora trei dimineața, telefonul Duduiei, de la Szolnok. Seara, ea a sosit la hotel în Budapesta, care este așa de plin încât abia a găsit loc. M-am ocupat cu mărci și am așteptat până târziu, noaptea, telefonul“.¹⁰ La 20 septembrie, Duduia se afla la Viena, la 21 septembrie la Salzburg, la 22 septembrie la Innsbruck, iar la 25 septembrie nota că „seara am vorbit cu Duduia, pleacă mâine la Londra. Intenționează să termine mai repede călătoria și să se reîntoarcă“.¹¹ Ca urmare, Duduia îi era indispensabilă regelui, și putem să o considerăm o femeie remarcabilă, dacă ea a reușit să păstreze atâta timp iubirea unui bărbat, considerat un seducător notoriu, un bărbat a cărei singură dilemă era ce femeie să aleagă.

Așadar, în jurnalul regelui Carol al II-lea nu se găsește nici un rând care să trădeze vreo umbră de resentiment sau de iritare față de Elena Lupescu. Nu numai că nu avea nici un resentiment față de ea, ci regele își exprima regretul ori de câte ori o activitate sau alta îl împiedica să fie împreună cu ea. Era de exemplu, cazul partidelor de vânătoare, când nici vremea frumoasă, nici vânatul, nici compania fiului său nu reușeau să-i alunge tristețea suscitată de absența femeii cu care-și împărțea viața. „Singura și eterna părere de rău, ca la toate celelalte vânători organizate, că Duduia nu poate lua parte cu noi. Cine știe, poate că o să vie și ziua aceea, s-au mai făcut progrese, nu tocnai cum mi-o cere inima, dar ceva libertăți tot ne mai putem lua“.¹²

Această prezență din viața privată a regelui Carol al II-lea - invizibilă la început, dar devenită cu timpul apăsătoare - și faptul că relația lor exacerba patimile, au făcut să se

⁷ *Ibidem*, p. 422.

⁸ *Ibidem*, p. 223.

⁹ *Ibidem*, p. 224.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, p. 226.

¹² Lilly Marcou, *Regele trădat Carol al II-lea al României*, Traducere și note Elena Zamfirescu, Cuvânt înainte academician Dan Berindei, București, Edit. Corint, 2003, p. 215.

piardă multe din bunele intenții cu care pornise Carol la drum. De altfel, Mihail Manoilescu chiar scria în memorii că: „anticipând asupra celor întâmplare mai târziu, aş putea spune că nenorocirea lui Carol a venit din faptul că Elena Lupescu a fost totdeauna prea puternică pentru a-l subjuga, dar prea puțin înzestrată cu perspicacitate, cultură și instinct pentru a-l feri cu obișnuita sensibilitate feminină, de primejdii și de oameni primejdioși. Căci dacă influența ei era fatală și neînălăturabilă, ar fi fost bine cel puțin ca ea să se exercite cu acea comprehensiune și cu acel dar instinctiv de ghicire și de prevedere a evenimentelor care este privilegiul cel mare al femeilor”.¹³ De altfel, atât opinia publică românească, cât și opinia publică internațională, privea cu perplexitate această legătură aparent inexplicabilă. Elena Lupescu avea priceperea să măsoare până unde se putea întinde: stăpâna arta de a trăi în umbră și de a profita de această obscuritate pentru a domni, de fapt ca o regină. Pentru rege, această relație nu făcea obiect de discuție cu nimeni, deși o dată devenit rege, nu s-a gândit nici un moment să o ia în căsătorie, de altfel, nici ea nu i-a cerut așa ceva. Ambii își asumau curajos o viață dublă: existau Carol și amanta lui, regele și familia regală, obligațiile protocolare și viața privată, vieți paralele ce nu trebuiau să se intersecteze niciodată. Viața lui de cuplu nu era treaba nimănui, și nimeni nu putea conta pe rege dacă nu accepta acest „modus vivendi”. Perenitatea cuplului era tot atât de importantă pentru Carol ca și reușita domniei lui. Numai că nu prevăzuse consecințele: ambiția fermă de a reforma totul, de a-și pune o amprentă asupra a toate, cu care a urcat pe tron, a fost rapid compromisă de camarila clădită în bună măsură de partenera sa de viață¹⁴.

Acest lucru a dus la abdicarea forțată de la 6 septembrie 1940, când a plecat în exil alături de Elena Lupescu și o parte din membri camarilei.

Filatelie

În ceea ce privește pasiunea pentru timbre (care poate fi considerată și un hobby), aceasta i-a fost inspirată de tatăl său regele Ferdinand. A început să colecționeze timbre de la vârsta de 7 ani, colecția sa devenind una dintre cele mai importante din lume. După moartea tatălui său a primit și colecția de timbre a acestuia, pe care, la sugestia Elenei Lupescu a ținut-o separat, neamestecând-o cu propria sa colecție. Regele își achiziționa timbrele de la diverse firme, primind de asemenea și foarte multe oferte de a achiziționa exemplare rare, pentru a-și completa colecția. De exemplu, la 10 februarie 1932, firma „Theodore Champion” din Paris, oferea regelui Carol al II-lea o serie de timbre valoroase¹⁵, iar firma „Julien Clavel” din Geneva oferea la 14 martie 1932 un timbru rar „timbru moldovenesc de 108 parale”, autentificat, semnat de expertul Berleinois Schlessinger, la prețul de 3.000 de franci elvețieni.¹⁶

Alte firme care au făcut oferte de achiziționare de timbre către regele Carol al II-lea au fost: „V. F. James-stamp dealer” din Londra și „Ernesto Marini” din

¹³ Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 104.

¹⁴ apud Lilly Marcou, *op.cit.*, p.189.

¹⁵ D.A.N.I.C., Fond Casa Regală - Regele Carol II-lea, dos. 184/1932, f. 5.

¹⁶ *Ibidem*, f. 25.

Genova.¹⁷ De asemenea, dr. P. Wangemann din Berlin, îi oferea regelui la 20 decembrie 1932, „o colecție de mărci poștale europene, cât se poate de completă, lipsind numai trei timbre din Moldova, anume de 27,81 și 108 parale“ În continuarea ofertei sale, dr. P. Wangemann spunea că „mărcile sunt examinate aproape în întregime de experți, iar valoarea catalogului este de 400.000 franci elvețieni, sau de 320.000 mărci“.¹⁸ Pe de altă parte, la 20 noiembrie 1932, regele Carol al II-lea a patronat deschiderea „Expoziției Filatelice Române“ la Sala Fundației Academiei Române (Dalles), președinte de onoare al expoziției fiind V. V. Tilea.¹⁹

În timpul liber pe care îl avea la dispoziție (în lipsa Elenei Lupescu sau atunci când nu se simțea prea bine din punct de vedere al sănătății), regele Carol al II-lea își aranja și își îngrijea colecția de timbre, care devenise foarte numeroasă și foarte valoroasă.

Cinematograful

Un adevărat hobby al regelui Carol al II-lea și o constantă în viața sa, alături de Elena Lupescu, a fost cinematograful. A vizionat foarte multe filme, indiferent dacă se afla în vacanță la Sinaia sau în vâltoarea problemelor politice de la București.

Regele își amenajase un cinematograf și la Palatul Regal din Calea Victoriei, unde urmărea filme dintre cele mai diverse, mai ales americane, germane și franțuzești. Jurnalul său dovedește că în fiecare seară vedea cel puțin un film artistic, în compania Duduiei, a lui Mihai și a invitaților. Iată spre exemplificare câteva notificări din jurnalul regelui: „Joi, 11 martie 1937. Seara, cinematograf, «Frontul invizibil» cu Franckot Tone, Cary Grant și Jean Harlow; au asistat Duduia și Mihăiță“²⁰; „Sâmbătă, 13 martie 1937. Seara, cu Mihăiță și Duduia, cinematograf, «Siluheta», film vienez destul de bun și, «The girl of Salem/ Fata din Salem», cu Claudette Colbert, o extraordinară înscenare istorică arătând până la ce crime poate să meargă nebunia colectivă a maselor“²¹; „Duminică, 14 martie 1937. Seara cu Duduia și Mihai cinematograf: «Masca galbenă», un slab film englez de la începuturile lor și «Un mauvais garçon» cu Danielle Darrieux și Henry Z., un film franțuzesc destul de reușit“²²; „Duminică, 2 mai 1937. Paști. După masă, cinematograf. Minunatul film «The elephant boy», jucat de micul Saku și de formidabilul elefant Kala-Nag“²³; „Duminică, 22 mai 1938. Seara cinema: «Pensionul țarinei» cu Maria Ciubotaru, voce foarte plăcută și «Viena Petrograd», bun film, inspirat din luptele polone pentru independență“²⁴; „Luni, 30 mai 1938. Seara cinema: «Fanny Elssler», cu Lillian Harvey, bunișor, sentimental, și «Frații Marx detectivi», absolut idiot“²⁵; „Joi, 2 iunie

¹⁷ *Ibidem*, f. 16, 26.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, f. 117, 118.

²⁰ Carol al II-lea, *op. cit.*, vol. I, p. 150.

²¹ *Ibidem*, p. 153.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 176.

²⁴ *Ibidem*, p. 240.

²⁵ *Ibidem*, p. 246.

1938. Seara, cinema: «Gentelman amateur», cu Dug jr., Elissa Landi și «O aventură la Paris», cu Jean Gravey și Jean Blondel; cel mai bun film al lui Gravey, care vorbește la perfecție englezește²⁶; „Luni, 20 martie 1939. Seara cinema: «Furtună peste Asia», film francez destul de bun²⁷; „Luni, 24 iulie 1939. Seara cinema, pentru a treia oară splendidul film cu Spencer Tracy și Miky Rooney: «Oamenii de mâine»²⁸; „Sâmbătă, 9 septembrie 1939. Seara am avut un film delicios, al cărui star este invers pe afiș, Joan Crawford, de fapt adevăratul star este baletul pe gheață: «Carnavalul alb» sau mi se pare în original «White Cavalcade», este cea mai frumoasă exhibiție de patinaj ce mi-a fost dat să văd²⁹.”

Așadar, se pare că regele devenise dependent de cinematograf, din moment ce aproape seară de seară viziona unul sau mai multe filme. Puținele întreruperi în programul cinematografic al suveranului erau generate de deplasările în țară și străinătate, sau de evenimentele tragice din viața sa. De exemplu, din 18 iulie 1938, când a murit regina Maria, vizionările s-au reluat abia la 13 august 1938. Tot astfel, din 27 februarie 1940, când a murit tatăl Elenei Lupescu, vizionările au reînceput la 7 martie 1940, mai întâi „cu Mihăiță”, pentru ca la 24 martie să noteze: „Seara cinema. Din fericire, de astă dată cu Duduia³⁰.”

De asemenea, regele se dovedește a fi și un fin observator, făcând aprecieri pozitive sau negative asupra filmelor pe care le vedea, chiar dacă acestea nu erau de valoare, ci de cele mai multe ori sumare, simpliste. Regele le acorda filmelor un fel de calificativ, de genul: foarte bun, slab, amuzant, stupid, încântător, admirabil, idiot, fără strălucire, delicios, mediocru, bunișor, nostim, palpitant, făcând uneori și observații privitoare la jocul actorilor și al actrițelor.

Alături de filme străine, suveranul urmărea și filme românești, pe care le aprecia, așa cum rezultă tot din însemnările sale zilnice: „Miercuri, 25 octombrie 1939. Seara cinema, un film românesc: «O noapte tristă». Încercare onorabilă a unui anume Corneliu Dumitrescu³¹; „Miercuri, 29 noiembrie 1939. Seara cinema: un film de propagandă englezească «The lion has wings», și un foarte bun film românesc al Casei CIRO, «O noapte de pomină», cu Timică și Dina Cocea în rolurile principale. Este bine regizat de Sahighian de la Teatrul Național și bine reușit; va trebui încurajat³²; „Vineri, 8 decembrie 1939. Seara cinema. Un al treilea film românesc: «Se aprind făcliile» cu George Vraca și Nutzi Dona. Mai puțin bun ca «Noaptea de pomină»³³.”

Putem spune fără teama de a greși, că regele Carol al II-lea a vizionat practic toate filmele importante, distribuite pe ecranele românești în perioada domniei sale. Zi de zi, indiferent de treburile statului, de situația internă și internațională, de dramele

²⁶ *Ibidem*, p. 248.

²⁷ *Ibidem*, p. 298.

²⁸ *Ibidem*, p. 382.

²⁹ *Ibidem*, p. 429.

³⁰ Viorel Domenico, *Carol al II-lea produs sau victimă a cinematografiei?* în „Dosarele istoriei”, nr. 5, 2000, p. 43.

³¹ *Ibidem*, p. 44.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

care aveau loc în familia regală sau în cuprinsul țării, există în jurnalul regelui două constante, două repere ale vieții acestuia: Elena Lupescu și filmul.

Se presupune că acet hobby al regelui pentru film, a fost determinat de Tudor Postamantir (cel care gestiona Serviciul Cinematografic al Casei Regale, proiecționist la „Fundatia Culturală-Principele Carol”), prin intermediul căruia a cunoscut-o pe Elena Lupescu. Din păcate, deși regele Carol al II-lea a sprijinit substanțial evoluția culturii române în general, nicăieri în jurnalul său nu se găsesc informații sau referiri la viața culturală a țării, care, în epoca domniei sale a cunoscut o înflorire fără precedent, recunoscută ca atare, de intelectualii și cărturarilor timpului. Era vorba numai despre filme, filme fără nici o selecție valorică însă, vizionate la rând cu publicul de pe bulevard.

Vânătoarea

Un al doilea mare hobby al regelui a fost fără îndoială vânătoarea, devenită sport favorit. Aceasta se desfășura pe Domeniile Coroanei sau pe domeniile private, în compania celor apropiați sau a invitaților oficiali.

Așa cum a scris în jurnal, regele considera vânătoarea un mod plăcut de relaxare și refacere a forțelor fizice și psihice. Astfel, după revenirea în țară, regele și-a reluat obiceiul de a merge la vânătoare, cum a fost și cea organizată la începutul lunii decembrie 1931, pe domeniul regal de la Lăpușna. La această vânătoare au participat regele Carol al II-lea, marele voievod Mihai, principele Nicolae, principii Frederich de Hohenzollern și Franz Josef de Hohenzollern (verii regelui Carol al II-lea), Anton Mocsonyi, gen. C. Ilasievici, col. Spiess, col. Traian Grigorescu, cpt. cdor. Preda Fundățeanu, I. Brătescu Voinești, E. Bianu, cpt. Ilie Radu.³⁴

Începând din anul 1937 (moment în care regele a reluat scrierea notelor zilnice), avem un tablou mai complex a ceea ce însemna vânătoarea în viața regelui Carol al II-lea. Regele pleca la vânătoare însoțit de Elena Lupescu, fiul său Mihai, diverși funcționari de la Curtea Regală (în special marele maestru de vânătoare - Anton Mocsonyi) și de unii oameni politici români și străini, în diverse zone ale țării, pentru a vâna rațe și sitari, țapi, lupi, vulpi, urși, mistreți, în funcție de anotimp. Regele era un bun vânător și nu accepta să fie întrecut de altcineva în privința trofeelor.

Referitor la vânătoare, regele Mihai, în convorbirile sale de mai târziu cu ziaristul rancez Philippe Viguié Desplaces își amintea: „Tatăl meu voia să știe ce făceam, unde mă duceam, cu ce viteză circulam cu automobilul. El nu aprecia pasiunea mea pentru mașini. Prefera, categoric să mă vadă vânat. Am început în 1932, la vârsta de 11 ani. Trebuie spus că în România eram răsfățați, vânatul fiind îmbelșugat. Ritmul de tragere era foarte susținut. Utilizam în permanență câte trei sau patru puști, pe care ni le treceau încărcătorii aflați în spatele nostru. Vânam pe domeniile statului. Tot vânatul era apoi vândut, cu excepția a ceea ce păstram pentru serviciul palatului”.³⁵

³⁴ D.A.N.I.C., Fond Casa Regală - Regele Carol al II-lea, dos. 210/1931, f. 58.

³⁵ Mihai I al României, *O domnie întreruptă. Convorbiri cu Philippe Viguié Desplaces*, Versiunea în limba română Ecaterina Stamatîn, București, Edit. Libra, 1995, p. 46.

În însemnările sale zilnice, regele ținea o evidență foarte strictă a rezultatelor obținute la vânătoare. Astfel, la 13 martie 1937 a avut loc prima vânătoare de sitari a anului, pe Domeniul Coroanei de la Gherghița, la care au participat „Alexandru Scanavi, dr. Scupiewski, cpt. Petrovici și gen. E. Ballif. Basil Chefneux (directorul vânătorilor regale) a condus vânătoarea. Rezultatul: 52 sitari, un bursuc, o vulpe și șase diverse”³⁶

În zilele următoare, 17 și 18 martie 1937, regele a vânat la Periș și din nou la Gherghița. La vânătoarea de la Periș au participat regina Marioara (aflată în vizită în România), gen. Samsonovici, gen. G. Manu, George Plagino, G. Lekman, gen. Constantin Ilasievici, marele voievod Mihai, gen. Ernest Ballif și Basile Chefneux. Ca de obicei regele consemna rezultatul: „54 sitari, o vulpe și 10 diverse. Rezultatul meu este: 12 sitari și 6 diverse. Pentru prima oară astăzi am tras într-un lup care a trecut între Mignon și mine, a fost rănit, dar nu știu dacă va fi căzut”³⁷. La vânătoarea de la Gherghița, regele a fost însoțit numai de Mihai și de adjutantul său Radu Ruscescu. Regele a ținut să consemneze și atitudinea Elenei Lupescu față de acest hobby al său: „Duduia nu prea protestează, ea îmi acordă plăcere de bună voie”³⁸. Rezultatul acestei vânători a fost următorul: „8 sitari trași de mine, dar evenimentul zilei vânătoarești este că Mihăiță își trage primul mistreț”³⁹.

La începutul lunii septembrie 1937, în perioada 6-8 septembrie, regele Carol al II-lea însoțit de gen. Manu, dr. Scupiewski, E. Urdăreanu, C. Soutzo, Dan Brătianu, col. Dombrowski a vânat la Chișinău - Criș cu rezultate mulțumitoare: „pot zice că sunt mulțumit de aceste trei zile de vânătoare de aici, la Chișinău-Criș, căci s-au împușcat, în total, 1.100 de potârnichi, din care eu 176”⁴⁰.

Următoarele două zile 9-10 septembrie 1937, regele Carol al II-lea a schimbat locul de vânătoare la Timiș - Torontal. Rezultatul zilei: „236 potârnichi, din care eu sunt responsabil pentru 36”⁴¹. La 10 septembrie 1937 regele a vânat la Cenad, aproape de granița cu Ungaria. Iată ce consemna în jurnal, referitor la aceste vânători: „Toate aceste zile a fost o oarecare rivalitate între mine și Mihăiță, pentru cine trage mai mult. Primele trei zile, el a avut câștigul și mi-a părut bine, căci e un semn că a devenit un vânător și un trăgaci foarte bun. El a fost cam bosumflat că în ultimele două zile am avut mai mult ca el, atâta este de ambițios. M-a cam mâhnit această atitudine, căci arată un spirit antisportiv. Tot greșeala de educație a lui Pălăngeanu”⁴².

Pentru a ilustra încă o dată importanța vânătoriei la curtea regelui Carol al II-lea, în documentele vremii se ținea o strictă evidență a numărului de animale vânat de rege într-un an. Astfel, în cursul anului 1937 regele a vânat 4.139 de animale și păsări (cerbi, căpriori, iepuri, fazani, potârnichi, turturele, prepelițe, sitari, bursuci, vulpi, lupi, urși și diverse)⁴³, în timp ce la toate vânătorile regale din același an s-au vânat un număr de 19.837 de animale și păsări și anume: 13 cerbi, 32 căpriori, 5497 de iepuri,

³⁶ Carol al II-lea, *op. cit.*, vol. I, p. 152.

³⁷ *Ibidem*, p. 155.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 220.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*, p. 221.

⁴³ D.A.N.I.C., Fond Casa Regală - Regele Carol al II-lea, dos. 150/1937, f. 93.

10986 fazani, 1983 potârnichei, 203 prepelițe, 219 turturele, 382 sitari, 1 becață, 1 porc mistreț, 1 bursuc, 2 pisici sălbatice, 4 pisici de casă, 25 vulpi, 1 lup, 5 urși și 317 diverse.⁴⁴

În cursul anului 1938 regele a împușcat 2.534 de animale și păsări și anume: 13 țapi, 626 iepuri, 149 fazani, 215 potârnichei, 27 prepelițe, 36 turturele, 74 sitari, 6 vulpi, 2 pisici de casă și 45 diverse.⁴⁵

La începutul lunii ianuarie 1939, în zilele de 5-10 ianuarie au fost organizate trei vânători regale la Gherghița, Chișinău - Criș și Casa Verde, la care au participat regele Carol al II-lea, marele voievod Mihai, membri ai Casei Civile și Militare a regelui, reprezentanți ai Corpului Diplomatic. La începutul lunii martie 1939 regele a vânat sitari la Gherghița, însoțit fiind de Elena Lupescu, Mihai, Ernest Urdăreanu, gen. C. Ilasievici, Puiu Filitti și Basile Chefneux. Trebuie semnalat faptul că începând din 1939, printre participanți s-a numărat și Elena Lupescu, ceea ce însemna că regele reușise să o integreze în viața oficială de la Curtea Regală.

La 15 august 1940, de sărbătoarea Sfintei Marii, regele Carol al II-lea, împreună cu Mihai și Duduia a fost invitat la o vânătoare de rațe, de către gen. Dombrowski la Buciumeni. Iată cum descria regele în jurnalul său această vânătoare: „Balta e mare, cu mult vânat, dar care nu prea zbură. Eu am tras două rațe și două diverse. Duduia a tras două diverse. Mihăiță, care s-a dus cu barca a avut mai mult noroc. Masa, seara am luat-o acolo, în casa în stil vechi, foarte simpatică. Am petrecut câteva ore agreabile și de voie bună”.⁴⁶

Uniformele militare și ale personalului superior și inferior

Referitor la pasiunea regelui Carol al II-lea de a schimba foarte des uniformele, atât ale personalului Casei Regale cât și ale militarilor, Constantin Argetoianu scria în memoriile sale că, cu prilejul parăzii de ziua națională de 10 Mai 1934, regele „a inaugurat o uniformă nouă, ținuta grănicerilor bănașeni, care amintește pe a regimentelor grănicerești de pe vremea Mariei Tereza. Nu diferă mult de a celorlalți grăniceri - numai casca e înlocuită printr-un fel de banișă răsturnată pe cap. Regimentul 1 Grăniceri care ia parte la defilare, poartă și el noua uniformă”.⁴⁷

La rândul său, regele Carol al II-lea nota în jurnal la 16 mai 1939 că i s-a prezentat un proiect de uniformă kaki pentru infanterie „cu gulerul închis, răsfrânt și pantaloni cu ghețe, uniformă ce a fost adoptată”.⁴⁸

Pentru ceremoniile legate de sărbătorile de Paște și de Crăciun, regele Carol al II-lea fixa de asemenea ținuta membrilor Curții, așa cum s-a întâmplat și cu prilejul sărbătorii Paștelui din anul 1936. Astfel, cu ocazia ceremoniei din Vinerea Mare, ținuta ofițerilor trebuia să fie de ceremonie, cu coif fără penaj (pentru adjutanții regali

⁴⁴ *Ibidem*, f. 94.

⁴⁵ D.A.N.I.C., Fond Casa Regală - Regele Carol al II-lea, dos. 266/1938, f. 130.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 240.

⁴⁷ Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. X, partea a VIII-a (1932-1934), Ediție și indice de Stelian Neagoe, București, Edit. Machiavelli, 1997, p. 301.

⁴⁸ Carol al II-lea, *op. cit.*, p. 353.

- bicorn), cisme, decorații, Mari Cruci fără cordon și Ordinul de Malta. Civilii trebuiau să poarte frac, vestă neagră, mănuși negre, decorații, Mari Cruci fără cordon și Ordinul de Malta, iar demnitarii Curții aveau indicat fracul cu broderii, pantalon gri, mănuși albe, decorații, Mari Cruci fără cordon și același Ordin de Malta. Pentru Sâmbăta Mare a Paștelui, ofițerii trebuiau să poarte ținuta de ceremonie, pantalon, gheață, decorații, Mari Cruci cu cordon și Ordinul de Malta, iar civilii și demnitarii aveau indicate aceleași ținute.⁴⁹

Cu prilejul sărbătoririi zilei Restaurației din iunie 1936, din nou Constantin Argetoianu nota în memoriile sale că: „regele a profitat de acest eveniment ca să mai născosească ceva în rubrica vestimentară: a introdus oficial albul, ca ținută de vară, dar l-a introdus pe moda engleză. Toți sergenții de oraș au fost îmbrăcați în alb, cu căști coloniale tot albe, toți ofițerii au fost de asemenea în alb“⁵⁰ Tot cu acest prilej Argetoianu mai adăuga că pentru demnitarii Curții și miniștrii, regele a croit „un mic frăculeț tot alb, fără coadă, care poate să prindă bine un zvelt «horse-guard» de la Londra, dar pune într-o ridicolă evidență la București, grăsulile posterioare românești. Nu s-a supus noii mode decât Urdăreanu de la Palat și Franasovici dintre miniștrii“.⁵¹

Pentru serbarea Pomului de Crăciun din 23 decembrie 1939, ținuta indicată a fost următoarea:

Demnitarii: frac albastru fără broderii, vestă albă, pantaloni de culoarea fracului cu lampas de aur;

- Adjutanții regali: frac ofițeresc cu trefle, vestă albă, pantaloni de culoarea fracului;

- Ofițerii: ținută de seară albastră cu trefle, pantaloni de gheață, centură de mătase;

Ca decorațiunii erau indicate numai Ordinul de Malta, Ordinul Hohenzollern, Ordinul „Pentru Merit“, Medalia „Amintirei“ și Medalia Centenarului Regelui Carol I.⁵²

În cursul lunii octombrie 1936, regele Carol al II - lea a făcut o vizită la Praga, prilej cu care, celor care l-au însoțit în călătorie, le-au fost indicate următoarele ținute:

- Civilii: frac, decorațiuni, cordon, smoching, jachetă, pălărie înaltă, costume de stradă - culori închise cu pălării, palton negru;

- Ofițerii: ținute albastre de ceremonie și de serviciu, mantale, decorațiuni, ținuta kaki de campanie, cisme, smoching.⁵³

În anul 1938, în perioada 15 - 18 noiembrie, regele a făcut o vizită la Londra, ocazie cu care din nou au fost stabilite ținutele suitei suveranului. Astfel, pentru sosirea la Londra, civilii trebuiau să poarte uniforma cu broderii mici, decorații și cordon, iar militarii, ținuta de ceremonie cu ghețe, decorații și cordon. La banchetul de gală de la Palatul Buckingham, civilii urmau să fie în mare ținută de seară cu broderii mari, cu

⁴⁹ D.A.N.I.C., Fond Casa Regală - Regele Carol al II-lea, dos. 157/1936, f. 60.

⁵⁰ Constantin Argetoianu, *Însemnări zilnice, vol. I (2 februarie 1935 - 31 decembrie 1936)*, București, Edit. Machiavelli, 1998, p. 333.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² D.A.N.I.C., Fond Casa Regală - Regele Carol al II-lea, dos. 189/1933, f. 26.

⁵³ Idem, dos. 157/1936, f. 198.

decorații și cordon, iar militarii, în ținuta de ceremonie cu ghețe, decorații și cordon. Pentru recepția șefilor de misiuni și prânzul de la Guildhall era indicată pentru civili uniforma cu broderii mici, decorații și cordon, iar pentru militari, aceeași ținută de ceremonie cu ghețe, decorații și cordon.

La recepția de la Legația României la Londra, civilii trebuiau să poarte jachetă iar militarii ținuta de serviciu cu ghețe, iar pentru recepția de la Palatul Buckingham, civilii și militarii urmau să poarte aceeași ținută: frac negru, decorații și cordon. La data de 17 noiembrie 1938, la dineul de la Foreign Office, civilii și militarii, reveneau la uniforma cu broderii mici, decorații și cordon, și la ținuta de ceremonie cu ghețe, decorații și cordon.

În ultima zi a vizitei, 18 noiembrie 1938, cu prilejul plecării, ținuta indicată pentru civili era: jachetă, cravată neagră cu alb și pălărie înaltă, iar militarii ținuta de serviciu cu ghețe.⁵⁴

În cursul anului 1938, s-au stabilit și noi uniforme pentru marii demnitari, demnitarii și funcționarii superiori ai Curții Regale. Ca urmare, marii demnitari Ernest Urdăreanu - ministrul Casei Regale, I. V. Stârcea - marele maestru de ceremonii și Anton Mocsonyi - marele maestru de vânătoare, aveau o uniformă compusă din: frac bleumarine închis la gât; guler și manșete de culoare albă; broderii la guler, manșete, la spate deasupra nasturilor; pantaloni de culoarea fracului cu lampas lat de aur.⁵⁵

Demnitarii Curții Regale în persoana dr. I. Mamulea, gen. adj. N. Condiescu, Eugen Buhman, N. Pavelescu și Prefectul Palatului lt. col. Gheorghe Stavăr aveau o uniformă compusă din: frac bleumarine închis la gât; guler și plăci de culoare albastră; broderii la guler, plăci și la spate deasupra nasturilor; pantalonii de culoarea fracului cu lampas îngust de aur.⁵⁶

Funcționarii superiori ai Curții Regale, reprezentați de Florian Marinescu, Octav Ullea, I. Rădulescu, Aurel Mănoiu și Ioan Cociu aveau o uniformă compusă din: frac bleumarine închis la gât; guler și plăci de culoare fond; broderii pe guler și plăci la mână.⁵⁷

La 16 decembrie 1938 a apărut și decretul-lege privind înființarea Frontului Renașterii Naționale, a cărui uniformă era de culoare albă sau albastră.

Un alt prilej de etalare a uniformelor la Curtea Regală a fost și sărbătorirea zilelor de naștere ale regelui Carol al II-lea. Astfel, la 16 octombrie 1938, regele și-a sărbătorit ziua de naștere la Castelul Peleş din Sinaia. La ora 11.00 a avut loc un Te-Deum la Mănăstirea Sinaia, prilej cu care s-a purtat ținuta de ceremonie. La orele 13.00 în holul Castelului Peleş, a avut loc ceremonia de prezentare a felicitărilor către rege, ținuta civililor fiind jacheta, iar a ofițerilor cea de serviciu albastră, cu decorații. La dejunul de la orele 13.30, ținuta indicată a fost cea de ceremonie.⁵⁸

În anul 1939, ziua de naștere a regelui s-a sărbătorit la Palatul Cotroceni. La ora 11.00 a avut loc tradiționalul Te-Deum la biserica Patriarhiei, ocazie cu care ținuta

⁵⁴ Idem, dos. 219/1938, f. 103.

⁵⁵ Idem, dos. 221/1938, f. 5.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 6.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 7.

⁵⁸ D.A.N.I.C., Fond Casa Regală - Regele Carol al II-lea, dos. 140/1939, f. 35.

militarilor a fost cea de serviciu kaki, cu centură de campanie, cisme, eșarfă de adjutant, decorații, Mari Cruci cu cordon, mănuși cafenii, coif cu tui.⁵⁹ La ora 11.30 a avut loc un alt Te-Deum la biserica din curtea Palatului Cotroceni, după care la orele 12.30 prezentarea felicitărilor Curții în Salonul de aur, iar la orele 13.30 dejunul. Ținuta membrilor Curții a fost următoarea:

- Civillii: uniforma de serviciu albastră, guler alb dublu, cravată neagră lungă, centura de lac, mănuși cenușii, decorații, plăci fără cordon;

- Militarii: ținuta de serviciu kaki, coif cu tui, centură de campanie (adjutanții - eșarfă), cisme, decorații, plăci fără cordon.⁶⁰

În cursul anului 1939, regele Carol al II - lea a stabilit și ținutele Curții pentru diferite recepții, solemnități și spectacole, dar și ținuta Casei Civile. Astfel, la ambasade, legații, când ținuta era anunțată în invitație: frac, decorații, cordon, ținuta Curții era cea de ceremonie; când în invitație ținuta era smoching, ținuta Curții era de serviciu; când în invitație ținuta era jachetă, atunci ținuta Curții era de serviciu, cu centură de lac, mănuși cenușii, decorații. Pentru Opera Română, Teatrul Național și Ateneul Român, la spectacolele de seară ținuta urma să fie de serviciu.⁶¹

Pentru Casa Civilă a regelui, a fost stabilită uniforma de vară a Curții și anume:

Ținuta zilei: uniforma albă fără decorații și fără centură, cravată neagră lungă;

- Ținuta de serviciu: aceeași ca și ținuta zilei, având centura de lac negru, cu una sau mai multe decorații;

- Ținuta de ceremonie: toate decorațiile, cordon, cravată neagră fluture, guler dublu, centură de mătase în culorile Casei de Hohenzollern. Specificația era că la uniforma albă, în toate ocaziile urma să se poarte mănuși albe de ață.⁶²

În zilele de 7, 8, 9, 10 mai 1939, cu prilejul festivităților de inaugurare a statuii regelui Carol I și a zilei naționale, ținutele impuse de regele Carol al II - lea au fost următoarele:

- la 9 mai 1939, în ziua inaugurării statuii, demnitarii au purtat frac cu broderii mici, pantaloni cenușii, decorații, Mari Cruci, cordon, iar militarii, ținuta de ceremonie albastră, decorații, Mari Cruci, cordon;

- la 10 mai 1939, cu prilejul parăzii militare de pe câmpul de la Cotroceni și al dejunului de la Palatul Regal, marii demnitari au purtat uniforma de ceremonie cu mari broderii, decorații, Mari Cruci, cordon, demnitarii frac cu broderii mici, pantaloni cenușii, decorații, Mari Cruci, cordon, iar militarii - ținuta de campanie kaki, cască, centură de piele, sabie, cisme, decorații, Mari Cruci, cordon.⁶³

Așadar, pasiunea pentru uniforme și decorații a regelui Carol al II - lea (pe care o avea din copilărie) s-a manifestat din plin în cursul domniei sale, acestea schimbându-se destul de des și implicând și foarte multe accesorii, ceea ce fără

⁵⁹ *Ibidem*, f. 3.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 4.

⁶¹ D.A.N.I.C., Fond Casa Regală - Regele Carol al II-lea, dos. 141/1939, f. 4.

⁶² *Ibidem*, f. 17.

⁶³ D.A.N.I.C., Fond Casa Regală - Regele Carol al II-lea, dos. 158/1939, vol. II, f. 45, 46.

îndoială că îngreuna portul acestora.

Automobilele

O altă mare pasiune a regelui Carol al II-lea era automobilismul, fapt pentru care sume mari de bani erau direcționate spre achiziționarea de automobile, de la reprezentanțele firmelor „Ford” și „Chrysler” în România și anume „Sara S. A.” și „Raf”. Aceste automobile nou achiziționate erau scutite de taxele vamale aferente, ca și o serie de alte produse achiziționate de Casa Regală. Astfel, între anii 1932-1933 au fost cumpărate automobile Chrysler și Ford în valoare de 1.914.297.⁶⁴

În cursul anului 1936 avea să se deschidă un credit extraordinar în valoare de 360.000 lei pentru cumpărarea de noi automobile Casei Regale, iar în cursul anilor 1938, 1939 și 1940 s-au achiziționat automobile „Cadillac” și „La Salle” prin reprezentantul din România al acestor renumite firme.

După abdicarea regelui Carol al II-lea, comisia instituită de generalul Ion Antonescu pentru a ancheta gestiunea bunurilor fostului rege și de a stabili proveniența averii acumulate de acesta a analizat și importul de automobile. Din suma de 48,9 milioane cheltuită în devize (dolari și lire sterline) în perioada 1930-1940, s-au cumpărat 151 de automobile, dintre care 84 pentru regele Carol al II-lea, 15 pentru garda palatului și 52 pentru ceilalți membri ai familiei regale. Numai în 1939 de exemplu, pentru uzul regelui s-au importat 34 de automobile noi, ceea ce înseamnă, în medie un automobil la fiecare 10-11 zile. Comisia care a anchetat deci fraudele comise de regele Carol al II-lea în dauna statului preciza că „mașinile nu erau rulate până la epuizare, că adesea erau revândute pe piața internă sau schimbate cu altele noi numai după câteva zile de la punerea lor în circulație. Schimbul se făcea prin intermediul anumitor reprezentanți de automobile în țară și se perfecta numai cu condiția unui nou transfer al întregului preț prin Casa Regală. Din diferențele de cursuri, în care primele valutar ocupau un loc principal, precum și din scutirile de vamă, se realizau importante câștiguri, care făceau ca operația să fie foarte avantajoasă să se repete și să se intensifice din an în an”.⁶⁵

Așadar, pasiunile și hobby-urile regelui Carol al II-lea l-au individualizat și au făcut din el un rege diferit de predecesorii săi. Acestea erau cunoscute de membrii camarilei, de oamenii politici ai vremii, de principalele instituții ale statului și încurajate. De exemplu, regele a obținut din partea Direcției Generale a P. T. T. numeroase timbre românești și străine, precum și un specialist în materie detașat la Palat pentru a-i aranja colecția.

Pasiunea pentru Elena Lupescu deși a șocat întreaga opinie publică internă și internațională, nu a determinat nici o reacție din partea acestor forțe, regele sfârșind prin a se căsători cu ea în iulie 1947.

Vânătoarea și cinematograful erau după cum s-a văzut nelipsite din viața de zi cu zi a suveranului, cheltuindu-se importante sume de bani, atât cu organizarea vânătorilor

⁶⁴ D.A.N.I.C., Fond Casa Regală - Regele Carol al II-lea, dos. 233/1932, f. 2, 8, 12, 15, 23, 24; dos. 199/1933, f. 30.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 43.

regale cât și cu achiziționarea de filme, de la reprezentanțele principalelor Case de Filme străine în România, în timp ce pasiunea pentru automobile a regelui s-a transformat într-o veritabilă afacere.

Ca urmare, pasiunile și hobby-urile regelui Carol al II-lea au contribuit și ele din plin la eșecul domniei sale, după abdicare fiind declarat „delapidator“, „escroc“, „degenerat“, singurul vinovat de situația dramatică în care ajunsese România în septembrie 1940.

Bibliografie:

- Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, Fond Casa Regală - Regele Carol al II-lea, dos. 210/1931, 184/1932, 233/1932, 189/1933, 199/ 1933, 157/1936, 150/1937, 219/1938, 221/1938, 266/938, 140/1939, 141/1939, 158/1939,
- Carol al II-lea, 1995, *Între datorie și pasiune. Însemnări zilnice, vol. I, (1904-1939)*, București, Ediție de Marcel Dumitru Ciucă și Narcis Dorin Ion, Edit. Silex, 1995
- Șeicaru, Pamfil, 1996, *Vulpea roșcată*, București, Edit. Jurnalul Literar
- Manoiilescu, Mihail, 1993, *Memorii*, vol. II, București, Edit. Enciclopedică
- Marcou, Lilly, 2003, *Regele trădat - Carol al II-lea al României*, Traducere și note Elena Zamfirescu, Cuvânt înainte academician Dan Berindei, București, Edit. Corint
- Domenico, Viorel, 2000, *Carol al II-lea produs sau victimă a cinematografiei?* în „Dosarele istoriei“, nr. 5
- Mihai I al României, 1995, *O domnie întreruptă. Convorbiri cu Philippe Viguié Desplaces*, Versiunea în limba română Ecaterina Stamatin, București, Edit. Libra
- Argetoianu, Constantin, 1997, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. X, partea a VIII a (1932 - 1934), Ediție și indice de Stelian Neagoe, București, Edit. Machiavelli
- Idem, 1998, *Însemnări zilnice, vol. I (2 februarie 1935 - 31 decembrie 1936)*, București, Edit. Machiavelli

DIN VIAȚA SATULUI. DESCÂNTECELE

Georgeta Șalgău

Cuvinte cheie: viața satului; Descânțele; popor; tradițiile populare; satul Muntenii de Sus din județul Vaslui.

Keywords: the village life; The Incantations; people; folk traditions; the village Muntenii de Sus from Vaslui County.

Abstract:

Every people, Christian or pagan, is superstitious. The appearance of science, of the enlightened spirits hardly won the people's trust, a situation which made for a long period of time to be preferred the incantation instead of science. A good example in this sense is the village Muntenii de Sus from Vaslui County.

Nu există nici un popor, oricât de sălbatic, să nu fi găsit în sufletul său, în armonia naturii, a universului întreg, mărturia grăitoare a existenței lui. Pure la origini, religiile i-au oferit la început Creatorului fructele pământului, apoi jertfe, legende și ceremonii. Zeitățile grecești aveau calități, dar și vicii. Au fost temute, li s-a câștigat bunăvoința prin sacrificii.

Superstiția domnește în sânul creștinismului la fel de viguroasă ca și la păgâni. Izvorul ei ar putea fi găsit în ignoranță, orgoliu, fanatism, teamă. Necunoscutul, întâmplarea, tot ceea ce depășește cursul normal al lucrurilor, a fost pus adesea pe seama demonilor – cealaltă lume, tainică, nepătrunsă încă.

Magia este atât de veche încât nu i se pot desluși originile. În ultimele secole spirite luminate și-au asumat răspunderea de a răsturna datele. Aici începe știința. Dar până ce aceasta să cucerească încrederea oamenilor, stăpân rămâne **descântecul**. Un aspect al medicinei populare, o formă de artă care însoțește anumite practici ale terapiei și arareori li se substituie cu totul. Ele sunt în egală măsură și documente filologice – poate primele monumente de limbă. Actele cu caracter ritual-magic se pare că au apărut mai târziu. Cine le-a inventat, le-a practicat, le-a întreținut? Desigur, femeile, care au încercat să aducă binele prin puterea magică a cuvântului.

Satul Muntenii de Sus, incluzând aici și Satu-Nou, păstrează încă aceste perle, asemenea vestalelor ce întrețineau „focul cel veșnic” în templele grecești. Întrebați, copiii numesc meșterele în ale descântecului: Gurguța Zenovia, Burlacu Marița, Mocănașu Frăsina, Duluman Frăsina..., dar ei le-au

auzit și pe bunica, și pe mătușa, și pe vecina încercând în șoaptă să înlăture răul din casă, din trup.

Se poate descânta incantând pur și simplu „Tatăl Nostru” o dată sau de trei ori, însoțind cuvintele cu semnul crucii sau cu diverse ritualuri. Dar versul inedit se pare că are putere magică și psihologică deosebită, acționând asupra subconștientului.

Procedeele stilistice sunt diverse. Iată enumerarea bolilor: „De ochi, de strigare, de deochiul cel mare, pasăre albă, sus sări” (cules de Andronache Maria Mirabela); „De strigare,/ de mirare,/ de deochiul cel mare...” (Simion Paula); „Dălac prin strigare,/ dălac prin deochiul cel mare” (Vartolomei Ana Mădălina). Alteori se numesc posibili aducători ai bolii: „De-ar fi Maria deochiată/ de grec, de german, / de jidan, de țigan...” (Vartolomei Ana).

Atitudinea generală față de fenomen este de ironie, căci omul e conștient de superioritatea lui asupra naturii. Se încearcă totuși diplomatic abordări diferite: flatare, elogiul, ton ceremonios, șiretenie naivă. Impresionantă este aici însă personificarea bolii, împletită adesea cu splendide metafore, adevărate bijuterii ale creației populare: „Trecui pe lâng-o sălcioară,/ văzui o fetișcană/ c-un ochi de foc, unul de apă” (Buruiana Mădălina); „Pe-o creangă de corn/ merge-o fată de domn/ cu un ochi de apă/ și unul de foc./Ochiul de foc....” (Bălău Ionela); „S-o dus două fete de ludoviță la fântâna soarelui....” (Voduț Ancuța); „Pasăre albă – codalbă,/ nu pleca la fântâna lui Iordan....” (Luca Teodora); „A plecat omul negru la pădurea neagră, ia cuțitu’, ia coadele negre să taie lemne negre....” (Ponea Petru).

Se invocă fenomenele naturii, bolile, chiar spiritul rău: „Of, duh nicurat și spurcat, du-te-n pietre, dă cu mătura pe spate, dă cu mătura pe dinainte ca să fugărească pe nicurat....”(Bălu Marinela).

Stilistic, se abordează repetițiile, diminutivarea, invocarea, imprecizia, etc.

Imaginile cromatice sunt frecvente, fie monocrome, fie policrome, fiecare culoare având valoare simbolică, dar și efect artistic: „Cel perit negru,/ Cel perit roșu,/ Cel perit galben,/ Cel perit de 99 de feluri....” (Buruiană Ion); „Dălac roșu înfocat/ La Ileana în cap băgat,/ Dălac roșu, dălac negru, dălac albastru, dălac galben, dălac nucăriu....” (Sasu Mihaela); „Bășică pansie, bășică portocalie, bășică chersicie....” (Luca Teodora).

Se remarcă folosirea numerației, fatidice sau nu: „Mergeau la pădure 9 frați cu 9 surori cu 9 topoare, cu 9 saci, să scoată orbalțul din rădăcina măselei....” (Crețu Tatiana); „Vine o șopârliță de la păduriță/ cu nouă pușori./ Din 9 rămân 8,/ din 8 rămân 7, .../ din două rămân 1,/ din unu nici unu./ Chieie, răschieie,/ de orice să chiară.” (Profir Sânziana).

Fantezia descântătoarelor nu are limite. Le ajută bogăția minții, dar și a limbii, așa încât se ajunge la pitoresc, dar și la grotesc prin invenții lingvistice

neașteptate: „A plecat pe drumul de mamă,/ Se-ncoicu, drăcoicu', diavolu', devuloicu'./ Ei beau și se veseleau,/ Pieptu' nu i-l corogi,/ Fața nu-i îngălbeni,/ Ochii nu-i păinjeni.” (Arcălianu Alina); „A plecat buba mare/ ca să facă masă mare,/ și-a chemat toate bubele,/ numai pe beșica cea mare n-a chemat-o...” (Bălu Melentina).

Invențiile lingvistice sunt splendide, mărturisiri ale unor momente neștiute din evoluția limbii române: „Uim uimată,/ sări peste lopată”, „Năjit cicăjit,/ ieși din creierii capului” (Luca Teodora).

Ca-n basme, răul se presupune că va dispărea prin rugămintă sau prin amenințarea dusă la blestem: „Fugi, junghi, că te sparg/ Fetele cu furcile,/ Nevestele cu coasele” (Agafiței Daniel).

Oricum, în final este invocată divinitatea: „Descântecul de la mine,/ Leacul de la Dumnezeu.” Și aproape invariabil formula de încheiere: „Rămâi, Vasile, curat, luminat/ Ca Maica Domnului care te-a lăsat.”

Numit cântec sau descântec, vrajă, facere sau desfacere, el se recită, nu se cântă. În vers adesea neregulat, cu monorimă sau rimă întâmplătoare, în ritm lent sau săltăreț, cu finalitate în general benefică, aparținând dramaticului, epicului și liricului deopotrivă, într-o ciudată împletire, corespondența cu basmul, legenda religioasă ori cântecul bătrânesc, cu ghicitoarea sau cântecul de copii e vizibilă. Importante rămân efectul psihic, stimularea autosugestiei și, desigur, valoarea lor literară și lingvistică. Artistul, având singur spectator bolnavul, și-a pus în aceste mici minuni tot talentul. Uimitoare și fericită este pentru noi întâmplarea că, în plin secol XXI, ele se mai conservă încă în acest sat, poate singurele creații populare autentice.

* Textele au fost culese din satele Muntenii de Sus și Satu Nou, județul Vaslui.

* Numele date în paranteze aparțin celor care au cules textele, elevi la momentul respectiv.

ÎN AMINTIREA LUI IULIAN ANTONESCU

Constantin Buzdugan

Pe 24 ianuarie 2010, s-au împlinit nouăsprezece ani de când s-a stins spiritul luminos care a fost Iulian Antonescu, om de înaltă intelectualitate, istoric de anvergură, arheolog de o rară perspicacitate, ctitor și conducător de muzee, mare vorbitor, plin de pitoresc și de poezie, el însuși poet ocazional.

A trecut intempestiv în lumea umbrelor, într-o zi de o profundă semnificație pentru națiunea noastră (Unirea Principatelor Române), zi pe care el, istoricul și oratorul, o glorificase ca nimeni altul, cu ocazia unor manifestări consacrate evenimentului. S-a dus prea devreme dintre noi, înainte de a-și fi dat întreaga măsură a posibilităților sale. A intrat sub lespede de marmură dură și rece după o muncă eroică, plină de jertfe, desfășurată mai întâi la Bacău, iar apoi la București, în Ministerul Culturii de azi. Urmărea cu o tenacitate demnă de cauză, dezvoltarea continuă a instituțiilor muzeale, transformarea acestora din simple depozitare de documente în centre de cultură viabile, capabile de demonstrații științifice, într-un permanent dialog cu publicul.

În minister, mai ales în ultima parte a vieții, acumulasă o oboseală moralmente istovitoare accentuată și de atacuri veninoase, venite uneori din partea celor care altădată cunoscuseră, direct sau indirect, și calitatea de ocrotitor a lui Iulian Antonescu.

Marea tristețe cu care copleșește acest amurg, venit atât de timpuriu, la nici cincizeci și nouă de ani împliniți, dă activității și operei sale o frumusețe nouă, o solemnitate postumă.

În aceste momente de reculegere, îmi stăruie o imagine de pe vremea când încă era la Bacău, orașul său adoptiv. Îl văd ca și acum îndreptându-se spre muzeu, în mers agale, cu pas legănat, când abătut, împovărat de atâtea griji și gânduri, când degajat, jovial, înfășurat într-un treni verzui, cu pălăria distinctivă, cu marginile largi răsfrânte și cu „borticele”, trasă ușor pe fruntea lui înaltă de gânditor, spărgând liniștea dimineților timpurii de primăvară cu salutări subtile, pline de vioieșie, adresate cu dărnicie prietenilor și cunoștințelor apropiate și cuceritoare complimente cavalierești pentru reprezentantele genului frumos, de-ți venea să crezi că te afli în occidentul medieval nicidecum în mediul sud-est european. Sau îmi apare în acea viziune statuară, desprins, parcă, din galeria sufletelor mari și înălțătoare: cu vâlul său leonin,

învăluit într-o lumină discretă, sprijinit pe un trunchi puțin rigid, cu mersul ferm, marțial, cu privirea profundă și pătrunzătoare, într-o ținută sobră, academică. Aducea cu sine o notă de distincție, de rafinament, de cavalierism. Avea această înfățișare în împrejurări speciale, uneori la conferințe sau discursuri publice, atunci când marele vorbitor trebuia să imprime evenimentului prezentat un caracter solemn, pentru captarea auditoriului, pentru menținerea atenției acestuia sub încordare. Captiva publicul prin puterea lui de evocare, prin limpezimea și muzicalitatea frazei, dar și prin farmecul personal.

Într-o rostire teatrală, verbul său înaripat, tumultuos producea fascinație. Conferințele lui lăsau impresia unui spectacol deosebit. Erau momente când conferențiarul apărea ca un vrăjitor al necunoscutului, care știa să-i smulgă acestuia secretul prin darul clarviziunii.

Evocând figura marelui dispărut, mă încearcă un sentiment profund de admirație, de venerație și de recunoștință.

**LAURENȚIU CHIRIAC, *MONUMENTELE RELIGIOASE MEDIEVALE
DIN ZONA BÂRLADULUI,***

Editura KOLOS, Iași, 2007, 362 p., 49 planșe (22 planșe color)

Liviu Mărghit

Volumul apărut cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor și al Direcției pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Vaslui, elaborat de către **dr. Laurențiu Chiriac** de la Muzeul Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui, se înscrie ca o noutate în literatura de specialitate din țara noastră, fiind totodată și un exemplu demn de urmat și de către alte muzee din România de a valorifica în mod științific patrimoniul arhitectural religios medieval al unei anumite arii teritoriale în care sunt concentrate astfel de importante monumente istorice de o valoare excepțională.

Așa cum se consemnează în *Introducerea* pe cât de pertinentă, pe atât de bogată în utile și interesante detalieri, patrimoniul arhitectural al unei zone constituie un „*reper definitoriu pentru evoluția comunității*”, cea care a creat respectivele „comori arhitecturale”. Este necesar ca acele inestimabile valori - care au devenit prin scurgerea veacurilor părți esențiale din cultura noastră națională - să fie scoase din anonimatul în care datorită vitregiei timpurilor și a unei istorii neconținut controversată, au fost ținute într-un nemeritat con de umbră o vreme deosebit de îndelungată.

Vastul material factic, concret, supus analizei, este structurat în trei ample capitole care sunt cuprinse între paginile 16-303. La rândul lor, capitolele sunt divizate în subcapitole, câte două la **Cap. I** și **III**, iar capitolul secund are trei subdiviziuni. De notat că fiecare capitol este urmat de câte un dens număr de *NOTE*, după cum urmează: 290 la **Cap. I** (p. 89-103), 238 la **Cap. II** (p. 162-169), și 503 la **Cap. III** (p. 280-294).

Acest evantai informațional este cu generozitate întregit prin *Bibliografia* inserată între p. 304-326, cuprinzând nu mai puțin de 48 de izvoare documentare inedite, culese de autor din fondurile Academiei Române București, Arhivelor Statului București, Arhivelor Statului Iași, precum și din cel al Bibliotecii Academiei Române – București, la care se adaugă și fondurile locale de documente.

După un detaliat rezumat în limba franceză (p. 327-338) urmează partea *ANEXE*, în care e redat *Repertoriul cronologic al monumentelor religioase din zona Bârladului (secolele XV-XVII)*, care între paginile 340-357, totalizează 106 de astfel de edificii, enumerate în ordine cronologică din anul 1436 până în 1699.

De o reală însemnătate pentru cititori este, fără îndoială, și *Indicele cronologic al numelor de clerici din zona Bârladului (secolele XV-XVII)*, parte în care se consemnează 28 de nume din veacul XV, 41 de nume din veacul XVI și 121 de nume din ultimul secol la care se referă volumul semnat de **dr. Laurențiu Chiriac**.

Evident că succinta noastră prezentare nu poate evidenția, așa cum ar fi fost necesar, toate aspectele pozitive ale acestui volum plin de miez științific care face deplină cinste atât autorului, cât și Muzeului Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui, unde acesta își desfășoară activitatea cu mare pasiune.

Cât despre însemnătatea cu totul aparte pentru istoriografia românească a unor lucrări de acest gen, atât de documentate, mi se pare că oricare gen de apreciere din partea subsemnatului nu ar fi îndeajuns de elogios și nici de relevant ca să acopere titanica muncă a autorului.

SOLEȘTII ELENEI CUZA

Costel Adam

Cuvinte cheie: Solești, Elena Cuza, Theodor Rosetti, revista „Soleștii Elenei Cuza”

Mots-clés: Solești, Elena Cuza, Theodor Rosetti, magazine „Soleștii Elenei Cuza”

Résumé:

L'émergence d'un nouveau magazines culturels dans le monde des villages vasluiene ne peut être l'occasion d'une joie spirituelle. L'existence de riches traditions historiques de la ville, qu'à partir de Solești s'élevait Elena Cuza, première dame de la Roumanie, son frère Theodor Rosetti important politicien et le premier ministre, puis à fréquemment Solești présence d'Alexander John Cuza étaient autres éléments justifiant cette publications locales.

Apariția unei noi reviste culturale în lumea satelor vasluiene nu poate fi decât prilejul unei bucurii de ordin spiritual. Încă înainte de război au existat publicații sătești la Banca, Bănești-Viișoara, iar acest fenomen de veche tradiție a fost semnificativ revigorat în ultimii ani. Să amintim „Vocea satului” - Văleni, „Elanul” - Giurcani, „Orizonturi” - Chircești, „Vutcani” din comuna cu același nume. Publicațiile de mai sus diferă între ele ca structură redacțională, în unele predomină elemente culturale, în altele ceea ce ține de cotidian, o a treia categorie îmbinând în mod armonios ambele aspecte.

Mai presus de acestea se află însă un element predominant și unificator, dragostea pentru sat și dorința de a introduce în circuitul valorilor a tot ceea ce poate interesa cultural, istoric, psihologic și mai ales sociologic. Satele contemporane sunt supuse unor mari provocări, se pune problema însăși a existenței lor în lipsa unei adaptări la cerințele lumii moderne. Singura formă reală de rezistență constă în păstrarea tradițiilor autentice, în condițiile adaptării la formele moderne de existență. Dacă ne menținem strict în coordonatele tradiției riscăm să fim striviți de buldozerele modernizării și globalizării, dacă ne modernizăm, eliminând tradiția riscăm o dispariție și mai categorică, prin pierderea totală a identității naționale.

Ca de obicei, adevărul se află la mijloc și ceea ce-și propune revista „Soleștii Elenei Cuza” din Solești este tocmai dezvăluirea acestuia. Adunând în jurul său oameni de suflet din localitate, dar și iubitori ai culturii de pe tot cuprinsul județului am cultivat tradițiile, acordând totodată spațiul convenit noutăților.

Revista „Soleștii Elenei Cuza” își propune tocmai impunerea în plan județean, dacă nu și mai departe, tocmai a celor semnalate mai sus. Existența bogatei tradiții istorice din localitate, faptul că de la Solești s-au ridicat Elena Cuza, Prima Doamnă a României, fratele său Theodor Rosetti important om politic și prim ministru apoi prezența la Solești adeseori a lui Alexandru Ioan Cuza au constituit alte elemente care justifică apariția acestei publicații locale. Și mai există și altă motivație, neglijența de-

a lungul timpului a unor factori de răspundere la nivel național și județean care au dus la ruinarea monumentului istoric.

De asemenea se pare că până în ultimii ani apăruseră elemente de ignoranță ciudate, se știa tot mai puțin despre Elena Cuza. Cuprinsul revistei s-a dorit să fie tot mai variat și cât mai nuanțat stilistic pentru a păstra atât rigoarea informațiilor de ordin științific dar totodată articolele să poată fi înțelese și de sătenii din Solești.

Desigur în prim plan s-a înscris de fiecare dată dintr-un număr al revistei imaginea Elenei Cuza, o adevărată doamnă a iubirii de oameni. Au fost relevate calitățile sale sufletești, acțiunile caritabile, dar și marile încercări ale vieții prin care a trecut. De imaginea sa a fost legat în mod firesc actul Unirii de la 24 ianuarie. În viața spirituală a localității reliefată prin cele doua dimensiuni principale ale sale: școala și biserica a fost reflectată prin prezentarea diferitelor aspecte legate de aceste instituții. Un loc aparte în acest sens la avut prezentarea patrimoniului local respectiv Biserica "Adormirea Maicii Domnului" și mormântul Elenei Cuza din Solești, Biserica de lemn de la Știoborâni, monumente istorice și de artă. Nu au fost neglijate nici semnificațiile sărbătorilor religioase în special cele legate de Sf. Gheorghe de ziua căruia se sărbătorește hramul satului.

Și alte personalități locale vechi și noi și-au găsit locul în paginile revistei în primul rând Theodor Rosetti și poetul apropiat nouă Gheorghe Lupu. Nu lipsesc articolele legate de prezent, de viața sătenilor, de speranțele lor că va putea fi mai bine cândva. Revista s-a bucurat și de aprecieri în afara județului la Iași unde a intrat în colecțiile Muzeului Unirii, menționându-se importanța apariției revistei în cartea „Principesa Elena Cuza, corespondență și acte”

Și la Solești au fost izvoare de poezie, să amintim pe regretatul scriitor Gheorghe Lupu trecut într-o lume pe care o sperăm mai bună și actualul Leonard Ciureanu. Ne-au impresionat însă la fel de mult micuții poeți și pictori care au evoluat la diferite concursuri punându-și în valoare talentul nativ și prospețimea sufletelor curate de copii. Prezența lor artistică se constituie într-o speranță temeinică privind perenitatea artei și cultivarea a tot ceea ce este frumos în vetrele de baștină ale neamului.

Familia Rosetti-Solescu, una din cele mai vechi familii boierești din Moldova, a contribuit material și moral la afirmarea localității Solești și a satelor aparținătoare actualei comune. Principesa Elena Cuza a reprezentat un simbol pentru afirmarea poporului roman în sânul marii familii a popoarelor europene. A fost un exemplu de dăruire morală în slujba patriei.

Pe lângă toate acestea, apariția publicației însemnând și îndeplinirea unei datorii de suflet față de glorioșii înaintași din Solești, față de care trebuie să fim vrednici urmași.

**ȘTEFAN OLTEANU, NINA GRIGORE, VICTOR NICOLAE,
COMUNITATEA SĂTEASCĂ DE LA ȘIRNA, JUDEȚUL PRAHOVA
(SECOLELE II-X D.H.), ÎN LUMINA IZVOARELOR ARHEOLOGICE,
București, 2007, 295 p.**

Cristian Onel

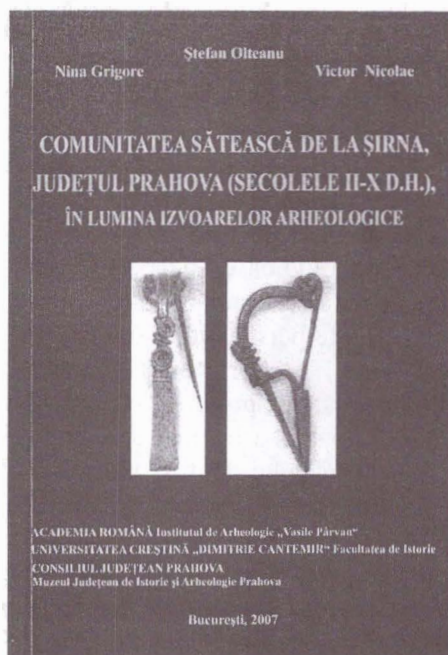
După ce ani întregi i-a dedicat studierii și cercetării structurilor demografice, economice, sociale și politice ale societății carpato-dunărene de-a lungul primului mileniu creștin, profesorul universitar Ștefan Olteanu, împreună cu colaboratorii Nina Grigore și Victor Nicolae, pune la dispoziția celor interesați monografia așezării de la Șirna din județul Prahova.

Lucrarea reprezintă rezultatele finale ale cercetărilor arheologice efectuate, timp de peste un deceniu și jumătate (1977-1995), asupra comunității sătești de pe promontoriul de la marginea comunei Șirna.

Nu intenționăm să facem un rezumat al fiecărui capitol al lucrării. Dorim însă să subliniem modul exemplar de redactare a monografiei, structurată în șase capitole: I. *Locuințe și complexe de locuire; inventarul acestora* (p.17-56); II. *Ceramica din așezarea de la Șirna* (p.57-76); III. *Activități cu caracter economic desfășurate în așezarea de la Șirna (secolele II-X)* (p.77-95); IV. *Considerații istorice privind evoluția comunității de la Șirna, de-a lungul secolelor II-X* (p.96-129); V. *Caracterul etno-cultural al locuitorilor din comunitatea de la Șirna* (p.130-141); VI. *Concluzii* (p.142-146). Ele sunt precedate de un *Cuvânt înainte* (p.7-8), *Introducere* (9-10) și *Istoriografie* (11-16) și urmate de o foarte bogată ilustrație și de planul general al lucrării.

Cercetarea sistematică a așezării sătești de la Șirna a condus la concluzia că aici s-au succedat 5 nivele de locuire de-a lungul secolelor II-X, fapt care ne arată că avem de-a face cu o continuitate de viață neîntreruptă în aceeași vatră de sat. Din acest punct de vedere, așezarea de la Șirna oferă o imagine reprezentativă pentru caracteristicile culturale, activitățile economice, evoluția structurilor demo-economice și social-politice a populației autohtone.

Prin modul de abordare al problematicei pe care o tratează, considerăm că lucrarea poate fi socotită un exemplu de prezentare, analiză și reconstituire a modului de viață al unei comunități sătești din așa numitul „mileniu întunecat”

Condiții de publicare a articolelor din anuar

1. Textul articolului va fi scris cu font Times New Roman (sau Times New Roman CE) cu dimensiunea fontului 11 și cu semne diacritice.
2. Alinierea paragrafului de tip stânga – dreapta (justified).
3. Indentarea primei linii la 1,25 cm.
4. Spațierea textului la un rând.
5. Explicațiile notelor din text la subsolul paginii respective (nu la urma articolului).
6. Imaginile pentru publicat vor fi trimise separat și cu explicațiile traduse într-o limbă de circulație internațională. Ulterior la editare acestea vor fi incluse în articol.
7. Rezumatul se va adăuga la începutul articolului și va fi într-o limbă de circulație internațională.
8. Cuvintele cheie de asemenea traduse.
9. Lista bibliografică va fi în forma: nume autor, anul apariției, titlul lucrării, volumul sau numele publicației, locul apariției, editorul și paginile articolului.

Coperta I – Casa Memorială „Emil Racoviță” – Dănești
Coperta IV – Muzeul Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui

